

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESITŐ.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA
ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

SZERKESZTIK

Dr. HENSZLMANN IMRE és Br. NYÁRY ALBERT.

(SZÁMOS FAMETSZVÉNYNYEL.)

XII. KÖTET.

BUDAPEST.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

1878.

50634

50634

dupl.

X

A-10

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESITŐ.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA
ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

SZERKESZTIK

Dr. HENSZLMANN IMRE és Br. NYÁRY ALBERT.

(SZÁMOS FÁMETSZVÉNYNYEL.)

F 1922/23 - 138

XII. KÖTET. 1878. I. FÜZET.

BUDAPEST.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADO HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

1878.

A M. T.

kiadó vállalata

1875—1877-iki folyamában megjelent munkák jegyzéke.

I-ső vagy történelmi sorozat.

Nyolcz kötet. Diszesen kötve. Ára 15 frt 20 kr.

- Macaulay.** Anglia története II. Jakab trónralépte óta. Fordította *Csengery Antal*. Második, átnézett kiadás. I. II. és III. kötet. Angol diszkötésben. A harmadik kötettől kezdve fordítja *Zichy Antal*.
Carlyle T. A francia forradalom. Fordította *Baráth Ferencz*. I. és II. kötet. Angol diszkötésben.
Curtius E. A görögök története. Fordította *Fröhlich Róbert*. I. és II. kötet. Angol diszkötésben.
Hunfalvy Pál. Magyarország ethnografiája. Egy kötet. Angol diszkötésben. (Teljes.)

II-ik vagy irodalmi sorozat.

Hat kötet. Diszesen kötve. Ára 11 frt 40 kr.

- ***Göthe** lyrai költeményei. Ford. *Szász Károly*. Két kötet egybe kötve. Angol diszkötésben. (Teljes.) Elfogyott.
***Nisard D.** Tanulmányok a renaissance és a reformatió korából. (Erasmus Rotterodamus. — Morus Tamás. — Melancthon.) Fordította *Vajda János*. Egy kötet. Ang. diszköt. (Teljes.) Elfogyott.
Müller M. Ujabb felolvasásai a nyelvtudományról. Fordította dr. *Simonyi Zsigmond*. Egy kötet. Angol diszkötésben.
Boissier. Cicero és barátjai. Ford. dr. *Csiky K.* Egy köt. Ang. diszköt. (Teljes.)
Lewes. A philosophia története Thalestól Comteig. Fordította dr. *Bánóczy J.* I. és II. kötet. Angol diszkötésben.

* Az elfogyott **Göthe** és **Nisard** helyett kiegészítésül a következő három munka egyikét tetszés szerint lehet választani, ugymint: **Lewes:** Göthe élete. 2 kötet. — **Pauler.** Wesseléni összeesküvése. 2 kötet. — **Kállay:** A szerbek története.

III-ik vagy jog- és államtudományi sorozat.

Hét kötet. Diszesen kötve. Ára 11 frt 80 kr.

- ***Bluntschli J. C.** Az általános államjog és a politika története a tizenhatodik század óta a jelenkorig. Fordította dr. *Acsády Ignác*. Két kötetben. Angol diszkötésben. (Teljes.) Elfogyott.
Gneist R. A jogi állam. Fordította dr. *Takács Lajos*. Egy kötet. Angol diszkötésben. (Teljes.)
Maine Sumner H. A jog őskora, összeköttetése a társadalom alakulásának történetével, s viszonya az ujkori eszmékhez. Fordította, bevezette és jegyzetekkel kísérte *Pulasky Ágost*. Egy kötet. Angol diszkötésben. (Teljes.)
Todd. Az angol parlamenti kormányrendszer fejlődése és állása. Fordította *Dapsy László*. Három kötetben. Angol diszkötésben. (Teljes.)

* Az elfogyott **Bluntschli** helyett kiegészítésül a következő három munka egyikét tetszés szerint lehet választani, ugymint: **Lewes:** Göthe élete. 2 kötet. — **Pauler:** Wesseléni összeesküvése. 2 kötet. — **Kállay:** A szerbek története.

Mind a három sorozat 21 kötetben diszesen kötve 38 frt 40 kr.

A jelen vállalatban megjelent munkák egyenként nem kaphatók, s csak előfizetés után az aláírók, mint a M. Tud. Akadémia könyvkiaíró vállalatának pártoló tagjai által szerezhethők meg.

Aláírások még folyvást, kívánatra részletfizetésre is elfogadtatnak.

TARTALOM AZ ARCHÆOLOGIAI ÉRTESITŐ

XII-dik kötetéhez.

I. füzet. Évi jelentés a magyarországi műemlékek ideigl. bizottságának működéséről 1877-ben. Henszlmann Imre a magyarországi műemlékek ideiglenes bizotts. elöadójától. — A legrégebb magyarországi lovaspecsét. Fraknói Vilmostól. — Uti jegyzetek. Henszlmann Imrétől. — *Tárca*: Érmészeti adalékok. Egy magyar emlékérem története. Csetneki Jelenik Elektől. — Nevezetes levélnyomó. Paur Ivántól. — Hazai tud. intézetek és leletek. — Külföld. — Régészeti könyvtár.

II. füzet. A budavári főegyház építési bizottságának 1877-iki munkálkodásáról szóló jelentés. Geduly Ferencz, bizottsági jegyzőtől. — Uti jegyzetek. Henszlmann Imrétől. — Néhány hazai pecsét. Deák Farkastól. — Régészeti irodalom. Emlékkönyv a székesfehérvári püspöki megye százados ünnepére. — Dr. Czobor Bélától. *Tárca*: Érmészeti adalékok. A ducatról. Thallóczy Lajostól. — Pozsony városa s az Academia Istropolitana. Rakovszky Istvántól. — Hazai tud. intézetek és leletek. — Külföld. — Régészeti könyvtár.

III. füzet. Szénhalom, hamuhajlok, pogánysír. Nagy Gyulától. — Uti jegyzetek. Henszlmann Imrétől. — Dózsa nádor és Lampert ország-bíró pecsétjei. — Nagy Imrétől. — Régészeti irodalom c-től. — *Tárca*: Érmészeti adalékok. A magyar pénzérték történetéhez. — *h—j* — Adalék a magyar pecséttanhoz. Thallóczy Lajostól. — Hazai tud. intézetek és leletek. — Külföld. — Régészeti könyvtár.

IV. füzet. A pompeji viasztáblák. Óváry Lipóttól. — Apafi Mihály fogarasi kincstára. Thallóczy Lajostól. — Három régi egyházi pecsét. Nagy Imrétől. — Régészeti irodalom. Dr. Ballagi Aladártól. — *Tárca*: Hazai tud. intézetek és leletek. — Külföld. — Régészeti könyvtár.

V. füzet. Ötvösművészeti és skofum-himzési adatok 1709- és 1710-ben. Thaly Kálmántól. — A nagy-váradí régészeti és műipartörténeti kiállításról. Dr. Czobor Bélától. — Liptói Bogomér fiainak pecsété a XIII. századból. Nagy Ivántól. — Régészeti irodalom. Deák Farkastól. — *Tárca*: Érmészeti adalékok. ×. — Adalék a magyar fegyvergyártás történetéhez. Közli: Thallóczy Lajos. — Még egy szénhalom. N. Gy. — Hazai tud. intézetek és leletek. — Külföld. — Régészeti könyvtár.

VI. füzet. Magyarhoni őskori leletek külföldi gyűjteményekben Hampel Józseftől. — Az alberti-irsai római feliratok. Wolff Károlytól. — Buda város pecsétje 1402-ből. Dr. Thallóczy Lajostól. — Régészeti irodalom. Csetneki Jelenik Elektől. — *Tárca*: A budavári főtemplom kincseinek történetéhez. —

Közli: Baradlay. — A koloni hamuhalom. N. Gy.-tól. — Budaváros pecsétjeihez. — y. Hazai tud. intézetek és leletek. — Kütföld: A párisi világtárlat. Pulszky Károlytól. — Régészeti könyvtár.

VII. füzet. Művészeti és pénzverési adatok a Rákóczy-korból. Thaly Kálmántól. — Uti jegyzetek. Henszlmanntól. — Tamás erdélyi vajda és Szentgyörgyi Ábrahám pecsétjei. Nagy Imrétől. — Régészeti irodalom. — *II-y L.*-tól. — *Tárca*: Kivonat a történelmi társulat régészeti bizottságának Kassán aug. 26—31. tartott üléseinek jegyzőkönyvéből. — Érmészeti adalék. Bethlen Gábor pénzverési rendelete. Közli Dr. Thallóczy Lajos. — Nagyváradi káptalan XVI. század egyházi kincsei. Szabó Károlytól. — Hazai tud. intézetek és leletek. — Külföld. — Régészeti könyvtár.

VIII. füzet. Magyarhoni őskori leletek külföldi gyűjteményekben. Dr. Hampel Józseftől. — Uti jegyzetek. Henszlmanntól. — A samarjai gombkötő czéh pecsétje. Deák Farkastól. — Régészeti irodalom. — A műveltség fejlődése Magyarországon 889—1849. X.-tól. A délszláv akadémia évkönyveiben megjelent régészeti értekezések. Boynychich Ivántól. — *Tárca*: Érmészeti adalék. Bécs városa s a magyar pénzverés. Közli: Dr. Thallóczy Lajos. — Két régi magyar festész. H.-tól. — Révai Miklós és a heraldika. Adorján. — Hazai tud. intézetek és leletek. — Régészeti könyvtár.

IX. füzet. Magyarhoni őskori leletek külföldi gyűjteményekben. Dr. Hampel Józseftől. — Uti jegyzetek. Henszlmanntól. — A szalánczi vár donjonában lévő czímerekről. Közli: Myskovszky Viktor. — Régészeti irodalom. Szikinczey B.-tól. — *Tárca*: Érmészeti adalék. A magyar érmelelési viszonyok történetéhez. Közli: Dr. Thallóczy Lajos. — Régészeti érdekű kéziratok a muzeumi könyvtárban. Boynychich Ivántól. — A kassai dominikánus templom történetéhez. Közli: Adorján. — Egy czímerész nő a XVI. század elején. Thaly Kálmántól. — Hazai tud. intézetek és leletek. — Régészeti könyvtár.

X. füzet. Régiséggyűjtemények a párisi világkiállításon. Dr. Pulszky Károlytól. — Magyarhoni őskori leletek külföldi gyűjteményekben. Dr. Hampel Józseftől. — II. Tvarko bán pecsétje. Boynychich Ivántól. — Régészeti irodalom. Adorjántól. — *Tárca*: Érmészeti adalék. Okirat Horvátországban a Varasd városi levéltárban. Közli: Boynychich I. — Érdekes a pénzverésre nézve. Közli: Dr. Thallóczy Lajos. — A viaszöntés történetéhez. — I. — Forgácskák a magyar rézmetszet történetéhez. Bublich Zsigmondtól. — Művelődéstörténeti adatok. — y. — Istvánffy Theodora ingóságai. Szerémi — Hazai tud. intézetek és leletek. — Külföld. — Régészeti könyvtár.

TÁRGYMUTATÓ AZ ARCHÆOLOGIAI ÉRTESITŐ

XII-dik kötetéhez.

	Lap.		Lap
Adalék a magyar fegyvergyártás történetéhez	182, 183	Benedetto da Maiano	369
Adalék a magyar pecsét-tanhoz	120, 121	Bethlen Gábor fejedelem czíme . . .	341
Aegyptologia	313	Béla herczeg lovas pecsége	7
Aegyptusi fadombormű	363	Bicci Lorenze (l. Lorenze di Bicci)	
Aegyptusi falfestmények	362	Billikom a XV. száz.	311
Aggteleki ősrégiségek	79	Bizottsági választások	224, 225
Aggtelek monographiája	314	Boeskey István fej. czímere	341
Ágyú-talpfák történetéhez	388, 389	Bombárda XVII. száz.	337
Ajtosi név Dürer Albert eredeti neve	189	Borostyán kereskedés az őskorban . .	217, 218
Akadémia Istropolitana	76, 77	Brandenburgi Katalin ruhája	393
Alberti-irsai római feliratok	207, 208	Brauschweigi muzeum	396, 397
Alfonso Lombardi	372	Brogi Giacomo florencai fényképész . .	399
Antonio Lombardi	372	Bronz-esákányok	323, 324, 380
Apaffi Mihály fogarasi kincstára . .	137, 138, 139, 140, 141	Bronz Dávidok	373, 374
Apulum római táborhely Daciában	256	Bronz és rézkori tárgyak rajzolatása . .	35
Archaikus Hermes fej	364	Bronz kalapácsok	287
Árpádkorszaki bogláros dísz-lószerszám	171	» kard 292, 293, 379, 380, 381, 382	
Árpád sírja	228	» kerek idomú töredék	328, 329
Attika topographikus felvételei . .	357	Bronz-kori csontváz	158
Asatások :		Bronz-kori lándzsák nemei	321, 322, 380
» Dodonai	357, 358	Bronz-kori tárgyak osztályozása . . .	215
» Kujundsiki	159	Bronz-kori törpengék 288, 289, 290	291, 292
» Mária-Rosti	216	Bronz-kori zabla oldalrész	329, 330
» Miklósházi	267	Bronz-öv	324, 325, 382
» Mykenei	127	Bronz-tű	325, 326
» Olympiai 37, 38, 39, 126, 127, 159	315, 316, 357, 396	» vésők	203, 379
» Ostiai	231	» sarlók	376, 379
» Palatinusi	231, 271	» balta	379
» Pergamumi	358	Bruckenthal-féle muzeum érmei . . .	256, 257
» Sz.-Mihály-Teleki	267	Budapest régészeti monographiája . .	3
» Ventimigliai	39	Buda-vári főegyház	3
Babonás néphit az ősrégiségekről	393	Buda-vári főegyház építési bizottságának 1877-ki munkálkodásáról jelentés	41, 42, 43, 44, 45, 46, 47
Baccio Pontelli	359	Buda-vári főtemplom kincseinek történetéhez	219, 220, 221, 222
Baranya-vármegyei őstelepek	36	Budaváros pecsétjeihez	223
Báreza a XV—XVI. századból	351	Carapanos	271
Bassano da Ponte Jakab	12	Cassel 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18	
Beatrix királyné mell-szobra	369	Celta arany nyak-perecz	185
Becses pénzgyűjtemény	353, 354	Celta népek műveltségi állapota . . .	349, 350
Belügyminiszteri rendelet a községi pecsétek feliratára vonatkozólag	396		
Benedek országbíró lovas pecsége . .	9, 10		

	Lap		Lap
Celték (l. tokos vésők)		Egyházak :	
Chantre M. E. a nemzetközi östör-		» karancsági 331, 332, 333, 334,	335
ténelmi congressus kiállításáról	83	» kassai dominikánus templom	257, 347, 348
Czéh-pecsétek :		» kassai sz. Erzsébet kápolnája	114
» pozsonyi gombkötőké	70	» keszi	338
» samarjai gombkötőké	304	» lapujtói	338
» sz.-fehérvári czizmadiaiké	158	» naumburgi 56, 57, 58, 59, 60,	61, 62, 63, 64, 65, 66, 67
» » vargáké	158	» naumburgi sz. Venczel tem-	ploma 67, 68
» » czipészeké	158	» nürnbergi sz. Lőrincz egyh.	101, 102, 103
» vásárhelyi vargáké	69	» nürnbergi Marienkirche	101, 102
» » ötvösöké	69	» » sz. Sebalde	94, 95, 96, 97, 98
» » lakatosoké	69	» pecsényiczi	248
» » szűcsöké	70	» Santa Maria Novella	369
» » mészárosoké	70	» strassburgi dom	191
Czímerék	340, 341, 342	» Szász-sebesi	314
Czímerész nő a XVI. század elején	348, 349	» Sz. Erzsébet egyház falfestmé-	nyei 152, 153
Czímerkönyvek a m. n. muzeum-		» turóc-szent-mártoni	147
ban	347	» zágrábi sz. Márk egyh.	313, 314
Czimertani pálya-kérdés	187	» varsányi	247, 248
Cserépbutykos XVIII. századi	170	Egyletek (l. Régészeti egyletek)	
Corvinák	350	Entemerium romjai	39
Debreczeni András ötvös a XVII—		Eperjesi toronyfelirat	227
XVIII. száz.	162, 163	Erfurt 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53,	54, 55, 56
Debreczeni régi öreg egyház (lásd		Erzsébet templom állapota Kassán	5
Egyházak)		Ezüst ékszerék	122
Dionysos	315	Érem árverés	231
Dodonai orakulum ólomtábláskái	358	Érmészeti adalék :	
Dodonai romok	271	» Egy magyar emlékérem	31, 32
Dolmányok s menték, nadrágok a		» A ducátról	74, 75, 76
XVII. században	140	» A magyar pénzérték történeté-	hez 119, 120
Dombormű gypsz másolatok	354	» Mária Theresia 1763-ki patense	181
Donatello	370, 372, 373	» Hamis-pénzek a m. k. hely-	tartó-tanács levéltárában 182
Donch donátort ábrázoló falfest-		» Bethlen Gábor pénzverési ren-	delete 260, 261
mény	147, 148	» Bécs városa s a magyar pénz-	verés 308
Dózsa nádor pecsége (l. Pecsétek)		» A magyar érmelési viszonyok	történetéhez 345, 346
Döbrentey Gábor emlékérmé	31, 32	» II. Miksa király rendelete	386
Drugeth Vilmos nádor címere	340	» Érdekes a pénzverésre nézve	386
Dukátról Zsigm. király rendelete	75, 76	Évi jelentés a magyarországi mű-	emlékek ideigl. bizottságának
Dürer Albert	11, 91, 98, 112	működéséről 1877-ben	1, 6
Egyházak :		Falfestmény	65
» bakabányai	249, 250, 251	Falfestmények	152, 153
» báthi	248	Falfestmény régi aegyptusi	362
» besztercebányai	149, 150	Falfestmény zágrábi főegyházban	314
» Buda-vári főegyház	41, 42, 43,	Fejedelmi nő ruhatára Erdélyben	XVIII. sz. 139
	44, 45, 46, 47		
» debreczeni	342, 343		
» Domonkosoké	55		
» eisenachi sz. Miklós egyh.	18		
» » sz. György egyh.	18		
» erfurti székesegyház	48, 49, 50,		
	51, 52		
Egyházak :			
» erfurti Ferencziek egyh.	54, 55		
» » sz. Ágoston egyh.	54		
» » sz. Szever	33		
» karthausi kis templom Nürn-			
bergben	107 108, 109		

	Lap		Lap
Fehér-megye és város történelmi s régészeti egyesület régészeti gyűj- teményének statisztikai kimuta- tása	226, 227	Irodalom :	
Fehr-féle gyűjtemény	205, 281	» Történelmi és régészeti Érte- sitő IV. évfolyam I. füz. 117,	118, 119
Felhívás	124	» Magyar művelődés történelem I—II. füz.	126
Figyelmeztetés	40, 232, 400	» Congres international d'Antro- pologie et d'Archeologie pre- historique, compte rendu de la huitieme session a Buda- pest 212, 213, 214, 215, 116, 217	
Fiorelli a római viasztablákról 129, 130		» Bethlen Gábor erdélyi fejede- lem végrendelete	180, 181
Fokorui s polgárdi leletek 185, 186, 187		» A keresztény műarchaeologia encyclopediája	269
Forgácskák a magyar rézmetszet történetéhez	387, 388	» Dodone et ses ruines	271
Forgács Zsigmond címere	341	» A műveltség fejlődése Magyar- országban. I—II. füzet	305
Fra Filippo Lippi	359	» A délszláv akadémia évköny- veiben megjelent régészeti értekezések . 305, 306, 307, 308	
Füles vésők	285	» Hermes mit dem Dionysos- knaben ein Originalwerk des Praxiteles	316
Gleichen gróf síremléke	51	» Die Waffensammlung Sr. k. Hoh. des Prinzen Carl von Preussen	316
Gipsz-öntőde a m. n. muzeumban 35		» Századok. A Magyar Tört.-tár- sulat közlönye. IX. füz. I. 342, 343, 344, 345	
Gyászjelentés	315	» Adversaria de numeris, ponde- ribus, mensuris et monetis Hungarorum	347
Gyűjtemények (I. Muzeumok, régé- szeti kiállítások, gyűjtemények).		» Atlas von Athen in 12 Blättern von Curtius u. Kaupert. I. r. 357	
Gyűrűk tanulmányozása	314	» A békésvármegyei régészeti és művelődés történelmi társu- lat évkönyve. IV. köt. . 384, 385	
Hampel József bemutatja a m. n. muzeum gipszöntvényeit	123	» Történelmi és régészeti érte- sitő. A délmagyarországi tört. és régész. társulat közlönye 1878. IV. f.	385
Hamuhajlok	85, 86, 87, 88, 89	Istvánffy Theodora ingóságai 389, 390	
Hamu-halom (I. koloni)		Izabella királyné síremléke	225, 226
Három régi ismeretlen pecsét 141,	142, 143, 144, 145	Jászai barlang	267
Heraion	84	Kandra Kabosnak a műemlékek bizottságába kineveztetése	123
Hercules ad Feketeváros	80	Kanizsai nemzetség címere	143
Hermes	315, 358	Karimás vésők	282, 283, 284
Hermes szobra	38	Kárba vesztett lelet	314
Hiba-igazítás	84	Kártyák a XV. századból (I. Ma- gyar-kártyák)	
Hildeward síremléke	66	Kassai dom kincsei	258, 259
Holbein János (ifj.)	12	» Dominikánus templom tör- ténetéhez (I. Egyházak)	4
Hofhalter Rafael XV. sz. metsző . 344		Kassai dom restaurálása	255
Hornvölt éli tokos vésű	286	» harangok	
Horvátországi hírek	356		
Horvát rég. hírek	313, 314		
Horvátországi régészeti hírek 394, 395			
Hunyadi László síremléke	35		
Hazai műemlék-tár	394		
Intézkedés a m. n. muzeumban . 34			
Iparművészeti muzeum (I. Muzeu- mok)			
Iparüzők régi jelvényei	148, 149		
Ipolyi Arnold új műve	123		
Irodalom :			
» A besztercebányai egyházi mű- emlékek története és helyre- állítása. Ipolyi Arnold 145,	146, 147, 148, 149, 150, 151,		
152, 153, 154, 155,	156		
» Allgemeine Zeitschrift für Mu- seologie	191		
» Régészeti érdekű czikkek a győri, nagyvárad, kassai, szathmári, szebeni és seges- vári középtanodai értesítő- ben	254, 255, 256, 257		

	Lap
Kassai pénz-verde 242, 243, 244, 245	245
Kassai reformatus egyház kin- csei	258
Keglevich Istv. gr. gyűjteménye . . .	124
Kekule R.	365
Keresztelő medencze Besztercze- bányán	154
Kép Apaffi fejedelem fogarasi vá- rában	141
Képtárak :	
» szt. Mórész kápolna képtára Nürnbergben	98
» Germán muzeum képtára	112
» Casseli 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, ...	19
Két régi magyar festész	308, 309
Kirándulás a vizafogóhoz	189
Kisázsiai terracotta szobrocskák . .	365
Kis-Szebeni parochialis templom (l. Egyházak)	
Kitzbüchi parochiális templom fő- oltárképe	309
Kivonat a történelmi társulat régé- szeti bizottságának Kassán aug. 26—31. tartott üléseinek jegyző- könyvéből	257, 258, 259, 260
Kleopatrá tője	270, 271
Koloni hamuhalom	222, 223
Kő-korszak	212, 213
Könyvkötészet régen	109
Kraft Ádám utolsó műve 92, 95, 97, 101, 103	
Kranach Lukács (id.)	11, 50, 112
Krztuszký Rafael könyvnyomdász .	344
Külföldi érdeklődés a magyar n. muzeum iránt	39
Külföldi érdeklődés a magyar régé- szeti mozgalmak iránt	127, 191
Külföldi érdeklődés a magyar régé- szet iránt	399
Lambert országbiró pecsége (l. Pe- csétek)	
Lebényi templom helyreállítása . . .	4
Legrégibb eddig ismert Magyar- ország egyesített czimere	155
Leletek :	
» Albertfalvi	314, 391
» Assirii	271
» Baksai	37
» Baniai	356
» Baracsi	390
» Barjasi	123
» Bárányshegyi	225
» Baráthegyi	351
» Battai	224
» Bellatincei	265
» Benei	224
» Berekszői	355

	Lap
Leletek :	
» Boldádi	256
» Duna-Pentelei	225
» Buda-Ujlaki	225
» Egerszögi	260
» Erzsébetfalvi	376
» Eszéki	78
» Fekete-egyházi	81
» Fekete-városi	80, 81
» Fokorú	185, 186, 226
» Galgóczi	224
» Hajdu-Böszörményi	79
» IIárom-Rózsai	121
» Hartai	225
» Jenői	34
» Komjáti	259
» Kovács-házi	78
» Kraku-Ostari	310, 311
» Likavai	78
» Makáraljai	37, 39
» Maratoni	357
» Maros-Portusi	390, 391
» Mohi	267
» Naupliai	357
» Neszmélyi	224
» Nicomdiai	364
» Ostromosio	259
» Ó-Bébai	355
» Ó-Budai	225
» Ónodi	351
» Ó-Szőnyi	351, 352
» Pesti	122
» Petronelli	390
» Pilini	126
» Polgárdi	186, 187, 226
» Pometi	391
» Pörösi	224
» Promontori	34
» Pusztá-Dobosi és sárköz-ujlaki .	79
» Pusztá-Gyendai	380
» Pusztá-Leesi	184
» Pusztá-Tornyai	225
» Római	316
» Rózsáji	34
» Ság-vári	352
» Solyvai	224
» Somos-Ujfalusi	390
» Szabolesi	36
» Szádellői	259, 260
» Szalacsikai	79
» Szt.-György-völgyi	156
» Szent-Lőrincz Kátai	225
» Székes-Fehérvári	158
» Szőlősi	225
» Stridoi	156
» Tanagriai	39
» Teremiai	224
» Tinodi	225

	Lap		Lap
Leletek :		Magyar n. muzeum régiségei a pá-	
» Tiszamedri	312	risi kiállításon	226
» Toki	122	» részéről a párisi kiállításra vitt	
» Tórhosi	188	tárgyak	189
» Tószegi	34	» sűrű érintkezése a külföldi mu-	
» Tököli	355	zeumokkal	313
» Tömördi	350, 390	Magyar n. muzeum új berendezése	312
» Vám-hídi	225	Magyar őskori réztárgyak Svaicz-	
» Veprováci	311	ban	206, 207
» Verebi	224	Mányoki Ádám	168
» Vichy	229	Marburgi vár restaurációja	399
Levéltár (m. k. országos)	36	Margit-féle templom rajzai	4
Lippi Fülöp (l. Fra Filippo Lippi)		Mariette Beg	362
Lithogenes feliratú római mcés	34	Martinelli gypsöntő Olympiában	127
Lorenzo di Bicci	359	Mátyás király domborművű arcz-	
Lószerszámok a XVII. századból	1-9, 140	képe	312
Lovas pecsétek	6, 7, 8, 9, 10, 383	Megjelent új mű	227
Luther szobája	30, 31	Meo del Caprina	359
Magnus herczeg XVI. sz. nyerge	397	Még egy szénhalom	183, 184
Majolika festők	374	Michael Angelo	373
Magy. feliratú XVII. sz. pecsétek	68, 69	Mikor kapott Nyitra-vármegye vö-	
Magyar feliratú pecsét a XVI. szá-		rösviasz-pecsételési jogot	388
zadból	304	Milanesi	359
Magyarhonai őskori leletek külföldi		Mino da Fiseolo	370
gyűjteményekben 201, 202, 203,		Munkácsi pénzverde	245, 246
204, 205, 206, 207, 281, 282,		Muzeumok és régészeti gyűjtemé-	
283, 284, 285, 286, 287, 288,		nyek :	
289, 290, 291, 292, 293, 321,		» Carapanos gyűjteménye	364
322, 323, 324, 325, 326, 327,		» Czartorinszky fegyver gyűjt.	374
328, 329, 330, 331, 375, 376,		» Casseli	17, 18
277, 378, 379, 380, 381, 382		» Basilevszky-gyűjt.	367
Magyarországi műemlékek ideigl.		» British museum 359, 375, 376, 377	
bizottsága készletében levő raj-		» Evans gyűjt.	378, 379, 380,
zoknak és fényképeknek laj-		381, 382	
stroma 193, 194, 195, 196, 197,		» Fridericianum	17, 18
198, 199, 200, 233, 234, 235,		» Germán muzeum 106, 107, 108,	
236, 237, 238, 239, 240, 273,		109, 110, 111, 112, 113, 114	
274, 275, 276, 277, 278, 279,		» Graffenried Manó b. gyűjte-	
280, 318, 319, 320		ménye	79
Magyar kártyák a XV. századból	313, 344, 345	» Gréau gyűjt.	366
Magyar lexicon	228	» Győri főgymnasiun	254, 255
Magyar nemzeti muzeum :		» Iparművészeti muz. 354, 392, 393	
» képes kis kalauza	312, 313	» Kápuai (Museo Campano)	270
» gypsmásolat gyűjteménye	225, 226	» Károly porosz kir. herczeg fegy-	
» régiségosztálya főbb tárgyainak		vergyűjteménye	316
fényképeztetése	265	» Kensington muzeum	39
» régiségtárának adott ajándé-		» Liverpooli	375
kok	34, 77, 98, 121, 122,	» Mykeni	357
156, 184, 185, 225, 262, 263,		» Ottley gyűjt.	373
264, 265, 310, 311, 350, 351,		» Schliemann trójai gyűjtemé-	
390, 391		nye a Sont-Kensingtoni mu-	
» esere útján szerzett régiségei		zeumban	399
311, 351		» Szabolcsi	79
» vétel útján szerzett régiségei		» Spitzer gyűjt.	371
34, 77, 122, 156, 185, 225,		» St. Galli	82
265, 311, 312, 352, 391		» Zágrábi	313
		» Zürichi régészeti 202, 203, 204,	
		205, 206, 207	

	Lap		Lap
Műrégészeti kalauz	313	Pannoniai edények	36, 79
Művelődés-történeti adatok	388, 389	Pannoniai Mihály festész a XV. száz.	309
Művészeti és pénzverési adatok a Rákóczi korból	242, 243, 244, 245, 246	Párisi világtárlat	228, 229, 230, 231
Myskovszky Victor	315	Párisi világtárlaton kiállított tripos	316
Nagy-váradi káptalan XVI. századi egyház kincsei	261, 262	Pecsétek :	
Nagy-váradi ref. egyház úrvacsorai tányéra	172	» Benedek al-országbiróé	8, 9, 10
Naumburg 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68		» Buda városé	210, 211
Nemzeti ereklve terem	312	» Dózsa nádoré és Lampert országbiróé	114, 115, 116, 117
Neumageni római emlékek	398, 399	» Hatvani conventé	144, 145
Nevezetes levélnyomó	33	» István zágrábi püspöké	142, 143, 144
Ninivei bronz lemezek	359	» Kecskemét városé	68
Női fejdiszek a XVII. században	139	» Liptai Bogomér fiaié	173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180
Nürnberg 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106		» Lodoméresztergomi érseké	141, 142
Nürnbergi várkapolna	93, 94	Pecsétek	68, 69, 70
» városház	99, 100	» Somorjai gombkötőké	304
Ó-Egyiptom-emlékei	381, 382, 383	» Tamás erdélyi vajdáé és Szentgyörgyi Ábrahámé	250, 251, 252, 253, 254
Olaszországi corvinák	265, 266	» Pvartko bosnyák kir. nagypécséte	356
Olaszországi műemlékek fényképei	399	» Pvartko bosniai bán lovas pécséte	382, 383, 384
Oltárképek :	50, 51, 55	Pecséttani kutatások az orszg. le- véltárban	187
» Bakabányai	250, 251	Penge idomú földolgozatlan bronz darab	376
» Kitzbühli	309	Pest és Újpest mentében a Duna partján álló római castrum	125
» szt. Borbáláé Besztercebányán	154	Pénzhami sitók (l. Érmészeti adalékok)	
» szt. István királyé a fehérvári basilikában	72	Pétersburgi régiségtani intézet	85
Orbán harangja Kassán	255	Philippeion	38, 159
Orgona a régi székesfehérvári basilikában	71, 72	Pogány-sir	85, 86, 87, 88, 89
Orosz emlék-érem 1849-ből	78	Pompeii viasztablák	129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137
Otto császár (IV-dik) koronázási palástja	397	Pozsony városa s az Académia Is-tropolitana	76, 77
Örvendtes régészeti mozgalom	392	Praxiteles	38, 316, 358
Őskori erődtítmény	189	Prokes Márton magyarországi rézmetsző	388
Őskori és római bronz tárgyak	78	Raaperger Lipót pecsét gyűjtemé- nye	314
Őskori karika	393	Rafaello Santi	11, 12
Ős magyar leletről	224	Rákóczy arcképe	17
Ős-régészeti kiállítás	78	Rákóczy György címere	342
Őstelepek :		Rassam	159, 271, 358
» Szabolcsi	36	Rembrandt	14, 15, 16
» Baniai	356	Régészeti árverés	124
Őstörténelem köréből nagy fontos-ságú mozzanat	157	Régészeti egyletek :	
Őstörténeti és emberani ügyben megindított társulati mozgalom	187	» Békés-megyei	80, 188, 266
Ötvös művészeti és skófiúm-hím-zési adatok 1709- és 1710-ből	161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 186	» Bihar-megyei	123, 124, 169, 170, 172, 173, 392
Palstabok (l. karimás vésők)		» Délmagyarországi	123, 355
Pálffy Katalin címere	341	» Nagy-váradi régészeti egylet	394
		» Párisi anthropologiai	269

	Lap
Régészeti egyletek:	
» Pozsony-vármegyei	187, 188
» Országos régészeti és embertani társulat	267, 392
» Székes-fehérvári	79, 80, 226, 227
Régészeti előadások a tud. egyetemén	35, 266, 295, 396
Régészeti érdekű kéziratok a m. n. múzeum könyvtárában	346, 347
Régészeti hírek Görögországból	357
Régészeti irodalom (l. Irodalom)	
Régészeti kiállítások:	
» Nagy-váradi 157, 169, 170, 171, 172	358
» Olympiai	158
» Székes-Fehérvári	158
Régészeti könyvtár 40, 84, 128, 160, 192, 232, 272, 317, 360, 400	188
Régészeti kutatások	266
Régészeti kutatások a szünidőben	83
Régészeti mozgalom Oroszországban	353
Régészeti szakirodalom a m. n. múzeumban	313
Régészeti társulat jövő kirándulásai	359
Régi assíriai erőd és templom	395
Régi falfestmények Lepoglaván	38
Régi görög feliratu bronz tábla	394
Régi harang XV. száz.	248, 249
Régi sáncz Hont-vármegyéjében	365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375
Régiséggyűjtemény a párisi világkiállításon	91, 92, 93
Réz-korszak	214, 215
Révai Miklós és a heraldika	309, 310
Riccio (Andrea)	372
Római domborművek (l. neumage-ni r. emlékek.)	
Római ezüst ékszer	211
Római építmény-maradvány	125
Római feliratok	207, 208, 209, 210
Rómer F. Ferencz	227
Római orozlány bronz fej	81
Romok:	
» Pétersbergi egyházé	55, 56
» Zsámbéki prépostságé	73
Rossi Girolamo	39
Rubens Péter Pál	12, 13
Sajtóhíza	160
Salamon Ferencz Budapest monographiája	124
Salmanossar (II-ik) kori assir régiségek	359
Schaeufelein János	12
Schliemann mykeni gyűjteménye	39
Septimius Severus pályatér	271
Sisak a XV. századból	78

	Lap
Sír-emlékek:	
» szt. Szebaldé	95, 96
» Habsburgi Rudolfé	107
» Hosi sírja	363
» Illésházy István és Erdődy Annáé	354
» Kögel családé	354
» Ti sírja	362
Sír-emlékek gypsöntvényei a german múzeumban	107
Skófum hímzés hazánkban a XVIII. sz.	166, 167
Somme-Bionnesi gall és gallo-római temető tárgyai	229
Somoskő vára (l. várak)	387
Sopronyi mézes kalácsosok	387
Spielberg magyar festész XVII. száz.	309
Steindl Imre francia kitüntetése	395
Süveg a XVII. századból	140
Szalánczi Péter czimere	340
Szalánczi vár donjonjában lévő czimerekről	339, 340, 341, 342
Személyes hírek a régészet köréből	227
Szentgyörgyi Ábrahám czimere	253, 254
Szent-Jakabhegyi földvár	189, 190
Székes-Fehérv. eszmadiák XVII. sz. magyar feliratú pecsété	158
Székes-Fehérvári egyházak csarnokai	48, 49
Szerkesztői üzenet	160
Szénhalom 85, 86, 87, 88, 89, 183, 184	
Szilágyi Sándor az egyetemi könyvtár igazgatójává kinevezetett	314
Szobrok:	
» Beatrix királynéjé	396
» Domitian	316
» Gämsemännchen	100
» Herkules	80
» Hermes	315, 316
» Jupiter	389
» Nefer	363
» Nem-Hotep	362, 363
» Neumburgi egyházi 60, 61, 62, 63	372
» szt. Sebestyén	17
» Victoria	39, 365
Tanagrai görög agyagművek	314, 315
Tanulmány a kassai domról	355
Tanulmány a tordosi és nádorvályai őstelepről	40, 84, 128, 160, 192, 232, 272, 317, 360, 400
Tartalom	
Temesvárt megtartandó történeti s iparmű-kiállítás	394
Temető (l. régi temető)	

	Lap		Lap
Ther Portten magyarországi rézmetsző	388	Várak :	
Tiziano Vecellio da Cadore	11	» Szaláncz	339, 340
Tokos vésők	285, 286, 287	» Wartburg 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31	
Torma Károly	394	» Fogaras	138
Tököli Imre czimere	242	Vasari új kiadásban	127, 359
Töpliez fürdő emlék-érme	351	Vas ing	311
Török fürdők Budán	5, 6	Vas sisak	311
Török löfegyver a XVII. száz.	185	Veit Stoss	101, 104
Trepanatio az őskorban	213, 214	Verocchio	368, 369
Tripos	186, 187, 226, 365	Veronese (Paulo Caliari)	12
Tudományos társulatok :		Veszendőbe ment lelet	126
» Berlini anthropologiai	127	Viaszöntés történetéhez	386, 387
» Országos régészeti és ember-tani társulat alakuló gyűlése	352, 353	Vilczek János gróf tanulmányai a m. n. muzeum fegyvergyűjteményében	394
» Magyar tud. Akadémia	33, 223, 234, 349, 350	Virchov az aggteleki barlangról	127
Ujabb szerzemények az iparművészeti muzeumban	392, 393	Vischer Péter	95
Ungnád Kristóf horvát bán czimere	340	Visegrád	4
Úszó leány faszobrocskája	363	Vitéz János kő mellszobrának gypszöntvénye	157
Uti jegyzetek 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114		Wartburg 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31	
Uti jegyzetek 247, 248, 249, 250, 251		Weserle-féle táblák	353
Uti jegyzetek 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304		Wilhelmshöhe	10
Uti jegyzetek 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338		Winckelmann-ünnepély	399
Van Dyck Antal	13, 14	Wolgmut	104, 109, 154
Várak :		Zászlók :	
» Nürnberg	93, 94, 95	» Merész Károly zászlai	82
» Somoskő	335, 336, 337, 338	» szalag, melyet a montenegrói fejedelemné ajándékozott a magyar emigránsoknak	156, 157
		Zágrábi egyetem műtörténelmi s régészeti tanszéke	266
		Zeus-temploma	38, 39
		Zeus-templom homlokzata	358
		Zománcozás az antik népeknél	230, 331
		Zürich (l. Magyarhoni őskori leletek külföldi gyűjteményekben)	
		Zsámbéki templom	4
		Zsámbéki prépostság	73

ARCHÆOLOGIAI ERTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA.

SZERKESZTIK:

Dr. HENSZLMANN IMRE és Br. NYÁRY ALBERT.

1878.
XII. KÖTET.

SZERKESZTŐSÉG:
ZERGE-UTCZA 23. SZ.

1. SZÁM.
JANUÁR 31.

Ezen folyóirat megjelenik — augusztus és szeptember kivételével — minden hó utolsó napján $2\frac{1}{2}$ ivnyi számokban. Előfizetési ára a 25 évből álló kötetnek 3 frt; egyes számok bolti ára 40 kr.

Előfizetni lehet KNOLL KÁROLY Magy. Tudom. Akadémiai könyvtáránál (Budapest, akadémiai bérépület).

ÉVI JELENTÉS

A MAGYARORSZÁGI MŰEMLÉKEK IDEIGL. BIZOTTSÁGÁNAK MŰ-
KÖDÉSÉRŐL 1877-ben.

Mindenekelőtt mély sajnálattal fel kell jegyeznünk a bizottság nagyérdemű elnökének, *Szalay Ágostonnak*, f. évi május hó 5-én történt gyászos halálát. Helyébe a nmélt. miniszter *Zich és Vásonkői gróf Zichy Jenőt* kinevezvén, ez elnöki székét a bizottság június hó 5-én tartott ülésében elfoglalta.

Miniszteri kinevezés által a bizottság tagjainak száma három kültaggal szaporodott, *Könyöky József*, pozsonyi reáltanodai tanárral; *Császka György* szepesi püspökkel és *Schmidt Frigyes* cs. építészeti főtanácsossal.

I. Hazánk emlékeinek rajzai, leírásai vagyis törzssívei tekintetében készletünk a következőkkel szaporodott.

Lehoczy Tiradar kültag, beküldte Munkács várának leírását négy rajzzal, továbbá a dédai, nagyberegí, munkács-városi, beregszászi, végardói, kigyósi, fehértói, pócsi, nyírbátori, huszti és viski templomok leírását, több vázlatos rajzzal együtt.

Myskovszky Victor, kültag, küldi a szentpéteri, davallói, sz.-andrásai, okolicsnai, sz.-miklósi, nádorfalvi, szmrecsányi, nagy-palugyai, sz.-mariai, kúti, középszlécsi, németlipesei templomok, a hradeki és likavai várak és a Rakovszky-család nagy-selmeczi két kastélyának rovatos leírását 42 rajzzal.

Zsigmondy Gusztáv biz. mérnök bemutatja az általa 1875-ben felmért Murány várának helyszínelési tervét, négy nagyobb és négy kisebb fényképpel.

Storno Ferencz, kültag, megküldte a kiskfaludi, szigligeti, csobánczi, bácsi pusztá, német-ujvári, doboti, badacsonyi, soproni Jakab kápolna, ruszti, máriafalvi, sámfalvi, brassai, tartlaui, keszthelyi, höfleini és gálosi emlékek rovatos leírását 30 darab jeles rajzzal.

Jedlicska Pál, kültag, beküldi több rendbeli emlékek leírását és vázlatos rajzát.

Gózon Imre, kültag, Zalamegye délnyugati részében tett régészeti utazásáról szóló jelentését megküldi.

Szaszinek Ferencz, kültag, Révay Kata sírkövének, valamint Sasvárnak leírását, ennek egy rajzát és fényképét megküldi.

Szumrák Pál, beltag, beadja Sáros-Pataknak egy 1785-ben készített helyszíni rajzát.

Steindl Imre, beltag, bemutat több rendbeli nagymérvű jeles rajzokat, köztök több festettet, melyet tavalyi régészeti utazása alkalmával készített, és melyek a tavaly beadott rajzok pótlékát képezik. Steindl Imre rajzait az ülésben magyarázza. E jeles rajzok a tavalyiakkal együtt ki voltak állítva a képzőművészeti társulat ujonnan felépült házában. Ugy szintén szóval értekezett

Schulek Frigyes, biz. építész, a budavári főtemplomban ujabban tett fölfedezésekről.

Drahotuszky Ferencz, kültag, a kő-parabai, sztránszki és radváni templomok leírását, hat darab rajzzal megküldi.

II. Emlékeink további megismerése, felmérése, lerajzolása és leírása ezébjából kiküldettek ez idén;

Steindl Imre ügyesebb tanítványaival:

Nyitrára	Bazinra	Gyöngyösre
N.-Szombatra	Sz.-Györgyre	Jászberénybe.
Modorra	Miskolcra	

Storno Ferencz

Szakolczára	Kis-Mártonba	Győrbe és
Sopronba	Kőszegre	Veszprémbe.

Myskovszky Victor

Késmárkra	Eperjesre	Rozsnyóra.
-----------	-----------	------------

E kiküldetések különös czélja megismerkedni városaink és nagyobb helységeink nevezetesebb emlékeivel, hogy az így nyert tapasztalás után a nm. miniszter pártfogása alatt kiadott «Magyarország ó-keresztén-, román- és átmenet-stylü mű-emlékeinek rövid ismertetése» (Budapest 1876) czímű munkát nevezetesebb csúcsíves stylü emlékeink tárgyalásával folytatni lehessen. A rajzok elkészítése hosszabb időt vevén igénybe, azok beküldését csakis a jövő év derekán várhatni.

A főváros régészeti monographiája érdekében a tanács levéltárát az e tekintetben működő albizottságnak szívesen megnyitja. *Schulek Frigyes*, tanítványaival felvétette a budavári házak régi részleteit és *Zsigmondy Gusztáv* folytatja az ó-budai időnként napvilágra kerülő régi maradványok lerajzolását. Ő bizatott meg egy a híres «Mária Alba» helyén felállítandó emlékkőnek elkészíttetésével és felállításával (l. a szept. 17. ül. 21. és a 28. ül. 17. pontját, mely a felírást meghatározza). *Arányi Lajos* bizotts. tag Budán hetvenkét régi házat megvizsgált és az előadó is a budai vár házainak több régi részletét vázolta. *Steindl Imre* pedig megvizsgálndja a pesti parochialis templom eredeti alakját.

III. Emlékeink restauratióját illetőleg első helyen áll a budavári főegyház, melynek restauratiója igen lassan halad, de van remény, hogy a végleges tervek máris elfogadva lévén, a munkálkodás ezentul siettetni fog. Építészeti külön bizottsága részéről bizottságunknak ez idén kilencz

ülési jegyzőkönyv küldetett át, melyekről az előadó referált. Ugy szintén Geduly titkár a tavalyi építészeti munkálkodásról tett jelentést (l. a márcz. 17. ül. 8. pontját), mely az «Archaeologiai Értesítő» 4-dik számában megjelent; végre Schulek Frigyes tette a már említett szóbeli jelentését.

Visegrádon, pénzhiány miatt ez idén csak kevés történetett; miről Schulek építésznek jelentése bevaratik.

A márcz. 17-én tartott ülésben a nm. vall.- és közokt. m. kir. miniszter a bizottságot értesítette, hogy *Steindl Imrét a kassai dom helyreállítása* czéljából foganatba veendő munkálatok vezetésével megbízta. Azóta Kassán külön építészeti bizottság alakult és több rendbeli előkészület, egyebek közt: az építészeti iroda és magas állványok felállítása történt. Schmidt Frigyes cs. építészeti főtanácsos és bizottságunk kültagja f. é. május havában a kassai és a budavári templomokat újra megvizsgálván, építészeti tanácsát külön jelentésben terjesztette elő.

A márcz. 17-ik ülésben be volt mutatva a *kis-szebeni* polgármester által beküldött, az ottani *parochialis templom tornyának* tatarozására vonatkozó tervezet; ez Schulek Frigyes b. építésznek véleményezés végett kiadatott.

A máj. 12-ik ülésében a nm. miniszter a bizottságot értesítette, hogy ő cs. és apost. kir. Felsége a *lébényi templom* helyreállításának befejezésére 1878-ik évtől számítandó három évre a vallásalapból évi kétezer és a műemlékek országos javadalmából évi ezeröttszáz forintot kegyelmesen engedélyezni méltóztatott.

Rómer Flóris a bizottságnak jelenti, hogy Alcsuton József főherczeg levéltárában, Zolnay mérnök által készített rajzokat látott, melyek a *Margit-féle templomot a szigeten* ábrázolják régibb, nem publicált állapotban. Ennek folytán az elnök megkérgetett, írjon ő Fenségének és kérje ki ezen rajzokat lemásolás végett. (A rajzok megérkeztek.)

Ugyanezen ülésben szóba hozatott a *zsámbéki templomrom* sajnos állapota. Ezen alkalomból Pestvármegye megké-

retett, hogy a fölötte érdekes romot közigazgatási pártfogásába vegye. Azóta a vármegye részéről kedvező válasz érkezett a bizottsághoz.

Ugyanezen ülésben Hegedüs Candid, biz. tag indítványozza, hogy a titkár a bizottság *törzsíveinek és rajzkészletének lajstromzására* utaltassék.

A december 28-án tartott ez évi utolsó ülésben Geduly titkár bemutatta a bizottság rajzainak, fényképeinek és az emlékeket leíró törzsíveinek lajstromát. E lajstrom, a bizottság határozata szerint, az «Archaeologiai Értesítőben» köztudomás végett fog kinyomatni, és külön nyomatban is megjelenni.

Ugyanezen ülésben Steindl Imre szóbeli jelentést tett a *kassai Erzsébet-templom* állapotáról, mely szerint a későbbben az eredeti épülethez csatolt építkezések hanyag kivitelük miatt, inkább az épület ártalmára, semmint annak erősítésére szolgáltak. A déli előcsarnokot egész alapzataig el kell bontani, a káptalan sekrestyéje és azon kápolna, melyben két püspök el van temetve, mint szintén az eredeti tervet elferdítő és igen hanyagul felépített csatolmányt el kell távolítani. A négyzet (Vierung) pillérei a boltnak oldalnyomása által többé-kevésbbé a függőleges vonaltól elhajlottak. A templom alapterve pontosan és igen nagy mérvű rajzban elkészült. Jó építési kő találtatott Szepes-Olaszi vidékén és meglehetősen mennyiségben már el is szállíttatott az építkezés helyére.

Előadó említést tesz ez évi augusztus és szeptember hóban a *Harzhegység körül* azon célból tett utazásáról, hogy ama vidék emlékeinek rokonságát a hazánk felföldén levőkkel tanulmányozza. Az eredmény «*Uti jegyzetek*» cím alatt külön másolatban a nm. miniszternek átadatott és az «Archaeolog. Értesítőben» is részint már közöltetett, részint még három folytatásban közöltetni fog.

Végre Szumrák Pál, beltag, a bizottság figyelmét a *budai török fürdők*re irányozza. Indítványa következtében a nm. miniszter közbenjárása a főváros tanácsánál megkére-

tik, hogy az utóbbinak intézkedése folytán Steindl Imre ezen építkezéseket felmérhesse és lerajzolhassa.

Budapest 1877-ik decz. 31-én.

Henszlmann Imre,

a magyarországi műemlékek ideigl. bizotts. előadója.

A legrégibb magyarországi lovaspecsét.

A történetbúvár, kit munkássága egy fel nem kutatott dús levéltárba vezet, a legnehezebb kísértéseknek van kitéve. Lázasan izgatottsággal veszi kezébe az egyes csomagokat és fut végig tartalmukon. Itt egy ismeretlen Árpádkori oklevél vagy egy régi nyelvemlék, amott egy nevezetes államférfiúnak levele vagy egy irodalmi értékű töredék; majd egy érdekes pecsét, majd a czimeradományozó levél mesteri kézzel előállított miniature-je köti le figyelmét. Mindent fel akarna jegyezni; mindent óhajtana értékesíteni. De a rövidre mért idő parancsolón inti: hogy mind e kísértéseknek álljon ellen; hogy szorosan körvonalozott feladatainak korlátain ne lépjen túl. Szomorún sóhajt fel: «ars longa, vita brevis!»

Igy kellett e sorok írójának is felsóhajtani, mikor a mult esztendő egyik szép júniusi napján, a lelkes gr. Erdődy Sándor vezetése mellett, Pulszky Ferencz társaságában, az Erdődyek ősi várát *Monyorókeréket* látogatta meg, hogy levéltárát kutassa át, mely ekkorig történetbúvár előtt még nem nyílt vala meg.

Bakocs Tamás primásnak — e vár egykori urának — rokonaival váltott leveleit nyomoztam. De a történeti kincsek nagy tömege állott előttem, mely eddig ismeretlenül lapfangott a vasmegyei várkastély jól őrzött levéltárában. És ez alkalommal a kísértésnek nem tudtam ellenállani. Néhány apró hártymaszelet és régi nyelvemlék oly csábítón tekint reám, hogy a tudománypártoló gróf engedelmével, elhatározám magamat a fővárosba hozni azokat; sőt — a mi bizonyára kevésbé bocsátható meg — nem tudtam ellenállani

e lapok nagyérdemű szerkesztőji sürgető felhívásának, és késznek nyilatkozám az egyik oklevélről lefüggő pecsétnek megismertetésére. Egyébként midőn ekkép a pecséttan előttem idegen mezejére merészkedem kitérni, nem mulasztottam el egy szakférfiúnak, Czobor Bélának szives közreműködését magamnak biztosítani.

A pecsét, melynek hű és jellemző rajzát itt láthatni, az ismeretes magyarországi lovaspecsétek között a második, és a főuri lovaspecsétek között az első helyet foglalja el.

A lovaspecsétek a sphragistika érdekességei közé tartoznak, a mennyiben ritkán fordulnak elő, és a jogcímet, melynek alapján azokat használni lehetett, szabatosan még nem tudták megállapítani. Európa több országában az uralkodók állították elő magukat pecséteiken lovon ülve. Angliában a középkorból mai napig fennmaradt e gyakorlat. Victoria királyné pecsétein lóháton ábrázoltatik.

Magyarországban más gyakorlattal találkozunk. Királyaink a XII. századtól kezdve trónon ülve, fejükön a koronával, jobbjukon a jogarral és balkezükben az ország almájával jelennek meg függő pecséteiken. Igaz, hogy Kálmán király egy 1108-iki oklevelének pecsétén lovas alakot tüntet fel.* De mivel az oklevél Spalato dalmátiai város részére van kiállítva, lehetséges, hogy Kálmán király ezzel azt akarta kitüntetni, hogy mint Dalmátia hercege erősíti meg a város kiváltságait.

Megerősíti e föltevést az a tény, hogy IV. Béla hasonló nevű második fiától is birunk egy pecsétet, melyen lándzsás lovas alakja szemlélhető ily körirattal: „BELA DEJ GRA. DVX TOTIVS SCLAVONIE DALMACIE CROACIE.”** Tehát mint Slavonia, Dalmátia és Horvátország hercege lóháton állítja magát elő.

Egyébként más ifjabb királyok is, valószínűleg annak kitüntetésére, hogy a koronázás daczára nem gyakorolják a

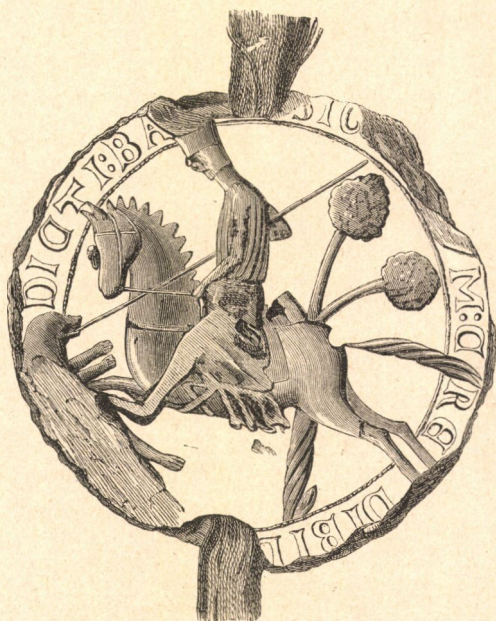
* Emliti *Lucius*: *Memorie istoriche di Tragurio* (Velenze 1673) czímű munkájában. Egyébként a pecsétet nem ismerjük; az nincs kiadva.

** Kiadta *Pray* «*De Sigillis*» czímű munkájában.

királyi jogokat, szintén lovaspecségeket használtak. Ilyen fordul elő *V. Istvánnak* 1264-iki oklevelén. És ilyent használt Róbert Károly fia István herceg, Erdélyország vezére 1351-ben.*

A királyi ház tagjain kívül ekkorig csak négy magyarországi főúrról tudtuk, hogy lovaspecségeket használtak. Ezek *László somogyi főispán*, *Drugeth Fülöp nádor*, *Drugeth János nádor* s *László oppelni herceg Magyarország nádora*.**

Sokkal régibb ezeknél az a pecsét, melyet szerencsém van bemutatni.

Az oklevelet, melyről sárga és ibolyaszínű selyemszála-

* Kiadta *Pray* idézett munkájában.

** *László somogyi* grófnak 1236-iki pecsétét (*Arch. Értesítő* 1877. 257. l.) és *Drugeth Fülöp* nádornak 1324-ik pecsétét Nagy Imre (*Arch. Értesítő* 1877. 185. l.), — *Drugeth János* pecsétét (1332) kiadta *Römer* (*Századok* 1875. 57. l.) *László nádor*ét (1370) kiadta *b. Radvánszky Béla* (*Arch. Ért.* 1876. 109. l.)

kon lefügg, 1221-ben állította ki *Benedek alországbiró* (*Benedictus Vice judex aule Regie*).*

Az eredetileg fehér, de ma már sárgás színű viaszba nyomott, köralakú fészkes pecsét átmérője 0·064 m. Mezőjében jobbra vágatató felkantározott lovon, leeresztett sisakos vitéz ül, előre feszített lábakkal. Öltözete, a mennyire a kissé megrongált viasz még kivennünk engedi, térden alul érő dús ráncozatú bő öltöny, szűk újakkal, deréken átövezve. Fejét sisak födi. A lovag jobbában hosszunyelű dárdát tart, melyet az előtte ugrásra készülő medvének torkába készül döfni. Balkezevel a ló kantárát fogja rövidre. A ló farka fonva van. A ló mögött kettős lombozatu fa diszeleg, melynek harmadik ága le van nyesve.

Az egész előállítás ügyes kézre mutat, és műtörténetileg sok tekintetben érdekesnek tekinthető. De nevezetes a pecsétnek körirata is, mely kettős gyöngysorvonal között, diszes majuscula-betűkkel, balról jobbra foly. Ez a következő: SIGILLVM * CREDIBIL (E * BENE) DICTI * BA(NI)**

A «*sigillum credibile*» kifejezés hazai sphragistikánkban eddig ismeretlen vala. Ismertünk *sigillum maius* — *sigillum minus* — *sigillum memoriale* — *sigillum citationis*, — *sigillum secretum* — *sigillum maiestaticum* — *sigillum authenticum* — feliratú pecséteket; de *sigillum credibile* még nem fordul elő.

Vége még egy kérdés merül fel: ki volt az a *Benedek*, ki a lovaspecsét használhatásának kiváltságát bírta. A fennebb előadottak után, melyek kitüntetik, hogy a királyi ház tagjai és nádorok használtak ily lovaspecséteket: semmi kétség nem merülhet fel az iránt, hogy *Benedek* származásra és rangra nézve az ország legelőkelőbb főurai között foglalt helyet. Az oklevélen «alországbirónak,» a pecséten *bánnak* czímezi magát.

Ez a *Benedek* bán pedig nem lehet más mint az a *Bánk*

* Tartalma érdektelen. Az alországbiró előtt Samud és Apa testvérek kiegyezkednek egy (churnuki) birtokrész tárgyában, akként hogy Samud 18 ezüst márkát fizet Apának.

** A zárjel között adott betűk letördeltek.

(Benedek), ki még 1221-ben és a következő évben mint országbíró fordul elő; vagy pedig az a *Benedek*, kivel 1231-ben találkozunk az ország bírának sorozatában.**

Fraknói Vilmos.

Uti jegyzetek.

Cassel.

Casselnek ó-városa völgyben fekszik, míg az új város mérsékeltén emelkedő dombon felszál. Amott még vannak esúcsíves templomok és régibb faházak; itt a nagyobbsszerű modern kőházak, széles utcák és nagyterjedelmű terek a fejedelmi újabb székhelyet első pillanatra elárulják. Casselt különösen jelzi a mintegy $\frac{3}{4}$ órányi távolságban emelkedő Vilmos-magaslat (Wilhelmshöhe), mely nagyobb hegy oldalán felszálván nagyszerű kerti alkotót képez. A hegy közep magasságán áll a hajdani választónak palotája, mely leginkább az angol-amerikai háborúban az angoloknak eladott hesseniek vérárán épült, és melyben III. Napoleont sedani veresége után belebezték. A hegy tetején terül el az orosz-lánvár, ettől nem messze van a híres nagy Herkules és a vízjátékok kastélya. A kilátás ezen pontok mindnyájáról felséges s a Vilmos-magaslat megérdemli európai hírét. Az új város közepéből ide vasút vezet, melyen a városban is gőzgéppel, hanem lassan és elég csekély súlylyal (legfelebb három waggonnal) járnak.

Művészeti tekintetben legnevezetesebb *Casselnek képtára*, mely csak újabb időben lett ismeretesebbé, mióta t. i. ezt a mostani helyiségben felállítva, a közönségnek megnyitották. Igaz, ezen helyiség nem építettett e célra, a képeket nem lehetett chronologiai — és iskolai rendszerben felaggatni s eszerint a lajstromot sem lehetett kellőleg szerkeszteni: mindemellett tagadhatlan, hogy annak szerzője dr. Eisen-

---

** Fejér Cod. Dipl. III. köt. 1. rész 322, 381; III. 2. rész 231 lap.

mann, a képtár igazgatója, egy ideiglenes «Catalogue raisonné» törekedett összeállítani, és a képek művészeti értékét kritikailag megalapítani. Sajnálva említette előttem, hogy e képekre, árukra és honnan jöttekre nézve nincsenek vagy igen csekélyek a levéltári adatok és okmányok s azért oly lajstromot, minő a dresdai vagy a legujabb brüsseli a közönség kezébe adni nem lehet; de jogos követelésének rövid idő múlva mégis másrészt elég lesz téve; mert a képtárnak új, és a mostanihoz közel fekvő palotája kész és egyes képeket máris átvittek, hogy meggyőződést szerezzenek a világítás hatásáról. Az igen fényesen felszerelt új palotát tervezte és építette Dehn-Rothfelser építész.

A gyűjtemény nem gazdag olasz művekben, hanem annál jelentékenyebbek képei a német-alföldi és hollandi iskolából, melyek nagyrésztét egyszerre sikerült megszerezni.*

Dürer Albrecht. Férfi arczkép, kezében olvasó, komoly kifejezésű, igen szorgalmatosan bevégzett kép világos háttéren. — Még egy férfinak arczképe, igen finomul rajzolt ősz szakállal; ezen arczkép itt még Burgkmair neve alatt áll. Világos háttér.

Id. Kranach Lukács. A házasságtörő nő. A nő és egy férfi ugyanazon minta után festve, mely n. képtárunk egy-nevű képének készítésénél szolgált. Nympha viz mellett fekvő. Rajza kemény ugyan, hanem amellett élénken jellemző. Felírás. Fontis nympha sacri, somnum ne rumpe, quiesco.

Tiziano Vecellio da Cadore. Nehány jeles arczkép. Votiv kép. A táj és a donatornak feje kitűnő. — Cleopatra a kígyóval. Színezete kiváló.

Rafaello Santi. Sz. család tájban. Mária a gyermeket bárányon nyargaltatja. A lajstrom Raphaelnek azért is tulajdonítja, mert Rómában a Corsini-féle képtárban van Carraci Annibale által készített mása. A kurtításban látott

---

* A képtár nem lévén kor szerint rendezve, a jelesebb képeket ugyanazon sorban említem, melyben az ideiglenes lajstromban előfordulnak.

gyermeknek rajza csodálatos; az egész nagy érzéssel van felfogva, a táj Raphael tájaira emlékeztet.

Schaeufelein János (virágzott 1500 körül, Dürer tanítványa volt, meghalt 1539-ben). Krisztus mint kertész Magdolnával. A háttéren balra a sz. asszonyok a sírnál, közepén a feltámadt Jézus három sz. asszonynyal, még távolabb a séta Emausban, végre Krisztus két tanítványával Emausban nyitott ablaknál asztal mellett ülve. A háttér igen kicsiny alakjai a fölötté gazdag Dürer-féle tájban vannak elosztva. E mesternek képei rendkívül ritkák, itt remekművével találkozunk, melyen nemcsak naiv felfogását, hanem a legkisebb részlet felülmulhatlan szorgalmas bevégzését is csodáljuk. Van e képnek igen sikerült photographiája.

Iff. Holbein János. A festész családját ábrázoló képet nem tartom e mester művének, de annak kell tartanunk, egy férfi és egy nő igen jeles arczképét; mindkettőn feltűnő az e mestert jellemző plastikai mintázás.

Bassano da Ponte Jakab. Azon pieta, melyet Raphael komponált és Raimondi (Marco-Antonio) rézbe metszett; de különben is a kezelés inkább a római iskolára emlékeztet. Van még Jakabnak öt más képe e gyűjteményben.

Paolo Caliari, Veronese. Afrikai Scipionak mérséklete; a mester ugyanazon tárgy nagyobb képének szellemdús kismérvű ismétlése (replica). Van itt még négy más képe.

Rubens Péter Pál. Ittas Herkules. — Menekülés Egyiptomba, fára festve. Kis kép, mely a mester genialitását e neki szokatlan mérvben is tanúsítja. — Jupiter és Calisto. Vezeklő Magdolna (sok helyen átfestve). — Bachus, Ceres, Venus és Cupido. — Meleager és Atalanta; azon modorban, melyben kékes árnyéklat az uralkodó. — Részeg Pan Satyrok által vezetve. — Férfi arczkép, fekete öltönyben. — Egy görög, mesterünk egyik legjelesebb arczképe. — Diana nymphaival a vadászaton, satyroktól megtámadva. Bámulatos meleg színezése és élénk túlcsapangó mozdulata. — Diana, hasonlít Rubens feleségéhez. — Oltárkép. Mária a gyermekkel, kis Jánossal, Magdolnával, Rochussal, Domonkossal,

Ferenczczel, Györggyel, Dáviddal és egy püspökkel. Már a szentek száma is mutatja, hogy itt inkább a jezsuiták «ecclesia militans-ával» van dolgunk; miért is a madonnában sem szabad keresnünk a régibb szent és jámbor fel fogást, ez erőteljes flammandi nő; ellenben a szentekben világosan mutatkozik a tiszteletnek sikerült kifejezése. — Victoria Marsot koronázza, az isten az irígységen ül és jobb lábával tapossa az alélt villongást, emellett földre terített lelánczolt fogoly és fegyverek. Jeles a kép világló színezete és épsége.

Snyders Ferencz (1579—1657.). Három darab. Tollas madár, nagy konyha jelenet és róka kutyáktól üldözve. — Mindhárom kitünő.

Id. Teniers Dávid (1582—1649.). Csapszék előtt igen élénken vigadozó paraszt társaság.

Hondekoeter Ferencz (1583—1623.). Madárconcert.

Hals Ferencz (1584—1666.). Hét kitünő arczkép. — E mesternek értéke, mint arczképfestőé, legujabb időben napról napra növekedik.

Jordaens Jakab (1594—1678.). E festész, mint Rubens tanítványa arról nevezetes, hogy mesterének genre- és mythologiai felfogását még erőlyesebben akarta kifejezni, mely törekvése azonban nem ritkán a torzításhoz vezette. Itt néhány jó s mérsékeltebb képe látható.

Jan van Goyen (1569—1656.). Igen nevezetes ezen legcsekélyebb eszközzel bámulatos hatást előidézni képes tájfestész. A gyűjteményben van négy képe.

Van Dyck Antal. Rubens legjelesebb tanítványa, ki főképen arczképeiben remekelt. Történelmi képeket is festett ugyan, hanem ezek, bár remekek, mégsem érnek föl arczképeihez. Történelmi képeinek egyikét sem birja a gyűjtemény, ellenben van 14 arczképe, melyek egyike remekebb a másiknál. Legnevezetesebbek: Snyders Ferencz festészé és nejeé, egy asszonyé finom csipkés fehér gallérral, (ennek van sikerült photographiája). Két hivatalnoké, melyben a mester a méltóság teli magatartást bámulatosan birta kife-

jezni, és egy éltesebb, rózsát kezében tartó asszonyé, az utóbbi csak vázlatos, de oly erélylyel oda vetve, hogy sokan Rubens művének tartják. Ennek is van sikerült photographiája.

A képtár fénypontját képezik Rembrandt művei, melyek legujabban Unger, Rajon és Massaloff edzett lapjai által napról-napra ismeretesebbekké és becsültebbekké válnak. Kivált e mester műveinek ítészetében kitűnneti magát Eisenmann, halljuk őt magát.

«*Faragónak háztartása.* A nő őt czirogató gyermekkel tűz mellett ül, lábánál sütkérező macska, jobbra a háttérben fát hasító férfi. (Fatáblán). E kis kép, melyben Rembrandt módjára festett sz. családra kell ráismernünk, ritka kincs. A mester módja itt fénypontján jelenik meg és chiaroscuroja legnagyobb diadalát üli». Mennyi függ a tárgy megnevezésétől, világosan e képen látjuk; midőn ez a sz. család szokásos eszméjének nem felel meg ugyan, hanem mint genrekép a legmagasabb helyen méltán megáll.

«*Jakab, József fiait, Ephraimot és Manasset áldja.* — A patriarka ágyán ül, mely mellett a fiatalok állanak, mögöttük van József és anyjuk Asnath. A legnemesebb teremtetések egyike, minő valaha hollandi műhelyből kikerült. Alig tűnik fel a naturalisticus irány; mert a jelenet oly fenséges és méltóságos, minő csakis a történelmi festészet legszigorúbb kívánalmának megfelel. Az egyes személyek kifejezése, az érzés legrendkívülibb mélységét tanúsítja. A színezés kissé kemény és sietős ugyan, hanem mégis mindenütt szellemdús és összekötött oly világossággal és árnyalattal, melynek tisztasága a legkellemesebb hatást előidézi. A reflectált világítás legbővebben van alkalmazva». Mit Eisenmann a compositióra és a kifejezésre nézve mond, tökéletesen áll; a színezés pedig azért tetszik kissé keménynek; mert a kép nem kész; soha sem volt befejezve.

«*Tájkép,* előtérben híd, efölötti halmon régi várrom. Rembrandt tájképei a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak; de ilyenek mint ez, nincsen párja. Nem csak színezésének

összhangzata mindenütt eszményi, hanem, mit alig várhatunk, a vonalak és az alakzás valóságos classikai finomságuk. Mintha a legszebb olasz vidék előtt állnánk. Hihetőleg a mester, ki különben csak hazai környéke alapján állott azon társainak, kik tárgyaikat Olaszhonból hozták, meg akarta mutatni, hogyan kell dolgozniok, ha más mint természeti valóság után törekeshetnek. » A tájkép igaz megható, legyőző; és mégis ki kell mondanunk, hogy annak semmi színe nem felel meg a természet színének, annyira elmerül az egész sötétbarnás hangulatában, és mégis a hatás a lehető leg-tökéletesebb összhangzatban olvadt fel, tanuságául annak, hogy a művész a természetet nem másolja egyszerűen; mit már onnan is tanulhatni, miszerint az egyszerűen tuchirozott, egyszínű edzett, vagy rézbe metszett lapok is harmonikus hatással vannak a nézőre, kivált azok, melyeket éppen Rembrandt készített. — (Második sorban itt van Goyent is kell említenünk.)

«*Fiatál nőnek arczképe*, állítólag Rembrandt nejeé, gazdag arany ékszerrel és gyöngyökkel disztett öltözetben, fején vörös bársony, fehér tollas süveg. Rembrandt kezelésének minden kiválósága itt oly befejezéssel párosul, melyet a kis úgynevezett cabinetképek sem haladnak túl. Az oldalról látott arcznak vonása páratlan finomsággal rajzolva a sötét téren, melylyel összefoly. A meztelen testrészt napmódon világító és a melléklet, daczára, hogy színezetében alá van rendelve, mégis fölötte igéző. Az ékszer tagadhatlan valósággal fénylik».

«*Fiatál, hollandi nőnek arczképe*, zöldsárgával játszó-öltönyben, sötétzöld prémes felsőruhában, baljában szegfűt tartva. — Rembrandt arczképeinek valóságos gyöngye. — A chiaroscuronak varázsa itt legmagasabb fokán jelenik meg velős színezetben. Sehol sincs zavaros, nem átlátszó hely. A test virágzó, lüktető élet visszaadásában. A fej valósággal kiszökőnek és kerekdednek tetszik, abban benső lelkét feltaláljuk. A háttér csak odalehelt és homálya daczára világos és hátráló».

«*Férfi arckép, állítólag Six* polgármesteré a festész barátjaé, fekete öltönyben állva, fején kalap, jobbja állványra támasztva. — A szép illetékes térelosztásnak mintaképe. Legnagyobb természetesség valamint a felfogásban úgy az egyetemes hatásban. Mit más hollandi mesterekben dicsérnek, és Rembrandtnál néha nélkülöznek, a festészeti állás és magatartást, ez itt teljes mértékben megvan, még pedig anélkül, hogy Rembrandt dicsősége, — melyszerint emberei olyanok képeiben, minők azok valóban, — legkisebb csorbát szenvedne». Az arckép Eisenmann dicséretét megérdemli, de sehogysem mondható Sixének mert Six polgármesternek vonásai, mint ezek Rembrandt híres edzett lapján megjelenek, az itt látható vonásoktól egészen elütnek.

Van Rembrandtnak a casseli gyűjteményben még más jeles táj- és arcképe is; jelesen saját arcképe, hollandi katonatiszt ruhában, ez csak vázlatos; más önarcképe barnás hangulatban van befejezve s eza mestert ugyanazon fiatal korában mutatja, melyben egyik dresdai és bécsi arckép őt feltünteti.

Vannak itt *Brauer Adorján*nak (1608—1640), *Terburg Gerhard*nak (1608—1681), *Van de Velde Vilmos*nak (1640—1693), *Ostade Adorján*nak (1610—1685), *Ifj. Teniers Dávid*nak (1610—1690), *Dow Gerhard*nak (1613—1681), *Van der Helst Bertalan*nak (1613—1681), *Metsu Gábor*nak (1615—1658), *Bega Cornelis*nek (1610—1664), *Wouwermans Fülöp*nek (1620—1668), *De Heem Cornelis*nek († 1674), *Weenix János*nak (1621—1660), *Eckhout Gerbrand*nak (1621—1674), *Berchem Miklós*nak (1624—1683), *Potter Pál*nak (1625—1654), *Fyt János*nak (1625—1700), *Backhuisen Ludolph*nak (1631—1709), *Dujardin Károly*nak (1635—1678), *Ruysdael Jakab*nak (1635—1681), *Steen János*nak (1636—1689), *Hondekoeter Melchior*nak (1636—1693), *Netscher Gáspár*nak (1639—1684), *Van de Velde Adorján*nak (1639—1672), *Schalken Godfried*nak (1643—1706), *Roos Fülöp*nek (1656—1705), *Huysmans Cornelis*nak (1648—1727), *Mieris Vilmos*nak (1662

1747), és más híres festésznek egyes jeles darabjai. A német-alföldiek közt mint igen ritkán található

Gonzales Coquez (1618—1684). Fiatal tudós nejével, és festésznek lakszobája. Ugyanezen művész festette a nemzeti képtárunk egyik díszét, van Eyck zenélő családját, melyet Doby Jenő jelesen rézbe metszett. Nem felejtendő el

Van Eyck Jánosnak oltárképe sem, melyen Krisztus Máriaával és sok szenttel jelenik meg. Háttérben sziklás táj. A ruharedő itt már igen apróra van törve.

Van ezen képgyűjteményben két igen rejtélyes kép, melynek alakjai élénken emlékeztetnek a velencei iskolára, míg a táj, építkezés és egyéb mellékletek egészen Rembrandtnak chiaroscuro modorában vannak készítve.

Rákóczynak arczképe Kupetetzkynek eredetiének csak másolata.

Van Casselnek külön museuma is, az úgynevezett *Fridericianum*, külön nagy épületben és elég gazdag gyűjteményekkel.

Prehistoricus tárgyai többnyire a vidéken találtattak és lelhelyök szerint vannak elrendezve.

Több jeles antik (márvány) szobrai közt kitűnik Victorianak, Pompejiből származó igen csinos bronze szoborkája. A hézagot itt számos gipszöntvény pótolja, ezek közt vannak egyiptomi és assyri művekről vettek is. Igen gazdag a vésett drágakövek eredeti és lenyomatban meglevő gyűjteménye.

Tulajdonkép középkori művészeti gyűjteményt itt nem láttam, úgy tetszik a hassiai választók a középkori művészetet nem kedvelték; de kedvelték a renaissance és későbbi módot, melynek művei elég számosak és a müncheni kiállításban is feltűnést okoztak, és kedvelték főleg a faragott gyantaköveket; mert azokat ily nagyszámmal sehol sem láttam gyűjtve. Hasonlólag kedvelhették az apró csecsebecsüket: szekrénykéket, ékszerládácskákat, órákat, szelenczéket stb., de mindezek leginkább már a XVI., XVII, és XVIII. századok művei. Egyébiránt a casseli képtár annyira

elfoglalt, hogy a Fridericianumot csak igen futólagosan tekinthettem meg.

Eisenach.

Kis város kies vidéken a Wartburg szomszédságában. A városnak alapítása 1070-re esik, midőn ezt II. Lajos örgróf fallal körülvette; virágzott 1440-ig, azon időig, melyben a thüringiai grófok a Wartburgban lakni megszűntek; sokat szenvedett a parasztháborúban, melyben több, azóta egészen eltűnt temploma nagyon megkárosult; de szenvedett sok tűzvészben is, melyben faházai elégték. Jelenleg a várost a Wartburgot látogató idegenek zarándoklása és a város melletti nyaralók élénkítik. A régi templomok nehánya még fenáll: *Sz. Miklósé*, építkezése még a XII. vagy XIII. átmenetkoru, azonban későbben csúcsíves stylben módosítva, középhajója tülemelkedik a mellékesen, az áthajó déli karán, mint a bécsi sz. István székes-egyházban, torony emelkedik, ez alján négyszögű és csak a templom fölött törik nyolcszögbe; itt oszloppal elosztott nagy ablakai vannak, melyek alatt az ismeretes lennt egyenesen elvágott román félköríves fries jelenik meg. Bensejében pillér oszloppal van felváltva és nevezetes, hogy mind hat pillérének más-más az alaprajza. Kallenbach, ki ezen alaprajzokat id. m. X. tábláján adja, a templom építkezését 1150 tájra teszi. — Más régi csúcsíves, hanem későbben elrontott templom *sz. Györgyé*, mely mögött egy allegorikai alakon az 1870. és 1871. hadjáratot dicsőítő emlék áll. — Igen rongált állapotban látjuk *sz. Erzsébet ispotályát*, melyet 1226. alapított. Egy renaissanceféle kapuja fölött olvassuk:

Anno Domini
T. S.

MDCXXXIV.
M. F.

A hajdan úgynevezett *Lussenhofnak* csak egyes kapitaeljei maradtak fenn.

A város közelében, a Wartburgba vezető úton van sok,

többször idegenek által gyönyörű völgyben épített nyaraló (villa), ezek közt Fritz Reuteré, a híres népköltőé, melyben most is özvegye lakik. Következik továbbá a Mária és Anna kies völgye, az előbbi jelzi egy a sziklába vésett óriási M betű; innen az út az úgynevezett sárkány torokba (Drachenschlucht) vezet, melyben két oldalának sziklája mindinkább közeledik egymáshoz, úgy hogy végén csak egyes ember mehet keresztül; a sziklák felül csaknem érintik egymást, s így a résen keresztül ható világsugarak csak kevéssé világítják az ösvényt.

A Wartburgba vezető útnak mintegy közepén állott sz. Erzsébetnek másik, 28 egyén felvételére szánt ispotálya, ez eltűnt, de megmaradt az ennek közelében levő u. n. sz. Erzsébet kútja, melynek környékét újabb időben kicsínosították.

Puttrich «Denkm. d. Baukunst d. Mittelalters in Sachsen» 1844—1850. II. kötet, 7. tábláján adja sz. Miklós temploma tornyának felső részét, és valamint ezen egyháznak úgy a Lussenhofnak néhány fenmaradt kapitaeljét, oszloplábát és fries-díszét.

A Wartburg.

A Wartburg hármasként igen nevezetes helyiség: 1206. itt pályáztak egymással Németország akkori legnevezetesebb költői (Minnesaenger); itt élt magyarországi sz. Erzsébet 1211-től fogva, végre itt talált menekülést Luther Márton 1521-ben.

A vár egészen elszigetelt sziklás hegyen fekszik, melyet alacsonyabb hegyek környeznek, a várnak némileg Karlsteinéhoz hasonló helye nem igen terjedelmes s ezért a hegy tetejét az épületek sűrűen foglalják el; mert fejedelmi lak lévén itt a közönséges várépületeken kívül még pompás palotának is kellett helyet találni. Alapítása óta a vár mindig lakott volt, soha nem pusztult el egészen.

A vár tatározásának s illetőleg pompás kiépítésének

eszméje 1835-ben támadt. A mostani weimari nagyherceg Károly Sándor felszólította Simon festésszt, Liebland és Quast építészeti tanácsosokat a szükséges tervek készítésére. Későbbben Sältzer építész igazgatta a tatarozási munkákat, végre a kiépítés tervezését és igazgatását Ritgen építészeti tanácsos és giesseni tanár vette át, ő igen jó kalauzt is írt e cím alatt «Der Führer auf der Wartburg», melynek harmadik kiadása 1876-ban jelent meg. A 8-rét kötet 282 lapon és sok illusztrációval tüzetesen adja elő a vár restaurációjának, kiegészítésének és díszítésének történetét és ezek jelentőségét. A nagy restauratio előtti állapotot leírja Puttrich «Denkm. d. Bauk. d. Mittelalt. in Sachsen» című 1844—1850. megjelent könyvének II. kötetében (6 negyed. rajztáblával).

A vonóhídon és a torony alatt, mely a vár keskeny részén fekszik, belépünk az előerődbe (Vorbürg), melynek nyugati oldalán, a belépő jobbán emelkedik a lovagház (Ritterhaus); balján, kelet felé nincsen épület, hanem van a fal magasságában tető alatti védjárda (Mordgang). A magas várnak a belépő előtt fekvő, az egész udvart elzáró épületei: balra a női lak, közepén az átmeneti csarnok, jobbra az úgynevezett Dirnitz, azaz hajdan kályhával ellátott terem, ma fegyvertár. A belső udvari magas várnak (Hochbürg) épületei ezek: még a női lakhoz csatlakozva emelkedett a magas öreg torony, (donjon, Berchfrit); * tovább balra az örgrófok palotája (Pallas, Landgrafenhaus), jobbra áll az istálló (Marstall) szemközt a nagy csatorna vagy gyűjtővíz medence, mert kút a várban nem volt. A vízmedence mögött nyílik a harmadik udvar, melyet itt Zwingernek ** neveznek. Ezen udvarban volt a fürdő és egy erős torony; mert a várnak ezen déli oldala leggyöngébb volt. Az udvar

---

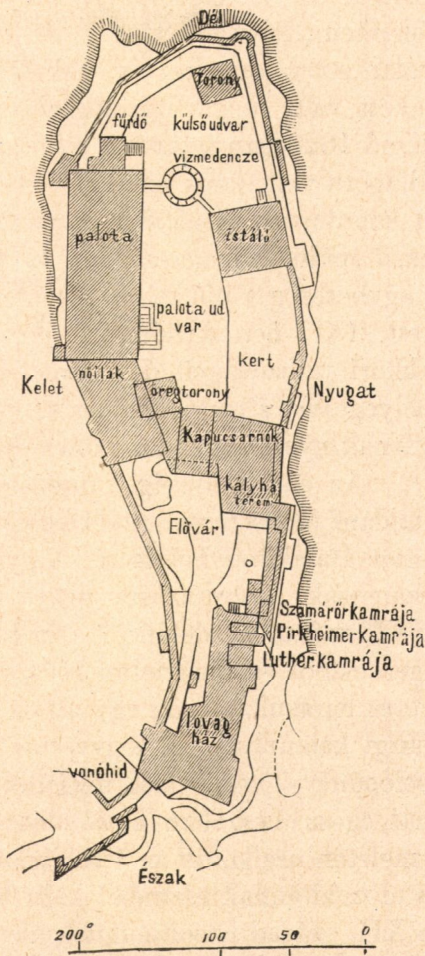
* A Berchfrit, Bürgfried szót nem helyesen azonosítja Ritgen a francia beffroi-val; mert beffroi harangtorony, mely régenten elkülönítve volt a templomtól, és gyakran nem is ahoz, hanem a közönség birtokához tartozott.

** Zwingernek másutt, péld. Gosslarban falatornyt neveztek, nálunk a Zwingernek itt adott értelme van.

magas, mindenütt védjárdával ellátott fallal van körülvéve.

A monda szerint, Lajos, az ugró,* (Ludwig der Springer) vadászaton, a hegyet megtekintvén, felkiáltott: «Megállj hegy, várat kell nyerned», «Wart', Berg, du sollst mir eine Burg bekommen», és mivel a hegy nem tartozott birtokához, hanem a frankensteini uraké volt, Schauenburg várán két fatornyot épített s azokat ide átvitette. A frankensteiniai panaszt emelvén a császár előtt, Lajos földet vitetett ide saját birtokából és ezen tizenkét vitézével megállapodván, ünnepélyesen megesküdtek, hogy Lajos tulajdon földjén állanak. Találtak is a wartburgi sziklának részében tizenhárom, sodronynyal** összekötött rozsdás vaskardot, melyeket e mondára vonatkozóan tartva a fegyvertárban őrzének. Bizonyosnak mondja, Ritgen (33. l.), hogy Lajos 1067-ben, mely esztendőben nagy inség volt, a várépítésre

* Ugrónak azért nevezték; mert fogságából merész ugrással a Saale folyóba menekült.

** Ha a kardok eredetileg fűzettek össze sodronynyal, az egész sokkal későbbi; mert a nürnbergiek a sodronyhúzást sokkal később találták fel.

szükséges köveket, a fuvarosoknak gabonát osztogatván, a hegyre felvitette és a fatornyok helyett kőtornyokat épített. Még ezen építkezésből származik a palotának alja, melynek felső emeletét II. Lajos 1130 emelte. Sz. Lajos, sz. Erzsébet férje kiépítette a női lakot (die Kemenate). 1317-ben a villám meggyújtotta a várat s így Frigyes, a harapott* (Friedrich der Gebissene) kénytelen volt azt részben újra felépíteni, fel is építette, — hanem csak fából — a női lakot valamint a lovagház is csak faépület. A vár, bár folyvást lakott volt, mégis mindinkább enyészetnek indult. János Ernő 1628-ban tatarozta ugyan, de az öreg torony oly rossz állapotú volt, hogy ezt 1750-ben egészen le kellett bontani. A kaputorony is 1558-ban már le volt bontva egész a szomszéd épületek magasságáig. 1790-ben Károly Ágost weimari nagyherczeg a női lakot lebontatta és helyette kőházat épített. 1817-ben a német deákok itt gyűltek össze, mit az akkori szabadságellenes német kormányok összeesküvésnek bélyegezve, a megjelenőket keményen üldözték. 1868-ban a várnak nyolczszázados ünnepélyét ülték.

Az első helyiség a magas várban, a néző jobbján, a hajdani fűtött terem (die Diernitz), most alsó részén *fegyvertárrá* átalakított helyiség. A gyűjtemény tárgyai nem igen számosak, származásra nézve kevés van, mely régibb a XVI. század kezdeténél; azonban a meglevők közt vannak igen csinos és történelmi beccsel bíró darabok. Ritgen tüzetes leírásukat igéri egy általa szerkezendő nagyobb wartburgi kalauzban. A fegyvertár melletti folyosón keresztül belépünk a vár belső, második udvarába, hol meglepőleg hat, egész hosszában, a *palotának* nyugati homlokzata; három emeletén uralkodik az áttörésnek elve, mely az élénkségnek a mozgalomnak eszméjét költi bennünk. Ez azon elv, mely a XII. század hasonnemű épületeit kitüntette, a falnak ilyen

---

* Harapottnak nevezték; mert anyja, mielőtt az őt meggyilkoltatni szándékozó férjétől menekült, gyermekeitől elbucszván, akkor 13 éves fiát úgy megharapta bujában, hogy ez a sebhelyet egész életén át viselte.

oszlopos ablakkal való áttörését mutatja a császári palota Goslarban is ; csak hogy itt az országos teremnek fala közvetlenül van áttörve, míg a Wartburgon az ablakok sora csak folyosókra nyílik, melyek mögött a terem ablak nélküli fala emelkedik ; e falban csak ajtó van, melyet szükség esetén nem csak elzárni, hanem még befalazni is lehetett ;

mert az erődöknél a védelem, és a biztonság volt a főtekintet. A terem világítását más oldalról, azaz a vár külsején eszközölték, hol a sziklák meredeksége az ellenség közeledését lehetlenné tette. — Mi ezen hosszú homlokzatnak különös jellemet szerez, az, hogy a három emeletnek nyílásai nem mint mai korban feszesen, egyenmértűeken vannak elhelyezve egymás fölött, hanem alól két osztályú kettős ablak-

ként, közepén ötös, hármas és kettős arkádokként és legfelső emeleten pedig ismét négyes és kettős arkádokként jelennek meg. Az oszlop kapitaeljeinek igen változó faragványai élénk phantasiára mutatnak, némelyek elég világos jelentősége sejteti, hogy a többi ábráinak is volt, jelenleg nem magyarázható, jelképes értelme. Az alsó földszinti emeletet, mely alatt még más földalatti helyiségek is vannak, nem mutatják; mert itt a várúrnak és családjának magánlaka áll egészen felszerelt ebédlőből, hálószobákból, konyhából stb. *A második, illetőleg, ha a félig földalatti helyiségeket is számba vesszük, a harmadik emeletre* nyit egy szabad ég alatti lépcső (Freitreppe), minő igen szokásos a középkori lovagtermek előtt és minő Goslarban is van. * Ezen emeleten legelőször is érünk a fenntemlített *arkádos keskeny folyosóba*, melyet Schwind, híres festész, sz. Erzsébet életéből vett jelenetekkel feldíszített; ugyanis itt látjuk hat épszögű keretű képekben: sz. Erzsébet megérkezését a Wartburgra, az úgynevezett rózsacsodát, elbucsuzását férjétől, ki a keresztes háborúba megy, kiűzetését a Wartburgból sógora Raspe Henrik és napa által, halálát 1231-ben és testének ünnepélyes felemeltetését, miután Erzsébet 1234-ben a szentek sorába felvételét. ** Ezen kép mellett körkeretű

---

* Az ajtó fölötti körmezőben lovagot elnyelő sárkányt régi domborműben látunk, melyet Ritgen az eredeti építkezésből fennmaradtnak tartja és azt arra magyarázza, hogy abban, az ugró Lajosnak a császárral vítt hadakozására vonatkozólag a mailandi sárkány által elnyelt császári lovagra kell ismernünk. Ezen magyarázatnak azonban ellentmond a domborműnek stíljé, mely már a fejlett romanismusé, és főképen a lovag címéres paísa, mely nem lehet régibb a XIV. század második felénél; mert ily címérpais alakkal csak akkor kezdtek élni Németországban.

** Ugyanezen sz. Erzsébet életéből vett jeleneteket festette Wolgemut Mihály, a kassai sz. Erzsébetnek szentelt templom főoltárára, sőt itt még más hat jelenet is van ábrázolva, mely a Wartburgbanhibázik. Érdekes a modern festész felfogását a középkoriéval összehasonlítani. Bár Wolgemut természete sokkal markosabb volt a jámbor és szende van Ecykok és Schongauerénél, mégis még nála is összeforr az egyházi a vallásos felfogással, és innen következik azon naivság, melyet elötűntetni már nem képesek a mai korban, de melynek a vonal és légtávtatnak inkább tudományos követelése is ellentmond. A «credo quia absurdum» korunkban nem szerepelhet; s ezért a vallásos képek manap egészen más színben jelennek meg, mint sem megjelenhettek hajdan.

árában van előadva a hét könyűrületos tett, melyben szintén sz. Erzsébet szerepel.

A folyosó déli végén nyílik az örgróf szobájának előszobája, északon a kápolna előtti, közepén egy ajtó a költők teremébe vezet.

Az örgróf szobája a XIV-dik század stíljében készített butorzáttal van felszerelve: asztallal, oszlopos szekrénnel különféle edények felvételére, pamlaggal, melyre azonban a vánkosokat csak rátették és igen csinos nagy kandallóval. Közepén még eredeti oszlop tartja a famennyezetet; kapitaeljén sasféle madár, lábán a szokásos sarklevél helyett, négy felkapaszkodó oroszlán jelenik meg. Két félkörben zárt és oszlop által két felé osztott ablak nyílik gyönyörű kilátással a hegy tövében fekvő völgyre és azontúl emelkedő hegyekre. A falak alját közönségesen oda festett vagy épen szövött, többnyire keleti kárpíttal díszíték, mely fölött következtek a falfestmények. Esetünkben Schwind festett ide az örgrófok történetéből vett hat jelenetet.

Az örgróf szobájából kilépve, állunk az énekesek vagy költők teremének, úgynevezett lugosában (Brücke oder Laube der Minnesänger) 1206. első Hermann gróf udvara előtt pályáztatta Henriket az erkölcsös írnokot, Walthert von der Vogelweide, zweteri Reimart, eschenbachi Wolframot, Biterolfot és offerdingi Henriket. Ezek a győzelem iránt nem tudván megegyezni, bíról a magyarországi Klingsor (Erdélyből) meghívatott. A pár lépcsőn a többi terem fölött emelkedő oszlopos lugos volt a költők színpadja, s ezt nevének megfelelően Hoffmann festész lombozattal díszítette, melyben a költők jelennek meg, oldalukon fennmaradt művük egyes helyeinek idézésével.* Maga a terem közép nagyságú, ten-

---

Első, ki a modern felfogás felé hajlott, a német művészek közt, Dürer Albert volt.

* Az első idézésben Klingsor dícsérszik művészetével és mindenkit versenyzésre hív fel; a másodikban előszámítja a helyeket, melyeken iskolába járt:

Zu Paris guote schuole ich vant
ze Kunstinobel ist mir wol bekant

gelyén két oszlop tartja a famennyezetet, három nagy ablak világítja; az ellenkező falra Schwind ama pillanatot festette, midőn Ofterdingen társai, őt legyőzöttnek állítván, a bakónak akarják átadni, de ez Zsófia örgrófnéhez menekülve, Klingsor ítéletére hivatkozik; bár ez a Wartburgban csak esztendő múlva megjelent, a festész itt a magyar-német költőt, mint bűvészt, a légben megjelenteti, Nasian genius társaságában, ki itt a pokolkutyának alakját felvette.

E terem északi oldalán, mint a grófi-ház utolsó helyisége áll a *kápolna*. Az eredeti kápolna hihetőleg az 1317-dik tűzvészben elveszett és a mostani már a tűzvész után itt rendeztetett el. A kápolnába csak a keskeny folyosón és előszobáján keresztül juthatni. — Felszerelése többnyire a XVI-dik század második feléből való, sőt van a régi után készített modern butorzata is; a kápolnát négy keresztbolt fõdi, melyeket, mint a káptalan termekben, közepén oszlop foglalja össze; az oszlop még a régi. Más igen nevezetes oszlop a kápolna egyik ablakaé. Kapitaeljén Ádám és Éva kigyókkal körülhálózva, de a kigyó egyszersmind a két meztelen közti szakállas fejnek fülébe sug, míg az e fejhez tartozó kéz a két kigyó testét összeszorítja. Ádám és Éva külső oldalán több oroszlán jelenik meg. Ritgen a középső fejet Krisztusénak tartja, azon jelentéssel, hogy Krisztus a kísértetbe vivő Sátánnak hatalmát összetöri; az oroszlánt helyesen a templomok öréneke tartja; mert ily minőségben számtalanszor jelenik meg az egyházi kapuzatokon. A középkor az oroszlánról mondta, hogy soha sem alszik, de ha teszi is, szeme nyitva maradt. Az ablakok tábláin képek

---

der Kern von Kunst uz meister pfaffen sinne,
ze Baldac (?) ich ze Schule kam
wand ich ze Babylone höhe Kunst vernam
drin jar ich diende Machomete minne
der kunde mir daz herze wol von rehten sinen wisen.

Klingsort bűvésznek tartották és Ofterdingen énekli, hogy őt egyetlenegy éjjel Erdélyből Eisenachba szállította, mint mesélik Klingsort nagyon ünnepezték a Wartburgon és Lajos örgróf az ő tanácsára kérte meg II. András leányát fia számára.

látszatnak és van azok közt régibb is; jelesen az egyik sz. Erzsébet férjét mutatja, ki a Wartburgon megszabadult oroszlánt legyőzi. Az ábra a XVI. századból való, mert az örgróf e századnak fegyverzetét viseli. A kápolna déli falára régi, hanem nagyon is enyészetnek induló kép van festve, Mária az apostolokkal, ezt, mennyire lehetett, híven vászonra lemásolták és a vászont régi eredetie elébe agatták.

A *legfelső emeletet* egészen elfoglalja az óriási osztatlan *díszterem* az előtte levő, szintén osztatlan folyosóval. A folyosó falképei elménczesek a középkor értelmében, nevezetesen itt az emberi élet, tíz évről tíz évre, állatok alakjában van jelképezve: a férfi nemé: borju, kecskebak, bika, oroszlán, róka, farkas, kutya, kandur, szamár és ökör koponya képében; a nőnemé pedig: csirke, galamb, szarka, páva, tyúk, lúd, keselyű, bagoly, denevér és madár csontvázfej alakja alatt.* Humoristicus itt a lépcső-oszlopnak kapitaelje is, melyen a víg hegedűsnek ellen van téve a komoly felfegyverkezett teremőr és egy barát, ki a vigadozás fölött tépi jámbor szakálát és bedugja csak szent zenéhez szokott fülét. A folyosó északi végén lépcső vezet a díszterem karzatára.

A valóban meglepőleg nagyszerű díszterem, nem úgy mint az alatta levő *fékirányos* famennyezettel van fődve, hanem a mennyezet, sátor alakban bele nyúl magába a tetőbe s így annak alsó gerincze látszik (*charpente apparente*) és eléretik a teremnek nagy kiterjedéséhez arányosított nagyobb magassága is; de másrészt nem tagadhatni, hogy e terem túl van terhelve, különben Welter festész által mesterileg festett díszítésekkel, melyek jelentősége Ritgennek igen részletes magyarázata után is, bonyolódott és fárasztó

---

* Az 1525-ben bevégzett annabergi sz. Annának szentelt templom kar-támán a két nemnek képe tíz évről tíz évre csaknem ugyanazon állat jelképek által van jelezve. Csak a csirke helyett áll a tyúk a 100 évet mindkét nemnél jelzi a halál csontváz képében. Világos tehát, hogy az új festész az annabergi domborműveket vette mintául.

marad. Ritgen (162. l.) állítja, hogy a palota minden fenmaradt faragványa ugyanazon alapeszmét nyilvánítja, mely a XI. és XII. századot áthatotta, s ez Krisztusnak diadala az örökölt bűn fölött, diadala a kereszténységnek a pogányság, az erkölcsnek a büntett fölött. Ezen eszmét akarta tehát ő is életbe léptetni a nagy terem művészeti előadásában. — A középkor sokkal egyszerűbben járt el mint Ritgen udvari építészeti tanácsos és tanár, kevésbé philosophalt s inkább élt kézzelfogható előadással: a kereszténység diadalát legközelebbi ellensége, a zsinagóga fölött jelentette ki két alakban: a bekötött szemű, törött Mózes-táblát és törött lobogó-póznát tartó zsinagógában, kinek fejéről a korona leesik; míg az egyháznak fején erősen ül koronája, szemei nyitak és diadalmi lobogója fennben lebeg. Ha bonyolódottabb eszmét kellett kifejezni, a középkor a typologiahoz fordult, azaz oly képlethez, mely hármas párhuzamos jelenetben nyilvánította ugyanazon eszmét, hol tehát ez háromszorosan volt magyarázva. Ezzel ellenkezőleg Ritgen eszméit egyes, elszakított jelképekben akarja nyilvánítani s így ez nemcsak homályossá válik, hanem még hosszas magyarázata után is fárasztó bonyolódottságban lép elénkbe; egészen eltekintve attól, hogy az ilyen nemcsak vallásosan, hanem egyenesen dogmatikailag roppant halomra összegyűjtött képlet nem igen való még középkori vigadó terembe sem. Ezek előtt nem szükséges, hogy a kapitael jámbor barátja a szakállát tépje és fülét bedugja. Szóval a Wartburg dísztermének képletei, akár mennyire is művészetileg legyenek faragva és festve, újra tanúsítják, mily roppant nehezen bírjuk magunkat beleélni a középkor naiv felfogásába. — Mi ezen teremben helyén van, ez a vár régi alapítóinak és lakóinak arc képe, ámbár itt is nem lehetett csak restaurálni, hanem újat kellett teremteni; mert ilyen arc képek sehol sem maradtak reánk. — Megemlítenő végre az is, hogy ezen terem nincsen úgy elkülönítve az előtte elvonuló sikátortól, mint az alatta levő költők terme; mert itt a biztonság tekintetéből már nem volt mérvadó.

A palotához csatolt *nagyhercegi magánlakot* * nem mutatják; ezt tehát csakis Ritgen leírásából ismerjük, miből kitetszik, hogy itt a berendezés és díszítés jobban sikerült, mint a nagy teremben. Ezen magánlak két emeletes, a vidéken szokásos faszerkezetű ház (Fachwerk), melynek felső emelete a magas várba vezető oszlopos csarnok fölötti sikkal össze van kötve a fegyvertár (hajdani Diernitz) felső emeletével. A Diernitz felső emelete az úri-lak folytatását képezi; itt laknak a nagyherceg gyermekei. **

A női-lakba részben belenyúl, nyugati oldalán a nagyobb *öreg-torony* (donjon), melyet egészen ujonnan fölépítettek; mert ennek csak alapja részét találták.

De fennáll még eredetiségében a harmadik udvaron emelkedő *öreg torony*, ennek magassága 38 láb, falvastagsága 10 láb, négyszögének üroldala csak 9 láb; 20 lábbal a talap fölött nyíló bejárásához, hajdan csak lábtón lehetett jutni, innen mély tér ereszkedett le, mely hajdan két fapadolattal, három emeletre volt osztva; ez többnyire eleségtárnak volt használva, de szükség esetén, ha az ellenség a torony alján tüzet rakott, a torony lakói is ide menekülhettek, sőt ezen mély ür rémítő börtön (Burgverliess) is volt. Efölött emelkedett boltozott kamra a toronyörség számára; és efölött volt ismét egy padolattal két kamrára osztott, jobban felszerelt és butorozott szoba, melyben utolsó menhelyet talált az ostromlott várúr és családja. A torony legfelső helyén volt a rovatkákkal ellátott körjárat és lapos teteje. E torony tehát a függőleges irányban osztatlanok, legegyszerűbbek közé tartozott és nem mutatott semmiképen oly furfangos és rejtélyes elrendezést, minőt a francia donjonokban talál-

---

* E lakot Puttrich Mushausnak, vagy Musnak nevezi, a német Musse, kéj, szóról; mert itt mulattak lakosai; más írók a régi «Mushaus» kitéltt egyszersmind a palotára is kiterjesztik.

** A kályhával fűthető helyiséget aestuariumnak is nevezték, ily helyiség volt a régi zárdákban is; ellentéte a solarium, honnan a német Söller szó származik, melyen a napon melegeđtek, nálunk ez az úgynevezett szakállszárító volt, hova az ebéd után kiültek.

lunk.* Az új öreg-torony sincsen mesterségesebben elosztva, csak hogy kamrái sokkal kényelmesebbek.

Hátra van, hogy az elődvar jobbán álló *lovagházáról* (Ritterhaus) pár szót szóljunk. Ez is, mint a női lak csak kétemeletes faház, hajdan az örgróf lovagainak és a várórség tartózkodási helye volt; ma ezen építmény legnagyobb része a reformatio emlékeül szolgál. Ugyanis alsó emeletén van a várnagynak elég kényelmes lakása, felsőjén pedig Pirkheimernek, Luthernek szobája, és több úgynevezett reformatió-szoba.

Luther szobája kis helyiség, hanem mind a mi benne van, a reformator korából való, a látogatók a szoba asztalát végig elnyirbálták, mint hajdan a martYROK csontjait szét-szedték és még ma is széles világra szétviszik; a megrongált asztalt tehát más, Luther atyai házából hozottal pótolták. Itt áll az ágy is, melyben, a monda szerint, Luther Gleichen várában halt, most a látogatók ezt nyirbálják. A híres téta-foltot, a kályha mellett szintén kis részekben elvitték kegyeletből, ezttehát vezetők időnként megújították; delegujabban lekaparták a falról a vakolatot ott, hol ezelőtt a folt volt. Itt van Luthernek és szülőinek arczképe, id. Kranachtól, a biblia legrégibb nyomtatott kiadásai és egy czethal csigolya, melyet, mint állítatik, Luther zsámolyul használt. A reformator a Wartburgon csaknem tizenegy hónapig volt elrejtve, míg a Wittenbergben követői közt támadt villongások őt rejtekhelyének elhagyására készítették. Wittenbergába 1552-dik márcz. 6-kán érkezett.**

Luther szobája szomszédságában van *Wilibald Pyrck-*

---

* v. ö. V. le Duc mesterséges öreg torony szerkezetét a «Dict. de l'archit.» «Donjon» szóban.

** Kranach komájához, eltűnését illetőleg, ezt írta Luther: Lieber Gevatter Lucas, ich segne und befehle euch Gott. Ich lasse mich einthun und verbergen, weiss selbst nicht wo? wiewohl ich lieber den Tod erlitten, muss aber doch guter Leute Rath nicht verachten, bis zu seiner Zeit. — Es muss eine kleine Zeit geschwiegen und gelitten sein. Ein wenig sehet ihr mich nicht, und aber über ein wenig sehet ihr mich Joh. XVI, 16. Ich hoffe es soll jetzt auch so gehen.

heimer, Luther, Melanchton és Dürer híres tudós barátjának szobája, vagyis azon fatábla ruházat, melylyel Pyrekheimer szobája Nürnbergben volt bélelve és melyet ott megvásároltak s ide átvittek.

Luther szobájának más oldalán pedig fekszik, három u. n. *reformatiós-szoba*. Az elsőnek falain Luther fiatal korából vett jelenetek festvék, az utolsó kép a reformátort mutatja, midőn 95 thesisét a wittenbergi templom-ajtájára felszegezi. A második szobában Luther 1520. decz. 10-én megégeti Wittenbergben a pápa kárhoztató bulláját, másik képen fordítja a bibliát a Wartburgon, harmadikon megjelenik a császár és az ország előtt. Az első és második szobának butorai a Németországban épen ezen korban fellépő renaissance-stylben készültek. A harmadik szobának még nincsenek meg falképei, de van itt két a jenai város-templomból vett oszlopka az ajtó mellett és Riemenschneidernek két régi fába faragott szobra.

A tető alatt van az építésznek, Ritgennek szobája.

Várunk nyugati oldalán, a várénál valamivel alacsonyabb terrasson külön áll egy renaissance-stylben épített vendéglő, ellátva szobákkal, melyekben idegenek, ha a vár tanulmányozásának több időt szentelni vagy az üde légben és pompás vidéken gyönyörködni akarnak, elég kényelmesen lakhatnak.

Henszlmann Imre.

T Á R C Z A.

Érmészeti adalékok. — Egy magyar emlékérem története. Döbrentey Gábornak 1818-ban egyik tisztelője emlékérmét veretett, mely érmeink közt valószínűleg a legrégibb magyar köriratú. Döbrentey 1819. ápril 7-én Maros-Németiből Kazinczy Ferenczhez intézett levelében az érem veretésének egész történetét elmondja.

«Egész kiterjedésben tudósítlak emlékpénzem vétele felől» — írja Döbrentey. — «A mi Csereynk márt. 6-án Krasznán kelt levelében belül a szokott compilatió helyett ez van:

Döbrenteynek a Szép és tiszta Lelkének

«Ezen levele mellett küldi a medaillet 13 exemplárban. Egy ezüst, a többi réz.»

Következik az érem leírása, mint azt Veszerle hátrahagyott éremészeti táblái Pest. 1873. 9. csoport, VII-t. 9. sz. alatt látható. Folytatólag írja Döbrentey:

«Hogy egyvalaki nekem emlékpénzt veretne s aziránt megfordult volna Wurschbauer Károly fejevári kir. medailleur kérő jelentése a kir. Guberniumnál, s hogy ezt Cancellarius Csedő úr praefereenter referalta s a fels. kormánysház tagjai közakarattal helybenhagyva a följülírást és emblemát, engedelmet adtak, ezt nekem cons. Kenderessy beszélé a mult Januarius 15-dikén, de se én, se ő nem tudtuk ki vereti. Barátunk Farkas (Cserey) elhozá másnap hozzám az instantiába foglalt feljülírást s a Guberniumnak arra adott resolútióját, ki irván azt, mint Kancelista a protocollumból, hogy nekem megküldje. Dicséretemet sokalva irtam Wurschbauernek, hagyná abba munkáját, vagy ha nem engedné az ismeretlen lánglelkű Hazafi, legalább hagyjon ki belőle. A medailleur azt válaszolá, hogy már mindennel elkészült s el is küldötte a medaillokat a veretőnek. Különb is irván Csereynek Kolozsvárról, tudtára adám, mi történt velem, s kértem, hogy ha ő találná veretni a pénzt, vagy hagyná el az irigyek támadtatása miatt, vagy változtatná. S ime megtudám válaszából, hogy a Wurschbauer engedelemkérő irásában említett «certus benefactor» a mi Csereynk. Én fejet hajtéak elfogva a szeméremtől s barátom örömét s azon indulatját, mely az én megtiszteltetésem által Erdélynek több jó fejait s ifjait akarni buzditani, nem akartam elroutani.»

Hogy mi volt Döbrentey tulajdonképeni czélja e részletes közléssel, az az idézett levél másik részéből tűnik ki, hol így ír:

«Egy kérdést teszek Hozzád. Nem genirozlak-e, ha azt emlitem, hogy jó volna e Moneta feljülírását s emblemáját a Kurirnak s Kultsárnak megküldened. S ha terhedre nincs, s ha nem látsz részemről haszontalan füstöt, kérlek tedd meg. Lássá a két haza Csereynket, lássa, hogy a Nemzeti Literatura körül fáradozók tiszteltetnek. De ha teszed ezt a hiradást, Erdélynek dicséretes említésével kellene kezdened, mert szeretném éreztetni Erdélylyel háladatosságomat.»

De kihirdetés elmaradt; következménye ez éremügynék egy hosszú meghasonlás lett a két író közt, mely csak Kazinczy halálával szünt meg.

Csetneki Jelenik Elek.

Nevezetes levélnyomó. Gróf Széchenyi István hátrahagyott és gróf Széchenyi Béla által a M. T. Akademiának ajándékol átadott irományai közt, jelesen az ily című iratesomagban: «kitüntetések 92. sz.» báró Jósika Miklós következő levele is találtatik, melylyel kíséri egy, a grófnak emlékül küldött római rakművü levélnyomót. Im! a hazai régészek is hódoltak a nagy embernek.

Pest, február 5-én 1846.

Tisztelt Barátom! Az ide mellékelt levélnyomónak egész bece csak abból áll, hogy alkatrészeinél fogva bizonyosana legrégibb, mely létezik. A közepdarab Várhelyben a régi Sarmizegetában talált és a touristák vandalismusának kitett mosaïque maradványaiból vétetett s így legalább 2000 éves, az azt köröző kövült kagylók a Sibó és Hardok közti Rákóczy-hegy csucsából vétettek s így özön előttiek s egyszersmind a két erdélyi Miklós barátidra emlékeztetnek.

Vedd e csekélységet oly szívesen minő szíves és őszinte tisztelettel nyújtja azt neked tisztelő barátod Jósika Miklós s. k.»

Paur Iván.

Hazai tud. intézetek és leletek.

— *A m. tud. akadémia* II-ik osztálya f. évi jan. 14-én érdekes ülést tartott. *Szilágyi Sándor* a Rákóczi kassai országgyűléséről, *Pesty Frigyes* pedig *Schwicker* Henriknek a bajor örökösödési háborúról szóló értekezését olvasta fel. Ezután b. *Nyáry Albert* adta elő bírálatát *Finály* Henrik «ezimertana» fölött, melyet négyes szempontból vont szakszerű vizsgálat alá. Először hibáztatta benne a rendszert, azután bonczolta, vajjon az egyes részek fontosságukhoz mért arányban tárgyaltnak-e, harmadszor a szabályok correctnessét tárgyalta, végre az egész mű színvonalának az európai tudományosságához való fokát vizsgálta. Szerző — bár egyes előnyeit nem felejté el megemlíteni — a művet mind a négy szempontból hiányosnak s így az akademiának kiadásra ajánlhatónak nem tartja. Az akadémia magáévá tette bíráló e nézetét, valamint helyeselte azt az állítását is, hogy mindaddig, míg ezímerészeti műnyelvünk megalkotva nincs, az akadémia által nem kívánatos heraldikai kézikönyvnek a kiadása. Az erre vonatkozó terjedelmes elaboratum máris az arch. bizottság előtt van s maga idejében az akademiának jelentést is terjesztend elő ez ügyben.

— *A magyar nemzeti muzeum régiségtára* m. évi deczember hóban a következő ajándékokkal gyarapodott. A *Szt.-István-társulat elnöksége* a gróf *Károlyi István* tiszteletére vert emlékéremnek egy ezüst példányát, *Pulszky Polyxéna* 1 agyagtárgyacskát Töszegről, *Csetneki Jelenik Elek* 11 csont- és 24 őskori agyagtárgyat, *Szalacsy Farkas* 15 csont-, 18 vas- és 32 agyagtárgyat s töredékeket, *Krauss J.* 1 bronztárgyat, *Mátray Arnold* 2 marokkói s 1 albán rézérmet, *Gabriely György* 2 római bronz-, 15 magyar ezüst- és 1 osztrák ezüst érmet, *Marossy János* 13 darab tatai majolikát, ifj. *Ramisch Antal* 1 Lipót-féle ezüst polturát és 1 keleti ezüst érmet, *Balogh Zsigmond* egy VI. Károly-féle ezüst érmet 1712-ből, *Berger Adolf* 1 polturát 1707-ből és 1 ötforintos 1848-iki magyar bankót, *Adamik György* főjegyző Privigyéről 3 ezüst- és 3 rézérmet és jetont, dr. *Rómer Florián Ferencz* N.-Váradról 1 római téglát Szt-Endréről és 2 római követ Ó-Budáról, *Grün Armin* III. Obrenovics tiz paras rézermét, *Reich János* 2 ujabbkori rézermét, *Farkas Balázs* Tetétlenről 1 Jenőn lelt tokos bronzlándzsacsücsöt, 1 római cserépmécesest Promontorról. — *Vétel útján* szereztetett: 27 arany- és 5 ezüst érem, 1 denár, 7 különféle érem, 15 emlék-érem-bélyeg, 1 pecsétnyomó, 4 arany-, 10 bronz-, 1 vas-, 1 réz- és 2 agyagtárgy.

— *A magyar nemzeti muzeum régiségtárát* deczember havában 3309 személy látogatta.

— *A magyar nemzeti muzeum* decz. havi gyarapodásai közt felemlítendők: a Promontorban talált Litogenes feliratu római cserépméceses. Az említett Litogenes üzlete nagy kiterjedésű lehetett, mert ugyan tőle a turini muzeum is hasonló mécesest bir, mely déli Olaszországban találtatott. Egy másik példánya a m. n. muzeumba Zimony tájáról került. Érdekes továbbá egy hét aranyat nyomó Árpádkori arany pecsétgyűrű, mely vétel útján jutott a muzeum birtokába. Maróthy Jánostól a muzeum pápaszem-idomú két arany tekercses disztményt, egy három tagból álló arany lánczot s több egyéb aranytárgyakat vett, melyek Rozsájon (Sztármegyében) egy cserépedényben találtattak. Az edény körül 3 bronce fokos volt felállítva, melyek közül egy darab az edény töredékével szintén a muzeumba került.

— *Ujabb intézkedések a m. n. muzeumban.* Ama üdvös reformok közé, melyek Pulszky Ferencz igazgatósága alatt n. muzeumunkat napról-napra érik, tartozik az uj ör által foganatba vett régi-

ségtári helyiségek megszaporitása is. E tekintetből két szoba, mely eddig lomtárnak használtatott, a kőkori és a konyha hulladékokból származó tárgyak felállítására rendeztetik be. Ezenfelül említett nemzeti intézetünkben egy gipsz-öntőde állítatik fel, melyben legközelebb — még e tél folytán — a gyula-fehérvári emlékek egy részének másolatai, jelesül Izabella királyné és Hunyadi László (ez utóbbi, fájdalom, erősen meg van csonkítva) síremlékei el fognak készülni.

— *Hampel József m. n. muzeumi régiségtári őr* rajzoltatja azon bronz és réz őskori tárgyakat, melyek mint magyar leletek a zürichi muzeumba kerültek, s az ottani igazgatóság által a m. n. muzeumnak kikölesönöztettek.

— *Régészeti előadások a tud. egyetemen.* Az 1877/8. tanév második felében ismét igen érdekes felolvasások tartatnak egyetemünkön. *Henszlmann* folytatja előadásait a középkori építészetről s ennek befejezése után Rubenst és iskoláját fogja tárgyalni hetenként 4 órában. Együttal a hallgatók műérzékének fejlesztése czéljából hetenként gyakorlatokat tart a műtörténelem ügyében. *Pasteiner* Gyula a műtörténelem magántanára e félévben a görög műtörténelmi forrásokat magyarázza, kivált Lukianost és Pliniust s ezzel kapcsolatosan a görög festészet történetét is előadja irott források nyomán. Ugyancsak *Pasteiner*nek van *Leonardo da Vinci* élete és műveiről hirdetett előadása is; *Hampel József* m. tanár az ősrégészetét rendszeresen tárgyalja mutatványokkal és magyarázatokkal a m. n. muzeum gyűjteményeiben, ugyanott az ókori érmészetet is tárgyalván, amazt hetenként három, az utóbbit két órában. Ez előadásokat ajánljuk fiatal ügytársaink figyelmébe, mert ősrégészeti előadásoknak csak akkor van teljes sikerök, ha szemléleti, és pedig oly gazdag szemléleti alapon tárgyalatnak, mint a minő nemzeti muzeumunkban fel van halmozva. *Czobor* Béla a keresztény műarchaeológiáról általán, különös tekintettel a hazai középkori építészetre, két órában, s az egyházi művészetekről a kereszténység első századaiban szintén két órában tart fölolvast. Végül megemlítjük, hogy *Horvát Árpád* a pecsétismét s a czímertant egy-egy heti órában adja elő. E félévben tehát hetenként mindössze 20 régészeti előadást registrálhatunk, annyit amennyi egyetemünkön talán még fennállása óta még nem tartatott. Ha a felolvasásoknak kellő számú hallgatójuk akad, archaeologiai közönségünk ismét szép gyarapodásnak nézhet eléje.

— *A m. kir. országos levéltár* dr. Pauler Gyula jeles tudósunk igazgatása alatt mindinkább tudományos központ helyét kezdi elfoglalni. Valamint a muzeum kincstára archaeológiánknak, mint *Rómer* a «Századok»-ban megjegyzi, egyik sarka: úgy történelmi tudományunknak, beleértve ebbe a culturtörténelem minden néven nevezendő ágazatát, tárháza. Eddigéle máris 65 kutató rendelkezik kutatási engedéllyel s e kutatások eredményei nem egy elsőrangú publikációnak szolgáltak alapul. — A kutatási engedély kieszközlése könnyű szerrel jár, elegendő a szóbeli jelentkezés a levéltárnoknál. Nem eléggé ajánlhatjuk, kivált műtörténelemmel foglalkozó ügytársainknak, hogy e culturtörténeti adatokban gazdag levéltárra fordítsák figyelmöket. Így közelebből is a kincstári osztályban *Óváry* Lipót és dr. *Vincze* Gábor is igen érdekes egyházi felszerelvényeket tartalmazó inventariumokra akadtak.

— *Baranya vármegyei őstelepek.* Ifj. Horváth Antal munkatársunktól a következő érdekes tudósítást vettük:

Szabolcs község határában, a szabolcsi köszénbányát Üszöghgel összekötő új vasút munkálatai alkalmával, egy kevésse délre azon ponttól, hol a közönséges kocsitutat, mely Szabolcsra vezet, az új vasút átvágja, és ahol éppen egy vasúti őrház is áll, egy őskori letelepedés nyomaira akadtak, úgymint szenes rétegben vastagabb és durva, valamint vékonyabb és finomabb, de korong nélkül készült edények darabjaira. Bővebben e helyet még nem vizsgáltam.

Ugyane Szabolcs község határában a Pécsvaradjára vezető országút bal felén fekvő urodalmi tégláégető telkén szintén egy igen érdekes őskori telep létezik, melyen u. n. pannoni edények fordulnak elő. A szenes, és sok helyen vörösbarna égett színű réteg, melyben ezen edények találtaknak, mintegy 3 lábnyira van a föld színe alatt; kiterjedése e telepnek, amennyire eddig vizsgáltam, igen csekély volt. Az edények művezete és a czifrázatok motivumai teljesen megegyeznek azon edényekkel, melyek a negyvenes évek elején állítólag Árpád falú környékén, vagy a Pastavölgybe (így neveznek egy Pécestől délre fekvő szőlőhegyet a pécsi határban) vezető út oldalán találtattak, és melyekből a m. nemz. muzeum is bir több darabbal, melyeket Horvát János kir. tanácsos és én ajánlunk alighanem még a 60-as években a régiségtárnak. Kétségtelennek tartom, hogy a szabolcsi pannontelep lakói egy időben éltek az árpádiakkal (illetőleg pastavölgyiekkel); hogy pedig e kor

körülbelül egy időbe esik a rómaiak bejövetelevel, vagy csak kevéssel előzi azt meg, azt bizonyítja azon körülmény, hogy a szabolcsi telepen több faltégla és cseréptégla darabot — melyek kétségtelenül rómaiak — továbbá szintén a rómaiaktól eredő, korongon készült cserépedények darabjait (a barbar pannon edénykéik korong segélye nélkül készültek), és kézi malom kövek töredékeit találtam.

A makáraljai téglavetőnél levő telepen talált pannon edények legtöbbjének czifrázati stylje határozottan eltér a szabolcsi és postavölgyi pannon edények ornamentatiójától, és korántsem oly — lehet mondani classicaí díszű, mint ez utóbbiaké; én a makáraljai telepet jóval régiebbnek tartom.

Meglehet különben, hogy a szabolcsi pannon telep mégis a rómaiakat jóval megelőző korból való, és hogy római tárgyak csak azért találhatók e téglaház területén, mert a pannon telep fölött később rómaiak laktak: e tárgyban tisztába nem jöhettem, még ma sem, mert a téglakészítéshez szükséges föld rendetlenül eszközölt ásása, egész partok földjének bedőlés-okozta összekeveredése eddig minden komolyabb vizsgálódást megakadályozott.

Pécsett a Makárhegy alján egy szőlőben, nem igen messze a téglavetőbeli teleptől, földforgatás közben több edénytöredékre találtak, melyek mind anyaguk-, mind alakjuknál fogva kétségtelenül barbár készítmények, melyek korong segélye nélkül lettek alakítva. A rajtok látható diszitmény épen olyan bekarczott vonalakból áll, milyenek a Műrég. Kalauz 36. lapján 53. sz. a. ábrázolt edényen szemlélhetők, csakhogy köztük oly benyomások, mint azon edényen, nem léteznek, hanem a czifrázatok szorosan követik egymást.

Ezen edények csak pusztán találtattak a földben, és ott telep nyomaira nem akadtam; semmiesetre sem kerültek a Makárhegy tetején levő telepből oda; sokkal valóbbszinű, hogy a makáraljai téglavetőnél levő telepből származnak, ámbár olyféle diszitményt, mint e töredékeken, egy makáraljai téglavetőbeli edényen sem találtam eddig.

Baksa helység határában egy őskori temetőhely nyomaira is akadtam egy az országút mellett levő partlevágásban, de a helyet még szorosabban meg nem vizsgálhattam.

Külföld.

— *Az olympiai ásatások* a legujabb hivatalos tudósítások szerint fényes eredményekkel dicsekedhetnek. Egy kerek épület maradvá-

nyai fedezettettek fel, mely nagy valószínűséggel a Philippeionnak tartatik; középpontja a Nero templom déli szögletétől 23 méter távolságra fekszik nyugatnak, 15 méter átmérete van, s alapzata eléggé ép. A Philippeion, Pausanias leírása szerint, oszlopoktól környezett égetett kövekből rakott, kerek épület volt, mákfőalakú bronz tetőzetben végződve. Macedóniai Fülöp királya chaeronei csata után fogadalomként építette, hogy abba családtagjainak állóképei állíttassanak fel. A Praxiteles-féle Hermes szobrának lefényképezett képe Olympiából már Berlinbe érkezett. Egy futó pillantás reája meggyőz eredetiségéről, s többé legkisebb kétséget sem szenved, hogy e műben a világhírű mester remeke fekszik előttünk. Majdnem egy időben a fentemlített körépület maradványaival egy bronz-táblára is találtak Olympiában, mely az eddig ismert régi görög írás legfontosabb emlékei közé tartozik. Szerződési okirat, s igen hasonlít ama másik, Heräa városára vonatkozóra, melyet Sir William Gell 1813-ban Olympiából vitt Angliába. A most talált érc-tábla a perzsa háborúk korszakába tartozik. A multkor megemlített bronz leletek közül a bronz-fej régided mereven arcú; bajusza és hegyes szakála van, haja hosszú fürtökben lóg alá, homlokát mesterségesen rendezett tömött kis fürtök gyűrözik be. Fejét karika környezi; szemei — melyek eredetileg bevoltak rakva, most már üresek. Nyaka alsó szélén törött. E fej, miként a vele talált pándszerű vasdarab is mutatja, hajdan a többi test tömörétől külön részt képezett, s mesterségesen volt ahhoz kapcsolva.

A második vagyis a november 12-kén mélyen a földben talált bronz pléh magassága 0.85, szélessége alul 0.35 és felül 0.25 m. Alakjai irálya jóformán az ugynevezett legrégibb korinthusi vázákéinak felel meg; miként ezeknél úgy az imént tárgyalt régiségnél is az ábrák egymás felett fekvő csikok közé rendezvők. A legalsóban négy szárnyú női alak látható, mely mindenik kezében egy-egy oroszlánt tart hátulsó lábánál fogva. A második sorban Herakles térdelve nyilat céloz egy futó Kentaurusra. Heraklesnek itt még hiányzik oroszlánbőre és bunkója, a Kentaurusnak előlábai is még emberi alakúak, miként a legrégebbi vázákon s a Kypselosz-szekrényén. A harmadik csikozat közben két egymás felé forduló grif áll; a negyedikben pedig három sas látható. Az alakok közti üresedések rosettekkel vannak kitöltve. Egyébiránt ez uttala Zeustemplom keleti oldalán talált régiségek közül eddigelé még csak az egy Oinomaos sisaktöredéke bizonyult be a templom-ormozat csoportjához tartozó

résznek. Hogy ahhoz tartozott volt legyen-e az oct. 30-án talált óriás női felsőkar? ez még bizonytalan. Sz . . . y.

— *A külföldi érdeklődés a magyar n. Múzeum iránt* napról-napra fényesebben tünteti élénk azon roppant haladást, melyet e nemzeti tudományos műveltségünkre nagyfontosságú intézet az utóbb lefolyt évek alatt tett. A míg régi tengő állapotában még csak honi tudományos igényeinknek sem felelhetett volt meg, im most ez intézetünk a messze külföld teljes érdeklődését is felébresztteni képes, miként efelől évről-évre a számosnál számosabb külföldi tudományos szakiratokból örömmel meggyőződhetünk. Így a legujabban felállított könyvtár történeti és irodalom-történeti kiállításáról is több szakfolyóiratban, különösen a Drezdában kiadott «Neuer Anzeiger für Bibliographie und Bibliothekswissenschaft», a bécsi «Oesterreichische Buchhändler-Correspondenz» füzeteiben tüzetes ismertetések jelentek meg.

— *Egy régi város romjainak kiásatása.* A Nizza tájékán fekvő Ventimiglia területén legujabban egy archaeologiai tekintetben fellette fontos fölfedezés tétetett. Régi hagyomány szerint az úgynevezett Nervia síkságon feküdt volt az ős Entemerium városa, melyet Strabo urbs magna-nak mond. A kormány Rossi Girolamot bizta meg e hely átkutatásával s az e végből intézendő ásatásokra 600 frkot utalványozott. Mindjárt az ásatások kezdetén egy díszes amphitheatrumra találtak; a közelfekvő Turbiásban fejtett kövekből van építve. Elliptikus kört képez, melynek hosszabbik átmérője 35, kisebbik 31 métert képez, s szépségére és szilárdságára nézve a római műveltség teljes jellegét viseli.

— *A tanagrai görög agyagművek,* melyeknek lelete a régészeti műkedvelők és ismerők között oly élénk mozgalmat idézett elő, a közelebbi időben Spemann W. kiadónál Stuttgartban a lehető legfényesebb kiállításban megjelentek. Szövegét Kekulé J. F. irta, a képeket pedig Deininger Lajos müncheni rézmetsző és Otto Lajos képiro készítették. A színnyomatok száma 12, s az egész mű 180 márkba kerül.

— *Schliemann mykenai régiséggyűjteménye* mult évi decz. hó 20-tól a londoni Kensington-museumban közszemlére 21 szekrényben van felállítva.

Régészeti könyvtár.

1. *Emlékkönyv a székesfehérvári püspöki megye százados ünnepére 1877.* Közreboicsájtják KÁROLY JÁNOS és NYIRÁK SÁNDOR egyházmegyei lelkészek. Székesfehérvárott, 1877. nagy 8-rét, 369 lap. Ára 2 frt o. é.
2. PRÉM JÓZSEF. *Vázlatok az ipar-művészet köréből.* Pest, 1877. Eggenberger. (8. r. IV.-77. l. ára 50 kr.)
3. SCHICKEDANZ A. és PULSZKY K. *Kalauz az iparművészi Muzeum gyűjteményeihez.* — Franklin-társulat. (8. r. 111 l. Ára 30 kr.)
4. *Archiv des Vereines für Siebenbürgische Landeskunde.* Uj folyam. XIV. köt. 1. füzet. Nagy-Szeben. Michaelisnál. 24. bl. Előfizetési ára 3 forint.
5. Dr. EDUARD WISS. *Aus der Kulturgeschichte von Florenz.* Berlin. 1877. Verlag von F. A. Herrig. (8. r. Ára 2 mrk. 50 pf.)
6. DELITZCH, Prof. Dr. Frdr. *Assyrische Lesestücke, nach dem Originalen theils revidirt theils zum ersten male herausgegeben und durch eine Schrifttafel eingeleitet.* 2. neue Bearbeitung und um das doppelte vermehrte Auflage. Leipzig 1878. (Fol. VIII—103 l.)
7. *Die Lisskovaer Höhle im Baráthegey.* (Liptauer Comitát). Eine vorgeschichtliche Höhlenwohnung und deren Ueberreste. von L. von LÓCZY Custos-Adjunct am National-Museum zu Budapest. Mit 19 Holzschnitten. Nach den Original-Aufsätzen des Természettud. Közlöny. Budapest, Friedrich Kilians k. u. Universitäts-Buchhandlung. 1878. 8 r. 80 kr.

Figyelmeztetés.

Az «Arch. Értesítő» e folyó 1878-dik évtől kezdve számonként fél
 ivvel meg bővítve füzetekben fog megjelenni. Szerkesztőség.

TARTALOM: Évi jelentés a magyarországi műemlékek ideigl. bizottságának működéséről 1877-ben. Henszlmann Imre a magyarországi műemlékek ideigl. bizotts. előadójától. — A legrégibb magyarországi lovaspecsét. Fraknói Vilmostól. — Uti jegyzetek. Henszlmann Imrétől. — *Tárcza*: Érmészeti adalékok. Egy magyar emlékérem története. Csetnek i Jelenik Elektől. — Nevezetes levélnyomó. Paur Ivántól. — Hazai tud. intézetek és leletek. — Külföld. — Régészeti könyvtár.

Budapesten, 1877. Franklin-Társulat nyomdája.

+ 50634

dupl.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESITŐ.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA
ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

SZERKESZTIK

Dr. HENSZLMANN IMRE és Br. NYÁRY ALBERT.

(SZÁMOS FÁMETSZVÉNYNYEL.)

4 1922/23 - 138

XII. KÖTET. 1878. II. FÜZET.

BUDAPEST.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADO HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

1878.

A M. T. Akadémia könyvkiadó vállalata

1875—1877-iki folyamában megjelent munkák jegyzéke.

I-ső vagy történelmi sorozat.

Nyolcz kötet. Diszesen kötve. Ára 15 frt 20 kr.

- Macaulay.** Anglia története II. Jakab trónralépte óta. Fordította *Csengery Antal*. Második, átnézett kiadás. I. II. és III. kötet. Angol diszkötésben. A harmadik kötettől kezdve fordítja *Zichy Antal*.
Carlyle T. A francia forradalom. Fordította *Baráth Ferencz*. I. és II. kötet. Angol diszkötésben.
Curtius E. A görögök története. Fordította *Fröhlich Róbert*. I. és II. kötet. Angol diszkötésben.
Hunfalvy Pál. Magyarország ethnografiája. Egy kötet. Angol diszkötésben. (Teljes.)

II-ik vagy irodalmi sorozat.

Hat kötet. Diszesen kötve. Ára 11 frt 40 kr.

- ***Göthe** lyrai költeményei. Ford. *Szűsz Károly*. Két kötet egybe kötve. Angol diszkötésben. (Teljes.) Elfogyott.
 ***Nisard D.** Tanulmányok a renaissance és a reformatió korából. (Erasmus Rotterodamus. — Morus Tamás. — Melanchton.) Fordította *Vajda János*. Egy kötet. Ang. diszköt. (Teljes.) Elfogyott.
Müller M. Ujabb felolvasásai a nyelvtudományról. Fordította dr. *Simonyi Zsigmond*. Egy kötet. Angol diszkötésben.
Boissier. Cicero és barátjai. Ford. dr. *Csiky K.* Egy köt. Ang. diszköt. (Teljes.)
Lewes. A philosophia története Thalestől Comteig. Fordította dr. *Bánóczy J.* I. és II. kötet. Angol diszkötésben.

* Az elfogyott **Göthe** és **Nisard** helyett kiegészítésül a következő három munka egyikét tetszés szerint lehet választani, ugymint: **Lewes:** Göthe élete. 2 kötet. — **Pauler:** Wesselényi összeesküvése. 2 kötet. — **Kállay:** A szerbek története.

III-ik vagy jog- és államtudományi sorozat.

Hét kötet. Diszesen kötve. Ára 11 frt 80 kr.

- ***Bluntschli J. C.** Az általános államjog és a politika története a tizenhatodik század óta a jelenkorig. Fordította dr. *Acsády Ignác*. Két kötetben. Angol diszkötésben. (Teljes.) Elfogyott.
Gneist R. A jogi állam. Fordította dr. *Takács Lajos*. Egy kötet. Angol diszkötésben. (Teljes.)
Maine Sumner H. A jog őskora, összeköttetése a társadalom alakulásának történetével, s viszonya az ujkori eszmékhez. Fordította, bevezette és jegyzetekkel kísérte *Pulszky Ágost*. Egy kötet. Angol diszkötésben. (Teljes.)
Todd. Az angol parlamenti kormányrendszer fejlődése és állása. Fordította *Dapsy László*. Három kötetben. Angol diszkötésben. (Teljes.)

* Az elfogyott **Bluntschli** helyett kiegészítésül a következő három munka egyikét tetszés szerint lehet választani, ugymint: **Lewes:** Göthe élete. 2 kötet. — **Pauler:** Wesselényi összeesküvése. 2 kötet. — **Kállay:** A szerbek története.

Mind a három sorozat 21 kötetben diszesen kötve 38 frt 40 kr.

A jelen vállalatban megjelent munkák egyenként nem kaphatók, s csak előfizetés útján az aláírók, mint a M. Tud. Akadémia könyvkiadó vállalatának pártoló tagjai által szerezhetők meg.

Aláírások még folyvást, kívánatra részletfizetésre is elfogadtnak.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA.

SZERKESZTIK:

Dr. HENSZLMANN IMRE és Br. NYÁRY ALBERT.

1878.
XII. KÖTET.

SZERKESZTŐSÉG:
ZERGE-UTCZA 23. SZ.

2. SZÁM.
FEBRUÁR 28.

Ezen folyóirat megjelenik — augusztus és szeptember kivételével — minden hó utolsó napján $2\frac{1}{2}$ ivnyi számokban. Előfizetési ára a 25 ívből álló kötetnek 3 frt; egyes számok bolti ára 40 kr.

Előfizetni lehet KNOLL KÁROLY Magy. Tudom. Akadémiai könyvtáránál (Budapest, akadémiai bérépület).

A budavári főegyház építési bizottságának 1877-iki munkálkodásáról szóló jelentés.

Befejeztetvén múlt 1876-ik évben a budavári főegyház déli homlokzatán levő díszes kis kaput magában foglaló harmadik szakasznak restaurálása, a bizottság a templom déli homlokzata keleti részének s a szentélyzáródásokat képező keleti oldalnak mikénti helyreállítására irányozta tevékenységét, s az itt eszközözendő munkálatok elintézése czéljából a most lefolyt 1877-ik évben kilencz rendes ülést tartott, s a helyszínén megejtendő vizsgálatok eszközzésére időközönként ez évben is kebeléből többször albizottságokat kiküldvén, ezek a szükséges szakvéleményeket és javaslatokat kidolgozták.

Mára a múlt 1876-ik évben az alapzatok megvizsgálása elrendeltetett, s e végből a kryptának kiürítése is elhatároztatván, a főváros felhivatott, hogy a halottaknak a Loretto kápolnába és a Zichy kápolnák alatti helyiségbe leendő ideiglenes eltávolítása alkalmára képviselőket rendeljen, mely felhívás folytán a főváros részéről Havas Pál tanácsnok és Patrubány Gerő főorvos — a bizottság részéről pedig Ráth József apát, Fészl Frigyes, Schulek Frigyes, Zsigmondy Gusztáv és Lers Pál lettek kiküldve.

A pillérek s a déli és északi falak alapzatának megvizsgálása czéljából eszközölt ásatások következtében talált emberi csontok hét ládában a vízi városi temetőbe átvitvén, az ekként eltemetett holttemetek közös sírhelye márvány kereszttel megjelöltetett.

Lers Pál ellenőr jelenté, hogy a restaurált déli három szakasznak belső falpillérein repedések mutatkoznak, ezen repedések Hofhauser Lajos vállalkozó által — szerződése értelmében — kijavítottak.

A kutatásokat hátráltató bútornak eltávolítása a herczeg primás által megengedtetvén, azoknak szegény egyházak részére leendő elajándékozására a bibornok primás Ráth József apátot felhatalmazta.

A főegyház nyugati homlokzatában a kőművesek a falvakolat letisztítása alkalmával 785 grammot nyomó 19 darab olvasztott ezüstöt találtak s azt az építészeti művezetőségnek pontosan beszolgáltatván, az illetők buzditásúl találói díj fejében a nagyméltóságú miniszter úr részéről jutalomban részesültek.

Az ásatások alkalmával a templom belsejében több feliratos emlékkő is napfényre került, s azok a magyar nemzeti muzeumba elszállítottak.

Az építkezéshez szükséges kőanyagnak szállítása czéljából a kőbánya tulajdonosok ajánlattételre felhivattak s az általok beküldött mintákból a süttöi kövek lábazatokra, a sósikúti kövek pedig falakra és támpillérekre legalkalmasabbnak találtattak. — Ezen kőanyag szállítására vonatkozólag az illető bányatulajdonosokkal a szerződések megkötettek s jóváhagyás végett fölterjesztettek.

A vakolat lekaparásának eszközlésére szükséges állványok felállítatván, a templom keleti részének tüzetes megvizsgálására Steindl Imre, Zsigmondy Gusztáv, Schulek Frigyes, Lers Pál és a bizottsági jegyzőből alakított albizottság a helyszínére kiküldetett; a megejtett vizsgálatból kitűnően, hogy a főszentély támpilléreinek belsejét törmelék kövek képezik s azok csak külsőleg vannak kéreg gyanánt faragott

és tömör, de már elmállásnak indúlt kövekkel burkolva, mely körülménynél fogva a támpillérek a reájok nehezedő nyomásnak sokáig nem képesek egyenlő ellentállást eszközölni, de másrészt a szentély boltozatának bordái is elmállott puha homokkövekből épülvén, — mind ezek, mind pedig a közbeneső boltozat tetemesen behajolva vannak, és így a szentélyhez legközelebb álló gyenge pillérek a reájok egyenetlenül nehezedő nyomás következtében oly rozszant állapotba jutottak, hogy ha azok meg nem erősítetnek, az egyes részek kicserélése alkalmával az egész boltozat beomlásnak lesz kitéve. Miután az albizottságnak ezen véleményéhez a miniszter ur által tanácskozmányra meghívott Schmidt Frigyes császári építészeti főtanácsos is hozzá járult, a fent említett gyenge pilléreknek megerősítése elrendeltetett, s azok vasabroncsokkal és gyűrűket képező cément vakolatú téglafalakkal megerősítettek.

Ezen most elősorolt intézkedések mellett a templom falának lekaparása is befejeztetett, mely művelet különösen lehetővé tette ezen műemlék XIII-ik századi alakításának alapeszméjére jutni.

Eltávolíttatván a főoltár, a főszentélyben két ablaksor tűnt elő, melyek közül az alsó félköríves — a felső azonban csúcsíves záradékkal bir; — az oltár eltakarva tartotta azon csinos ülőfülkéket, melyeket a XIII ik század alkotásai közé kell sorolnunk.

A sekrestyének irodává szándékolt átalakítása alkalmával megejtett ásatások kiderítették a régi talajnak is nyomait, mely kölapokból állott s a templom talajával egyenlő magosságú volt, — ezen kívül az északi oldalfalakon erős támpillérek alapjai fedeztettek fel, melyek azt bizonyítják, hogy az északi oldalon is eredetileg erős támpillérek léteztek s azok a kápolnák és sekrestye építése alkalmával eltávolíttak; — de a sekrestyében történt ásatások alkalmával egy csúcsíves stylben épült — hihetőleg a Gara kápolnának alapfalai is napfényre kerültek. A kápolna alatt egy törmeléssel telt krypta volt.

Ezen kápolnának északi fala még most is fenáll, s annak diszitményei habár csonkított alakban előforduló faragványokban szemlélhetők.

Az északi oldalon a templom déli homlokzatának még befalazott diszes kapujával szemközt egy kisebb kapu lőn felfedezve, ennek közelében az északi toronynak templom felőli falában a falpillérnek alsó capitaeléből felemelkedő boltívezet tűnt elő, mely felfedezés világosan bizonyítja, hogy a mellékhajók a XIII-ik században alacsonyak voltak.

Az északi toronynak északfelőli nyolcz láb vastag falában rejtett lépcső hozatott napfényre, mely meredeken a karzat magasságáig felvezetett; — az e helyen eszközölt kutatásoknak nevezetesebb eredménye még azon felfedezés is, hogy a toronynak déli és keleti falában földszinti magasságban alakos capitaelekkel ellátott pillérek léteztek, melyeken a boltívezet nyugodott, mi kétségtelenül azt bizonyítja, hogy ezen toronynak alsó része a XIII-ik században az északi mellékhajónak egyik szakaszát képezte, s annak pillérei közé és ivboltozatai alá csak későbbben rakattak a toronynak mostani vastag falai.

A templom nyugati oldalának első emeletén levő folyosóban is a vakolat lehámoztatván, a homlokzat falában szintén egy lépcsőzet találtatott, mely az északi toronynak emeletbeli lépcsőzetét képezte s a templom padlásáig vezetett. — Ezen lépcsőzetnek befalazott ajtaja kibontatván, üregében lom és szemét között 1782-ik évben keltezett s latinúl irt levelek találtattak, melyek papnövendékek és papok levelezéseit képezték.

A toronynak padlás feletti része is tüzetesen megvizsgáltatott, s itt is — miként az a déli toronynál előfordul — a négyszögnek a nyolcz szögbe való átmenete constálaltatott.

A művezető építész szakértelemel vitt kutatásának sikerült a vakolatból kibontani a nyugati homlokzat főkapuját körülövedző díszes koszorút, mely a főkaput oly kiválóan széppé és érdekessé teszi.

Ha felemlítjük még, hogy a vakolat lekaparása után a templomnak minden részletében falfestmények jöttek napfényre: — az itt elmondottakból egy eszményi képet nyerünk, mely a régi templom alkotását szemünk elé varázsolja, s ezek után méltán el lehet mondani, hogy, habár a lefolyt 1877-ik évben restaurationalis munkákat nem is lehetett eszközölni, — de azért ezen évet eredménytelennek nevezni nem lehet, mert a kutatások által a templomnak nemcsak fenállhatási állapotát — de régészeti alkotásának jellegét is meg kellett állapítani, — csak így lehetett a régmúlt s többszörösen egymásba fonódott alakulások felismeréséhez jutni.

A nyert adatok alapján készült s a restorationális tervekhez Schulek Frigyes művezető építész által mellékelte jelentés szerint: «most már teljesen megállapítható tény az, hogy a budavári főegyház a XIII-ik században bazilicális elrendezésű templom volt, melyben a mellékhajók boltozata eredetileg az alsó oszlopfők során nyugodott, s hogy a IV-ik szakasz mint kereszthajó a főhajó magasságáig emelkedett, s a mellékhajók szentélyei az V-ik szakasznál akként végződtek, hogy a főszentély a hossz-szentélyvel teljesen szabad kifejlődéssel birt.

A főszentélynek feltalált eredeti részében egymás fölött elrendezett két ablaksor létezett. Az alsó ablaksor — mint már említve volt — köríves záradékkal és így a románkor építészetének jellegével birt; magassága megfelel a mellékhajóknak helyreállítva képzelt eredeti boltívei magasságával; a felső csúcsíves ablaksor pedig úgy van elrendezve, hogy ha azt a főhajónak valamint a kereszthajónak kiemelkedő falán körülvézetve képzeljük, azon meggyőződésre jutunk, hogy a világítást a középhajó ezeken át nyerte.

Ezen adatok eléggé mutatják, hogy a XIII-ik században épült templom mind a műszak, mind a szépségét követelményeinek megfelelt, a következő századok mind két tekintetben az épületen rontottak s hihetőleg csak pillanatnyi szükségnek hódolva, azon oly változtatásokat eszközöltek, melyek annyira kivetkőztették eredeti alakjából, misze-

rint az alacsony mellékhajók a kereszthajók magasságáig felemeltetvén, az épület csarnoktemplommá lett átalakítva.»

Ezen körülmények között a restaurációnak nehéz feladattal kell megküzdenni, mert a tervező építésznek több szíznak reánkmaradt művével levén dolga, nemcsak egyedül az egyöntetűségre, de a történelmi becsesel bíró részletek fentartására is figyelemmel kell lennie. — Ezen tekintetek vezérelték Schulek Frigyes művezető építésszt is a déli oldal és a keleti homlokzat helyreállítására vonatkozó tervek készítésénél, melyeket az 1877-ik évi nyár folytán a bizottságnak beterjesztett.

Nevezett művezető építész fentemlített jelentésében a templom restaurációját a következőkben adja elő: «az egyház keleti részének megújítása kezdődik az eredeti kereszthajó helyreállításával, melynek délen és északon egy-egy lépcső-tornyocska szolgál támaszúl.

A kereszthajó déli ága és a főhajó keleti része között a négyzetalaprajzzal bíró mellékszentély foglal helyet, melynek elzáró falán félköríves záradékú ikerablak és ezek felett egy kerek ablak látható. — Ezen nyílások tagozata azonos a főszentélyben felfedezett alsó ablakéval.

A hosszhajó főszentélye a kereszthajónál kezdődik, s záradéka a tizennégy szögű alakul.

A főszentély sokszögű záradékában levő ülőfülkék helyreállítatván, azok által ezen épületrész szép elrendezésű alakgazdagságot nyer.

A templom főtestéhez csatlakozik a sekrestye s e fölött a királyi oratórium és a Gara kápolna.

Ezen egész épüle csoport — ellentétül a főépület korai építézetéhez — a Garák korának megfelelőleg, haladottabb korbéli stýlben terveztetett.

Végre az ujonnan építendő krypta csekély eltéréssel a most fenállónak helyét foglalja el; bemenete a keleti oldalon van a főszentély és a Gara-kápolna között az északkeleti sekrestye középső ablakainak tengelyében.

A krypta — melybe az ideiglenesen eltávolított halot-

tak tetemei ismét vissza fognak tétetni — három hajós elrendezésű; a középhajó félkörös szentélyben egy jól keletelt oltárnak ad helyet, s nyugati folytatásában lépcső által közlekedik a templom főhajójával. — Az oldalhajók az oltár körül vezető félkörmenettel egymásba folynak. — Világosság és levegő a déli oldalon két és a keleti oldalon három ablak által nyeretik.»

Ezen tervek a bizottság által a kivitelre elfogadtatván, a nagyméltóságú miniszter úrhoz jóváhagyás végett fölterjesztettek.

Budapesten 1877. évi decz. 31.

Geduly Ferencz,
bizottsági jegyző.

Uti jegyzetek.

Erfurt.

Erfurt erősített nagy város, Thuringiának főszékhelye, különösen virágzott a XIII. század óta, hajdan 60,000 lakosa volt. Van sok régi épülete s még ma is gazdag az ókorból származó templomokban. A város nem épült szabályos terv szerint, utczái többnyire tekervényesek, úgy, hogy az idegen azokban könnyen eltévedhet; azonban van mégis egy igen széles egyenes és nagy épületekben gazdag utcája, az Anger; ehhez közel fekszik fénypontja, a katona gyakorlat tágas helyének háttérén magasan emelkedő székes-egyház és a sz. Severnek temploma. A szikla, melyen mindkettő áll, mintegy 40 lábra felnyúl és hogy a székesegyházhoz juthassunk, hetven lépcsőfokon kell felmennünk. Itt tehát magas aláépítésekre volt szükség, melyekben jelenleg tárházak vannak; csak ezek fölött emelkedik a székesegyháznak altemploma s e fölött a magas szentély. Sz. Sever temploma beljebb a sziklán épült.

A szikla szabálytalan elterjedése egyik oka volt, hogy a *székesegyháznak alapterve* is szabálytalan, mit már Puttrich is megjegyez. * Előttünk van egy háromhajós, áthajó nélküli

* L. id. munk. II. köt. 2. részét.

csarnok-templom, ha csak áthajónak nem tekintjük azon részét, melyen a szentély előtti két torony áll; a hosszú igen széles szentély a tizszög öt oldalával van zárva. A szabálytalanságok ezek: nem csak a szentély, hanem még a két mellékhajó is sokkal szélesebb a főhajónál, az egyháznak tengelye nem képez egyenes vonalat, hanem a szentélyé éjszak felé hajol; a két torony közti bejárat a szentélybe szűk, a hosszhajó határfalai nem futnak párhuzamosan, hanem keletfelé távoznak egymástól, végre a templom nyugati végén hibázik a székes-egyháznak szokásos ikertorony. Azonban ezen szabálytalanságot benn a templomban nem igen vehetni észre, s ennek második oka az volt, hogy az egyháznak különféle részei, különböző egymástól távol eső időszakokban épültek.

A régibb még a román módban, a XII. század második felében épített templomból csak a szentély két tornya maradt meg, magát a szentélyt 1350 körül emelték, a régi hosszhajót pedig csak a XV. század dereka táján építették újra. Tehát itt román, kifejtett és hanyatló csúcsíves styl van előttünk.

A torony négyszöge alacsony, ennél talán még a régi templom is magasabb volt, párkányzata alatt a szokásos félköríves fries látható, e fölött van négy nyolczszögű osztálya, a harmadikban kettős, középső oszloppal ellátott ablak, a többi osztály ablaka kicsiny, vagy félkörű zárással, vagy egyszerű rés. A torony legfelső része a csúcsíves stylnek szüleménye (l. Puttr. 6. tábláját).

Nagyszerűnek kell mondanunk emelkedésében a szentélyt roppant négyosztályu ablakaival és díszes támaival, melyeknek toronyfiai változnak egyenes és szög alatti állásukkal. Az ablakok mérműve minden gazdagsága mellett, még elég mérsékelt (l. a 2. táblát). A szentély előtt, követve szögeit, csinos új kartám vonul el az aláépítkezések fölött.

Francziaországban a nagy székes-egyházak kapuik előtti előcsarnok, porche, elég gyakran fordul elő, Németországban ezen elrendezés ritka. Egyik példányát az erfurti

domon látjuk; a lépcsőzeten felmenő azt maga előtt találja a templom éjszaki oldalán, hol az egyenoldalu háromszögű előcsarnok hegyével messze kiszökik; két nyílása keletre és délre tekint (l. Puttr. 5. és 6. tábláját). Mindkét kapunyílást magas oldalán gyöngye támakkal ellátott orom (Wimperg) koronáz, melyet nagyobb középső és három kisebb szög-
zsa áttör. Beljebb háromszögű, ablakkal áttört emelet nyúlik fel vékony csűrök tetejével. Az előcsarnok keleti kapubéllétének horonyaiban az apostolokat, választékán Máriát a gyermekkel, a tympanumban Krisztust a keresztfán Máriával és Jánossal látjuk. Nyugati béllete horonyait az okos és okatlan szüzek töltik be. A horonyok szobrainak nem mindnyája régi, a régieken a német naiv styl az uralkodó, mely kivált az okatlan szüzek erőltetett állásában és arczuk a sirásig menő kifejezésében nyilatkozik. A többi faragvány is dicséretes és az egyik ajtón még a régi lakatos munka is megmaradt. Domunk hosszahajója alacsonyabb szentélyénél, mint csarnoktemplom ugyanazon magasságra emelkedő hajókkal bir.

Nyugati homlokának kapuzata sokkal kevésbé díszes az imént leírtnál, sőt itt már számárhátu ívvel is találkozunk; e fölött van két áttörött karzat, mely maga közt csúcsíves ablakot foglal. A második karzat fölött és közepén magasabbra emelkedő osztályban a szüznek képét a gyermekkel látjuk; ezen óriási mosaikkép az 1867-diki párisi világkiállításban szerepelt. Az ezen osztály fölötti háromszögű oromban az áldását osztó Krisztus mellképe látható.

A templom déli oldalát ide csatolt épületek elfedik.

Az altemplomba jelenleg csak kívülről juthatni; ez csak két hajós, pillérei egyszerűen nyolczszögűek, a négyszög sarkainak leszeléséből eredtek, a bolt gerinczei oldalukból közvetlen, gyámkő nélkül emelkednek, ezen gerinczek szelvénye késő csúcsíves stylü úgy, hogy az altemplomot a középhajónak építésével egykorulag átépítettnek kell tartanunk. Ablakai csak egy oldalán nyílnak, se ezért az igen sötét helyiséget többé isteni tiszteletre nem használják.

A szentély bensejében vannak még régi festett ablakok, — és midőn itt több szentnek legendái ábrázolvák, érdemes volna ezen külön-külön jeleneteket előadó képeket kiadni. Az ablakcsúcsok mérműve még csinos alaku; a fél oszlopok alakos gyámköveken emelkednek, a negyedik és ötödik északinak kapitaelje ránczos levelekből áll, melyek némileg hasonlók a kassai kapitael-lombozathoz. Vannak e szentélyben régi fa papi székek és szőnyegek is; de fő figyelemünket érdekli a szentség közepén álló úgynevezett vezeklőnek ércszobra, melyet gyertyatartónak használnak úgy, hogy kitárt kezében egy-egy gyertyát tart, a harmadik pedig fején emelkedik. Igen ószerű a nyerssel határos szigorú stílus szobor, szoknyaféle alsó ruhában, mely fölött rövid szűk, derekán felkötött köntöst visel, cipőit díszítvék; a talap melyen áll, talán nem hozzá való, hanem csak kevéssel ujjabb, alján négy sárkány látható, mindegyiken emberi vagy állati alak nyargal. Arcza zord tekintetű, szeme pillája a golyóba be van vésve; ruhájának háromszögű párhuzamos ráncza a byzanti módnak befolyását mutatja. Övének felirata «Wolframus Hilderich ora pro eo sancta Dei genitrix, ut dignus efficiatur gratiae Dei». Vezeklő nevét ezen felirattól származtatják.

Az oltárok és oltárképek nem épen nevezeteseek, kivéve egy a hosszszsentség déli ajtaja fölött fölaggatott oltárképet, melyen idősebb Kranach Lukács madonnája, oldalán álló két női szenttel különös gyöngéd alakkal és kecses kifejezéssel bír, színezete tündöklő. A hosszszentély nincsen elválasztva fallal (Lettner) a hosszahajótól.

Az utóbbiban vannak némely igen érdekes tárgyak: ugyanis az éjszaki mellékhajóban, a toronyba lépőnek bal oldalán nagy kööltár, dombormű előadásokkal. Szemközt azzal a híres nürnbergi ércöntőnek, Fischer Péternek, felírása szerint 1521-ben készített bronce-táblája hanelbergi Hening, wittenbergi prépost emlékére, ez xenotaphium; mert az ugyanazon mintából kikerült öntvény Wittenbergben is megvan. A compositio, Mária koronázása, alatta a dona-

tor térdelve, háta mögött állva más pap, Dürer műveire nagyon emlékeztet, az atya isten komoly méltóságteli öreg, jobbja a koronát Mária fölött tartja, baljában a világ gömbe, Krisztus egyik kezével sceptrumot, másikával a koronát tartja csendes megadással e megtiszteltetését elfogadó szűz fölött. Krisztus meztelen teste rajzában egészen correct. A ruházatok redőzete a testhez simuló plasticával van előadva. A vésűzés (Ciselirung) szabatosságával remekel. A táblát koronázó hármass orom, úgy tetszik eredetileg nem ide készült, egyébaránt mérveivel jól illik az alsó részre. A kép alatt hosszú felírral ellátott tábla van. — Ezen éjszaki hajó nyugati fala mellett magasan emelkedik egy renaissance stylü keresztelő medencze. A déli mellékhajó nyugati falán áll a Harstallok (férj és nő) igen nagy kőszíremléke. Déli oldala közepén van befalazva Gleichen grófnak síremléke, közepén a monda szerint több mint 6 láb magas alakja, jobbán kereszttyén, balján saraczen neje. Az alatta levő sírban megtalálták a három csontvázat, melynek egyikében Puttrich szerint (11. t.) Thilow orvos és boncztanár, keleti alkotásra akart ráismerni. Nem bocsátkozva itt azon kérdés vitatásába, vajjon az egy fajhoz tartozó nyugati és keleti nő csontjaiból lehet-e ily következtetést vonni; a keleti nőre, mint szultán-leányra könnyebben fején viselt koronájáról lehet ráismerni, míg a nyugati nőt a kezében tartott imakönyv jellemzi. Puttrich e sírkő alakjait összehasonlítja a meissenai és naumburgi híres szobrokkal és ugyanazon iskolából származtatja, csak hogy az erfurti alakokat durvábbaknak mondja. Annyiban igaza lehet, mennyiben a ruházat is hasonló, s így az erfurtiakat is a XIII. század második feléből valóknak kell tartanunk. De itt megszűnik a hasonlatosság; mert a felfogás és a technikai kezelés e két sorozatban különböző. Ezen síremlék fölött van egy óriási, sz. Kristófot ábrázoló régi falkép.

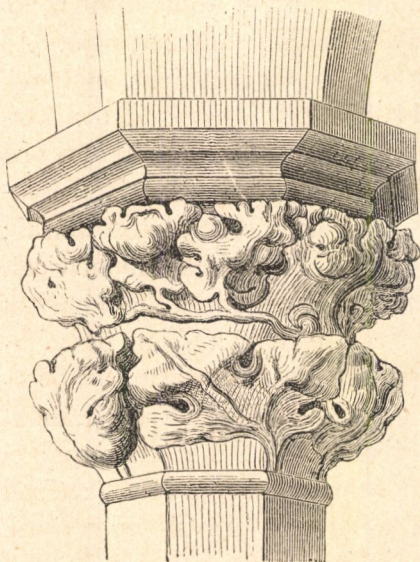
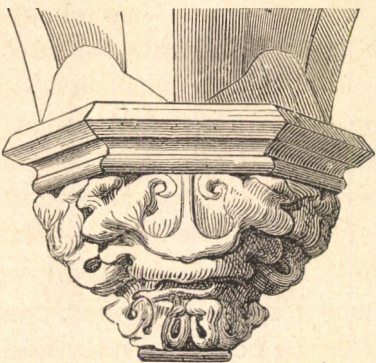
Az idézettekén kívül vannak e templomban még sok más, többé-kevésbé érdekes sírkő és iskolakép.

Ha a szentélyt megkerülve, kívülről a keresztfolyosóba

lépni akarunk, az egyik szentély táma alján épen egy különös gyámkövet és fölötte bolthajtásnak kezdetét vesszük észre; * tanuságául, hogy hajdan alacsony boltos építmény

csatlakozott a szentély déli falához.

A keresztfolyosónak északi csarnokát lerontották, mikor a régi hosszahajót tágítván, helyébe a mostanit építették. Többi három oldala különbözik egymástól, a keleti és nyugatiban francia befolyást láthatni: a nyugati oszlopainak gyűrűiben és mélyen bevágott oszlópláb horonyaiban. A keleti szárny kettős, kapitaeljei még a XII. századra mutatnak. Itt egy ajtó vezet a középső szabad térre vagy kertre; ennek benső mezején (tympanum) három jól faragott régi alakot látunk, ketteje koronás; külső, a kert feletti mezején fészület Mária és Jánossal, szintén jó régi dombormű. A kettős szárnyból keletre kápolna, vagy talán káptalan-terem szökik ki, mely már a

csúcsíves korból származik. Keresztfolyosónk déli oldala

* A kassai sz. Mihály kápolnában, a nyugati karzat alatti oszlopon az itt adott kapitael fordul elő, melynek lombozata elemeiben némileg hasonlít a fentebb másolt erfurti gyámkőhöz.

későbbi átépítésen ment keresztül, mint ezt ablakainak egyszerű száraz választékai (oszlopkák helyett) tanúsítják.

A székesegyháznak tözsomszédtségában, éjszaki oldalán, emelkedik sz. *Sever temploma*, mely hajdan benczés apáczáké volt; ezt kelet felé élénkíti hármass tornyának igen hegyes és a székes-egyháznál magasabbra emelkedő gulateteje. A két templom nézletét sikerült könyomatban adja Puttrich 2. tábláján, a sz. severinek alaprajzát és keleti részét Kallenbach LXXIV. tábláján; az utóbbinak alapítását 1142-re teszi, azonban a régibb épületnek csak keleti része maradt ránk; szentélye és a hármass torony, mely ugyanazon elrendezésű, mint a székes-egyházé, csakhogya sz. severi ki van építve. 1472-ben a hosszahajó tűzvész által annyira károsult, hogy újításánál csak a körfalakat lehetett részben megtartani. A hosszahajó öthajós csarnok templomot képez, melynek keleti osztályát, ámbár ki nem szökik, mégis tágasabb volta miatt, némiképen keresztahajónak tekinthetni. A középhajónak tövei sokkal erősebbek, a két mellékahajót elválasztóknál; mindkettőnek alapalakja a négyszög, melynek sarkán egy-egy féloszlop szökik ki, míg ellenben a székes-egyház töveinek alapidoma a nyolcz féloszloppal körülvelt, henger; mindkét alak a késő csúcsíves stylé. Sz. Sever nyugati homloka fölötté egyszerű; mert itt a szikla meredeken szállt fel, a bejárást tehát déli és éjszaki oldalán kellett alkalmazni, amannak nem nagy kapuja mezején igen jó püspöki mellképet látunk. A templom éjszaki falát csinos rózsaaalak törí keresztül, éjszaki hajója nyugati fala mellett emelkedik óriási keresztelő medencze, a szentségaházak elrendezését utánzó alakja a csúcsíves styl végső idejéből való, de a renaissance elemeket még nélkülözi és technikailag remekműnek mondható (l. Puttrich 9. tábl.). Van e templomnak két igen magasba nyíló kis késő csúcsíves stylű karzata és egy nagy falképe, mely egészen elüt a régibb egyházi felfogástól (mintha csak leydeni János, az anabaptista, ítéletét feleségei fölött előttünk látnók). Sz. Sever kath. templomát jelenleg nagyban restaurálják.

A sz. *Ágost remeték* hajdani temploma ma is katolikus, egy 1803-ban eltörült zárdát, melyből Luther Márton kikerült, gymnasiummá és árvaházzá alakítottak át. A régi építkezésből csak egy magas durva négyszögű torony maradt meg, míg az egyház 1432-ben csúcsíves stylben, elég egyszerűen újra felépült. Csinos még könnyüded nyolczszögű tornya, melynek képét Puttrich 12-dik, Kalenbach LXXV. tábláján adja. Déli kapuzata külső ivének áttört csúcsíves lóherdisze szabadon függ le épen úgy, mint a kassai sz. Erzsébet templom déli kapuzatán is, csakhogy az utóbbi lóhere liliomba végződik.*

A hajdan *Ferencziek temploma*** jelenleg a lutheranuské. Háromhajós, magasabb középhajóval, hanem a támak ív nélküliek, szentélyzárása ötoldalu a tizszögéből, nyugati oldalán nincsen sem ikertorony, sem díszesebb középkapuzat, hanem van két kisebb kapuja, melynek egyike a déli mellékhajóba, másika a három egymással közlekedő sekrestyébe vezet, mely a hajdan itt levő keresztfolyosó három osztályából eredt; e keresztfolyosónak falíveit folytatva látjuk a templom éjszaki ablakai alatt. Az egyház déli oldalán, közel a szentélyhez emelkedik a sz. Ágost temploméhoz hasonló kis torony, hanem kevésbé könnyüded alakban. E torony (l. Puttrich 12. tábl.) újabb a többi templomnál, mely még a csúcsíves styl szigoru korából való, és ezen jellemet mutatja tágas belsejében is, hol a főhajó négyeg, hanem közben gyöngébb gerinczczel ellátott egy-egy keresztboltjának a mellékhajóban két osztály felel meg. Miután a boltozat 1838-ban ledőlt, ezt Papst építész a régi útmutatás szerint restaurálta. Erfurtban nem mint másutt a legújabb franczia-német háboruban elesettek nevei a hadjárat emlékére vannak felírva, mely szabad téren áll, a porosz sast oszlopon ülve ábrázolja és alján csak a királyi házból származó

---

* A Moritzféle hallei templom kapuzatán, mint Kassán a lóherivek liliomba végződnek.

** A templomot itt Barfüsserkirchen-nek nevezik.

és más előkelő hadvezérek neveiket mutatja. Az alsó-fokú katonák nevei az épen taglalt egyház északi mellékhajójában három igen egyszerű táblán vannak feljegyezve.

A *Domonkosok hajdani temploma* * is jelenleg a lutheranusok birtokában van, ez is ó-esúcsíves stýlben épített egyszerű, hanem tágas templom, melyben ugyanis a magasabb középhajó boltjai nélkülözik a támak íveinek támogatását. A hosszú szentély a nyolczszög három oldalával van zárva; van két a templomtól elkülönített tornya, melynek egyike (nyolczszögű) a templom padolatáról oda vezető fajárdával van összekötve, a második erősebb és durvább magányosan áll (l. Puttr. 11. tábl.) Az egyház háromhajós, egyszerű nyolczoldalu pillérei csak felső részökben veszik fel a bolt gerinceit. A szentély és hosszhajó közt sokban módosított válaszfal (Lettner) emelkedik, melynek pár szobrai felmaradtak, valamint a lutheranusok a válaszfal előtt álló laykusok oltárát is meghagyták. A főoltár képei, úgy tetszik, Wolgemut iskolájából kerültek ki, s így több alak nevezetes hasonlatosságot mutat Wolgemut kassai oltárának alakjaival, úgyszintén a válaszfal oszlopai kapitaeljeinek lombozata is analog a kassai sz. Mihály kápolna kapitaeljeivel. De még nagyobb analogiát veszünk észre a díszes nyugati kapuzat lombozata és több kassai kapitaelnek lombozata közt. A közös elv a levelek hengerítése vagy ránczba szedése. Szóval az általam vizsgált templomokra nézve legnagyobb hasonlatosságot találtam az erfurti és a kassai lombozatok közt; a toronyfiak változó állásaik is, mint a kassai nagy szentélyen látható, gyakran fordulnak elő az alsó szász emlékeken. A szentségház az erfurti Domonkos-templomban nem, mint szokásos, a szentély éjszaki fala mellett emelkedik, hanem áll a főoltár mögött, csúcsa letört.

Erfurt *Péterhegyén* áll legrégibb fenmaradt templomának romja; de ehhez azért alig juthatni, mert az erős erődnek részét teszi és katonai szerek tárházává van átalakítva.

---

* Ezt itt Prediger-Kirchen-nek nevezik.

Régi román épület oldalán (kívül) erős falszalagon (Lissenen) emelkedő féloszlopokkal, melyek fölött félköríves fries és a fölött sakmezők, s a félkörbe zárt ablakok nagyobbak a szokott románoknál. A látható rész képét adja Puttr. 3. és 11., Kallenb. IX. tábláján).

Erfurt régi *városházát* csak Puttrich rajzából ismerjük, a jelenlegi új csúcsíves stylben van építve. Panaszkodnak, hogy belseje nem elég világos; ez azonban az építésznek, nem a stylnek hibája; mert ennek a nagy ablak épen nincsen ellenére.

Kallenbach az *egyetemnek* — mert hajdan Erfurtnak egyeteme is volt — egyes részeit is másolja (LXXV. tábláján), jelesen a számárhátu kapuarchivoltot, mely a csúcsíves styl legutolsó korát mutatja (Kallenbach az 1476-dik évbe teszi, hanem helyesebben a XVI-dik századba tehető); és két ablakát, melyen a csúcsív, mint Meissenben, meg van fordítva. Jobb stylü az ugyanazon táblán másolt két erkély.

Puttrichnál (13. tábl.) találunk még a szatócshíd mellett álló *magánházat* csinos erkélylyel és három csúcsíves nagy ablakkal, valamint egy régi *csúcsíves hidat* áttörött karrámmal és négy sarkán álló toronyfival; végre *egyházi keresztvagy emlékoszlopot* (12. tábl.), mely a sz. Ágost remeték hajdani temploma mellett áll és bibliai jelenetektől vett domborművekkel van ellátva.

Naumburg.

Régi város, mely ódonszerű tekintetét még több épületében megtartotta. A város alacsony dombra felvonulva van építve.

Legnevezetesebb épület *székes egyháza*; ez ugyan már 1030 körül épült, midőn a püspöki széket Zeitzből Naumburgba átvitték, hanem ezen legrégibb épületnek a jelenlegiben igen-igen kevés nyoma maradt fenn. Ez három egymástól nagyon is különböző részből áll: háromhajós hosszahajóból, kereszthajóból és ehhez csatlakozó két toronyból, melyek magok közt hosszszentélyt fogadnak, a hosszhajó

nyugati ikertoronynak alja is egykoru a hosszahajóval, ez tehát a templomnak legrégibb része; Schnaase szerint igen valószínűleg 1242-ben készült el és ezen év június 22-kén szenteltetett fel (l. Gersh. d. bild. Künste V. köt. 340. s. k. nevezetesen a 343 lapot). Nem sokáig ezen befejezés után — talán még folytatólag csatoltatott e részhez mintegy 1272-ig a nyugati szentély; végre 1308-tól 1330-ig a keleti szentélyt osztraui Ulrik, az egyháznak diaconusa újra építtette.

A legrégibb rész átmeneti stylben van építve: a hosszahajó tövei kereszt alakúak, ágainak végén és sarkán négy erősebb, négy gyöngébb gerinczhordót fogadnak, hanem úgy, hogy két teljes tö közepén egy elvágott fordul elő, melynek a templom felé fordított oldalán három gerinczhordó hibázik, a hosszúkás négyszög osztályok gerincz nélküli keresztbolttal vannak fődve, gerincz csak az első (keleti) osztályban fordul elő, két félkörben zárt ablak nyílik a három osztálynak mindegyikében; az alacsonyabb mellékhajó fölött. Kívülről ívtám fut fel a magas bolthoz, de oly alacsonyan, hogy ívét a mellékhajó teteje elfödi. A főkapu az athajó déli ága előtti csarnokban nyílik; igen tompa ívezete (archivoltja) öt szabadon álló egész oszlopkán és az azok közti lépcsőzetes pilasztereken emelkedik. Mezején álló és áldó Krisztus két térdelő angyal által tartott mandorlában, derék dombormű. Valamint e kapuzat úgy a hosszahajó oszlopainak kapitaeljei is tetszős, a kőből és homoru kasból szerkezett alakkal birnak, lábaikat csinos sarklevél díszíti. A mellékhajók osztályaiban kettős igen egyszerű ablakok nyílnak. Itt régi síremlékek is vannak, de többnyire a sírtáblákat, igen általános szokás szerint, a templom kövezetéül használták. Remélhető, hogy ezen segíteni fognak, miután a templom Werner építész felügyelete alatt, teljes restauratio alatt van.

Az áthajó is igen egyszerű, van minden ágának két ablaka, e fölött, mint a hosszahajónak falszallagok közti félköríves friese, déli csúcsában van fogratos díszes közepén

csúcsívvü ablaka liliummal közepén. Vannak az álhajóban is síremlékek, egyike körül mesterséges vasrostély, melyet felirata szerint, Vogel Daniel, nem lakatos, hanem kovács (Hufschmidt) 1561-ben készített. A kereszthajó mindkét keleti falából hosszszenyélyel ellátott apsidiol szökik ki, itt hajdan két kápolna volt, jelenleg a lutheranusok a délit sekrestyének használják. A két apsidiol négyeges szentélye fölött emelkedik két négyegtorony, mely a templom fölött nyolczszögbe törik s itt három alacsony és kettős ablakkal áttört emelettel van ellátva, a legfelső emelet a csúcsíves styl későbbi szüleménye. A toronyra vezető lépcső belső falának vastagságában van.

A régi hosszahajóval egykoru a nyugati iker-toronynak alja, mely e hosszahajón éjszakra és délre nevezetesen kiszökik; a templom magasságában megtartja négyszög alakját, melybe csak kisebb ablak van törve; ezen alapzatban is van kápolna, melynek középső oszlopa a keresztbóltot támasztja. Kívül a négyeg igen egyszerű, még a félköríves friesnek díszje is hibázik.

Eddigi útamban feljegyeztem, hol találtam franczia építészeti elemeket, jelesen a halberstadti székes-egyházait; de ha a naumburgi nyugati szentélybe lépünk, itt már nem lehet szó egyes elemekről, itt az egész építmény és minden részlete együttesen elárulja a franczia iskolát s bátran mondhatjuk, hogy alkalmasint francziák emelték.* Igaz ugyan, nem találkozunk a franczia specificus sűgár kápolnákkal, de ennek alkalmazását a meglevő tornyok alja tiltotta, mely nem csak kizárta a mellékhajók közlekedését egy netalán elrendezendő körjárával, hanem elzárta volna a toronykápolnák világítását is, melyek ablakai épen ide nyíltak. Tehát szükségképen a szentély egyszerűbb alkotását kellett elfogadni a szokásos háromoldalu zárással a nyolczszögből; de ezen határ

* V. ö. Puttrich «Denkm. d. Bauk.» I. 2. részét, hol a naumb. székes-egyháznak 25. tábla és id. Lepsius által írt tüzetes szöveg van szentelve. A nyugati szentély különösen fordul elő a 4-dik, 5-ik, 15. 16. 17. 18. a. b. c. és 22-dik táblán.

közt, mondhatni, minden sajátosságos francia: számtalan-szor találkozunk, mint itt, Franciaországban a szentély egész alján elvonuló vak arkadokkal, melyek fölött a felső ormos arkadok a francia specificus triforiumot képezik. Mindkét arkadok oszlopai ismét francia jelleműek: lábukon ott van a plinthuson túl kiszökő csészealaku nagy pálcza-tag, melybe a horony mélyen beleereszkedik, ott van az oszloptő, melyet merevítése végett Viollet le Duc egyetlen darab kőből készíteni kíván.* A kapitalek homorú kelyhökkel, melyből négy elegans bimbó vagy virág kiszökik, ugyanis francia stýlűek. A lóher fölötti egyenoldalu (?) csúcsív főtagja a francia iskolának kedvencz hatalmas pálczatagja (boudin); mérsékelt a csúcsív fölötti orom, mely, úgy tetszik, befejezetlen maradt. Tekintsük most az ablakot. Puttrich 24. T. egymás mellett adja a keleti és nyugati szentélynek ablakát; amannak bélletén nincsen oszlopka, választéka sem oszlopos és mérműve két lóherből és egy fölötté az aljával nem épen jól összefüggő négy levélből (Vierpass) van szerkesztve; ellenben ebben a reimsi székes-egyház ablakainak szerkezete van követve: bélletén kettős oszlopka, oszlopválaszték, két egészen egyszerű csúcsív fölött kör, csak hogy itt is, mint Halberstadtban, hozzá járul az előrehaladt időnek megfelelő hat szirmu rózsa a körben; különben itt is főtagként a hatalmas pálcza jelenik meg.

Ha a templomból kilépünk, találkozunk lennt fölötté egyszerű táma-kkal (Puttr. 4. t.), azonban fe-jök igen díszes; mert a reimsi baldachin-sisak módjára, itt is a koronázó toronyfinak sisakja közepén nagyobb, minden sarkán pedig egy-egy kisebb gulából van szerkesztve, sőt, valamint Reimsben e sisak alatt angyalok állanak, itt állatok, mint vízokádók szöknek ki. Az e toronyfiak közti koronapárkányzat

---

* A merevítésre ugyan itt nincsen szükség; mert az oszlop terhet nem hord, de épen ez nevezetes, hogy szokásból itt is a szabály meg van tartva. Puttrich 15. tábl. a felső arkádok oszlopai több hengerdarabból szerkesztvék ugyan, hanem ezen rajznak ellentmond a valóság és a photographia.

pedig (Puttr. 22. t.) lombozatával tökéletesen bele illik a francia rhythmicus szerkezeti módba.

A déli torony nyolczszög részének két alsó emelete elvileg tökéletesen megegyezik a laoni ikertoronyéval (v. össz. Puttr. 5. tábláját V. l. Duc szótár. III. köt. 387. lapjával). A közös elv itt a négy oszlopos lépcsőház, mely a torony átmeneti sarkán a nyolczszögbe emelkedik. (A naumburgi torornak legfelső osztálya újabb az alatta levőnél, daczára a szűk nyílások félkörű zárásának.) Az érintett analogiát Schnaase is említi; * de nem említi a párkányzatok alatti toronyban lévő, úgy szólván katona szoros levéldísz, mely a laoninak csaknem egyenes mása, de mely más francia templomokban is valóban mint a naumburgi-
nak szigorú mintájaként jelenik meg.

Szólunk most a szentély bensejében a nyolcz féloszlop előtt álló tizenkét szoborról (négy féloszlop előtt két-két szobor áll); ezek az alapítók és jóltevők szobrai, kezdve a hosszszentély déli oldalán sorban a következők:

Első féloszlop mellett a déli torony lépcsője előtt:

- { 1. *Adelheid*, gróf Rudolph neje,
- { 2. *Conrad* wettini gróf, I. Eckart sarjadéka,

Második féloszlop előtt:

- { 3. *Hiero*,
- { 4. *Mechthild*,

Harmadik féloszlop:

- 5. *Ditmár* vagy Dietrich gróf, kit megöltek, I. Eckward sarjadéka,

Negyedik féloszlop:

- 6. *Syzzo* thuringiai gróf,

Ötödik féloszlop:

- 7. *Vilmos* orlamündi gróf, I. Eckard sarjadéka,
- 8. *Timo*, küsztritz gróf, I. Eckard sarjadéka,

---

* Am Westehore ist der allein angeführte südliche (olv. nördliche) Thurm, reicher gebildet, indem ez viereckig mit vier durchbrochenen Treppen thürmchen aufsteigt u. bereits den Einflusse des französischen Thurmbaues, etwa wie er in *Laon* auftritt verräth. Schnaase e szerint igen közel járt a valóhoz.

Hetedik féloszlop :

- { 9. *I. Eckard* meisseni határgróf, a székesegyháznak tulajdonképi alapítója,
- { 10. *Úta* határgrófné,

Nyolczadik faloszlop :

- { 11. *Herrmann*, meisseni határgróf és *I. Eckard*nak fia,
- { 12. *Relegindis*, meisseni határgrófné, *Hermann*nak neje.

Általános észrevételekként előrebocsátandók, hogy valamennyi szobor be van festve, hogy ötnék paisán birtokosának neve régi írással van felírva, hogy az alapítók ezen elosztásában világos rythmicus törvény követtetik, és hogy, mintezt Lepsius és Schnaase is megjegyzi, a szobrok fölötti díszetető a mögötte levő féloszlop illető hengerével (*Trommel*) egy és ugyanazon ködarabból készült, tehát az e díszetők alatti szobrokat is nagy valószínűséggel egykoruaknak tekinthetni az egész építkezéssel. E szobroknak csak nyolczát fogjuk közelebből vizsgálni, azokat, melyeknek fényképei Naumburgban kaphatók és melyek előttem fekszenek. *

3. *Hiero*, szakáltalan középkori, alacsony férfit, felső köntösének nincsen ujja, mintegy két szárnya nyaka alatt be van gombolva, köpenyét nyaka körül szíj tartja össze, leeresztett jobbával köpenyét fogja, balját nagy háromszögű paisának felső szélére teszi, a pais és bal kéz alatt látható hosszú egyenes kardjának felső és alsó része, félig a balján álló szomszéd nőhöz fordul. Arczának búskomor kifejezése férfias egyéni vonásaiban igen sikerült, kezeinek rajza correct, mozgása szabad, ruházatának ránczai remekek.

4. *Mechthild*, remekmű, mosolya szomszédjához fordított arczában mesterileg van kifejezve, a nő magasabb a mellette álló férfiúnál, jobbával köpenye szíját tartja, baljával bőredű köpenyét derekán felfogja, fején rózsakoszorúval díszített alacsony sapkát visel, mely az állát is körülölelő fátyolt tartja, alsó ruháján pais alaku négy drága kővel

* Puttrich képei 16. és 17. t. eléggé sikerültek eredetiök jellemének megismerésére.

diszített agraffe látható. Mozdulata nem csak hogy nem erőtetett, hanem ellenkezőleg elegansnak mondható. E szobor gypsöntvénye a nürnbergi germán muzeumban látható.

E két szobor fölött van két ugyanazon építményekkel diszített két baldachin; a köztök levő oszlop nem vágatott el későbbben, hanem alattok fél csörökkal végződik, fölöttök virágos gyámkövön ismét emelkedik, sőt azon talapkövön, melyen állanak, sem látszik semmi rés; mindez világos tanuságául szolgál, hogy e két szobor egyidejűleg az építkezéssel illesztetett be helyére.

5. *Ditmar* vagy *Dietrich* (occisus), a szobrok leggyöngébbje; megöletését a szobrász talán azzal akarta jelezni, hogy Ditmar nagy paisát, mintegy védőleg orráig felemeli és jobbával kardját hüvelyéből törekszik kihuzni; különben alsó ruhájának redőzete párhuzamos lefolyásában jó. A feje fölötti baldachin közepén az építkezés magasra emelkedik.

6. *Syzzo*, szakállas öreg, hosszú lefolyó fürtös hajazattal, öltönye Conrádéhoz hasonló, jobbával felemelt hosszú egyenes kardját hüvelyestől vállához támasztja, balját nagy paisának felső keretére teszi. Nevezetes egyéni arcának szomorú kifejezése, szemei behunyvák, szakállának mélyedései furóval vannak dolgozva. A feje fölötti baldachin szélesebb a többinél, közepén tornyos épület emelkedik.

7. *Vilmos*, szakállatlan fiatal férfiú, hosszú, vállára lefolyó göndör hajjal, jobbával bő franczu köpenyét bal vállára emeli, baljával tartja csaknem egész alsó részét elfedő paisát. Arczában kifejezése szende, sőt némileg ajtatos, igen dicséretes a köpeny redőzete, mely alatt az emelő kar plastikailag kitünik. A baldachin közepén tornyos épület, ez előtt hat vagy nyolczszögben lóheres ormok.

8. *Timo*, szakállatlan meglelt férfiú, levágott hajjal, jobbával kardját, baljával paizsát maga elébe tartja; arcza komoly, köpenye bő. Baldachinja valóságos franczia nagy templomot mutat; a kereszthajóhoz tágas kápolnákkal körülvett magas szentély csatlakozik.

9. *I. Echard* vagy *Eckard*, plastikai remekmű, szakállat-

lan erélyes és erőteljes alak, fürtös hosszú hajjal, melynek lyukai szintén furóval készültek; bokaig érő köntösén a nyak alatt díszes agraffe, derekán széles öv; álló galléros köpenye hátán és bal karján foly le; mellén épszög alatt keresztül tett kezével köpenyét fogja, baljával tartja a nagy pais elébe tett egyenes hüvelyes kardot. Arczának vonásai az erélyes jellemű férfit árulják el, minek szilárd megállapodása is tökéletesen megfelel; mintha a szobrász előtt ugyanazon férfiú lebegett volna, kit még kortársai is nagyra tartottak.* A nürnbergi germán muzeumban e szobor gypsöntvénye látható.

10. *Uta* határgrófné. E női alakot köpenye csaknem egészen beburkolja, fején szabatosan kidolgozott lilomos korona, mely állát befedő fátyolát tartja, jobb kezével köpenyét emeli, melynek gallérja csaknem fél arczát borítja, bal kezével mintha felemelt köpenye alatt csomagot tartana. A monda szerint, mint gazdag asszony egyházat épített azon helyre, melyre szarkája leszállott és valóban szarka ül egy közel levő arkád ormán; de miután balsors által szegénnyé lett, pirulva pénzt fogadott jegyesétől; ezt tartana tehát baljában köpenye alatt, míg szégyenelve arczát elfödi a gallér-al. Nevezetes, hogy az arcz vonásai igen hasonlók V. le Duc szótárában előforduló több XIII. századbéli nőiéhez.

A két baldachin analogja a 3. és 4. szobor fölöttinek a többszög mindegyik sarkán toronyka és a toronykák közt kettős ablaku ormos építmény. A közbülső oszlopnak megszűntetése a két szobor közt is hasonló, csak hogy itt a fényképen rés látszik a szobrok talapa és az alatta fekvő féloszlopok közt.

Úgy hiszem, a nyugati szentélynek eredete a francia

---

* Die Stadt Naumburg birgt in ihren Gräbern keines grösseren Mannes Ueberreste, als die ihres Gründers, der zu den Heroen seiner Zeit gehörte. Möge hier die Schilderung, die dem edler Zeitgenosse, der Bischof Dietmar, von ihm entworfen die Stelle einer Grabschrift vertreten: Hoc tamen scio, quod deus regni, solatium patriae, spes commissis, terror inimicis, ac per omnia perfectissimus foret si in humilitate solum persistere voluisset. (Puttr. Denkm. I. II. 21.)

iskolából eléggé van bebizonyítva, úgy szintén a szobrok egykorúsága az építkezéssel, főképen a baldachinok összefüggése által a mögöttök levő építészeti részekkel és tagadhatatlan, hogy ezen baldachinok is a francia iskolába valók, melyben a dísztetőket, p. o. a párisi Notre-Daméban, kiválszólag a többszögök fölötti építkezések jellemzik.

De a szobrok francia eredete mellett, eltekintve ezen külokoktól, hangosan szól stíljök is: azon, a német egykoru iskola szobraitól annyira elütő lágyság, az alakok teljessége, mozdulataik nem csak szabadsága és szabatossága, hanem még elagancziája is, arczuk egyéni vonásai és a jellemet eláruló kifejezés, a kezek csodálatos correct rajza, kivált Utaé, midőn köpenyét felfogja, végre az öltönyök valóban plastikai redőzete, mely az antik szobrászat ismeretét árulja el, minőt a reimsi szobrokon is észre veszünk, nem szolgai utánzás-, de még egyenes másolásként sem, hanem szabad és értelmes saját eredetiségét megtartó használatként nyilatkozik. Hogyan ismerkedhettek meg a XIII. század derekán Szászországban antik művekkel? Ha azonban a naumburgi szobrok közelebbi analogiáját akarjuk keresni, ezt Viollet le Duc szótárában gyakran fogjuk találni, találni fogjuk a chartresi és reimsi egyház több szobraiban, de fogjuk feltalálni különösen a clunyi museumnak sz. germers-i oltártábláján (retable), hol az alakok teljessége és nagyszerűsége, és az öltöny értelmesen rendezett redőzete, és a mozdulatok csendes méltósága szintoly remekül van előadva, mint a híres naumburgi szobrokban.

Puttrich 18-dik *a, b, c*, tábláján adja a nyugati szentély válaszfalának és részleteinek képét. A fal közepén van két nyílás, a hosszahajó felé néző kettős csúcsív fölött tompa orom emelkedik, a szentély felé néző mezeje alatt van rácsos vas ajtóval zárható nyílás. Az előbbinek ormában, négyes levélben (quatre-feuille), a szenvedés eszközeit tartó két angyal közt ül Krisztus széttárt karral áldva; a körirat ez:

ARBITER HIC SEDIS AGNOS DISTINGVIT AB EDIS (haedis)

DVRA SIT AN GRATA TENET HIC SENTENTIA LATA.

Az alakok festvők, de trónja kevésbé kiemelkedő dombormű, úgy szintén a körirat betűi stuccoban kidomborodvák.

E külső falat történelmi fries festett reliefben felső részén végig futja, jelenetei délről kezdve, ezek: 1. utolsó vacsora, 2. Judás fogadja árulása bérét, 3. Péter levágja Malchus fülét; az orom déli oldalán 4. Péter a szolgálóval; * éjszaki oldalán 5. két poroszló; 6. Pilatus kezét mossa; 7. Krisztust gúnyolják; 8. Krisztus viszi keresztjét. A jelenetek hat elseje befestett kő vagy stucco, a hetedik és nyolczadik fa-dombormű. A zsidók, francia módra, hegyes kalapok alatt jelennek meg, a compositio sehogy sem kemény; sőt az öltönyök redőzete inkább folyékónynak mondható; a külön jelenetek oszloppal vannak elválasztva, mely fölött két emeletes toronykák állanak, két-két toronyka közt van négy egyszerű csúcsív, fölötté tompa orom; csúcsíves folytonos fries van a jelenetek alatt is, csak hogy itt minden csúcsívben lóherív jelenik meg. Ezen sorozat fölött és alatt van igen díszes és sűrű lombos szalag. Valamint a francia zenének fő eleme a rythmus, úgy építészeti díszeiben is szembe tűnő a rythmikai elosztás, a szigorú és tömött egymás melletti elosztás, sorozás, melyet itt is uralkodónak látunk. — A fal alján vannak oszlopos vak arkadok, mindegyike szerkesztve a szentélyéhez hasonló három oszlopból, fölöttök lóhereív; az arkád oldalán áll jobban kiszökő, mely két arkád fölötti tompa ormot hord, ez alatt van csúcsív és mezején négy szirmu rózsza.

A válaszfal belső nyílása választékán látunk correct rajzu feszületet, fölötté két angyalt, az ajtó bélletének egyikében Máriát, másikában János evangelistát, kivált az utóbbinak mozdulatában a fájdalom jelesen van kifejtve. Válaszfalunk a szentélyt néző felületén nincsen alakos előadás; a kettős nyílás mindegyik oldalán igen elegans áttörött oszlopos lépcsőzet vezet fel a falra az epistola és evangelium

---

* Puttrichnél itt két öreg jelenik meg.

helyére; a lépcsőzet oldalán kettős vak arkad mélyedik a falba.

Egyházunk keleti szentélye (l. Puttr. 13. t.), mintegy négy évtizeddel a nyugati után épülvén, egészen a német iskolából való, ezt mutatja külső és belső alakzása; az új szükség szerint az épületet szélesbé tették, meghosszabbították és a tizszög öt oldalával úgy zárták, hogy kelet felé két osztály kiszökő hegyet képez. De még e hosszabbítással sem elégedtek meg, hanem a hosszszenélyt keresztül vitték az áthajónak egész négyzetén. Az új építkezést egy alacsony karzat futja körül, melynek alkalmazására, úgy tetszik, a nyugati szentély karzata adott alkalmat; ennek nem igen különös rajzu áttörött kartáma nagy részt czímerekkel van elfedve. Valamint a nyugati szentélyben, vannak itt is régi festett ablakok és faszékek, de emezekben az egyes táblák nincsenek rendesen elrakva, jeleneteket a passzióból és egyes prophetákat és apostolokat ábrázolnak. A hosszszenély régibb részében, nevezetesen éjszaki falát keresztültörő ajtó az éjszaki torony hosszú lépcsőházába vezet, a csúcsíves ajtómezőben látjuk istenbárányát átmeneti stylü igen csinos lombozat közt domborműben (v. ö. Puttr. 14. t.); tovább keletre a két külön koru építkezés határán van még a karzatlépcsőihez vezető ajtó: Krisztus, a térdelő Mária és János dombormű képével. Szemközt amaz ajtóval, nyílik a déli torony lépcsőházába vezető ajtó, ennek mézeje köríves és üres. A hosszszenély nyugati részén van letéve Hildeward püspök síremléke, ki alatt a püspöki széket Zeitzből-Naumburgba áttették, hajdan a sarkophagon fekvő szobor be volt festve; jeles mű a nyugati szentély szobrai szellemében (l. Puttr. 18. c. t.), tehát valószínűleg a XIII. században készült. A szentély padozata az alatta fekvő alttemplom miatt a hosszhajóénál magasabban fekszik, homlokfala előtt nyílik három félkörív, mely négy ötös oszlopon emelkedik és a hátsó fal előtt a félköríves lépcsőfokokat magába fogadó csarnokot képez. A három ív fölött vannak vak köríves arkádok és ezek közepén az áldó Krisztusnak mellképe

(l. Puttr. 11. t.). A zárfa! az áthajó négyzetét déli és éjszaki részén is elzárja; mind két oldalán van a magas szentélybe nyíló lépeső és egy-egy csinos csúcsíves ajtó, mely az altemplomba vezet (l. Puttr. 10. t.). Ezen kívül az oldalfalakat félköríves vak arkádok díszítik.

Az *alsó templom* (l. Puttr. 2. és 20. l.) egykoru a hosszhajóval; bizonyítja ezt valamint stylje, úgy az is, hogy nem felel meg a fölötte levő keleti szentély kiterjedésének, sem alakjának; kurtább a szentélynél, azért keleti és nyugati ablaka el van falazva és csak a déli világítja. Áll előcsarnokból, hajóból és apsisból, e két utóbbi rész határára láthatók annak nyomai, melyek részint a legrégibb altemplom apsisát az újabbá kitágították. Az altemplom valamennyi oszlopa díszes, csinos sarklevéllel canellirozott tövel és finomul ki és aládolgozott kapitae!l bir, melynek fő alakja a teljes domboru kehely, töve és lába közt az antik ökörszemhez hasonló tagozattal ellátott gyűrű látható.

Igen rosz állapotban van a *keresztfolyosó* (l. Puttr. 6. és 7. l.), mely ugyanis egykoru a hosszhajóval; de itt erőlyesen fognak a restauratióhoz. Keleti falából *kápolna* vagy *káptalan terem* szökik ki, igen díszes, az utcának fordított homlokzattal. Csúcsíves ajtaja fölött van négy gyámkő és e közt három propheta-szobor, a gyámkövön pedig Mária és a három keleti bölc, ezek fölött csúcsíves ablak és e fölött igen magas meredek orom, minő e vidéken gyakran fordul elő. Délre e kápolnától áll még más kápolna; de mivel ez már nem tartozott a keresztfolyosóhoz, daczára fölötte rongált állapotának, ezt nem restaurálják.

A város-tér közelében emelkedik a csúcsíves styl késő korából származó sz. *Venczel* nevű város-templom (l. Puttr. 26. és 28. t.). Ennek alapterve igen különös. Van a tiszögéből alakított ötoldalú szentélyzárása, hosszszentélye, a hosszhajón ki nem szökő, hanem erősebb tövekkel jellemzett áthajója, rövid három hajós hosszhajója, mely azonban nem szokott módon végződik, hanem mindhárom hajójának egész szélességével nyugat felé öt oldalú többszöget

képez. A hosszszentély és déli mellékhajó által alakított szögben torony emelkedik, melynek négyszöge, a templom magasságában nyolcszögbe van törve. A templomablak csúcsaiban a halhólyag az uralkodó alak, támai toronyfiainál az egyenes állás a szög alattival változik. Sekrestyéjében id. Kranach egy jeles képét láttam, Mária a gyermekkel és angyalokkal, vonzó arczokkal, tündöklő színezetben.

A csúcsíves stylnek még hanyatlóbb korába tartozik a Naumburg főterén emelkedő *városház*, melyben már renaissance részletek is fordulnak elő.

A székesegyház közelében fenmaradt a *kanonokok* régi házainak egyike, melyet itt *curiának* neveznek (Puttr. 27. l.). Stylje a székesegyház hosszahajójáé. Van bár egyszerű, de csinos nyolcszögű kuppal fődött terme, félkörű, az emeleten utcára kiszökő erkélylyel. Az e teremhez csatlakozó ház folytatását modernisálták, csak orma alatt maradt meg régi egyszerű friesének dísze, s e fölött igen késő csúcsíves vak arkadok láthatók.

Henszlmann Imre.

Néhány hazai pecsét.

Látván hogy e becses lapok menyi figyelemmel vannak a régi pecsétek iránt, gondoltam hogy talán az ujabbak sem részesülnek mostohább sorsban, ha valami tekintetben számíthatnak az olvasó közönség érdekeltségére; van szerencsem ennél fogva néhányat ez alkalommal bemutatni.

I. Az első egyike régibb magyar köriratu pecséteinknek s Kecskemét városának egy Nagyszombat városához intézett — s az oda való levéltárban a mult év őszén kiválogatott — leveléről van másolva, körirata: KECKHEMETI PECET 1554.» Zöldág felett csinos kecskefő és hétsugáru csillag. A pecsét alakja kerek, átmérője 2—3 cm. E kis pecsét annyi-
val érdekesebb, hogy a mint gyanítható, eddigelő Hornyik József Kecskemét város jeles monografusa sem ismerte, mert nagy műve első kötetében, hol a város régi pecséteit közli, ezt nem adta ki.

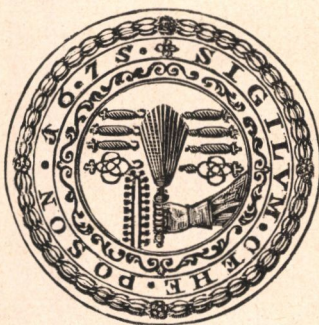

II. A második pecsét szintén magyar köriratu : VASARHELI · VARGA · MESTEREK · PECZE · 1623. melyet a marosvásárhelyi volt varga czéhmester ur volt szives velem közleni. Átmérője 3c. 2m.

III. A harmadik a marosvásárhelyi ötvös czéhnek egy multszázadi szabadító-levelén fennmaradt pecsété, latin köriratu ugyan (Sigill. Aurifabror. Marusvasarhel 1632), de metszése oly szép s mondhatni stilszerű, hogy közlését nem

V.

VIII.

VII.

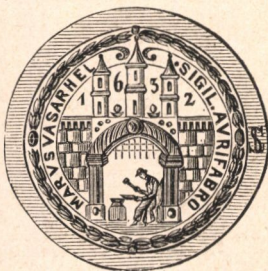
IV.

II.

I.

III.

VI.

tartottam helyesnek elmulasztani. Átmérője 3c. 4m. Külső karimáján SE betű látszik, úgy gondolom a metsző jele.

IV. Szintén ily csinos metszetű a marosvásárhelyi lakatgyártóczéh latin köriratu pecsété (Sigillum cech. serrarum (sic) vasarheliensis: ma) évszám nincs ugyan rajta, de a XVII. század elejéről való, mert egy 1672-ik évi okiraton látható s valószínű, hogy ugyanazon metszötől van mint az előbbi. Átmérője 3c.

V. VI. Az ötödik és hatodik ugyanazon modorban készült. Az *ötödiken* három betű van: K. C. P. (kerékgyártó czéh pecsétje.) Alakja tojásdad, magassága 2c., szélessége 1c. 5m. A hatodik körirata: VASARHELY SVOCZ. (szőcs) CZE. PE. 1636. Alakja kerek. Átmérője 2c.

VII. Ezekhez számítható a hetedik is, körirata ennek is magyar: MA · VA · ME · CE · P (marosvásárhelyi mészáros czéh pecsété) 1689. Alakja: tojásdad-nyolczszög, magassága: 2c. szélessége 1c. 7m. Mindháromnak lenyomatával a marosvásárhelyi volt czéhmaster urak voltak szívesek megajándékozni.

VIII. Ez utolsó az országnak egészen más részéből Pozsony városából való s bár körirata ennek is latin: Sigillum cehe Poson. 1675., szép metszése elég okul szolgálkozására. Nevezetes, hogy a körirat nem mondja, hogy miféle czéh, a rajzokból kell látni, hogy gombkötőkről van szó. Alakja kerek, átmérete 4c. 2m. Ez az egyetlen czéhpecsét, mely még nem adatott át a városi muzeumnak, s a pecséten látható rajzok közt levő kócsagtoll bokrétára nézve azt monda a volt utolsó czéhmaster, hogy: Pozsony város mesteremberei közt csak a gombkötőknek volt kiváltsága hogy ünnepélyes alkalmakkor a diszmagyar ruhához kocsagforgós kalpagot viselhessenek.

Deák Farkas.

Régészeti irodalom.

Emlékkönyv a székesfehérvári püspöki megye százados tünnepe 1877. Közrebocsátják Karoly János és Nyirák Sándor egyházmegyei lelkészek. Székesfehérvárott, 1877. nagy 8-rét, 369 lap. Ára 2 firt o. é.

A szaklapoknak nemcsak az elsőrangú szaktudósok műveit kell figyelemmel kísérniök, melyekben a tudomány újabb és újabb vívmányai jelezték, hanem azon írókét is, kik az előbbieik munkáit tanulmányuk tárgyává téve, a nagy közönség számára gyümölcsöztetik. Egy ilyen művet van szerencsénk jelen sorainkban bemutatnunk, mely, miként czíme vallja, a székesfehérvári egyházmegye püspökségének

százados évfordulója alkalmából látott napvilágot. E lapok t. olvasói már a mult deczemberi számban (360. l.) értesültek e mű készülésétől, hol e szavakkal volt előre is üdvözölve: «Örömmel constatáljuk, hogy a nagy közönség számára (a Pauer-féle «*Historia Dioecesis Albaregalensis*»-ről van szó) *magyar átdolgozás* van készülő félben, melyet Károly János tétényi esperes úr végez». Ezen előzékeny bemutatásra okvetlen kell reflectálnunk, mert tévedést tartalmaz. Az alábbi sorokból mindenki meg fog győződni, hogy a szóban forgó munka nemcsak hogy nem átdolgozása a Pauer-féle műnek, hanem lényegesen különböző tervvel készült. Nem czélunk mind a két munkát összehasonlítva bonczolgatni, miután a hivatolt helyen a latin művet már ismertették, csupán a magyar munkára szoritkozunk, sőt ennek is csak azon fejezeteire, melyek szaklapunk olvasóit érdeklik.

Az ismert «Egri Emlékkönyv» mintájára, mely 1865. évben Bartakovics érsek áldozári jubileuma alkalmából készült, mozaikszerűleg szerkesztett mű történeti része kiterjed a mai egyházmegye legrégibb multjára, a sz.-István király által alapított és példányszerűleg javadalmazott független prépostság fénykorára és viszontagságaira. De vegyük sorban az érdekes fejezeteket. Nem is említve a város rövidszabású történetét, mely ügyesen csoportosítva adja elő a főbb eseményeket s a jelenleg létező templomok ismertetését, középkori hazai templomaink elsejéről, mely korának — a történeti leírásokból gyanítva — egyik legfényesebb koronázási temploma vala, a «*Nagy Boldogasszony basilikájáról*» találunk egy talpra esett értekezést a régi történeti adatok és különösen Dr. Henszlmann Imre munkáinak nyomán. Hogy e czikk szerzője alaposan és behatólag tanulmányozta a kérdést, mutatják a gondosan felsorolt idézetek, az előadás világossága és a tárgy helyes fölfogása. Egy új kérdés szellőztetésével is találkozunk itt. Szerző utánajárt, valjon hányadik században fordul elő legelőször az *orgona* a székesfehérvári basilikában? Érdekesnek tartjuk idézni buvárkodása eredményét. «Ha sz.-István az ő basilikájában, melyet oly nagy fénynyel

diszített, orgonát is alkalmazott volna, mint újabb találmányt s ritka hangszert Hartwik bizonyosan megemlített volna. De így csak László király, Zsigmond unokája koronázásánál említetik legelőször az orgona. Azt mondja ugyanis Kottanner Ilona, ki mint Erzsébet királynénak és László anyjának udvari hölgye jelen volt László koronázási ünnepélyén: («aus den Denkwürdigkeiten der Helena Kottannerin 1439—1440» 'kézirat, megjelent Lipcsében 1846-ban.) «A fiatal királyt elvitték a szentélyhez, de a szentély ajtaja be vala zárva, belül voltak a polgárok, kívül pedig volt asszonyom ő nagysága fiával a nemes királylyal és asszonyom ő nagysága velök magyarul beszélt, a polgárok pedig szinte magyar nyelven feleltek ő nagyságának belül. — Tehát ő nagysága esküdött, fia a nemes király helyett, ki ezen napon épen tizenkét hetes volt. A mint ez régi szokások szerint megtörtént, kinyitották az ajtót és beeresztették természetes urukat és asszonyukat és a többieket is, kik arra valának rendelve, papokat és világiakat. A fiatal királyné pedig Erzsébet szűz leány *fent az orgona mellett* állott azért, hogy őt a tolongásban ne sértsék, mert ő is csak négy éves vala» (37. lap.) — Ez okmány míg egyrésről az orgona létezéséről tanuskodik, egyszersmind azt is jelzi, hogy az orgona, mely mellett Erzsébet állott, nem a templom nyugati karzatán, hol a hercegnő nagyon távol lett volna anyjától, hanem hihetőleg a szentély rekesztőn volt elhelyezve.»

Hasonlóan kinyomozta szerző, hogy 1321-ben már említetik okleveleinkben *sz.-István királynak* szentelt oltár a fehérvári basilikában; míg *szent László oltáráról* 1341-ben történik először említés. Kutatásai szerint a XV. századig a főoltáron kívül összesen *tizenkét oltárt* lehet constatálni e templomban.*

A következő fejezet tárgyát a «sz.-István által alapított székesfehérvári prépostság és társas káptalan» története

* A fent említett orgonáról, valamint a sz. Istvánnak szentelt oltárról elmondottakat már megtaláljuk az 1864-ben megjelent «A Székesfehérvári ásatások eredménye» című munka 13—14 lapjain.

képezi. Különös gonddal és nagy fáradsággal van összeállítva a prépostok névsora; a mohácsi vészig számuk mintegy 54-re rúg. Hasonló igyekezettel iparkodott egybeállítani az olvasó-, éneklő-, ör-, dékán- és egyéb kanonokok lajstromát is, végül a prépostság és káptalan birtokviszonyaira vonatkozó érdekes adatokat. Kétségtelenül a munkának ez a leg-sikerültebb fejezete.

Ezután a többi, hajdan Székesfehérvárott létezett egyházi méltóságok és intézetek u. m. prépostságok-, az ősrégi Custodiatus-, keresztes lovagok-, szerzetesek- apáczák-, és templomokról értekezik hiteles kútfők, okmányok és régi kéziratok alapján. Majd a *püspökség* történetére tér át, röviden adván az 1777—1877-ig kormányzott püspökök életrajzeit; de miután ezen időszak a közelmúltba esik, nem tartjuk szükségesnek a részletezést. Sokkal érdekesebb reánk nézve azon régi *apátságok* történeti vázlata, melyeknek a székesfehérvári püspöki megyében *címei* (titulusai) maig fönvannak. Ilyenek: a bold. szűz Máriáról nevezett pilisi, a sz. Miklósról címzett ercsii, sz. Móriczról nevezett bóthi, a ráczeveszigeti, sz. Pantaleonról nevezve, a sz. Andrásról címzett Visegrád melletti, a sz. Mihály arkangyalról nevezett Buda melletti máriaszigeti, a sz. Jakabról címzett duna-szigeti, végül a sz. Keresztről nevezett vértés-kereszturi apátságok, mindenütt felsorolva egykori birtokosait, a mennyire — bár hézagosan — kinyomozhatók voltak. Ezeket a *prépostságok* követik, u. m. a budai, nyulszigeti, zsámbéki, chuchnisi és csepeli.

Kiváló tekintettel volt szerző az egyházmegyében maig fönlevő középkori épületek és romok registrálására, melynek külön fejezetet szentel. Böven fejtegeti e helyütt a híres *zsámbéki* prépostsági templom maradványaira vonatkozó adatokat az újabb szakmunkák tekintetbe vétele mellett és a *csókakői* várromról szóló nézeteket. Külön fejezetben szól *Bodajk* és *Ráczeve* mezővárosokról, melyek okleveleink tanúsága szerint a középkorban is szerepeltek. Nem érdektelen a « Régészeti és érem-gyűjtemények, föliratos kövek, könyv-

és levéltárak» című szakasz, melyben Kuliffay Adolf, Ludaics Miksa és Pauer János püspökök gyűjteményei, (köztük az utóbbi igen gazdag), Gróf Cziráky János, gróf Eszterházy Mór, gróf Brunszwik Géza, a püspökség és papnevelde könyvtárai, valamint a Nádasdy grófok agárdi levéltára ismertetnek röviden. Végül néz «Irók» és «Jótevők» lajstroma után következik az egyházmegye *névtára* a plébániákkal, tekintettel azok rövid történetére. A másfél év előtt megjelent «*Schematismus historicus Dioecesis Neosoliensis*», íme már is talált követőt, bár vele az anyag gazdagságára és mintaszerű feldolgozására nézve nem állhat fön a hasonlat! A besztercebányai történeti névtár tudós írója helyes ösvényt tört e nálunk parlagon heverő téren, melyre őt első a *székesfehérvári* egyházmegye követi latin és magyar nyelven írt emlékkönyveivel! Bárha egész iskolát alkotna, hogy hazánk egyházmegyéinek eseményekben gazdag multja a mivelődéstörténelem hasznára mielőbb értékesíthető volna!

Kiváló elismerést érdemelnek tehát szerzők s különösen a kire tanulmányainál fogva a munka történeti és régészeti szakaszai vallnak, *Károly János* esperes úr, hogy mint a magyar műemlékek ideigl. bizottságának kültagja, szakirodalmunk terén figyelemre méltó munkával sietett áldozni egyházának és hazájának.

Dr. Czobor Béla.

T Á R C Z A.

Érmészeti adalék. — A ducatról. A magyar pénzügy Zsigmond király uralkodása alatt nagy változáson ment keresztül. E változás, mind az értékre magára, mind az egyes pénzfajokra is kiterjedt, a mennyiben több nálunk nem divatozott pénznem jött alatta forgalomba. Leginkább a váltópénzre nézve szembetűnő a változás. Egy-ségnek megmaradt a «marca denariorum», ebben közönségesen 4 frt számíttatott, egy-egy forintba pedig 100 denár ment. A forintnak is divatoztak azonban különféle változatai, p. a kassai forint, mely 50 denárt ért. A denár, mint gyűjtő-név a *fillér*, *quadrang*, *Ducat* széles *cseh garas*, (grossus latus bohemicus vagy pragensis) s *sexagena* gros-

sorum latorum különféle váltópénzekre alkalmaztatott. E váltópénzek behozatalát, részint a Zsigmond uralkodása alatt megélénkült áruforgalom, részint az alatta s kivált udvarában igen gyakori pénzsükség idézte elő. Nagy befolyással volt az a körülmény is, hogy Zsigmond egyúttal az Imperiumnak császára lévén a német pénzláb és érték változások élénk hatást gyakoroltak a hazaikra is.

Mellőzve ez alkalommal a *fillért*, melyből 200 ment egy arany forintra, a *quadringot*, melyből négy ért egy denárt, — melyet ez okból *denarius maior*nak neveznek a diplomák — tehát négyszáz egy forintot; ez alkalommal Zsigmond királynak azt a levelét mutatjuk be, melylyel a *dukat* nevű pénznek — a magyar *pénzek* leg-silányabbjának — *cassatio*ját rendeli el.

A *dukat* neve mint Schoenwisner s Rupp gyanítják — a *decas* szóból ered, minthogy tíz ért egy denárt. Állaga réz, vagy alig számbavehetőleg ezüsttel ötvözött volt. A *dukat* név teljesen elűt a *ducatus* szótól, mely a «*florenus aureus*», vagy «*ducatus aureus*» jelzés alatt fordul elő, s mindig a valódi aranyforintot jelenti a pénz-elnevezés Róbert-Károlyi értelmében.

A *ducat* Schoenwisner (320. l.), Rupp (II. 45.), a *Széch. Cat. App.* 213. egybehangzó állítása szerint tíz kis pénzzel vagyis dénárral ért fel. — Zsigmond alatt 100 dénár tévén egy forintot s négy forint egy márkát, a *ducat* $\frac{1}{4000}$ -ed részét tette a márkának.

Hogy a *ducat* név maga is többféle pénznemnek gyűjtőnévül szolgált arra nézve Fejér Cod. Dipl. X. 6. 418 olvassuk «*sex centos ducatos seu rubros florenos hungaricales*», V. László vörös forintját (rother Guldein) is jelezhetette tehát a *ducat*-név. Különben Lendvay nagy szorgalommal készült «*Liber Dignitariorum*»-ában (Orsz. leltár) a *florenus ruber* mellett szintén ott áll a *ducat* név, pedig ő ugyanesak minden diplomát átnézett.

E pénzértéktelenedés rosz hatással volt a közforgalomra, sőt a magyar pénzhitelre s csakis a denár s a kis-denár, vagyis *quadring* hitványsága indokolja ezek veretését. 1430-ban, a denárok jobb minőségben veretvén, Zsigmond visszavonta pénzét. Horvátországban van ugyan némi nyoma, hogy 1430-on túl is (Schoenwisner 321 l.) forgalomban volt, de általános használata akkor szűnt meg. Az érdekes oklevél, mely a *dukat*ot forgalmon kívül helyezi (kelt 1430. jun. 23.) itt következik:

Sigismundus dei gracia Romanorum Rex semper Augustus ac Hungarie Bohemie, Dalmacie, Croacie etc. Rex, fidelibus nostris

uniuersis et singulis prelatiſ Baronibus Comitibus parochialibus Castellaniſ et Nobilibuſ item Civitatibuſ et villiſ ipſarumque Rectoribuſ, Iudicibuſ et villiciſ cunctiſ eciam alýſ hominibuſ tam regnicoliſ noſtriſ, quam forenſibuſ preſenciũ noticiam habituriſ Salutem et graciã. Quia ex curſu monete dukat quedã contencioneſ orde fuere Ideo pro ampliori comodo huiuſ regni noſtri ad tollendã huiuſmodi contencioneſ curſum eiudem monete dukat, habita, ſuper hoc cum prelatiſ et baronibuſ noſtriſ matura et ſtabili deliberacione ipſam monetã dukat noueritiſ noſ amodo reuocãſſe, caſſãſſe et prohibuiſſe, decernenteſ ex nunc ut pro eadem moneta noſtra vel denario nullibi reputetur, apelletur, et nec nominetur, Et neque in empcione, commutacione, uendicionẽ, quarumcunqũ rerũ, cenſuumqũ collectarũ, taxarũ et generaliter quarumviſ dacionũ, ſolucionibuſ et adminiſtracionibuſ quiſqũam uti poſſit eadem modo aliqũali. Sed ne habenteſ ipſam monetã dampnum pati videantur, volumuſ ut eandẽ monetã dukat unusquiſque in camaraſ cuſioneſ modernorũ denariorũ noſtrorũ ſub pena ablacioniſ huiuſmodi monete dukat per Camarariuſ cuſioneſ ipſarũ monetarũ noſtrarũ nouarũ, necnon et per Comiteſ parochialeſ ac dominoſ terreſtreſ rectoreſque et gubernatoreſ quorumlibet locoꝝ in quibuſ horũ mandatorũ noſtrorũ per quopiam forſitan contrarium attemptatũ fuerit, fiendũ importetur et ibi juxta noſtram limitationẽ exinde factã, ſecundũ ſui qualitateẽ cambiatũ, Quoniam moderni boni denariorũ maioris monete noſtre et eciam minoris monete, que ſcilicet minor moneta Quarting apellatur in eiſdem Camariſ noſtriſ copioſe cuduntur et ſufficere poſſunt ad currẽdũ. Et hec volumuſ in foriſ et alýſ lociſ in Cottu Sopronienſi ubique palamfacere proclamari ne aliquiſ de reuocacione huiuſmodi monete dukat allegare poſſit ſe ignorare. Datum in Kwke in vigilia feſti natiuitatiſ beati Johanniſ Baptiſte Anno dmini MCCCCXXX. Regnorũ noſtrorũ Anno hungarie XLIIII°, Romanorũ XX et Bohemie X^{mo} etc.

(Eredetiſe a m. kir. orſz. ltárban. Aa Publica A. M.).

Thallóczy Lajos.

Pozsony városa s az Academia Istropolitana. Pozsony vároſa adatokban rendkívíl dúſ ſzámadáſi könyveiben ſzámoſ vonatkozãſ foglaltatik Mátyáſ király egyetemére, nagy királyunk e legſzebb ſzellemi emlékére. Ezekből nyilván kitűnik, hogy a vároſ iſ hozzájárult az építkezéſi költségekhez.

Az egyetem helyét bajoſ megállapítani, minthogy a ſzámadáſok mindig a Gmatlin házáat «Gmatlin Hawſ»-t emlegetik, de telek-könyvek hiányában nem tudjuk, hol volt hát a Gmatlin háza. Némi támpontot nyújt az 1491-iki ſzámadáſ, említvén, hogy» maister pawl plüemel» a vároſ falán az iſkola háta mögött egy lyukat befala-

zott. Tehát az egyetem a város falához volt építve, s hozzá vethető, hogy a mai jog-akadémia helyén állott, gyakran említettven ugyanis, hogy a «Kunig» kertje az egyetem mellett van, már pedig e tájon, a város falánál, a kanonok-házakat kivéve, egyik háznak sem volt kertje, csak ennek.

Az építkezési költségek 1467-en kezdve említettnek. 1490-ig folynak az apróbb költségek; mint «Kunigs Pawmeister»-t (királyi építő-mester) Meister Wolfot említik a számadások.

A költségek kiterjednek a tanárookra is, kiket Bécsbe vittek kocsin, s néhányszor megvendégeltek. Elősorolásuk hosszas volna; fontosságuk abban áll, hogy igazolják az egyetem folytonos működését, szóval, hogy ez intézet a magyar tudományosság élő tényezője volt. Az egyetem úgy látszik mindjárt a nagy király halála után szüntette be működését. Az 1491-ki városi számadás említi, hogy a király ágyui az egyetemben helyeztetek el. A király kertje azonban még fenntartatott. 1492-ben pedig a ház teteje lebontatott s a törmelék az egyetem közelében állott torony «schuster turm» erődítésére fordítottatott.

Rakovszky István.

Hazai tud. intézetek és leletek.

— *A m. n. muzeum régiségtára* f. é. január havában a következő ajándékokkal szaporodott: Gróf *Hadik-Barkóczy Ilona* 8 darab obsidian eszközt és 8 cserépedénytöredéket; *Cichini N.* 1 velencei ezüst érmet; *Voigt Anna* 1 rézérmet; *Schiwampel József* 1 egri bronzemlékérmet 1877-ből; *Hornyánszky István* 1 római bronz, 1 magyar ezüst és 1 rézérmet, 2 bronz és 1 ezüst láncszemet; *Ditrich László* 2 római bronz és 1 osztrák ezüst érmet; *Gulyás Sándor* 3 ujabbkori rézérmet; *Hajós Kálmán* 1 réz és 1 ezüst érmet; *Bogyó Erzsébet* 1 ezüst és 2 bronzérmet; *b. Nyáry Albert* 24 különféle ezüst és rézérmet; *Verebes György* 1 római bronzérmet; *Egger testvérek* 1 ezüst emlékérmét 1845-ből, és 1 hazánkra vonatkozó orosz ezüst érmet 1849-ből; *Holvéd Vilmos* 1 középkori vas-sisakot; *Hazay Gyula* 2 rézpecsétgyűrűt; *Róth Jakab* 1 törökpipát bronzból; *Aczél Péter* román korbelti oszlopfőjét Boros-Jenőből ajándékoztak.

Vétel útján szereztetett: Négy őskori aranytárgy 1 ezüst fibula és 1 népvándorlaskori aranycsat, 12 római bronz és 7 agyagtárgy, 1 ezüst menteláncz, 43 ezüst kapocs és diszitmény, 6 ezüst pecsétgyűrű, 7 ezüst gomb és 35 római köztársasági érem.

— *A m. n. muzeum* érem- és régiségosztályának f. é. januárhavi gyarapodásából különösen felemlitendők: *Egger testvérektől* (ajándék) azon 1849-ben vert orosz emlékérem egy ezüst példánya, melyet e lapok múlt évi folyamában (91. lap) ismertettünk. A tavaly leírt példánynak nem volt füle, a mostaninak van, melybe az *András és Wladimir* orosz rendszalagját fűzve viselték a magyarországi hadjáratban részt vett orosz tisztek és katonák (V. ö. Köhne «Mémoires de la société imperiale d'Archéologie» 1851. évf. 74. l.) Köhne csak ezüst példányokról emlékezik; ha bronzot is vertek volna, Szt.-Pétervárott ő bizonyára tudná. *Helfert* a «Numism. Zeitschrift» 1874—1875. évfolyamában (338. la p) szintén leírja ezen emlékérmét s mind saját, mind dr. Schlesinger példánya, melyekről emlékezik, ezüstből van. Figyelmet érdemlő, hogy a bécsi cs. k. udvari éremtárban egyetlen példány sincsen belőle. — *Holvéd Vilmos* földbirtokostól egy igen érdekes vas-sisak, a XV. század végéről, lelhelye M.-Kovácsháza. Vétel útján szereztettek őskori arany-ékszerek s egy kis aranycsat a népvándorlás idejéből, súlya $29\frac{1}{16}$ †; őskori és római bronztárgyak, ez utóbbiak közül egy sisak diszitményeül szolgált bronz oroszlán, egy edény öntőkéje ökörfej-alakban, 6 agyagminta töredéke, jobbára mécesesek készítésére és egy igen csinos kivitelű kutyafej agyagból, melyet gyermeksírbán találtak. A római tárgyak mind *Eszékről* valók. Kiváló figyelmet érdemlő azonban egy ezüst ékszer lelet (közel 23 lat súlyu), mely állítólag Likava-vár donjonjának lépcsőzete alatt találtatott, de több mint valószínű, hogy a pár év előtt Pesten napfényre jött ékszerek közül való, melyek nagy részben már gyűjteményünkben vannak s így a vétel által kiegészítették. Egyrészők a XV. századbéli ötvösök technikájára vall.

Czobor B.

— *A m. n. muzeum* régiségtárát összesen 2617 személy látogatta január hóban.

— *Az ősrégészeti kiállítás* után egyes tulajdonosok által a n. muzeumnak engedett gyűjteményeket a régiségtári osztályőr megbízásából alulirott állítá ki, a régiségtár melletti ezelőtt lomtárul használt helyiségben. Az első terem rendezésének főelve a földszínen talált tárgyaknak különválasztása a barlangleletektől és ezeknek a földrajzi fekvés szerint való csoportosítása volt. Az első három szekrényt a Tisza s mellékfolyóinak partjain fekvő őstelepek tárgyai foglalják el. Ezek az első teremben levő szihalmi s gombai tárgyakkal áttekintést nyújtanak ezen ős teleplakók műveltségi állá-

sáról. Mindenhol ugyanazon félig égetett s fényesre csiszolt edénykéket, csont- s agancstárgyakat és csiszolt kőszerszámokat találjuk. A bronz, vagy egészen hiányzik, vagy alig számbavehető csekély.

A IV. és V. szekrény felső polczán két győr-megyei temetkezési hely tárgyai állnak. Egyik Gyömöréről, a másik Soborról. Mindkettő vaskori. Utánnuk azon gyaníthatólag czölöpépítészeti maradványok jönnek a Fertő medréből, miket gr. Széchenyi Béla engedett át a m. n. muzeumnak az ősrég. kongr. alkalmával. A IV. szekrény alján az eddig ismert legnagyobb dunántuli őstelep tárgyai láthatók. Horváth Antal ur gyűjtötte őket a Makárhegyen, Pécs mellett. Ezek közt legérdekesebbek a papírvékony falazatu gyönyörűen díszített edénykék, melyekhez hasonlót a Tiszavidékről csak egyet ismerünk Tószegről. Az V. szekrény második polczán a Kammerer Ernő ur által kiásott szalacscai sírok tárgyai állnak. A nagy számú agyagkúpok mellett különösen érdekesek a grafitos edénytöredékek. Ezek vagy egészen feketék, s ekkor díszítményük bemélyedő hullám vagy csigavonalakból áll; vagy téglaszin alakra festett fekete meandervonalakat mutatnak. Az V. szekrény többi polczát tiszántuli leletek foglalják el, ugymint: Kis-Ürgödről, Szentesről, Új Paulisról s Erdélyből Mihályfalváról.

A VI. szekrényben Aggtelekkel a barlangleletek kezdődnek. Tárgyai az egész szekrényt megtölték, bár legérdekesebb részük a tulajdonosnál, b. Nyáry Jenő urnál van. A VII. szekrényben Halióccal és Baráthegygyel folytatódnak a barlangleletek.

A második terem nagy részét két nagyobb magánygyűjtemény foglalja el. Az első b. Graffenried Manó uré, ki főkép bronztárgyaknak fáradhatatlan gyűjtője. A hajdu-böszörményi s felső-dobszai nagy bronzleletek tekintélyes része az ő gyűjteményébe került, melyben több érdekes tárgyon kívül csak bronz kard van kilencz. A másik gyűjtemény a szabolcsi muzeumé. Kőkori tárgyai és edényei nagyrésze a megyéből — különösen Ajakról került ki. Bronzgyűjteményének magvát a rohodi, pusztadobosi és sárközujlaki leletek teszik. Különösen nevezetese az utolsó hely félig kész fokosai, melyek a belföldi gyártás mellett tanuskodnak. Bezárják a sorozatot az alocsuthi pátkai sírok edényei, melyek már a római hódítás idejéből erednek. Az előbbieket József főherczeg ő fensége ajándékozta a n. muzeumnak.

Csetneki Jelenik Elek.

— *Mozgalom a vidéken.* Székesfehérvárott — mint értesülünk — a «megyei és városi történelmi és régészeti egylet» a megyeházban helyi-

séget kapott gyűjteményének kiállítására. Az őskori tárgyakon kívül figyelmet érdemlők az érmek, melyeknek nagyrészt *Pauer János* püspök és *König Mór* kanonok urak ajándékozták. Egy évnegyedenként megjelenő szaklap megindítása is van tervben, mely az egylet köréből hozna tudósításokat s a muzeum tárgyainak leírását. A mozgalom legtevékenyebb tagja *Hattyuffy Dezső* fiatal ügyvéd, ki 1871—1872-ben szorgalmasan foglalkozott a m. n. muzeum éremgyűjteményének rendezésével. Örömmel constatáljuk e hirt, melyet régóta vártunk már a régészeti leletekben gazdag s történeti multtal dicsekvő Székes-fehérvár város és megye közönségétől.

cz.

— *A békés-megyei régészeti társulat* márczius havában fog felolvasással egybekötött gyűlést tartani M.-Berényben, mely alkalommal *Jeszzenszky Károly* Berény multjáról, *Haas Lajos* pedig a muzeumban találtató régi pénzekről fog értekezni. Annak idején részletesebb tudósítást fogunk hozni.

— *Hercules ad Feketeváros!* Nem mese, hanem valóság, miszerint Hercules a Fertő habjában fürdött. E Hercules jelenleg birtokomban van, de egykor valamelyik győzelmes legio labarumán tündökölhetett az erőnek ez istenített példányképe. E sárgaréz-szobrocska, mely 0.16 m. magas, a meztelen Herculest ábrázolja, a mint méltóságteljes magatartással jobbkezét hatalmas bunkón nyugasztja, baljában pedig, melyre a nemaei oroszlán bőre paisként van fűzve, az arany almákat tartja. Az állás symetrikus, mig ugyanis a balláb a pais előtt könnyeden meghajlik, addig a testnek egész sulya a jobbik lábon nyugszik, s minthogy e mellé még a bunkó is támaszkodik, így impozans plastikai kifejezést nyer az erő, melyet a testnek minden izma elárul, mint a zömök karok, széles váll, dagadó mell, rövid, hatalmas nyak. A gömbölyded arcot tömött körszáll, a fejet bodros hajzat ékesíti.

A szobor egy dülényalaku, épen kimért lapon áll, melynek szélességi átmérője 0.06 m. Ez a lap a szobor mögött kissé meg van nyújtva s legörbitve s rajta 10 $\frac{m}{m}$ széles s 17 $\frac{m}{m}$ hosszú lyuk van, melynek megfelel a Hercules hátára, a vállak irányában alkalmazott karika. A lyukakon keresztül a szobrocska fel volt tűzve s ezáltal egyszersmind a hátür czélszerűen fődözve, s hogy a feltűzés még erősebb legyen, az alap előrsze Hercules lábai között szeggel is meg volt erősítve, ami nyilván mutatja, hogy a szobrocska hordozásra szolgált.

A szobrocskát évek előtt szántották ki Feketevárosban az ugy-

nevezett «Satzwiesen» földeken, melyek az általam már érintett északi s déli leletek közt fekszenek.

Ezenkívül birok egy sárga rezes kis oroszlánfejet, mely $6 \frac{m}{m}$ széles és $20 \frac{m}{m}$ átméretű hexagon gyűrűből néz ki. A fejnek hossza a fülektől $20 \frac{m}{m}$, nyitott szájában fogai között kicsike karikát tart-hatott, mert szája szélei kivásottak. A fejen miniature hasonlít a kapukra alkalmazni szokott oroszlánfejekhez. Találtatott Fehér-egyházán több pénzdarabbal együtt, de azok elkallódtak.

A harmadik sárgaréztárgyat, a kígyóvonalu rudacskát, melyet ásatásnál találtam, már más alkalommal leirtam.

Hallomás szerint e vidékről, névszerint Fehéregyházáról már a magyar. n. muzeumba is kerültek római érmek, de kerültek a salzburgiba is, s pedig N. Constantin s a XXII. legio érme.

Návi József.

— A «Századok» ez évi II. füzete fekszik előttünk. Kitűnő cikkei jeles szerkesztőjének becsületére s az olvasónak valódi tudományos élvezetére válnak. Az első cikk Fraknoi Vilmos «Martino-vics és társainak összeesküvése» című nagyszabású tanulmányának folytatása; e művet újabb történelmi irodalmunkban méltán epochalisnak lehet mondani. Ezt követik: *Millenarium, vagyis a magyar államiségnek ezeréves fordulójára*. II. Irta Botka Tivadar. — *Tököly Sebestyén megszerzi Késmárkot*; II. Irta Károlyi Árpád. — Történelmi irodalom: *Román történetírás*. II. Irta Hunfalvi Pál. — A tárcza élénk s magvas; itt azonban a Magyar Tudományos Akadémiai rovatban némi hiányok fordulnak elő. Szilágyi Sándor kitűnő felolvasásának hazai történelmünkben eddigelé ismeretlen fontos adatait ha csak szűk vázlatban is, megkellett volna ismertetni. B. Nyáry Albert heraldikai bírálatát illetőleg pedig nem ártott volna a reporternek, azt figyelmesebben meghallgatnia; ezt téve, nemcsak hogy az illető czimerészeti bírálat érveléseinek súlypontját el nem téveszti, de egyszersmind azt is megtudhatta volna, hogy az Akadémia régészeti bizottsága czímertani műszótárt készítettett, mely már csak felülvizsgálatra vár, hogy mihamarább az Akadémiának benyujtathassék s tehát míg e mű az Akadémia által meg nem erősítették, Nyáry véleménye szerint, az Akadémia részéről heraldikai *tan-kéz-lönyv* kiadása nem ajánlható, mi azonban még korántsem zárja ki a heraldikai értekezések, s egyéb czimerészeti dolgozatok és művek írását s az Akadémia általi kiadatásukat, miként azt a szórakozott reporter ellenkező értelemben Nyáry véleményezéséből akarná

tévesen kimagyarázni. Egyébiránt biztosak vagyunk, hogy hasonló hiányosságoknak, a Századok körültekintő szerkesztője többé beesés folyóiratában helyt nem enged. Sz . . . . .y.

— *Zalka János* győri püspök — mint halljuk — a lébenyi román stýlű templom felújítására 1000 frtot ajándékozott.

Külföld.

— *A sz. galli új muzeum.* Hogy mily buzgalommal viseltetnek a svajcziak a tudományosság iránt, ezt a kis St. Gallen város bizonyítja. Néhány év alatt négy gazdag nyilvános gyűjteménye mint egy varázsvesszőre keletkezett: a természet-, a kép-, az ethnographiai és a műveltség-történeti gyűjtemények. Az utóbbi gyűjtemény, keletkezését az említett canton történelmi társulatának köszöni, s mintegy 15 éve hogy feláll. Az említett gyűjtemények egész a legközelebb időkig alkalmas helyiségek nélkülözésében szenvedvén, e hiányon segitendő, az említett város és canton 1870-ben pénzgyűjtéseket rendezett, mely által hat év leforgása alatt 428,000 frt folyt be; e módon a muzeum épülete már a múlt évben teljesen elkészülhetvén, már október 8-kán a közönségnek ünnepélyesen meg is nyitattott.

A műveltségtörténeti gyűjtemény négy teremben van felállítva. Az 1. terem egy XVII. sz. második feléből való vagyonos és kényelmes polgári lakás berendezését tünteti elő. Butorzataiból kitűnik, hogy Svajcz e részében az említett század alatt még a barock-stil az úgynevezett rococo által legkevésbé sem alteráltatott. A terem falain XVI—XVII. századi tisztviselők arczképei és jelmez-ábrák függenek. A terem egyik szögletében egy czifra, padkás kályha van felállítva, mely 1666. évben Pfau Dávid winterthuri kályhásmester által készítettet. A 2. terem magában foglalja a történelem előtti korszak kő, csont és cserépmélekeit, melyek a svajczi czölöp-építkezésekből kerültek. Ugyane teremben vannak az ősz bronz kori és a római emlékek, valamint a három utolsó századbéli fegyverek, lakatok, czin-edények s nemes-érmék felállítva. A 3-dik, s illetőleg a legtágasabb teremben van a híres tizenkét darab XV—XVI. századi lobogó és zászló, melyek közül kilencz Merész Károlylyal viselt burgundi háborúkból származik; valóságos műbecscsel bírnak. Hasonlóképp ékesítik a terem falait a XV—XVI. századi szőnyegek és himzések. Az ablakok a svajczi üvegfestészet külön korszakait képviselik. A gyűjtemény egészben

vége 71 darab festett üveggel (1538—1747) bír. Ugyane teremben számtalan fa és elefántcsont faragványok, csipkék és selyem himzések s továbbá St. Gallen hat várromjának s a Mammertshofen várának mintázatai szemlélhetők. Megemlítendő még az e terem hátulsó faloldala középtáján felállított XVI. századi remek ajtótmű, mely a régi városházából került ide. A 4-dik terem magába zárja a régi culturnépek keramikai és üvegműveit, valamint a középkori s újabbkori agyag, kőagyag és üvegtermékeket is. Az agyagművek közül megemlítendőek a számos XVI. és XVII. századi Svajczban készült kályhák és kályha-fiókok. Különösen gazdag e gyűjtemény a régi velencei féle üvegekészítményekben.

A muzeum rendszeres berendezésének és a tárgyak gyors felállításának főérdeme Noes Ágoston igazgatósági elnököt és az illető intézet jelenlegi igazgatóját Bendel tanárt illeti. Sz . . . . . y.

— *A VIII. nemzetközi őstörténelmi és ősrégészeti congressus* kiállítását Chantre M. E. a congressus vál. titkára egy 60 lapnyi, 74 ábrával illusztrált külön füzetben (lennyomat a Matériaux pour l'histoire primitive et naturelle de l'Homme című szakközlönyből) leginkább a catalogus nyomán elég jól tárgyalja, csak helylyel közzel látszik a helyi s a hazai viszonyok ismeretében való tájékozott, lanság, mindamellet, mint élénk s leszámítván a leszámítandókat) alapos munkát, olvasóink figyelmébe ajánljuk. A legérdekesb kiállítások bőven s képekkel illusztrálva vannak bemutatva, így kivált a magyaradi és pilini leletek. Ami a füzetke kiállítását illeti, nincs okunk szégyenleni a magunk efajta közleményekét, mert az «egyszerű» elnevezéssel éppen nem mondottunk semmit, mi a kiállítás minőségét dicsérné. A füzet iránt érdeklődők, szerzőnek szivessége által juthatnak hozzá. (E. Chantre, Lyon.)

— *Régészeti mozgalmak Oroszországban.* Az új régiségtani intézet f. hó 27-én rendkívül fénynyel és pompával nyitattott meg Pétervárott. — A megnyitó beszédet az intézet igazgatója Kačoloff N. W. tartotta. Magvas beszédében hangsúlyozta, hogy ez intézet van hivatva központját, rendszeresítő elemét képezni a régészeti kutatásoknak, melyeket jobbadán csak diletantsok üznek. Tekintettel lesz az emlékek közzétételére is, valamint a régészetnek, mint tudománynak előmozdítására az intézet külön közlőnyt ad ki, melynek I. füzete sajtó alatt van. Mint olvassuk, e füzetben sok érdekes emlék lesz I. Sándor csár idejéből.

Régészeti könyvtár.

1. *Névtár a zircz pilis-pásztói egyesült apátságokba keblezett cisterci kiviltságos sz. rend személynzete s történeteivel.* 1878. Eger. lyc. nyomda.
2. *Altorientalische Teppichmuster.* Nach Bildern und Originalen des XV—XVI. Jahrhunderts gezeichnet von dr. JULIUS LESSING. (10 színes képnymatú lappal. Ára 20 márk.)
3. *Grundriss der Keramik in Bezug auf das Kunstgewerbe.* Eine historische Darstellung ihres Entwicklungsganges in Europa, dem Oriente und Ost-Asien von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart. Von FRIEDRICH JAENNICKÉ, Stuttgart. 1878. Verlag von Paul Neff (400 fametszettel s 2500 bélyegjegygygel és monogrammokkal. 110—115 iv. 15 füzetben. Füz. 2 mrk.)
4. *Über die Homerischen Localitäten in der Odyssee.* Von Dr. CARL ERNST BAER. Braunschweig 1878. Druck und Verlag von Friedrich Vieweg und Sohn. 4 r. (3 képtáblával. Ára 6 mrk.)
5. *Römische Bildwerke Einheimischen Fundorts in Österreich.* Von ALEXANDER CONZE. III. füzet. Wien 1878. In Commision bei Carl Gerold's Sohn 4 r. (7 táblával. Ára 3 fr.)
6. *Reise nach der Grossen Oase El Khargeh in der Libyschen Wüste.* Beschreibung ihrer Denkmäler und Wissenschaftliche Untersuchungen über das Vorkommen der Oasen in den Altägyptischen inschriften auf Steinen und Papyrus. Von HEINRICH BRUGSCH-BEY. Leipzig 1878. J. C. Heinrichs'sche Buchhandlung. 4 r. (27 táblával. Ára 48 mrk.)

Hibaigazítás. Mult számunk 8. lapja ** jegy alatti jegyzetének 2 sorában Drugeth Fülöp nádor lovaspecséte közlőjéül b. Radvánszky Béla olvasandó.

TARTALOM: A budavári főegyház építési bizottságának 1877-iki munkálkodásáról szóló jelentés. Geduly Ferencz, bizottsági jegyzőtől. — Uti jegyzetek. Henszlmann Imrétől. — Néhány hazai pecsét. Deák Farkastól. — Régészeti irodalom. Emlékkönyv a székesfehérvári püspöki megye százados ünnepére. Dr. Czobor Bélától. *Tárcza*: Érmészeti adalékok. Aducatról. Thallóczy Lajostól. — Pozsony városa s az Academia Istropolitana. Rakovszky Istvántól. — Hazai tud. intézetek és leletek. — Külföld. — Régészeti könyvtár.

Budapesten, 1878. Franklin-Társulat nyomdája.

Jegyzék azon

„Archaeologiai munkák”-ról,

melyek a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó-hivatalában

(Budapest akadémia épülete) leszállított áron kaphatók:

Intézeteknek és esetleg egyéb megrendelőknek e munkák részletfizetésre is adatnak

Archaeologiai közlemények. A hazai műemlékek ismertetésének előmozdítására kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Archaeologiai Bizottsága. I—XI. kötet. 1. füzet. Egy a II-ik kötethez tartozó 4-réti képatlaszszal. 1859—1876. Ára az I—XI. 1. kötetnek együtt véve 22 frt 60 kr.

Értesítő (Archaeologiai). A M. T. Akadémia Archaeologiai Bizottságának közlönye. 1869—1877. 8-rét.

I. kötet.	1869.	VI és 320 lap.	} Elfogyott	3 frt.
II. »	1870.	VI és 312 lap.		3 frt.
III. »	1870.	III és 324 lap.		3 frt.
IV. »	1870.	V és 328 lap.		3 frt.
V. »	1871.	V és 328 lap.		3 frt.
VI. »	1872.	VI és 320 lap.		3 frt.
VII. »	1873.	V és 316 lap.		3 frt.
VIII. »	1874.	X és 315 lap.		3 frt.
IX. »	1875.	XI és 318 lap.		3 frt.
X. »	1876.	340 lap.		3 frt.
XI. »	1877.			3 frt.

Henszlmann Imre. A székes-fehérvári ásatások eredménye. 9 rajztáblával. 1864. Nagy ívrét. 226 lap 2 frt.

Magyarországi Régészeti Emlékek. (*Monumenta Hungariae Archaeologica*). Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Archaeologiai Bizottsága. I. kötet. 1. és 2. rész. II. kötet. 1. és 2. rész. III. kötet 1. rész. 1869—1876. 4-rét. Ára a 3 kötet 5 részének együttvéve 18 frt.

I. kötet.

1. rész. Pécsnek középkori régiségei. I. rész: A pécsi székes-egyháznak építészete. Irta *Henszlmann Imre*. 1869. 97 lap. 6 képtáblával és számos fametszettel. 2 frt.

2. rész. Pécsnek középkori régiségei. II. rész. A pécsi székes-egyháznak domborművei. Irta *Henszlmann Imre*. 1870. 372 lap. 2 képtáblával és számos fametszettel. 2 frt.

II. kötet.

1. rész. Pécsnek régiségei. III. rész. Első és második függelék a pécsi székes-egyház magán-írátaéhoz és a pécsi ó-keresztény sírkamara. Irta *Henszlmann Imre*. 1873. 165 lap. 4 képtáblával és számos fametszettel. 2 frt.

2. rész. A bécsi 1873. évi világtárlat magyarországi kedvelőinek régészeti osztálya. Irta *Henszlmann Imre*. 1875—1876. 10 táblával és 277 fametszettel. 336 l. 8 frt.

III. kötet.

1. rész. Régi falképek Magyarországon. Irta Dr. *Römer Flóris Ferencz*. 1875. 170 lap, 13 többnyire színezett képtáblával és számos fametszettel. 8 frt.

Műrégészeti kalauz. Különös tekintettel Magyarországra. Írták **Dr. Römer Flóris** és **Dr. Henszlmann Imre**. Kiadta a M. T. Akadémia Archaeologiai Bizottsága. Gr. *Andrássy Manó*, Gr. *Sándor Moricz*, Br. *Wenckheim Béla* és Br. *Podmaniczky Frigyes* urak költségén. 2 részben 2 frt 50 kr.

I. rész.

Őskori műrégészet. 154 fametszettel. Irta Dr. *Römer Flóris*. 1869. Kis 4-rét, V. és 134 lap. (Külön nem kapható.)

II. rész.

Középkori építészet. 250 fametszettel. Irta Dr. *Henszlmann I.* 1868. Kis 4-rét, 150 lap. 1 frt 25 kr.

+

50634

dupl.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESITŐ.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA
ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

SZERKESZTIK

Dr. HENSZLMANN IMRE és Br. NYÁRY ALBERT.

(SZÁMOS FAMETSZVÉNYNYEL.)

F 1922/23 - 1.

XII. KÖTET. 1878. III. FÜZET.

BUDAPEST.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

1878.

A M. T. Akadémia könyvkiadó vállalata

1875—1877-iki folyamában megjelent munkák jegyzéke.

I-ső vagy történelmi sorozat.

Nyolcz kötet. Diszesen kötve. Ára 15 frt 20 kr.

- Macaulay.** Anglia története II. Jakab trónralépte óta. Fordította *Csengery* Antal. Második, átnézett kiadás. I. II. és III. kötet. Angol diszkötésben. A harmadik kötettől kezdve fordítja *Zichy* Antal.
- Carlyle T.** A francia forradalom. Fordította *Baráth* Ferencz. I. és II. kötet. Angol diszkötésben.
- Curtius E.** A görögök története. Fordította *Fröhlich* Róbert. I. és II. kötet. Angol diszkötésben.
- Hunfalvy Pál.** Magyarország ethnografiája. Egy kötet. Angol diszkötésben. (Teljes.)

II-ik vagy irodalmi sorozat.

Hat kötet. Diszesen kötve. Ára 11 frt 40 kr.

- ***Göthe** lyrai költeményei. Ford. *Szász* Károly. Két kötet egybe kötve. Angol diszkötésben. (Teljes.) Elfogyott.
- ***Nisard D.** Tanulmányok a renaissance és a reformatió korából. (Erasmus Rotterodamus. — Morus Tamás. — Melancthon.) Fordította *Vajda* János. Egy kötet. Ang. diszköt. (Teljes.) Elfogyott.
- Müller M.** Ujabb felolvasásai a nyelvtudományról. Fordította dr. *Simonyi* Zsigmond. Egy kötet. Angol diszkötésben.
- Boissier.** Cicero és barátjai. Ford. dr. *Csiky* K. Egy köt. Ang. diszköt. (Teljes.)
- Lewes.** A philosophia története Thalestól Comteig. Fordította dr. *Bánóczi* J. I. és II. kötet. Angol diszkötésben.

* Az elfogyott **Göthe** és **Nisard** helyett kiegészítésül a következő három munka egyikét tetszés szerint lehet választani, ugymint: **Lewes:** Göthe élete. 2 kötet. — **Pauler.** Wesselényi összeesküvése. 2 kötet. — **Kállay:** A szerbek története.

III-ik vagy jog- és államtudományi sorozat.

Hét kötet. Diszesen kötve. Ára 11 frt 80 kr.

- ***Bluntschli J. C.** Az általános államjog és a politika története a tizenhatodik század óta a jelenkorig. Fordította dr. *Acsády* Ignác. Két kötetben. Angol diszkötésben. (Teljes.) Elfogyott.
- Gneist R.** A jogi állam. Fordította dr. *Takács* Lajos. Egy kötet. Angol diszkötésben. (Teljes.)
- Maine Sumner H.** A jog őskora, összeköttetése a társadalom alakulásának történetével, s viszonya az ujkori eszmékhez. Fordította, bevezette és jegyzetekkel kísérte *Pulszky* Ágost. Egy kötet. Angol diszkötésben. (Teljes.)
- Todd.** Az angol parlamenti kormányrendszer fejlődése és állása. Fordította *Dapsy* László. Három kötetben. Angol diszkötésben. (Teljes.)

* Az elfogyott **Bluntschli** helyett kiegészítésül a következő három munka egyikét tetszés szerint lehet választani, ugymint: **Lewes:** Göthe élete. 2 kötet. — **Pauler:** Wesselényi összeesküvése. 2 kötet. — **Kállay:** A szerbek története.

Mind a három sorozat 21 kötetben diszesen kötve 38 frt 40 kr.

A jelen vállalatban megjelent munkák egyenként nem kaphatók, s csak előfizetés útján az aláírók, mint a M. Tud. Akadémia könyvkiadó vállalatának partoló tagjai által szerezhetők meg.

Aláírások még folyvást, kívánatra részletfizetésre is elfogadtnak.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEÉMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGYAR TUDOM. AKADEÉMIA.

SZERKESZTIK:

Dr. HENSZLMANN IMRE és Br. NYÁRY ALBERT.

1878.
XII. KÖTET.

SZERKESZTŐSÉG:
ZERGE-UTCZA 23. SZ.

3. SZÁM.
MÁRCZIUS 31.

Ezen folyóirat megjelenik — augusztus és szeptember kivételével — minden hó utolsó napján $2\frac{1}{2}$ lnyvi számokban. Előfizetési ára a 25 ívből álló kötetnek 3 frt; egyes számok bolti ára 40 kr. Előfizetni lehet KNOLL KÁROLY Magy. Tudom. Akadémiai könyvtáránál (Budapest, akadémiai bérépület).

Szénhalom, hamuhajlok, pogánysír.

Most, a midőn jeles régészünk br. Nyáry Jenő vezetése alatt épen egy őstörténeti társulat van alakulóban, alkalmasnak tartom a pillanatot, hogy némely apróságra figyelemztessem archeologusainkat, a mit eddig talán észre sem vettek: az őskori élet nyomaira régi okleveleinkben. Meglehet, hogy ezek a nyomok már annyira elmosódtak a sok száz éven át, hogy elindulni is bajos volna rajtuk többé, de én azt hiszem, hogy a tudományos kutatás terén még a legjelentéktelenebbnek látszó adat is, ha keresetlenül akad elénk, megérdemel annyit, hogy legalább följegyezzük; nem tudja az ember, minek mi hasznát veheti idővel.

A régi határjáró levelekben, különösen az árpádkoriakban, nem egyszer bukkanunk effélékre, mint: «prope locum scenholm» . . . «meta tendit ad locum qui homuhailuk dicitur» . . . «inde ad sepulchrum paganorum» . . . «venitur ad locum qui dicitur paganser» . . . stb. — Mit értsünk a *pogánysírok* alatt, azt maga a szó elég világosan megmondja, ehhez sem magyarázat nem kell, sem kétség nem fér hozzá. Rejtelmesebb valami, de annál érdekesebb lehet előttünk a *szénhalom* és *hamuhajlok* mivolta: én sem az egyik, sem a másik

alatt nem tudok egyebet képzelni, mint afféle őskori maradványokból álló dombot vagy halmot, a minő például a szíhalmi Borsod vármegyében, melynek felásatása tudvalevőleg gazdag lelettel fizetett az archeológiának a rá fordított fáradságért. Foltínyi jelentéseiből tudjuk, hogyan keletkezett e halom az időről-időre egymásra rakódó hamurétegekből s megszenesedett hulladékokból, s ezzel, azt hiszem, egyszersmind megkaptuk a hely nevének is teljesen elfogadható concret magyarázatát, s az Anonymus óta hagyományos értelmezést, hogy azt a halmot, melyen Árpád vezérnek leveles színt csináltak, Színhalomnak nevezték, bátran elejthetjük.

Mikép változhatott át a kiejtésben a szénhalom szíhalommá, annak fejtegetése nem tartozik ide; tény, hogy átváltozott, mert hogy e név valaha *szénhalm*-nak hangzott, affelől semmi kétségünk sem lehet: Anonymus *zenuholm*-nak írja, az oklevelekben a hol csak szó van róla, *scenholm* vagy *zenholm* alakban fordul elé, a minek mind a *szénhalm* kiejtés felel meg. A zászty-i apátság alapító-levelében,* a szíhalmi határ leírásában, ezt olvassuk: «dedi eidem possessionem Scenholm, ... cuius marchia incipit ab area equorum Regis ad Nadestyguy, deinde recto itinere per litus Sceczov vsque ad longam vallem, per id ad Sartue, inde per ipsius litus ad eiusdem Saar caput, vnde recto tramite per viam Soba, uersus *curtem Scenholm* . . . » Ha a szíhalmi nagy sikerű ásatások soha napfényre nem hozták volna is e szénhalom ősrégi titkait, az oklevél *curtem* szava egymagában elégséges volna arra, hogy ásóval, kapával a kezünkben indítsuk meg a kutatást határában. *Curtis* a középkori latinság nyelvén először udvart, uteza közit, továbbá szemétlerakó-helyet, szemétdombot jelent, tehát körülbelől azt, a mit archeologusaink konyhahulladék-halomnak, a dánok *Kjökkenmødding*-nek neveznek. Mily szép és valóban találó régi magyar neve elevenedhetnék föl ennek akár a *szénhalom*-ban, akár a *hamuhajlok*-ban.

---

* Wenzel, Árpk. Uj Okmt. I. 24. l.

Sajnos, hogy valamennyi közül egyedül a szíhalmi tartotta fön emlékét mint helynév napjainkig; a többinek nyomát, a pogánysírokéval együtt, már csak okleveleink őrzik. Kisértsük meg az oklevélbeli adatok segítségével, egynek-kettőnek a helyét mai térképünkön fölkeresni:

1269-ben a Vatán lakozó Salamon nemzetségbeli nemesek s a léghi és patonyi királyi udvarnokok, a Csallóközben, «super quadam terra paludosa» pörlekednek egymással; a király udvarnokai javára dönti el a pert, s a kérdéses föld határait megjárátja; * a határleírásban a többi közt ez áll: «meta . . . tendit ad locum qui *homuhailuk* dicitur» . . . Nagyon részletes és közvetetlen helyi ismerettel kellene bírunk, hogy az oklevélben megjelölt határpontokat nyomról-nyomra követve e hamuhajlok fekvését pontosan meghatározhassuk, e nélkül csak hozzávetőleg szólhatunk a dologhoz: Vata, ma Bél- és Vajas-Vata, a felső Csallóközben, a Csötörtöktől Szerdahely felé vivő országút bal felén, az épen ennek mentébe eső Kis- és Nagy-Légh helységektől egy jó fél mérföldnyi távolságban fekszik; a két Légh s a két Vata határosak egymással, a hét Patony község határa pedig alább Szerdahely felé terül el. Tekintve ezeknek a helyeknek illetén fekvését, az oklevélben említett peres «terra paludosa» határait, s így a *hamuhajlok*-ot is, legtermészetesebben Légh és Vata közt, sőt, mivel a kérdéses föld a királyi udvarnokok birtokába került, talán épen a léghi határban kellene keresnünk.

1275-ben Sándor bán «*possessiones suas Ilsuazyg, cum tributo Bagata, Megyer, Kerepès, Buda, prope Zenholm, et villam S. Jacobi*» feleségének hagyományozza. ** Kétségtelen, hogy itt a Budapest környékén fekvő Isaszeg, Megyer és Kerepes helységekről s a Gödöllő, Szada, Mogyoród és Kerepes közt fekvő Szent-Jakab pusztáról van szó, melyek egymással majdnem mind határosak; egyedül Bagata nevű

* Hazai Okmt. I. 40. l.

** Fejér, V. 2. 299. l.

helyet nem találunk ma ezen a tájon; a «*prope Zenholm*» kifejezést csak a tributumra vonatkozólag tudom érteni, hogy t. i. a vámot a *szénhalom* közelében szedték. Sajnálunk lehet, hogy Fejér csak rövid kivonatban adja az oklevelet, s így meg vagyunk fosztva azoktól a részletesebb adatoktól, melyek a szóban forgó szénhalom holléte iránt biztosabb nyomokra vezethetnének bennünket; annyit azonban följegyezhetünk a mondottak után, hogy a leírt vidéken is létezett valahol, s létezik talán még ma is egy *szénhalom*, mely fölfedeztetését várja.

A szénhalmoknál és hamuhajlokoknál nem kevésbé érdekesek, sőt a mennyiben nem a történet előtti idők titkait, hanem saját nemzeti ős létünk emlékeit őrzik, ránk nézve még talán érdekesebbek a *pogány sírok*. Nem egynek porló maradványait hozta már napvilágra az archeologia, de vajjon fölásták-e mind, a hányról okleveleinkben van emlékezet?

1244-ben a sághi monostor prépostja a Turdos nemzetségbeliektől Palahta birtokot váltja meg s határait az esztergomi káptalannál oklevélbe iratja. * Kétségtelen, hogy itt a Honth vármegyei Alsó- Felső- és Közép-Palojta nevű helységekről van szó, melyek Nógrád vármegye szélén Kékkövel és Nagy-Kürtössel határosan fekszenek; a palojtai határleírásában ezt olvassuk: «venit (meta) vsque ad locum qui dicitur *Paganser*, dein vadit ad vnum monticulum qui dicitur *Similiter Paganser*» . . .

1138-ban II. Béla király a pannonhalmi apátság részére a Pozsony vármegyében Galanthától másfél mérföldnyire fekvő Sala, mai nevén Deáki, birtok határait járattja meg,** s e határokat később, 1268-ban meg is erősíti;*** mind a két oklevélben van *popány sírokról* említés téve; a régebbi szöveg szerint: «incipit habere (meta) vicinitatem cum terra ciuiliū Posoniensium de villa *Toscun*» . . . azután néhány

* Fejér, IV. 1. 351. és V. 3. 244. l.

** Fejér, II. 110. l.

*** U. o. IV. 3. 458. l.

jelentéktelenebb s a mai térképen föl nem található határhely után «*vadit ad sepulchra paganorum, inter quae est meta, et inde extra lacum, cuius mentio est in privilegio Ladislai regis, tendit ad alia sepulchra paganorum*» ... Nagyjából, már a mennyire lehet, követve az oklevél határleírását, azt kell mondanunk, hogy a kérdéses pogánysírok Taksony és Deáki közt volnának keresendők.

Nem folytatom tovább a példák sorozatát; szobába zárkozottan, csupán a térképek kacsaringós vonalait bámulva, úgy is meddő munka volna a szénhalmokat, hamuhajlokat és pogány sírokat keresnünk; csakis a hely színén, nyomról-nyomra követve az oklevelek adatait, egybevetve minden dülő, domb és patak nevét, lehetne sikere az ilyen documentumokkal dolgozó archeológiának; az én czélom nem volt más, mint figyelmeztetni az őstörténet buvárait, hogy az oklevelek is rejtenek számukra titkokat, s nem tartom lehetetlennek, hogy ezeknek nyomán, szakszerű kutatással meg egy kis szerencsével, itt-ott egy szénhalomra, hamuhajlokra vagy pogány sírra ne bukkanhassanak.

Nagy Gyula.

Uti jegyzetek.

Nürnberg.

Nürnberg Németországnak legódonszerűbb tekintetű városa, csak hogy ezen tekintete mindinkább gyöngült, mióta a város erődfalait bontják; jelenleg a Miksa-kapu szomszédságában bontanak; s ez történik Németországban, melynek más helyein a régi emlékek restaurációjához nagy és dicséretes erélylyel hozzá fogtak; s ez történik Nürnbergben, a középkori emlékek főhelyén Németországban.

Bár a rómaiaknak hozzá semmi köze, szólanak e helyen létezett «*castrumról*», míg a városnak keletkezése alkalmasint csakis a X-dik század vége felé esik, mikor a németek biztonságban helyezték magukat a magyarok betörései ellen.

Ennek következtében az építkezés a várral (die Burg) kezdődött, mely a környék egyedüli magasabb s egyik oldalán meredeken leszálló kősziklán fekszik. Hihetőleg a várhoz csatlakozott a város, leszállva az itt nem meredek dombon a Pegnitz vizéhez, mely jelenleg a várost két részre osztja, * későbbben a város átszállott a folyónak második partjára és kiterjedésével kiterjesztette körfalait is, míg a XIV-ik és XV-ik században a vagy tíz évvel ezelőtt kezdett bontás előtt a még jól felismerhető vonalat elérték. A még fenálló erődrészek a következők: széles és mély külső oldalán is falazott sánczárók, ebből a város felé emelkedik a második, lőrészekkel és elég kurta közökben majd kerek, majd négyszög tornyokkal ellátott fal; e mögött emelkedik az ugynevezett szűk Zwingeren túl, a harmadik, magasabb, szintén tornyokkal ellátott fal, melynek tetején még most is meg vannak fajárdái (hourd, Hürde). Szóval itt látjuk alkalmazva azon védrendszert, melyet legelőször alkalmaztak Byzancz földi falainál, csak hogy Nürnbergben még hozzájárult a kapuk erősítése tömör ikertornyokkal, minőt Byzanczban, daczára hogy az ikertorony már az antik világban is alkalmaztatott, nem látunk használva.

Nürnberg, mint Essenwein észreveszi, a középkorban nem ment keresztül oly kártékony katastrophákon, minők a többi német városokat érték, csak egyszer vették be ostrommal 1105-ben V. Henrik hadai, melyekkel IV. Henrik atyja ellen háborút viselt. Voltak ugyan a városnak viszálykodásai a várgrófokkal, de nem oly hevesek, mint másutt; mert a várgrófok hatalma korán szállt a község kormányzóira, részint megvásárlás, részint a császároktól nyert kiváltságglevelei útján. Nürnbergben nem székel püspök, tehát a várost az egyházi hatalmaskodás sem érintette annyira, mint más városokat. Ellenben itt többször székeltek a császá-

---

* Ez idei aug. 13-tól 17-ig Nürnbergben üléseztek a német történeti és régészeti egyletek, s ezek számára Essenwein, a germán museumnak igazgatója rövid, hanem igen velős kalauzt írt ezen cím alatt: Führer durch Nürnberg. 8 ré. 52 lap a város térképével.

rok s itt tartottak országgyűléseket is, többnek kedvencz mulató helye volt Nürnberg, s általán csaknem mindnyája kedvezett e városnak.

Mindezekért Nürnberg az a német város, melyben nemcsak az ipar és kereskedés, hanem még a művészet is legsikeresebben fejlődhetett. Tanúsága annak nemcsak sok, még fenálló köz-, hanem nem kevés díszes magánépülete is. *

Mi a város elrendezését egészében illeti, annak a vár és a Pegnitz közt fekvő része régibb levén, kevésbé szabályos, mint a folyóntúli, hol már nagyobb szerű tekintetek voltak mérvadók; itt több széles utcza fut egymással párhuzamos vonalban, itt minden tágasabb, jobban világított, és fekvése a síkon sokkal kényelmesebb is; de mégis a régibb városrész a régész előtt sokkal érdekesebb, nemcsak ódonszerűbb tekintete miatt, hanem azért is, hogy itt több és nevezetesebb emlék emelkedik: itt áll a vár, a városház, sz. Sebald, a b. szüz, sz. Egyed temploma, a Mórítz-kápolna, az úgynevezett szép kút és a ludasnak kútja (das Gänsemännchen); míg az újabb városrészben az előbbiekéhez hasonló érdekű csakis a Lörincz temploma és a hajdani karthausi zárda, melyet jelenleg a germán museum, Németországnak ezen központi régészeti intézete elfoglal.

A két városrészt mindegyik előkelő temploma után Sebalderseite és Lorenzenseitenek nevezik.

Van Nürnbergben még elég faház is, hanem mégsem annyi, mint a Harcz-hegység körül fekvő városokban. — A kőházak többségben levén, tanusítanak Nürnberg korán kifejlett gazdagsága mellett,

Az *elővárosok* közt régészeti tekintetben igen érdekes sz. Jánosé, mely magába foglalja a sz.-jános-i temetőt; itt fekszenek a városnak híres emberei; Dürer, Pirckheimer,

---

* A magánházak díszítése kitérnek sok azokon látható kőszobrokon és erkélyeken, melyeket itt Chörlein-nek neveznek; mert hajdan többnyire házikápolnák voltak. E díszerkélyek száma oly nagy, hogy azokat külön könyvben «Die Chörlein von Nürnberg» lehetett leírni.

Stoss, Jamnitzer, Spengler stb. Nürnberg volt az első város, mely az 1427-ben dühöngő pestis alkalmával temetőt a városon kívül rendezett, míg ezelőtt csakis a templomok körül temetkeztek. — A sz.-János-temetőnek régibb, sőt gyakran újabb sírjain is lapos sírkő fekszik, melyen bronzlemezzen domborműben a holtak neve, címere stb. van előállítva; ezen bronztábla némelyike valóságos remekmű. E temetőben két kápolna van, az egyik csúcsíves stylű osztatlan épszögű, ez a temetőnek kápolnája a másik a Holzschucherek, családi temetkezési helye; ezt 1500-ban kerek alakban építették; különösen nevezetes arról, hogy abban találjuk *Kraft Ádámnak* utolsó, Krisztus testének siratását ábrázoló *statióját*. Legendák szerint Krisztus útján Pilátus házától a Golgata hegyre több nevezetesebb jelenet megjegyzendő: találkozása anyjával, Jánossal, és a többi szent asszonnal; kimerülése a kereszt hordozásában, kyreenei Simon segélye, arcának lenyomata Veronika kendőjén. Mindezek Pilátus házának bizonyos távolságaiban történtek, melyeket a legenda lépésekkel megmért: követve a legenda ezen ugynevezett «statio»-kon történt eseményeit, Kraft Ádám hét remek domborművet készített, melyek a temetőhöz vezető utcában a meghatározott távolságok szerint vannak elhelyezve; magán a temetőn áll a három újabb kereszt, a Holschucherek kápolnájában pedig a tulajdonképen *statió*nak nem nevezhető utolsó hetedik dombormű látható. A felfogás e domborművekben nem az ugynevezett eszményi, jobban egyházi, hanem a közéletből vett realisticus. Krisztus, a sz. asszonyok és János nem jelennek meg nemesebb, hanem mindennapi alakban, de ebben mesterileg vannak előadva, valamint arcuk kifejezésében, úgy mozdulataikban is; s ugyanezt mondhatni a poroszlókról is. Feltűnő, hogy valamennyi alak alacsony, köpczös, zömök, de feltűnő az is, hogy itt nem találkozunk a német és német-alföldi iskolának apró, hegyes, szögletes tört ránczaival. — Kraft «statióit» a XV-ik század utolsó negyedében és a XVI-diknak kezdetén készítette (maga 1507-ben halt meg), mindazáltal

az utolsón az 1508-ik évet olvassuk; ez tehát csak halála után készült el; azonban mégis a legjelesebb és stíljében is távozik a többitől.

A várnak legmagasabb helyén emelkedik a tömör öregtorony, melyet a IX. században a magyarok betörései ellen építtetnek mondanak, de mely részben nagy faragott kövekből szerkesztve, minden esetre újabb korú. Régibb ennél azon torony, melyben a kettős kápolna van, s erre utal egy szomszédságában látható felírás is: «Erbaut zur Zeit Kaiser Friedrich I. des Hohenstaufen» (1152—1190). Az előbbi torony oldalán volt hajdan a várgrófnak laka, és ennek oldalán a tulajdonképi várak, melyet a bajor királyok számára elég stíllellesen átalakítottak. *

E várak udvarán áll egy igen ó-hársfa, de ez mégsem az, melyet, mint mondják, Kunigunda császárné ültetett. Az első nagy teremben, melybe lépünk, látunk különféle, még indiai régiségeket is, kitömött állatokat és a falon felaggatott képeket, ezek közt nagy «Ecce homot», mely bár leydeni Lukács stíljét mutatja, mégis Schaeufelein lapátjával és az 1517-ik évvel van jelölve, mellette függ keresztelő János szónoklata, hollandi stílben.

E teremből a kettős kápolna belsejébe lépünk, (az alsót még nem restaurált állapota miatt nem mutatják), ennek van két igen vaskos oszlopon emelkedő keresztkarzata, míg a hajónak négy oszlopa feltűnőleg karesú, a kapitaelek az átmeneti korból valók, az egyik oszlop tövén kögyürű látható, mi ama monda keletkezésére adott alkalmat, mely szerint az ördög pappal fogadott, hogy előbb fogja elhozni

---

* Eine Anzahl Zimmer u. Säle, die sämmtlich spätere Formen zeigen, befindet sich im alten Palast in zwei Stockwerken. Aber auch aus der Zeit der Gothik u. Renaissance ist wenig erhalten, weil vor einigen Jahrzehnten alle Räume im Sinne der Gothik aus der ältern Münchner Bauschule in recht kleinlicher theatralischer Weise umgestattet worden sind. Von charakteristischen Theilen ist eine merkwürdige Bretterdecke, mit einem grossen Doppeladler bemalt, zu nennen, aus der ersten Hälfte des 15. Jdts, eine andere Decke aus der Zeit Karls V., mit Wappen in Wassermalereien geschmückt, dann eine Reihe schöner u. merkwürdiger Oefen vom 16. u. 17. Jahrhundert, mondja Essenwein «Kalauza» 36. lapján.

Rómából a szükséges négy oszlopot, mintsem a pap bevégzendí mi atyánkját, de a pap hamarabb elmondván imáját, az ördög a negyedik oszlopot mérgében eldobta, s ez ketté törvén, összekötésére szükségessé vált a tövén látható gyűrű.

A szentély kicsiny, négyszögű. E kápolnában van több régi oltár, oltártábla és kődombormű.

Magasabb emeletén terjednek el a bajor királyi család lakhelyiségei; melyekhez a gyönyörű kilátás élvezhetése végett egészen új erkélyt csatoltak. — A várnak egyik kamrájában kínzási és kínvallatási szereket mutatnak; a gyűjteményt teljesnek mondhatni, kivált ha a másik kamrában mutatott vasszüzet hozzá vesszük; ennek van két szárnya, mely közé az elítéltet fogadja, és belsejéből kiszökő szögeivel, midőn bezáródik, agyonszúrja.

A vár hegyéről leszállva, a szintén még a XII-ik században megkezdett sz.-*Sebald*-templomához jutunk. Ez három hajós, különböző korban épített egyház. — Legrégibb fenálló része a hosszhajó, nyugati szentélyével és ikertornyával, építési ideje ismeretlen, de stylje az átmeneti; miért is Kallenbach 1200 és 1215 közt helyezi. * Ujabb korú a keleti szentély. ** A hosszhajóban már mindenütt, kivéve ablakait, a csúcsívet látjuk alkalmazva, tövei alapídoma a hosszával északról délre irányozott négyszög, melyhez erősen kiszökő töoszlopok csatlakoznak, a válívek fölött van törpe vak triforium, e fölött, a magas hajóban, félkörben zárt ablak. — A mellékhajókat későbbben kitágították, tehát ezek újabbak a főhajónál. Ennek tövei mellett állának apostolok, propheták, szentek, az utóbbiak közt sz. Sebald befestett szobra is; e szobrok műértéke igen különböző, de általában mozgásukban kelletlenség, nehézkesség észrevehető; megannyi csak a XV-dik századból való, a későbbi kort azon is észrevehetni, hogy hátuk mögött a tövek gerincezhordói le vannak faragva, és hogy díszletejök kellemetlen ösz-

* L. Kall. XX. és XXI. T.

** L. Kallenbach LVI. és LVII. T.

szeütközésben áll a gerinczhordók kapitaeljeivel. A mellékhajók ablakaiban vannak még egyes festett régi üvegtáblák. — A keleti 1378-ban befejezett szentély a nyolczszög három oldalával van zárva és körülvéve körülattal, ezen túl a külfal háromszögek betolásával tizenhatszögge válik, melynek hete a külső szentély bezárására van véve; ez franczia elem, valamint a hosszhajó triforiuma is, de nem franczia az, hogy a külső szentélyzárás a belső szentélylyel ugyanazon magasságra emelkedik, s így a magas ablak nem a belső szentélynek falába, hanem a külsőbe van törve; valamint az sem, hogy a hosszhajó mellékeseinek támai nem eresztenek íveket a magasabb főhajóhoz. — A keleti szentély nevezetességei ezek: a Tucherék emléktáblája, festette Kulmbach János; a szentségtartó; egyszerű tabernaculum, igen csinosan díszített vasajtóval, oldalán két sorszent szobor, közepén a fő szekrény fölött alacsony rakvány, a XV. század műve; több festett ablaktábla a XIV-dik századból, Miksa császárnak a XVI. század elején Hirschvogel által és egy más Kulmbach János rajza után szintén Hirschvogel által festett ablak. Egy keresztvitel Wolgemut iskolájából 1485-ből; Kraft Ádámnak 1501-ben készített, Krisztust az olajfakertben és Judás csókját ábrázoló kódomborműve. A modern oltár fölött Stoss Vitusnak a diadalgerendától ide átvitt szobrai, Mária és Jánosnak mozdulata természetes ugyan, hanem a szűznek ruházata bonyolódott redőzetű. — Egyik oszlopon régibb kép a kölni iskolából, mely sz. Annát, Máriát és a Krisztus-gyermekeket ábrázolja, az úgy nevezett Metertia.

E szentélynek főműve Vischer Péter által 1508-tól 1519-ig készített sz. *Sebaldnak síremléke*, mely a szentély közepén áll. Nevezetes, hogy ezen remekműben a csúcsíves styl össze van kötve a renaissancéval. Az egész hosszúkás négyszögű emlék, mirabile dictu, emelkedik nyolcz ésigaházon. Az ezek fölötti táblából száll fel nyolcz még csúcsíves pillér, melynek oldalán dísztető alatt áll a 12 apostol (minden sarkpillér mellett kettő); a pillérek nyomott és csipke-

dús csúcsívekkel vannak összekötve, melyek fölött tetőként három sokféle építkezésekből szerkezett rakvány emelkedik. Ezen nehézkes és bonyolódott rakvány sehogy sem illik helyére; azonban megjegyzendő, hogy nem is volt a mester tervében; mert mint eredeti rajza a germán museumban tanúsítja, ide igen magas emeletes építkezést akart alkalmazni, hasonlót a XV-ik századbéli legpompásabb szentségházaéhoz. A gazdagon diszített nagy baldachin alatt emelkedik az emléknek alja, melynek hosszoldalán két-két jelenet a szentnek életéből van ábrázolva; a kurta oldal egyikén pedig maga a mester műhelyi öltözetében áll kalapácsal és vésővel kezében, a másikon sz. Sebestyén. Ezen talapon nyugszik a sarkophag a chasse-ok szokásos alakjában, hanem különösen egyszerűsítve, midőn itt minden alakos előadás és minden növényi dísz hibázik. Vannak ezen emléken az antik világból vett geniusok és gyertyákat tartó sirenek is. — Szobrai sokkal jelesebbek domborműveinél, amazok igen szorgalmasan vésvék, azonban a vésőzés nem mindenütt egyaránt bevégezett. A mester szobra az élőnek tökéletes mása lehetett. — Igen nevezetes tünemény, melyet a XV-ik századbéli aranyművesek és bronzöntők sok művénél is észreveszünk, hogy alól már a renaissance compositio uralkodik, míg a felső rész még inkább tartja meg a késő csúcsíves stylnek alakzását.

A *nyugati szentélynek* főoltára szárnyas oltár, középső szekrényében faragott szobrok állanak, szárnyain jelenetek sz. Katalin életéből, arany alapra festett jó képek. A szekrény alatti felírás tudatja velünk, hogy Kinnig asszony és Löffelholz Vilmos 1453-ban halt meg; ezek tehát valószínűleg az oltárnak alapítói. — A férj neve után e szentélyt Löffelholz-kápolnának nevezik; alatta altemplom van.

Templomunk külseje építkezésének külön koruságát még inkább mutatja, semmint belseje. Nyugati szentélye három egymás fölötti félkörben zárt ablakai közt félköríves friesel és sarkain féloszlopokkal van diszítve, közép osztályán óriási bronz-feszület látható, melyet, mint mondják,

Decker János 1447-ben öntött. Ezt, a harmincz éves háboruban, a kapzsiság félrevezetése céljából feketére mázolták; miért is a nürnbergieket «Herrgottschwärzereknek» nevezték el. A szentély oldalán áll ikertornya, északra alján van félkör zárású kapu, mezején minden dísz hibázik, délién a zárás igen tompa csúcsú, mely alatt dombormű sz. Helena a keresztet feltalálja. A tornyok felső része részben sokkal újabb, végképen csak 1483-ban elkészült; a tornyok négyszög alakját megtartják, de megtartják emeletök kicsinyes tornyainak felosztását is. Általán Nürnberg sokat veszт tornyainak elhibázott alakja által.

A templon déli oldalának van két kapuzata: a nyugati kapunak mezején az utolsó ítélet, ívezetében angyalok a kíznási szerekekkel és Ábrahám a lelkeket kendőben ölben tartva. A délkeleti kapu mellett nagy ószerű Ecce homo.

A *keleti szentély* (l. Kallenb. LVI. T.) a leggazdagabbak egyike, támai a talap fölött, dusak, felváltva szemközt és szög alatt állított kisebb-nagyob toronyfiakkal fel a legfelsőig, mely a tető alatt futó karzaton tulemelkedik; de a toronyfiak még a támak és ablakok közti helyet is el foglalják; azonban az e toronyfiak oszlopkái és baldachinjai közt tervezett szoborkák mindenütt hibáznak. A roppant nagy négyszaltályu ablakok mérműve minden ablakban különbözik, és minden ablakesűcs fölött van orom, mely azonban nincsen áttörve, mint ez a hasonnevű franczia ormoknál szokott előfordulni. Két északi tám közt van Kraft Ádámnak nagy domborműve: Krisztus viszi keresztjét, keresztrefeszítés, sírbatétel és feltámadás Schreyer és Landauer-család készítette 1492-ben. A felfogás realisticus, kiváló nemzeti, hanem egyszersmind fölötte erélyes.

A templom északi oldalának is van két kapuzata: a keletit menyasszonyinak (Brautthor) nevezik. Oldalán koronás szent nő és sz. Sebald az egyház mintájával, zárándok öltözetben, a béllet egyik oldalán az okos, másikán az oktalan szűzek, az ívezetben egyéb szobrok közt Ádámé és Éváé. A szobrok jeles plastikai művek, csak az oktalan

szűzek erőltetett, némileg kiforgatott mozgásuak, mi által a mester alkalmasint fájdalmukat akarta kifejezni; végre az északi oldal nyugati végén nyíló kapu mezején a szűznek halála jeles domborműben van ábrázolva.

Sz. Sebald temploma északi oldalán áll *sz. Mórítz* kápolnája, egyszerű hosszúkás négyszög, ablakkal csak déli oldalán ellátva. — Ezt újabb időben képtárnak használják, melyben 171 régi képet felaggattak. Szándék az itt, a várban és a germán museumban őrzött képeket egyesíteni, mihelyest az arra kiszemelt helyiség a germán muzeumban elkészül. Van ugyan a Mórítz kápolna-féle képtárnak lajstroma, azonban ez csak ideiglenes és nem készült különös kritikával, * holott, ha az egyesülés megtörténik, alkalom fog nyílani a nürnbergi iskola tüzetes tanulmányozására. — Nekem, igen rövid látogatásom alatt, ezen képtárban különösen feltűnt Zeitblomnak igen gyöngéd és fölötte vallásos érzelmű néhány képe, Dürernek Krisztus sírbatétele (Ecce homoján kételkednek) és id. Kranachnak néhány sikerült képe. A Schongauernak tulajdonítottak nem méltók ezen kitűnő mesterhez.

Szemközt ezen kápolnával a *plebánia házán* látjuk Nürnbergnek leggazdagabb, *legjelesebb erkélyét*, mely öt oldalal szökik ki a felső emeleten, támogatva alól is díszes gyámkővel; ablakai alatt vannak markosan dolgozott domborművek, jelenetek a szűz életéből.

Azon téren, mely az épen említett kápolna és ezen erkélyes ház közt a dombon felvonul, áll *Dürer Albrechtnek ércsvobra*. Igen egyszerű, hanem magas kőalapon, melyen csak ez olvasható: ALBRECHT DÜRER; ezen emelkedik a nagy művész. A szobornak mintázásánál szolgált sajátkezű müncheni arczképe. Itt tehát mint erőteljes szép férfi jelenik meg díszruhában, prémes köpenyét baljával felvéve,

---

* Leider fehlt ein entsprechender Katalog u. die Bestimmung der Bilder ist noch derart ungenügend, dass auf dieselbe im Einzelnen nicht hingewiesen werden kann, mondja Essenwein «Kalauza» 50. lap.

jobbát az abban tartott írónnal leeresztve, bátran tekintve mesteri öntudatában.

Közel sz. Sebald templomához, ennek csak a várba vezető útjától elválasztva, áll *Nürnberg városháza*; erről Essenwein kalaúza írja: «A városház régi építményéről nincsen biztos tudomásunk. Mint másutt, hihetőleg itt is a városház egymás után vásárolt magánházak tömege volt. Azon része, melyben a nagy terem van, alkalmasint bajor Lajos idejéből való, kinek dombormű-képét fogadja. Úgy tetszik, mintha a hatalmas teremnek már eredetileg is meg volt jelen nagysága és mennyezete is, hasonló ívszerkezetű lehetett. — A teremnek díszesítése falképekkel, Dürer tervezete után a XVI. század kezdetéből származik. 1616-ban kezdte meg Holzschucher Eustak az új építkezést, melynek a régibb részek mindnyája egymás után áldozatul esnek, ha csak az építkezés 1619-ben nem szakasztatik félbe. De Holzschucher új építkezése is gerjeszt érdeket. 79 méternyi homlokzata nagy mérvekben, tiszta egyszerű vonalakban és előkelő komolyságban van tartva (in vornehmern Ernste); díszrészekként csak a kapuzatok tekintendők, melyeknek szobrai Kern Leonhard műhelyéből kerültek, e középső kapunak szobrai Baumeister tanár másolatban megújította. Az udvar melynek csak három oldala közelítőleg készült el, nagyszerű, de mégis kecsegtető, elegans kutacskáját Labenwolf 1557-ben öntötte. Belsejében a földszinti nagy pilléres csarnok és a lépcsőház tágasak ugyan, hanem nélkülöznek valami különös berendezést. — A régi épületből még keleti szárnyának része is fennmaradt, melynek kapuján kitűnő kétfejű sast mutató lakat-lemez és ajtó zörgető látszik. A nagy terem északi falán a következő, Dürernek tulajdonított képek láthatók: kelet felé Miksa császárnak diadalkocsija, vontatva hat pár ló által, melyeket allegorikai alakok vezetnek, két ajtó közt a város zenészei, síposok (Stadt-pfeifer) és nyugat felé a «rágalmazás» azon leírás nyomán, melyet Lukian Apellesnek ugyanazon nevű képéről ránk hagyott. Vannak itt mythologiai képek is: Hercules a hyd-

rával és Minerva; mindenütt latin és német felirásokkal ellátva, melyek nélkül nem is ismerhetnénk az alakok jelentőségére. Az egyik ajtó fölött ez áll:

Eines manns red ist eine halbe red

Mann soll die teyel verhören bed.

Volt a városháznak külön képtára is, de ezt újabban a germán muzeumba átvitték.

Közel a városházhoz, a vásártéren, áll az úgynevezett *szép kút*; bekerítve ízletes új vasrácsózattal, melynek közepén emelkedik a tömeges, hanem minden részében áttört háromemeletes építkezés, ezen a tartósság mesterileg van összekötve a könnyedséggel, mely a felszálásban nőttön nő, míg a sisaknak gyöngédségében véggépen fokozódik. A három emelet alján van a tömör vízmedencze, mely fölött az első emeleten wimpergek alatt különféle szentek állanak; ezek közt nyolcz vizokádóból foly a víz a medenczébe; a középső, bevont emeleten nyolcz szent áll támak közt; de itt az ormok szöget képeznek a támakkal és kis toronyfiaik alatt vannak a szobrok fölötti baldachinok, a legfelső igen könnyű emeleten nincsen emberi alak. Csodálatos kecses vonalat mutat az egész minden oldalról tekintve. E kutat 1385-től 1396-ig Henrik pállér, Pfinzing Frigyes, az akkori városépítész vezetése alatt alkotta, legújabbán 1821-től 24-ig Reindel restaurálta.

Közel az imént leirthez van más kút, az úgynevezett *ludasé*, *das «Gämsemännchen»*, szobrát, melynek famintája a germán muzeumban látható, 1530-ban öntötte Labenwolf Pongrácz. A kövzmedencze nehézkes ugyan, hanem az azon álló vasrácsózatnak virágai a lakatosmesterségnek remekei; a medencze közepéből emelkedik az egyszerű talap, melyen jókedvűleg, hanem erősen megállapodik a két ludját szorító parasztocska; a ludak pedig, így szorítva, jó vizet okádnak csőreikből. Ludasunk Németországban kedvencz alakká vált és ezen előszeretettel naiv voltában mindenképen megérdemli.

Ugyancsak a vásártéren emelkedik a *b. szűznek* tem-

loma, *Marienkirche*, a római kath. városi egyháza, négyeges csarnoktemplom, melynek boltozata négy erős oszlopra támaszkodik, keleten hármassal oldali szentélylyel van zárva, nyugaton igen gazdag előcsarnokkal ellátva.

Ezen templomot régi zsinagóga helyére építették, melyet IV. Károly császár engedelméből 1349-ben ledöntöttek és ugyane császár parancsára 1355-től 61-ig a szűznek templomát építették. Templomkánk szentélyében vannak régi üvegfestmények, melyek részben a karthausi templomból ide áttétettek, faltövein befestett szobrok láthatók, a főoltár szintén onnan átvitetett, ezen Tucher-féle alapítvány a nürnbergi iskolának főműve a XV-ik századból, Veit Stossnak befestett fa Madonna szobra az egykori Welser-féle oltárnak maradványa. Kraft Ádám faragta a Pergenstorferek Mária oltalmát ábrázoló síremlékét és Mária koronáztatását. Szóval a templomka tele van nevezetes plastikai és festészeti művekkel. Kevésbé sikerült építészeti tekintetben annak négy oszlopa; mert vállkő nélküli kapitálük fölött csak keskeny szalag látható, melyből a boltozat gerincei kellő közvetítés nélkül emelkednek. — Főfigyelmünket az egyház nyugati oldala érdemli meg* melyből az igen díszes, hajdan egészen nyílt előcsarnok annyira kiszökik, hogy maga fölött még mintegy nyugati három oldallal zárt szentélyt hordozhat. Ezen előcsarnok ornamentációja annyira gazdag, hogy még boltgerincein is emberi alakok felfutva jelennek meg; főkapuja kettős ajtóval bir, melynek bélletét számtalan jeles nemzeti stílusban faragott szobrok díszítik, ezek közt a minden nürnbergi nagyobb templomban előforduló Ádámé és Éváé; a két csúcsmező itt áttörött mérművel van ékesítve és a két oldalról közt gazdag rózsaszablak látható. Nevezetes, hogy az utóbbiban már halhólyagok fordulnak elő, valamint az is, hogy a közös csúcs ívezetét szoborkák töltik, mely elrendezés kevésbé czélszerű; mert az ívezet alatt elmenőt mindig fejreeséssel fenyegetik, és maguk is igen

* L. Kallenbach LV. T.

kellemetlen helyzetben vannak; jobban illik ide a felvonuló növénylevelek díszé. De ha az előcsarnok kapuzata csúcsmezején nincsen alakos dísz, van ily dombormű a közvetlen a templomba vezető ajtónyílás fölött, hol a három keleti bölcsek tisztelgését és a bemutatást a templomban ábrázolva látjuk. Az előcsarnok mindkét oldalán van a nyugati szentélybe vezető lépcsőház és annak külső oldalán a két mellékhajónak négyosztályú magas és díszes ablaka. A felső osztálynak szentélye vagy kápolnája a csúcsíves *stylben* gazdagon van ékesítve, *terrace-át*, melyen áll, áttörött kar tám veszi körül, mely gazdag különféle czímerben; ezek közt van a még csak egyfejű német császári sas és a kettős farku cseh oroszlán. Innen mutatták 1361-ben a Karlsteinből ide hozott német császárság klenodiumait. A szentély mögötti templomorom hasonlólag igen dúsan van ékesítve, itt toronyfiak közt állanak ötös sorban egymás fölött csekély lóherívvel zárt fülkék, melyek az orom vonalán mintegy lépcső fokot képeznek, ez az úgynevezett «*Katzensteg*». Az orom közepén emelkedik egy messze kiszökő csinos toronyka, legmagasabb két emelete és sisakja már az orom csúcsa fölött áll. Legmagasabb emelēte alján karzaton egy egész nyolczoldalú építkezést megkeríthetni.

Nürnbergnek legnagyobb temploma sz. *Lőrinczé*. Hossza 92, szélessége 30, ikertornyának magassága 72 méter, hossz-hajója és nyugati homlokzata a XIV. században épültek, ide mutat főkapuzata fölött az egyfejű sas és a cseh oroszlán-czímer. Kápolnákat, mint negyedik és ötödik hajót 1403-ban kívül a támak közé helyeztek; régi szentélye helyére pedig, melylyel az építkezést a XIII. században kezdték, 1439-től 77-ig *ochsenfurti* Bauer János és a *regensburgi* domépitész Roritzer Konrád terve után a mostanít emelték. Ez hét oldalú és egy belső szentélyt fog körül, minő sz. Sebald templomában is épült 1378-ig. Vannak ezen külső szentélynek szintoly nagy még régi festményekkel díszlő ablakai, nevezetesen: egy, mely a *genesis* egyéb jelenetei közt mint főképet az izraeliták átkelését a vörös tengeren ábrázolja,

más ablak csak szürkés festékekkel van festve, mit a francziák «grisaillenak» neveznek, ellenben egy harmadik tündöklő festékekkel mintegy világít. Egyiken van ábrázolva a szent malom: az oroszán- és ökörfejű evangelista gabonát töltene az őrlő köre, míg az angyal- és sasfejű új gabonát hoznak, melynek magva érmekhez hasonlít, az őrlésnek eredménye nem látható. A szentélynek két főműve Kraft Ádámnak szentségháza és Stoss Vitusnak faragványa; az új főoltárt elég szerencsétlenül Heideloff tervezte.

A *szentségház* (tabernaculum) karzatát, Kraft két legényével hordja hátán, a három arcz tökéletes egyéni, e karzattól emelkedik a szentségháznak lábazata, melyen a szentséget fogadó, csinos régi vasrácsos ajtóval ellátott szekrény áll; a harmadik, egész tömörnek tetsző emeleten látjuk domborműben Krisztusnak bucsúját anyjától, az utolsó vasorát és Jézust az olajfakertben; ezek fölött az ostromozás, kigúnyoltatás és Krisztus Herodes előtt; az ötödik emeleten látjuk Jézust a keresztfán, a hatodikon feltámadását. Van innen felfele még három osztály, melynek felsőjét a sisak koronázza, de ez már oly magas, hogy egyenesen nem állhat, hanem a válív görbülése után szintén meggörbül. E szentségháznak alapterve a négyszög, melynek három oldala szabadon áll, magassága 19 méter (72 bécsi láb.). A középkor építészei és szobrászai ezen már késő és mesterséges építkezések tervezésénél feladatukul tüzték ki a kötömeget, mintegy szakadatlanul és roppant súlylyal az ürepszekrényre nehézkedőnek kitüntetni és ezt mégis lehetőleg könnyedén alkotni; ezen feladatnak a felséges kassai szentségház mestere jobban felelt meg, mint Kraft; de stíljében is tisztább, mert Kassán nincsen egyetlen egy görbített toronyfisisak sem, míg a nürnbergi szentségház ily a köépítészettel ellenkező görbe sisaktetőkben és számrhátakban bővelkedik. Másrészt a nürnbergi tabernaculomot sok realisticusan fel fogott szobor és dombormű élénkíti, míg Kassán csak egyes kis szoborkák ékesítették a művet. Imhof János és Keresztély rendelték meg a szentségházat, melyet a mester 1500.

évben végezte be, kapott érte 700 aranyforintot és e fölött elismerés jeléül még hetvenet.

A szentély boltozatáról lefügg az *angyali üdvözet*, körülvéve olvasóval, melyben a szűznek hét öröme domborműben van ábrázolva. — Ezt *Stoss Vitus* legjobb művének mondják, fába faragta és befestette 1518-ban a Tucherek megrendelésére.

Vischer Péter munkája két öntött emlék, mely a főoltár szomszédjához mellett látható. Sz. Miklós oltárának képeit Kulmbachi János festette. Wolgemut Máriáját a gyermekkel sz. Bertalannal és Borbálával egyszerre mind Nürnbergnek legrégebbi képét, a főoltár mögötti Krell-féle oltáron látjuk. Más oltárokon más régi mesterek jeles képei fordulnak elő, ámbár Wolgemut, Dürer, Kraft és Vischer nevével itt igen pazarul elbánnak. Zsófia a brandenbri hercegnőnek ki 1639-ben meghalt, itt csinos renaissance stílusú emléke látható.

Vannak e templomnak a XV-dik században készített érdekes szönyegek is, legújabb időben ezeknél még régiebbeket fedeztek fel.

A templom külsejét illetőleg, szentélyén díszes támaszok állanak ablakai közt; Wimpergek alatt fenmaradtak néhány szoborkák is, a támaszok toronyfiai követik a felváltott egyenes és szög alatti állítás rendszerét; az ablakok itt kettős sorban nyílnak egymás fölött; az alsók a támaszok közti kápolnákéi. A szentély északi oldalán látjuk az olajfakertet, délién a szintén új épülethez csatolt, hanem régi sekrestyét. Templomunknak nincsen tulajdonképi kereszthajója, de annál gazdagabb *nyugati homlokzata*, mely szobrokban és építészeti díszekben csaknem a túlterheltségig bővelkedik. Az egyetlen, hanem igen magas főajtó kettős, választéka előtt csinos oszlopkán szokás szerint Mária gyermekével áll. A kettős csúcsban látjuk Krisztus születését, a három böcs tisztelgését, a bemutatást a templomban, a menekülést Egyiptomba és a bethlehemi gyermekgyilkolást; csak ezek fölött van a fekirányos ajtózáras. De e fölött emelkedik a közös nagy

csúcs és ennek négy fekirányos osztályában következik új dombormű: legalól jelenetek a passióból, a második és harmadik osztályban az utolsó ítélet, a negyedikben Krisztus trónon ülve, oldalán térdelve és engesztelve Mária és keresztelő János, felebb trombitát fúvó angyalok és a kínszázi szerek. Az e csúcsot körülvevő ívezet (archivolte) horonyaiban apostolok, prophéták, szentek hetes és nyolczas sorban kétszer, az ívezet alatti bélletben Ádám, Éva és 2 szent van. Nevezetes, hogy az ívezet legkülsőbb levéldíszéhez igen-igen hasonlót találunk a kassai sz. Mihály nevű kis kápolnában. Csodálatos e kapuzatnak arányosítása a templom nagy magasságához, melynek a kapuzat magassága megfelelő, a nélkül, hogy ez alatt az ajtószárnyak nyílása és bezárása nagy nehézséggel járna.

E roppant gazdag kapuzat fölött díszes karzat és óriási rózsablak van nyolcz küllővel, melyet nem kevesebb mint 28 mérművű wimperg vesz körül, a rózsza fölötti szögben a nap és a hold emberi arczczal s ezek fölött egy a szűz templomáéhoz hasonló díszekkel tele rakott és közepén kiszökő toronykával ellátott orom.

E gazdag elrendezéssel szembeszökő ellentétben áll a több mint egyszerű, mondhatni inkább szegényes ikertorony, mely még a régi román szellemben hat kicsinyes négyszögű emeletre van osztva, csak ezek fölött törik a torony igen alacsony nyolczszögbe, mely fölött a szintén nem magas sisak emelkedik. Mondtuk, hogy a toronyépítkezéshez Nürnbergben nem értettek.

Sz. Lőrincz temploma oldalán áll az úgynevezett *erkölcsök kútja*, Wurzelbauer Benedeknek 1859-ben készített műve; nevét allegorikai, az erkölcsöket személyesítő alakoktól kapta, melyek fölött az igazság bekötött szemmel, pallossal és mérleggel emelkedik.

Szemközt a templommal áll Nürnbergnek egyik legdíszesebb régi háza, melynek homlokán erkélyt, czímert és dísztető alatti szobrot látunk, Heideloff ötlete szerint ezt nassaui háznak nevezik.

Nürnberg több régi házait találjuk rajzolva Kallenbach LXXXIII. tábláján; a LXXXVI-on látjuk a sz. Egyed ispotálya udvarán álló kápolnát; szentélyének többszöge igen egyszerűen a négyszög két sarkának leszeléséből eredt. Alól nincsen ablaka, hanem egy csinos fries fölött, mely a román félkörök betöltéséből lóherlevéllel származott, négyszögű kis ablakok jelennek meg a tető alatt azon helyen, melyet különben a kis járdák (klein-Gallerie) szoktak elfoglalni. Az egész igen eredeti tekintettel bír.

A germán museum.

Az 1852-ben Dresdában tartott német történettudósok és régészek gyűlésén b. Aufsess János aug. 17-dikén indítványt tett egy alapítandó germán museum tárgyában. Az indítvány köztetszéssel elfogadtatván, a museum székhelyéül Nürnberg szemeltetett ki és az intézet alapszabályai ugyanezen gyűlésen elkészültek és elfogadtattak. A museum magvát Aufsess gyűjteményei képezték, melyeket a báró eleinte 10 esztendőre kölcsönként felajánlott, de melyek 1864-ben az intézet birtokába végképen átmentek. A német szövetség a museumot pártfogásába vette, és miután e szövetség 1866-ban felbomlott, a pártfogást a bajor király vette át, de érdeklődik az intézet tárgyában a többi német kormány is, úgy, hogy azt napról-napra nagyobb kiterjedést és jelentőséget nyerő valóságos nemzeti intézetnek kell tekintenünk annál inkább, mivel nemcsak tárgyainak és tőkéjének szaporodása egész Németország részéről történik, hanem kormányzói bizottsága is az egész nemzet szakfőriaiból van választva; főigazgatója jelenleg a tudós és erélyes dr. A. Essenwein. * A museum számára megvették a várostól a

---

* Essenwein rövid, hanem igen velős kis kalauzt írt e czím alatt: «Die Kunst- und Kuntsgeschichtlichen Sammlungen des germanischen Museums.» Wegweiser für die Besuchenden. Nürnberg 1877. Ezenkívül közölt különleges tüzetes tárgylajstromokat is u. m. 1. «Katalog für Bautheile.» 2. Quellen zur Geschichte der Feuerwaffen. 3. Die Holsschnitte des germanischen Museums. 4. Specialcatalog der Sammlung von Geweben, Stickereien, Nadelarbeiten u. Spitzen. 5. Specialcatalog der Kirchlichen Gegenstände.

karthausiak hajdani zárdáját, melyhez még a sz. Ágost szerzeteseké is járult; ezt jelenleg kiépítik s így a minden nap szaporodó gyűjtemények számára folyvást tágulnak és szaporodnak a helyiségek is. A museum czélja oly gyűjtemények összeállítása, melyekben a nemzeti culturalis fejlődést első kezdetétől lehessen gyakorlatilag tanulmányozni. A felállítás egészben rendszeres, kivételként egyes gyűjtemények együtt maradtak, valamint a helyiségre és annak régészeti tekintetére is kellett figyelemmel lenni, s ezért a rendszert a felállításban nem lehetett teljes szigorral keresztül vinni. Másrészt a német nemzeti emlékek fejlődésének illustratiójára ide s tova külföldi példányokra is volt szükség, így p. a magyar n. museum több tárgyainak másai is kerültek ide. A plastika nagyobb részét gypsöntvényekben van képviselve, de vannak kisebb mérvű eredeti példányok is.

Teljességi tekintetben kiemelendők a zárda hajdani keresztfolyosójában felállított *síremlékek gypsöntvényei*. Ezek kezdődnek Németországban talált római sírkövekkel, következnek a mainzi museumnak példányai IX—X. század; s innen rögtön, nagy hézagot hagyva, átmennek a XII. és XIII. századba.

A speieri domban levő habsburgi Rudolfnak (+ 1294) sírköve azért nevezetes, mert itt már valóságos arczképpel találkozunk. Franciaországban az arczképezés e század elején veszi kezdetét sz. Lajos királynak portraitéval. — Ugyanezen helyiségben állítottak fel régi építészeti részletek: kapitálek, frisek, oszloplábak, párkányzatok stb. Más oldalon vannak termek, melyekben fel van állítva a museum prehistoricus gyűjteménye, nem ugyan gazdag tárgyakban, hanem teljes a korszakokra nézve bezárólag a legrégibb kőkorszaktól, sírok mintáiból egész a goth érmekig. A szomszéd termekben látunk régi kályhákat és kályhafiókokat, lakatosmunkákat stb.

Legérdekesebb a karthausi kis templom. Az előttevaló földött udvarban vannak régi padozatok, egyike csontokból

állíttatott össze. (Mödlingből Bécs mellett.) Vannak itt régi ajtók és néhány olajképek is.

Magában a templomban a régi plastika van képviselve. A tárgyak, régiségre nézve, a ladenburgi domborművekkel kezdődnek, lapos reliefek ezek, hasonlóak az egyiptomiakéihoz, csak hogy nem emelkednek, mint ezek, csekély mélyedésből. Következik három régi bronzajtó: a hildesheimi és a pár évtizeddel későbbi augsburgi és azon orosz bronzajtó, melyet a bécsi világkiállításon láttunk (az utóbbi a földött udvarban van felállítva). Az augsburginak van csekély háttere, a relief kevésbé domborodik, egyes alakok többször fordulnak elő, mint sz. Pál basilika ajtaján Rómában; ellenben a hildesheimi ajtón, kivált a fejek, nagyon is kiszöknek az alapon. Oroszlán Henrik hannoverai oroszláná csendes, hanem erős lépdelésében elárulja az állatkirálynak felségét, daczára a még bölcsőjében levő technikának, mely kemény szigorában, nagyon emlékeztet az archaicus művekre. Primitiv plastikai műveknek tekinthetők a Regensburg mellett fekvő Prüfening zárdában mintázott igen díszes pillér, a freisingi dom altemplomának ember- és állatalakokkal tele rakott oszlopa és a regensburgi sz. Emeran templomából származó legrégibb fafaragványok. Nevezetes itt, különös felfogása miatt, egy úgynevezett Metertia is: Anna egyik térdén Máriát, másikán Krisztust tartja, mindkettőt gyermek alakban.

Számosak a szűzek a gyermekekkel, jelesek még, melyek a XIV. századból származnak. A középkori szobrászat fénykorából származik a naumburgi székesegyháznak két legjobb szobra; ez azonban a francia iskolából levén, a német iskolának jelesebb művei Nürnberg XV. és XVI. századbéli műhelyeiből vannak véve, többnyire Vischer, Kraft és Stoss művei, de láthatók itt kevésbé híres mesterek munkái is, minő p. Riemenschneider volt. Figyelmemet különösen magára vonta Hersbruck helységének ide köleszöszött nagy ol-társzekerénye, melynek nemcsak befestett életnagyságú faszobrai szembeszökőleg emlékeztetnek a kassai főoltárára,

hanem a szekrénynek építészeti díszív lombozata is csaknem ugyanazonos a kassaival, hozzájárul, hogy az ide nem szállított oltárszárnyakat is, mint a kassaiakat Wolgemut Mihály festette. — Az oltár mögött van a prágai sz. Vitus templom-triforium mellképeinek három mása. Ezen és számos más nagymérvű másolatokon és eredetieken kívül a templom közepén álló szekrényekben kiállítvák a plastika kisebb munkái: elefántcsont, alabastrom- és gyöngyház-faragványok, régi consularis és egyéb diptychonok, jelesen azok, melyek hajdan gr. Viczay és mások gyűjteményéből átmentek Fejérváry Gábor birtokába, és melyeket most a liverpooli museumban őriznek; vannak itt érmek és medailok a híres nürnbergiek arczképeivel, sakk és dámajátékok, burnotszelenczék, az itt feltalált nürnbergi tojásoknak nevezett zsebórák, terracották stf. Templomkánk nyugati oldalán karzatot építettek, melyen a könyvkötő mesterségnek fejlődése van képviselve. A kalauznak helyes megjegyzése szerint a régi kötések annál gazdagabbak, minél régibbek, minek tanúságául szolgálnak az itt látható drága kövekkel ékesített gypsznyomatok; míg a renaissance beálltakor sajtoltt bőrfődelekkel megelégedtek. Itt vannak a győri antiphonale bronz sarkai is lenyomatban. Végre, ámbár új mű, megemlítendő Kaullbachnak nagy olajképe, mely meghatóan előadja nagy Károly sírjának III-dik Ottó császár által 1000-ben történt látogatását.

A templom északi oldalán egy terem nyílik, melyben egyházi tárgyakat őriznek: középen áll azon vert ezüsből készített szekrény, melyben az 1424-ben Nürnbergbe hozott országos klenodiumak zárva voltak, ezen szekrény valószínűleg sz. Sebald sarkophagja készítésénél mintául szolgált. Láthatók itt régi kelyhek, aquamanilek, ostensoriumok, ereklyetartóknak számos gypsznyomatai, de vannak egész oltárok, lobogók, baldachinok, nagy gyertyatartók és csillárok is. — Ide tartozik, bár más teremben látható, n. museumunknak egy aquamanile feje is. Azon többnyire Nürnbergben készített sárga réztálakat, melyeket sokáig keresztelő tálak-

nak neveztek, itt helyesen házi szükségekre rendeltetteknek tartják, melyeket azonban több esetben keresztelésre is használtak. Szándékosan bonyolódottakká és olvashatlanakká összeállított betűik olvasása itt senkinek fejtörést nem okoz.

A *refectoriumban* a házi használatra szükséges tárgyak, szerek és bútorok összeállítvák: üvegedények, ezek azonban nagyrészt velenceiek, kitűnők vékonyságukkal; a német üvegedények kiszökő gömbökkel ellátvák, az úgynevezett Batzengläser, következnek a nürnbergi agyagedények, szürkék, barnák és többszínűek, kivált az úgynevezett apostolkancsók. (Apostelkrüge). Itt áll *Jamnitzer Venczel híres asztaléke*, a museumnak egyik fődarabja, melyet 1806-ban a város, melynek számára készült, mint beolvasztandó ezüstöt akart eladni, de melyet Merkel Wolfgang szerencsésen megmentett. Ezen sorba tartoznak az ivószarvak, kannák és serlegek, az utóbbiak kristályból vagy ércből, gyakran kiszökő gömbökkel, minők az ananasokké ellátva (gebuckelte Pokale). Ide tartoznak a gyakran szarvas agancsokkal összekötött csillárok. A középkor főbútorzata állott szekrényekből és ládákából; ilyeneket, többnyire a csúcsíves styl későbbi korából látunk itt meglehetősen számmal; de vannak itt kisebb díszes szekrénykéek is, vannak asztalok, székek, lóczák és van nagy nyoszolya, mely 1500 körül készült (az azon látható 1365-ik évszám hamis); az itt előforduló címer a Fürerek, nürnbergi családé.

Az emelet egyik termében az idevaló tárgyak folytatását látjuk a régi *jelmezek* gyűjteményében, még pedig nemcsak öltönyeket, hanem olyan tárgyakat is, melyeket az emberek mellékesen hordanak: pénz- és egyéb táskát, mindenféle ékszereket, gyűrűket, nyaklánczokat stb. Az eredeti öltönyeket szekrényben őrzik, másolatokban azokat a falra aggatott képek mutatják.

Ide tartozik egy nagy földszinti teremben kiállított régi *szövetek, tűművek és csipkék gyűjteménye*, melyeken nemcsak egyházi, hanem a régi román könyvekből vett jelenetek is ábrázolvák.

Ide tartoznak egymásik teremnek *zenészetű szereű*; a gyűjtemény meglehetősen teljes: kiemelendők különösen van der Biest 1587-ből származó kis clavierja (Spinet) és egy kézi orgona XV.—XVI. század. Az orgonák különben sokkal régiebbek, egyet n. Károly kapott ajándékba Byzanzból, sőt az orgona egyik nemét már a rómaiak is ismerték.

A *fegyvertár*, bár igen nagy, mégis sok tekintetben még hiányos; nagyobb löszerek: ágyúk, és a már a XV. században ismert pokolgépek stb., részint az udvarokon, részint földszinti termekben láthatók, míg a régi felfegyverkezést és löszereket egy hosszú emeleti terem foglalja magában. Itt a különleges lajstromban adottokon kívül az általános kalauzban is több rendbeli tanulságos megjegyzések olvashatók, főképen chronologiaiak a mailandi, augsburgi és nürnbergi fegyvergyárosokra (Plattner) vonatkozólag.

Külön teremben még a középkor *kínzó szereűnek* gyűjteménye is látható: kínpad, bölcső kiálló szögekkel, melyben a vallandót ringatták, szégyenálarczot (Schandmasken), kalodákat (Geigen, Fiedel), czomb- és hüvelykesavarokat, (Bein- u. Daumenschrauben) stb.

A *tudományra* vonatkozó gyűjtemények több teremben vannak szétszórva; egyikben vannak történelmi irományok, a legrégebb 905-ben kelt, s korszak szerint haladva, érkezőnk Prikheimer jelentéséhez a svaiczi hadjáratról és Luther és Melanchton eredeti leveleihez. Látjuk több példányban a könyvírás fejlődését egy bibliai töredékben a VI. századból, latin predicationokban a IX.-ból, egy bibliai színjátékban 1193-ból, több szászországi és nürnbergi írott chronikában, miniatures codexekben; van itt a győri antiphonale egyik lapjának másolata is. Egyébiránt mindezek csak mutatónyok; a codexek zöme a museum levéltárában keresendő.

A *könyvnyomtatás* fejlődése kiállított példányainak főbbjei egy Gutenberg találmányát megelőző tábla nyomtatás, (Plattendruck) nem mozgó, hanem a táblába vágott betűkkel, egy úgynevezett «Ars moriendi» könyvben. Következik a 36 és 42 soros biblia, melyet első mozgó betűkkel történt

nyomtatásnak tartanak; azután «Thomas d' Aquino super quarto sententiarum» nyomtatva 1469-ben Gutenberg, — Fust és Schäffer által; a lübecki haláltáncznak egyetlen példánya (1489), Schedel chronikája (1493), Dürernek minden munkái, id. Kranachnak «Wittenbergs Heilthumbuch» (1509), ifj. Holbein Jánosnak Haláltáncza latin szöveggel, (Lyon 1547), Sachs János összes munkái, melyek mellett a német czipészeknek elődök emlékére ide ajándékozott ezüst babérkoszorú van kiállítva.

Más teremben *különféle tudományok régi emlékei* láthatók: mérnöki szerek, régi naptárak, földtérképek, astrolábium a XIII. századból, lépésmérők, parasztkalendárium 1398-ból, egészségi naptár, *egy* úgynevezett Cisojanus ver-sestábla, a különféle szentek ünnepeinek emlékeztetése stb.

A szorosabban vett rajzművészeti gyűjtemények szintén több teremben elszórvák. A germán museum Weigelnek híres *fametszet*-gyűjteményének legnagyobb részét megvásárolván, Essenwein igazgató az intézet fametszeteit külön könyvben megismerteti, melyben Lippmannak «Ueber die Anfänge der Formschneidekunst u. des Bilddruckes» című czikke megjegyzéseit követi (a cikk megjelent Schesták «Repertoriumának» I. köt. III. füzetében 215. s. k. l.).

Régi *rézmetszetei* is vannak a germán museumnak. Kiállítvák itt: niellók, ES mester, Schongauer, Dürer, leydeni Lukács, Goltzius, Rembrandt és Rubens iskolája mestereinek réztábla nyomatai. Olasz rézmetszők művei nincsenek képviselve; de képviselvék eredeti kézrajzokban: Schongauer, Dürer, Kulmbachi János, Solis Virgil és más mesterek 1430-tól 1650-ig.

A *képek* is több teremben elszórvák, a rendezéssel bevárják az e czélra készülöben levő termék bevégezését; melyekben azután a museumnak, a várnak, a városnak és sz. Mórítz kápolnájának képei egyesítendők és lajstromzandók lesznek. A jelenlegi képtárból csak Wolgemuthnak és Dürernek képeit említem; nevezetesen az utóbbinak remek Holzschucher arczképét, melyet egyébiránt a Holzschucher-

család csak ide kölcsönzött, Muffel arczképén kételkednek, van még Dürernek a harpiákat legyőző Herculese és Miksa császárnak igen átfestett és megromgált arczképe Dürertől. Kupetzink sokáig élt Nürnbergben; nyolcz arczképe van kiállítva, de ennek fele sem látszik eredetinek.

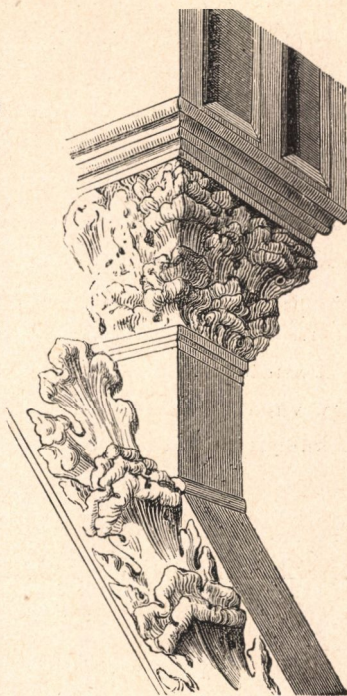
A museum egyik folyosóján látjuk több rendbeli példányban az *üvegfestészet* fejlődését; a régi példányok hiányosak, az újak közül kiemelendő királyunk és a német császárnak ajándéka.

Legujabban a feloszlott *nürnbergi czéhek emlékei* (1376—1400-ig) jutottak a germán museumba.

Eltekintve azon nagy érdektől, melylyel a fent tárgyalt épületek, mint emlékszerűek és művészetiiek már magukban bírnak, azok figyelmemet még más tekintetben is felébresztették; viszonyukban az egykorú hasonstylü francia emlékekhez és viszonyukban, melyben hazánk több emlékeihez állanak.

Francia elemeket vagy iskolát találtam nemcsak részletekben p. a halberstadti székesegyházban, hanem találtam a francia iskolának köszönhető egész épületrészeket, melyekben még a szobrászat és díszítés is tökéletesen francia; ilyen a naumburgi székesegyház nyugati szentélye.

Hazánk némely emlékeinek, nevezetesen a kassai sz.

Mihály kápolnának lombozati dísze, többé-kevésbé közeledik némely hasonnemű halberstadti, nürnbergi, de leginkább erfurti részletekhez. Azonban e rokonság elég távol álló.

A kassai sz. Mihály-féle kápolnában vannak különös és sajtóságos lombozatok, melyeket nemcsak másutt nem találtam, hanem melyekhez hasonlót német szakférfiak, kiknek rajzaimat mutattam, sem ismertek; és mégis ezek épen különlegességük miatt, ha azokhoz rokonok másutt előfordulnának, a helyiségek és lakosaik közti viszonyok felderítésére tiszta világot vethetnének. Szándékom tehát rajzaimat a germán museum hirdetőjében «Anzeiger» közölni és a szakembereket felkérni a netalán előttük ismeretes analogot szintén az «Anzeigerben» közzétenni; hogy így vagy az érintett közlekedési és rokonsági viszony, vagy a kassai lombdíszek eredetisége kiderüljön.

Henszlmann Imre.

Dózsa nádor és Lampert országbíró pecsétjei.

Hazánk főpapjai, hiteles helyei, országnagyai és főbb urai pecsétjeinek mult évben általam megkezdett ismertetését a t. szerkesztőség felhívására folytatandó: ezen alkalommal a XIV. század harmadik tizedében a nádori széken ült Dózsának, és ugyanazon század második s harmadik tizedében az országbíró tisztet viselt Lampertnek pecsétjeit közlöm.

I. Károly király uralkodásának első felében valamint a harci pályán, úgy az ország főbb tisztviselői között, Debreczeni Dózsát a kitünőbbek közé sorozhatjuk. Működését az okmánytárainkban, különösen a Zichy-Codexben és az Anjou-kori Okmánytárban, megjelent oklevelek eléggé földerítik.

Ezen lapok nem arra szolgálnak, hogy e kiváló országnagy élettörténetét megírjam. Kilétének megismertetésére mégis szabadjon elmondanom, hogy Dózsának a közigazgatás és igazságszolgáltatás körül 1317—1321. évig való

tevékenységéről a Kállay-családnak a n. muzeumban letett levéltára is elég bő tanúságot szolgáltat.

Dózsának hű szolgálatai felhívták I. Károly figyelmét; az Anjou-kori Okmánytár I. köt. 233. lapján nyomára akadunk, hogy I. Károly király 1311-ben «fidelitates et servicia meritoria nobilis viri magistri douse filij Comitiss Andree de debrunolum» megjutalmazandó, a Pest-vármegyei nyerges tartók birtokát neki adományozta. Ugyanő 1317-ben Bihar és Szabolcs vármegyék főispánja vala és még ezenfelül az ország keleti részeiben öt vármegye területén mint a király által külön kiküldött bíró működött. Majd 1319-ben erdélyi vajdává lön, mígnem 1322-ben a nádori székre lépett, ezen tisztséget azonban csak fél évig viselhette; tevékenységét kora halálának kellett bezárnia, mert 1322 után okleveleink róla elhallgatnak.

Hazánk történetében Dózsa nádor eddigelé alig lön figyelemre méltatva. Midőn tehát róla a föntebbieket közölni szükségesnek tartottam, a rövid kitérésért a szives olvasó fog fog bocsátani, s most szóljunk pecsétjéről.

Ez Dózsának mint nádornak 1322-ben kiadott egyik oklevelén függ (l. országos ltár kincst. oszt. N. R. fasc. 1506. Nro. 27.). Kár, hogy a pecsét nem egészen ép, középen két felé van törve, mint ez rajzunkon is látható, azonban rajzolónknak mégis sikerült a rajzban a pecsétet mint egészet előtűntetni.

A pecsét belsejében a kanyardad háromszögű paisban három pólyát látunk.

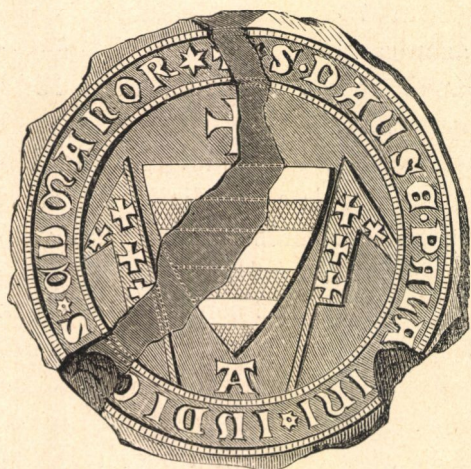
A pólyák a pais czimerében ezidétt főbb uraink pecsétjein nagyban szerepelnek, majd egy, majd kettő, majd három és négy pólyát látunk a pecséteken; az is bizonyos, hogy az Aba nemzetségbeliek pecsétjeinek jelvénye a pólya. E lapok m. évi kötetének 353. lapján az ezen nemzetségből való Omode nádor pecsétjét ismerttettem, ő egy pólyát használt czimerében, a szintén ezen nemzetség tagja Demeter tárnok 1327. évbéli pecsétjén már két pólya van (l. Soprony városi ltár. Lad. F. fisc. 1. Nro. 10. és 11.). Azért

tehát vajjon mindazok, kik pólyát viseltek czimerükben a nagyban kiterjedt Aba nemzetséghez tartoztak-e? még eldöntésre vár.

Dózsa nádornak 1. sz. a. közlött pecsétje heraldicai szempontból is elég szépnek mondható, különösen díszíti azt a pais mellett elhelyezett két harci zászló; az azokon levő keresztek, valamint a pais fölötti nagyobb kereszt elég rejtélyesek, s ezt csak úgy bírom megfejtetni, hogy talán Dózsának egyik őse II. Endre király jeruzsálemi hadjáratában vehetett részt. Meg kell itt azonban jegyeznem, hogy

Dózsának, mint erdélyi vajdának, a n. muzeumban felfedezhető oklevelein levő félig ép és korábbi pecsétjein a pais mellett még zászlók nincsenek. Valamint azt, hogy a pais alatt levő A betű-alak a vésnök nevét jelzi, vagy hogy mást jelent-e? biztosan szintén meg nem határozhatom. A pecsét körirata ez:

+ S · DAUSE · PALA(T)INI · IUDIC(I)S · CUM · ANOR ·

A 2. sz. a. pecsét tulajdonosát, Lampert országbíró, Fraknói Vilmos Czeh után a «Nádori és Országbírói hivatal» című munkájában a Huntpázmán nemzetségből származottnak mondja. Oklevéltárainkban említetik 1281. Lampertus et Stephanus filij Nicolai de Lezenye de genere Huntpaznan» (Hazai Okmánytár IV. 62.). Majd 1287-ből «Lampertus filius, Paznan de genere Hunthpaznan» (Árp. új okmánytár IX. 458.), továbbá «Nicolaus filius Nicolai de genere Hunthpaznan» (u. o. X. 307. és 308.). Ha tehát

ezen oklevelekben említett Lampert, az I. Károly király alatt az 1313—1324. évig az országbírói tisztet viselt Lamperttel ugyanazonos, a 2. sz. a. pecsét közlése által sikerült a Huntpázmán nemzetség czimerét megismertetnünk. Lampert egyszersmind Csanád vármegye főispánja is. Az országbírói tisztséget tíz éven felül viselte, alig van példa arra, hogy elődei közül valamelyik ily hosszabb időig országbíró lett volna, mi arra nézve is tanuságul szolgálhat, hogy I. Károly király alatt törvénykezésünknek és igazságszolgáltatásunknak megállapodottabb helyzete következett be.

Pecsétjének köriratában ezt olvassuk:

† S . MAGISTRI . LAMP-
PERTI IUDICIS DOMINI
REGIS

Lampert országbíró pecsétjén a madár alakú két lábu sárkányt látjuk, fejét egy fél hold üresedésébe felnyujtva. A vésés elég művészi csínt tanusít. Az a nevezettországbírónak 1313. szept. 29-én kiadott oklevélről függ, melynek eredetije

az orsz. ltár kincstári osztályában N. R. fasc. 1505. Nro. 25. felfalálható.

Nagy Imre.

Régészeti irodalom.

Történelmi és régészeti Értesítő. A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat közlönye. Szerkeszti Milecz János, titkár. IV. évfolyam. I. füzet. Temesvár, 1878. 8-r. 52 l. Egy térképpel.

Több ízben rokonszenvünket fejeztük ki a hazánk délvidékén működő történelmi és régészeti társulat iránt, mely tudományos missiója mellett még nemzeti szempontból is érez-

tetheti jótékony hatását. Dicsértük életrevalóságát, mely eddig 278 tagot vont a társulat körébe, kiemeltük egyik-másik jelesebb közleményét, s most is olybá tekintjük, mint a hazánk történeti és régészeti ismertetését czélul kitűzött egyletek egyik jelesbjét; de nem tartózkodunk kimondani azt sem, hogy az előttünk fekvő szám nem felelt meg — épen nem nagy igényű — várankozásinknak. Kezdjük a technikai hiányon.

A délmagyarországi t. és r. egyletnél a tagsági díj, azonképen, mint a történelmi s egyéb társulatoknál 5 frt, s mit ad? évnegyedes folyóiratot, melynek egy-egy füzete $3\frac{1}{4}$ ívet, tehát összesen 13 ívet, és pedig épen nem díszesen kiállított ívet tesz ki. Ez ellen azt lehetne fölhozni, hogy a társulat anyagi ereje nem bírja meg a nagyobb terjedelmet, erre könnyű a felelet. Adjon ki a társulatévenként egy *válogatott* tartalmú *Évkönyvet*, melynek tartalma egyúttal elő is mozgassa a délvidék ismeretét, s ne csak ismert dolgok compilációját adja, mint ez a füzet. Két nagyobb közleménye: *Krassó vármegye történelmi és régészeti emlékei* Milecz Jánostól, a másik *Adatok Lugos és Karánsebes történetéhez 1695—1718* Iványi Istvántól. Épen nem esünk a szörszálhasogató, hypercritica hibájába, ha azt mondjuk, hogy e két közlemény a történetet és a régészetet nem mozgítja elő egy szemmerrel sem. Vagy helytörténet az, ha az egyes művekből a vonatkozó helyeket egybeállítjuk, egyes leleteket pedig minden critica nélkül sorolván elő. Igazán eredeti, mikor a hazai egyetemes történet a helyiratok *eredeti* adataiból várja talapzatának kibővítését; a helyírók feldolgozott művek adataiból állítanak össze egy-egy themát. Mindkét közlemény egyívású, nagyon is hasonlítanak egymásra. Véletlenül rosszúl vágtuk fel a füzetet, úgy hogy az Iványi úr cikkének elejét átlapoztuk, de csak a közlemény vége felé ötlött szemünkbe némi különbség, de az sem annyi, hogy egynek ne lehetne venni a kettőt. Kár, hogy oly hivatott munkásai e derék egyletnek, kik az önálló kutatást hivatván előbbre vinni, ily munkára vállalkoztak. E két cikket követi

a hiv. rovat; ezután a régi kéziratok ismertetése Milecztől, ezek mind igen érdekes közlemények, de azért semmi közük sincs a délvidékhez. Gyümölcsözőbb volna temesi, krassói, to-rontáli dolgokat közölni, s a székely dolgokat, illető helyére juttatni. Az egyveleg érdekes.

Sajnáljuk, hogy ismertetésünkben ily siváron kellett e füzetről beszélnünk, de épen az őszinte rokonszenv mon-datta velünk, mely egyúttal remélnünk engedi, hogy az «Értesítő» vidéki szaklapjaink közt tartalmára nézve is megállandja méltó helyét.

— c — o —

T Á R C Z A.

Érmészeti adalékok. A magyar pénzérték történetéhez. Az osztrák örökös tartományok ura s a csehek királya egyúttal magyar király is lévén, igen természetes, hogy az uralma alatt lévő országok pénzeinek bizonyos egységre hozását gyakran megkísér-tették az osztrák házból származott királyok. A magyar valutát már I. Ferdinánd háttérbe kezdi szorítani, de a német érték teljes tért foglalása csak a XVII. század vége felé történt meg, a denár pedig — mint *Dobóczky* kimutatta csak a XVIII-ik század végefelé szűnt meg. I. Ferdinánd eleintén meghagyta a teljes értéket s egész önállóan, mint «magyar pénzt» hozta forgalomba a Körmöczön vert forintot. 1546-ban azonban egy nyílt ren-dele-tében mondván, hogy az a pénz «quam hactenus in camera nostra Cremniciensi cudi fecimus» oly jó, hogy külföldi kereskedők kap-vást kapnak rajta s üzérkednek vele, ez által pedig itthon pénz-szükség áll be, elhatározta «monetam hungaricam, germanicis in valore adequandam esse, vt hoc modo eductio monetæ hungaricæ cessari, penitusque tolli possit», ez okból «cum hactenus ex sin-gulis marcis pagamenti quadringenti et viginti vel circiter nummi hun-garici fuerint cusi, de cetero ex eadem marca pagamenti cudantur quadringenti et triginta sex nummi hungarici, quo ordine et modo hungarica moneta cum alyis nostris germanicis in valore et estima-tione equata». A pénzrosszabbításnak e törvényes módja nem ritka, s lassanként bemutatjuk mindegyiket az orsz. ltár gyűjteményeiből. Egy vers alatt megemlítjük, hogy a m. füzetünkben közlött dukat-

tanulmányban a 20. lapon fölülről a 75. sorban tévesen áll, hogy tíz denár ér egy dukatot, a helyett, hogy tíz dukát egy denárral ér föl, sajtóhiba következtén csúszott be, ezen a különben helyes számítástól teljesen elütő állítás.

—h—j—.

Adalék a magyar pecséttanhoz. «*Sigillum est notorium signum auro vel alteri metallo, vel cerae inpressum, corroborans omne factum*», mondja Verbőczy (II. R. 1. §.). A pecsét tehát, mint a hitelesség egyik döntő bizonyítéka, az adományozáson alapuló hazai birtokszervezetben nagy szerepet játszott. Valamint a pénznek, úgy a pecséteknek s ezzel kapcsolatosan az okleveleknek is akadtak hamisítói. Zsigmond zavarokkal telt uralkodásában nagy szerepet játsztak a hamisítók; ez alkalommal egy 1409-ben kelt s Zemplén- és Ung vármegyékhez intézett kibocsátványát mutatjuk be, mely a Lajos király, Erzsébet és Mária királynők által kibocsátott adomány-levelek pecséteinek megvizsgálását rendeli el s kapcsolatosan a pecséthamisítók ellen is intézkedik. Megjegyezzük, hogy Zsigmond az alábbi levél formájára Bereg vármegyéhez is intézett egy ily rendeletet, bizonyítékaül annak, hogy e rendeletek kibocsátására valóban szükség is volt.

propria commissio domini regis.

Sigismundus dei gracia rex hungarie, dalmacie, Croacie, Marchioque Brandenburgensis etc. Sacri Romani Imperij vicarius generalis, Regni Bohemie gubernator fidelibus suis vniuersis et singulis nobilibus ac alijs cuiusvis status preeminencie et condicionis possessionatis hominibus incommutabilibus *Zempliniensi* et de *Vngh* constitutis et existentibus. Salutem et gratiam. Cum nos ex vi sanctioneque et virtute nostri generalis decreti, alias vnacum prelati et Barombus regni nostri predicti editi et stabiliti de et super vniuersis et singulis possessionibus et iuribus possessionariis et quibuscunque donis sub serenissimi condam domini *ludovici* similiter regis hungarie soceri necnon Inclitarum *Elizabet* consortis eiusdem ac *Marie* reginarum contoralis nostre carissimorum felici-um recordacionum *minoribus* seu *secretis* ac tandem nostris minoribus et autentico dudum rationabilibus de causis amissis et confRACTIS sigillis datis et emanatis ac infra tempus huiusmodi decreti cum presenti nouo nostro *maiori* autentico *sigillo* confirmatis vel non confirmatis. Item *furibus*, *latronibus*, *falsarum monetarum cuso-ribus* earundemque *latoribus* et *rasoribus falsorumque sigillorum sculptoribus* et *literarum falsarum confectoribus* necnon nouorum actuum potenciariorum patratoribus, Item de hys qui temporibus disturbiorum regni nostri contra nostram maiestatem insurgendo sibi ipsis infra tempus decreti exinde protunc stabiliti literas nostras graciosas impetrarunt vel ne certius edoceri ualentes et pro huiusrei

scrutandam cautelam uberiores comitatibus in eisdem per fideles nostros comitem Simonem de *Rozgon* Judicem Curie nostre et *ladislaum* fratrem eiusdem vterinam congregacionem fieri decrevimus celebrari generalem, Ideo fidelitati vniuersitatis vestre et cuiuslibet vestrum firmo nostro regno subdicto districte precipimus et mandamus quatenus statim visis presentibus vniuersaliter et generaliter per modum proclamate generalis congregacionis in sedem vestram iudiciarem conueniendo vestri de medio Juratos assessores instituere debetis qui omnia singula in talibus fieri solita rite peragendo omnes homines cuiuscunque status et condicionis existant qui sub prescriptis sigillis possessiones et Jura possessionaria necnon tributa, fora libera et nundinas liberas ac patibula et alia dona Item literas de premissis delicto graciosas impetrarunt necnon vniuersos fures latrones Incendiarios patricidas fratricidas, matricidas, falsarum monetarum cutores, earumque latores et rasoires, ac falsorum sigillorum sculptores literarumque falsarum emanatores et generaliter quoslibet malefactores prefatis nostris fidelibus Comiti Simoni et *ladislai* fratri eiusdem ad fidem vestram nobis debitam fidelitatemque nobis et nostro sacro diademati tacto vivifice crucis ligno observandum consciencie seque extradare, nominare et pronunciare debeatis odio fauore timore et amore quibuslibet post agatis hac parte et eisdem fidelibus nostris in omnibus premissis et circa premissa tanquam gracie persone obediendo et obtemperando. Secus sub optentu nostre gracie facere non ausuri. Datum Bude feria tertia proxima post festum pasce domini anno eiusdem millesimo ^{mo} cccc nono.

(Eredetije papíron, rányomott kis kir. pecséttel, alakú vízjeggyel, a magyar országos levéltár «Történelmi Emlékek» című gyűjteményében a Pénzügyi és Nemzetgazd. részben.)

Thallóczy Lajos.

Hazai tud. intézetek és leletek.

— *A magyar nemzeti muzeum régiségtára* február hóban a következő tárgyakkal gyarapodott. Hivatalos küldemények: a cs. kir. közös külügyministerium egy legujabban vert persa érmet, a m. kir. belügyministerium 12 db. különféle fogarasvidéki rumén köriratu hiv. pecsétnyomót és bélyegzőt küldött, *Czigler Géza* 1 római bronz és 1 keleti érmet, *Wolff József* Probus-bronzérmet, *Neumann Adolf* 3 ezüst- és 12 réz-érmet, *Balogh Ignác* 1 rézérmet, *Túrossy Hom.* Lőrincz 7 görög és római bronz- és 3 keleti rézérmet, *dr. Egger Samu* II. Lajos magy. király emlékérmét ónból, *Deutsch Lajos* 1 sárgaréz-játékbárczát, *Vargha István*, fehértmegyei Három-Rózsáról 2 római ezüst-, 1 bronz- és I. Lipót-féle ezüstérmet, *Stürzen-*

baum József 1 őskori agyagedény-töredéket, Zsebedics Mátyás 1 vaslakatot, Zarzetzky 2 római bélyeges töredéket, 2 bélyeges cserépedény-peremet, 3 cserép-, 1 kő- és 38 különféle vastárgyat. Névtelen 1 bélyeges római párkányos téglatöredéket és 15 különféle vastárgyat, dr. Hampel József 1 római párkány-töredéket, Molnár Viktor 1 budapesti sárgaréz-kutyátvédőjegyet 1875-ből ajándékoztak. Megvétetett: A bécsi cs. pénzverő-intézetből m. 1877-ki bécsi veretű 4 arany-, 2 ezüst- és 1 rézérem, az arad vármegyei toki leletből 128 ezüstérem, a pestmegyei lencsi leletből 20 ezüst tallér, továbbá 24 őskori és római bronztárgy, 2 római érem és 6 különféle ezüst és bronztárgy.

— *A m. n. muzeum érem- és régiségosztálya* fentebb említett január havi gyarapodásából különösen főlemlítendő, a vétel útján szerzett: XI—XII. századból eredő két idomtalan ezüst alak, rézkapocs-féle kakasfejű sárkánynyal díszítve, XIII. századi készítmény; — ezüst tű, fején madarat ábrázoló filigrán ékesítéssel, melyről kilencz — végeiken gyöngyökkel ékesített — lánczocska csüng; — egy nyakláncz a legkésőbbi római időből; e mű hat kosföből áll, melyek közbenső sodronyféle külön gyöngyízek által vannak egymástól elválasztva. Továbbá a már mult számunkban említett muzeum által megvett 23 lat súlyú ezüst ékszerekre vonatkozólag meg kell említenünk, hogy azok lelhelyét illetőleg, Czobor véleménye alaposnak bizonyult. Tudvalevőleg az egyetemi könyvtár épülete alapátásánál ezüst kincseket találtak, melyeknek egyrészét, úgymint egy XV. sz. régi ezüst poharat, számos ezüstkapsot és gombot a város kapitánysága az illető napszámósoktól elvévén, a muzeumnak szolgáltatatta be. Most három év mulva Liptó vármegye-ből, állítólag a likavai vár donjonjának lépcsőzete alatt talált, az elébb említett pestiekhez hasonló, egy igen szép mente-kötő, kapsok és gombok kerültek a muzeum birtokába, melyek szorosabb vizsgálat után a pesti lelet kiegészítő részéül bizonyultak, s jelesül már is általuk 21 kapocs van kiegészítve. 20 darab még páratlan. Ezen ezüstművek valószínűleg a mohácsi vész idejében ásattak el a pesti határban.

— *A magyar nemzeti muzeum régiségtárát* 1878. február havában 3570 személy látogatta.

— *A m. n. muzeumban* dr. Hampel József régiségtárőr a philologiai társaság felszólítása folytán mart. 25-én nagy számú hallgatóságnak bemutatta a nemzeti muzeum előcsarnokában felállított

olympiai és samothrakei szobrok gipszeit. Az olympiai fontosítások folyamátát vázolta. Kiemelte a lelt tárgyak műtörténeti értékét és ugyanezt tette a Samothrake szigetén 1874-ben az osztrák kormány által eszközölt ásatások leleteire nézve is. A jelenlevő hallgatóság érdeklél hallgatta az előadást, melynek végén a társulat elnöke P. Thewrewk Emil tanár köszönetet mondott előadónak. Ugy halljuk, hogy a régiségosztályi örnek szándéka, osztályában időről-időre ilyen népszerű előadásokat tartani, melyek kétségkívül a muzeum hatását a közönség mivelődésére jelentékenyen fokozná.

— *A vallás- és közokt. m. kir. minister Kandra Kabos* hejőbábai lelkészt a műemlékek bizottságának kültagjává nevezte ki.

— *A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat* havi választmányi ülését Temesvárott febr. 27-én Ormós elnöklete alatt, számos vál. tag és közönség jelenlétében tartotta meg; egyáltalán a legnagyobb örömmel tapasztaljuk, hogy e társulat napról-napra buzgóbb erélyt fejt ki a tudományosság terén, mi nagyrészen kitűnő elnöke és titkára érdemének tulajdonítandó. A titkár főlemlíté hogy Ormós Zsigmond felhívást intézett Temes-vármegyéhez, Temes szab. kir. városhoz és a vidék központi hatóságaihoz azon célból, hogy a «Temesi kerület» nevezete alatt ismert ország rész, t. i. Délmagyarország szervezetének 100-dik évfordulója a jövő évben Temesvárott megünnepelessék. Továbbá dr. Szentkláray Jenőnek borjasi kutatásairól tett jelentést, s ott talált két darab kőszekerczét s három darab római érmet mutatott be. A társulat gyűjteményét többen érdekes ajándékokkal gazdagították. Végtere Ivánfi Ede, «*Uti jegyzetek*» című értekezését olvasta fel.

.....

— *Ipolyi Arnoldtól*, a hírneves tudós-püspöktől, epochalis munka jelent meg: *A besztercebányai egyházi műemlékek története és helyreállításáról*. Nem tekintve a kitűnő tartalmat, melynek megfelelő ismertetését közelebbi számaink egyike hozandja, technikai kiállítását emeljük ki, mely ritkítja párját s hazai nyomda-iparunknak egyúttal becsületet is szerez a külföldön. *Storno* Ferencz tervézete után hét színnyomat és könyomatú tábla s ötvennégy fametszet ékíti a 151 lapra terjedő quarto-kötetet. Ára 8 frt, s *Knoll* Károlynál az akadémia könyvkiadó-hivatalában kapható.

— *Régészeti, történelmi és iparműtörténelmi* kiállítást rendez a «*Biharmegyei régészeti és történelmi egylet*». E tudományos társulat hat évi fennállásától fogva keveset hallatott magáról, de annál többet tett zajtalan működése közben, melybeli ügybuzgalma folytán több

mint 3000 darabból álló gyűjteményt sikerült összeállítania. E gyűjtemény azonban, minden jelessége mellett is, helyiség hiánya miatt ekkorág gyakorlati tudományos hasznót nem hajthatott. E hátrá-
nyon segitendő, határozta el az egylet az említett kiállítást, mely —
míg egyrésről a vele egybekötött tudományos előadások és magya-
rázatok által az illető szakma lehető népszerűsítését mozdítja elő,
másrésről a befolyandó belépti díjakból az egyesületi gyűjtemény
felállítására szükségeltető helyiség alaptökéjét van hivatva besze-
rezni. E végből az egyesület felhívásokat bocsátott szét, melyekben
a régészeti, történelmi és iparműtörténelmi tárgyak birtokosai felké-
retnek, hogy azokat a kiállítás tartamára átengedni szíveskednének.
A kiállítási tárgyakat képezik: kő, agyag, csont, bronz és vas őskori
tárgyak, fegyverek, érmek, felírások, faragott kövek és téglák, pecsé-
tek, pecsétnyomók, dísz tárgyak, jelvények, zászlók, nemesi temetési
címeretek, porcellán- és üvegedények, mindennemű házi felszerelési
eszközök, butorok, konyha és házi szerek, ruhák, szövetek, himzé-
sek, ötvös-, lakatos- és kovácsművek, nyomtatványok, okmányok,
kéziratok, könyvkötések, régi kártyák, térképek, régi tervrajzok, a
megyében megjelent lapok, nyomtatványok és felhívások, régi bélyeg-
jegyek, a megye jeleseinek arcképei és életökre vonatkozó adatok,
festmények, fa- és rézmetszetek, házi iparkészítmények stb. A kiállí-
tás Nagy-Váradon, Bihar vármegye gyűléstermében fog tartatni, s
folyó év április hó 21-től kezdődőleg 4 hétre van tervezve; a mi
pedig a kiállítás jövő eredményét illeti, erre nézve csak azt jegyez-
zük meg, hogy ott van Rómer Flóris, mint az egésznek lelke, s ezzel
elég van mondvá.

— *Salamon Ferencz* Budapest monographiáján szorgalmasan
dolgozik s az I. kötet június hó folytán meg is jelenik. Mint halljuk,
ez I. kötetben a régészetnek is bő tér jut s hiszszük, hogy a régi-
ségtudomány is nyerend genialis felfogása által. Salamon hosszú
éveken át tanulmányozta Buda és Pest környékét s Rómer, Hampel,
Rupp stb. munkáit közvetlen összevetések alapján használja.

— *Érdekes régészeti árverés.* Márczius 26-kán Bécsben
(I. Kohlenmarkt 18, 1 emel.) Keglevich István gyűjteménye
árvereztetett. E becses gyűjtemény egyes darabjai már a bécsi és
a pesti gr. Károlyi palotában rendezett régészeti kiállításokban a
szakértők teljes figyelmét magokra vonták. A gyűjteményt összesen
877 darab festmény, különféle régiség, porcellán (sévres,-ó-bécsi) s
majolika (urbinói), üvegnemű, ércz- s zománczmű, gobelin, bútor és

fegyver képezi. A többi közt e gyűjtemény kiváló darabjai közé tartoznak: két hetrusk arany koszorú, Petrarka triumpho della morte-jét ábrázoló elefántesont faragvány 1492-dik évből, — néhány igen szép zománczmű, Kupeczkytól, II. Rákóczy Ferencz életnagyságú arcképe, stb.

— *Római építmény-maradvány.* A Pest és Újpest mentében a Duna jobbpartján, az úgynevezett *Vízafogónál* az utolsó római időből ismert *Vicentio in barbarico* nevű erőd avagy hídfő állott. E helyiség régészeink előtt eddigelé sem volt ismeretlen, jelesül Rómer Flóris egyetemi tanársága idejében oda minden évben kirándulásokat tett tanítványaival. Jöllehet azonban az említett helyen számos régiség találtatott, de mi magát a régi építményt illeté, annak már csak felülete volt észlelhető. A múlt hóban gátigazítás alkalmával a munkások az építmény néhány szögalakú pilléreit vagyis alapját ásták ki.

Az építmény kiásott alapzatának méreteiről röviden azt jegyezhetjük meg, hogy éjszak-déli irányban hatvan lépésnyi hosszban 12 oszlop húzodik végig (egy-egy oszlop közt 5—5 lépés térköz van), ettől derékszög alatt a déli felen 64 lépésnyire húzódva 4 oszlop van szintén 5—5 lépésre egymástól. Az északi oldalon három kiásott oszlop van. Az oszlopok alapja téglá, erre faragott kő van téve, melyre ezek egymásba kapaszkodva rakvák. Az ott talált *Frigerius V. P.* (Vir Probus) Dux-féle felirattal bélyegzett római téglák régészeink előtt nem ismeretlenek, s Valentinian császár idejéből valók. A most talált régiségek legnagyobb része úgymint olló, kasza, kések, sarkantyúk sarló stb. mind későbbi időből valók. Régi pénzekből előfordultak: *Crispus*, *Constantinus* Max. Aug., *Julianus* félek; a magyarok közül *Mátyás*, *Ulászló* és *Zápolya János* korabeliek, és még több újabbkori.* A kiásott kastrum rom-maradványai a m. n. muzeum részéről rendszeres tanulmányozás alá vétettek. *Iglő K.*

* Jelenlegi állapotában nem határozhatni meg biztosan, minő rendeltetése volt ez építménynek? Castrum ellen szól az, hogy a fal nem folytonos, hanem csak elkülönített pillérek (nem pedig oszlopokból) áll; azonban híre van, hogy minden pillérsor külső oldalán folytonos falnak vannak nyomai, mi ismét e nézetet megváltozthatná. A három feltakart pillérsor közt vannak épületeknek némi nyomai, s csak ezen alapok rendszeres kiásása után derülhet ki, mily czélja volt ezen római épületnek. Halljuk, hogy a műemlékek id. biz. további kutatások iránt intézkedett.

— *Kerékgyártó Árpádtól*, e szorgalmas történetírónktól megjelent a «Magyar művelődéstörténelem» I. II. füzete, mely hazánkban legelső munka a maga nemében, a mennyiben az egész culturtörténelmet, minden ágaiban rendszerezítve, röviden de tartalmasan dolgozza ki. Midőn megjelenését konstatáljuk, egyúttal jelezzük, hogy bővebb ismertetésére még visszatérünk.

— *Veszendőbe ment lelet*. E hó közepe táján Pilinben árokásás alkalmával, egy méter mélységben ló- és embercsontvázra akadtak. A hallomásos leírás szerint a csontok mellett szerszámrészleteket, fényes sárga karikákat, — kapszokat, karpereczeket és egy veres kövű gyűrűt találtak. Mikorra a lelet az uradalmi gazdatiszt tudomására jutott, a csontokon s néhány vasnyilon kívül, a többi tárgyak már a munkások közt elkallódtak. Tekintve a pilini ősmagyar sirleteket, a fentebb említett leletet is bátran olyannak állíthatjuk. Jóllehet ugyan eddigelé is előfordultak esetek, melyekben a leletek eltitkoltattak, de a magyar büntető törvénykönyv 366. §. behozatala után e szomorú esetektől még inkább tarthatunk. *Or . . . y.*

Külföld.

— *Az olympiai ásatások*, Dr. Treu tudósítása szerint, a legutóbbi időben leginkább epigraphiai és építészeti tekintetben nevezeteseek. A Zeustemplom nyugati homlokzata előtti területen egy kentaurusfej, s számos más az említett homlokzat ormozatának szoboresoportozatához tartozott töredék találtatott. E nyugati ásatások legjelentékenyebb leletét azonban egy a Kr. sz. e. VI. századból eredő bronz-okmány képezi, mely elisi dialectusban szerkesztetett, s az eddigelé előttünk ismeretlen Chaladriaiak polgári jogaira vonatkozik. Ezen felirat az eddig Olympiában talált epigraphiai emlékek legrégebbje. A jelen ásatások egyik legfőbb feladatához tartozik ama hatalmas négyszög köfalazat lehordása, melyet az olympiai völgy lakói, kora byzancz korban a pusztító barbár csordák beütései ellen a Zeustemplom felett építettek. Ezen antik töredékekből álló falazat, nemcsak hogy az altis reconstitúciójához szükségeltető architectonicus műdaraboknak, de egyszersmind a legkülönfélébb feliratoknak is kimeríthetetlen bányáját képezi. Az említett falazat kelet felőli részeiben számos byzanti régiség találtatott. Egyébiránt ezen falazat lebontásától nagy siker vár a klasszikai régészetre, miként is hogy ahonnan a törmelékek eltakarítottak s ezáltal

a részben eltemetett altis régi talaja napfényre hozatott, ennek mélyében tetemes mennyiségű bronzmaradványok találtattak, melyek közül néhány becses régibb felirat és két bronz griffje megemlítendő.

— *A mykenei ásatások.* Alig jelent meg Schliemann illusztrált jelentése, már is a tudományos világ az említett lelhelyen tett újabb fölfedezések által lepetett meg. Az Atridák régi fellegvárában, a Schliemann által napvilágra hozott öt sírnak közvetlen szomszédságában egy hatodik sirra találtak. Ezen sír a kő kör bejáratánál jobbra fekszik, s a Schliemann által leírt sírokhoz úgy idejére, mint alkatára nézve hasonló. Számos aranyművet, a többi közt egy álarczot is rejtett magában. A kő kör mellett fekvő «cyklopikus ház» egészen kiásatott s e vállalat is gazdag régiség zsákmánnyal lön megjutalmazva. A jelen ásatásokat az athéni archaéologiai társulat megbízásából Stamataki vezeti. A mykenei leletekkel sok tekintetben összhangzásban vannak s mintegy azokat kiegészítik, a legközelebbi időben Athén közelében fekvő Spata helységben fogantatott ásatások.

Sz . . . . y.

— *Vasari új kiadásban.* A milánói U. Hoepli cég legközelebbi hírdetése szerint Vasari biographiai művének új meg bővített s tökéletesen átdolgozott kiadása van kilátásba helyezve. Kiadják Milanesi Gajetán és Pini Károly. Az egész mű 8 nagy nyolczadrétnyi kötetben, mindenik kötet 650—700 lapon fog megjelenni. Az egyes kötetek ára 8 frankban van megállapítva, s a tervezet szerint évenként két kötet adatván ki, az egész mű 1881-ben fejeztetik be.

— *Martinelli,* a szélteben ismert gyps-öntő — mint Athenae-ból írják — Olympiába ment, hogy a legutóbb ott lelt szoborműveket lemintázza, jelesül az Apollót s Praxiteles Hermesét. Ez okból az olympiai mintázatok kiállításával Berlinben mindaddig várnak, míg a most tervbe vett mintázatok elkészülnek. Az olympiai ásatások II-ik kötete 35 fénykép táblával közelebről adatik ki.

— *Külföldi érdeklődés a hazai régészet iránt.* Virchow az europaszerte ismert tudós az aggtelki ásatásokról, a berlini anthropologiai társulathoz egyik vál. ülésén igen elismerőleg emlékezett meg s arról ugyancsak e társulat értesítőjében mintegy 12—14 oldalon jelentést is tett. E tanulmány, ámbár egy-két nézete az ásatások vezetője b. Nyáry Jenő nézeteivel ellenkezik is, igen érdekes adatul szolgál e nevezetes ásatások irodalmához.

Régészeti könyvtár.

1. *A Besztercebányai Egyházi Műemlékek története és helyreállítása.* IPOLYI ARNOLD besztercebányai püspök által. Rajzok, tervezetek és kivitel Storno Ferencztől. Budapest, MDCCCLXXVIII. A Magy. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatala bizományában. (Két szín- és könyomatu képtáblával és ötvennégy fametszettel. Ára: 8 frt.)
2. *A műveltség fejlődés Magyarországon 889—1849.* Irta dr. KERÉKGYÁRTÓ ÁRPÁD, kir. tud. egyet. tanár. 1. Rész. Középkor 988—1526. II. füzet 161—256. l. Budapest, 1878. Kilián, 8-r. (Ára az egész munkának 5 frt.)
3. *Történelmi és Régészeti Értesítő,* a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Társulat közlönye. Szerkeszti MILETZ JÁNOS titkár. IV. évfolyam. 1. füzet. Temesvárott, Magyar-féle könyvnyomda. 1878. (Az uj-moldovai romok tervrajzával.)
4. *A Békésvármegyei Régészeti és Mivelődéstörténelmi Társulat Évkönyve 1876—7.* Szerkeszti ZSILINSZKY MIHÁLY, társulati főtitkár. III. k. B.-Gyulán, 1878. A társulat kiadása. (Számos metszettel.)
5. *Bács-Bodrogh. Évnegyedes folyóirat a helytörténelem, népisme, statisztika és régészet köréből.* Szerkeszti DUDÁS ÖDÖN. Pacsér, 1878. Első évfolyam 1. sz. (Egyes füzet ára 60 kr. o. é.)
6. *Die Legende vom Leben der Jungfrau Maria und ihre Darstellung in der bildenden Kunst des Mittelalters.* Von ALWIN SCHULTZ. Leipzig 1878. Nagy 8-r. (Ára 3 mrk.)
7. *Ueber Ursprung und erstes Vorkommen unserer heutigen Wappen.* Von A. LEESENBERG Dr. phil. Berlin Carl Hermann's Verlag 1877. 4 r. (5 táblával. Ára 3 frt.)
8. *Gemälde — und Antiquitäten — Sammlung des Herrn Grafen Stefan Keglevich.* Wien. Verlag von Brüder Egger. 1878. 8 r.

TARTALOM: Szénhalom, hamuhajlok, pogánysír. Nagy Gyulától. — Uti jegyzetek. Henszlmann Imrétől. — Dózsa nádor és Lampert országbíró pecsétjei. Nagy Imrétől. — Régészeti irodalom. c-től. — *Tárcza*: Érmészeti adalékok. A magyar pénzérték történetéhez. — *h-j* — Adalék a magyar pecséttanhoz. Thallóczy Lajostól. — Hazai tud. intézetek és leletek. — Külföld. — Régészeti könyvtár.

Budapesten, 1878. Franklin-Társulat nyomdája.

KNOLL KÁROLY

akadémiai könyvtárúsnál Budapesten

kapható:

A BESZTERCZEBÁNYAI
EGYHÁZI MŰEMLÉKEK
TÖRTÉNETE ÉS HELYREÁLLÍTÁSA

IPOLYI ARNOLD

BESZTERCZEBÁNYAI PÜSPÖK ÁLTAL.

Nagy ivrét, 151 lap. 7 szín- és könyomatu képtáblával és ötvennégy
fametszettel.

== Ára 8 frt. ==

E munka irodalmunkban korszakotalkotó, mely mind tartalmának gazdagságával, mind kiállításának díszével ritkitja párját s a külföldön is méltó feltűnést kelt, bizonyosságot tévén e szakbeli előhaladottságunkról. Ajánljuk e munkát olvasóink figyelmébe, óhajtván, hogy minden szakkedvelő könyvtárában helyet foglaljon, mit annak olcsósága is lehetővé tesz.

Jegyzék azon „Archaeologiai munkák”-ról, melyek a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó-hivatalában

(Budapest akadémia épülete) leszállított áron kaphatók:

 Intézeteknek és esetleg egyéb megrendelőknek e munkák részletfizetésre is adatnak

Archaeologiai közlemények. A hazai műemlékek ismertetésének előmozdítására kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Archaeologiai Bizottsága. I—XI. kötet. 1. füzet. Egy a II-ik kötethez tartozó 4-rétű képtáblaszal. 1859—1876. Ára az I—XI. 1. kötetnek együtt véve 22 frt 60 kr.

Értesítő (Archaeologiai). A M. T. Akadémia Archaeologiai Bizottságának közlönye. 1869—1877. 8-rét.

I. kötet.	1869.	VI és 320 lap.	} Elfogyott	3 frt.
II. »	1870.	VI és 312 lap.		3 frt.
III. »	1870.	III és 324 lap.		3 frt.
IV. »	1870.	V és 328 lap.		3 frt.
V. »	1871.	V és 328 lap.		3 frt.
VI. »	1872.	VI és 320 lap.		3 frt.
VII. »	1873.	V és 316 lap.		3 frt.
VIII. »	1874.	X és 315 lap.		3 frt.
IX. »	1875.	XI és 318 lap.		3 frt.
X. »	1876.	340 lap.		3 frt.
XI. »	1877.			3 frt.

Henszlmann Imre. A székes-fehérvári ásatások eredménye. 9 rajztáblával. 1864. Nagy ívrét. 226 lap 2 frt.

Magyarországi Régészeti Emlékek. (*Monumenta Hungariae Archaeologica*). Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Archaeologiai Bizottsága. I. kötet. 1. és 2. rész. II. kötet. 1. és 2. rész. III. kötet 1. rész. 1869—1876. 4-rét. Ára a 3 kötet 5 részének együttvéve 18 frt.

I. kötet.

1. rész. Pécsnek középkori régiségei. I. rész: A pécsi székes-egyháznak építészete. Irta *Henszlmann Imre*. 1869. 97 lap. 6 képtáblával és számos fametszettel. 2 frt.

2. rész. Pécsnek középkori régiségei. II. rész. A pécsi székes-egyháznak domborművei. Irta *Henszlmann Imre*. 1870. 372 lap. 2 képtáblával és számos fametszettel. 2 frt.

II. kötet.

1. rész. Pécsnek régiségei. III. rész. Első és második függelék a pécsi székes-egyház magán-iratához és a pécsi ó-keresztyén sírkamara. Irta *Henszlmann Imre*. 1873. 165 lap. 4 képtáblával és számos fametszettel. 2 frt.

2. rész. A bécsi 1873. évi világtárlat magyarországi kedvelőinek régészeti osztálya. Irta *Henszlmann Imre*. 1875—1876. 10 táblával és 277 fametszettel. 336 l. 8 frt.

III. kötet.

1. rész. Régi falképek Magyarországon. Irta *Dr. Rómer Flóris Ferencz*. 1875. 170 lap, 13 többnyire színezett képtáblával és számos fametszettel. 8 frt.

Műrégészeti kalauz. Különös tekintettel Magyarországra. Írták **Dr. Rómer Flóris** és **Dr. Henszlmann Imre**. Kiadta a M. T. Akadémia Archaeologiai Bizottsága. *Gr. Andrassy Manó*, *Gr. Sándor Mór*icz, *Br. Wenckheim Béla* és *Br. Podmaniczky Frigyes* urak költségén. 2 részben 2 frt 50 kr.

I. rész.

Óskori műrégészet. 154 fametszettel. Irta *Dr. Rómer Flóris*. 1869. Kis 4-rét, V. és 134 lap. (Külön nem kapható.)

II. rész.

Középkori építészet. 250 fametszettel. Irta *Dr. Henszlmann I.* 1868. Kis 4-rét, 150 lap. 1 frt 25 kr.

+ 50634

dupl.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESITŐ.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA
ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

SZERKESZTIK

Dr. HENSZLMANN IMRE és Br. NYÁRY ALBERT.

(SZÁMOS FÁMETSZVÉNYNYEL.)

XII. KÖTET. 1878. IV. FÜZET.

BUDAPEST.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

1878.

A M. T. Akadémia könyvkiadó vállalata

1875—1877-iki folyamában megjelent munkák jegyzéke.

I-ső vagy történelmi sorozat.

Nyolcz kötet. Diszesen kötve. Ára 15 frt 20 kr.

- Macaulay.** Anglia története II. Jakab trónralépte óta. Fordította *Csengery Antal*. Második, átnézett kiadás. I. II. és III. kötet. Angol diszkötésben. A harmadik kötettől kezdve fordítja *Zichy Antal*.
Carlyle T. A francia forradalom. Fordította *Baráth Ferencz*. I. és II. kötet. Angol diszkötésben.
Curlius E. A görögök története. Fordította *Fröhlich Róbert*. I. és II. kötet. Angol diszkötésben.
Hunfalvy Pál. Magyarország ethnografiája. Egy kötet. Angol diszkötésben. (Teljes.)

II-ik vagy irodalmi sorozat.

Hat kötet. Diszesen kötve. Ára 11 frt 40 kr.

- ***Göthe** lyrai költeményei. Ford. *Szász Károly*. Két kötet egybe kötve. Angol diszkötésben. (Teljes.) Elfogyott.
Nisard D. Tanulmányok a renaissance és a reformatió korából. (Erasmus Rotterodamus. — Morus Tamás. — Melancthon.) Fordította *Vajda János*. Egy kötet. Ang. diszköt. (Teljes.) Elfogyott.
Müller M. Ujabb felolvasásai a nyelvtudományról. Fordította dr. *Simonyi Zsigmond*. Egy kötet. Angol diszkötésben.
Boissier. Cicero és barátjai. Ford. dr. *Csiky K.* Egy köt. Ang. diszköt. (Teljes.)
Lewes. A philosophia története Thalestől Comteig. Fordította dr. *Bánoczi J.* I. és II. kötet. Angol diszkötésben.

* Az elfogyott **Göthe** és **Nisard** helyett kiegészítésként a következő három munka egyikét tetszés szerint lehet választani, ugymint: **Lewes:** Göthe élete. 2 kötet. — **Pauler:** Wesselőnyi összeesküvése. 2 kötet. — **Kállay:** A szerbek története.

III-ik vagy jog- és államtudományi sorozat.

Hét kötet. Diszesen kötve. Ára 11 frt 80 kr.

- ***Bluntschli J. C.** Az általános államjog és a politika története a tizenhatodik század óta a jelenkorig. Fordította dr. *Acsády Ignác*. Két kötetben. Angol diszkötésben. (Teljes.) Elfogyott.
Gneist R. A jogi állam. Fordította dr. *Takács Lajos*. Egy kötet. Angol diszkötésben. (Teljes.)
Maine Sumner H. A jog őskora, összeköttetése a társadalom alakulásának történetével, s viszonya az ujkori eszmékhez. Fordította, bevezette és jegyzetekkel kísérte *Pulszky Ágost*. Egy kötet. Angol diszkötésben. (Teljes.)
Todd. Az angol parlamenti kormányrendszer fejlődése és állása. Fordította *Dapsy László*. Három kötetben. Angol diszkötésben. (Teljes.)

* Az elfogyott **Bluntschli** helyett kiegészítésként a következő három munka egyikét tetszés szerint lehet választani, ugymint: **Lewes:** Göthe élete. 2 kötet. — **Pauler:** Wesselőnyi összeesküvése. 2 kötet. — **Kállay:** A szerbek története.

Mind a három sorozat 21 kötetben diszesen kötve 38 frt 40 kr.

A jelen vállalatban megjelent munkák egyenként nem kaphatók, s csak előfizetés útján az aláírók, mint a M. Tud. Akadémia könyvkiadó vállalatának pártoló tagjai által szerezhetők meg.

Aláírások még folyvást, kívánatra részletfizetésre is elfogadtatnak.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA.

SZERKESZTIK:

Dr. HENSZLMANN IMRE és Br. NYÁRY ALBERT.

1878.
XII. KÖTET.

SZERKESZTŐSÉG:
ZERGE-UTCZA 23. SZ.

4. SZÁM.
ÁPRILIS 30.

Ezen folyóirat megjelenik — augusztus és szeptember kivételével — minden hó utolsó napján 2½ ivnyi számokban. Előfizetési ára a 25 ívből álló kötetnek 3 frt; egyes számok bolti ára 40 kr.

Előfizetni lehet KNOLL KÁROLY Magy. Tudom. Akadémiai könyvtárusnál (Budapest, akadémiai bérépület).

A pompeii viasztáblák.

Mily általános érdeket költöttek a tudományos világban a Pompei romjai közt 1875 évi július havában lelt s megannyi nyugtatványt képező viasztáblák, fényesen bizonyítja az e lelet folytán létrejött élénk irodalmi mozgalom.

Fiorelli József — mint első — a nápolyi *R. Accademia di Archeologia, Lettere e Belle Arti* 1876-diki kiadványában (VIII. köt.); De Petra Gyula «*Le Tabelle cerate di Pompei*» cím alatt a *Nuova Antologia* 1875. szeptemberi füzetében s a római *Lincei Akademia* 1876-ki kiadványában; Mommsen «*Die Pompejanischen Quittungstafeln des L. Caecilius Iucundus*» cím alatt a *Hermes* 1877. XII. kötetében; Garrucci, Bernabei Mau s mások különböző tudományos folyóiratokban értekeztek e nagybecsű fölfedezésről.

De Petra, a nápolyi muzeum igazgatója az *Antologia*-ban irt első értekezésében részletesen leírta a kettős példányú nyugtatványtáblák szerkesztési, pecsételési és lezárási módját; összehasonlítván azokat a mult század végével Erdélyben fölfedezett viasztáblákkal.

Fiorelli, ismertetvén a nápolyi tudós Akademiával e táblák első olvasása eredményét, meghatározta egyszersmind

a kort, melyből ama becses emlékek erednek (15—62 é. Kr. u.), két kategoriára osztván föl azokat; egy része ugyanis a városi hatóságnak haszonbérbe adott jövedékeiért lefizetett bérletösszegekről szóló nyugtatványokat; másik része pedig oly nyugtákat tartalmazván, melyeket oly egyének állítottak ki, kik árverés útján árúsítván el valamely tárgyat, ennek árát az árverést eszközöltött ügynöktől átvették. Fiorelli magyarázatát is adta egy városi nyugtának, 60. év május 8-ról, melyben a két *duumviri iure dicundo* mellett egy *praefectus iure dicundo* is fordult elő; ez utóbbiban értekező egy rendkívüli császári biztost ismervén föl, ki — az ugyanazon évben a Pompeiek s Nuceraiak véres összekocczanása (Tacitus Annal. lib. XVI. 17) következtében hozott kivételes rendszabályok után, Pompeiba küldetett ama gyarmat újjárendezése végett.

Igen körülményesen írja le a táblákat *De Petra* a fön említett *Lincei* akadémiában a múlt év végével tartott tudós értekezésében. Adatainak nagy része *Mommsen* fönjelezett művében is meg lőnek erősítve, részben pedig helyreigazítva, s egyáltalában e nagybecsű emlékek történelmi, gazdasági, régészeti s jogtörténeti fontossága véglegesen megállapítva.

Garrucci végre, ki az olasz régészek közt nem kis tekintélynek örvend, nyelvtani s helyesírási szempontból szintén fontos adalékokat nyújtott e táblákat illetőleg; valamint nem hagyható említettlenül *Boissier* Gaston kitünő értekezése sem, mely a *Revue Critique d'Histoire et de Littérature* című tudományos folyóirat 1877. februáriusi füzetében jelent meg.

Mindezen tudós értekezésekből világosan kiderül az, hogy a lelt okmányok nemcsak az epigraphia, jogtörténet s philológiára nézve rendkívül érdekesek; de a római császárság történelmére, a római szokásokra, s a municipiumok történetére nézve is megbecsülhetetlen adatokat tartalmaznak, s méltók arra, hogy a rájuk vonatkozó s fönjelezett tanulmányok eredményével a magyar közönség is megismerkedjék.

Aki el akart adni valamit, s nem talált kész vevőre, az árverés útjához (*auctio*) folyamodott, mely a köztársaság utolsó éveiben annyira meghonosodott a római szokásokban, hogy Augustus az államnak a polgári háborúk folytán igen kedvezőtlennek vált pénzügyi állapota fölvirágoztatását célozván, $1\frac{1}{2}$ százaléknyi adót vetett az árverés útján eladott árúkra. *Tacitus* (Annal. I. 78. II. 42. XIII. 31) elmondván, hogy Tiberius mennyire idegenkedett ez adókivetéstől, s hogy azt később $1\frac{1}{2}$ százaléknyra szállította le, s beszélvén a rabszolgák árára kiszabott 4%-nyi adóról, így fejezi ki magát: *centesima rerum venalium, centesimae vectigal, ducentesima, quinta et vigesima venalium mancipiorum*, szölván ugyanis általában az eladásokról, nem pedig az önkénytes árverések útján eszközölt elárúsításokról. De *Suetonius* (Calig. 16) megemlítvén, miszerint amaz adó el lön törölve Gajus által, e szavakat használja: *ducentesimam Auctionum Italiae remisit*; bebizonyítván ezzel, miszerint ez adó legnagyobb része az árverés útján történt eladásokra volt számítva, valamint hogy annak a közönséges magán eladásokra való kivetése csakugyan nem csekély nehézségekkel járt volna.

Az *auctio* egy külön helyiségben — *atria auctionaria* — történt, hová az eladandó árúk vagy áruminták vitettek. Szükség volt kikiáltókra, számvevőkre, pénztárnokokra (*praecones, Coactores*), de mindenekelőtt egy az eladó s vevő közti közvetítő ügynökre; minthogy az e nemű eladásoknál a rómaiaknál az volt a szokás, hogy a tulajdonos helyett mindig egy más egyén jelentkezett mint eladó; s ez volt a *coactor argentarius*, vagy *argentarius*, ki gondoskodni tartozott az árverés minden részletéről, u. m. a hirdetés közzététele, a fizetési mód megállapítása, az árverezők neveinek s ajánlatainak bejegyzése, az árverezett tárgynak a többlet ígérő számára való odaajánlása s kiszolgáltatása, valamint az érte járt összeg behajtása s az eladónak való átnyújtásáról, a mely összegért felelős is maradt azon esetre, ha azt a vevő ki nem fizette volna. Hihető, hogy azon időtől fogva midőn az árverésekre adó lön kivetve, ez adó behajtásával

is az *argentarius* vala megbízva. — Mindezen teendőkért s különösen a fizetésekért vállalt jótállásért az *argentarius* az elárverezett tárgy árának 1%-át húzta díjul (*merces*). *

A fizetés módjához képest (készpénzben vagy hitelre) változott a viszony a közvetítő, eladó s vevő közt. Kisebb eladásoknál a vevő készpénzzel — *praesenti pecunia* — fizetett az egyszerű *Coactornak*, kinek föladata az elárverezett tárgy kiadása s az érte bevett összegnek illető átszolgáltatása után be volt fejezve. — De mikor magasabb értékű tárgyak kerültek árverésre, s a nagy összegekkel nem rendelkező vevőnek hitelre volt szüksége, ekkor a közvetítő egyén bankár volt, azaz *argentarius*, kinek érdekében állott az eladást fizetőképes árverezők számára való hitelnyújtás által segíteni elő, így ugyanis nemcsak tőkájének szerzett hasznos elhelyezést, de árverezési díjt is húzott.

A Pompeiban talált viasztáblák épen egy ily *argentarius*-tól: *L. Caccilius Lucundus*tól származnak; mindmegannyi nyugtatványt képezvén az e bankár által eszközölt fizetésekről.

Minden ily nyugtatvány külön libellust képezett többnyire három, néha két táblából, mely táblák átlyukasztott széleiknél fogva a libellus hátán csomóba kötött kettős spárgával valának egymással összekötve. A három táblából álló libellusoknál a két szélső tábla külső lapjai keret s viasz nélküliek, s könyvtábla gyanánt szolgálnak; belső lapjai közül kettő az okmány hiteles példányát, egy a tanúk neveit s pecsétjeit s egy másik lap az okmánynak még egy példányát foglalja magában. A két táblájú libellusoknál az első lap borítéku szolgált, a második s harmadik lap a hiteles példányt, a negyedik lap közepén a pecsétet, jobbra a tanúk neveit, balra az okmány egy másik példányát tartalmazza, mely fölosztás, csekély eltéréssel már az erdélyi bányákban lelt viasztáblákban is találtatott. — A pompeii libellusok

---

* *Accessionem decumae, ut nostri facere coactores solent centesimae. Cic. pro Rab. Post. II. 30.*

azonban a hiteles példány lezárását s a második példány szerkesztését illetőleg nevezetes sajátságot tüntetnek föl. Míg ugyanis egy Nero korabeli senatus consultus előírása szerint a magán vagy közokmányt tartalmazott libellusok, úgy a táblák szélein, mint az azok közepén átfúrt lyukakon keresztül húzott háromszoros zsinórral valának összekötve, s e zsinór a pecsétek által lezárva, oly módon, hogy azok a zsinór fölmetszése s a pecsétek megsértése nélkül nem valának fölnyithatók; a pompeii libellusoknál a táblákat széleiknél fogva összekötő zsinór nem megy keresztül a táblák közepén is, hanem csak át fogja azokat. — A mi pedig a második példány szerkesztési módját illeti, a dáciai diplomáknál s libellusoknál úgy találtuk, hogy ezek mindig hű másolatai voltak a lepecsételt belső okmánynak; a mint voltaképen e második példány csakis arra látszott rendelve lenni, hogy a lezárt eredeti s csak birói úton fölbontható okmány tartalmáról tudomást nyújtson az illető tulajdonosnak. — A pompeii libellusokban azonban e két példány, bár alapjában ugyanegy tartalmú, szerkesztésére nézve mint a következő másolat mutatja, teljesen különböző.

Egy pompeii libellus belső azaz hiteles példánya:

I 33 ∞ XXXVIII

HSn (ummos) I 33 ∞ XXXVIII, quae pecunia in stipulatum L. Caecili Jucundi venit ob auctionem Umbriciae Januariae, mercede minus, persoluta habere se dixit Umbricia Januaria ab L. Caecilio Jucundo. Actum Pompeis pr. idus decembr. L. Duvio P. Clodio Cos.

Pecsétek: Q. Appulei Severi (M. Lucreti Levi) Ti. Juli Abascanti (M. Juli Crescentis) P. Terenti Primi (M. Epidi Hymenaei) Q. Grani Lesbi) T. Vesoni Levis (D. Volci Thalli).

A külső példány tartalma ez:

L. Duvio Avito P. Clodio Thrasea Cos. Pr. idus decembr. D. Volcius Thallus scripsi rogatu Umbriciae Januariae eam accepisse ab L. Caecilio Jucundo HSn (ummos) I XXXIX ex auctione eius, mercede minus, ex interrogatione facta tabellarum signatarum.

A belső példányban tehát látható: a) az összeg kitétele azaz 6039 sester; b) megemlítése annak, hogy ez összeg L. Caec. Jucundus a vevő irányában való követelése tárgyát képezé (*quae pecunia in stipulatum L. Caecili Jucundi venit*); c) a követelés oka, azaz, az Umbricia Januaria által eszközölt árverésen eladott tárgy árának lefizetése (*ob auctionem Umbriciae Januariae*); d) az Umbricia Januaria által Caec. Jucundusnak a fentebbi összegről adott nyugtatóvány (*perso-cuta habere se dixit Umbr. Januaria ab L. Caec. Jucundo*); e) az árverezőnekjárt díjlevonása (*mercede minus*); f) a kelet, azaz 55 vagy 56 Kr. u. deczember 12-ke.

A külső példányban az argentariusnak a vevő irányában való követelésén kívül mindaz megvan, mi a belső példányban, azon lényeges különbséggel azonban, hogy míg a belső példányban az eladó nő ad nyugtát *habere se dixit* szavakkal; a külső példányban annak egy megbízottja írja a nyugtatóványt (*scripsi eam recepisse*); az egyik tehát a hitelező szóbeli nyilatkozatát, a másik a hitelező megbízottjának vagy mint némely libellusban, magának a hitelezőnek írásbeli nyilatkozatát foglalja magában.

A római szokások szerint a szóbeli nyugtatóvány nem a hitelezőnek egyoldalú nyilatkozatát képezé, hanem valódi kérdés s feleletből állott az; és Mommsen e föltevésből indulva ki azon véleményben van, hogy a pompeii libellusok szóbeli nyugtái, bár egyoldalú nyilatkozatoknak látszanak is, mégis a kérdés és felelet alakját tüntetik fel. A külső példány ugyanis, midőn fölemlíti a belső példány szóbeli nyugtáját, azt *interrogatio*-nak mondja (*ex interrogatione facta tabellarum signatarum*); habár az *interrogatio* szó a belső példány megvizsgálását is jelenthetné. A *habere se dixit* Mommsen szerint a föltett kérdésre adott válasznak tekintendő, a mely kérdésnek kihagyását onnan magyarázza, hogy a szóbeli nyilatkozat jogereje nem az írásban, hanem az ama nyilatkozatnál jelen volt egyének tanuskodásában levén keresendő, az írásból könnyen ki vala hagyható a válasz által úgy is feltüntetett kérdés. — Ily kérdés és felelet alakú szóbeli

nyugta vala az *acceptilatio*, legrégibb mód szavakkal törleszteni egy szavakban foglalt kötelezvényt.

A fenközölt libellus külső példányának alakja chirographicus, mely alak a pompeii okmányokban Kr. u. 54 óta kezdett szokásba jönni; a régibb libellusok (27-ből) az *acceptilatio* alakjával bírván a külső példányban is; Mommsen tehát Claudius korát átmeneti időszaknak tekinti; a midőn a lepecsételt belső táblának meghagyatott az *acceptilatio* alakja, míg a külső példánynak chirographicus alak adatott. Később az *acceptilatio* mindinkább kijött a szokásból, s hitelesítéseknél is mindinkább a chirograph lőn elfogadva, mely úgy látszik kezdetben leginkább azon esetekben alkalmaztatott, midőn valamely rabszolgának kellett nyugtatványt kiadni, a kinek mint tudva van, még gazdája engedelmével sem volt szabad *acceptilatiót* kiállítania.

Némely okmányban ki van téve a vevőnek engedélyezett határidő, hogy az argentariusnak tartozását lefizesse, mint a következő példányból kitűnik.

HSn (ummos) ccIdo∞∞∞cccxxxvii. quae pecunia in stipulatum L. Caccili Jucundi venit ob auctionem C. Babulli Romani in K. februarias primas, mercede minus, persoluta habere se dixit C. Babullius Romanus ob L. Caccilio Jucundo. Act. Pomp. xv K. ian. L. Durio P. Clodio Cos.

Van oly libellus is, melyben nincs kitéve a *mercede minus*, mi azt bizonyítja, hogy az illető esetekben az államot s a közvetítő ügynököt illetett díj a vevőt terhelé.

A pompeii libellusok egyik táblájának szélén rendszeren a *perscriptio* szó olvasható az eladó neve kíséretében, mely néha a tulajdonító esetben áll, például: *perscriptio Cn. Alleio Cryseroti*; néha a sajátítóban, péld. *perscriptio C. Apraei Zoeni*, mely utóbbi esetben alatta értetendő *auktionis*; a mint egy libellus következő föliratából kitűnik: *perscriptio auktionis Minisi Fructi*. — Két hármás táblájú libelluson *perscriptio* helyett *solutio* olvasható, mint Mommsen a classicusok szövege nyomán egyértelműnek bizonyít; az argentarius levén a *perscribens*, a megfizetett eladó pedig a *perscriptus*.

A mi a városi hatóságnak haszonbér fejében fizetett összegekről szóló nyugtákat illeti, ezek Mommsen szerint a legbámulatosabban felelnek meg az Alexander császár által előírt szabályoknak, melyek a Justinian codexben «*de solutionibus et liberationibus debitorum civitatis*» cím alatt olvashatók. A városi nyugtának, hogy jogérvénnyel bírjon, a község *servus actora* által kellett kiállíttatnia, a városi magistratusok által elrendeltetnie s hitelesíttetnie. És tényleg a pompeii városi nyugtatványok mind egy *Colonorum Coloniae Veneriae Corneliae Pompeianorum servus* chirographjai; a magistratusok a *duumviri iure dicundo*, kiknek a nyugta kiállítására adott felhatalmazása vagy világosan benfoglaltatik a szövegben, vagy csak pecsétjeik által jeleztetik, melyekkel egy, vagy mind a két *duumvir* a belső példányt lezárja. — Az okmány keltét elején a duumvirek, végén pedig a consulok nevei jelezik. A pompeii magistratusok hivatalos működésének évfordulata különböző volt a római consulokétól, amazok hivatalos működése július 1-jén kezdődött s június 30-ig tartott. A pénzügyi év összevágott a közigazgatási évvel; minthogy egy évi jövedelem nem a consulok, hanem a gyarmat magistratusainak neveivel jelöltetik.

Midőn a haszonbér a határidő lejárta után fizettetik, e szavakat találjuk: *ex reliquis reliquos*. Néha az egész évi haszonbér két részletben fizettetik, mely esetben a részletfizetés a véglegfizetés után e szavakkal hozatik emlékezetbe: *et accepi ante hanc diem, quae dies fuit . . . sest . . . nummos*. Némely esetben a nyugta későbbben van kiállítva, mintsem a fizetés történt, mi így találtatik kifejezve: *scripsi me accepisse . . . sestertios . . . ante hanc diem, quae dies . . .*

A pompeii libellusokból feltűnő városi jövedékek közül fölemlítem a községi legelőt, mely 2675 setercért volt kibérelve, *patritum et avitum fundi Rudiani*-t, mely Mommsen megfejtése szerint meghatározott évi díjakból állott, melyek eladott községi földekért szoktak befizettetni, a mely földeket ugyanis a város azért adta el, hogy magának bizonyos jövedelmet szerezzen. A *Rudianus* földjéért évi 6000 sesterc lőn fizetve.

Íme végül másolata egy ily városi nyugtának:

Belső példány: — *C. Cornelio Macro Sex. Pompeio Proculo duumviris i. d. Nonis Januariis. Privatus Coloniae Pompeianor. ser. scripsi me accepisse ab L. Caecilio Jucundo sestertios duomillia sescentos septuaginta quinquae nummos ex reliquis ob pasquam anni Modesti et Vibi Secundi II vir. i. d. Act. Pom. Nerone Caesare III M. Messalla Corvino.*

Pecsétek: *Privati c. c. v. c. s. (Sex. Pomp. Procul.) Cn. Pompe Caviani (P. Terenti Prim) Privat c. c. v. c. s.*

Külső példány: *C. Cornelio Macro Sex. Pompeio Procu. Nonis Januariis. Privatus Colonor. Pompeianorum ser. scripsi me accepisse ab L. Caecil. Jucundo hs. ∞∞ dCLXXV ex reliquis ob pasqua anni Modesti et Vibi Secundi. Act. Pom. Nerone Caes. III Messall. Corvino Cos.*

A borítékon: *Solutio ob pasqua anni primi Privato. Duumviris Pompeio et Cornelio. Debuerat anni superioris HS∞∞DCLXXV.*
Óváry Lipót.

Apafi Mihály fogarasi kincstára.

Az erdélyi fejedelmi udvar bár a XVII. század vége felé már nagyban veszté fényét, mint önálló központ, s mint a lengyel-oláh-moldva, a szultáni, a bécsi s francia udvarral sűrű összeköttetésben álló hatalom, hazánk keletén anyagi és kulturális tekintetben bizonyos önállóságnak, bizonyos fejlettségnek indító és alapvető tényezőjéül tekinthető. Anyagi és műipari tekintetben sokat lendített az a sok megrendelés, melyet az erdélyi ötvösök, tál, szíj és nyereggyártók, fegyverkovácsok, takácsok, asztalosok s a többi iparosok az udvartól folytonosan nyertek. E tekintetben kétféle neme különböztethető meg a megrendeléseknek: olyanok, melyeket a fejedelmi udvar mindennapi szükségletei követeltek meg, s másrésről, a melyek tisztán fényűzésre czéloztak. A megrendelések első nemének tanulmányozása figyelmet érdemel, mert látjuk bennök, úgyszólván

a köznapias élet minden erének lüktetését; a fényüzési cikkek pedig arról a színvonalról tesznek tanúságot, melyet az egyes iparágak értek.

A fejedelmi kincstár a kiválóan fényüzésre szánt holmiknak, tárgyak és ágak szerint csoportosított szervezetét képezte.

Apafi ingóságainak jegyzékét számos töredékben bírjuk. Az erdélyi kincstári levéltár, melynek nagyrészt az Apafi-család magánlevéltára képezi, a feloszlott főkormány-szék levéltára sokféle gyűjteményei igen érdekes részleteket tárnak elénk arról a gazdagságról, mondhatni pompáról, melyet az erdélyi udvar ez időben kifejtett. Legterjedelmesebb s legkimerítőbb azonban a fogarasi kincstár jegyzéke, melyet fontosságánál fogva ez alkalommal legméltóbbnak vélünk ismertethetni.

A fogarasi vár a XVII. század végső tizedeiben az utolsó erdélyi fejedelem ingóságainak legjava részét őrizte falai között. Öt-hat helyen halmozta fel Apafi kincseit, tekintettel leginkább főbb tartózkodási helyeire. Gyulafehérvár, Szeben, ősi jószágá Ebefalva, Déva s Fogaras voltak azok a biztos helyek, hol hajdú-örség őrizte a drágaságokat.

Fogaras vára, melyet erősített volta mellett még lakályos és csinos elrendezése is ajánlott, kiválóan kedves helye volt Apafinak. Élte végső éveit itt élte le nagy bújában az öreg fejedelem, felvidítva egyhangú magányát siposainak «régi módi» dallamaival s itt is halt meg 1690. ápr. 15-én.

Fogaras vára egyike Erdély legnagyobb multtal bíró emlékeinek. 1204-ig viszi fel eredetét Kemény József. Magát a vár külseje is sok változáson és javításon ment keresztül. Majláth István, a lázadó vajda, Bethlen, a Rákóczyak, Apafi megannyian restaurálgatták, csinosították, s így számos műízlés egyveleges jellegét tünteti fel. Kemény János eleste után 1663-ban az erdélyi rendek 80,000 forintban Bornemisza Anna fejedelem asszonynak adták, kitől 1684. II. Apafi Mihály birtokába ment által.

A kincstár 7 teremből állott. Bejáratán kettős zárú, vaspántokkal keresztben elzárt kétfelé nyíló boltozatos ajtó állta el. Az ingóságok szegekkel kivert erős ládába — úgynevezett arcaiba — és szekrényekbe voltak elhelyezve. Fogarasban mindössze 52 láda volt.

Az első és második ládában a női öltözet, a fejedelem-asszony ruhái voltak elhelyezve: mintegy 40 darab palást, mente, fejkötő s alsóruha. Anyagjuk túlnyomólag a bársony; színük: fekete, vörös (karmazsin, élénk), haj, barack, hamu, tengerszínké. A bársony két faja szerepel: a sima s a kettős (dufla) bársony, arany-ezüst fonállal varrva, béllésök: nyuszt nyest, róka s hiúz, ritkán farkas-mál, becses a fejér róka-torok, melyet Mármaros-Szigetről kapott a fejedelemasszony. A csipkézett francia: arany-ezüsttel kötött s arany-ezüsttel fodorított. A ruhák jellegét illetőleg háromféle viselet van képviselve: a magyar, a francia s a lengyel. A ruhák mellett a fejdíszek is elősoroltatnak: a fejkötők gyöngyökkel, arany-ezüsttel csipkézve, fejszorítók s a többi között két «hajbúl csinált egész fej», mai nevén chignonnak nevezik.

A láda tartalma egyes darabjainak becsára 300—12 frt maximalis és minimalis érték között ingadozik, vagyis, ha a XVII—XVIII. századi érték átlag elfogadott ötszörös becsét tekintjük, a legdrágább csipkézett szoknya 1500 frtot s a legegyszerűbb amiculum, vagyis házi mentécske 60 forintot ér.

A 2—7. szekrény a második termet tölti be. Tartalmuk: ló- és nyeregszerszámzat, a fejedelem köntösei, kézi eszközök: botok, korbácsok, ostorok. A lószerszámzat jellege törökös; nyergek jellege: török, tatár, csak a katonáknál divatos az úgynevezett magyar fa-nyereg, a főurak s a fejedelem díszkengyelei széles talpú, olykor aranyos vagy ezüstös török kengyelvek. A felsallangozott veres, sárga bagariából készült egyéb szerszámzatot mind az udvari szíjgyártók készíték. Mennyiségök megítélésére elég felhoznunk, hogy a fejedelmi istállókban 97 háta, rendszeren lova-

golt paripa volt. Kiváló pompát fejtettek ki a takarók készítésénél: a lelógó két czafrangon az egyesített erdélyi és szívpajzsban az Apafi-család czímere volt hímezve. A korbácsok nyele jobbra csontból készült.

Nagy helyet foglaltak el a fejedelem ruhái is. Mentéi, dolmányai, övei, nadrágjai, csizmái, süvegjei, botjai halommal, minden rendszer nélkül említettnek.

Süveget, kétfélét említenek, úgynevezett kozák prémes-süveget, melyet a fejedelem — mint Apor írja — nagy előszeretettel viselt, s közönséges prémes süveget. Színökről elmondhatjuk, hogy a színek majd minden fokozata képviselve van, kezdve a vörös s végezve a hollószínen; anyagjuk bársony, vagy angliai posztó, bélléseik: jobbadán rókatorok, legtöbbször köves forgó (olyikon 100—110 smaragd és öreg gyöngyök is), melyekbe kócsag, darú, sastoll illett.

A mente bársonyos, skófiummal varrott, nyusztal, vagy hiúzzal prémzett, vagy galléros, vagy a nélkül való, gombjai a díszmentéken kövesek (gyémánt, rubin), a gombszárok arany vagy ezüsfonállal szöttek. Némelyiken nincs gomb, hanem gyöngyös vitézkötés helyettesíti. A hosszú gombokkal, sújtásokkal teremtettézett mentét boér-mentének hívták. Jellemző a viselet eltörökösödésére, hogy a ruhák között mintegy 40 török — Erdélyben készült (nem ajándek) kaftán («török palást») és 15 bő nadrág is említetik. A dolmány anyaga: gránát posztó, angliai s atlacz posztó, színe sokféle; gombjai aranyasak vagy arany-ezüst kapocscsal fűzik be; varrása: skófium. Kiegészítő része az öltözetnek a kockásan vert, különféle színű czifrán kivarrott öv. A nadrág skárlát vagy angliai posztóból készült, sujtása arany-ezüst fonállal varrott; a csizma sárga, vörös bagariás, sokszor sárga szattyánbőrös cselebi-csizmát is említ a kincstartó. A sarkantyú vagy tiszta arany-ezüst, vagy zománczos. Elmaradhatlan a bot, ébenfából vagy nádból, pusztán arany vagy ezüst gombbal, olykor különféle alakokkal.

A 8. szekrény késeket, órákat különféle csecsebecségeket tartalmazott, a 9-ik drága bőröket, tigris és párducbőröket. Áruk 2—70 forint között változik.

A 10—15. szekrény *armarium* vagyis fegyvergyűjtemény volt; kardok: magyar s török kirakott markolatú finom pengéjük, hegyes török, buzogányok, pisztolyok, puskák s két magyar felíratú erdélyi öntésű mozsár.

A 16—37. szekrény, mely a harmadik szobát tölté be, vegyesen könyveket (díszkötésük: veres s megyszín aranyas virágú keretekkel az előlapon), szerszámokat, házi eszközöket (szőnyegek díszes hímzésű különféle alakokkal, az udvari képiró által festett spanyolfalak) tartalmazott.

A 37—52. szekrényben a drágaságok voltak elhelyezve: ékszerek, az ezüst-arany tálak, csészék, mosdómecedenczék, gyertya- és sótartók, kupák, kannák stb., a 4. és 5-ik teremben az ében- körte- s diófából készült asztalok, falazatos belsejökben fiókos szekrények, s pohárszékek, ágyak s végül a lomtár, köztük egy kép: «Repraesentatio 4. Anni temporum cum versibus latinis aetatem hominis figurantibus in tela oblonga convoluta»; értéke 12 frt.

Ez a fogarasi kincstár vázlatosan ismertetett tartalma. Összes becsértéke (25% véve a valódi árnak) 24,883 frt 89 denár akkori értékben. Nem épen nagy összeg, de mégis mutatja a gazdagságnak és fényűzésnek azt a mérvét, mely nem annyira a külső látszatot, az érték fitogtatását, mint inkább a munka soliditását s ennél fogva tartós becsét kereste.

Thallóczy Lajos.

Három régi egyházi pecsét.

Ezen alkalommal a XIV-ik századból országunk két főpapjának és egy conventnek pecsétjét fogom a szíves olvasóval megismertetni.

Első helyen áll Lodomér esztergomi érsek pecsétje. Ha összevetjük a Lodomér esztergomi érsekről nyomtatás-

ban megjelent történeti adatainkat, azon időtartamról, melyen ez az érseki széken ült számos ellenmondást fogunk találni. Míg a többek között Pray György Specimen Hierarchiae című munkája I. kötetében a 164. lapon I. és II-ik Lodomért említ, kik egymást követve 1279-től 1297-ig esztergomi érsekek valának, addig Török János Magyarország Primásai című művében az 53—62. lapon csak is egy Lodomér nevű érseket hoz fel s annak elhalálózását 1297-re teszi.

Az első szám alatt közlött pecsétünk azonban Lodomér érsek által egy 1303-ban kiállított oklevélről függ, mely az Anjoukori Okmánytár I. köt. 65. lapján tétetett közzé.

Azt, hogy ezen esztendőben Lodomér volt érsek, történeti munkáinkban fel nem találhattam. A Magyar Sionban I. 27. és IV. köt. 723. ll., hol a XIII-ik század végén élt esztergomi érsekekről van szó, szintén nem akadhattam ennek nyomára.

Várnunk kell tehát, míg ezen kérdést Krauz Nándor történettudósunk a «Monumenta Ecclesiae Strigoniensis» II. kötetében felvilágosítja és eldöntendi.

A mi az 1-ső sz. a. pecsét alakját illeti, ennek leírása ugyan az, mit Praynál az idézett helyen a 164. lap c) alatti jegyzetében Lodomér érseknek 1292-ki pecsétjéről olvashatunk a körírat is egyez ú. m.

† S · MINVS · LODOMERI · DEI · GRA · ARCHIEPI STRIGON.

A második helyen István zágrábi püspöknek pecsétje foglal helyet. Régibb történetíróinknál hiába keressük az ennek származására vonatkozó adatokat. Kerchelich maga,

ki a zágrábi püspököket ismeretes munkájában felsorolta, s viselt dolgaikat megírta, mit sem tud az 1355—1377-ig a zágrábi püspöki széken ült István püspök származásáról. Pedig e tevékeny főpap I. Lajos királyunk alatt az ország közügyeire nevezetes befolyást gyakorolt. Különösen 1363. Szlavoniában a király helytartói tisztét viselte. Ezen évben kelt az Országos Levéltár kincstári osztályában N. R. fasc. 1509. Nro. 49. alatt lévő oklevele, melyen az alábbi pecsét zöld viaszba nyomva látható.

A pecsét belsejében a sas szárnyról mindjárt tudhatjuk, hogy István püspök az Osl nemzetségből való volt. Az Osl vagy Ost nemzetségből három család tűnik ki történetünk évlapjain, ú. m. a XVI-ik század elején kihalt Kanizsay család, a legközelebb férfi ágában kihalt Viczay-család, és a dunántúl most is élő és virágzó Ostffy-család. István zágrábi püspök a Kanizsay-család első ősének Lőrincznek — ki Kanizsát megszerezte, s unokái innét nyerték nevüket, — fia volt, és testvére Jánosnak, kitől a Zsigmond alatt történetünkben kimagasodó három fiú, János esztergomi érsek, Miklós tárnok és István kir. ajtónálló s több vármegyék főispánjai származtak; a mint erről a szíves olvasó Nagy Iván családtani munkája VI. köt. 64. és 65. lapján szintén bővebb útmutatást fog találni.

A család czímere tehát, mint említettem egy lábas sas szárny, mint ez pecsétünkön is látható, ez annyiban mégis különbözik Kanizsay János esztergomi érsek pecsétjétől, melyet a többek között Nagy Iván is az idézett helyen közzétett, hogy a sas láb egy sisakon látszik nyugodni, továbbá, hogy a szárny felső tollairól jobbra és balra czímer foszlányok lengenek. A szárny fölött a patkót tartó struczmadárt, mint az Anjou-korszakbeli királyaink czímer jelvényét István püspök nézetem szerint, csak is mint Szlavoniának királyi helytartója használhatta. Nálunk ez volna az Osl nemzetség első ismeretes pecsétje; a külföldi történetírók közül azonban már Duelli «*Historia Ordinis Equitum Teutonicorum Pars*» IV. Nro. 24. e nemzetségnek egy

régibb 1294-ki pecsétjét ismertette, mely az Osl nemzetségből való Péter comes fiának, Gergelynek — kitől az Agyagosi Oslók származtak — pecsétje; mely abban különbözik a többitől, hogy a sasnak feje is látszik,

mely jobbra néz és előtte egy kivont egyenes kard van elhelyezve. Az ugyancsak Duellinál 35. sz. a. közölt sas szárnyas pecsét, mely pedig egészen hasonlít az Oslók pecsétjéhez, mivel tulajdonosa Karnepruni Hertneitnak neveztetik, és így egészen idegen családé, nem gondolnám, hogy az Osl nemzetségből származotté volna.

De már térjünk át István püspök pecsétje köriratának leírásához, ezt így olvashatjuk le:

(†) S. STEPHANI ET ZAGRABII ET REGI (S)CLAUONIE
UIGAR: LOCOVICI. R. V. GNALIS.

A harmadik pecsétről, mely a Hatvani conventé, miután pecsétjének, habár tökéletlen rajza Jérney ismeretes munkájában a Történelmi Tár II. kötete 74. sz. a. látható, csak kevés mondani valóm van. A pecsét, melyről a rajz vétetett, szintén az Országos ltár kincstári osztályában N. R. fasc. 941. 1. sz. a. őrzött 1303-ki

oklevélről függ (lásd az Anjou-kori Okmánytár I. 56. l.) a pecséten az ágat tartó és balra néző szent szűz Margitalakja már elmosódott, jobbról hold, balról nap látható.

A pecsét körírata ez :

† S. ἈΘΩΒΤ. ΕΔΛΕΣ. S.(Ο)ΓΑΡΕΤΕ. ΙΕ ΗΟΤΩΟΝ.

Egy tekintet a köríratra azonnal meggyőz bennünket, hogy az nagyban elűt a Jerney által közölt pecsét köríratától.

Nagy Imre.

Régészeti irodalom.

A besztercebányai egyházi emlékek története és helyreállítása IPOLYI ARNOLD besztercebányai püspök által. Budapest, 1878. A m. tud. akad. könyvkiadóhivatala bizománya. 4-r. 151 lap.

Dr. Dux Adolf az «Ellenőrben», ifj. Abrányi Kornél a «Kelet Népében» ismertették már e munkát. Érdeme szerint dicsérettel halmozták el, mihez mi is őszintén járulunk. Hódoló elismerésök azonban, miután csupán kivonatolták Besztercebánya középkori műtörténelmét, nincs eléggé indokolva; nem is lehet kritikai belemélyedés híjával, ily tanulmány érdemét kellőképen kiemelni.

Mély tárgyismeret, lendülettel haladó szép-próza, élénk képzelem s ideális emelkedettség jellemzik Ipolyi minden irodalmi termékét. E szép tulajdonai most is érvényesülnek. Egyetlen város műemlékei ismertetését igéri ugyan a czím-ben, de nem mindig marad meg kitűzött tárgya mellett. Úgy szólván kéjútazásokat rendez a középkori művészet minden vidékére, s az olvasó valódi élvezettel követi őt mindenüvé, gyönyörrel szemlélve az általa leleplezett szebbnél-szebb panorámákat.

A kidőlgözás néha, tán túl a rendén könnyed. Ruganyosan szökell egyik tárgyról a másikra, olykor nem tördve azzal sem, hogy ez, fontos tényezők rovására történik. Többek közt, a természet- és helyrajzi meg a közlekedési viszonyokról egészen megfelejtkeznek. Közhibája a műtörténészeknek, s e tekintetben, tudtunkkal legalább egyedül Mothes Oszkár képez kivételt. Az építészet sohasem lehet független a tértől és anyagtól. Éppen ezért, minden műrégészeti tárgyalásnál előljáróba bocsátandó a műemlékek helyfekvésének minél tágabb körű ismertetése;

mert különben, a környék közetei s a közlekedési viszonyok számba nem vételével, az épületmaradványok előállása, ízlése és fennmaradása csak hiányosan vázolható.

A művészi teremtés nagyobb köbméterekben dolgozó ágaira, mint az emlékszerű építészetre s a szobrászatra úgy külsőleg, mint szervezetileg nagy befolyású a vidéken található kő- és faanyag minősége és mennyisége. A Somme és Szajnamellék magas művészete kifejlését jó részben az fejtí meg, hogy a partjain lévő legjobb minőségű homokkő-bányák keze ügyében esvén a munkásnak, hatalmas ingerül szolgáltak számára, hogy az élettelen kő eszményi alakítására vállalkozzék. Míg nálunk az Alföldön alkalmas építési anyag híjával lévén, az új képződményű homok, agyag és görgeteg talapon, a különben is kardhoz szokott nép szellemében nem is ébredhetett föl a művészi alkotás vágya.

Ismernünk kell még a környék geologiai alkatát azért is, mert pontos fölvilágosítást ad az építkezés költségeiről, melyek a keményebb vagy puhább kő- és fa-anyag szerint, ma is jelentékenyen módosulnak. Szintén a kőnemek ismerete folytán tudjuk meg, mit tartsunk a műemlékek conserválásáról. Így pl. egy más munkában * Beszterczebánya vidékéről ezt olvassuk: «a dolomit túlnyomó s ennek jellemzetes szétmállása a Beszterczebánya és Predajna közötti vidéknek, valamint a pusztopoliei hegysíknak különös jellemet ad». Igen, de ha Beszterczebánya műemlékei, mi különben sem ritka eset, dolomitból alkottattak volna, akkor elpusztulásuk okát ne keressük törökben, tatárban, kálvinistában, hanem kész bűnbak az idő vas foga, melynek a málladozó kőanyag nem tudott ellentállani. — A közlekedési viszonyok nagy szerepe a különböző műbefolyások létrejövetelénél, nem igényel bővebb bizonyítgatást.

Zólyom megye fővárosa régi telep: Nova villa de Bistricia név alatt már 1255-ben előfordul. Jelenlegi műemlékei azonban, csak a XIII. század utolsó évében jöttek tervbe,

* Hunfalvy J.: A magyar bir. term. viszonyai. Pest, 1863. I. 255.

midőn kiváló szervező talentomával megörökíté nevét a Felvidéken, Zólyom hatalmas főispánja, kit szerzőnk hódolva a közszokásnak, Donch lovagnak nevez. Pedig a lovagot Donchnak írni, ép olyan, mint ha most is Usubunról írnánk, mert Anonymus így említé Öcsöböt.

Donch, kinek atyja is Domokos, mai olvasással Dank* kicsinyített régi magyar formája Domokosnak, épen mint Frank Ferencznek, Laczk Lászlónak stb. Helyneveink közt is előfordúl Kolozsmegyében Dank, de ez, lehet hogy az oláh Dinkuból alakult. Csík-vármegyében azonban létezik Dánfalva, mely még az 1685-ki székely lustrában is Dankfalva néven fordul elő. Végre állításunk mellett döntő bizonyítékot képez, hogy későbbi századokban a lovag ivadécai egyenesen Dane vagy Danco néven említettnek.

Dank vagy Domokos lovag számos templomot építtet s a túrócz-szent-mártonit újonnan dotálja, «sőt ez utóbbit — úgymond Ipolyi — újra is építi, habár erről az okmányok világosan nem szólnak, de annál inkább hirdetik ezt a Donch főispántól maig fennmaradt műemlékek». Erre aztán előadja, hogy a túrócz-szent-mártoni kezdetleges góth ízlésű egyház szentélyében nagyszerű falfestmény maradványai találhatók még, melyeket ábrában közöl. Előttünk egy térdelő lovag, imára kulcsolt kezekkel, rómaiás szabású tunikában, harisnyában s az addigi turbánszerű süveg vagy hosszúkás magas kalap helyett, hosszú csuklyában.

A lovag öltözete után következteti szerzőnk, hogy ez alak Dankot mint az egyház donátorát ábrázolná, mi azonban, véleményünk szerint, nagyon kétséges; még pedig azért, mert nincs adatunk arra, hogy Dank újra építtette volna a t.-szent-mártoni egyházat, és mert épen öltözete is ellenmond e föltevésnek.

A csuklya (cucullus), már a rómaiak előtt ismeretes volt. A társadalom alantasabb osztályai, s Illyria régi lakosai viselték (bardocucullus). A hosszú, lefityegő csuklya

* Szabó Károly a bécsi képes krónika fordításában CXII. l. Dancsnak olvassa, de a felhozandó példák ennek helyességét kétségbe vonják.

(Kapuze, Geschwänzte Gugel, Gugelhut, Capuchon) azonban, külföldön is, honnét a divat akkoriban esiga lábon érkezett el hozzánk, csak a XIV. század második felében vált a lovagi öltözet kiegészítőjévé.

Nem valószínű tehát, hogy Dankot 1315-ben, vagy legkésőbbi időt véve föl, halála évében 1344 és 49 közti időszakban * ábrázolhatná az a kép, melynek legfeltűnőbb öltönydarabja a divatszülő távol Nyugaton is, 1350—90-ig volt virágjában a lovagoknál. ** Az sem áll, hogy a magyar képes krónika Anjou-kori képein ez előfordulna. A tunicát s pánczélinget igenis látjuk, de a csuklya nincs benne sehol; még legjobban hasonlítana ahhoz Örs vezér fővege, mely azonban, mivel nem símúl a felső ruhához, inkább kucsma vagy lefityegő nyelvvel ellátott kalpag, mintsem csuklya.

Beszterczebánya első telepének anyaegyháza, a szászfalvi templom késő góth boltozatán címeres köpaisok láthatók. Szerzőnk ezeket azon polgárok címereinek tartja, kik a váregyház és kápolna újabb építkezéseinek jóltevői voltak. Egy részök, vonalakból szeszélyesen képzett alakú, más részök azonban különböző tárgyakból áll; látunk ott létrákat, melyek egyike mellett M. K. Michael Königsbergert, másika mellett a G. betű Gurtellert, az egyház adományozóit jelenti. Érdemes e létrák magyarázatát adnunk, mert ez által, ama két bőkezű polgár életfoglalatosságát fejtjük meg. Részünkről, franciaországi műemlékeken, a bányalétrát mindig az ötvösség jeléül találtuk, s így valószínűnek tartjuk, hogy Königsberger és Gurteller is aranyművesek voltak.

Tovább menve, szerző a kalapácsokat s a csákányt a bányászok címérének tartja. Az előbbire nézve igaza van: azon vidék conservatív bányászai maig megtartották e címereket, ott pompázik a keresztbefektetett kalapács és csá-

* *Boika* T. értekezése Donchról. Századok, 1876. 123, 124. l.

** *L. Falke* cikkét a bécsi «Mittheilungokban» 1860. S. 222. «Ihre Blühte (der Gugeln) fällt zwischen 1350 und 1390».

kány minden selmeczi bányász gombján mai napiglan. De a 11-ik ábrára nézve megjegyezzük, hogy az nem csákányt, hanem szekerczét mutat, s a szekercze mindig az ácsok és zsindelymetszők czímeréül szolgált.

Ipolyi műszerető gondja a vártemplomot szemelte ki tevékenysége színteréül. A helyreállító munkálatok megkezdése előtt azonban, okvetlen tisztába kellett jönni az épület korával. Nehéz föladat volt ez, s annyival nehezebbé vált, mert szerzőnk ellentétbe helyezte magát Henszlmann Imrével. Ipolyi XIV. századbelinek tartja a vártemplomot s nagy tudományos készlettel száll védelmére ez állításának. Henszlmann ellenben a XV. századból keltezi s rövidebb czikkében a részletekkel indokolja véleményét.* Melyiket válaszszuk, hol lappang az igazság? nehéz eldönteni, s annyival nehezebb, mert szerzőnk, a tájékozódásra annyira szükséges alaprajzokat, a szoros értelemben vett besztterczebányai műemlékekhez nem ad.

Kormeghatározások a műtörténelemben mindig nagy körültekintéssel viendők végbe. A középkori művészet, logikai és szabályos fejlődési menetében szakadatlan láncolatot képezvén, régi és új irányok úgy összefonódtak, hogy a XII—XVI. századig bajos megfogni a művészetet egy bizonyos kiszemelt ponton. De nem csak a művészetben érvényesülő haladás, örökös mozgás és pezsgés elvénél fogva, hanem azért is nehéz a műemlékek századjának meghatározása, mert a bizonyító példáknak csak szűk körét ismerhetjük el bizonyító tényezőkül. Mert pl. a csúcsíves ízlés Franciaországban 1140 körül támadva, Kelet felé hullámszik s a Rajnánál 1230 körül, míg nálunk csak 1260 táján lép föl először. Ennélfogva a kormeghatározásoknál csupán egy-egy tartomány hasonló műemlékei vehetők be argumentumokül.

Azonban úgy találjuk, hogy a műízlések propagatiója nyugatról keletre, maig sincs megállapítva részleteiben, s

* Archaeol. Közlem. VII. 11. l.

míg ez meg nem történik, addig ily kérdések szabatos eldöntéséről szó sem lehet.

Hasonló dilemma szorongatja belátásunkat a művészeti iskolák meghatározásánál. Henszlmann külföldi mesterek kezét * ismeri föl Beszterczebánya műemlékein. Ipolyi a hazai műgyakorlat termékeit látja bennök. Lehet, hogy mind a kettőnek igaza van.

Jellemző vonása a középkori művészetnek, különösen az építészetnek, hogy a művész egyénileg eredetit kevésbé akart producálni, mint inkább minden törekvése abban központosult, hogy az általánosan elfogadott típusban tökélyesbüljön. Jelentékenyen hozzájárul ehhez, hogy a középkorban a tervelő és kivő művészet nem lévén külön választva, kőfaragó, szobrász és építész egy ugyanazon szövetkezet tagjai valának, s föltehető, hogy nagyobb alkotások, tervek, rajzok készítésében az egész szövetkezet együttesen vett részt.

E közös működésből magyarázhatjuk ki, hogy a középkorból annyi műépítményhez képest, oly kevés művész neve maradt fenn. Ipolyi néhány hazai művész nevét közli; az említett oknál fogva, nem valami hosszú ugyan e lajstrom, de arra épen elegendő, hogy virágzó műgyakorlatunkról tanúskodjék.

A reformáció behozatala, mint mindenütt, úgy Beszterczebányán is véget vetett az egyházi művészetnek s azzal együtt a műiskoláknak. Ezt mi is készségesen elismerjük. Magasb elvek eredménye volt ez. A reformátorok ott lették az új testamentomban, hogy «örizkedjete a bálványoktól»! s a szeretet apostolának e végső intelmét a régi faragott képekről, saját koruk szent képeire alkalmazták. S a művészet valamely ágának letarolása, maga után vonja az egésznek hanyatlását.

Meglepő azonban, hogy szerzőnk, keményen kikel az «ikonoklasta kálvinisták» ellen. Támadásai ellenében mi

* Az az külföldi iskola képeinek tartom, mi épen nem zárja ki, hogy a külföld iskoláiban fejlődött magyar születésű festette. Henszlmann.

csak azt az egyszerű kérdést kockáztatjuk, hogy mit keresnek kálvinisták Besztercebánya műtörténelmében? Zólyom-vármegyében sohasem vert gyökeret a kalvinizmus, s a legközelebbi kálv. gyülekezet is 9—10 mérföldnyire a várostól, Losonczon és Szkároszon szervezkedett. A kálvinisták tehát, zsidós képgyűlöletüket, legjobb akaratuk mellett sem terjeszthették volna ki a távoli Besztercebányára. Voltak ugyan képpromboló Karlstadtok Besztercebányán is, csak hogy véletlenül azon a vidéken Karlstadtot «jezsuitáknak» hívták.

Ipolyi legelső restaurálása is egy jezsuita rombolás helyreütése volt. A sz. Borbála kápolna oldalfalára Gurtsek Ignác jezsuita-atya, a hanyatló renaissance minden ízléstelenségével és gyarlóságával készült új márvány oltárt állíttatott. «Odahelyezésekor *romboltatott le* a gyámkövek egyik szobra, mely sz. Istvánt állítá elő. A restauratio *első* feladata volt tehát az úgysis minden műérték és történelmi becs nélküli tárgyat, mely az alapítók jogát már is bitorolta, innét eltávolítani és ezzel a letörött hiányzó gyámkő szobrát is helyreállítani.» Szerzőnk fölment attól, hogy a jezsuita rombolásról keményen írjunk: megtette önmaga mi helyetünk, itt idézett soraiban.

A többi öt mellkép fönmaradt; a jellemzésre törekvő német realisticus fölfogással, idombáj nélkül ábrázolják sz. Lászlót, Adalbertet, Imrét, sabariai, sz. Mártont s a szerzőnk szerint «slavoniai, tótországi Stridóban születettnek vélt sz. Jeromost».

Sz. Jeromos, saját mondása szerint (Catalog. c. 135.) «natus oppido Stridonis, quod a Gothis eversum, Dalmatiae quondam Pannoniaeque confinium fuit». Vegyük tekintetbe a 377-ki terület elnevezéseket, hogy srida, sridni vagy sridon magyarul annyi mint határ, confinium, hogy a nicaei zsinat okmányai közt szerepel egy «Domnus Stridonensis ex Pannonia Episcopus», s kétségtelennek fog fölteni azon állításunk, hogy szent Jeromos nem született sem Slavóniában, mint Ipolyi állítja, sem Dalmátiában, mint

olasz írók erősítik *, hanem a Pannonia szélén fekvő, jelenleg is Stridónak nevezett zala-vármegyei muraközi városkában látott napvilágot.

Szakavatott szerzőknél ritka vendég az efajta tévedés. Művében épen a martyrok s az egyházi atyák jelenetei megfejtésénél nyilvánul leginkább az ő tárgyismeretének roppant gazdagsága. Semmit sem hagy megfejtetlen. Nyiltan azt bizonyítva be ez által, hogy a középkori művészet sohasem alkotott talányképeket. Alkotásuk korában az alakok a nép előtt is felfoghatók valának, a gondolat átlátszó tisztaságú s a művész remek alkotásánál bizvást számíthattott a szemlélő értelmére.

Lássuk miként sikerült a hatodik mellkép, melyet a jezsuita rombolás miatt egészen újonnan kellett előállítani. Jelmeze ellen semmi kifogásunk. Öltönye s hajviselete a megszólamlásig olyan, mint a tarcsafalvi s székelykeresztúri harangok éremképein ábrázolt királyokéi. Azért mégis kéri őt társa csoportozatából. Hasonlítsuk csak össze sz. László élesen markírozott, redős, kifejezésteljes vonásait e kimeredt és színtelen arczczal, s szembeszökik a különbség, mely egy dűreri arczkép s egy modern photographia közt létezik. Szóval, a jelmezisme, miben Ipolyi ismereteire volt szükség, semmi kívánni valót sem hagy fönn, de a kivitel, az arcztípus alkotása, mi inkább a modern művész föladata volt, téves, mert megzavarja azon emlékek harmóniáját, melyek közé soroztatott. Egyébként is, Storno rajzai a mily vázlatosak, ép oly pontatlanok.

Ejtsünk még néhány szót a sz. Erzsébet egyházzól, melynek ablakfestményei tervezeténél szerzőnk, igen helyesen, nem annyira a történetűséget tartá szem előtt, mint inkább az egyházi ikonographiának hagyományos szabályait. A középső részt hat magyar szent álló képe foglalja el, két oldalt térdelnek Károly Péter a középkori művészi és polgári öltönyben, mint alapító, s Ipolyi püspöki díszben,

* Stankovich: Della patria di S. Girolamo. Venezia, 1824. — Appen-
dini: Della questione intorno alla patria di S. Gir. Zara, 1833.

mint adományozó. A donatorok fölötti tér, kályha-tábla alakban van kirakva, mi a mellett, hogy ízléstelen, még a gothica alaptételeivel is ellenkezik, a mennyiben a középkori művész képzelme, minden parányi tér tipikus betöltésére irányult.

Egyébként a festmények többi része, sz. Erzsébet alakja kivételével, sikerültnek mondható. Erzsébet jobbján könyvet, baljában rózsákat tart. Az utóbbi helyén van, mert a legenda érdekesebb részére vonatkozik, de nem tudjuk, mit keres kezében a könyv, melylyel Krisztus, az egyházi atyák s csak szükségből, nagy ritkán ábrázoltatnak nők. Végre a szent pártfogó fejdíszje egészen elüt a többiétől. A korona, mely nincs indokolva, miért hasonlított a lombardiai vagy vaskoronához, csak a feje búbján van, mint a magyar menyecskek főkötője. Ez nem áll összhangban István, László és Margit egyenesen föltett, stylizált lilomos koronájával. Még a porosz-Marburgi egyház remekműű szobrán is, az ékköves diadém vízszintes vonalban koronázza a szent hölgy fejét.

Egészen figyelmen kívül hagyta szerzőnk az építészetben, mióta csak létezik, mindig érvényesülő gazdálkodási szempontot. Midőn a román ízlést túlszárnyalja a góth, szerinte akkor «lelegelőbbkelő egyházi székeink és városaink siettek a csak nem rég felépült díszes román bazilikákat lerombolni és helyökbe góth domokat építeni, vagy csak azokat átalakítani». Szerző önmaga ellen fordul, ha a tradíciókat magasztalja s mégis épen az egyházat vádolja azzal, hogy művészetének új divata a régít elpusztítja.

A sz. Erzsébet kórház templomáról is azt állítja szerzőnk, hogy «hajójának egyik oldalfala letöretett, midőn az újabb templom hozzáépítettet». Feledi, hogy a középkor nem a Haussmannok kora volt, sőt építészet tekintetében a gazdálkodás mintaképe. Nem rombolta le a már meglévőt, hanem ily hozzáépítések alkalmával rendesen megtartotta az egyik oldalfalat, úgy, hogy az közös fallá vált a régi s új épület között. Állításunk igazolásául fölhozzuk a nagysze-

beni XIV. századi Mária kápolna egészen analog esetét. Szűkké vált az egyház, s ekkor nem hordták le, hanem 1431-ben, hogy tért nyerjenek, meghagyták 3 oldalfalát s úgy osztották be, hogy ez az új egyház chorusa lett*; épen mint ahogy Besztercebányán az átalakítás által «az új templomnak a (sz. Erzsébet) régi templom csak mintegy előrészt, míg szentélye mintegy mellékkápolnáját képezte.

Művészeti szempontból Besztercebánya 3 legbecsebb műemléke: sz. Borbála oltára, az olajfák hegye s a keresztelő medence. A szárnyoltár, góth ízlésű plasztikai művészetünk egyik legremekebb maradványa. A vallásos ihlettől sugallt merészszerűtű képzelem s kiváló technika tesz értékké. Merészen alkotva, élesen határolva, dísztagjai s lombozata a műszaki fejlettséget teljes bevégeztségében mutatják fel, s míg a pomeraniai s bajorországi efféle számos alkotásokon oly gyakori a túlterheltség, ez épen mérsékeltisége által emelkedik ki a hasonnemű műdarabok közül. De a mellett hanyatlási alakzatok, kanyarívű bolt-hajtás, sőt talapzatán az ú. n. számárhát is föltűnnek. Szerzőnk e téren szintűgy, mint munkájában több helyt, örömet állít föl hypothesiseket. Thausinggal is közölte ennek, valamint a kassai szárnyoltárnak fényképét, s az hajlandó a kassai képeket Schongauer iskolájának tulajdonítani. Dürer életírójának e véleményét azért nem írhatjuk alá, mert ez oltárképek rajza lényegesen eltér ama sváb művészeti iskola termékeitől: a csapott, szűk váll s a túlságos nagy idomokban megjelenő fej, oltárképeinken nem láthatók. Valószínűbb azonban, hogy Wolgemut iskolája hatott azon honi mesterekre, kik a szárnyoltárt készítették. Érzékeny, eszményi képzés tűnik szembe a besztercebányai oltár két nagyobb női alakján, melyek kecses meghajlása, hosszúkás kerekded arcukon a gömbölyű áll, még a bő redőkben hullámozó öltözet is és a megtört uszály, melyet két angyalka térdepelve tart: egytől-egyig a frankoniai műiskola gyakorlatára s kivitelére emlékeztetnek.

* Möckesch: Pfarrkirche zu Hermannstadt. S. 45.

A remekmívű keresztelő-medenczének Ipolyi által restauráltatott födélzete, mivel decoratív elemei zagyvák és soványak, nem áll arányban dúsán ékített és választékos ízlésű talapzatával. A tetején emelkedő csupasz kereszt helyén is czélszerűbb lett volna keresztvirágot vagy legalább némileg díszített keresztet alkalmazni.

Megjegyezzük még, hogy ha Ipolyi keltezése áll, úgy az e műemlékeken mindenfelé domborodó egyesített magyar czímer anachronismus. Magyarország egyesített czímerének legrégibb, elszigetelt példájára mi csak 1389-ben, Zsigmond egyik pecsétjén akadunk. * — Végre, Margit hercegnő Mária magyar királynőnek nem testvére, hanem nagynénje volt.

Sok apróságra kiterjeszkedtünk e nagyszabású mű birálatában. Ez eljárásunkat azonban nem fogják akadékoskodásnak tartani azok, kik tudják, hogy ily középkori kicsiségek értéke megnemesíttetik, ha kimutatjuk, hogy magasabb elvek által követeltetnek s nagy jelentőségre emelkednek, ha fölemlítjük, hogy ama nagy törvényeknek engedelmeskednek, melyeknek a domokat köszönhetjük.

Ipolyi fölemelkedett a magaslatra, hova csak a választottak parányi csapatkája kísérheti: megérté a középkori művészet életelvét, vezéreszméit, s látja bennök a szépség valódi magvát, a tiszta művészeti elvet. S szószólójává lett e jól felfogott művészetnek, hogy elfoglalja az, megillető helyét a nemzet művelődésében. Meg akarja értetni velünk, hogy ama csábos térre kalauzol bennünket, honnan a legnemesebb élvezetek bő forrása buzog. Tettel bizonyítja be, hogy az a mit közvéleményünk a legnélkülözhetőbb fényűzésnek tart: fölemeli gondolkodásunkat, nemesíti érzelmeinket, finomítja erkölceinket, s ráadásul még a bálványozott ipart is virágzatra segíti. Mert a művészet, nagy iskolája mindazon iparágaknak, melyeket a műipar gyűjtőnevével emlegetünk. Ipolyi mindent hazai, beszteczébá-

* A legrégibb eddigelé ismert Magyarország egyesített czímere az 1385 évi »Regnicolarum Hungarie» pecsétén fordul elő.

Szerk.

nyai, soproni stb. műiparosok által készítettén, lendületet adott némely épen nem keresett műiparágnak.

Dr. Ballagi Aladár.

T Á R C Z A.

Hazai tud. intézetek és leletek.

— *A nemzeti muzeum régiségtára* a mult márcz. hóban a következőleg gyarapodott: a) *ajándékok*: József főherczeg ő fensége 4 ujabbkori érmet és jetont, egy köcsákánytöredéket és 1 egyiptomi domborműves lapocskát kőből, Lefkovics Ármin 11 dán ezüst érmet, Kocsis György és neje Jelenesis Erzsébet Csanádpalotáról 5 ezüst és 3 rézérmet, Gózon Imre Szentgyörgyvölgyéről 4 római bronz és ezüst érmet, 2 római téglát, 2 vízvezető-öncsötöredéket, 1 átfúrt agyagkorongot és 1 agyaghálósúlyt, Novák József II. Mátyás ezüst érmeckéjét, Hajas Péter 4 darab 1848/9-ki magyar pénzjegyet, Marossy János Tatárról 2 római bronzérmet, 1 régi mikroszkópkészüléket, 1 tatai porcellánkorsót, 1 vassarkantyút és 1 bronzgyűrűt, Seda Ernő 1 orosz ezüst érmet, Kucsera László 1 zománcczos orosz sárgarézdtyichont, özvegy Mixich Gyuláné Stridóról 1 római cserépkorsót, 2 római cseréptálat, 5 darab terra-sigillátát, 1 kovadarabot és mintegy 500 db régi cserépedénytöredéket, Mervay Sándor 1 bronzdíszítményt, Hozlinger János 1 rézpecsétgyűrűt és 2 darab I. Lipót-féle ezüst érmet, Türr István arannyal himzett fehér selyem zászlószalagot, Szabó Géza 1 bronz római érmet, Pulszky Ferencz egy 1848-ból való baltát és nemzeti szalagot ajándékoztak. — b) *Vétel után szereztetett*. Beatrix bronzfémérme, 1 római intaglio, egy 18³/₁₆ lat súlyú zománcczos ezüst csat, 5 ezüst érem, egy 8 arany súlyú őskori aranylelet, 1 ezüst billikó, egy 14 lat súlyú ezüst ékszerlelet, 1 pár zománcczos ezüst csat, egy 1⁵/₈ lat súlyú római ékszer, és a somogy-vármegyei szilli éremleletből 30 darab frizachi ezüst érem.

— *A nemzeti muzeum régiségtárát* márczius hóban 5173 személy látogatta.

— *Türr István tábornok* legujabban azon történetileg nevezetes fehér selyem zászlószalagot ajándékozta a n. muzeumnak, melyet a montenegrói fejedelemné sajátkezüleg himzett a magyar emigránsok számára, midőn 1862-ben be akartak törni Magyarországra. Az értékes arannyal dúsan himzett szalagon e felirat van: **МІЛІБА**.

НИКОЛАЕВНА КНЯГИНЯ ЦРНОГОПСКА; belését pedig vörös és kék színű selyem képezi.

— *A m. n. muzeum gipszöntője*, Vitéz János előbb nagyváradi püspök, majd esztergomi érsek csinos kőmellszobráról, mely a régiségtárban őriztetik, jól sikerült másolatokat készített. Egy példány ára 2 frt, kapható és megrendelhető a mintázónál, Molnár Viktornál.

— *Az őstörténelem köréből nagy fontosságu mozzanatot jelezhethünk*, b. Nyáry Jenő meghívására márczius 31-én d. u. a muzeum igazgatóságában a szakkörökből és az érdeklődők közül mintegy 23-an gyültek egybe: Pulszky, Ipolyi, Henszlmann, b. Nyáry Jenő, Péchy Jenő, Zsilinszky Mihály, b. Orbán Balázs, Dr. Arányi Lajos, T. Nagy Lajos, b. Nyáry Albert, Czobor Béla, Rudnay Béla, Deák Farkas, Csetneki Jelenik Elek, Hampel József, Ballagi Aladár, Pulszky Károly, Thallóczy ért. Lajos, Dr. Hegedüs Lajos, Dr. Szabó József, György Aladár, Serák Károly, Hunfalvy Pál. Pulszky Ferencz értekezleti elnökül s Thallóczy id. jegyzőül választatván, igen élénk eszmecsere után határozatba ment, hogy egy az ősrégészetnek főfigyelemmel kísérése mellett oly társulat alakulását szükségesnek tartja az értekező, mely a középkori s egyáltalán a hazai régiség-tudománynak mívelését s terjesztését is célba vegye. Hivatalos közlönyül az *Archeologiai Értesítő*t szemelte ki, s az alapszabályok megalakítására Pulszky Ferencz elnöklete alatt Ipolyi Arnold, Hegedüs K. Lajos, Henszlmann Imre, Hampel József, Deák Farkas, b. Nyáry Jenő, Péchy Jenő, Szabó József, s Thallóczy Lajos (id. jegyző) urakból bizottságot küldött ki, mely elkészítvén az alapszabályokat alakuló gyűlés fog egybehivatni. Örvendünk e sikeresnek ígérkező mozgalmon, mely a hazai régészetnek bizonyára új korszakát nyitandja meg.

— *A nagy-váradi műkiállításra* a m. n. muzeum igen érdekes és értékes tárgyakat küldött. Így pl. a biharmegyei őskori leletekből a *kis ürögdi*, nagy-váradi és nagy-révi tárgyakat; a régibb hazai cserép-készítményekből igen szép majolica-sorozatot, melyet épen dr. Rómer Flóris Ferencz úr buzgalma és ernyedetlen szorgalma gyűjtött össze nemzeti intézetünknek. Leküldettek még a szabolcs-vármegyei muzeum összes tárgyai, melyek a congresszuson ki voltak állítva; úgyszintén az iparmuzeum is csinos szövet gyűjteménynyel képviseli magát. Végül a muzeumi mintázó egész sorozatát küldte meg a különféle ősi, középkor- és újabbkori, valamint római tárgyak gipszmásolatainak és az érdekesebb pecséteknek.

— *Székes-Fejérvárott* a jövő év tavaszán országos kiállítás leend, melynek egyik osztálya régiségeket és egyéb műtárgyakat fog magában foglalni. Ezen osztály elnökeül *Pauer János* püspök, alelnökeül *Gerlach Benjámín* igazgató, jegyzőjeül *Szűts István* urak vannak kiszemelve. Érdekesnek tartjuk fölemlíteni, hogy a vallás- és közoktatási miniszter úr ő exca megígérte, miszerint az ország nevezeteseb muzeumait és gyűjteményeit képviseltetni fogja szebb darabjaikkal.

— *Székes-Fejérvárott* közelebb érdekes régiségek kerültek elő. Az úgynevezett Demkó szőlőhegyen ásás alkalmával a homokos talajban mintegy másfél lábnyira egy csontvázat találtak, mely arcczal lefelé fordúlva feküdt, fejfel keletnek, lábbal nyugatnak. A csontváz nyakán egy három szál drótból font bronz perecz volt, mely kevés különbözettel ugyanazonos a muzeumi képes kalauz II-ik kiadása 82 ábrájával. A csontváz feje körül s kezénél agyag (üveggel s arannyal futtatott) gyöngyök valának, mint a munkások beszélik, — a gyöngyökből megmaradt 1 példány némileg hasonlít az idézett mű 79. ábrájához. A lelet a bronzkorra utal, s ha a talált nyakpereczet s gyöngyöket tekintetbe vesszük, női hulla lehetett. A talált tárgyak, melyek közül a nyakpereczre nézve még megemlítjük, hogy igen szép patinával van bevonva, Schnetzer János úr ajándékából a fejérmegyei s városi történelmi s régészeti egylet régiségtárába került s ott ki is van állítva. A lelhelyen igen czélszerű volna ásatást rendezni; valószínű, hogy itt több érdekes tárgy is kerülhetne elő s talán egy bronzkori temetőre bukkanna a kutató. E lelet annál inkább is érdekes, mert még eddig Székes-Fejérvár városa területén bronzkori régiségek nem találtak.

— *Czéh-pecsétek*. Székes-Fejérvár város területén volt czéhek régi tárgyai közül érdekesek s említésre méltók a régi czéh-pecsétek, melyek ugyan a XVII-ik századot nem haladják túl, de azért hazai iparunk tekintetéből figyelemre méltók. A pecsétnyomók közül legérdekesebb a csizmadiáké, régi tallér alak, anyagát tekintve bronzból van. A díszített kettős körben következő felirattal bír: «SZEKES*FEIER VAR. CSIZMAZIA. CZEH*PECSET». Belül felül 1692. évszám, azután czifrázatok közt, sarú, árak s más mesterségi tárgyak. Megemlítendő, hogy az e korból maradt czéh-pecsétnyomók közül csak ez magyar, a többi német vagy deák feliratú. A székes-fejérvári vargák pecséte szinte tallér alakú és sárga rézből van. Körirata következő: «SIGILLVM CAEHAE SVTO RVM ALBAREGALIEN 1692». Belül egy háromlábú széken egy alak ül, mely kezében kést tart, körülötte kés, ár, állatbőr s hasonló alakok vannak. — A székes-fejérvári czipészek pecsétnyomója szintén tallér alakú, sárga réz, metszetére nézve ez a legügyesebb s legizlésebb kivitélű. Körirata következő: «SIGIL. EIN. ERSA. SHUMACH. W. IN. D. K. FR. ST. STUL-WEISENPURG 1692». Belül két egymás mellé helyezett vért van, melyek közül a czimertanilag jobboldalin hegyes orru czipő királyi pálczával átmetszve látható, a

baloldalin Magyarország czímere. A két vért felett és pedig a jobb-oldalin szűz Mária a gyermek Jézussal kezében, a baloldalin, ezzel szemközt, szent István a magyar koronát és királyi jelvényeket tartja, köztük csillag, felettük a háromszögű isten-szem. — Mind-egyik czéhnek van ezenkívül újabb pecsége is, csak a cipészek használták imént leírt pecsétnyomójukat mai napig. A pecsétnyomók keletkezési idejére nézve megjegyezzük, hogy a megye s város tulajdonképi rendezése a töröktől való visszafoglalás után csak 1692-ből származik. A megyei s városi levéltárakban is csak ezen időtől fogva vannak az okiratok. A pecsétnyomók jelenleg Nagy Ignác ügyvéd úrnál vannak, ki azokat a nemzeti múzeumnak fogja átadni.

Külföld.

— *Olympiai ásatások.* A «*Reichsanzeiger*» dr. Treu György febr. hó 21-ről szóló jelentését hozza. Az ez évi téli időszak ásatásainak központját, a Zeus-templom kitakarítása mellett, a Heraion képezte. Ez utóbbi hely oldal ásatásainak alkalmával, a Krónion halomra vezető, s a már Pausanias által is (6, 19. 1.) említett, éjszakra eső lépcső-erkélyzet (Stufenterrasse) hozatott napfényre. A templom főbejárata a dél-nyugati szögleten állott, s környezete a római korban egy szökőkúttal s számos emlékszoborral ékeskedett. Január 15-én egy csinos női arczkép fej találatot; a természeti nagyságot felülmúlja, s hajviselete után ítélve Kr. utáni első századból való. A Heraion dél-s nyugati oldalán, antik szobor-talapzatai, vízvezetékei s csövei niveauja alatt gazdag leleti-réteg van, mely a legrégebb görög műkorszakokat képviseli. Különösen megemlítendő az itt talált százakra menő bronz, vegyest emberi s állati alakocskák. Az állatok többnyire ökrök, tehenek, lovak, de találkoznak közöttük nyúlak, szarvasok és madarak is. Részben edény-fogantyúként szolgáltak, de legnagyobb részök fogadalmi ajándék volt. A szegényebbek fogadalmi ajándékai agyagból készültek, s kirívó durvaságot mutatnak.

A Heraiontól déli irányban, a Zeus-templom és a Kladeos közt éjszak-nyugatnak húzódó s négyszögművekből épített kőfal felé árok ásatott, mely felette fontos lelhelynek bizonyult. E munkálatok alkalmával a Fülöp mecedóniai király által a chärónei diadal (338. Kr. sz. e.) emlékére épített oszlopos körépületnek, az úgynevezett Philippeionnak maradványaira bukkantak. Az itt talált számos bronz fogadalmi alakocskák közül legfontosabbak az arasztnyi magasságú archai stylben gazdagon öltözött bronz női szobrocska, és egy mészkőből faragott fekvő oroszlány; ez utóbbinak hossza 60 cm.

Sz. . . . . y.

— Az «*Athenaeum*» hirdeti, hogy a kujundsiki ásatásokat (Ninive mellett), melyek Smith György hirtelen halála által félbeszakadtak, Rassam, ki magát több assíriai régiségekről írott czikkkel előnyösen ismertette, legközelebb fogja folytatni.

Régészeti könyvtár.

1. *A Pozsony-vármegyei régészeti egylet 1876—1877. évi Értesítője.* Az igazgató választmány megbízásából szerkesztette WAGNER LAJOS tanár, az egylet titkára. Pozsony 1878. Nirschy Ferencz könyvnyomdája (előbb Sieber örökösei). 8-r.
2. *Az őskori bronzgyártás hazánk területén.* SZÁNTAY ALADÁR-tól. Nagyvárad, Hügel Ottó. 1878. 8. r. (22. l.)
3. *Dürer Albert családi nevééről s családjának származási helyéről.* Irta HAAN LAJOS b.-csabai evang. lelkész. B.-Csaba, Dobay János. 1878. 8. r. (55. l. egy térképpel.)
4. *La Ville de L'Acropole D'Athènes aux diverses epoques par* EMILE BURNOUF, ancien directeur de l'École D'Athènes. Paris. Maisonneuve et Cie Libraires. — Editeur 25, quai Voltaire, 25. — 1877. N. 8-r. (21 fametszetü táblával.) Ára 12¹/₂ frk.
5. *Les temps préhistoriques dans le Sud-Est de la France.* Allées couvertes de la Provence. (Second Mémoire.) Par P. CAZALIS DE FONDOUCE. Suivi d'une étude sur les Mollusques trouvés dans le Allées du Castellet. Par H. Nicolas — Montpellier : C. Coulet. Paris : Adrien Delahaye. 1878. 4-r. (7 táblával.)
6. *Antike Bilderwerke in Oberitalien.* Beschrieben von HANS DÜTSCHKE, Dr. Phil. — III. Die Antiken Marmorbildwerke der Ufizien in Florenz. — Leipzig. Verlag von Wilhelm Engelmann. 1878. — 8-r. (Ára 5 mrk.)
7. *Die Cultur der Renaissance in Italien.* Ein Versuch von JACOB BURCKHARDT. — Dritte Auflage besorgt von Ludwig Geiger. II. Band. Leipzig. Verlag von L. A. Semann. 1878. — 8-r. (Ára 4 mrk 5 pfg.)

Szerkesztői üzenet. F. . . . . J. urnak Alsó-Ábrányban. Becses czikkét, a már régen közlésre váró czikkek nagy halmaza miatt, csak kivonatban adhatjuk.

Sajtóhiba. Az «Archaeologiai Értesítő» III. füz. 115. l. 7-ik sorában «debrunolum» helyett «debrunihun» olvasandó.

TARTALOM: A pompeii viasztáblák. Óváry Lipóttól. — Apafi Mihály fogarasi kincstára. Thallóczy Lajostól. — Három régi egyházi pecsét. Nagy Imrétől. — Régészeti irodalom. Dr. Ballagi Aladártól. — *Tárcza* : Hazai tud. intézetek és leletek. — Külföld. — Régészeti könyvtár.

Budapest, 1878. Franklin-Társulat nyomdája.

KNOLL KÁROLY

akadémiai könyvtárusnál Budapesten

kapható:

A BESZTERCZEBÁNYAI
EGYHÁZI MŰEMLÉKEK
TÖRTÉNETE ÉS HELYREÁLLÍTÁSA

IPOLYI ARNOLD

BESZTERCZEBÁNYAI PÜSPÖK ÁLTAL.

Nagy ívrét, 151 lap. 7 szín- és könyomatu képtáblával és ötvennégy
fametszettel.

== Ara 8 frt. ==

E munka irodalmunkban korszakotalkotó, mely mind tartalmának gazdagságával, mind kiállításának díszével ritkítja párját s a külföldön is méltó feltűnést kelt, bizonyosságot tévén e szakbeli előhaladottságunkról. Ajánljuk e munkát olvasóink figyelmébe, óhajtván, hogy minden szakkedvelő könyvtárában helyet foglaljon, mit annak olcsósága is lehetővé tesz.

Jegyzék azon

„Archaeologiai munkák”-ról, melyek a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó-hivatalában

(Budapest akadémia épülete) leszállított áron kaphatók:

Intézeteknek és esetleg egyéb megrendelőknek e munkák részletfizetésre is adtnak

Archaeologiai közlemények. A hazai műemlékek ismertetésének előmozdítására kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Archaeologiai Bizottsága. I—XI. kötet, 1. füzet. Egy a II-ik kötethez tartozó 4-rétű képatlaszszal. 1859—1876. Ára az I—XI. 1. kötetnek együtt véve

22 frt 60 kr.

Értesítő (Archaeologiai). A M. T. Akadémia Archaeologiai Bizottságának közlönye. 1869—1877. 8-rét.

I. kötet.	1869.	VI és 320 lap.	} Elfogyott	3 frt.
II. „	1870.	VI és 312 lap.		3 frt.
III. „	1870.	III és 324 lap.		3 frt.
IV. „	1870.	V és 328 lap.		3 frt.
V. „	1871.	V és 328 lap.		3 frt.
VI. „	1872.	VI és 320 lap.		3 frt.
VII. „	1873.	V és 316 lap.		3 frt.
VIII. „	1874.	X és 315 lap.		3 frt.
IX. „	1875.	XI és 318 lap.		3 frt.
X. „	1876.	340 lap.		3 frt.
XI. „	1877.			3 frt.

Henszlmann Imre. A székes-fehérvári ásatások eredménye. 9 rajztáblával. 1864. Nagy ívrét. 226 lap

2 frt.

Magyarországi Régészeti Emlékek. (*Monumenta Hungariae Archaeologica*). Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Archaeologiai Bizottsága. I. kötet. 1. és 2. rész. II. kötet. 1. és 2. rész. III. kötet. 1. rész. 1869—1876. 4-rét. Ára a 3 kötet 5 részének együttvéve

18 frt.

I. kötet.

1. rész. Pécsnek középkori régiségei. I. rész: A pécsi székes-egyháznak építészete. Irta *Henszlmann Imre*. 1869. 97 lap. 6 képtáblával és számos fametszettel.

2 frt.

2. rész. Pécsnek középkori régiségei. II. rész. A pécsi székes-egyháznak domborművei. Irta *Henszlmann Imre*. 1870. 372 lap. 2 képtáblával és számos fametszettel.

2 frt.

II. kötet.

1. rész. Pécsnek régiségei. III. rész. Első és második függelék a pécsi székes-egyház magán-iratához és a pécsi ó-keresztény sírkamara. Irta *Henszlmann Imre*. 1873. 165 lap. 4 képtáblával és számos fametszettel.

2 frt.

2. rész. A bécsi 1873. évi világtárlat magyarországi kedvelőinek régészeti osztálya. Irta *Henszlmann Imre*. 1875—1876. 10 táblával és 277 fametszettel. 336 l.

8 frt.

III. kötet.

1. rész. Régi falképek Magyarországon. Irta *Dr. Römer Flóris Ferencz*. 1875. 170 lap, 13 többnyire színezett képtáblával és számos fametszettel.

8 frt.

Műrégészeti katalógus. Különös tekintettel Magyarországra. Irta **Dr. Römer Flóris** és **Dr. Henszlmann Imre**. Kiadta a M. T. Akadémia Archaeologiai Bizottsága. *Gr. Andrassy Manó*, *Gr. Sándor Mór*icz, *Br. Wenckheim Béla* és *Br. Podmaniczky Frigyes* urak költségén. 2 részben

2 frt 50 kr.

I. rész.

Őskori műrégészet. 154 fametszettel. Irta *Dr. Römer Flóris*. 1869. Kis 4-rét, V. és 134 lap. (Külön nem kapható.)

II. rész.

Középkori építészet. 250 fametszettel. Irta *Dr. Henszlmann I.* 1868. Kis 4-rét, 150 lap.

1 frt 25 kr.

+ 50634

dupl.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESITŐ.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA
ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

SZERKESZTIK

Dr. HENSZLMANN IMRE és Br. NYÁRY ALBERT.

(SZÁMOS FÁMETSZVÉNYNYEL.)

XII. KÖTET. 1878. V. FÜZET.

BUDAPEST.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

1878.

A M. T. Akadémia könyvkiadó vállalata

1875—1877-iki folyamában megjelent munkák jegyzéke.

I-ső vagy történelmi sorozat.

Nyolcz kötet. Diszesen kötve. Ára 15 frt 20 kr.

- Macanlay.** Anglia története II. Jakab trónralépte óta. Fordította *Csengery* Antal. Második, átnézett kiadás. I. II. és III. kötet. Angol diszkötésben. A harmadik kötettől kezdve fordítja *Zichy* Antal.
- Carlyle T.** A francia forradalom. Fordította *Baráth* Ferencz. I. és II. kötet. Angol diszkötésben.
- Curtius E.** A görögök története. Fordította *Fröhlich* Róbert. I. és II. kötet. Angol diszkötésben.
- Hunfalvy Pál.** Magyarország ethnografiája. Egy kötet. Angol diszkötésben. (Teljes.)

II-ik vagy irodalmi sorozat.

Hat kötet. Diszesen kötve. Ára 11 frt 40 kr.

- ***Göthe** lyrai költeményei. Ford. *Szász* Károly. Két kötet egybe kötve. Angol diszkötésben. (Teljes.) Elfogyott.
- ***Nissard D.** Tanulmányok a renaissance és a reformatió korából. (Erasmus Rotterodamus. — Morus Tamás. — Melancton.) Fordította *Vajda* János. Egy kötet. Ang. diszköt. (Teljes.) Elfogyott.
- Müller M.** Ujabb felolvasásai a nyelvtudományról. Fordította dr. *Simonyi* Zsigmond. Egy kötet. Angol diszkötésben.
- Boissier.** Cicero és barátjai. Ford. dr. *Csiky* K. Egy köt. Ang. diszköt. (Teljes.)
- Lewes.** A philosophia története Thalestől Comteig. Fordította dr. *Bánóczy* J. I. és II. kötet. Angol diszkötésben.

* Az elfogyott **Göthe** és **Nissard** helyett kiegészítéskül a következő három munka egyikét tetszés szerint lehet választani, ugymint: **Lewes:** Göthe élete. 2 kötet. — **Pauler:** Wesselényi összeesküvése. 2 kötet. — **Kállay:** A szerbek története.

III-ik vagy jog- és államtudományi sorozat.

Hét kötet. Diszesen kötve. Ára 11 frt 80 kr.

- ***Bluntschli J. C.** Az általános államjog és a politika története a tizenhatodik század óta a jelenkorig. Fordította dr. *Acsády* Ignác. Két kötetben. Angol diszkötésben. (Teljes.) Elfogyott.
- Gneist R.** A jogi állam. Fordította dr. *Takács* Lajos. Egy kötet. Angol diszkötésben. (Teljes.)
- Maine Sumner H.** A jog őskora, összeköttetése a társadalom alakulásának történetével, s viszonya az újkori eszmékhez. Fordította, bevezette és jegyzetekkel kísérte *Pulszky* Ágost. Egy kötet. Angol diszkötésben. (Teljes.)
- Todd.** Az angol parlamenti kormányrendszer fejlődése és állása. Fordította *Dapsy* László. Három kötetben. Angol diszkötésben. (Teljes.)

* Az elfogyott **Bluntschli** helyett kiegészítéskül a következő három munka egyikét tetszés szerint lehet választani, ugymint: **Lewes:** Göthe élete. 2 kötet. — **Pauler:** Wesselényi összeesküvése. 2 kötet. — **Kállay:** A szerbek története.

Mind a három sorozat 21 kötetben diszesen kötve 38 frt 40 kr.

A jelen vállalatban megjelent munkák egyenként nem kaphatók, s csak előfizetés útján az aláírók, mint a M. Tud. Akadémia könyvkiadó vállalatának pártoló tagjai által szerezhetők meg.

Aláírások még folyvást, kívánatra részletfizetésre is elfogadtnak.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA.

SZERKESZTIK:

Dr. HENSZLMANN IMRE és Br. NYÁRY ALBERT.

1878.
XII. KÖTET.

SZERKESZTŐSÉG:
ZERGE-UTCA 23. SZ.

5. SZÁM.
MÁJUS 31.

Ezen folyóirat megjelenik — augusztus és szeptember kivételével — minden hó utolsó napján $2\frac{1}{2}$ lvnyi számokban. Előfizetési ára a 25 ívből álló kötetnek 3 frt; egyes számok bolti ára 40 kr.

Előfizetni lehet KNOLL KÁROLY Magy. Tudom. Akadémiai könyvtárusnál (Budapest, akadémiai bérépület).

Ötvösművészeti és skofium-hímzési adatok 1709- és 1710-ből.

Levéltári búvárlataim közben, minthogy nemcsak politikai és hadtörténelmi, hanem általában kortörténeti szempontból dolgozom, elejétől fogva különös figyelmet szentelék az irodalom-, mű- és művelődéstörténet, érmészet és sphragistica mozzanatainak; melyekre vonatkozó adatok mennél ritkábban merülnek föl: annál kedvesebbek, — ha szabad e kifejezéssel élnem: mintegy történelmi csemegék — valának számomra mindenha. Ugyanazért soha el nem mulasztám, minden idevonatkozó, kezem ügyébe akadt adatot, bármily parányicskának látszókat is, följegyezni, — sőt másolataim közt az ily helyeket aláhúzás vagy más jelek által szembe-tűnőkké tenni.

Ekként, ilyenmő adalékaimból, aránylag könnyű szerrel, érmészeti, műtörténelmi stb. közlemények állíthatók össze. Ily természetű volt az Arch. Értesítő múlt évi deczember havi füzetében foglalt «*Érem- és pecsétani adalékok a Rakóczi-korból*» című czikkem is, mely többnyire az 1708-ik évről szóló és a kir. kamarai levéltár lajstromozatlan tömegéből merített följegyzéseimből vétetett. Most az

ugyanonnét kivont 1709-ik évi jegyzeteimből dolgozván egy nagyobb hadtörténeti tanulmányon: fölhasználok az alkalmat, hogy az ezen esztendőbeli másolataim közt előforduló ötvösművészeti s pénzverdei adalékokból e becses folyóirat t. olvasói számára közleményeket állítsak egybe.

Idézett czikkem végén (321—323. l.) megismerkedtünk *Debreczeni Ötvös Andrással*, mint Rákóczi kassai pénzverőházának «*példametsző*»-jével (matrice-vésnök), a ki egyszersmind a felhozott eredeti okmány és tizenegy országos pecsét tanúsága szerint, korának hazai legkitünőbb művésnökei egyike vala. Jelenleg pedig úgy mutatjuk be őt, mint a Kassa városában akkoriban élt aranyművesek egyik legel-sejét. És bár ő maga csak «*Debreczeni András*» névvel nevezi magát: valóban, nem hiában írja őt Rácz Márton kerületi főpénztárnok «*Debreczeni Ötvös András uram*»-nak! Ötvös is volt ő, a szó nemesebb, azaz művészi értelmében; s minthogy régenten hazánkban — mint a remeklési (mesterre avatást megelőző) munkakül czéhszabályilag meghatározott műfajokból is látjuk, — a pecsétvésés általában az ötvösöknek volt, és pedig egyik igen lényeges föladata: bátran föltehetjük, hogy azon művész, ki szakmájának ezen oly nehéz kivitelű ágát egész a remekségig emelkedő tökély-lyel művelé, — az egyéb ágakban, úgymint a szorosabban vett arany- és ezüstmívességben, öntésben, vésésben, domborításban, forrasztásban, zománczolásban, ékkövekkel való díszítésben stb. sem lehetett kontár!

Sőt, hogy valójában Felső-Magyarország fővárosának egyik legkitünőbb ötvöse vala: kétségtelen adat bizonyítja; az, t. i. hogy a kassai ötvösök közül ő, ú. m. *Debreczeni András*, és *Moesz Sámuel* dolgoztak díszmunkákat a *fejedelem számára*. Már pedig a ki az olasz és párisi díszművek beható ismerete, valamint a régi magyar ötvösművészet remek példányainak is saját gazdag munkácsi családi kincstárában való bírása és tanulmányozása által nagyon kiképzett mű-ízlésű, s különben is fény- s pompakedvelő Rákóczit ki bírál-élegíteni, — az bátran megérdemli a *művész* nevet. (Érdekes

példája ennek a néhai Szathmári Király József úr hagyományából jelenleg alúlirott tulajdonát képező Rákóczi-féle nagy mentegomb, mely a történelmi társulat egyik ülésén bemutattatván: az ott jelen volt szaktekintélyek, u. m. *Ipolyi, Rómer, Szalay Ágoston* stb. által mint a régi magyar ötvösművészetnek egyik a maga nemében *remek* darabja ismertetett el.)

A kir. kamarai levéltár u. n. lymbusának 1709-iki actái között létezik egy ily című számla:

«Anno 1709. die 12. July, Kassán. Felséges Fejedelem, Urunk ő Felsége számára dolgoztunk, Fejes Bálint parancsolatjára.»

Következnek a teljesített munkák, az illető díjak megjelölésével; végül aláírva a két művész neve:

Moesz Sámuel m. k. Debreczeni András m. k.

Az egyes tételek, melyek a legkülönbözőbb műfajokról szólanak, s épen azért igen érdekesek, ezek:

«Elsőben csináltunk egy pipaszárhoz való két csüt, és egy ezüstpennát, a mellyekre jün fl. Rhen. 2. kr. 30.» Ez, úgy látszik, csak a munkabér volt, — az ezüstöt a fejedelem adá. Továbbá:

«Egy pipát ezüstöztünk magunk ezüstivel és aranyunkkal, az pipaszár végire egy darabot, = fl. Rhen. 3. kr. 15.» Ismét egy

«150 arany-nyomó aranyból álló, kardszíjhoz tartozó boglárokat és boglárocskákat, csattokat, hozzátartozó darabokkal együtt csináltunk; melly munkáknak arany-nyomójátúl, kívántatik 30 grajczár, = fl. Rhen 75.» Ezután

«Egy erszényhez levő darabokat csináltunk magunk ezüstibül; kiben volt 8 lót és $\frac{2}{4}$. Az ezüstért kívántatik egy lótert egy rhénes frt, a munkán kívül, = Rh. fl. 8. kr. 30. Az munkájáért lójátúl kívántatik 36 grajczár, = Rh. fl. 5. kr. 6. Magunk aranyával megaranyoztam; jün érette Rh. fl. 6. kr. 40.» «Egyetmásokat igazgattunk aranyos kardon, gyűrűn és egyebeken; jün érettek . . . Rh. fl. 9.» Végre

«36 db clárisokat vereseket két felé metéltünk; jün

érettek Rh. fl. 8. — Summa facit fl. Rhen. 118. kr. 1. Erre fizetett Fejes Bálint 80 rhénes frtokat, még hátra vagyon 38. rhénes frt, kr. 1.»

Hogy Rákóczi 1710-ben is dolgoztatott kassai ötvösökkel, s tán ismét Debreczenivel és Moeszszel, bizonyítják Bercsényinek Kassáról s vidékéről a fejedelelemhez írott levelei. Ezek egyikében — a Kassán 1710. april 29-kén keltezettben * — egy «pantallér (bandeliére) való horogról emlékezik a gróf, melyet a fejedelelem parancsolatjára kelle csináltatnia, melyre azonban «mustrát» vagy «formát» kér előbb küldetni. Bercsényi ugyanis jól ismeri vala Rákóczinak finom, mondhatnók: kényes ízlését, s épen azért minta nélkül nem is mert a munkához fogatni.

A másik levélben — Pazdicsról, 1710 junius 2-kán keltezve, — egy a fejedelelem számára készítettett, de úgy látszik, ennek tetszését meg nem nyert aranyos kardhüvelyről emlékezik Bercsényi, írván :

«Az kard, Fölséges Uram, non ob defectum auri rendeltetett vala úgy általam: mert az *csipkőzésből* is kitelik az egészen, úgy hiszem; de azért, hogy mivel szebbnek s állandóbbnak tetszett vala nekem, s mind, hogy hamarabb készüljön annyival; nem is lesz rút az keskenysége; — mert minék arannyal vasha verni az szegény hüvelyt? Én ugyan mindgyárst megírom: *végig pántolják*; de azt hiszem, ha meglátta volna is Fölséged, talán nem látszott volna rútabbnak. *Inventio fundatoris szépen volt in charta*: de in auro? cum humili reverentia, nem mondhatnám; azért ex indultu superiorum, dispensálni kezdettem vala az fundatióval, ut non sit cum tanto rigore auri, ut non alligetur tot vinculis. De hiszem, igen szép lesz s igen jó lesz, — ha Fölségednek tetsző lesz! Ego sic curabo fieri. **

De bizony, a gróf minden igyekezete daczára, a választékos ízlésű fejedelemmek a változtatott forma nem lett

* *Thaly*: Archivum Rákóczianum, VI. köt. 504 l.

** *Ugyanott*, 517. l.

tetsző; mert Rákóczi Munkácsról jún. 4-kéről idevonatkozólag ezt válaszolja Bercsényinek:

«Az kardot — úgy látom — csak nékem szereti kegyelmed; s magam is bánom, hogy nem jutott eszembe, hogy az boglárók- és pikkelyekre nézve jobb lett volna az pántozását egyenesen hagyva úgy csipkézni, mint amazok vannak csipkézve; — de ez már talám késő lesz.» *

Mire a gróf még az nap feleli: «Az kardról mindgyárost is még irok, ha nem késő; de mi? gondoltam én is azt, csak hogy siettettem Fölséged; úgy pedig az pántokat egészen újra kellett volna csinálni, — így pedig csak odaforrasztja az sújtásokat az csipkék helyett. De gustibus non est disputandum, — azért nagy mester az szakács!» *

Látható e levélváltásból, hogy Rákóczi mily válogatós műízléssel bírt, és hogy előleges rajzok szerint készíttetett mindent; a minthogy kalpagforgók és vitézkötések érdekes rajzai maradtak is fenn a vörösvári családi levéltárban. A kérdéses kardhüvelynek a fejedelem által jóváhagyott — bizonyára igen mesterséges kivitelű s azért hosszadalmas munkát igénylő mintázat szerinti elkészítése — több mint másfélhónapi ötvösmunkát föltételezett; úgy, hogy július 25-ike táján kapta azt csak meg Bercsényi Kassáról Homonnára, a honnét jul. 26-ikán értesíti a fejedelmet, hogy «szabljáját Fölségednek, és valami hollandiai findzsákat» Munkácsra küldi. (U. o. VI. köt. 584. l.)

Hogy Rákóczi az ilyes díszmunkáktól mennyire nem kíméli vala az aranyat, ezüstöt: mutatja egyebek közt, a b. Berényi Ferenczféle naplónak 1708 nov. 28-iki följegyzése, melynek tanúsága szerint a fejedelem, b. Hellenbach János Godofréd hírneves bányagrófja által a selmeczi ötvösöknél olyan drágaköves dolmány- vagy mentegombokat készíttetett maga számára, a melyekben ötszáz arany volt.***

* U. o. 520. l.

** U. o. III. köt. 118. l.

*** «Valami arany köves-gombokat csináltatott volt (Hellenbach) Rákóczi

Jellemzi Rákóczi fényűzését az is, hogy nemcsak saját (sárga vagy piros) csizmáit: de holmi ünnepélyes alkalmakra még paripáit is *ezüstre patkoltatta*. Ekként az *ezüstpalkók készítése* az udvar számára egy sajátlagos iparág az ötvösség történetében. *Fogarassy István* kamarás és pohárnokmester írja Sáros-Patakról 1709 aug. 3-kán Körössy György főkamarás és kincstartónak Munkácsra:

«A mely hét próbás ezüst felől emlékezik Kegyelmed: abbúl már csináltattam öt pár patkót ő Fölsége számára és sarkantyúba s patkóba való szegeket 72-öt; ezeken kívül a kornétához (udvari lobogó) közel *kétezerig* való fejes-szegeket. Még van egynéhány lat: de abbúl három rendbéli dolmánra (gomb és kapocs) ki nem telik, mivel ma is fogadtnak bé egy Madács nevű inast. — A mely kardot Pápay uram hozott, — ő Fölsége czímere rajtva, — küldje ide Kegyelmed, és én innen *Fejes* után fogom küldeni *Kassára* vagy *Eperjesre*.»

E levélből következtethetjük, hogy ez a Debreczeni András főntebbi számlájában is előforduló *Fejes Bálint*, valódi udvari étekfogó vagy olyas léhűtő volt, kire a fejedelem az ötvösökkel való «míveltetés» elintézését szokta vala bízni, talán némi szakértelménél fogva. Másodszor megtudjuk belőle azt, hogy nemcsak Kassán, hanem Eperjestt is valának oly jeles ötvösök, kik a finom műízlésű Rákóczit kielégíthették. Hogy a fejedelem ezenkívül Selmeczen, Körmöczön és Nagy-Bányán is dolgoztatott kard és mentelánczokat, öveket s gombokat, és Nagy-Szombatban zománczos forgót, — azt egyebünnen tudjuk.

Fogarassynak még 1709 aug. 5-kéről ugyan Patakról, és aug. 20-káról Munkácsról Körössyhez hasonló dolgokban írott levelei is fekszenek előttünk. Ezek azonban már nem az ötvösművészetet, mint inkább a régi magyar díszöltözetek ékesítéséhez vele párhuzamosan szükségelt *skófiúm-hímzést*

---

számára, az kikben ötszáz arany volt.» (*Berényi-napló*. Nemz. Múzeum, in 4-fol. Nr. 64.)

illetik. Rákóczi a hímvarrás művészetének emelésében annyira ment, hogy munkácsi várában külön, Törökországból e célra hozatott *skófi*um-gyártókat tart vala, a kik t. i. vékony arany- és ezüstlemezekből finom skófium-szálakat vagy sodronyokat gyártának, melyekkel aztán a fejedelem dolmányait, mentéit, pantallérjait, előre készítettett rajzok szerinti művészi lomb-, virág- és vitézkötésszerű díszítményekkel kihímezte, szintén e célra tartott udvari hímzői által.

Azonban, minthogy a fejedelem ízlése nem egy könnyen volt kielégíthető: a megküldött mintákat vagy rajzokat előbb fehéren kelle kihímezni, s csak miután e hímvarrások Rákóczinak bemutatattak és tetszését megnyerték, — fogtak hozzá az arany- vagy ezüst-skófiumhímzéshez, az Angliából hozatott drága selyemposztókra vagy biborszövetekre. Mily remek lehetett azután egy ily, az ötvös- és hímző-művészet megfeszített igyekezetével, a fejedelem pompás műízlése szerint készült s ősei dús kincstárának gyöngyeivel, drágaköveivel elhalmozott tündöklő magyar öltözet, — mindenki elképzelheti, és fogalmat alkothat magának *az utolsó magyar fejedelem* nagyszerű személyes megjelenéséről!

De lássuk a Fogarassy-féle leveleket. Az aug. 5-ikiben írja Körössynek:

«Ma, minekelőtte vadászni kiment volna ő Felsége, parancsolta, hogy Kegyelmednek ezen mustrát és darab posztót elküldjem, hogy a *varrókkal* (hímzők) csak fejr ezernábúl varrassa ki Kegyelmed mustrának, és küldje ide; *ha fog ő Felségének tetszeni*: azután a posztót egészen Kegyelmedhez küldvén, *ezüsfonállal fogják varrani*. A varrás pedig a *dolmány* mellére nagyobbban nem fog lenni, *a mint itt van delineálva*, hanem a *mentére* proportionaliter nagyobb fog kívántatni; ez pedig *szíronyosan* nem lehet, mivel igen kicsin, hanem a mint a veres festék vagyon (t. i. a csatolva volt, de ma már hiányzó rajzon), ott a varrás mellett megint egy kevésbé fel kell varrani, — a hol pedig veres festék nincs, nem értetik. A sátorimester öt vég veres bagaziát kíván a sátorokhoz, mivel mind összevehasadoztanak.»

Látható ebből, hogy a menték és dolmányok skófumvarrása, összetartozó öltözetnél azonos minta szerint készült, csakhogy a dolmányoké kisebb, a mentéké nagyobb arányban. Nem érdektelen adat a magyar öltözet (Costüm-Kunde) történetéhez.

Az ezen hímzésekhez alapúl szolgáló rajzokat, — valamint az ötvösmívek tervezeteit is — valószínűleg a fejedelem bőkezűen fizetett udvari festőinek, egy *Mányoky Ádám*-nak, *Mediczky László*-nak, *Mindszenti Mihály*-nak és *Párnak* állá tisztkben, egyéb magasabb műértékű feladataik mellett, elkészíteni.

Az aug. 20-iki levélben pedig így ír Fogarassy a kincstárnak:

«Ő Felsége parancsolatjából ne terheltelessék Kegyelmed Zathureczky István uram kezéhez adni *finum ezüstöt* egy fontot, hogy tétethessen ő Kegyelme próbát ma a *skófumcsinálók*kal: hadd tudhassa ő Felsége effectusát munkájoknak.»

A fejedelem tehát, ki ekkor maga is Munkácson — lent a kastélyban — időzék, személyesen akara meggyőződést szerezni a skófumkészítők ügyességéről, talán őket munkálkodások folyamában is szemlélvén.

A skófumhímzés művészete különben akkoriban oly nagy virágjában állt vala hazánkban, hogy nemcsak a fejedelem, de egyes gazdagabb főurak is tartottak saját udvari hímzőket (nem ugyan skófumgyártókat, mert a skófumot törökországi kereskedőktől vásárlották, avagy a munkácsi skófumgyár felállítását után innen). Így pl. a vörösvári «unghvári acták» közt (1710—1711) olvassuk, hogy gr. Beresényi Miklósnak is voltak udvari hímzői, vagy mint akkor hítták: «*varrói*». Sőt, hogy gr. Csáky Mihály is bírt Szepesvárott egy ily, Trencsényi Varró Mátyás nevezetű udvari hímzővel (brodeur), ki 1703-ban nagy hősiességet követett el, — maga Rákóczi említi memoires-jaiban.

Thaly Kálmán.

A nagy-váradi régészeti és műipartörténeti kiállításról.

Múlt hó 22-ike óta Nagy-Várad megyeházán két tágas terem szolgál helyiségül a művelt közönségnek, hogy a történeti és műipari emlékek láttára ízlése nemesbüljön s az őseitől örökölt ereklyéket becsülni tanulja.

Dr. Rómer Flóris Ferencz kanonok úr, kinek eredménydús tevékenysége már nevéhez van fűzve, az ügy iránt lelkesülők csekély reményt nyújtó vigasza daczára a „*bihar-vármegyei régészeti- és történelmi-egylet*“ részéről felolvasásokkal egybekötött kiállítást rendezett. A kik alig 25—30 látogatót jósoltak: ma meghökkenve látják a nem várt fényes eredményt, mely az első két héten át mintegy 600 frtot jövedelmezett az egylet javára. Ezen haszon természetesen csak másodrangú s a kiállítás főérdeme s eredménye a környék művelt közönségének figyelemre való ébresztésében nyilvánult, mely a jövőben is áldásdúsan gyümölcsözőleg sikerült. A lelkes rendezőség köréből különösen ki kell emelnem *ifj. Gyalokay Lajos* urat, ki egész odaadással felelt meg titkári hivatalának.

E sorok írójának célja főbb vonásaiban ismertetni a kiállítást, és fölemlíteni azon kiválóbb tárgyakat, melyek a szakférfiak figyelmére és további tanulmányozására is méltók.

A kiállítás zömét a Nagy-Váradot, a megyét és környékét érdeklő leletek, emlékek és műdarabok képezik. Az őskori tárgyak közül Bihar-vármegye lelhelyei: u. Sarkad, Szent-Péterszeg, Robogány, Nagy-Várad ősi, Peczkesvár, Berettyó-Ujfalu, Nagyvárad, Szent-András, stb. vannak képviselve kő-, csont-, bronz- és vastárgyaikkal. Figyelmet érdemlők egy bronzkard, egy vaspajzsdúdor, mely utóbbi alakra nézve sokban elüt a muzeumban levő tököli példánytól; ez igen díszes ezüst csat vörös kövekkel és 2 db. teljesen egyenlő ezüst fibula, minőket népvándorláskorbelieknek tartunk. A nagy közönségre nézve igen tanulságos volt néhány dániai kő-

balta, vakaró szerszám, fűrész, késpenge, lándzsahegy, kőmag és véső kiállítása is, melyeket Rómer ajándékozott a bihar-vármegyei egyletnek. Ily módon lehetővé vált a hazai és külföldi példányok közti hasonlatosság és különbség megfigyelése, mely talán nagyobb muzeumban, mint pl. nemzeti intézetünk, a tárgyak sokaságánál fogva is könnyebben el szokott maradni.

A bihar-vármegyei egylet őskori gyűjteménye kezdetnek ugyan szép, de még nem oly teljes, hogy egymaga tananyagúl szolgálhatna a közönségnek. Ez okból igen életrevaló gondolat volt felszólítani az erdélyi, szabolcsi, békés-gyulai, debreczeni, délmagyarországi, tiszazúgi és gödöllői egyleteket és muzeumokat, hogy tárgyaikkal a kiállításban részt vegyenek. Ezen társintézetek szívessege sok érdekes tárgyat szolgáltatott a közönség tudvágyának kielégítésére. Maga a szabolcsmegyei muzeum, mely az őstörténeti congressus VIII. gyűlése óta a m. n. muzeumban téteményezte le gazdag gyűjteményét, dús sorozatokkal képviselte az őskori népek háztartási és egyéb eszközeit. A debreczeni sem maradt hátra nagyszámú bronzkardjaival, melyeket a helyszűke miatt a szekrényben nagyon egybehalmozva állítottak föl. A békésmegyeiek bronz sisakja és etruriai tárgyai figyelmet keltők még ma is a szakférfiakra nézve is, bárha ismételten látták. A tiszazúgi őstelep érdekes eszközökkel volt képviselve, valamint a gödöllői egylet is iparkodott életjelt adni magáról. Az erdélyi muzeum — igen tapintatosan — minden korszakból küldött néhány, jobbára nagybecsű tárgyat. Az őskori kő- és bronztárgyaktól kezdve a múlt századi magyar öltönyökig láttunk érdekes darabokat, melyek közül egy történetileg nevezetes cserépbutykost említünk föl, sárga és kék tulipánok közt a felirattal: MICHAEL APAFY PRIN TRAN. Ki volt állítva az a hatalmas obsidián kőmag is, mely a külföldiek figyelmét is magára vonta 1876-ban.

Leggyérekben voltak képviselve a római tárgyak. Mindössze néhány római téglatöredék, mécses és fibula, egy pár kenőcsös és illatszeres üveg és gyöngy volt a régi *Bregetium*-

ból (Ó-Szőny) és *Alba-Juliából* (Gyula-fejérvár), melyeket Rómer F. állított ki. Annál több egyiptomi apróság volt a II. támlán; mintegy hetedfélszáz darab bálványocska és csaknem ugyanannyi homor metszésű scarabeus, melyeket *Liebl Gyula* nagy-várad lakos gyűjtött Egyiptomban és állított ki eladás czéljából.

A középkori műemlékek közül legelső helyen az ifjú *gr. Zichy Ferencz* n.-várad i áldozár birtokát képező remek ezüst szobor említhető, mely a bold. Szűzet ábrázolja karján a kis Jézussal. Utána *b. Gerliczy Felix* ékszerei következnek, két teli szekrény, melyek közt az elsőben foglalt helyet azon felette ritka bogláros díszlószerszám, mely *Pulszky Ferencz* figyelmét annyira lekötötte s kétségtávol az árpádkorszakból származik és nem Árpád idejéből, mint némelyek tévesen értették. Ugyanitt volt látható azon csinos XV. századbeli ezüstcsat, melyhez a budapesti egyetemi könyvtár építése alkalmával napfényre jött ékszerek közt voltak hasonlók. A másik szekrényben értékes derékkötő övek a XV.—XVI. századból, pompás boglárok, gyűrűk s 9 db. különféle díszkard volt elhelyezve.

Hasonló dicsérettel kell szólnunk *Des Echerolles-Kruspér Sándor* ur szekrényéről, melyben a csinos ezüst poharak és billikomok közt egy remek byzanti művezetű tálcza, egy értékes elefántesont kancsó bachanalis jeleneteket ábrázoló domborművel, 2 db. zománczos arany csokor (hasonlók vannak a nemzeti muzeumban is *Jankovich* gyűjteményéből), egy XV. századbeli ezüstcsat s néhány csinos gyűrű kötötte le figyelmünket. E három szekrény szemlélésekor önkénytelenül azon vágyam támadt, vajha szabadna belőlük válogatnom muzeumunk számára!

A XXI. szekrényben *Lipovniczky István* megyés püspök úr értékes burnótszelencze-gyűjteménye volt kiállítva, több történeti becsű példánnyal, közt egy Szentgálitól, a pálosok utolsó priorjától. Ugyane szekrényben *Bubics Zsigmond* apát ur több csinos tárgygyal képviselte gyűjteményét, közte a XV. századból származó initialisokkal díszített és miniature-

kel ékített imakönyvvvel. Megemlítenők Veress Antonia, Veress Jánosné és Nadányi Mihály tárgyai, a Fekete-Bátori ezüst ékszerlelet: három XV. századbeli serleg, ruhakapcsok és egy kanál 1576-ból, a gr. Kornis-család czímerével.

A középkori szövetek jobbára az *iparmúzeum* tulajdonát képezték, melyeket dr. Pulszky Károly úr nagy tapintattal válogatott össze. Kiváló gond volt fordítva az egyes országokra. India, Japán, Szicília, Perzsia, Olasz-, Spanyol- és Franciaországok, Németalföld ipara eredeti példányokban, pedig a sajtó alatt levő pompás publicatio színes tábláival hazánk bemutatva. Az ipartárgyakat kiegészíté Özv. Vertán Andrásné szekrénye, melyben a középkori u. n. erdélyi zománczos arany- és ezüst ékszerek mellett (különösen két szép karperecz!) a XVII—XVIII. századbeli arany- és ezüst gombkötő munkák egész sorozata volt tanulmányozható.

Az ethnografiai részt Huzella M. úr japáni, chinai és keletindiai tárgyaiból alakított kis gyűjteménye képviselte.

Még két rendbeli tárgysorozatról kell szólnom. Az egyik az egyházi tárgyak, melyek a nagyváradi l. sz. és görög kath. káptalanok szivességéből engedtek át. Ritualis szempontból érdekesek voltak a görögök püspökpálczái a régi T alakban, néhány athosi kereszt zománczokkal diszítve s különösen két remek olasz renaissance ereklyetartó, melyeket 1740-ben kapott a káptalan a szentszéktől. — A latin szert. káptalantól múlt századi értékes, de nem mintaszerű casulák, brüsseli csipkék és Attyai Vivári Ferencz néhai n.-váradai örkanonok elefántcsont feszülete 1759-ből említhetők.

Az egyházi tárgyakkal kapcsolatosan lekötötte figyelmet a reformatusok egyik urvacsora-tányéra (*patena*), mely négyszög alakú, rajta a Báthori czímer koszorúval körítve s e feliratok: ANNA: BATHORI: DE: SOMLIO: 1617; továbbá: KEREKI: VARAS ECCLESYABAN · AZ · SACHRAMENTUM · KY · SZOLGALTATASARA · RENDELTETET · EZ · TANÉR · AZ · KI · MASRA · FORDITJA · ATKOZOT: E feliratból kitűnik, hogy az

evangelikusok sem türték egyházi szereik profánálását s elrettenteni iparkodtak ily merénylettől a hiveket.

Végül a metszetek s egyéb rajzok és festmények csoportjából felhozom *Bubics Zsigmond* apát s muzeumi fő-őr jeles gyűjteményét, melyből a N.-Váradra vonatkozó csataterek, látképek és tervek régi metszetei, nevezetesebb történeti alakok arczképei voltak képviselve; valamint a *Dr. Rómer F.* úr által kiállított jánosii apátsági templom és a nagyvárad székesegyház restaurationalis terveit, mely utóbbiakból képet alkothattunk magunknak a meglehetősen elhagyatott tágas templom lehetőleg ízléses kidíszítéséről.

Hogy a m. n. muzeum többféle tárgyakról egész sorozat gipszmásolatokat állított ki Molnár Victor intézeti mintázó műhelyéből, azt a hírlapokból tudják t. olvasóink, valamint azt is, hogy *Pulszky Ferencz* és *dr. Hoffmann Pál* urak nagylelkűségéből 5 db. *Corvin codexet* volt szerencsém levinni a kiállításra.

Dr. Czobor Béla.

Liptói Bogomér fiainak pecséte a XIII. századból.

Köztudomásúlag előbb volt nyelv, mint nyelvtan, s előbb volt czímer, mint czímertan, mert az anyag vagy alkotás régiebb, mint az ennek ismeretéből levonás útján rendszerbe szedett szabályok, a mik a «*tant*» képezik. S ha azután a tan szigorú híve oly alkotásra bukkan, melyet a tan nem ismer: könnyen kétséget támaszt annak valóságára és ezt tenni teljesen jogosult is. Azonban a merev tagadás az elfogulatlanságnak nem kenye, és a tudomány meggyőződésének sem állhat ellent az álszemérem. A tan tekintélye nem dönthet a bebizonyított valóság rovására. Ha a feltűnt alkotás eredetiségének valósága kétségtelen: ez talán mentheti a tan híveit szigorú ragaszkodásuk okozta kételyeikért; de többé a tény elvitatására épen nem jogosíthatja.

E bevezetést egy czímer — illetőleg pecsétteni esemény

irodalomtörténetéből merített elmélkedés sugalta; és annak igazságát annyival készségesebben elfogadhattam: mert a véletlenség egy kétségbe vont tény hitelességének szószólójául (mondhatnám revindicálására) hívott fel.

A dolog így történt.

Még 1870. év őszén az általánosan ismert régészeti jeles tudósunk Dr. Rómer Flóris Liptó megyéből egy régi pecsét spanyolviasz-lenyomatát kapván, azt több szakember-ismerőseivel véleményezés végett közölte, ezek egyikével néhány sornyi levelke kíséretében, melyben a pecsétnyomatról ítéletet kért. A fölhívott G—y részben komoly, részben tréfás hangon válaszolt, a pecsétnyomat nyomóját (typarium) koholmányoknak tartva. — Dr. Rómer a nyilatkozatot a pecsétnyomat rajzával együtt az általa szerkesztett Archeologiai Értesítő 1871. évi január 15-ki számában közrebocsátotta, sőt saját neve alatt egy kis utóíráttal is megtoldotta, irván: «E pecsétnyomónak *hamisságát* egy perczig sem vontam kétségbe, és az egészet valami századunk elején dévajkodó antiquariustól származó mystificationnak tartottam. Ugyanezt állíták Szalay Ágost és Nagy Imre barátim. — Önnek csak azért küldém el a lenyomatot, hogy a *tres faciunt consilium* mondat nyomán az inductio törvénye szerint még biztosabb legyek!» stb.

A pecsét eredetiségét, valódiságát tehát a szaktekintély kétségbe vonta.

Mielőtt tovább mennénk, szükséges az olvasó kényelmeért is a szóban forgó pecsétnyomat megismertetése. Ez mintegy két hüvelyknyi átmérőjű kerekded alak. Körirata ez: S. FILIORVM · BOGOMELI · COMITIS · B · N.I (I.O.).B. A zárjel közé vett betűk valószínűleg nem voltak jól kivehetők. A pecsét belső keretében két élőfa közt egy hosszú öltönyű, széles karimás kalapú férfiú az előtte álló fa törzsére irányozza fejszóját; alúl a talajt rézsút keresztes vonalak vésete képezi, a mi azonban a közlött fametszvényen (talán mivel újabb karczolásoknak volt nyilvánítva) elmaradt.

E rövid ismertetés mutatja, hogy a pecsét családi közös tulajdonnak és a benne lévő képlet családi czímernek volt tekintendő, a mi már magában azon korból (mert a körirat betűi a XIII.—XIV. századra mutattak) — szokatlannak tűnt fel. És éppen ezen akadt fel a bírálók vagy véleményezőök egy része. Még szokatlanabbnak és eddig egyedülinek tűnt fel a gyűjtőleges (collectiv) körirat, melyre főleg az Archaeologiai Értesítő nagy hírű szerkesztője döntő súlyt helyezett.

Az ekképen keletkezett kedvezőtlen ítélet a pecsét-nyomó tulajdonosának Szent-Iványi Márton főispán ur ő méltóságának — igen természetesen — zokon esett. Nem is sokáig késett a meggyőződés határozott hangján irt védekezése, mely az Archaeologiai Értesítő 1871. évi IX. számában 219—222. lapjain látott világot.

Eme válaszában elmondá a jóhiszemű tulajdonos a pecsétnyomó megtelelésének történetét, melyhez a kétségnek árnyéka sem férhet. Ezen előadás szerint egy juhász a pecsétnyomót már régebben találta a szent-iváni határban, ettől került az egy földmives barátjának birtokába, a ki azt 17 évig hordta gomb gyanánt a felső csuháján, míg végre ott 1866-ban egy tanúvallatás alkalmával az eljáró szolgabírónak szemébe tűnven, az megvette és a mostani tulajdonosnak ajándékozta. A lelet történetéhez magyarázatul a tulajdonos elmondja még, hogy a Szent-Iványi család ősenek Bogomérnak a XIII. század végén történt halála után birtokai egy ideig közösbe maradtak és ez által természetesen meg van fejtve a körirat collectiv voltának indoka is. Mind ez egyszerű, világos, és azt hiszem sokakra, — többi közt magamra nézve éppen teljesen — meggyőző. Meg van végre a tulajdonos által fejtve, a főleg erdőségekből állott birtokközösség tekintetéből az erre vonatkozó és a pecsét belső keretében látható képlet helyes alkalmazásának jogosultsága is.

Azonban a tulajdonos ur elmulasztott egyet, a minek pedig teljesítése okvetlen döntő ítéletre képesítette volna a

birálókat. Értem az eredeti pecsétnyomónak felmutatását, közlését. Mert bármily ügyesen legyenek is készítve az álművek: a jártas, tapasztalt szakismerők szemeit meg nem csalhatják; valamint az igazi, eredeti mű valódisága is nagyon hamar igazolja magát a szakértő előtt.

A kérdéses pecsétnyomónak fel nem mutatása mellett tehát a kételkedő bírálóknál még mindig maradhatott fel kétség, sőt a túlkételkedőknél tán maradhat még ezután is a pecsétnyomónak eredetiségére nézve; de arról, hogy egy ilyen pecsétnyomó a jelölt időben valóban létezett, — arról az alább előadandók után kételkedni többé nem lehet. Mint fönnebb említém, — a véletlenség úgy akarta, hogy ezen szokatlan alakzatú és köriratú Árpádkorbeli családi közös pecsét hitelességét, valódiságát én igazoljam.

Tudjuk, hogy lipthói Bogomér fiaitól nem csak a *Szent-Iványi*, hanem még más két család is származott, és pedig, mint az oklevelileg igazolt családfán látjuk, — nevezett Bogomérnak — a pecsét ismertetésének indokából alább főlemlítendő fiai közül *Bodo* a Szent-Iványi, *Miklós* a Szmrecsányi és *II. Bogomér* a nádasdi Baan családnak törzse lön. Ennélfogva igen könnyen belátható, hogy a legrégibb idők-től kezdve mindenik különvált családnál maradtak nemzet-ségi oklevelek, a mint ezt magam is tapasztalásból tudom.

A lipthói Szmrecsányi családnak Nógrád megyében Tereskén lakó egyik tisztelt tagja Szmrecsányi Emil úr többször szíves volt vélem közleni tudományos használatra családjára vonatkozó régi okleveleket. Legutóbb 1876. évi augusztus 9-én egy baráti látogatásom alkalmával is megörvendeztetett három ily oklevéllel, melyeket a rokon nádasdi Baan családtól hozott, és melyek között egy Árpádkori oklevél függő pecsété azonnal megragadta figyelmemet, mert benne tökéletes hasonmására találtam a *Archaeologiai Értesítőben* Rómer által kiadott kérdéses pecsétnyomó ábrájának. Az oklevelet vélem közlő t. barátom nem is sejtette: mily fontos érvet szolgáltatott a tudományos kérdés eldöntéséhez. Az oklevél és pecsété eredetiségéhez, valódiságához

egy csep kétség sem férhetett. Azonban nem csupán magam meggyőződése lebegvén előttem, szükségesnek tartottam, hogy a függő pecsétes oklevél eredetiségéről, hitelességéről más, szakértő tekintélyek is meggyőződhesse. Ez okból a Történelmi Társulat 1876. évi octóber 5-kén tartott ülésén, előadva az Arch. Értesítőben folyt polemia részleteit, bemutattam magát az oklevelet is pecsétével együtt. Ezenkívül különlegesen is közöltem tudósaink közül Szabó Károlylyal (a gömöri kiránduláson), néhai Szalay Ágosttal, Nagy Imrével és másokkal, és végre magával Rómer Flórisssal is. Semmi kétség nem emelkedett egyik részről sem az oklevél és pecsété eredetisége és hitelessége iránt, a minthogy nem is emelkedhetett; sőt inkább ritkaságánál fogva úgy az oklevél, valamint a pecsét érdekessége és fontossága valódi tudományos meglepetésben részesült.

Az oklevél érdekes szövegének egész terjedelemben közlését Nagy Imre az általa szigorú hűséggel szerkesztett Codex Patrius részére elfogadván, ide az oklevélnek csak rövid ismertetése tartozhatik. A hártýára írott és 1290-ben kelt oklevél tárgya magánszerződés, melyben Bogomer Comes fiai Csirbancz nevű közös birtokukra nézve Hotho nevű soltészuknak előbbi szolgálati kötelezettségeit szabályozzák. Az oklevél bekezdése ímez: « Vniuersis christi fidelibus ad quos presentes peruenerint Comes Bodov, Nicolaus, Johannes, magister Laurencius, dyonisius et Bogomerius filij Comitiss Bogomerij de Lyptouia salutem » stb.

Tehát Bogomér Comesnek hat fia adja ki az oklevelet, melynek hártýaszalagán függ azon (cipó alakú) kerekded viaszpecsét, melyet itt a fametszvény ábrázol.

Leszámítva a másolás hajszálig nem terjedhető hűségének hátrányait, a figyelmes néző észre fogja venni, hogy a két pecséttrajz (ezen itt közlött tudniillik, és az Arch. Értesítő 1871. évi 6-ik számában közzétett ábra) nagyságra és belső alakzatára nézve lényegesen hasonló egymáshoz. Az oklevél itt közlött pecsétén a körirat «*Comitis*» szavánál egy kis törés van ugyan, de ez az összehasonlításnál fennakadást nem okozhat, világosan kivehető lévén az első *C* — és két utolsó — *IS* betűi. Felötlő különbség van azonban a körirat utolsóelőtti két önálló betűire nézve, mert a pecsétnyomat itt is fennebb közlött köriratának utolsó két betűje, a mint azt zárjel közé is vettem, *I O* betűt mutat, míg az oklevél pecsétének itt közlött rajzán ezek helyett *L* és *D* betűk láthatók. Azonban ennek is meg van a maga megfejtése. A pecsétnyomat annyi idő óta kétségtelenül sokat kopott, főleg ha még a földben is hevert és így természetesen hatszáz év múlva oly éles, és jól kivehető lenyomatot adni nem lehetett képes, milyent az oklevelen fennmaradt egykorú nyomás mutathat. — A lenyomatot Dr. Rómer úr szivességéből magam is látván, láttam annak elmósodott voltát, és így a másolásnál a rajzoló nagyon könnyen már csak *I*-nek nézhette az elkopott *L* betűt, valamint az alakra nézve szintén hasonló régi *D*-t nézhette *O*-nak. Különben a hamisítót, ha illyent feltennék is, e hibától nagyon megóvta volna egy oklevél bekezdése vagy azon lévő pecsét, tegyük fel például az általam itten ismertetett. Mert a hamisítónak éppen úgy érdekében állott az egyes betűk jelentősége, hogy czéljának megfelelően. Valamint tehát ezen egy ok is a pecsétnyomat hitelességére némi érvet szolgáltat, úgy más részről én legalább meg vagyok győződve, hogy a pecsétnyomat rajza és az oklevél pecsétének rajza köriratának ezen két betűbeli különbségét csak is a pecsétnyomó kopottsága okozta, minthogy e két betű határozottan jól nem volt látható, és így megfejtve, ezen színleges vagy rajzolási esetlegesség különbözőségnek nem is tekinthető. Hogy pedig a kérdéses két betű valósággal *L. D.*

legyen, azt nem csak az oklevél pecsétén jól kivehető jelek igazolják, de mutatja az oklevélnek fennebb közlött bekezdése is, mely szerint az egyes hat utolsó betű Bogomer fiai neveiknek kezdő betűit képezi. És e szerint a körirat az oklevéllel összhangzásban kiegészítve így olvasandó: «+S. (igillum) FILIORVM · BOGOMELI · COMITIS · B(odo). N.(icolai) · I(oannis) · L(aurencii) · D(ionisii) · B(ogomerii).»

A pecsét belső keretében lévő képlet, tudnillik a két fa közt álló fejzsés ember ismét teljesen hasonló a pecsétnyomó másolatáéhoz, hanem a képlet alatti talajra nézve már a két rajz között ismét különbség van, mert mint a fametszvény mutatja, az oklevél pecsétén a talajt rézsútosan keresztbe huzott vonalak képezik, a pecsétnyomó másolatán pedig (Arch. Értesítő 1871. 6-ik szám) e talaj egészen hiányzik. Ámde e különbség is színleges. Magam szemmel látott tanú vagyok, hogy eféle karczolatokat a pecsétnyomó spanyolviasz lenyomata tartalmazott; a mint ez különben a G—y-féle véleményezésben is (Arch. Értesítő 1871. 6. szám 157. lapján e szavakkal megírva is van: «*Egyebeken kívül pedig a talaj alatti karczolások is mostani újdonsatuj készítményre mutatnak.*» Mint fennebb említém, épen ezen ellenvetés okozhatta, hogy a pecsétnyomó lenyomatát rajzoló ezen karczolatok elhagyására utasított; holott most már a hiteles oklevél pecsété igazolja, hogy a pecsétnyomón ezen talaj az elkopottság miatt látszhatott csak karczolásnak, elvesztvén a véset előbbi vonalainak mélységét.

Az oklevél pecsétének a kérdéses pecsétnyomó rajzával imez összehasonlítása tehát jelentékeny támpontokat szolgáltat a lipői pecsétnyomó hitelességének megállapításához, és ezekhez hozzá vévén még azt, hogy a tulajdonos állítása szerint, mint azt polemiai válaszában főlemlíté, a pecsétnyomót a régiségek valódiságának fölismerésében kétségtelenül kitűnően jártas Pulszky Ferencz is látta és annak hitelességét kétségbe nem vonta: én előttem legalább nincs többé ok a pecsétnyomó eredetiségében való kételkedésre.

De legyen bár miként, miután a tudományban a discretio nem dönthet, az előadottak nyomán annyi elvitázhatlanul kétségtelen, hogy ily pecsétnyomó létezése jogosult, és hogy az oklevél hiteles pecsétének bizonyítása mellett már most a pecséttan is ismer az Árpádok korából oly alakú és köriratú pecsétet, a milyent itt bemutatni alkalmam volt.

Nagy Iván.

Régészeti irodalom.

Bethlen Gábor erdélyi fejedelem végrendelete. Közölte s jegyzetekkel kísérte Konecz József tanár. Marosvásárhelyt 1878.

E kis munkának, melyben a hírneves fejedelem terjedelmes végrendelete van ismertetve, csak II. része érdekel minket mint századának ipartörténeti gazdag adattára; melyben a mi az arany, ezüst mívék, drága bársony, selyemposztó, arannyal, ezüsttel, selyemmel kivarrt öltözeteket, kárpitokat, lószerszámokat illeti, tekintve egyfelől a *sokaságot* és *gazdagságot*, másfelől az elnevezések (terminologia) és körülírások sajátosságát, a végrendelet csaknem páratlannak mondható. Négy külföldi uralkodónak és az utánna következő fejedelem Brandenburgi Katalinnak temérdek arany ezüst mívét hagyományozott, szint úgy testvéröccsének Bethlen Istvánnak és ennek fiai ifj. Bethlen Istvánnak és Péternek, s velök együtt több mint 100 embernek névszerint.

Érdekesekek a «házöltözetekről» szóló pontok, a fegyverek, a lószerszámok és férfi úgy, mint nő öltözetek leírásai és megnevezései, az anyagot, szint és a munka milységét jelentő körülírások. Lapunk tere nem engedi, hogy ezuttal hosszabb kivonatokat tehessünk az érdekes kis munkából t. olvasóinkat magára a munkára utaljuk, mely a szerzőnél található Marosvásárhelyt. Csak a körülírott tárgyakból említünk fel néhányat, u. m. csauz mente, karmány nyereg, karmány kengyel (azaz carmaniai), delfinformára csinált ezüst-aranyos pohár (talán az, mely a mult évi kolozsvári kiállításon látható volt). Öreg sasorras pohár, a sason test-

állás vagyon (e kifejezés többször előfordúl), süveg formára csinált apró aranyos pohárcák 28 darab. Csiga forma lábas csészék; tizenöt egymásbajáró aranyos czápa pohár, miknek felsőin fedél van; tíz különféle golyaforma pohár; ismét tizenként egymásba járó czápa pohár. Öreg hólyagos darvas kupa, harangforma kupa, ábrás kupa; kigyókő csésze. Malom, alma, csoka forma pohár; gyanta mosdó, gyanta korsó; öt terméskristály pohár stb. stb. *Deák Farkas.*

T Á R C Z A.

Érmészeti adalékok. I. Mária Therézia 1763-iki pátense. Az idegen pénzek beváltási értékét szabályozandó, s hogy a sok visszaélésnek elejét vegye, Mária Therézia 1763. aug. 17-én kiadott pátensében következő idegen pénzeknek engedett forgalmat s beváltatásokra nézve ily szabályzatot bocsátott közzé:

<i>Pénz neve</i>	<i>Értéke osztrák pénz- ben</i>	<i>Pénz neve</i>	<i>Értéke osztrák pénz- ben</i>
1. Francia kettős Louisd'or	frt 14.36	7. Bajor, pfalcai és würtem- bergi Carolina	frt 8.53
» egyszerű »	» 7.02	fél Carolina	» 4.26
2. Francia napos Louisd'or	» 8.34	8. Bajor Maxd'or	» 5.54
3. » paisos »	» 8.37	9. Velencei Zechino . . .	» 4.12
4. Spanyol négyes Doppia .	» 28.25	10. Flórenczi Gigliati . . .	» 4.7½
» kettős »	» 14.12	11. Hollandi †	» 4.10
» egyszerű »	» 7.06	12. Fél louisd'or, fél doppia, s $\frac{1}{2}$ Moid'or, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{3}$, Teston valamint a fél Maxd'or, minthogy értéke egy † -én alul áll, csakis † értékének megfelelőleg beolvasztásra váltatik be.	
5. Portugal négyes Moid'or	» 28.53		
» kettős »	» 11.34		
» egyszerű »	» 5.45		
6. Portugal kettős teston . .	» 30.46		
» egyszerű teston	» 15.23		
» fél »	» 7.41		

«Wo Wir übrigens keinen anderen fremden Gold-Münzen, als jenen, welche in gegenwärtigen Patent ausdrücklich benennet seynd, unter den den vorhin ausgemessenen Patent-Strafen einigen Cours gestattet haben wollen». Aláírva Mária: Therézia. Rudolphus Comes Chotek. Johann Christoph Freyherr von Bartenstein. Tobias Philipp v. Gebbler. (Eredeti a m. k. orsz. lt. htartótan. oszt. Id: Miscell Monetar: Nr. 37.)

II. *Hamispénzek a m. k. volt helytartótanás levéltárában.* A m. kir. helytartótanács, mint Magyarország legfőbb közigazgatási hatósága, az országban előfordult pénzhamisításokról legelőbb szerzett tudomást. Az illető vármegye a corpus delictit képező hamisítványokat felküldte a ht. tanácshoz; itt megállapították, vajjon szándékos hamisítvány, vagy rossz veret-e? a mutatványképen mellékelt darabok a levéltárba helyeztetvén.

A mult század hamisítványai sőt előbbieik közül is mintegy 200 darab van a levéltárban. Van I. Lipót korabeli 1705-iki hamis tallér, 1769-ki importált százsz tallérok, számos koronás és félkoronás tallér, török pénzek, megvannak az illető stampigliák is, 1849-iki hamisveretű hatosok, többé kevésbé sikerült példányokban. Voltak I. Ferdinánd korabeli tallérok is, de ezek az illető borítékokból elvesztek. E sorokkal csak figyelmeztetni kívántuk az érdeklődőket, hogy e curiosomokról tudomást vegyenek. Teljes lajstromukat később közlendjük.

Adalék a magyar fegyvergyártás történetéhez. A XVI. és XVII. század harcrai természetszerűleg befolytak a fegyverzet tökélesbülésére, élénk forgalmat nyitottak a hadi árúknak, s a szükségletnek megfelelő ipart teremtettek. Eddigelő is több erre vonatkozó adat látott napvilágot (a «Századok» korábbi folyamaiban, *Thaly* s *Rakovszky* közlései; az «Arch. Értesítő» is közölt több ily irányú cikket); minden újabb adat, más mozzanatot derít fel. Az alább közölt levelet *Duchon* Menyhért, Rákóczynek egyik felső-vidéki tisztartója írja 1634-ben Rákóczy György fejedelemnek, s főleg a hazai puskamivességet érdeklő adatokban jeleskedik.

A levél így hangzik:

Illustrissime princeps, domine, domine naturaliter mihi clementissime, fidelium servitiorum memoriam in gratiam celsitudinis vestrae humillimam subjectionem. Az úristen ő szent fölsége nagyságodat kedves sok jókkal, szerencsés hosszú ideiglen való jó egészséggel látogassa meg, minden nagyságodhoz tartozandóival egyetemben.

Kegyelmes uram, az nagyságod kegyelmes parancsolatja szerint én a puska csinálló mesterhöz Besztercebányára szinte induló félben voltam, az órában történt, hogy Eperjessé érkezett mestertársaitúl pleni potenciája lévén; így végeztem vele. Az puska öt arasznyi, jó aczélú, jó erős szerszámú kanótos is leszen, az árat Hrabeci Dániel deák urammal alább nem hozhattuk, hanem *fl 6 d 40 csinál egyet-egyet*. Csak öten vadnak, az kik tudnak hozzá: arra felelt, hogy *egy holnap alatt legalább harmincz puskát csinálnak*, sőt

többre is igérkeznek. Bor, se meddő téhen nekik nem kell, mindazonáltal az társaival beszél, és kinek kedve lenne hozzá, megjelenik akarátjokat. Most mindjárt előpénzben négyszáz forintot kíván, kin szepesi vasat és egyetmás ahoz való eszközt szerezhessenek. Az főmesternek *Hartmann Gáspár* az neve, jó értékes, emberséges ember; Besztercebányán szép kőháza vagyon, zálogos (zálogra képes) ember. Immár nagyságod kegyelmessége továbbban mit parancsol felőle. Az végezés úgy vagyon, mihelyt nagyságodtól resolutióm érkezik, ő maga kész kijönni, Eperjessé lovat küldeni alája, és az előpénz meglévén, illendő reversalist is ad magáról, mestertársaitól is recognitiókat hoz. Bavariai herczegnek és a császár fiának, az királynak *demeczki (damascusi) vashúl, nagy drága és erős szerszám-búl* ugyanott Bécsben *csinált puskákat, csak három arasznyi, harmadfél-száz lépésre szolgálókat*, ide is Eperjessé is egynehány csüt hozott, kiknek egyeket-egyeket legalább tizenhárom ezüst talléronkon adott el. Kértem ötöt, hogy nagyságod számára is csinálna olyat, az ki nagyságodnak megtetszék, reá felelt: az *krompachi (korompai) puskák csinálók*kal is úgy végeztem, egy holnap alatt, hogy ők is, húsz-húsz puskát megkészítik, ha valami más impeditumok az uroktól nem lészen. E jövő Szent-János napra az husz puskák *Crompachra* által küldök, kiket mihelyen elhozatom, mindgyárt *Patakra* alá szállittatok. Ez itt való nagyságodnak majorsága után való őszi és tavaszi vetemények az szép esők után hála Istennek szépen megnyúltanak egyéb majorság marhái is egésséges. Seruet deus illustrissimum celsitudinem vestram diu ac feliciter florentem ac viventem. Datum in Saros die 17. Juny. Ao 1634.

Ill^{mae} Cels: Vrae

Humillimus seruitor

Melchior Duchon.

Kívül: Illustrissimo ac celsissimo principi ac domino, domino Georgio Rakoczy, dei gratia principi Transsylvaniae, Siculorum comiti etc.

(Eredetije papíron, gyűrűpecséttel a m. k. orsz. levéltár kincstári osztályában.)

Közli: *Thallóczy Lajos.*

Még egy szénhalom. III. Béla királynak a fejevári keresztések conventje számára adott 1193. évi oklevelében ezt olvassuk: * «In villa *olcan* prima meta incipit a puteo hynog, et vadit ad montem Incov, inde ad pit, a puteo hynog, et vadit ad montem Incov, inde ad fossatam odolohe, inde ad *Kac* inde ad arborem Johannis, inde ad *cenholm*, et sic redit ad predictum puteum.» — Itt legelőször is az affelől támadható kétséget kell eloszlatnunk, hogy vajjon a *cen* szó *szén*-nek olvasandó-e? Azt hiszem, minden habozás nélkül an-

* Knauz, Monumenta Eccl. Strigon. I. 145. l.

nak: először, másféle olvasással, akár *cz*-vel akár *cs*-vel, semmiféle értelmes szót nem adna, másodszor, példák bizonyítják, hogy, habár ritkábban is, de a *c* betűt is használták az Árpád-korban az *sz* hang megjelölésére, mint pl. *ceuleus* = szőlős, *celepsen* = szelepcsény, * stb.; bátran megállapíthatjuk tehát, hogy az idézett *cenholm* sem egyéb mint *szénhalom*.

Az archaeológiát azonban természetesen főkép az érdekli, tudni, hogy hol feküdt e szénhalom? Ennek meghatározása, megvallo, némi nehézségekkel jár, s csakis combinative lehetséges. Olkan nevű falut, a melynek határában oklevélünk a kérdéses szénhalmot említi, ma nem ismerünk, s az oklevél sem mondja meg, hogy melyik vármegyében feküdt; azonban az oklevél többi adatai s az Olkannal határos Kak nevű hely talán mégis nyomra vezethetnek bennünket. A kereszteseknek adományozott birtokok legnagyobb része, Kereki, Fejéregyház, Gadány, Csepel, Megyer, Görgeteg, Csurgó, Kapoly, Boglár stb., mind Somogyvármegye területén lelhetők föl, okkal gondolható tehát, hogy az ezek sorában említett, ma már ismeretlen Olkan falunak is a Somogyságban kellett feküdnie, s ez még bizonyosabbá válik előttünk, ha tudjuk, hogy az oklevél szerint Olkannal határos Kak nevű hely, ma Alsó- és Felső-Kak, szintén Somogyvármegyében, Nagy-Bajom, Vrácsik és Lencsény közt fekszik.

Már most, ha a fönnebbi combinatio megállhat, önként következik belőle, hogy az olkani szénhalmot a Somogy vármegyei Alsó- és Felső-Kak határában vagy határa környékén kell keresnünk.

N. Gy.

Hazai tud. intézetek és leletek.

— *A m. nemzeti muzeum régiségtára* f. é. ápril havában a következő ajándékokkal szaporodott: Haraszti Jákó áldozár római párkány téglatöredéket, — Salamon Ferencz bronztárgyakat, — Zsigmondy Gusztáv faragványos kötöredéket, — Dr. Hampel arany ékszertöredéket, — Szentgyörgyi Imre és özv. Mixich Josephin bronztárgyakat, — Prillhaas Henrik pecsétlenyomatokat, — báró Gerliczy Felixné kávékészüléket a batizi gyárból, — Schiffner egy medaillont zománcozott keretben, szt. György szoborkájával benne, — Jakabfalvi Gyuláné sz. b. Wimmersberg egy ezüst filigrám szelenczét ajándékoztak. Felette érdekes a Pusztaleesen talált

* U. o. 190. l.

Csongrádról beküldött románkori bronz gyertyatartó, lábai három körmű állat-lábakból állanak. Vétel útján szereztetett: 32 darab apró bronztárgy, — a gróf Keglevich István gyűjteményéből 1 bronz tekercs-fibula, 1 ezüst dúsan aranyozott zománczos kehely, és egy bástya löfegyver 12 oldalú régi csővel, arany és ezüst diszítványokkal kirakva; a cső hossza 97·3 cm. E régi felirat olvasható rajta: «Dises Rohr wurde erobert zu Offen den 2. September 1686». Megvétettek továbbá: a rákos-pataki bronzlelet, összesen 40 darab, melyek közül különösen megemlitendők egy 15·8 cm. hosszú s hajlott pengéjű fokos, karperecz, 10 darab boglár, s 3 darab 8 cm. hosszú tölcser alakú diszítvány stb.

— *A nemzeti muzeum régiségtárát* április hóban 3862 személy látogatta.

— *A fokorúi s polgárdi lelet.* Ujabban a m. n. muzeum régiség-tárában két nagyobb értékű lelet került, melyek a napisajtóban is élénk érdeklődést keltettek. Az aranyleletet Fokorún (Heves-Jász-Külső-Szolnok m.) a múlt évi őszi szántáskor találták Deutsch Károly úr béresei, egy cserépedényben, melynek két töredéke a lelettel együtt a n. muzeumba került. A kincs hosszabb ideig lappangott, míg nem Sipos megyei alispán urnak tudomására jutott, s ez Király Alajos szolgabíró-t küldte ki nyomozás végett a helyszínére. Ő azonban már nem találta ott a tárgyakat, mert a gazdatiszt előtte való nap Budapestre küldé uraságához. Az egész lelet a belügyminiszterium útján a pénzügyminiszteriumhoz s onnét 20,042. szám alatt folyó év ápril 14-én a hivatalos becsléssel együtt a n. muzeumhoz tétetett át. Összes súlya 2136 gramm, belértéke 2130 ft. Van a leletben: 17 db. négyszegletes, végei felé vékonyuló s csavart sodronyból készült nyakperecz; a legnagyobb súlya 217, a legkisebbé 46 gr.; 2 db. négyszegletes sodronyból készült karperecz, végei nyíltak s két-két széthajló lapos tekercsben végződnek; alapvonásaikban hasonlítanak az acsádi (Szaboles) karpereczekhez; az egyik súlya 192·5, a másiké 115 gr. Egy övrészlet vékony lemezből, négy nagyobb kivert körrel, s ezek közt négy-négy kisebb körökkel diszítve; hossza 0·53, szélessége 0·05 m. súlya 74 gr.; két sodronyból készített fibula, sodronyának egyik vége a tűt, másik vége kilapítva a tűnek támaszpontját képezi; középrészén négy, — négy félgömböcskéből szerkesztett mozgatható gyönggyel. Súlya 36·5 gr. A másik töredék. 4 alacsony kúpalakú boglár, belső felületén keresztpánttal, külső felületén öt részarányosan elhelyezett kivert dudorral s pont-

sorokkal diszítve. Átmérőjük 0·055 m. Egynek-egynek súlya 21 gr.; 10 orsógomb idomú üres gömböcske. Van köztük négy nagyobb 0·03 m. átmérővel s 10 gr. súlylyal — s hat kisebb 0·012 m. átmérővel s 1 gr. súlylyal. Egy tű, egyik vége lapított, kis füzér aranygyöngy, négy darab sodrony, — s öt darab lemeztöredék. A tárgyak felületének egyes helye rozsdabarna szíronynyal van bevonva, mi valószínűleg az arany anyagában levő idegen alkatrészek élegülésének eredménye.

A másik lelet egy ezüst tripos részletei, mely 10 darabra törve f. é. május elején találtatott Polgárdi (Fehérm.) Szárazhegy nevű dűlőjén a szőlők közt egy szilvafa kivágása alkalmával. Az egyik erőszakosan meggömböcsített lábat Baly Albert reformatus lelkész úr küldte be a n. muzeumnak, a többit pedig a helyszínre utazott régiségosztályi ör Hampel József úr hozta magával. A töredékeket Vandrak bronzműves állította össze ügyesen. A lábak közül találtatott kettő. Egyik ép, a másik három darabra volt törve, de sikerült összeállítani. Magasságuk 1·13, szélességük 0·029 m. Külső lapjuk szélein gyöngysor alakú kidomborodás fut végig s az e közt levő rész bevert (puncirozott) hárslevél idomok sorával van diszítve. Felső végén egy-egy mythologiai jelenet van. Az egyikben jobbról egy Triton, homlokán szarvakkal, lólábakkal, a két kezében tartott furulyát fujja; alsó, vízszintesen elnyúló halidomú testrészen egy mezitelen női alak ül, fentartott kezeiben feje felett félkört képező fátyolt tart. A másik jelenet hasonlít ehhez. Itt a Triton balfelül van, jobbában csigát, baljában evezőlapátot tart s a lólábak helyén két uszonya van. A jobbán ülő mezitelen női alak az előbbihez hasonló. A lábak középrészét egy akanthus levelekből kiemelkedő griff képezi. Taréja négy csúcsot képez ezek mindegyikén egy-egy gömböcska van. Melle középpontból sugáralakúlag terjedő bevert pontokkal van diszítve. A lábak alsó részén egy cselle van, melynek hátán jobbát fölemelő mezitelen gyermek ül. E lábak függélyesen álltak, s két-két, egymást keresztelő pánntal voltak összekötve. A pántok a lábak felső részén egy mozgó izülettel voltak megerősítve, alúl pedig egy gyűrűhöz, melyet a lábakon fel s alá lehetett tolni, s így az egész asztalt szélesebbre vagy keskenyebbre, — magasabbra vagy alacsonyabbra lehetett venni. A mozgatható gyűrűk külső felének közepén egy-egy gyermekfő van. A pántok hossza 0·99 m., átlagos szélességük 0·02 m. Az egymást keresztező két-két darabnak diszítménye egyforma. Így az egyik pár külső lapja hársfalevél

idomok sorával van diszítve; a másik páré két-két széthajló levelkékből szerkesztett sorokkal, melyek csúcsai felváltva, fel- vagy lefelé vannak fordítva. A mozgatható izületek pontjain a szegfejeket nyolcz szirmú virágalakok képezik.

A harmadik láb, a csésze s a pántok közül egy pár s egy letört fél hiányzanak. A fennmaradt töredékek is erőszakosan törettek darabokra. Az izületeknél a részek vagy egyszerűen letörve, vagy hol ezek erősebbek voltak, éles vágó szerszámmal voltak eldarabolva. A lelhely körül tett ásatások alkalmával semmi épület vagy egyéb tárgyak nyomára nem találtak.

Csetneki.

— *Az őstörténet és embertan* ügyében megindított társulási mozgalom tényleges eredménnyel végződött. F. évi május 12-én az ideigl. elnök *Pulszky* Ferencz lakásán az alapszabályok, melyeket az e célra kiküldött bizottság szerkesztett, végleg elfogadtattak, s azok megerősítés végett 20929/1878. sz. a. a belügyministeriumhoz már be is adattak. A végleges megalakulás június hó első felében fog megtörténni, addig határozatba ment, hogy a jelentkezők (három évi kötelezettséggel, évi 5 frt tagdíjjal, alapítvány 100 frt) *Czanyuga* muzeumi pénztárnoknál már előlegesen is befizethetik a tagdíjat. A felszólítások közelebbről szét fognak küldetni. A társulatra nézve megjegyezzük, hogy czime: «*Országos Régészeti és Embertani társulat*», s egyelőre négy szakosztályból fog állani: a) őstörténelmi és embertani; b) antik emlék, és éremtani; c) magyar emlék- érem-, czimer-, pecsét és fegyvertani és d) egyházi, régészeti osztályokból. Célja pedig első sorban: az őstörténelemnek és kapcsolatban az embertannak művelése, kifejlesztése, s a hazai közönség körében megkedveltetése, emellett azonban párhuzamosan a többi három szakosztályban kijelölt szakokat is műveli.

— *Czimertani pályakérdés.* A k. m. tudomány-egyetem bölcsészeti kara a 180 frtos *Schwartner*-féle díjat az 1878/9 tanévre következő kérdésre tűzte ki: Alkottassék a heraldikai műkifejezéseknek magyar szótára. A pályakérdés beadásának határideje: 1879. jan. 31. Pályázhatik bárki. Figyelmeztetjük rá az érdeklődőket.

— *Az országos levéltárban* megindult élénk kutatás pecsétanni tekintetben is érdekes eredményeket mutathat föl. Nem is említve *Nagy Imrének* folyóiratunkban megjelent nagybecsű közléseit, ujabban Buda város 1401-iki pecsétje s Ó-Buda XV. századi igen szép pecsétje fedeztetett föl, melyek az Arch. Ért. fognak megjelenni.

— *A pozsony-vármegyei régészeti egylet* 1876—77. évi értesítője

Wagner Lajos derék titkárjának szerkesztésében megjelent. Közleményei: A pozsonyvármegyei régészeti egylet működése, egy igen érdekes régészeti szemle: Adatok a pozsony-vármegyei Kis-Kárpátok vidékének történetéhez cím alatt *Jedlicska* Páltól. Ugyancsak *Jedlicskának*, mint az egylet első megpendítőjének életrajza s irodalmi működése. Az egyletnek jelenleg 4 alapító s 176 évdíjas tagja van; vagyona: 200 frt.

— *A békésmegyei régészeti és mivelődéstörténelmi társulat* ápril 22-ikén tartotta meg nyilvános felolvasásokkal egybekötött vidéki kirándulását Mező-Berényben, mely alkalommal rendkívül nagy közönség előtt három derék értekezés olvastatott fel. Az elsőt olvasta id. *Jeszzenszky Károly*, M.-Berény multjából meritett tárgyról. A másodikat *Pecz Gyula* a m.-berényi gymnásiumról, végre a harmadikat ifj. *Jeszzenszky Károly* az 1831-iki nagy choléráról. A régészet körébe vágó értekezés, melyet Haan Lajosnak kellett volna tartania, idő rövidsége miatt maradt el. — A m.-berényi közönség kiváló jelét adta a tudomány iránti szeretetének nemcsak azáltal, hogy a felolvasások meghallgatására tömegesen jelent meg, hanem az által is, hogy az érkező társulatot már a vasutnál ünnepélyesen fogadta, s annak tagjait vendégszeretőleg privatlakásokra elhelyezte. A vidékről is sokan jelentek meg, jelesül: Csabáról, Gyuláról, Békésről, K.-Tarcsáról, Szarvasról és Endrődről; csak azt sajnálta mindenki, hogy a Pestről várt érdemes tudósok — közbejött váratlan akadály miatt — meg nem érkeztek s tanúi nem lehettek azon lelkesedésnek, mely a közlakoma alkalmával nyilatkozott.

Ugyancsak Békéből értesítenek bennünket arról, hogy Haan Lajos és Zsilinszky Mihály egy kirándulást tettek a békési határban fekvő *Tarhosi* pusztára, hogy ott a tégláégetés alkalmával véletlenül napfényre hozott régiségeket megnézzék, s egyuttal a rendszeres ásatásokhoz szükséges előkészületeket is megtegyék. Nagy érdeklődéssel nézünk elébe ezen ásatásnak, melyről annak idején értesíteni fogjuk t. olvasóinkat.

— *Ásatások, régészeti kutatások.* Nagy-Körös városában élénken érdeklődnek az «országos régészeti társulat» megalakulása iránt. Mint a «Századok»-ban olvassuk, a város hajlandó is volna a határában lévő kúnhalmokat, melyeknek nevök is történelmi jelentőségre vall, felásatni. Ugyancsak a történelmi társulat kassai kirándulása alkalmával tervben van a mohi pusztán ásatásokat rendezni. Szarvason pedig a Körös partjából igen érdekes tárgyakat mosott ki a folyó;

a békési régészeti társulat szeptemberben ásátásokat fog kezdeményezni e gazdagnak ígérkező telepen. Budán fiatal írókból s tanárjelöltekből kiránduló bizottság alakult, mely a főváros környékét régészeti tekintetben vizsgálandja át.

— *Kirándulás a vízafogóhoz.* folyó hó 17-én tizenegy tagból álló társaság rándult ki a már multkor említett vízafogói római leletet megvizsgálendő. Ott voltak: *Zsigmondy, Henszlmann, Pulszky Károly, Salamon Ferencz, Deák Farkas, Hampel, Ortway, Bartalus, Csetneki J. Elek, Schikédanz és Thallóczy.* Az ásátásokat a műemlék bizottság kérésére folytatták, s mintegy 71 cm. haladtak alább. Az ott helyt időző olasz munkásokkal a kirándulók a ki nem ásott, de még nyomuk után látható falakat a 6-ik oszlop irányában rögtönösen kiásatták s két szobának alapfalaira bukkantak. Zsigmondy az új ásás által alakult terepet felmérte. A helyszínén észlelte után abban a véleményben állapodtak meg, hogy e helyen valójában római castrum állott.

— *Pulszky Ferencz* e hó 25-én Párisba ment, magával vivén a muzeum régiségtárának néhány igen becses darabját a kiállításra. Ezen darabok közt lesz a szolnoki arany lelet, a tripos, azonkívül a muzeum rézgyűjteményének legnagyobb része, egészben véve mintegy 50 ezer frank értékű kincs. Az egyes darabok külön e célra készített lapokon vannak megerősítve, mely polczokat vatta közt dobozba rakják, oly módon, hogy még csak összevegyüléstől sem lehet tartani. A muzeum régiségi osztálya által a kiállításon három négyszög méternyi tér van e tárgyak számára fentartva.

— *Haan Lajos* jeles tudósunk, ki már 1871/2-ben kétségtelenül bebizonyította a Dürer-család származási helyének *Eytas* falu-nak helyekvését, akkor tett ígéretének urát adván, egy 55 lapra terjedő terjedelmesebb tanulmányt írt Dürer Albert családi nevről s családjának származási helyéről, mellékelvén 6 oklevelet, az ajtósi Ajtós családra vonatkozó oklevelet s Ajtós helyekvéséről egy pontos tereprajzot. Az értekezés teljesen tisztázza a kérdést s a kérdés irodalmi forrásainak teljes felhasználásával igen érdekesen mutatja ki a Dürer-család magyar eredetét. E füzet németül is meg fog jelenni.

— *Őskori erődtmény.* A Pécestől észak-nyugatra fekvő, majd 2000' magas Szent-Jakab-hegy tetején egy igen nagy régi földvár szemlélhető, melynek csak körüljárása többet vesz igénybe egy óránál.

Az erődtvény sánczból és töltésből állott: az előbbi, mely

azonban már majd egészen be van temetve, a váron belül van, mit az magyaráz, hogy a vár erődítménye majd mindenütt a hegy lejtőjén vonul körül; a töltés azonban még legtöbb helyen 2°, 3° sőt néhol 5° magas még most is, és egészen be van nőve százados tölgyfákkal.

Anyaga az erődítménynek föld, — a falazat minden nyoma nélkül.

A sánczot talán azért tették az erődítményen belől, mert a földet a töltéshez fölfelé hányni és hordani igen fáradságos lett volna, míg így a meredek lejtőn lefelé kevesebb fáradsággal járt.

A töltésen és töltésben több helyen cserépedény töredékekre akadtam, melyek barnásak vagy feketések, és anyagok telve van kovaszemcsékkel; az edények korong nélkül voltak készítve, és semmi esetre sem rómaiak, határozottan őskori népek készítményei. — Ugyane hegyen vannak a pálosok egykori zárdájának romjai, melyek azonban daczára nagy kiterjedtségüknek, a földvár délkeleti sarkában igen könnyen elérnek.

Mindeddig sem lakótelepét, sem temető helyét a sánczot készített népnek nem sikerült többszöri kutatás daczára fölfedeznem.

Szintugy még nem mérethetten fel ezen igen érdekes erődítményt.

Az egész erődítmény egyáltalán nincs összefüggésben a paulinusok zárdája erődítményeivel; de nem is tudták volna ők e roppant erődítményt megvédeni!

A környékbeli nép az erődítményt jól ismeri és «lányvár»-nak nevezi.

Itt vagyok bátor még egy kis helyreigazítást közleni:

Az «Arch. Közl.» VI. kötete 176. lapján a magyar régészeti krónika 896. pontjában egy Nagy-Mányokon általam vett és a m. nemz. muzeumnak ajándékozott kőszekercze említettén, végül egyszersmind az állítatik: «Előfordulnak itt is alul lecsiszolt szarvasagancsok, milyenek egyéb ősi lelhelyeken már találtattak.»

Ámbár igen valószínű, hogy azon telepen, hol a szekercze készült, szarvasagancsból készült eszközök is előfordulnak, mégis késztetve érzem magamat kijelenteni, hogy az «Arch. Közl.» akkori nagyérdemű szerkesztője Dr. Rómer Flóris apát ur ő nagysága az idézett megjegyzést a czikk alapját képező levelem hibás kiteteleiből merítette, miután a kérdéses szarvasagancs, mely azonban alul nem csiszolt, hanem el van fűrészelve, a Makár tetején létező őskori

telepről — hol számtalan agancs található a konyhahulladékreg-
ben — került birtokomba. *Horváth Antal.*

Külföld.

— *Külföldi érdeklődés a magyar régészeti mozgalmak iránt.*
A párisi «*Revue Archéologique*» ez évi I. és II. füzetében «*Les Monuments De l'époque Romane en Hongrie*» című cikket hoz. A cikk Henszlmann Imre «*Magyarország ó-keresztény, román és átmeneti stílusú mű-emlékeit*» (1876) eléggé bőven ismerteti, csak az kár benne, hogy a személy- és helyneveket sokhelyütt annyira elferdítve adja, hogy azokra nem is ismerhetni. Így például: Presburg helyett Freyborg. — Kis-Sarló helyett Kis-Sali, — Merklos helyett Mertens, — Gurk helyett Gucker stb. áll.

— Május hó 1-jén jelent meg első füze az «*Allgemeine Zeitschrift für Museologie*»-nak. Szerkeszti Drezdában Dr. Graesse Tivadar, a drezdai cabinet és «*Grünes Gewölbe*» öre és igazgatója. Az előszóban nagyon sokat ígér a szerkesztőség és sok hangzatos szóval bizonyítja a közlőny szükséges voltát, de vajjon minden tekintetben szavát fogja-e tarthatni, az ígéretek nagy száma mellett legalább is kétes. A lap megindítása által egy oly közlőnyt akarnak létesíteni, mely központját képezze a közös működésnek a muzeologia és a gyűjtemények által képviselt régiség- és műágak terén, s összpontosítsa a muzeumok és magángyűjtők nemzetközi forgalmát. Főszóly fektetik e szakiratban arra is, hogy a hirdetésekre szánt rész nagy hatással legyen a régiségkereskedésre, mert csoportosítani fogja a szakba vágó annonce-okat, melyek így inkább kerülnek a gyűjtő kezébe, mint napi lapokban elszórva.

A kiállítás díszes, az első példány egy jól sikerült fényképpel van ellátva, tartalma: előszó; a kártyák története; a drezdai cabinetben előforduló, Fröhlich udvari bolondra vonatkozó emléktárgyak; az emdeni éremárverés; a Garthe-féle műárverés árai; a vágott trictrackövek. — Hirdetések. *(E... Gy.)*

— *A strassburgi dom restauratioja* mindinkább előre halad, s bombáztatása nyomait többé nem is láthatók. A többi közt, jelenleg a dom időközi kupolájának lebontásával foglalkoznak. Az új kupola 3 méterrel lesz magosabb az előbbinél; az apsis fedelét is magasabbra emelik. A dom belsejében új orgonát állítanak, mely bizonyos lyoni mesternél rendeltetett meg. A dom restaurációjának legutóbbi költségeire 300,000 márka van előirányozva.

Régészeti könyvtár.

1. *Történelmi és Régészeti Értesítő.* A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat közlönye. Az igazgató-választmány megbízásából szerkeszti MILESZ JÁNOS, titkár. IV. évfolyam. II. füzet. Temesvár. 1878. n. 8-r. 53—100 l.
2. *Dürer Albert családi nevérol s családjának származási helyéről.* Irta HAAN LAJOS, b.-csabai evang. lelkész m. tudom. akadémiai s dorpatói tudós társasági tag. B.-Csaba, kiadja Dobay János. 1878. 8-r. (1 térképpel.)
3. *Ös-keletü temetési hagyományok.* Műveltségtörténelmi tanulmány. Irta DONGÓ GY. GÉZA. S.-A.-Ujhely 1878. (à 50 kr.)
4. SONTAG, WALDEMAR. *Die Todtenbestattung.* Todtencultus alter und neuer Zeit und die Begräbnissfrage. Eine culturgeschichtl. Studie. n. 8-r. Halle. Schwetske.
5. *Wegweiser, archäologischer, durch Nieder-Oesterreich.* H. A. u. T. Archäologischer Wegweiser durch das Viertel ober dem Wiener-Walde und Nieder-Oesterreich. Von Dr. ED. JOHN und SACKEN. Herausgegeben vom Alterthums-Vereine zu Wien. Wien Gerold's Sohn in Comm. (4 tábla s 181 metszet.) N. 4-r.
6. RENTZMANN W., *numismatisches Wappen-Lexicon* des Mittelalters und der Neuzeit. Staaten- und Städtewappen. Berlin. n. F. — 35 tábla, metszetekkel.
7. NAHDE, HEINRICH. *Preussisches Wappenbuch*, enthaltend, die seit dem Bestehen d. königl. preuss. Herold-Amtes, durch Standeserhöhen, Adelsbestätigen und Namensveränderungen neuverliehenen, beziehungsweise veränderten Wappen. Nach dem Acten d. königl. Heroldsamtes unter Direction Sr. Exc. des Hrn. Grafen, Stillfried v. Alcantara u. Ratoninitz, königl. preuss. wirkl. Geh.-Räthe, Ob.-Ceremonienmeister, Chefs des Heroldsamtes &c. bearb. n. 4-r. Berlin, (Segler. 10 tábla).

TARTALOM: Ötvösművészeti és skofium-hímzési adatok 1709- és 1710-ben. Thaly Kálmántól. — A nagy-váradi régészeti és műipartörténeti kiállításról. Dr. Czobor Bélától. — Liptói Bogomér fainak pecsége a XIII. századból. Nagy Ivántól. — Régészeti irodalom. Déák Farkastól. — *Tárcza*: Érmészeti adalékok. ×. — Adalék a magyar fegyvergyártás történetéhez. Közli: Thallóczy Lajos. — Még egy szénhalom. N. Gy. — Hazai tud. intézetek és leletek. — Külföld. — Régészeti könyvtár.

A magyarországi műemlékek ideigl. bizottsága kész- letében levő rajzoknak és fényképeknek lajstroma.*

Abauj vár.

Templom távlati és alaprajza Myskovszky Viktortól 1

Andrásvágás.

Fatemplom távlati rajza Myskovszky Viktortól 1

András (Szent).

Templom távlati és alaprajza Myskovszky Viktortól 1

» részleteit ábrázoló rajzlap 1

Almakerék.

Templom alaprajza 1

Szárnyoltárnak rajza 1

Antependium.

Magyar himzés 1490-ből, fénykép 1

Arczképek.

Gróf Nádasdy Juliana, fénykép 1

Eszterházy Tamás és László, Ferencz és Gáspár, fénykép . . . 2

Károly lothringeni herceg, fénykép 1

József főherceg, fénykép 1

Andrássy Osanna apáczza, fénykép 1

Asztal.

Ezüstből, vert dombormű, fénykép 1

---

* Ezen lajstromnak az Archaeologiai Értesítő hasábjain leendő közlése a magyarországi műemlékek ideiglenes bizottságának 1877. évi december 28-án tartott ülésében azon oknál fogva lett elhatározva, hogy a szakértők — de különösen a bizottságnak kültagjai ezen rajzokról akár megtekintés, akár használat végett kellő tájékozást nyerjenek.

Bronz-kori sisak.

A békési muzeum tulajdona, fénykép	1
--	---

Kis-Azar.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
» részleteit ábrázoló rajzlap	1

Baán.

Templom távlati rajza, Drahotuszy Ferencztől	1
» részleteit ábrázoló rajzlap	1

Bárcza.

Templom távlati rajza, Myskovszky Viktortól	1
---	---

Bártfa.

Emlékoszlopot ábrázoló rajz, Myskovszky Viktortól	1
A városház déli oldalának nézete	1
A levéltár boltozatán levő monogramok rajza	1
Templom távlati rajza	1
» részleteit előtűntető rajzlap	4
Serédy Gáspár kápolnájának távlati rajza	1

Beczkó.

Várnak távlati rajza, Drahotuszy Ferencztől	1
» részleteit ábrázoló rajzlap	1

Bélabánya.

Templom alaprajza Steindl Imre vezetése alatt a műegyetemi növényekről	1
Templom hosszmetzete	1
» oldalnézete	1

Bene.

Templom távlati rajza, Lehoczky Tivadartól	1
--	---

Beregszász-Végardó.

Templom távlati rajza, Lehoczky Tivadartól	1
--	---

Bereg (Nagy).

Templom távlati rajza, Lehoczky Tivadartól	1
--	---

Besztercebánya.

Plébániatemplom oldalnézete, Steindl Imre tanár növendékeitől	1
» » alaprajza	1
Erkély oldalnézete és alaprajza	1
Tót templom homlokzata	1
» metszete	1
» alaprajza	1
Kehely rajza	1
Főtemplom homlokzatának rajza	1
» hosszmetzete	1
Keresztnek rajza	2
Oratorium alaprajza	1
Keresztelő-medenczének rajza	1
Kehely	1
Eskükereszt a városházban	1

Besztercebánya.

Kálvária fülkének fényképe	1
Keresztelő-medence rajza, Drahotúszky Ferencztől	1
A székesegyház különféle tárgyaitól fényképek	4

Billikomok.

Elefántcsontból, fényképek	5
Ezüst vert mű (Szentpéteritől) fénykép	1
Aranyból zománczozva. 1598-ból, fénykép	1
Ezüstből hercegi czimerrel, fénykép	1

Boglár.

Kegyesrendiek tulajdona, fénykép	1
--	---

Boresa.

Templom alaprajza Gózon Imrétől	1
---	---

Brassó.

Templom alaprajza, Storno Ferencztől	1
Templom részleteit ábrázoló rajzlap	2
Templom távlati fényképe	3
A templom ajtótympanon festményét ábrázoló aquarel Stornótól	1

Buda.

Plébániatemplomot ábrázoló fényképek	11
A régi tornyot előtüntető rajzlap	1
Zsigmond tornyának távlati fényképe	3
Zsigmond tornyának környéke, térrajz, Wohlfarth Henriktől . .	1
A tervezett fehérvári kapu ut szelvénye	1
Buda várának ostroma, 1541-ben, színezett rajz	1

Budetin.

Várnak távlati rajza, Drahotúszky Ferencztől	1
--	---

Czimer.

Mátyás királyé és Beatrixé, fénykép	2
---	---

Czimerkép.

Gróf Eszterházy Miklósé és Lászlóé, fénykép	2
---	---

Corvin-codex.

A zágrábi tud. akademia tulajdona, fénykép	1
--	---

Codex (Hártya).

Festett kezdők és keresztidiszitményekkel ékesítve, fénykép . .	1
---	---

Csanád.

A régi templom fényképe (ledöntetett 1868. évben)	1
A régi templom részleteit ábrázoló rajzlap	1
Csanád vidékéről felvett térrajz	5

Csat.

Filigraine munka zománczozással, fénykép	1
--	---

Cselfalva.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
--	---

Csetnek.

Templom távlati rajza, Myskovszky Viktortól	1
---	---

Cseszte.

Templom távlati rajza, Werdenstetter Szilárdtól	1
---	---

Templom alaprajza	1
Templom részleteit ábrázoló rajzlap	3

Csoportozat.

Elefantcsontból, négy gyermeket ábrázoló fénykép	1
--	---

Danyisócz.

Templom távlati és alaprajza. Myskovszky Viktortól	1
Templom részleteit ábrázoló rajzlap	1

Darlócz.

A templom diszkapujának fényképe	1
--	---

Déda.

Templom távlati rajza, Lehoczky Tivadartól	1
--	---

Detrekő.

Templomrom távlati és alaprajza, Werdenstetter Szilárdtól . . .	1
Várrom távlati és alaprajza.	3

Diszasztal.

Mann János mesterműve fénykép	1
---	---

Diósgyőr.

Vár térrajza. Hoppe Lipóttól	1
--	---

Diptychon.

Elefantcsontból dombormű, fénykép	1
Aranyozott és esüstözött rézből, pozsonyi muzeumból fénykép . .	1

Disznyereg.

Herczeg Eszterházy tulajdona, fénykép	1
---	---

Disznód (Kis).

Templom távlati fényképe	2
Város és vár távlati fényképe	1

Disznód (Nagy).

Templom alaprajza : beküldte Wittsok Henrik	1
---	---

Dombormű.

Teknősbékából, fénykép	1
----------------------------------	---

Dovalló.

Templom alaprajzát és részleteit ábrázoló rajzlap Myskovszkytól	1
---	---

Dörgicse.

Templom részleteit ábrázoló rajzlap Pelargus Jánostól	4
---	---

Dravecz.

Templom távlati és alaprajza. Mzskovszky Viktortól	1
Templom részleteit ábrázoló rajzlap	1

Dunaszabályozási

Térrajzok, a műemlékek bejegyzésére	6
---	---

Ékszerek.

Magyar diszöltönyhöz, fénykép	5
---	---

Éleskő.

Várrom távlati és alaprajza, Werdenstetter Szilárdtól	2
---	---

Eperjes.

Templom távlati rajza, Myskovszky Viktortól	1
---	---

Ereklye kereszt.

Az iglói egyház tulajdona, fénykép	1
--	---

Fadombormű.

Bibliai és római történelemből vett jelenetekkel, fénykép	1
---	---

Fafaragvány.

Petrarca könyvének kötésén, fénykép	1
---	---

Faragvány.

Elefantesontból. Heracles a nemei oroszlánynyal, fénykép	1
Elefantesontból nő és két gyermek, fénykép	1

Fegyverek.

Ezek között néhány persiai, fénykép	8
---	---

Fegyverzet.

Aczélból II. Lajos királyé, II. Apaffy Mihály sisakja, Mátyás király és neje Beatrix valamint II. Lajos király arczképe fénykép	1
---	---

Fehéregyház (Erdélyben).

Templom alaprajza, Wolf Péter küldeménye	1
--	---

Felka.

Szentségtartó rajza, Pitsch Béla küldeménye	1
---	---

Feszület (románkori).

Kegyesrendiek tulajdona, fénykép	1
--	---

Forgó.

Alúl férfi mellképe, ruhája jaspis, arcza chalcedon, fénykép . .	1
--	---

Földeak.

Templomrom alaprajza, Molnár Páltól	1
---	---

Füstölő.

A szombathelyi muzeumból, fénykép	1
---	---

Gálos.

Templom alaprajza és szelvénye, Storno Ferencztől	1
---	---

Gálszécs.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
--	---

Garadna.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
--	---

Gassovo.

Templomi karszékek részletei, Steindl Imre tanár növendékeitől	1
Templomi oltárnak átnézeti rajza	1
Templom orgonának átnézeti rajza	1

Geczelfalva.

Templom távlati rajza, Myskovszky Viktortól	1
---	---

Győr.

Egyházi szertartáshoz tartozó tárgyak, fénykép 16

Györk.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól 1

Glogovác.

Környékének térrajza, Molnár Páltól 1

Templomrom alaprajza 1

Görgő.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól 1

Bebek György siremlékének rajza 1

Göncz-Ruska.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól 1

Hajék.

Gyöngyökkel és zománczczal diszítve, fénykép 1

Halmágy.

Templom alaprajza, Kosztka József küldeménye 1

Házi szerek,

Melyeket József Nádor életében használt, fénykép 1

Héjce.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól 1

Hervartó.

Templom távlati rajza, Myskovszky Viktortól 1

Himzés.

Régi magyar mű, a békési muzeumból fénykép 1

Hodos.

Templom alaprajza, Gózon Imrétől 1

+ 50034

dupl.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESITŐ.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA
ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

SZERKESZTIK

Dr. HENSZLMANN IMRE és Br. NYÁRY ALBERT.

F 1922/23 - 138.

(SZÁMOS FÁMETSZVÉNYNYEL.)

XII. KÖTET. 1878. VI. FÜZET.

BUDAPEST.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

1878.

A M. T. Akadémia könyvkiadó vállalata

1875—1877-iki folyamában megjelent munkák jegyzéke.

I-ső vagy történelmi sorozat.

Nyolcz kötet. Diszesen kötve. Ára 15 frt 20 kr.

- Macaulay.** Anglia története II. Jakab trónralépte óta. Fordította *Csengery Antal*. Második, átnézett kiadás. I. II. és III. kötet. Angol diszkötésben. A harmadik kötettől kezdve fordítja *Zichy Antal*.
- Carlyle T.** A francia forradalom. Fordította *Baráth Ferencz*. I. és II. kötet. Angol diszkötésben.
- Curlius E.** A görögök története. Fordította *Fröhlich Róbert*. I. és II. kötet. Angol diszkötésben.
- Hunfalvy Pál.** Magyarország ethnografiája. Egy kötet. Angol diszkötésben. (Teljes.)

II-ik vagy irodalmi sorozat.

Hat kötet. Diszesen kötve. Ára 11 frt 40 kr.

- ***Göthe** lyrai költeményei. Ford. *Szász Károly*. Két kötet egybe kötve. Angol diszkötésben. (Teljes.) Elfogyott.
- ***Nisard D.** Tanulmányok a renaissance és a reformatió korából. (Erasmus Rotterodamus. — Morus Tamás. — Melancthon.) Fordította *Vajda János*. Egy kötet. Ang. diszköt. (Teljes.) Elfogyott.
- Müller M.** Ujabb felolvasásai a nyelvtudományról. Fordította dr. *Simonyi Zsigmond*. Egy kötet. Angol diszkötésben.
- Boissier.** Cicero és barátjai. Ford. dr. *Csiky K.* Egy köt. Ang. diszköt. (Teljes.)
- Lewes.** A philosophia története Thalestól Comteig. Fordította dr. *Bánóczy J.* I. és II. kötet. Angol diszkötésben.

* Az elfogyott **Göthe** és **Nisard** helyett kiegészítéskül a következő három munka egyikét tetszés szerint lehet választani, ugymint: **Lewes:** Göthe élete. 2 kötet. — **Pauler:** Wessclényi összeesküvése. 2 kötet. — **Kállay:** A szerbek története.

III-ik vagy jog- és államtudományi sorozat.

Hét kötet. Diszesen kötve. Ára 11 frt 80 kr.

- ***Bluntschli J. C.** Az általános államjog és a politika története a tizenhatodik század óta a jelenkorig. Fordította dr. *Acsády Ignác*. Két kötetben. Angol diszkötésben. (Teljes.) Elfogyott.
- Gneist R.** A jogi állam. Fordította dr. *Takács Lajos*. Egy kötet. Angol diszkötésben. (Teljes.)
- Maine Sumner H.** A jog őskora, összeköttetése a társadalom alakulásának történetével, s viszonya az ujkori eszmékhez. Fordította, bevezette és jegyzetekkel kísérte *Pulszky Ágost*. Egy kötet. Angol diszkötésben. (Teljes.)
- Todd.** Az angol parlamenti kormányrendszer fejlődése és állása. Fordította *Dapsy László*. Három kötetben. Angol diszkötésben. (Teljes.)

* Az elfogyott **Bluntschli** helyett kiegészítéskül a következő három munka egyikét tetszés szerint lehet választani, ugymint: **Lewes:** Göthe élete. 2 kötet. — **Pauler:** Wessclényi összeesküvése. 2 kötet. — **Kállay:** A szerbek története.

Mind a három sorozat 21 kötetben diszesen kötve 38 frt 40 kr.

A jelen vállalatban megjelent munkák egyenként nem kaphatók, s csak előfizetés útján az aláírók, mint a M. Tud. Akadémia könyvkiadó vállalatának pártoló tagjai által szerezhetők meg.

Aláírások még folyvást, kívánatra részletfizetésre is elfogadtatnak.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA.

SZERKESZTIK:

Dr. HENSZLMANN IMRE és Br. NYÁRY ALBERT.

1878.
XII. KÖTET.

SZERKESZTŐSÉG:
ZERGE-UTCZA 23. SZ.

6. SZÁM.
JUNIUS 30.

Ezen folyóirat megjelenik — augusztus és szeptember kivételével — minden hó utolsó napján $2\frac{1}{2}$ ivnyi számokban. Előfizetési ára a 25 ívből álló kötetnek 3 frt; egyes számok bolti ára 40 kr.
Előfizetni lehet KNOLL KÁROLY Magy. Tudom. Akadémiai könyvtárusnál (Budapest, akadémiai bérépület).

Magyarhoni őskori leletek külföldi gyűjteményekben.

Zürich.

Azon kérdések közé, a melyeknek megoldását a tudomány honi szakirodalmunktól várja, tartozik a magyarhoni bronzkor kérdése. Pontosabban szólva: tőlünk várják annak részletes megállapítását, hogy a hazánkban talált bronz-kori leletek jellege mennyiben vág össze egyéb vidékekével, mennyiben tér el tőlük, mennyiben vannak sajátos vonásai. A hazánk központjában valamint mindenfelé a vidéken létező nyilvános és magángyűjtemények már most is meglehetősen anyagot nyújtanak arra, hogy a jelzett kérdések tanulmányozásához hozzáfoghassunk. Kutatásaimban, melyeket egy idő óta ez irányban tettem, szintén az itt őrzött nagyszámú emlékek szolgáltatták az alapot. Nagyjában meglehetősen tisztán állott már előttem a bronzkori műveltség képe, a mint a középső Duna vidékein kifejlődött, mikor a múlt évben e kép teljes kiegészítésére külföldi gyűjteményeket is bejártam. Különösen némely német, angol és franczia gyűjtemény megtekintése volt ezúttal czélom, melyekről ismeretes, hogy hazánkból is kerültek oda bronzkori leletek. Főladatom volt

e leletekről közvetlen tudomást nyerni. Azonfölül törekedtem az illető országok bronz-kori emlékeit jellemző sajátságokat is megfigyelni és így honi típusaink elterjedési határát legalább nyugat felé megvonni. Az így nyert összes eredményeket egy későbbi dolgozatban szándékom közzétenni, e helyt arra szorítkozom, hogy egyes gyűjteményeket, melyek magyar-honi leletekben kiválóan gazdagok, ismertetek meg és érdeke-sebb emlékeket szóval és sikerült képekben bemutatok.

A muzeumok közt, melyeket múlt évben honi ősrégészetiünk szempontjából tanulmányoztam, legfontosabb a bécsi. Utána a zürichi régészeti egyesület gyűjteményében találni a legtöbb magyarhoni ősemleket. Fontos ezeken kívül a bieli városi muzeum; vannak magyarhoni bronz-kori emlékek a saint-germaini és a British muzeumban végre válogatott sorozatot találtam ilyenekből a London közepén lakó Mr. Evans híres magángyűjteményében.

A bécsi cabinettel egy későbbi közleményben lesz alkal-mam foglalkozni, jelenleg a zürichi muzeumra szorítkozom.

Fehr, a pesti hengermalom egykori igazgatójának gyűj-téséből igen gazdag e muzeum réz- és bronzeszközökben, melyeket Fehr itt az országban szerzett és magával vitt, mikor a szabadságharcz alkalmával kénytelen volt orszá-gunkat elhagyni.

Még 1863-ban tűnt föl Kellernek, a zürichi régészeti egyesület elnökének, hogy e gyűjteményben aránylag jelen-tékeny a rézeszközök száma és ugyanakkor a rézeszközök sajátos idoma és nagysága magukra vonták az ő figyelmét. Az arányt magam is föltűnőnek találtam; az egészben talán 200-ra rúgó darabszám közt 30-nál több rézeszközt leltem. Egy pillantás a «Pfahlbauten» V. füzetében közlött táblákra, hol a jellemzőbb idomok majd mind ábrázolva vannak, meggyőz bennünket, hogy itt csakugyan magyarhoni réz-typusokkal van dolgunk, úgy miként azokat összeállítva találjuk Pulszky Ferencz által a budapesti ősrégészeti con-gresszus kiadványában, vagy a fénynyomatos «Antiquités préh de la Hongrie» két tábláján.

Meg vannak az egyszerű vésők különféle nemei, a laposak, négyszög vagy háromszöghöz közeljáró idommal, csekély vastagsággal; fölületök legtöbbször kalapácsolás nyomait mutatja. Vannak zömökebb testűek is, melyek csak kevésbé szélesbülnek az él felé; érdes fölületök még olyan minő volt, mikor az eszközt öntötték.

Magára álló idom, melyre honi gyűjteményeinkben teljesen megfelelő analógiát nem ismerek, az 1. és 2. ábra alatt föltüntetett véső. Egyik végén talán csonkított és éléből is letört egy darab. Teste keskeny: hossza 11.2 cm., legnagyobb szélessége

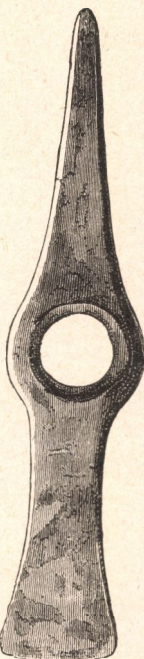
1.5 cm., tompa végén legnagyobb vastagsága 1.2 cm. Föltűnő rajta, az egyik lapján (2. ábra) tompa vége felé futó hornyolat, mely a nyél odaerősítésére szolgált és a csúcsa felé irányuló hegyes rés. A túlsó lap (1. ábra) rendszeren egymás mellé rakott vonalakkal és kördiszítványokkal

1. ábra.
2/5 nagyságú.

2. ábra.

3. ábra.
2/5 nagyságú.

4. ábra.

ékes; ez volt a külső, látható lap. Az él, mikép a rajzból is kitetszik, a hossz tengelyre függőlegesen áll. E sajátos idomú vésőhöz talán legközelebb jár a nemzeti muzeumban XVIII. 7. alatt létező bronz-véső, de még ez is nem lényegtelen pontokban, így p. o. az él állását tekintve elüt tőle. Kalapácsok és csákányok, melyek az ismert jellemző formákat mutatják, jelentékeny számmal vannak. Itt egyet rajzban is (3. és 4. ábra) bemutatunk, mert ilyen a nemzeti

muzeum gazdag gyűjteményében nincs. Sajátsága abban van, hogy csak egyik karja végződik éllel, másika csúcsba fut, míg legtöbb esetben a második kar tompa lappal vagy szintén éllel végződik. A csákány ezen idoma maradt fön legtovább; megtaláljuk vasból a rómaiaknál, a velők egykorú germán törzseknél, használják a középkorban és legfontosabb eszköz manap is a kőfejtésnél.

Tudjuk, hogy fegyverekre nem igen használtak rezet. A zürichi tárlatban is mindössze két darab képviseli a fegyverek csoportját. Egyet itt rajzban közlünk (5. ábra). A csekély vastagságú lemez, melynek hossza 10 cm., alig lehe-

5. ábra.
2/3 nagyságú.

6. ábra.
1/2 nagyságú.

7. ábra.
1/1 nagyságú.

tett más, mint nyílcsúcs. Főrésze egészben háromszög idomot mutat, melynek 5·2 cm-nyi alapjából erősítésre szolgáló nyújtvány indul ki. Csúcsa eltompított és csúcsa felé irányuló szélei élesek és súrolási fölületet mutatnak; a nyújtvány két oldalszéle kissé fölhajtott. E sajátosságos nyílcsúcsra csak egy analógiát említhetek a nemzeti muzeumból. A muzeumi példány bronzból való és ott áll a törpengék legелеjén (XI. tábla 1. sz.). Itt a csúcs meglehetősen ép és a megerősítésre szolgáló nyújtvány, bár meg van csonkítva, vége felé keskenyül. Csak oly ritkán rézből készült ékszer, mint fegyvereket találunk. Mégis ékszernek kell tekinte-

nünk az itt rajzban (6. és 7. ábra) bemutatott karikát. A karika eredeti idomából ki van vetköztetve, félre csavart végtagjai megcsonkítvák, de hogy karperecz akart lenni mutatja a kerek sodrony végei felé való keskenyülése és a vonalas diszitmény elhelyezése a karika külső lapján. A 7-ik ábra e szabályos diszitménynek egyik tagját természeti nagyságban kiterítve állítja elénk. A diszítési mód olyan, minővel a bronz-kori karpereczeken gyakran találkozunk. Elég a n. muzeumban létező e nemű emlékek gazdag sorozataira utalni. (XXIII—XXIV. tábla.)

Állítólag a Fehr-féle gyűjteménynyel került ide egy réztárgy, melyről első tekintetre nehéz volt fölismerni, hogy mi volt eredeti rendeltetése. Hosszúkás, közepén vastagabb. tompa szélei felé vékonyuló, keskeny lemez, hossza 23 cm., legnagyobb szélessége 2.5, vastagsága közepett 3 mm. Csak midőn a zürichi muzeum szívességéből itt helyben összehasonlíthattam a tárgyat a nemzeti muzeum gazdag tárgysorozataival, lehetett megállapítani, hogy a lemez valószínűleg kardhoz tartozó penge volt, mely muzeumunk XI. 50. számú kardpengéjére hasonlít leginkább. A lemez kardpengének megcsonkított maradványa, éle a réz puha voltánál fogva lekopott, hegye eltompúlt és töve felől megcsonkították; megmaradt azonban a kardpengéken észlelhető végigfutó borda, és a töve felé növekvő vastagodása, mely tompa végén 4 mm-re megyen. Megjegyzendő, hogy bár csonka, e tárgynak különös érdekességet kell tulajdonítanunk, mert rézből készült kardpengét mást nem ismerünk. Azon analog kardpenge is, mely a nemz. muzeumban az említett szám alatt őriztetik, bronzból való, miként az ilyen formájú kardpengék mind. A teljes példányok, melyek a muzeumi gyűjtemény ugyanazon XI. számú tábláján láthatók, többszörösen átlukasztott markolatnyújtvánnyal bírnak, melyre két felől a markolatnak fából vagy csontból készült lemezei erősítve voltak. Aligha nem ilyennek kell képzelnünk a zürichi rézpengét is.

A többi magyarhoni réztárgyak, melyeket itt láttam, a réz-

eszközök már korábban ismert idomait mutatják. Vannak vésők, minők az «Antiquités» VIII. 5—11-ik számbeliek, vannak továbbá jelentékeny számú csákányok (vesd össze Antiquités VII. 1—12. sz. a.) s végre balták, minők az említett munkában VIII. 26. 28 és 30. alatt föltüntetvék. A legtöbb idom le van rajzolva a Keller-féle Pfahlbauten 5. füzetéhez mellékelt 7. számú könyomaton. * Ugyanott látni még egy rézkarikát négy élű sodronyból, korong idomú réztekercset szintén négyszög átmérőjű sodronyból, lándsacsúcsokat és nyílcsúcsokat mind rézből; állítólag mind magyarhoni lelet. Szükséges megemlíteni, hogy az anyag mivolta ez esetekben nem vegytanilag elemzés, de csupán a karczolati fölület színe és a fém keménysége után volt megállapítva, a mi természetesen a tévedést nem zárja ki.

A magyarhoni réztárgyakhoz járul némely schweiczi eredetű rézeszköz. Kiemelem mint legfeltünőbbeket az irgenhausen-i rézkarikát és a Lielieben lelt csákány-féle eszközt; az előbbi úgy látszik nem egyéb, mintegy 7 mm. vastag és 16 mm. széles véső, melynek végei köralakba összehajtvák, a belső kör átmérője 4·7 cm. A másik eszköz csak annyiban hasonlít a mi csákányainkhoz, hogy van két karja, melynek egyike tompa lappal, másika körbehajló éllel végződik; de elűtőlük abban, hogy a nyélnek való lyuk körül alul hengeridomú toldvánnyal bir. Egészen hasonló, de állítólag bronzból készült eszköz rajzát látjuk Lindenschmitnél ** (I. k. 4. f. II. t. 14. sz.).

Van ezeken kívül négy lapos véső, mely a közönséges magyarországi typust mutatja és egy keskeny testű, négyszögátmérőjű, minők nálunk bronzból találatnak. Érdekes továbbá a Katzensée mellett a tőzegtől 5 lábnyi mélységből kihuzott rézvéső csekély emelkedésű karimás szélekkel. Végül

* Mittheilungen der antiquarischen Gesellschaft in Zürich. Band XIV. Heft 6. Dr. Ferdinand Keller Pfahlbauten 5. Bericht. Zürich 1863.

** Lindenschmit: Die Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit. Mainz I. k. 1864. Némileg hasonló egy sajátos idomú rézeszköz a n. muzeumban. (Antiquités pr. de la Hongrie VIII. 20.)

érdekesnek tartok két vésőt, az egyik Radolfzellből, a másik Rücklissből való; mindakettő idomra nézve utánozza a rézvésőket, (vsd. ö. Antiquités VIII. 13. és 15.) de a karczolatok után ítélve bronzból valók. Alkalmilag áttérünk a bronzokra melyek közt szintén több figyelemre méltó darabot leltem.

Hampel József.

Az alberti-irsai római feliratok.

Van szerencsém ezennel bemutatni, illetőleg megismertetni néhány római feliratot, mely Albertiben a gr. Szapáry család ottani birtoka kertjében és az irsai kath. plébánia udvarában van. Mindössze 4 darab.

I. Az első, $1\frac{1}{2}$ m. magas, $\frac{3}{4}$ m. széles, hátulsó része nem sima; előrészének felirati lapja mélyebbre van vésve. Úgy látszik, a sírkő nem állott szabadon, hanem valamely falba vagy másképen volt befalazva. — Felső része csonka. — Az egész előlap két részre oszlik: a felső, a majdnem minden azon korabeli sírkövön visszatérő családi képpel ellátva, — az alsó, jóval nagyobb terjedelmű, a tulajdonképi felirattal van ellátva. Az ezután a helyszínen tett rajz az egész sírkő jelen alakjáról és betűiről hozzáközelítő képet alkot. — A felirat szövege a következő: Dis Manibus. Sept. Jun. ile coniugi carae quae vixit annos quadraginta quinque Publ. Ael. Constans quaestor armorum legionis II adiutricis, vivus sibi fecit et Constantinae filiae. — Az alatt egy kör látszik bevésve. — Ezek szerint, ha magyarázatom helyes, a sírkő 3 személyről szól: Sept. Junius nejéről, — és egy más evvel talán rokonságban álló férfiúról s annak leányáról. — Evvel ugyan nem egyezik meg azon körülmény, hogy a felirat fölött lévő relief egy férfit, egy nőt és egy gyermeket ábrázol. — De ilyen csoport jóformán minden családi sírkövön található. — Véleményem szerint legalább, ha a feliratot így nem magyarázzuk, máskép bajosan egyeztetethetjük az értelmét. — A három személy alatt egy másik relief látszik, melynek közepén háromlábú asztal, balfelén az asztal

felé egy női személy közeledni látszik; — a jobbik felén is kell egy hasonlakot föltételeznünk, bár ezen rész is mind le van törve, mind az idő fogának engedett; — megjegyzem azt, hogy a kő anyaga meglehetősen kemény. — A mi a felirat betűit és az írásmódot illeti, — előfordulnak abban a rendesen szokásban lévő rövidítések, — p. mindjárt a czíme: D. M. = Dis Manibus. — Hogy az inscriptiót egy meglehetősen tudatlan vagy legalább grammatikailag nem képzett kőfaragó véste, az kirí azon szókból, melyek csupán csak kiejtésök vagy hangjok szerint köre vésettek. — Ilyenek: *carae* helyett KARE. — *Constans* helyett CONSTAS. *Constantinae* helyett CONSATINE és *filiae* helyett FILIE. Bár több rövidítés, helyesebben hangzó kihagyás előfordul, mint: *gustor*, *vivs*, *fect*, a kőfaragó mégis ezen szó fölé *conigi* a hiányzó u-t befaragta. A harmadik sorban helyszüke miatt, és talán mert ezen személyről szóló feliratot még e sorban be akarta fejezni, vége felé sok rövidítés fordul elő: *qoa* = *quae vixit annos*, és a 45. szám úgy van készítve, hogy elég okosan a tízes balról jobbra mutató vonása meghosszabbítása alá az L = 50 és a margo-ra az 5 = V-be van vésve. A betűk igen szépen vannak mélyre bevésre, és az egész inscriptio tisztán olvasható. A relief 2 oszloptól van körülvéve, s felső része valószínűleg tetőalakjában, csúcsban végződött.

II. Sokkal nagyobb nehézséget okoz a második kő, mely puhább anyagból lévén, betűit nem tarthatta meg egész tisztaságukban. A betűk már majdnem le vannak mosva, tán nem is voltak oly mélyre bevésve, azután kisebb helyre több betűnek kisebb alakban kellett elférnie. Alakjára nézve a kő olyan, mint rendesen szoktak lenni, nem csonka, csak egyik kis felső vége le van törve. Szélessége mintegy 60 centimeter, magassága mintegy 130 centimeter. Előrése szintén két főrészsre oszlik: a felső reliefre és az alsó levéldíszletekkel ellátott feliratra. Ennek szövege, a mennyire én azt olvashattam, a következő: Bone memoriae Cl. Maximiliae | qvixit ann XXV | et Dom Domnio | ni qui deest in | Retia coniugi ei | us qvann XXXV il | a urbana et in | ge-

nua sorori bene | merenti. Ez így, a hogy én azt a köről leolvashatni véltem, meglehetősen érthetetlen. Hozzájárul azon körülmény, hogy ép azáltal, hogy a betűk annyira elmosódtak, más olvasásra alkalom nyújtathatnék. Ép az utolsó perczben kézhez vettem Himpferer barátom szívessege által ugyanezen kő rajzát a felirattal együtt, a mint ő azt ez évben szintén a helyszínén tett szemléltetése után olvasta: Bone memoriae | Cl. Maximiliae | Qvixit annos XXV | et Dom Dominiq | mi qui d'fest in | Retia coniugi ei | us qvam XXXVII | Aulus Bana et in genna sorori bene | merenti. — Megvallom, hogy ezáltal az eddig jónak talált olvasásomat, mely szerint az 5. sorban lévő szók így hangoznának: quideest in etc. helytelennek kell elismernem. Másrészről azonban, daczára annak, hogy a 8 sorból én sem tudok valami biztosra jutni, vagy legalább nem másra, mint arra, hogy e passust így olvasom: illa urbana et ingenua: mégis kétségbe merem vonni, hogy ezen betűk Aulus Bana-ra magyarázandók, már azért is, mivel nem hihetem, hogy Aulus nevet teljesen kiírták volna, a midőn más szükséges dolgok is rövidítve fordulnak elő. (Utólag értesültem, hogy egy Magyarországbán talált feliraton Aulus név teljesen kiírva előfordúl.) A pacsolatból, melyet a köről levettem, sem igen okulni, mivel legjobb iparkodásom mellett sem vehettem le azt tisztábban, és mivel a betűk annyira elmosódtak. Így hát csekély véleményem szerint, mivel az idő a felirattal oly mostohán bánt, a magyarázatot még függőbben kell tartanunk; csak azt jegyzem meg, miszerint azt tisztán kivehetni, hogy 3 személyről szól. Az értelemre nézve bajos ezen szók összetétele: et ingenua sorori bene merenti. A mi a kő korát illeti, az első felirat betűit ezéhez hasonlítva, azt ennél jóval régibb időbe kell talán helyezni, mivel az m és l betűk alakja inkább az eredetihez hasonló. A felső relief-rész 3 helyen megfejthetlen betűkkel van ellátva. E sírkő a diszkert mesterséges romjának falába van beillesztve.

III. A harmadik kő igen egyszerű; négyszögű, minden oldalán $1\frac{1}{3}$ meter hosszú, $\frac{1}{6}$ meter vastag relief, mely vi-

rágkosarat ábrázol fürtökkel; két oldalán gryphmadarak mintegy ört állanak. Rendeltetése valamikor talán valamely ajtó fölött faldíszlet lehetett. Felirat rajta nincs.

Ezen 3 kő körülbelül 30—40 évvel ezelőtt, egy pesti árverés alkalmával az említett gr. Szapáry-család birtokába került, és csak azután jutottak Albertibe. E szerint magától eloszlik azon gondolat, melynél fogva ott valamely római gyarmatot föltételeznünk kellene. Így hát talán az ismert római város Aquincum lehetett ezeknek lelhelye.

III. A negyedik kő, mely az irsai kath. plébánia udvarában a templom mellett szederfa alatt hever, igen különös. A kő csonka, 4 oldalú oszlop lehetett. Egyik lapján 3 sorban a következő olvasható: I O | Diocletianus | Augusti ob d | te suas. Ezek igen tisztán olvasható, mélyre vésett betűk. Másik lapján 4 sorban ezek állanak: ill | sauc(o ad ve | s dem posita | no dixit iam ad. Ezen betűk sokkal kisebbek, nem is oly mélyre vésettek, általában a másik lap betűitől elütők, és régiebbeknek is látszanak. A harmadik lap szerint ítélve, az egész kő, midőn teljes volt, valamely oszlop lehetett, melynek alapja megmaradt. A háromféle lap háromféle célnak megfelelt, a mint látszik, mindegyik más-más korban, miután az egyik már céljának megfelelt volt. És ha szabad coniecturát tennem, talán így következtek egymásra: kezdetben a kis betűkkel írott volt használatban; azután oszlopot vagy talán ajtógerendát, és csak azután valamely sarkophag feliratává alakították át, vagy legalább hasonló emléklappá. A kő 4. lapja a csonka részt képezi, le van törve, — nincs tehát rajta felirat — a 6. lapját, mely most a kő alapját képezi, súlyánál fogva nem tárhattam ki, de valószínűleg nincs is rajta semmi.

Wolff Károly.

Buda város pecsétje 1402-ből.

Az «Archeologiai Értesítő»-ben közlött becses családi s nemzeti pecsétek folytatásaképz ezuttal egy városi pecsétet van szerencsénk bemutatni.

Az alább közlött pecsét Budavárának polgárai által a váczi polgárokhoz intézett átíratára van nyomva. Az oklevél eredetije papíron, az országos levéltárnak eddigelé rendezetlen, újabban feltalált Miscellaneái-ból került elő s két polgárnak panasza ügyében intézkedik. Az oklevelet «Judex et Jurati cives castri Budensis» irták alá.

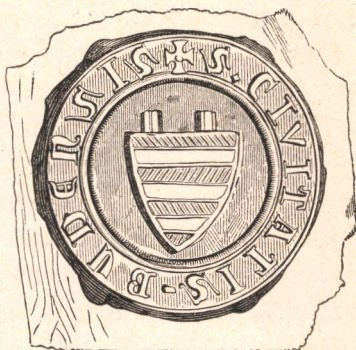
A pecsét átmérője: 3 cm. felirata: S. CIVITATIS BUDENSIS.

A pecsét belsejét egy kanyardad háromszögű paisban négy pólya tölti be; a paizs fölött két ormó-féle alakzat látszik.

A címerpólyáira vonatkozólag megjegyezzük, hogy azok főüri s nemzetségeink címérében a XIV—XV-ik században nagyban szerepelnek. *

Nem valószínűtlen az a sejtélem, hogy talán Buda címérébe királyi adomány által jutottak a pólyák, mint Kassáéba az 1369-ki adomány útján.

Végül még az a kérdés is felmerülhet, vajjon melyik Budáé ez a pecsét: Ó-Budáé, Új-Budáé illetve Nagy-Budáé vagy az újpesti, azaz a mai budai várbeli községé? Ó-Budáé nem lehet, minthogy annak egy XIV. századbéli függő pecsétjét közelebbről találta meg ugyancsak az országos levéltárban Szalay József. Az új-budai sem lehet, minthogy ezen az Anjouk idejében virágzott telep Zsigmond idejében együvé tartozott Budavárával, legvalószínűbb sőt majdnem bizonyos tehát, hogy itt az újpesti hegyen IV. Béla által épített vár: «castrum» (mit az aláírás is bizonyít) pecsétével van dolgunk, mely különben is már a XV-ik században kizárólag a Buda nevet vette föl.

Dr. Thallóczy Lajos.

* Arch. Ért. III. 115. l.

Régészeti irodalom.

Congrès international d'Anthropologie et d'Archéologie préhistoriques, compte-rendu de la huitième session à Budapest. 1876. Premier volume. Budapest, imprimerie Franklin-társulat. 1877. 8-ad rét. XLII. + 706. lap.

A budapesti őstörténeti s embertani kongresszus kilencz kérdés tárgyalását tűzte ki feladatául s nyolcz ülésében felolvasott értekezései képezik a Compte-rendu első kötetét.

Az első tétel volt az ember legrégibb nyomainak megállapítása hazánkban, de eldöntéséről még ma szó sem lehet, miután tényleges ismereteink nem terjednek túl a csiszolt kőkoron. Régebbieknek látszó barlangleleteink, minő a barát-hegyi s haligóczyi, mely utóbbiról Badányi szólt, még aziránt sem nyújtanak felvilágosítást, be volt-e népesítve hazánk a paleolith kőkor idejében. Wurmbrandt a Duna lösz rétegeiről közölt tanulmányában azt mondja, hogy mint Ausztriában, úgy nálunk is fogunk e rétegekben emberi nyomokra akadni a kihalt ősemlősök társaságában. Ugyanezt hiszi Zawisza a Kárpátok barlangjairól, miután határainktól nem messze, Krakó közelében ő egy csontbarlangra akadt, melynek leletei a francziaországi madelaini s moustieri barlangok leleteivel egyezők. Nem tartozik szorosán e kérdéshez, de az emberi nem korának megítélésére rendkívül fontos Capellini közlése a pliocen-kori emberről. Ugyanis a harmadkor végső szakából, midőn az olasz félsziget, még egy sziget-csoportot képezett Capellini Anvers és Monte-Aperti közelében egy bálnafaj (*Phiseter macrocephalus*) csontjaira akadt, melyek külső felülete össze-vissza van karczolva. Capellini ezeket emberi kéz nyomainak hiszi. Bármennyire valószínűnek is látszik érvelése, s ha nem fogadjuk is el Broca és Evens ellenvetéseit, hogy azok bármi állatfajtól ép úgy származhattak, mint az embertől: arra, hogy az emberi nem korát egy egész földtani korról tovább vihessük, több bizonyíték szükséges. Szólt e kérdéshez még Tardy is, ki Aurillac mellett *Machaidorus* s *Dinotherium* maradványokkal talált kovaeszközöket. A negyedkori ember lételéhez harmincz évi kutatás után nem férhet többé kétség. Jelenleg már életmód-

járól is ismerünk néhány vonást. Reboux írja, hogy többnyire a folyók partjain oly vidékeken lakott, hol szerszámaihoz alkalmas kovát talált. Itt élt századokról századokra egykori létének jeleit hihetetlen mennyiségben hagyva hátra. Így a spienni fensíkon közel 30 vaggon köeszközt szedtek össze; a Troul partjain pedig mintegy 25 hektárnyi területet aknáztak alá a kova végett. Eddig a kőkor első szakát az állatvilág jellemző alakjairól mammuth és iramgim szakaszokra osztották; Mortillet a brüsszeli kongresszuson egy más felosztást közölt, mely magukon a tárgyakon alapúl, s az osztályozásnál tekintetbe jönnek a tárgy alakja, lelhelyének földrajzi fekvése, földtani fekhelye, s az egykorú állatvilág. Jaquinot ismételte Mortillet felosztását, de annak öt osztályát szaporítani törekszik. Érdekes Thompson emlékirata. Tulajdonkép az ősrégészet s embertan eddigi vívmányai feletti reflexiókból áll. Kiindulási pontja, hogy egyedül az ember képes bizonyos használatra, bizonyos eszközt idomítani. Az eszközöket használó állatok magát az alkalmas tárgyat keresik s nem alakítják át az alkalmatlant.

A csiszolt kőkor kérdéséről Szabó József szólt először, a magyarhoni obszidián lelhelyét tárgyalván. E kérdés azért fontos, mert mint látszik, az obszidián a csiszolt kőkorban ugyanazt a szerepet játszotta nálunk, mit nyugaton a kova, s ez egy újabb bizonyíték arra, hogy a kőkor helyi jellegére a környékben található ásvány s kőzetfajok voltak legtöbb befolyással. Utánna a Franciaországban észlelt kőkori trepanatióról szólt Broca. A trepanationnak, két módja van. Első az orvosi, mely bizonyos betegségek ellen, minőnek egész a középkorig a nehéz kort tekintik, a teljesen ki nem fejlődött egyénekben hajtatott végre; másik a halál utáni, mely babonás célból az orvosi trepanation átesett holtak koponyáin eszközöltetett. A két mód közti különbség az, hogy az orvosinál a lyuk szélei bevannak forradva, míg a halál utáni trepanationál a lyuk szélei a törés érdességét mutatják. Első trepanált koponyát egy 1840-ben találta Dr. Sauzé Bourgoigne-ban, de csak 1873-ban tűnt fel, midőn Prunières a Lozère melletti dolmenek

egyikében is akadt egyre, s azt a tudós társaság lyoni ülésén bemutatta. Azóta a Lozère mentén többet találtak. Baye szerint e koponyák Franciaország többi vidékén, így a petit-morini dolmenek közt s a Marne melletti barlangokban is előjönnek. Európa északi részének kőkorát Montelius tárgyalta két fejezetben. Egyikben a kőkamrával, bíró temetkezési halmokról szól, melyek egy részében tisztán kőkori maradványokat találtak, néha a kőkori temetkezések mellett azonban a bronz is előjön, de oly kis mérvben, hogy a temetkezések eredetét az első átmeneti korba tehetni. Montelius ebből következteti, hogy a fémismeret északon nem egy idegen nép beköltözésének eredménye, mint régebben hitték, mert a bronzkorban a temetkezési szertartásokat kőkoriakmaradtak. Másik értekezésében Éjszak-Európa kőkorát jellegzi. A Skandináv jellegű kovaeszközök Német- és Lengyelország éjszaki részén s Oroszország nyugati tartományai-banvannak elterjedve, Éjszak-Európa többi részén elütő jelleggel találkozunk, mert a kovaeszköz itt ritkán jön elő, helyébe a puhább kőzetekből készült csiszolt eszközök lépnek.

Legfontosabb kérdése e kötetnek a rézkorszak. Hazánkra Pulszky Ferencz szólta róla behatóan. Oly fémet ugyanis, mely önt és rezt a bronznak megfelelő arányban tartalmazna, eddig nem ismerünk. E fémeket tehát a bronzkor előtt tisztán kellett ismerni, s egyikét fel is használni, s csak a későbbi tapasztalás vezetett rá, hogy e két fém öntvénye oly anyagot képez, mely mind keménységre, mind a könnyű feldolgozhatásra felülmulja az említett fémeket egyenkint. Már a negyvenes évek régészei hitték egy ily rézkor lételét és mivel nyugaton a bronztárgyak roppant száma mellett csak elvétve fordult elő egy-két réztárgy: annak lételét az európai műveltség bölcsőjébe — keletre helyezték. Hazánkból mintegy 200 réztárgyat ismerünk. Kidolgozásuk durva, alakjuk s rendkívüli nagyságuk által elütnek a bronztárgyaktól, s inkább hasonlítanak a kőeszközökhöz. Kevés, de határozottan jellemezettalakokban fordulnak elő, milyenek a vésők, balták, csákányok, s a bronzkor legjellemzőbb alakjait kelte-

ket, palstabokat, fokosokat nem ismerjük rézből. Mindezen körülmények azon feltevésre vezették Pulszkyt, hogy ama gyanított rézkornak nálunk kellett lenni, mely a kőkorhoz csatlakozik s a bronzkort megelőzi. Ezen feltevése ellen némi nehézségül felemlíti Evens, hogy e tárgyak közül csak 9—10 elemeztetett vegyileg, s így anyagukkal nem vagyunk egészen tisztában. Másrészt a balták s csákányok alakja, a keresztben fűrt nyéllyukkal sokkal kifejtettebb alak a bronzkor ügyetlen vágószerszámainál.

Worsaae az európai bronzkor jellegzéséről mondja el nézeteit, mely az éjszaki tudósok közt terjedt el. A tárgyakat két főcsoportra osztja. Elsőhöz a helyiipar termékei, másodikhoz az idegen műveltebb vidékekről kereskedés útján oda-került tárgyak tartoznak. E két főosztályt alosztályokra osztja a különböző helyek bronztárgyain észlelhető jellegi eltérések szerint. De mint Hildebrand helyesen jegyzé meg: ezen egyes bronzjellegek közt éles határt vonni lehetetlen, mert észrevétlenül átfolynak egymásba, s csak nagyobb földrajzi távolságnál lesz szembeszökő az eltérés. E jellegek szabatos feltüntetése a jelen kutatások feladata.

E kutatásokkal szemben képviselve van a másik irány is, mely nem fogadja el a három egymás utáni kort. Különösen a bronzkor kételyeik tárgya. Virchow és Schaffhausen szóltak ez irányban, elmondák, hogy a ciselirozott bronztárgyakat csakaczéleszközökkel lehe- te készíteni, s a vas kiolvasztása is sokkal egyszerűbb eljárás, mint a külön-külön kiolvasztott ónból és rézből bronzot előállítani. S hogy mégis megelőzhette a bronz a vasat, egyszerűen onnan magyarázható, hogy az egyszerű nyers vas előállítás, a kiolvasztáshoz kívántató roppant magas hő miatt, a háromszori olvasztás által eszközölt bronzkészítésnél sokkal nehezebb, s ha az új világrész néhány pontján találunk oly esetet, hol a vas ismerete megelőzte a bronzét — az a dolog lényegén Európára mitsem változtat. Ezután Bataillard a bronzkor eredetéről adja elő eredeti nézeteit. Ő a fémismeret behozóinak s az európai szárazon elterjesztőinek a cigányokat állítja.

A bronzterjedés ilyenén megoldása nem új. Nilsson a phóni-
cieknek, Lindenschmit pedig az etruszkoknak tulajdonítá
ugyanézt. De míg ezek feltevésében meg volt a valószínűség
látszata, miután néhány esetből egy kis élénk képzelő erővel
ki lehete az ó-kori írók néhány homályos helyét egészíteni e
czélra; addig Bataillardnak még a történeti eseményeket s
tapasztalati tényeket is el kelle ferdíteni, hogy állítása a való-
színűség határáig emelkedhessék.

Az eddig felemlített értekezések többnyire az írott tör-
ténelem keretén kívül mozogtak. A vaskor kezdetével mind-
inkább előtűnik az irányzat e kort történeti ismereteink
keretébe szorítani. Tagadhatatlanul szükséges az összekötő
kapcsot feltalálni, de nehezebb feladat, mint hinnők.
Európában a történeti idő határán mindenütt ugrást tapasztalunk a haladásban. A görög és római befolyás alatt készült tárgyak, s az őskori eszközök közt az összekötő kapocs mintha csak el volna vágva. Legtöbb tévedés kútfeje az, hogy minél inkább közeledünk a szorosan vett történeti időhöz, annál inkább elmosódnak ismereteink az őskorról, s a vesztett fonalat a római birodalom megdőlte után a népvándorlás hullámai közt, ismét feltűnni látjuk. Ez az oka, hogy nemcsak nálunk, de egész Közép-, és Éjszak-Európában nem tudunk határozott különbséget tenni a római befolyás előtti s utáni korok maradványai közt. Ez fejt meg a sok mindenféle véleményt az időkorrról és népekről, melylyel a vaskor tárgyalásánál lép-ten-nyomon találkozunk. Wurmbrandt Szileziában Maria-Raston eszközölt ásatásairól szól, hol egy bronzkori temetkezési helyen mintegy 300 □ m. területen 191 sírt bontatott fel. Ilyen temetkezés előjön Csehországban, Mecklenburgban, Alsó-Ausztriában s Karinthiában is. Szerinte e temető indogermán néptől származik. Kapcsolatosan feleleveníti Conestabile gróf tételét, ki a celteket tartja Európa legrégibb bevándorlott népének, azt hiszi, hogy ők voltak az olasz terramarek lakói, s ők terjesztették el a bronzismeretet. Zannoni a certosai, Pigorini, velleiai ásatásairól szól. Az egyik az etruszk műveltséget határolja, a másik Pigorini szerint liguroktól származik

s a római hódítás előtti vaskorból való. Bertrand azt a sokszor alkalmazható helyes ellenvetést tette utóbbi ellen, hogy valamely népnek tulajdonítani valamely leletet csupán azért, mivel esetleg épen azon nép lakott azon a vidéken, mikor az a történelemben szerepelni kezd, nem lehet. Ez csak oly esetben tehető, ha a nevezett nép műveinek oly határozottan jellegzett vonásai vannak, mint volt az egyptominak, görögnek, byzantinak stb. Legczélszerűbb elnevezés az őskorra, ha az alapnélküli celt, ligur, aria, indogermán stb. nevek helyett magukból a tárgyakból indulunk ki, s szólunk, kő, — bronz, kora vas, — késő vaskorról.

Az előttünk fekvő munkában egy igen fontos és igen homályos kérdés is szőnyegre kerül: ez a borostyánkő kereskedés kérdése. Reboux azt mondja, hogy annak éjszaki eredetéről Herodot egy szóval sem emlékszik, bár elég bőven tárgyalja; Pitheas is csak annyit mond róla, hogy termőhelye körül a goëthusok laknak, s csak Tacitus az első, ki a poroszországi borostyánkőről világosan emlékszik. Evvel szemben Sadowsky Pliniusra támaszkodva, az időszámításunk előtti V. század körüli etruszk s görög kereskedést vitatja. Bizonyítékul hivatkozik egy balti tengerparton talált nagyobb ó-görög éremleletre, az Elbe partjain talált görög edényekre és pénzekre. Franks a britisch-museum dél-olaszországi, Capellini pedig a felsinai ásatásoknál talált borostyánkővekről szólt. Ezek sötétbarna színük által lényegesen különböznek a poroszországi világossárga színűektől és inkább egyeznek a Siciliában és a Libanon hegység körül találtakkal. Hazánkban az őskori leletek közt ritka a borostyánkő, miért indokolatlannak látom Majláth Béla föltevését, midőn Liptó-megye erődítéseiről azt mondja, hogy a Vág mentében látható 26 őskori erőd a borostyánkő kereskedés útjának védelmére szolgált.

A tapasztalás valószínűleg ki fogja mutatni az őskori kereskedelem mesés kiterjedéséről táplált feltevések alaptalanságát, s hiszszük, hogy a bronz és vaskor ismereténél is oda jutunk, hogy mint a kőkorbán, úgy ekkor is a közelében

található anyag feldolgozására szorítkozott az ember, s nem ment ónért vagy borostyánkőért sok száz mértföldre, mi a közlekedési eszközök hiányossága miatt lehetetlenséggel határos. Eddig az európai ón lelhelyét a britt szigetekre tették, pár év előtt Csehországban, közelébb Capellini szerint Campigliában akadtak Cassiterit erekre az őskori időben művelt montieri rézbányák közelében. Valószínű, hogy a behatóbb földtani kutatások máshol is hasonló eredményre vezetnek.

A történelmi idő keretébe tartozó népvándorlás, régészeti tekintetben az ősrégészet körébe tartozik. Pusztító zivatara szétrombolá a klasszikus műveltség emlékeit. Hullámai közt egész Közép-Európában a római hódítást megelőző korszak folytatását látjuk feltámadni. Csak nemes fémből készült eszközeiben találunk az antik szellem néhány elmosódó vonására. Helyi jelleget hiában keresünk. Ugyanazon alakokat találjuk mindenfelé, mi a népek folytonos költözködéséből magyarázható. E korszak Montelius szerint a germánok feltűntével, az időszámításunk előtti I. századdal kezdődik és tart az V—VI. századig. Érdekes e korra Henszlmann értekezése. Vaskor cím alatt e népvándorlási kor egész Európában található aranytárgyairól szól, melyekből diszeségük miatt majd minden nemzet iparkodott egy-két alakot ösei külön sajátja gyanánt feltüntetni. Így a francziák merovinginek, — a németek alemannak, mi avaroknak hívtuk őket. Henszlmann azon mellökre tett kezükben — edényt tartó emberalakokból indul ki, milyenek Ázsia nyugati határától Spanyolországig mindenhol előjönnek, miket szerinte az egész Európán átvonult góthok hagytak hátra. Van egy hasonló alak a petrosai kincs aranytálán; ugyanezen kincs egyik gyűrűjének runái a nordendorfi (Németországban) gyűrű runáival egyeznek. Következtetéseiben tovább megy, s a népvándorlási kor diszesebb művezetű tárgyait mind a góthoknak tulajdonítja. Ezek jellegében az antik szellem néhány vonása mellett, némi byzanci befolyás van, de annyi — phantastikus alakokban nyilvánuló új elemmel vegyítve,

mi által minden előző kor tárgyaitól elüt. E kor a VII. századdal végződik s Montelius fentebb említett germán korával esik egybe.

A többi kérdések az embertan s népisme körébe vágnak s hazai irodalmunkban méltányoltattak már. *

Az egész kötet, mint különböző felfogások és nézetek tükröre, melyben a korszakalkotó kutatások s a meghaladott álláspontok érintkeznek egymással — egészében méltánylatunkat érdemli tapintatos összeállítása által.

De lehetetlen elhallgatnunk azt a megjegyzést, hogy hazai tudományunk nincs kellően képviselve e kötetben. Kimenthető e körülmény azáltal, hogy erőink legjobbjai a szervezkedés gondjaival voltak elfoglalva, s fényes kiállításunk meggyőzte a külföldet, hogy e tér nálunk sem parlag többé. Pótolni fogja e hiányt a második kötet, mely kizárólag hazánk őskorával foglalkozva, eddigi összes kutatásainkat felöleli s melynek megjelenését feszült érdeklődéssel várjuk.

Csetneki Jelenik Elek.

T Á R C Z A.

A budavári főtemplom kincseinek történetéhez. Ismeretes, hogy a budavári főtemplom kincseit, annak lelkészei s a budavári tanácsurak Szulejmán közeledtének hírére sebtén összezsomagolták s azzal Pozsonyba menekültek. E kincsről, annak viszontagságairól bőven emlékezik meg *Némethy Lajos* a nevezett főtemplomról írott művében; közli *Podhraczky* után a pozsony-városi tanács által átvett egyházi öltönyök jegyzékét, a pozsonyi káptalan által 1626. kiállított leltárt, mindvégig azoknak 1785-ben történt elárvereztetésükig. (I. m. 82—90. l., 133—137. l. s 199—204. l.) Nem akarjuk ez alkalommal *Némethy* úrnak különben pontos előadását ismételni, csak a pozsonyi levéltár adataiból egészítjük ki azt. Közöljük a kincseknek, 1526. oct. 7-én a pozsonyi tanács által kiállított hiteles jegyzékét, mely összevetve az 1626-ikival, elég pontos képet ad azok mennyiségéről, (Vár. ltár Lad. 39. Nr. 1.) s műtörténeti szempontból is nagy érdekléssel bír.

* Paul Hunfalvy «Litterarische Berichte» 1876.

1. Una vestis de atlasio albo, cum cruce simplici deaurata.
2. Quator Dalmaticae ex Damasio Albo, cum imaginibus gemmatis B. Mariae virginis et albis ad eas pertinentibus.
3. Vna casula tota gemmea, in duabus partibus cum imagine resurrectionis Domini cum suis attinentys.
4. Una casula ex veluto pulcherrime deaurato cum cruce tota gemmata, continens imaginem B. Mariae virginis cum corona deaurata et gemmis ac lapidibus pretiosis, ornata cum humerali similiter gemmeo et reliquis attinentys.
5. Duae Dalmaticae ex veluto flauo deaurato cum gemmis.
6. Vna casula ex veluto rubro deaurato, habens imaginem B. Mariae Virginis cum corona inaurata gemmea et lapidibus ornata ac humerali gemmato cum lapidibus pretiosis ac alys attinentiis.
7. Vna casula ex Atlasio rubro, tota gemmis ornata cum cruce similiter gemmata, habens imaginem salvatoris cum humerali gemmato ac reliquis attinentys.
8. Vna casula ex veluto flaveo, cum cruce simplici aurea.

N. O. secretarius.

N. praepositus Agriensis.

9. Vna Casula ex veluto flaveo, cum cruce simplici aurea.
10. Vna casula ex damasco albo cum floribus varys et cruce simplici aurea.
11. Vna casula antiqua ex veluto flavo simplici cum cruce gemmata, habens imaginem B. V. in pectore cum lapide saphiro.
12. Duae casulae ex medio atlasio, coloris leonini, cum cruce simplici.
13. Vna casula ex veluto rubro, deaurata cum cruce gemmata, habens imaginem crucifixi cum humerali gemmeo et alys attinentys.
14. Vna casula ex veluto rubro, cum cruce, gemmata, habens imaginem crucifixi et humerale gemmatum cum tribus lapidibus pretiosis et alys attinentys.
15. Vna casula ex veluto rubro, cum cruce aurea simplici.
16. Vna casula ex veluto rubro cum cruce gemmata, habens varias imagines cum ascensione domini.
17. Vna casula antiqua ex veluto rubro cum cruce gemmata, habens imaginem resurrectionis domini et alys attinentys.
18. Duae Cappae puerorum ex damasio albo.
19. Vna Cappa de veluto rubro deaurata, vna cappa de veluto bommusino deaurata.
20. Duae Cappae, de veluto ornatice deaurato cum pendulis gemmatis.
21. Duae cappae ex damasio albo simplici.
22. Vna Capsa ex auro pilato.

23. Vna capsula, ex veluto flavo deaurato.

24. Vna capsula, ex veluto rubro deaurato.

N. O. Secretarius.

N. Prepos. Ag.

25. Quator Dalmaticae ex Damaseo Albo cum pendulis argenteis deauratis.

26. Duae Dalmaticae, ex veluto rubro deaurato.

27. Vna casula, ex veluto rubro deaurato, cum cruce gemmata, habens imaginem Salvatoris cum agnis imaginem et cum humerali similiter gemmato.

28. Vna casula, e Damasio Albo deaurato, cum cruce aurea sine gemmis et ejusdem attinentijs.

29. Vna casula, ex veluto rubro deaurato, sine cruce.

30. Vna casula, ex rubro auro pilato cum cruce simplici aurato.

31. Vna casula, ex veluto rubro deaurato cum cruce et humerali mediocriter gemmato.

32. Vna casula antiqua aurea cum cruce gemmata, habens imaginem crucifixi ac cum lapidibus pretiosis ex coralli rubro in vulnere et humerali gemmato.

33. Vna casula, ex damaseo albo cum imagine Vir. gemmata et corona argentea deaurata et lapidibus pretiosis una cum humerali gemmatorum.

34. Duae Dalmaticae, ex veluto rubro cum pendulis argenteis deaurato.

35. Duae Dalmaticae ex Atlasio rubro cum imagine S. Johannis Baptistae gemmata et humeralibus gemmatis ac pendulis argenteis deauratis.

36. Vna capsula de damaseo albo.

37. Duae dalmaticae, ex veluto rubro deaurato.

38. Vnum aureum paristrum, ex auro tracto cum insignijs Caroli Polon. Aliud paristrum ex auro tracto cum insignijs Reginae Hungariae.

Tertium paristrum, ex auro tracto, cum insignijs Regni Hungariae et Poloniae.

Quartum paristrum, ex auro tracto, cum insignijs Reginae Poloniae.

Quartum paristrum, ex Atlaseo rubro deaurato cum insignijs Reginae Poloniae. In una Theca vnum legislum ex Corallis maximis. Duo legisla ex Corallis parvis cum nodulis argenteis deauratis.

Vna infula gemmata cum lapidibus pretiosis.

Vna supplex ex damasio albo.

Duo Chrisothecae.

Vnus Anulus Cupreus deauratus.

In alia theca.

Vna Crux magna argentea deaurata cum lapidibus pretiosis, continens unam portionem in forma de ligno S. crucis (12 m. 4 latot nyom, 22 drágakő).

Vna pax argentea deaurata cum imagine S. Dorotheae ab una parte, ab alia veodo parte cum gemma alba et cathenea deaurata. Novem calices cum totidem patinis deauratis. Denique calix, cum patina data est. Dno Custodi usque ad aliam . . . . . nem. Variae reliquie Sanctorum in uno sacculo lineo obsignato sigillis.

N. O. Secretarius.

N. Praepos. Ag.

Actum Dominica proxima post dem Sancti Franc. Eppli, quae fuit septima mensis octobris 1526.

Kivül: Registrum super rebus ecclíe. M. V. Budensis.

(Eredetije papiron, víznyomat: a nap.)

Közli: Baradlay.

A koloni hamuhalom. II. Endre királyunk a tihanyi apátság jószágairól szóló 1211. évi oklevelében * a többi közt Kolon nevű pusztáról (predium Colon) is van emlékezet, melynek határán egy *hamuhalom*ra bukkan az olvasó. Az oklevél szavai szerint: «prima meta incipit de Balanus et tendit ad meridiem — — — egreditur ad Ferten et inde metis interpositis extenditur ad aliud Ferten — — — incipit commetari cum terra de villa Herbon, et vergit ad occidentalem plagam — — — — — dirigitur metis interpositis ad *homuholm* et inde vergit ad stagnum» — — — stb.

Kolon nevű helyet ma csak egyet ismerünk, s ez Nyitra vármegyében, Ghymeshez $\frac{1}{2}$ órányira, nem messze Bars vármegye szélétől, fekszik. Alig tehető fel, hogy a tihanyi apátság kérdés alatt lévő birtoka, melynek határa, mint láttuk, csupa fertő és mocsár, ez a Nyitra hegyes vidékén fekvő Kolon lett volna. Másutt kell helyét keresnünk. Már maga az a körülmény, hogy az apátság koloni pusztáját csupa Zala vármegyei Balaton vidéki faluk sorában — mint Örvényes, Udvari, Kövesd, Aszófő, Árács, Dörgicse, Szöllös stb. — említi az oklevél, arra visz bennünket, hogy Kolont is ezen a tájon keressük; ma azonban híre sincs többé ilyen nevű helynek a nevezett vármegye területén, s a határjárásban előforduló nevek sem mutatnak biztos nyomot feltalálására. A tihanyi apátság birtokainak történetét kellene kutatnunk, hogy a kérdést tisztába hozzassuk. Ezzel az alkalommal csupán sejtésemet fejezem ki, mikor az eltűnt koloni pusztát a mai Balaton-Magyarád hatá-

* Wenzel, Á. Ú. O. I. 106—126. 1., és Fejér. Cod. Dipl. VII. 5. 177.

rában vagy környékén, talán épen a mai Kápolna pusztán keresem. Egy 1308. évi oklevélben, * a magyarádi és koloni tizedek miatt — «super facto decimarum villarum Kolon et Mogyorod» — a tihanyi és zalavári apátságok s a veszprémi káptalan közt fönforgó ügyben a két hely együtt említettik, abban pedig semmi kétség sem lehet, hogy az 1308-iki Kolon és az 1211-iki Colon ugyanaz.

Ha sejtésem, talán a tihanyi apátság és Zala-vármegye történeteivel ismerős helyrajz íróinktól megerősítést nyerhetne, akkor kimondhatnánk, hogy a *koloni hamuhalmot* Balaton-Magyarád és Kápolna határán keressék az őstörténet kutatói. N. Gy.

Budavárosa pecsétjeihez. Pótlékul jelen számunk 211. lapján megjelent főcikkünkhez utólag néhány igen érdekes adatot közölhetünk.

A «Mittheilungen der k. k. Centralcommission etc.» 1871. folyamában (XVI. köt. CIII. l.) Buda városának egy pecsétjét közli, melynek alakja szakasztott olyan, mint a melyet jelen számunkban közlünk, csak hogy a paison nyugvó toronynak három ormója van s felirata: † S. CIVIVM BVDENSIVM. † Átmérője 1" 4". E pecsét egy a bécsi városi levéltárban őrzött s 1438-ban költ okiraton van.

Ezzel kapcsolatban fölemlítjük, hogy a Nemzeti Múzeum régiségtára, *Pulszky* Ferencz adományából 4 budavárosi pecsétnyomóval rendelkezik: 1. a XIV. század végéről Ó-Budáé, egy ugyancsak Ó-Budáé a XV. század vége felé s a későbbi kis pecsét. Ezenkívül meg van még Budavárosának pecsétnyomója a visszafoglalás után, német fölírással. Egyelőre csak megemlítésökre szorítkozunk, ezeket az orsz. ltárban őrzött pecsétlenyomatokkal összehasonlíthatjuk, s így talán sikerülni fog Budavárosa s Ó-Buda pecsétjeit teljesen összeállíthatni.

—y.

Hazai tud. intézetek és leletek.

— *M. Tud. Akademia.* Az idei nagy gyűlés f. hó 16-án tartott meg, nagy közönségj elenlétében. A felolvasók díszes sorában megemlítjük gr. *Lónyai* Menyhértet, *Csengery* Antalt, *Haynald* Lajost. Szakunkba tartozó fölolvasást *Pulszky* Ferencz tartott: «*Néhány magyaroszági és ősmagyar leletről*». E nagybecsű értekezés utoljára hagyatván, sajnáljuk, hogy a közönség csak töredékeit hallhatta.

* Hazai okmánytár IV. 114. l.

Ez értekezés jelessége főleg abban culminál, hogy az eddigi leleteket és kutatásokat *feldolgozza*, s így szemlélhető képet, igazi culturtanulmányt nyújt. Elősorolja a geographiai tényezők befolyását az egyes államalakulásokra, előadja aréz- és kő-korszak, a kelták és pannonok, a rómaiak, góthok, majd a hunok, gepidák, longobardok s avarak, s dákok, a szlávok és frankok telepedését s azoknak régészetiileg constatatálható maradványait, azután áttér az ősmagyar leletekre a vezérek korában. Ilyet tizenegyet constatál: a benei (1834), a verebi (1853), a galgóczi (1869), a szolyvai (1870), a pörösi (1871), a pilini (1872), a battai (1873), a teremiai (1876), a neszmélyi (1877), az anarcsi és a gödölleit (Ez utóbbinak kelete nem ismeretes). Ezeket Pulszky részletesen jellemzi s azután ily eredményre jut:

«Őseink elválhatatlan társa a ló, még a sírba is követi urát, sőt Pilinben a vadászkutya is; harcz és vadászat e szerint az urak főmulatsága. A fegyverzet egyenes kard és nyíl; a pánczélnak és paisnak eddig semmi nyomát nem találták; a ruházat valószínűleg bőr, a teremiai sírban különben elég finom szövétű gyolesot is találtak. A ruha ezüst, részben aranyozott boglárokkal, pitykével, idegen pénzekkel van díszítve s eltér az akkor divatban levő, akár byzanci, akár német öltözetől, melyen az ily boglároknak és pitykének nincsen helye. Oly gazdag sírokra, minők az avaroknál gyakoriak voltak, eddig a vezérkorból nem akadtunk. Mondhatjuk azonban, hogy a fonás és szövés, a kovács és kardesiszár, az ötvös és aranyozó mestersége ismeretes volt őseinknél. Hogy vajjon ők magok üzték-e azokat vagy rabszolgáik és hadi foglyaik készítették-e a fegyvereket és ékszereket, azt biztosan meghatározni nehéz; annyi bizonyos, hogy a magyar sírokban fölfedezett szíjvégek úgy alakjokban, mint díszítményeikben, nagyon hasonlítanak az avar arany és bronz szíjvégekhez s egy meg nem szakadt hagyományos működésre utalnak. Minden vezérkori lelet míveletlen vad állapotra mutat, s ha őseink mindamellett képesek voltak hatalmas államot alkotni, ez leginkább ama bölcseségöknek tulajdonítható, melylyel nemcsak a nyugat vallását s instituczióit fogadták el, hanem faj- vagy vallásbeli kizáró politikát soha nem követtek, sőt szívesen fogadtak magok körébe németet, olaszt, oláhot, lengyelt, csehet, görögöt, megosztották velők szabadságukat s azt az elvet tartották fenn a mostani időkig, hogy magyar az, bármilyen faja és származása, ki magyarnak érzi magát, sorsát a magunkéhoz köti s bízik jövőnkben.»

— *Bizottsági választások.* Az archaeologiai bizottság tagjai a m. tud. Akadémia új rendszabálya folytán új választás alá esvén: elnökké ismét *Pulszky* Ferencz, előadóvá: *Henszlmann* Imre válasz-

tatott. Az ak. tagok közül új tagnak dr. *Fraknói* Vilmos választott, a nem-tagok közül dr. *Pulszky* Károly.

— *A nemzeti muzeum régiségtára* folyó év május havában a fokrui és polgárdi nagybecsű tárgyakon kívül következő nevezetesebb adományokkal s vételekkel gyarapodott. *Radók Józseftől* két db római éremmel, hat db csiszolt köeszközt vétetett meg, lelhelyeik Pusztá-Tornya, Vám-Hídja és Szöllös. *Angyalos Lajos* öt darabból álló Szent-Lőrincz-Kátán talált bronz leletet ajándékozott, melyek egy cserépedényben találtattak. Egy másik nagyobb, ballassa-gyarmati bronzleletnek egy kardtöredékből, keltből, lándzsacsúcsból s egy karpereczből álló részlete *Krausz J.* régiségárus útján került a muzeumba. *Györy Gábor* két vaskardot ajándékozott, lelhelyük Tinód pusztá. *Egger S. & Társa* czégtől egy őskori arany karperecz s négy apró arany gyöngyszem, lelhelyök Bárányhegy Erdélyben; *Somogyi Istvántól* Duna-Penteléről apróbb arany- s bronz-töredékek és római érmekek szerezettek meg. Ó-Budáról *Weiss István* szőlőjéből egy felíratos fogadmányi oltárka s több faragott római kő, Buda-Ujlakról a *téglavető részvénytársulat telkéről* szintén egy felíratos római kő s több vastárgy került a tulajdonosok áldozatkészségéből a muzeumba. *Maximovics Vasza* starcsovai néptanító 43 db különféle érmet, *Hullmann Sándor* Harta pusztán vasúti töltés készítése alkalmával talált mintegy 100 darabra menő római érem leleletből 10 dbot, *Kalecsinszky* tanárjelölt Ungvárról 27 db közép és újkori érmet ajándékozott. *Dévay Gyula* «Kmety hadosztály hadbirósága», — *egy ismeretlen* «a független szabadelvű kör», — «a baloldali kör» s «a baloldali országos végrehajtó bizottság» pecsétjeit küldte be. Végül *Krajnyik Imréné* szül. *Kazinczy Eugenia*, a boldogult *Kazinczy Ferenczre* vonatkozó emléktárgyait ajándékozta az intézetnek.

— *A m. n. muzeum régiségtárát* az elmúlt hóban 3426 személy látogatta.

— *A m. n. muzeum régiség osztályában* hazánk nevezetesebb szobrászati emlékeinek gypsmásolataiból egy gyűjteményt szándékoznak összeállítani. E gyűjtemény első darabját Szapolyai János nejének Izabellának a gyula-fehérvári templomban levő síremlékét a napokban fejezte be *Molnár Viktor* muzeumi gypszöntő. A hosszszas négyzet idomú rézsűttetős síremlék hossza 2·17, — magassága 1·36, szélessége 1·18 méter. Fedőlapján *Izabella XVI. századbeli* öltözékű dombormívű képe látható. Fején korona, fejkáncosán bal-

ról országalma, jobb kezében kormánypálcza, balban kendő (?) van. A lábánál levő két címér közül a jobboldali koronázott renaissance alakú négyelt pais. Első osztályában a milanói kígyó, Izabella anyjának Sforza Bonának címere; ez János Zsigmond érmein is szerepel; másodikban a Szapolyaiak egyszarvúja; harmadikban a magyar hármás halmon álló kettős kereszt; negyedikben a dalmát három koronás párduczfü látható. A baloldali tornapaisban a lengyel sas van — atyjának Zsigmondnak címere. Az előoldal lapjának hosszúsága 1.92, szélessége 0.5 méter. Rajta féldomborműben a bibliai irgalmas szamaritanus története van ábrázolva. A két oldallap felső részén egy-egy növekvő szárnyas angyal van, a felíratra szánt tér azonban mindkét oldalon üres. E síremléknek történeti értékén kívül művészeti becse kevés. A féldomborművü bibliai elbeszélés ábrázolásában a csoportosítás eléggé leleményes, de az alakok állása merev, kidolgozásuk sem mutat valami ügyes mesteri kézre. Az oldallapok angyalai pedig valóságos szörnyek.

Csetneki.

— *A m. n. muzeum régiségei a párisi kiállításon.* Nagy föltűnést okozott a párisi világtárlaton a Trocadero palotában a nemzeti muzeum régiségosztályának számra csekély, de mind belbecsre mind tudományos érdekre annál fontosab küldeménye. Az aranyleleteknek (azok közt a fokorúí-i) az első terem egyik díszszekrényét, mint tisztelet helyet engedte át a rendezőség. A polgárdi tripas a második teremben látható egyszekrényben a sz.-germaini muzeum római ezüst tárgyaival s Gelimir vandal király nagy ezüstitálával. Az őskori réztárgyak az anthropologicus kiállításban lettek elhelyezve. A nemzeti muzeum tehát ezuttal is mint 1867-ben az első párisi, 1873-ban a bécsi világkiállításon tudományos rangjához méltóan jelenik meg az egész világról összegyűlt szakemberek előtt.

— *A fejér-megyei és városi történelmi s régészeti egylet régiség-tárának gyűjteménye* rövid idő alatt meglepő szép számmal gyarapodott, habár eddig a gyűjtés csak inkább magán uton folyt, mint hivatalos közvetítés mellett. A régészeti gyűjtemény tárgyainak rövid statisztikai vázlata következő: 1. *Kőkori tárgy* van 62. 2. *Bronzkori* 25. 3. *Vaskori* 2. 4. *Római régiség* 31. 5. *Agyagedény* 49. 6. *Különféle egyéb tárgy* 145. 7. *Könyv s okmány* 48. 8. *Bankjegy* 48. (Ezek közt 3 assignata a franczia forradalomból, 1 Kossuth dollár stb.) 9. *Érem van* és pedig: a) Hajdankori meghatározatlan és úgynevezett celta 16 drb. b) Római érem: családi 4, császári

érem 575. c) Magyar érem : árpádházi 34; vegyesházbeli 110; habsburgházi 853; erdélyi 2; szabadságharczi (a Rákóczy szabadságharczból s 1848/49-ből) 57. d) Különféle nemzetektől u. m. francia, angol, orosz, lengyel, szerb, chinai, castiliai, spanyol, amerikai egyesült állami, indiai angol, dán, schweiczi, görög (ujkori), joniai török, belga, velenczei, ragusai, ruméniai, olasz (minden olasz államot ide értve), hollandiai, német (minden német államot ide értve), mexicói, hayti köztársasági, byzanti, stb. összesen 1362 drb. e) Emlékérem van 125, köztük több igen szép és ritka. A gyűjteményben van tehát 410 különféle tárgy és 3138 drb. érem. Az összes létszám 3548 darabot tesz ki.

— *Rómer Flóris* kitünő tudósunk — mint sajnálattal értesültünk — hirtelen megbetegedett. Állapota azonban újabban jobbra fordult, s most már veszélyen kívül van.

— *Személyi hírek a régészet köréből.* Csetneki *Jelenik Elek*, kinek alapos czikkeit bizonyára ismerik olvasóink, a m. nemzeti muzeum régiségtárához segéddé neveztetett ki. Csetneki úrban a muzeum szakképzett munkaerőt nyert.

Lapunk segédszerkesztője *Thallóczy Lajos* letevén a bölcsészettudori szigorlatot, egyik szaktárgyának a czimertant választotta. Registráljuk ez esetet, minthogy egyike az első eseteknek, hogy a magyar tudomány-egyetemen a heraldikából tett valaki szigorlatot.

— *Kerékgyártó Árpád* jeles tudósunk «Művelődés történelméből» a III-ik füzet közelebből hagyja el a sajtót. Tér hiány miatt jövő számunkban emlékezünk meg az egész műről.

— *Az eperjesi templom tornyának* déli oldalán, az erkélyre nyíló ajtó felett egy 0.49 m. széles, — 0.37 m. magas sötétveres, márványtábla van befalazva, következő felirattal:

TURIS HAEC RENOVA.

SUB IVDICATV

G. D. IOHAN. PUTEMBERGERI

AEDILIB, EXISTENTIB,

D. ADAMO CZIMMERMANNO

D. DANIELE SHNEIDERO

ANNO MDCXLI

BALTASAR HERMAN LAPISCVE (sic)

J . . . . . E . . .

— *Árpád sírja*. A magyar régészeti kutatásoknak évek óta egyik érdekes kérdése: Árpád sírja fekvésének meghatározása. Ismeretesek Érdy kutatásai, élénk emlékezetben van még *Thaly* és gr. *Nádasdy* lelkes igyekezete, melynek a 61-iki rendőrség vetett gátot, ásatásra azonban eddigelő még nem került a sor. Mint újabban értesülünk néhány fiatal régiségbűvár azon iparkodik, hogy az arch. bizottság aegise alatt vétessék ismét fel a kutatások elejtett fonala.

— «*Magyar Lexicon*» cím alatt *Somogyi Ede* szerkesztésében magyar encyclopaediai vállalat indult meg, melyből eddigelé már három füzet jelent meg. E vállalat 50 füzetre van tervezve, egy-egy füzet ára 30 kr. Kiállítása csinos, minden füzet mellé színes melléklet fog csatoltatni. A második füzethez az európai államok czimereinek csinos lapja van mellékelve. A tartalomra és szerkesztésre nézve a két füzet után határozottan nem nyilatkozhatunk, a rögtönös szükségnek megfelel, kellő gondot fordít a hazai viszonyokra, Ha kellő pártolás a szerkesztés soliditását emelni fogja, az irodalom hasznavehető kézi könyvet nyerhet vele.

Külföld.

— *A párisi világtárlat* egyik fénypontja a művészettörténeti kiállítás, mely a Trocadero-palota félkörben épült szárnyait foglalja el. A balszárnnyban az egyiptomi tárgyak lesznek elhelyezve, mikkel Mariette bey a pharaok birodalmának művészete történetét illusztrálja; régi chinai s japáni művek; hindu, persa s arabs emlékek. Itt találnak majd helyet a német-alföldi gyűjtemények is.

A kiállítás ezen része azonban még nincs megnyitva a közönségnek, sőt nagyrészt csak a rendezés legkezdetlegesebb szakában van. A túlsó jobbszárnny ellenben, habár a tárgyak fölállítása itt sincs véglegesen befejezve s a rendezőség lajstrom kiadására nem is gondolhat még, a közönségnek hozzáférhetővé lett téve, s itt ez a franczia gyűjtők kincseit bámulhatja vagy tanulmányozhatja, s azon műveket, melyek a francziaországi művészet s iparművészet fejlődési phasisaival összeköttetésben állanak.

Az emlékek ezen sora őskori tárgyakkal kezdődik meg, mellettők a classikus befolyástól ment, úgynevezett gall s a gallo-római cultura maradványait látjuk. A hellasi s itáliai művészet termékei, köztök hírneves remekmunkák, tág tért töltenek be. Ezekhez csat-

lakozik a korakeresztény, a népvándorlaskori, a középkori tárgyak gazdag csoportja.

A renaissance művészet kifejlődését Olaszországban páratlan decoratív plastica-, majolica-, fegyver- és üveggyűjtemények képviselik; kifejlődését Franciaországban pedig miniatureök, zománcok s cserépedények. Németország iparművészetét ez időből nagy-szerű fegyvergyűjtemények mutatják be, Kelet-Európáét pedig főleg a lengyel gyűjteményekben foglalt ötvös munkák.

A renaissance ízlés átalakulása baroque-á, majd pedig rococová a 17—18. századok folyamában, gazdagon van illusztrálva a francia fayence-okkal, porcellánokkal, apró zománczos ékszerek és csecsebecsékkal, órák és tubák-pyxisekkel, hangszerekkel és butorokkal. A korszerinti csoportosítás lehető szigorral lett alkalmazva s a nagyobb osztályok közfalakkal egymástól elkülönítve a főfalakat történeteket ábrázoló szőnyegek, a német alföldi gyárak, a Gobelinek remekei borítják.

A másfél hét, melyet ezen kincsek szemléletében töltöttem el, alig volt elégséges a fölületes megismerkedésre, a tájékozásra. Itt csak egy pár tárgyat érinthetek, melyek figyelmemet megragadták, egy pár gyűjteményt említhetek, melyek a többiek közül tartalmuk gazdagsága vagy fontossága által kiválnak.

A gall és gallo-római kort jól jellemzik a Somme-Bionne-i temetőben talált tárgyak. Egy sír teljes tartalmával van föllállítva, a csontváz s tárgyak eredeti helyzetökben. A kocsi részei vasból vannak, a zablák részben vas, részben bronzból, a kardok pengéje vasból, a hüvely díszai bronzból, kipontozott rajzzal mértani alakokkal ékesítve s némelyik vörös klarissal kirakva; a csatok, nyak- és karpereczek szintén nagyrészt bronzból készültek, egynémelyik aranyból. Ezen temetőből került egy görög Kylix (serleg) is, rajta fekete alapon vörös alak látszik — egy diskus vető — s gyakoriak a római művek is, melyek közt kitűnik egy bronz oinochoe (borkancsó), melyre elől egy kivert palmetekkel díszes aranylemez van reá erősítve.

Római művek közül föltűnik egy természetes nagyságú bronz Hercules a bordeauxi muzeumból, egy $\frac{2}{3}$ embernagyságú Jupiter s egy ugyanakkora Apollo, mind a kettő bronzból. Provincial durva munka, de fölötte érdekes a Vichy-i nagy ezüst lelet: egy arasznnyi Amor, vékony ezüst lemezből verve s a votiv lapok egy egész sora; 4—5-ön egy templomban álló Jupiter alak fordul elő. Még durvább,

a római befolyástól még távolabb áll az 1861-ben Nevry en Sullias-ban talált 4 nagy bronz vadkan, velök leltek egy ugyanolyan fémből készült lovat, melynek alakja inkább közelíti meg a classikus előképet s egy római tubát. A csúcsos tarajú úgynevezett gall sisakok s a hozzájuk tartozó vérték egy egész szekrényt foglalnak el. A díszszekrények egyikét a nemzeti muzeum arany tárgyai töltik be; a másikban a hasonló franciaországi ékszereket látjuk. Ugyan ebben a római és népvándorláskori zománczczal diszitett csatok s bronz lapocskák egy érdekes sora van fölállítva.

A zománcz használatát az antik népeknél, sokat megvitatott kérdés. A sok polemia tényleges eredménye, hogy a zománcz majd minden neme ismeretes volt, egyes korszakokban szélesen elterjedve, másokban háttérbe szorítva. Különös súlyt fektettek az angol s francia tudósok Philostratos sokat idézett mondatára (Eikon I 28) hol ez az Ocean partjain lakó népeknél divatos üveggel diszitett fémlapokról szól. A leletek bizonyos fokig igazolták az antik író állítását. Britannia és Gallia földjéből kerültek napfényre az Essexi praefericulum, a Creux-i kék zománczos lap, a La Guierce-i edény, az Ambleteus-i vasa mind császári pénzek kíséretében (Hadrianustól-Tacitusig). Mindezeknek alakja tökéletesen római munkára utal, s a zománczozás divata a 2-ik, 3-ik században, mikre ezen emlékek utalnak, úgy látszik összefügg az üvegipar magas kifejlésével, (az opus diatretumokat említem csak) mi ugyan ezen kort jellemzi. Az itt felsorolt emlékek valódi «email champlevék, a zománcz anyag t. i. poralakjában lett a rekeszek közé téve, s így került a tűzbe. A főntebb említett tárgyak más csoportba tartoznak, ezeknél kész zománczüveg-lapocskák vannak a bronz rekeszek közé beleillesztve. Az egyszínűeknél ezt nehéz bebizonyítani, egyeseknél azonban többszínű a lapocska, s a színek elrendezése ismétlődik, úgynevezett millefiori pálczák átmetszetei ezek; voltaképeni zománczozás által nem lehet oly szabályszerűséget létre hozni; ha többféle színes üvegport teszünk a tűzbe a nélkül, hogy valami rekeszszel elválasztanók, úgy olvadás közben összefolynak s határozatlan körvonalok jönnek létre, míg a szóban levő tárgyaknál élesen válnak el az egyes színek egymástól. A fémtárgyak díszítésének ezen modora berakott, átlátszólatlan, színes zománczüveglapokkal Európa mindazon részeiben volt elterjedve a 2—3-ik századtól az 5—6-ikig, melyek a római cultura befolyása alatt állottak; nálunk is nem ritkán találjuk, de muzeumunkban sem oly szép, sem pedig a

készítés módját oly szemlélhetővé tevő példányok nincsenek minők a tárlaton. A nagy classicus művészet, Perikles, Alexander s Augusztus kora oly fontos emlékekkel, oly gazdagon van képviselve; az olasz renaissance utóvirágzásának Franciaországban oly teljes képét látjuk a Trocadero termeiben, hogy pár sorban még csak megnevezni sem lehetne a legföltünőbb tárgyakat. Ezeknek ismer-tetését egy közelebbi alkalomra tartom föl magamnak.

Dr. Pulszky Károly.

— *Római ásatások.* A berni «Bund»-nak apr. 9-ről a követ-kezendőket írják: «apr. 2-kán a kultuszminiszterium rendeletére a Forum Romanum alsó területén az ásatások ismét megkezdőd-tek, oly czélból, hogy ez alkalommal a Palatin, a Titus-ív, a Kon-stantin basilikája és az Antoninus temploma közötti terület is nap-fényre hozassék. Ez idő szerint a palatini stadiumban is a régészeti árkások sürgős kutatásokat tesznek, s a talált kincseket rendezge-tik. E munkálatok két heti ideje alatt a számos cipollinóból, veres és fekete granitból készült oszloptöredékeken, kapitelen kívül számos szoborra is találtak. Ez utóbbiak közt leginkább egy közép colossalis nagyságu öltönyös nőalak tűnik fel, melynek feje hiány-zik; de oly jeles mű, hogy az utóbbi évek alatt Rómában talált szobrok legjelesbjei közé méltán sorozandó. Ezen szobornak állása és tartása a vatikáni Braccio nuovóban (83 sz.) őrzött s Ceresként restaurált szoborra emlékeztet. Végtevére még az ostiai ásatások megemlítendőek. A *Villa Kadrión*ban három havi idő lefolyása alatt két hektar területet kibontottak, s ez alkalommal három részint korinthusi, részint doriai stylben készült tornácz hozatott napvilágra. A tornáczokhoz csatlakozó szobák különösen változatos ornamenti-káik által kitűnnek. Mozaik padlózataik épségben vannak. Ezen munkálatok nagyszerűségéről magában is elég bizonyosságot ad azon körülmény, hogy már ekkoráig 6000 kubikméter föld ásatott ki s fuvaroztatott el. A leletek felállítására s elhelyezésükre nézve a ministerium a város közelében fekvő festői kinézésű középkori Costello di Ostiát vette meg.

Sz . . . . . y.

— *Kopenhágában* f. é. július hó 8-án becses érmek fognak elárvereztetni. A *J. Hahns* által kiadott katalogus igen érdekes pén-zeket tüntet fel: van benne számos normann, német, dán, angol. A kik e katalogust megszerezni óhajtják ez iránt *Hahns* urhoz forduljanak.

Régészeti könyvtár.

1. I. *Apafi Mihály Udvara*. Művelődéstörténelmi tanulmány. Irta THALLÓCZY LAJOS. Budapest. Az Athenaeum r.-társaság könyvnyomdája 1878. 8-r. (fametszetekkel.)
2. *A Cilleyek Sírja Cilliben*. Irta KÁMÁNHAZY BÉLA. (Külön lenyomat a «Történelmi Tár»-ból. Athenaeum nyomdája. Budapest 1878. (8. l.)
3. *Bethlen Gábor fejedelem végrendelete*. Külön lenyomat az «Erdélyi Híradó»-ból. Közölte és jegyzetekkel kísérte: KONCZ JÓZSEF tanár, M.-Vásárhely 1878. (81. l.)
4. *Griechische Thonfiguren aus Tanagra*. Im Auftrage des kaiserlich deutschen archäologischen Instituts zu Berlin, Rom und Athen nach den Aufnahmen von LUDWIG OTTO. Herausgegeben von Reinhard Kekule. (17 színnyomatu s vésett táblával.) Ára 180 mrk.
5. *Die Stein-, Bronze- und Eisenzeit in der Mark Brandenburg*. Von ERNST FRIEDEL, Stadtrath von Berlin, Dirigent des märkischen Provincialmuseums. Berlin, Nicolai'sche Verlagsbuchhandlung. 1878. 8-r. (43. lap.)
6. FIGORINI LUIGI: *Intorno a relazione fra le antiche genti laziali e quelle dell'terremare, con conservazione di Helbig Wolfgang*. Resoconto contenuto nel Bull. dell'Institut. di Corresp. Arch. 1878.
7. *Mykenae*. Bericht über meine Forschungen und Entdeckungen in Mykenae und Tiryns von Dr. HEINRICH SCHLIEHMANN. Mit einer Vorrede von W. E. Gladstone. Leipzig, F. A. Brockhaus. 1878. 8-r. (több mint 700 tárgyat ábrázoló számos táplával.)

FIGYELMEZTETÉS. Havi iratunk legközelebbi száma, a közbe eső két havi szünet miatt, szeptember havában fog megjelenni.

Szerk.

TARTALOM: Magyarhoni őskori leletek külföldi gyűjteményekben Hampel Józseftől. — Az alberti-irsai római feliratok. Wolff Károlytól. — Buda város pecsétje 1402-ből. Dr. Thallóczy Lajostól. — Régészeti irodalom. Csetneki Jelenik Elektől. — *Tárcza*: A budavári főtemplom kincseinek történetéhez. Közli: Baradlay. — A koloni hamuhalom. N. Gy.-től. — Budavárosa pecsétjeihez. — y. Hazai tud. intézetek és leletek. — Külföld: A párisi világtárlat. Pulszky Károlytól. — Régészeti könyvtár.

Homonna.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
Templom részleteit ábrázoló rajzlap	1

Hőfány.

Templom alaprajza és szelvénye. Storno Ferencztől	1
---	---

Hrádek.

Várnak távlati rajza, Myskovszky Viktortól	1
Várnak alaprajza	1

Hricsó.

Várrom távlati rajza, Drahotúszky Ferencztől	1
--	---

Imakönyv.

Kinizsi Pálé volt, fénykép	1
--------------------------------------	---

Jakabfalva.

Templom alaprajza Steindl Imre tanár növendékeitől	1
Templom hosszmetszete és homlokzata	2

Jánosi.

Templom részleteit ábrázoló rajzlap, Schulek Frigyesztől	1
--	---

Ják.

Templom távlati fényképe, Schulek Frigyes küldeménye	4
--	---

Jamnik.

Templom távlati és alaprajza Myskovszky Viktortól	1
---	---

Járfalu (Német).

Templom távlati rajza, Modrovich János küldeménye	1
---	---

Jekelfalva.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
Siremlékeket és keresztelő-medenczét ábrázoló rajzlap	1
A sekrestyében levő falfestmény színezett rajza	1

Jókeő.

Várrom alaprajza, Werdenstetter Szilárdtól	1
Várrom távlati rajza, színezve	1

Istvánfalva.

Templom alaprajza, Werdenstetter Szilárdtól	1
Templom távlati rajza, színezve	1

Igló.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
» diszkapujának rajza	1

Kalpagforgó.

A XVII. századból, zománczos mű, fénykép	1
--	---

Kancsó.

Aranyozott ezüst vertműben Salamon ítélete, fénykép	1
Ezüst, éremmel diszítve, fénykép	1
Aranyozott ezüsből, törökmű, fénykép	1

Kanna.

Aranyozott ezüst dombormű, nürnbergi jeggyel, fénykép	1
---	---

Karcsa.

Templom alaprajza, restorationális terv Schulek Frigvestől	1
» oldalnézete	3
» keresztmetszetét ábrázoló rajzlap	2

Kardok.

Dúsan ékítve turquiosokkal, az egyik II-ik Lajosé volt, fénykép	1
---	---

Karperecz.

Zománczczal és drága kövekkel kirakva, fénykép	1
--	---

Karszék.

Ezüst lemezekkel diszítve, fénykép	1
--	---

Kassa.

Domonkosok zárdatemplomának távlati rajza, Myskovszky Vik- tortól	1
Szent Mihály kápolnájának távlati rajza	1
Székesegyháznak alaprajza	1
Ugyanannak fényképe	2

Ugyanannak dél nyugati oldala, fénykép	1
» nyugati diszkapuja, fénykép	1
» déli diszkapuja, fénykép	1
» északi diszkapuja, fénykép	1
Ajtógyűrű és kelyhek, fénykép	1
A székesegyház távlati átnézete, fénykép	1
A domonkosrendü zárdatemplom alaprajza	2
Ugyanannak távlati rajza	2
» hosszmet szete	1
A temlom részleteit ábrázoló rajzlap	1
A kapitáeleket ábrázoló rajzlap	1
Különféle házak részleteit elötüntető rajzlap	7
A városnak térképe, Horváth Páltól	1

Ká zsmárk (Felső).

Templom távlati és alaprajza. Myskovszky Viktortól	1
--	---

Kehely.

Különféle alakúak, ezek között egyik erdélyi zománczozott mű, a másik Rákóczy Ferenczé volt, fényképek	11
---	----

Kereszt (románkori).

A XII-ik századból való, fénykép	1
--	---

Keszthely.

Templom alaprajza és szelvénye. Storno Ferencztől	1
» távlati rajza	1
» részleteit ábrázoló rajzlap	1

Kéttornyú lak.

Templom alaprajza. Gózon Imrétől	1
--	---

Ké zsmárk.

Templom távlati rajza. Myskovszky Viktortól	1
---	---

Kigyós.

Templom távlati rajza. Lehoczky Tivadartól	1
--	---

Kis-Márton- Szt.-György.

Pogány sáncznak tér rajza, Varsányi Jánostól	1
--	---

Komlós-Keresztes.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól 1

Koppáncs.

Templomrom távlati rajza, Molnár Páltól 1

Korlát.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól 1

Korpona.

Templom alaprajza, Steindl Imre tanár növendékeitől 1

Körmöczbánya.

Templomi karszék oldalnézete, Steindl Imre tanár növendékeitől 1

» » főnézete 1

Baldachin nézete és alaprajza 1

Vártemplom helyzetrajza 1

» alaprajza 1

» keresztmetszete 1

» oldalnézete 1

Városi falkapu alaprajza 1

» » metszete 1

» » homlokzata 1

Szószer 2

Baldachin oldalnézete 1

Jeszenszky-féle háznak nézete 1

Lehoczky-féle háznak alaprajza 1

» » hosszmetzete 1

» » ajtó részlete 1

Köpcsény.

Toronyrom távlati rajza Modrovich Jánostól 1

Kőporuba.

Templom alaprajza Drahotúszky Frencztől 1

Kőrös (Kirtsch).

Templom távlati nézete, fénykép 1

Kőszeg.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
--	---

Kőrtvélyes.

Templóm távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
--	---

Közép-Szlécs.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
» részleteit ábrázoló rajzlap	3

Krasznahorka-Váralja.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
» részleteit ábrázoló rajzlap	1

Kút.

Templom távlati és alaprajza. Myskovszky Viktortól	1
» részleteit ábrázoló rajzlap	1

Ködmön.

Selyem kelméből, rózsaszínű virágokkal, Mátyás királyé volt, fénykép	1
---	---

Köpeny.

Fehér selyemből, arany hímzéssel. I. Lipót király koronázási köpenye volt, fénykép	1
---	---

Lámpás.

Rozmárfej. Szent Katalin szobrával, fénykép	1
---	---

Lancsár.

Templom távlati rajza, színezve, Werdenstetter Szilárdtól . . .	1
» alaprajza	1

Lapispatak.

Templom távlati rajza, Myskovszky Viktortól	1
Vasrácsozatos fali fölkének rajza	1

Lébény.

Templom alaprajza, Eßsenweintól	1
» részleteit ábrázoló rajzlap	4

Templom távlati rajza és oldalnézete	4
» távlati fényképei, özvegy Skopálnétól	2

Lehel kürtje.

Jászberényi muzeum tulajdona, fénykép	1
---	---

Lietava.

A várban való falfestmény rajza színezve, Drahotúszkytól . . .	1
Várrom távlati rajza	1

Likava.

Várrom távlati rajza. Myskovszky Viktortól	3
» alaprajza	1
» részleteit ábrázoló rajzlap	1

Lipese.

A várban levő ajtónak rajza, Steindl Imre tanár növendékeitől .	1
Kápolna távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1

Litinye.

Fatemplom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
--	---

Lőcse.

Templom távlati és alaprajza. Myskovszky Viktortól	2
Városházának távlati rajza	1
Szent Erzsébet oltárának rajza. Still Pál küldeménye	1
Az oltárnak részleteit ábrázoló fényképek, Storno küldeménye .	8
Thurzó János, Elek, Kristóf, Szaniszló és Urbanovics Márton síremlékeinek fényképei	7

Lucska.

Templom alaprajza. Steindl Imre tanár növendékeitől	1
» metszete és oldalnézete	2
Szécsényháznak rajza	1
Kehelynek rajza	1

Máriafalva.

Templom távlati rajza, Storno Ferencztől	1
» alaprajza és hosszszelvénye	2

Templom részleteit ábrázoló rajzlap	3
» távlati fényképe, Lipp Vilmos küldeménye	1

Mária (Szent).

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
» részleteit ábrázoló rajzlap	2

Magyarország.

Kitöltetlen térképe	12
Ujabb postai térképe	4
Postai, távirdai, vasuti és gőzhajozási térképe 3 példányban . .	12

Markusfalva.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
Mariássy István síremlékének rajza	1
Czímerpaisokat ábrázoló rajzlap	1

Medaillon.

Ezüstből. Dürer rajza után, fénykép	1
---	---

Mellék (Pendeloquo).

Pelikánnal, zománczos mű, fénykép	1
Zománczczal és drágakövekkel, fénykép	1

Mentekötő.

Onyxba faragott Medusa-fejjel, fénykép	1
Drágakövekkel és zománczczal, fénykép	1

Mihály (Nagy).

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
A szentségháznak rajza	1

Misekönyv.

Zágrábi, fanyomatú, fénykép	2
Perényi Ferenczé, fénykép	1
Zágrábi székesegyház tulajdona, fénykép	4

Miseruha.

Szent László köpenyéből, fénykép	1
Mátyás király idejéből, fénykép	2
Szombathelyi káptalan tulajdona, fénykép	1

Olajfestmény.

Morus Tamás arcképe, fénykép 1

Munkács.

Városi templom távlati rajza, Lehoczky Tivadartól 1

Mura-Szombath.

Templom alaprajza, Gózon Imrétől 1

Mühlenbach.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól 1

» részleteit ábrázoló rajzlap 2

Nádasd.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól 1

Nagyvár.

Térrajz, Szaszinek Ferencz küldeménye 1

Nagy-Várad.

A várnak távlati fényképei, két példányban 14

Naptár.

Ezüst vertmű, fénykép 1

Nehre.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól 1

» részleteit ábrázoló rajzlap 1

Niklova.

Fatemplom távlati és alaprajza. Myskovszky Viktortól 1

Németi (Tornyos).

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól 1

Nyakék.

Kövekkel és gyönggyel diszítve, fénykép 1

Nyakláncz.

Finom zománczczal, fénykép. 1

ÉRTESÍTÉS

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ VÁLLALATÁNAK PÁRTOLÓ TAGJAIHOZ.

A könyvkiadó vállalat 1878-iki évfolyamában ezennel szétkül-
detnek:

Az I-ső vagy történelmi sorozatból:

Macaulay: Anglia történetéből, a IV. V. VI. kötet, s ekként
ezen nevezetes munka teljesen befejezve lesz a pártoló tagoknak
kezei között.

A II-ik vagy irodalmi sorozatból:

Nisard: A francia irodalom története. Fordítja *Szász Károly*
I. kötet.

A III-ik vagy jog- és államtudományi sorozatból:

Pauler Tivadar: «Adalékok a magyar jogtudomány tör-
ténetéhez». Egy kötet. (Teljes.)

Carrara: «A büntető jog tudományos programja». Fordítja
Beksics Gusztáv. I-ső kötet.

A II. és III. sorozat előfizetői részére **Lewes** «A philosophia
története» III. (befejező) kötete és **Carrara** «A büntető jog tudomá-
nyos programja» II. (befejező) kötete *okvetlenül* még a jelen évben
szét fog küldetni.

Az 1878-iki illetmények fejében tehát a bekötési díjakkal együtt
fizetendő:

Az I-ső sorozatért (3 kötet) 5 frt 20 kr.

A II-ik sorozatért (2 kötet) 3 frt 80 kr.

A III-ik sorozatért (3 kötet) 4 frt 20 kr.

A könyvkiadó vállalat felvirágzása érdekében egyuttal felkér-
nek a t. pártoló tagok, hogy ezen általános érdekű irodalmi és tudomá-
nyos munkák terjesztésére hivatott vállalatot, — tekintve annak iro-
dalmi és közművelődési jelentőségét, — saját körükben ismertetni és
pártolására közreműködni szíveskedjenek.

Úgy a jelen folyamra, mint az ekkorig megjelent munkákra —
melyekről a lajstrom a mellékelt lapon látható — megrendelések foly-
vást elfogadtatnak. Előfizetési díjak, valamint a vállalatra vonatkozó
kérdézősködések stb. a M. T. Akadémia könyvkiadó hivatalához (Aka-
adémia épülete Budapesten) intézendők.

Budapest, 1878. június 1-én.

A M. T. Akadémia Könyvkiadó Bizottsága.

Jegyzék azon „Archaeologiai munkák“-ról, melyek a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó-hivatalában

(Budapest akadémia épülete) leszállított áron kaphatók:

☛ Intézeteknek és esetleg egyéb megrendelőknek e munkák részletfizetésre is adatnak ☛

Archaeologiai közlemények. A hazai műemlékek ismertetésének előmozdítására kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Archaeologiai Bizottsága. I—XI. kötet. 1. füzet. Egy a II-ik kötethez tartozó 4-rétű képatlaszszal. 1859—1876. Ára az I—XI. 1. kötetnek együtt véve 22 frt 60 kr.

Értesítő (Archaeologiai). A M. T. Akadémia Archaeologiai Bizottságának közlönye. 1869—1877. 8-rét.

I. kötet.	1869.	VI és 320 lap.	} Elfogyott	3 frt.
II. »	1870.	VI és 312 lap.		3 frt.
III. »	1870.	III és 324 lap.		3 frt.
IV. »	1870.	V és 328 lap.		3 frt.
V. »	1871.	V és 328 lap.		3 frt.
VI. »	1872.	VI és 320 lap.		3 frt.
VII. »	1873.	V és 316 lap.		3 frt.
VIII. »	1874.	X és 315 lap.		3 frt.
IX. »	1875.	XI és 318 lap.		3 frt.
X. »	1876.	340 lap.		3 frt.
XI. »	1877.			3 frt.

Henszlmann Imre. A székes-fehérvári ásatások eredménye. 9 rajztáblával. 1864. Nagy ívrét. 226 lap 2 frt.

Magyarországi Régészeti Emlékek. (*Monumenta Hungariae Archaeologica*). Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Archaeologiai Bizottsága. I. kötet. 1. és 2. rész. II. kötet. 1. és 2. rész. III. kötet 1. rész. 1869—1876. 4-rét. Ára a 3 kötet 5 részének együttvéve 18 frt.

I. kötet.

1. rész. Pécsnek középkori régiségei. I. rész: A pécsi székes-egyháznak építészete. Irta *Henszlmann Imre*. 1869. 97 lap. 6 képtáblával és számos fametszettel. 2 frt.

2. rész. Pécsnek középkori régiségei. II. rész. A pécsi székes-egyháznak domborművei. Irta *Henszlmann Imre*. 1870. 372 lap. 2 képtáblával és számos fametszettel. 2 frt.

II. kötet.

1. rész. Pécsnek régiségei. III. rész. Első és második függelék a pécsi székes-egyház magán-iratához és a pécsi ó-keresztényen sírkamara. Irta *Henszlmann Imre*. 1873. 165 lap. 4 képtáblával és számos fametszettel. 2 frt.

2. rész. A pécsi 1873. évi világtárlat magyarországi kedvelőinek régészeti osztálya. Irta *Henszlmann Imre*. 1875—1876. 10 táblával és 277 fametszettel. 336 l. 8 frt.

III. kötet.

1. rész. Régi falképek Magyarországon. Irta *Dr. Römer Flóris Ferencz*. 1875. 170 lap, 13 többnyire színezett képtáblával és számos fametszettel. 8 frt.

Műrégészeti katalógus. Különös tekintettel Magyarországra. Irták **Dr. Römer Flóris** és **Dr. Henszlmann Imre**. Kiadta a M. T. Akadémia Archaeologiai Bizottsága. *Gr. Andrássy Manó*, *Gr. Sándor Móricz*, *Br. Wenckheim Béla* és *Br. Podmaniczky Frigyes* urak költségén. 2 részben 2 frt 50 kr.

I. rész.

Őskori műrégészet. 154 fametszettel. Irta *Dr. Römer Flóris*. 1869. Kis 4-rét, V. és 134 lap. (Külön nem kapható.)

II. rész.

Középkori építészet. 250 fametszettel. Irta *Dr. Henszlmann I.* 1868. Kis 4-rét, 150 lap. 1 frt 25 kr.

+

50634

dupl.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESITŐ.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA
ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

SZERKESZTIK

Dr. HENSZLMANN IMRE és Br. NYÁRY ALBERT.

(SZÁMOS FÁMETSZVÉNYNYEL.)

XII. KÖTET. 1878. VII. FÜZET.

BUDAPEST.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

1878.

A M. T. Akadémia könyvkiadó vállalata

1875—1877-iki folyamában megjelent munkák jegyzéke.

I-ső vagy történelmi sorozat.

Nyolcz kötet. Diszesen kötve. Ára 15 frt 20 kr.

- Macaulay.** Anglia története II. Jakab trónralépte óta. Fordította *Csengery Antal*. Második, átnézett kiadás. I. II. és III. kötet. Angol diszkötésben. A harmadik kötettől kezdve fordítja *Zichy Antal*.
Carlyle T. A francia forradalom. Fordította *Baráth Ferencz*. I. és II. kötet. Angol diszkötésben.
Curtius E. A görögök története. Fordította *Fröhlich Róbert*. I. és II. kötet. Angol diszkötésben.
Hunfalvy Pál. Magyarország ethnografiája. Egy kötet. Angol diszkötésben. (Teljes.)

II-ik vagy irodalmi sorozat.

Hat kötet. Diszesen kötve. Ára 11 frt 40 kr.

- ***Göthe** lyrai költeményei. Ford. *Szász Károly*. Két kötet egybe kötve. Angol diszkötésben. (Teljes.) Elfogyott.
***Nisard D.** Tanulmányok a renaissance és a reformatió korából. (Erasmus Rotterodamus. — Morus Tamás. — Melancthon.) Fordította *Vajda János*. Egy kötet. Ang. diszköt. (Teljes.) Elfogyott.
Müller M. Ujabb felolvasásai a nyelvtudományról. Fordította dr. *Simonyi Zsigmond*. Egy kötet. Angol diszkötésben.
Boissier. Cicero és barátjai. Ford. dr. *Csiky K.* Egy köt. Ang. diszköt. (Teljes.)
Lewes. A philosophia története Thalestől Comteig. Fordította dr. *Bánóczi J.* I. és II. kötet. Angol diszkötésben.

* Az elfogyott **Göthe** és **Nisard** helyett kiegészítésként a következő három munka egyikét tetszés szerint lehet választani, ugymint: **Lewes:** Göthe élete. 2 kötet. — **Pauler:** Wesselényi összeesküvése. 2 kötet. — **Kállay:** A szerbek története.

III-ik vagy jog- és államtudományi sorozat.

Hét kötet. Diszesen kötve. Ára 11 frt 80 kr.

- ***Bluntschli J. C.** Az általános államjog és a politika története a tizenhatodik század óta a jelenkorig. Fordította dr. *Acsády Ignác*. Két kötetben. Angol diszkötésben. (Teljes.) Elfogyott.
Gneist R. A jogi állam. Fordította dr. *Takács Lajos*. Egy kötet. Angol diszkötésben. (Teljes.)
Maine Sumner H. A jog őskora, összeköttetése a társadalom alakulásának történetével, s viszonya az ujkori eszmékhez. Fordította, bevezette és jegyzetekkel kísérte *Pulszky Ágost*. Egy kötet. Angol diszkötésben. (Teljes.)
Todd. Az angol parlamenti kormányrendszer fejlődése és állása. Fordította *Dapsy László*. Három kötetben. Angol diszkötésben. (Teljes.)

* Az elfogyott **Bluntschli** helyett kiegészítésként a következő három munka egyikét tetszés szerint lehet választani, ugymint: **Lewes:** Göthe élete. 2 kötet. — **Pauler:** Wesselényi összeesküvése. 2 kötet. — **Kállay:** A szerbek története.

Mind a három sorozat 21 kötetben diszesen kötve 38 frt 40 kr.

A jelen vállalatban megjelent munkák egyenként nem kaphatók, s csak előfizetés útján az aláírók, mint a M. Tud. Akadémia könyvkiadó vállalatának partoló tagjai által szerezhetők meg.

Aláírások még folyvást, kívánczra részletfizetésre is elfogadtatnak.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA.

SZERKESZTIK:

Dr. HENSZLMANN IMRE és Br. NYÁRY ALBERT.

1878.
XII. KÖTET.

SZERKESZTŐSÉG:
ZERGE-UTCZA 23. SZ.

7. SZÁM.
SEPTEMBER 30.

Ezen folyóirat megjelenik — augusztus és szeptember kivételével — minden hó utolsó napján $2\frac{1}{2}$ ivnyi számokban. Előfizetési ára a 25 ívből álló kötetnek 3 frt; egyes számok bolti ára 40 kr. Előfizetni lehet KNOLL KÁROLY Magy. Tudom. Akadémiai könyvtáránál (Budapest, akadémiai bérépület).

Művészeti és pénzverési adatok a Rákóczi-korból.

Bercsényi gróf, a maga, részint a Homonnai gr. Drugethektől neje után öröklött, részint a kir. kincstártól megszerzett *unghvári várát* 1709- és 1710-ben nagyban átalakította. És pedig nemcsak az erősítési műveket, hanem a a nagyszerű várpalotát is, a hol boltozatokat bontatott, s rakatott, az ablakokat megnagyobbította, új lépcsőket készítettett, stb. *Stubics* építésmérnök volt a művezető, ki azonban munkájának befejezéséhez közel, 1710. július közepén pestisben meghala.

A nagyobbított ablakok köveit metczenzéffi mivesek faragták; de hogy a több mint 600 drb. olajfestménynyel és rézmetszettel ékeskedő unghvári palotáknak magasabb műbecsű szobrászati díszítésre is vala szükségök, — azt bizonyítja Bercsényi jószágkormányzója Szirmay Miklósnak Unghvárról 1709. szept. 29-én urához intézett levele:

«*Képfaragóért és asztalosokért újabban felküldöttünk Eperjesre és Lőcsére, hogy szaporábban műveljünk.*»

Ennyi az egész adat, — bár kimerítőbb volna! Annyit mindazáltal constatálhatunk belőle, hogy hazánk felvidéken

akkoriban is létezett szobrász, mert «képfaragó» ezt jelent. Sőt, mi a mondszerkezetből azt következtetjük, hogy a képfaragóért küldöttek *Eperjesre*, s *Löcsére* * az asztalosokért. Ki volt légyen név szerint eme szobrász? — talán az Eperjes városi levéltárból ki lehetne még deríteni, s hazánknak úgy is sovány műtörténetét egy új névvel gazdagítani. Lehet továbbá, hogy Ungvárott tán még maradt is fenn valami műve.

* * *

Rákóczinak ama pénzverdéje — melynek mintavésnöke a sokszor említett Debreczeni Ötvös András vala — mint már érintők *Kassán* létezett. E pénzverőház 1707. végéig, ha emlékezetünk nem csal (miután az illető acták jelenleg nincsenek kezünkönél) bizonyos *Hutter* vagy *Hutmann* nevű igazgató technikai vezetése alatt állta. *Hutter* azonban ekkor hivataláról lemondván, miután lemondása el nem fogadtatott, egy darabig még a monetária élén működék; de lemondását ismételvén, helyére *Hrabovszky János* lépett, egyelőre csak ideiglenesen, míg nem 1709. márczius 24-én e hivatalába, *Kálmáncsai István* kormánytanácsos és főinspector által, a fejedelem parancsából ünnepélyesen beiktatott, s a pénzverő-eszközök lajstrom szerint kezéhez adattak.

Ez alkalommal *Hrabovszky* Jánosnak reversálist kelle kiállítania; melyet minthogy a *Kassán* veretett érmek fajaira, érczértékére, valamint általában — úgy is kevésbé ismert — érmészeti viszonyainkra érdekes világot derít, érdemesnek talállok e helyütt egészen közleni. A reversalis így következik:

«Én *Hrabovszky János*, adom tudtára mindeneknek az kiknek illik, hogy Kegyelmes Urunk ö Felsége az Nemes Ország kassai pénzverőházát és az pénzveréshez való eszközöket, minden alkalmatosságával együtt, inventarium szerint kezembe bocsátván, és az pénzverésre is szabadságot adván, — szabadakaratom szerint per praesentes arra köteleztem magamat:

* Inkább *Löcsére* szobrászáért.

A szerk.

1. Hogy magam költségén az országban ezüstöt szerezvén, és abból apró-pénzt, úgymint *máriást, tizennégy pénzest, polturát* és másféle apró-pénzt is (*Libertások* ekkor már nem verettek) kinek-kinek az ő próbált igaz *körmöczy ligáját* megadván, és ahhoz való expensákat, mindenféle materiáléknak megszerzését és mesteremberek fizetését is magamra vállalván, — mindazokat magam költségén véghez vinnem és megszerzenem tartozom, és az *szomolnoki ezüstös-réznek* mászájáért is, valamint közönségesen mások veszik, én is a szerint fizetek.

2. Az pénzveréshez, mentülhamarőbb hozzá fogván, az pénznek minden ghirájától az országnak, nomine arendae, egy-egy rhénes forintot adok, és az pénzverést pro omni posse continuálom igyekezem.

3. Az pénzveréshez való ezüstöt, az ő gradussához képpest, per capellarem probam az mesteremberekkel elkészíttetvén, és micsoda gradusban leszzen? contrascribával is pro experimento megpróbáltatván, azon próba szerint igaz *körmeczy ligáját* megadom, és abból pro signo Fő-Inspector Uramnak egy kis darabot is adok, és úgy az ő Kegyelme consensussával pénzre veretem, és sem az mesteremberekkel, sem mással senkivel az hamis ligájú és materiájú pénz dolgában nem colludálok.

4. Az mesterembereket Fő-Inspector Uram híre nélkül meg nem változtatom, — hanem, ha valamelyik ellen valami panaszsom leszzen, ő Kegyelmének megjelentem, és az ő Kegyelme consensussával arra való subjectumot beállítok.

5. Minden hólnapban mennyi és minémű pénzt veretek? azt minden hólnapnak a végén extractusban, arra rendeltetett embernek, erga quietantiam et contraquietantiam, az árendapénzzel együtt igazán beadom.

6. Ha üdőjártában az kezem alatt lévő eszközökben valami kár esne, avagy valamelyike elveszne vagy eltörne: aztat magam költségén megcsináltatom, és ezen hivatalomnak változásakor mindeneket az mostani inventarium szerint resignálni tartozom.

7. Mindezeknek pedig minden részeiben való megtartására és megállására, ezen reversálisom által, szabadakaratom szerint hitemmel is magamat obligálok, teljes hatalmot adván említett Kegyelmes Urunknak ő Fölségének és az Nemes Országnak, hogy, ha valamely részében be nem teljesíteném, és legfőképpen az pénzbéli igaz ligájának szokott próba szerint való megadásában, avagy

hamis pénz csinálásában akármilyen módon találatnám és részesedném, — nem használván az iránt nemesi szabadságom, — személyemnek és javaimnak arestálásával is, comperta veritate, minden kegyelem nélkül megbüntettessem. Melynek nagyobb erősségére adtam ezen reversális-leveletem, saját pecsétemmel és kezem írásával megerősítvén. — Kassa, 24. Marty Anno 1709.

Coram me :

Idem qui supra :

Nicolao Györgyi m. p.

Joannes Hrabovszky de eadem, m. p.

L. S.

L. S.

De ez az erős reversális kevésbé nyugtatta meg a fejedelmi biztos, Kálmáncsay tanácsurat, a ki Hrabovszkynak eddigi eljárása s ezutánra tervezett szándékai után ítélve, annak pénzverde-főnökül alkalmazásából nem sok hasznót jósolt az országnak, sőt a pénz igaz értékének meghamisításától tart vala. «Főlséged parancsolatja szerint — jelenti Kassáról már 1709. május 24-én a fejedelemnek — Hrabovszky uramat az idevaló monetariában 24. Martij istallálván, az pénzverő öszközöket is inventarium szerint ő Kegyelmenek kezébe adtam, és a pénzverő mesterembereket is meg esküdtettem, s ő Kegyelmétül és contrascribátul — az ki próbamester is — reversalisokat vettem. De Hrabovszky uram instructióját eddig is jól meg nem tartá, mert menstrualis extractusát rendeletlenül készítette, és contrascribát, mivel-hogy az confuse írt extractusokat subscribálni nem akarja vala, az ezüstolvaszlástól eltiltotta. Most pedig háromféle pínzt, úgymint máriást s krajczárost és egy polturást egyszersmind (együttal, egyszerre) akarván veretni ; azzal is az ligáját az pénznek confundálni akarja. Az mesterembereket is magátul elidegeníti ; egy szóval — úgy látom, — hogy ha az pénzverést ily confusióval akarja continuálni Hrabovszky uram : az országnak nem sok hasznót fog hajtani, és félő, hogy az pínz dolgában az igaz liga iránt az országnak ne praejudicáljon.» Ezeket Felsőgednek alázatos kötelességem szerint repraesentálnom el nem mulathattam.

Az e levélben említett ellenőrt (contrascribát) Sinckenthaler Mihálynak hitták, ki is Kassán, 1709. april 17-én írja

alá reversálisát, mely szerint «igaz keresztény hitére fogadja» hogy «az kassai pénzverő-háznál contrascribának és egyzsersmind ezüstolvasztó- és próbamesternek is rendeltetvén, és azokat magamra vállalván, mind az három rendbeli hivatalomban instructióm szerint igazán és híven eljárók, és az pénzveréshez való ezüstnek olvasztásában s annak próba szerint való körmeczi ligájának megadásában és minden elkészítésében, igazán szorgalmatoskodom, és annak akármi módon leendő meghamisításában sem magam nem practicálok, sem másokkal nem colludálok; sőt ha valaki ellen az iránt gyanúságom lenne: azt Fő-Inspector uramnak megjelentem. Másként, ha különben cselekedném, szabad légyen az ország fiscusának csak ezen reversálisomnak erejével, minden javimnak arestálásával személyemhez is hozzá nyúlni, törvényesen megbüntetni.» Aláírva: Michaël Sinckenthaller m. p. L. S.

Minthogy pedig mind ezen, mind a Hrabovszkyféle reversálisban csakis *ezüstolvasztásról* van szó, és aranyolvasztásról semmi; minthogy továbbá a Hrabovszky-kötelezőnek első pontja csakis ezüst *apró-pénznek* (ú. m. máriásnak, polturának stb.) veretéséről szól, és Kálmáncsay május 24-iki levele is csak ezüst váltópénz veretése felől emlékezik: mindezekhez képest igen valószínű a föltevés, hogy Kassán 1709-től fogva csakis (ezüst és réz) *váltó-pénzek* verettek; tehát a Rákócziféle arany, tallér és ezüstforintosok ez időben, kizárólag *Munkácson* kellett, hogy készíttessenek, miután Körmöczbányát ekkor már (1808. octóber vége óta) a császáriak bírták.

A mi a Nagy-Bányáról a munkácsi várba költöztetett pénzverdét illeti: még ennek történetére nézve is szaporíthatjuk föntidézett és azt megelőző czikkünk adatait egy újabbal, 1709-ből. Ezen év vége felé Ajtay Mihálynak alkalmasint az ekkor dühöngő pestisben történt elhalálózása folytán, nagybányai inspector s egyzsersmind munkácsi pénzverde-igazgató már *Lányi Pál* vala. 1709. november elején folyamodnak ugyanis az éppen Munkácson időző fejedelemhez a Nagy-Bá-

nyáról a pénzverdével együtt ide átköltöztetett „pénzverő-házhoz tartozó próbamesterek és a többi munkások közönségesen;“ mely kérvényökben előadják: «Felséged kegyelmes parancsolatját, hogy mindennemű választó- és pénzverő-házhoz való eszközök Nagy-Bányáról ide Munkácsra szállíttassanak, mink és mindnyájan a szolgák idejőjünk, — alázatosan értettük.» A minthogy ide is költöztek; azonban felhozzák, hogy mivel itt Munkácson az élet drága, ők pedig Nagy-Bányának, az erdélyi német hadsereg által lett kétszeri fölraboltatása következtében sok kárt vallottak, ruháikból is majd kifogyván; «mivel továbbá itt csak annyi commoditásunk nincsen, hol magunk e télen legyünk és hogy a cselédinket (családunkat) idehozhassuk», ezeknek külön Nagy-Bányán tartása pedig igen sokba kerülén, magokat is, azokat is költséggel el nem győzhetik: könyörögnek tehát a fejedelemnek, «hogy e télen Nagy- vagy Felső-Bányán cselédinkkel subsistálhassunk; a mi praesentiánkban a bányai coláltatás is hasznosabban folya, nemkülönben az urburariusok is munkájokban jobban igyekeznének a mi ottan való maradásunkért.» És Rákóczi, méltányolva a szegény emberek fölhozott okait, Munkácson 1709. nov. 7-ikén keltezve, ily hátirati resolútiót irt alá folyamodványukon:

«Nemzetes vitézlő Lányi Pál nagy-bányai inspector hívünknek. Kegyelmesen resolválván az instansoknak cselédjekéhez való mehetésöket, oly készüllettel legyenek, hogy mi helyt Munkácsra való meneteleket (azaz: *visszajöreteleket*) parancsolni fogja, — dispositiójához magokat alkalmaztathassák». Megjegyzendő egyébiránt, hogy e folyamodó nagy-bányai mívesek, az onnét a pénzverde maradványával 1708. ősszel az ellenség félelme miatt Munkácsra költöztetettek lehettek, nem pedig azok, kik a már 1706. elején működni kezdett munkácsi monetáriának régi munkásai valának; mert ez utóbbiaknak ekkor már rég állandóan letelepedve kellett lenniök Munkácson, míg a Nagy-Bányáról utóbb átköltözöttek meg — mint látszik — félig itt, félig amott tanyáztak.

Thaly Kálmán.

Uti jegyzetek.

Az idei szünnapok alatt hazánk felső részének némely régi emlékeit megsejmeltem.

Utam első megállópontja a Selmeczbányától három órányi távolságban délre fekvő, b. Nyáry Béla birtokában levő regényes *Bagonya* (Hont megye) volt, honnan az említett tulajdonos és Baltigh néptanító szíves vezetése alatt és b. Nyáry Albert társaságában több kirándulást tettem.

Nevezetes régi eddig a tudomány előtt ismeretlen templomkát találtam *Varsányban*, b. Nyáry Béla birtokán. Az épület zöme még a XIII-ik század első feléből származik, későbbben támaakkal megtoldották. Elrendezése hazánk legrégibb kápolnáié: félkörű apsis, rövid hosszszentély, valamivel tágabb, osztatlan, torony* nélküli, hajó, az apsis egyedüli díszé a szokásos félköríves fries, a hajó dísz nélküli, északi oldalán nincsen, délién van félkörbe zárt egyszerű kis ablak, az apsisban csak kettő. Mi azonban ezen épületet különösen kitünteti, az *nyugati átkarzata* (Querempore), mely nálunk elég ritkán fordul elő hasonló régi, kicsiny és egyszerű imolákban.** Én még csak egy analog példányt ismerek a Nyitrához közel fekvő Darázsi faluban, hol a hajdani temetőben állott kápolnában ugyancsak két erős pilléren emelkedő karzat látható. Varsányon egy erős pillér áll, melyen két (Darázsin három) vastag, a karzattal hordó, hevederív emelkedik, de, mi igen feltűnő, a két ív közepét ismét egy-egy oszlop támasztja. Hogy pedig ezen oszlop egykorú a karzattal és az egész épülettel, bizonyítja ó-románkorú alakja: attizáló lábán még megvan a durva sarklevél vagy inkább ködúc, töve jelentékenyen ifjodik felfelé futásában és kapitaelje ugyancsak durva gömbszelvényes. A karzat kartáma minden dísz nélküli, a karzat egész kiterjedésében nyitott; ellentétben a darázsiéval, hol az alsó három heve-

* A mai toronyka legújabb időben toldatott a régi épülethez.

** A kis-bényi átkarzatot is már a nagyobb templomokéi közé számíthatjuk.

derívnék ugyanis három felső körívben zárt osztály megfelel. Varsányban a karzatra a vastag nyugati zárfalban levő keskeny lépcső vezet. Mindkét régi épület eredetileg temetőkápolna volt. Építészeti anyaga termés-, csak némely helyen faragott kő. Belseje be van meszelve, de a meszelés alatt, vakarás által, festék tűnt ki; nem tudni vajjon alakos-e? mert a vastag mészréteg erősen ragadt az alatta levő falhoz. B. Nyáry szándéka a különben meglehetősen ép állapotban levő imolát, mely jelenleg reformátusoké, stílszerűleg kiigazíttatni, mi a netalán feltalálható falképek megszabadulását és újjátását kivéve, alig kerülne nagy költségbe.

Varsánytól északra fekszik *Báth*, mezőváros és kereskedési hely. Itt is van egy régi, a csúcsíves korból származó, azonban annyira elferdített és modernizált templom, hogy lehetetlen annak eredeti állapotára ráismerni, mert csak legáltalánosabb régi elrendezése maradt meg. Azonban van ezen templomban egy régi oltártól vett és új oltár elébe tett *antependium*, melynek négy osztályában egy-egyszentnek alakja látható. A festmény elég ép, legénymunka, melyen a fekete festékekkel húzott körvonalak közzé a helyszínek, alig árnyékolva vannak behelyezve, a rajz közepszerű. E templomban az 1470-ik évszám fordul elő. *Antependiumunk* ennél újabb, készülhetett a XVI-dik század beállta körül.

Közel Báthoz fekszik, *Pecsenicz* falu, melynek régi temploma, bár nagyon elferdítve és eredetiségéből csaknem egészen kiforgatva megmaradt. Félkörbe zárt ablakai még a régiek, igen kicsinyek. Nevezetes tornyának elhelyezése a sanctuarium fölött; a toronynak hasonló állása némely mosonymegyei templomoknál is látható.

Nem messze innen a délre fekvő Zsember fölötti Csernecz hegyen megsejleltem egy régi sánczot, melyet a Szitna hegyen kezdve egyenes vonalban egész Szobig. vonulónak mondanak és a Quadok hajdani határának tartanak. Nevezetes, hogy mindazon legrégibb kisebb bányavárosok (Dobroniva, Szász, Korpona és Börsöny), melyekben a nagyobb bányavárosokéinál ódonabb templomok maradtak fenne határ-

vonalon innen fekszenek. Ha e határvonal valóban Szobig terjedt, kérdés támadt, minő viszonyban áll a Kis-Bénytől Keszéig vonuló nagy sánczokhoz. A Cserneczen tett csekély ásatások kimutatták, hogy a sáncz nem pusztá földhányás, hanem abban a félig égett téglához igen hasonló égett agyag nagy mennyiségben, kő pedig csekélyen fordul elő. A cserneczi sáncz nyugati oldalán ároknak nyomai látszatnak; az elrendezés tehát hasonló a Csörsz árkaéhoz; csak hogy tudomásomra az előbbi sehol sem maradt az utóbbiéhoz ismert nagyobb magasságában. Baltigh megjegyzése szerint a cserneczi sánczban sehol sem találtak prehistoricus tárgyakat, daczára, hogy Hont megye és kivált ezen vidéke a csiszolt balták leggazdagabb lelhelye. A Csörsz-árok sem szolgáltat ilyeneket, ellenben a kis-bényi roppant magas sáncz alján találtak prehistoricus köeszközöket. A cserneczi határvonal hazai régészetünkben eddig alig volt ismeretes, óhajtható természetének és kiterjedésének bizható megvizsgálása; mert ez hazánk ős lakosaira és a régi magyarországi bányamívelésre nézve bővebb felvilágosítást szolgáltatathat.

A bakabányai templom csácsíves stylü templom; még pedig e stylnek későbbi korából származó; egyik évszáma 1469-kel van feljegyezve, mint a diadalívfelirata mondja, meg lett újítva 1792-ben. Legrégibb része szentélye, mely egyszerű keresztbolttal van fődve, míg a hosszahajóban cassetirozott csillagbolt-osztályok láthatók. Az északi hajó szintén egyszerű keresztbolttal van fődve, de jelenleg pillérközei be vannak falazva, úgy, hogy a hosszahajó osztatlannak és a hajdani északi hajó amához csatolt kápolnaként tűnik fel. Mivel déli hajónak itt semmi nyoma, nem tudjuk a templom eredetileg három- vagy két hajós volt-e. A közlekedést a hosszahajó és északi hajó közt nagy meghagyott nyílás amannak keleti részén eszközli. Más különsege e templomnak az, hogy egyenes vonallal zárt szentélye fölött eredetileg emelkedett a torony; ez jelenleg csekély magasságig le van hordva, és új torony a templom nyugati oldalán emelve, melyen keresztül a bejárás hét lép-

csőn levezet a templomba. Ez és a város csekély magaslaton felfelé emelkedik és közel a szentélyhez még láthatók a városnak hajdani védfalai.

Az egyház hazánk közép nagyságúakéi sorába tartozik és építészetiileg nem igen díszesnek mondható, de van több régi szárnyoltára.

A *főoltár* passio oltárnak neveztetik, melynek szárnyain négy, Krisztus szenvedését ábrázoló jelenet domborműben van előadva. A szárnyak hátoldalára négy szent-férfi és négy szent-asszony van festve. A rakványban nem igen gazdag dísztoronyozat közt (Fialenwerk) egy Ecce homo két püspök közt áll.

Ezen oltár jobbján, a templom északi részén, a falból fél testével kiszökik a *szenstégház*, tabernaculum, mely mint az abba bevéssett évszám tanúsítja, 1506-ban készült. Itt címerpaison a bányászat szokásos kalapács és vésű (Schlegel und Eisen) alatt rózsát és liliomot látunk. A szekrény facsart oszlopon áll, és alatta ezen , alkalmasint kőműves jel fordul elő.

Szemközt a szentségházzal, a hosszszentély déli falába mélyedik egyes ülésű régi stallum.

A diadalívhez alkalmazott uj szószék mellett a falon újabb írásban ezt olvassuk:

MARGARITA VIRGO
FUNDATRIX HUIUS
ECCLESIAE.

A szentélynél tágasabb hosszhajó déli zárfa a keleti részén emelkedik a templom második szárnyoltára, az ugynevezett *apostololtár*. Itt középen áll Krisztus és minden szárnyán hármass csoportban hat apostol; valamenyi dombormű befutott aranyozott ruhában. Ezen domborművek a templomnak legjobbjai, azonban még ezek is inkább legénymunkának tekintendők. A szekrény alatti predellán négy propheta van festve. A dísztoronyos rakványon Ecce homo alakja.

Hosszhajónk északi zárfa mellett áll *Mária oltára*.

Ennek szekrényében látjuk a gyermekét tartó szűznek szobrát, oldalán, csekély fülkében egymás fölött két két női szentnek szoborkáját.

Az oltár szárnyak előlapján van festve négy Mária életéből vett jelenet, hátlapján nyolcz szent alak, a predellán Veronika kendője.

Ha a közel levő nagy nyíláson átmegyünk a hajdani északi hajóba, ennek keleti falához támaszkodva találunk még egy

Passio-oltárt, melyen keletkezési éve, 1484 van feljegyezve. Szekrényében áll Krisztus, Péter, Pál kereszttelős és evangelista sz. János faszobra, míg az oltár két szárnyára a passionak 12 jelenete van festve; a predellára pedig Krisztus és minden oldalán két szent alak. E képek a templom legjobbjai.

Ezen hajó vagy kápolna falára még négy tábla van aggatva, mely szintén régi oltárnak szárnyát képezte, és melyen a négy egyházi atyát festve látjuk.

E széles melléképület nyugati részén újabb időben énekes kart emeltek, mely alatt három ülésű régi stálum áll.

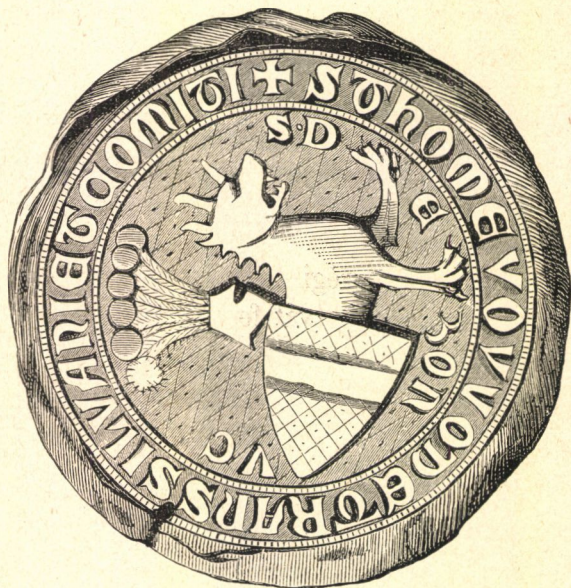
Ha tekintetbe vesszük e templomnak számos régi oltárait, azok szobrászati és festészeti képeit, ha ismerjük e vidék (ide értve még a Liptó, Szepes és Sáros megyéket) még kisebb falusi templomainak elég nagy számmal ránk maradt plastikai és festészeti műveit, kénytelenek vagyunk több hazai műhelyt feltételezni, melyekben a XV. és XVI-dik században e művek készültek. A főműhelyek hihetőleg Besztercebányán és Lőcsén virágoztak; mert e két városban legjobb teremtményeik még ma is léteznek. *Henszlmán I.*

Tamás erdélyi vajda és Szentgyörgyi Ábrahám pecsétei.

I. Lajos király alatt az 1349—1354. években az országbíró tisztet viselt Tamásnak pecsétjét a múlt évi Arch.

Értesítő 4. számában már közöltem; említém ugyanakkor hogy ő előbb erdélyi vajda volt, és pedig 1321. évtől 1342. évig. Akkor még nem ismertem Tamásnak vajdasága idejében használt pecsétjét, azt azóta közölte velem Deák Farkas barátom a czegei gróf Wass-család levéltárából, sőt utóbb a N. Muzeum oklevél gyűjteményében is megtaláltam Tamás vajdának egyik oklevelét melyen az első szám a. közlötthez hasonló pecsét függ; ez alakjára nézve igen elüt azon pecsétől, melyet Tamás utóbb mint országbíró hasz-

nált, mint erről a t. olvasó a két pecsét összehasonlítása után szintén meg fog győződni. Csakis az oroszlán az, mely mind a két czímerben előfordul, és pedig a jelen alkalmommal közlött pecséten a paisból mintegy kinöve, két első lábát balra kifelé nyujtva; a jobb oldalon a tollas sisak van elhelyezve, itt tehát már nem a ritkábban használt sisak czímerrel — Helm Siegel — találkozunk, s a most közlött czímer már jobban hasonlít az alakok elhelyezésére nézve Tamás vajda unokájának Zecheni Frank országbírónak pecsétjéhez (Wagner Decas II. fig. 11.)

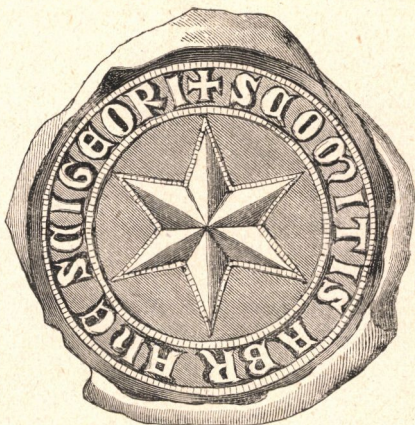

A vajda pecsétjén egy czifrázattal ékes paisot látunk, melynek közepét egy pólya szeli keresztül. Érdekes a rajzoló azon szeszélyes gondolata: hogy az oroszlán serényét fésű alakban tünteti elő.*

A pecsét körírata a külső körben el nem férvén, nyolcz betű a belső körben az oroszlán lábai körül van elhelyezve, a körirat egész tartalma ez

+ S THOME VOYVODA TRANSILVANIAE ET COMITIS.
DE ZONVC. (az az Sigillum Thome Vojevode Transsilvanie
et Comitis de Zonuc.)

A második pecsét, melyet ez alkalommal közzé tenni szerencsém van Szentgyörgyi Ábrahám pecsétje. A szentgyörgyi és Bazini grófok mint tudjuk különösen Pozsonyvármegyének főbirtokosai valának, ők német eredetűek, mutatja címerük alakja, s a hatágu csillag mely elűt a többi magyar főuraink pecsétjének jellegétől. Első okleveles emlékezet 1209-ből van e családról, mely a XVI. század első felében már kihalt. Wagner Decas II. 48. és 53. lapon a szentgyörgyieket a Hunt Pázmán nemzetségből származtatja, miről azonban még okleveles adatra nem találtam.

Pecsétünk tulajdonosa a XIII. század végén s a XIV. század elején élt. Az oklevél, melyen pecsétje függ, 1302-ben kelt, eredetije az országos ltár kincstári osztályában felta-

* Az ily féle sörényű oroszlánok a XIII. században s a XIV. száz. elején nem tartoznak rendkívüliségek közé. Egyébiránt az illető oroszlán feje szabálytalanul van vésve; inkább a heroldikai szelindek mint az orosz lány fejéhez hasonlít.

lálható, szövege közöltetett az Anjoukori Okmánytár I. köt. 31. lapján.

Nagy Iván és mások már közölték e család pecsétjeit, de ezek sokkal később koriak.

A pecsét köriratát így olvassuk:

S COMITIS ABRAHE SAI GORI.

Nagy Imre.

Régészeti irodalom.

Régészeti érdekű czikkek a győri, nagy-váradí, kassai, szathmári, szebeni és segesvári középtanodai értesítőkben.

Évről évre jobban kitűnik annak a szokásnak, illetve szabálynak czélszerűsége, hogy a középtanodai értesítőket rendszerint bevezető tudományos értekezés nyitja meg. Az anyagnak rendszeres és bibliographiai áttekintése, s az illető szerzők érdeke ugyan azt hozná magával, hogy a szakszerű értekezéseket az illető szaklapokhoz juttassák el: ez alkalommal csak hat értesítőt vehetünk tekintetbe.

Legelőbb is azt az óhajt nyilvánítjuk, hogy minden középtanodai értesítő nyisson állandó rovatot a régészeti leleteknek. Legégetőbb ez oly helyeken, hol történelmi s régészeti egyesület nem ellenőrzi a leleteket. Mintául szolgálhat ebben a tekintetben a győri főgymnasium értesítvénye, mely pontos lelet-krónikát közöl. Így lehetne aztán alapos reményünk, hogy a leletek pontos statisztikáját megkapjuk.

A győri főgymnasium múzeuma a dunántúli múzeumok közt egyike a leggazdagabbaknak. Gyarapodását köszönheti első sorban Győr-vármegye lelkes közönségének, de viszont annak az ügyszeretnek is, melylyel szakavatott öre Méry Etel e muzeum iránt viseltetik. A gyarapodást szembetűnően bizonyítja az a terjedelmes kimutatás (Értesítvény 88—134 l.), mely minden ágazat növekedését föleleli. Terünkhöz mérve fölemlítjük, hogy 10 drb. paleolitikorszaki szilánk, 8 drb. neolit kőbalta s véső, ménfői, n.-baráti, giczi, árpádházai, dombi földi bronzkori tárgyakkal gyara-

podott a muzeum. Rendkívül érdekesek az Arrabona homokgödri temetőjéből Győr város közönsége útján a muzeumba jutott római kő s hamv sírbeli leletek, melyeknek szakszerű leírását is közli az értesítvény.

Azonkívül a kősírok fölött 33 elégetett testnek hamvsírja találtatott becses tárgyakkal (277) együtt, melyeket az értesítő részletesen felsorol. Tagadhatlanul legértékesebb a muzeum gyarapodása az érmekeket illetőleg. *Ebenhöch* Ferencz kanonok s ismert nevű archaeolog 1644 drbból álló gyűjteményét a muzeumnak ajándékozta. A gyűjtemény, melynek sorozatát az értesítő közli, 83 barbárkori, 23 consularis, 122 familiaris, 1336 császári és 81 byzanti éremből áll. B. Bésán János pedig 806 becses római arany érmet ajándékozott. A máshonnan került érmekek összege 161. Szépen gyarapodott a muzeum közép- új és legújabbkori tárgyakban s czéhemlékekben, oklevelekben. A részletes kimutatás olyan gonddal van egybeállítva, hogy figyelembevételét melegen ajánlhatjuk.

A premontreiek nagy-váradi főgymnasiumi értesítőjében *Cséplő* Péter, e régen hallgató író, a nagyváradi várnak vázlatos ugyan, de csinosan egybeállított történetét közli. Az egyes ostromoknál — kivéve az 1600-ikit — igen keveset idéz, s kútföket nem idéz, hanem — mi sokkal helyesebb — a várnak, mint ilyennek alakulásait kíséri figyelemmel. Óhajtandó lett volna, ha talán bővebben öleli fel tárgyát, de így is megállja helyét.

Rövid, de a maga nemében igen érdekes kis leírást közöl a kassai reáltanoda értesítőjében *Mykovszky* Viktor, ismertetvén a kassai régi harangokat. Kassán a régi harangok tűzvész s egyéb csapások következtében mind elpusztultak; a legrégibb meglévő 1557-ben öntetett. Ez a zongzetes Orbán-harang, melyet Illenfeld Ferencz öntött. Ugyancsak ő öntötte a kassai dóm északi tornyában lévő kisebb harangot is 1558-ban. Mykovszky úr mindkét harang feliratát közli.

A szatmári kath. kir. főgymnasium értesítőjében *Gyurits* Antal veterán polyhistorunk közöl «Szatmár megyebeli haj-

dankori régiségek» cím alatt, 18 ábra kíséretében egy őstörténeti érdekű vázlatot. Bemutat: egy kőbaltát (lelhely: N.-Majtény), a *boldádi* bronz-lelhelyről: két sarlóalakú kést, csákányt, 2 (méregtartó?) edényt, kopjadarab, lándzsacsövet, paisköldököt, egy karika-formát, melyet Gyurits úr, borpais fémszegélyének tart, s egy kapocsfélét. Gyurits úr mindenestre köszönetet érdemel, hogy a leletet tüzetesen ismertette, de nem tett hasznos szolgálatot azzal, mikor Mózes-sel s a Genesissel akarja összeegyeztetni a boldádi leletet. Kár, szerintünk, vallási s philosophiai elvekkel állni elő ott, hol simpla leletek magvas, de hű leírásával is bízást beérhetjük.

Szólhathnánk még a bpesti k. r. gymnasiumában *Vajda* Gyula által a városok középkori fejlődéséről közölt nagyobb tanulmányáról is, mint a mely részlete s culturtörténeti mozzanatokat is felölel, de ennek méltatása inkább a történelem körébe tartozik.

A szász közélettanodai értesítők már az 50-es évek elejétől kezdve, az eredeti kutatásokon alapuló s kútfői becsü tanulmányoknak egész sorozatát tartalmazzák.

A *segesvári* ev. gymnasium e. é. programmja *Goos* Károlytól közöl «Apulum római táborhely Daciában» cím alatt egy figyelemre méltó értekezést. *Goos* neve máris jóhangzású a régészetben. Tanulmányai a közép- s Alduna vidéke népeinek műveltségéről méltatásra találtak. Jelen értekezése felirattanulmányok s közvetlen emlékek tanulmányozásából épült. Az értekezés a római városi élet minden ágát felöleli s mintegy kerekded monographiáját adja. Az I. fejezetben a táborhely fekvését tárgyalja az Ompoly torkolatnál. A II.-ban a katonai tábori életet mutatja be a felirat alapján. (A XIII. legio gemina.) A III. fejezet a kanabae-kről (tábori vásárbódék) általában s a XIII. legio vásárbódéiról szól. A IV. fejezet Apulumot, mint municipiumot s gyarmatot s az V-ik Apulum fénykorát s hanyatlását írja le.

A n.-szebeni ev. gymnasium értesítőjében *Reissenberger* Lajos a Bruckenthal-féle múzeum érmeit írja le. Teljesen chronologiai rendszert követ benne, tekintettel folytonosan

a Széchenyi s Érdy-féle szakmunkákra. E kimutatás 1630-ig *Bethlen* Istvánnig terjed; minden fejedelem érmeit rövid bevezetéssel látja el, s mint teljesen pontos jegyzék éremtudósainknak bizonyára nagy hasznára lesz.

Ennyi az, mit röviden az értesítvényekről olvasóink tájékoztatására felemlíthetünk, reméljük, hogy a többiek is lesz alkalmunk bemutatni.

—ll—y *L.*

T Á R C Z A.

Kivonat a történelmi társulat régészeti bizottságának Kassán aug. 26—31. tartott üléseinek jegyzőkönyvéből. Elnök: Dr. *Henszlmann Imre*. Előadó *Myskovszky Viktor*, bizottsági tagok: Dr. *Dux Adolf* és *Lehoczky Tivadar*. Ezen bizottsághoz csatlakoztak még: *Majláth Béla*, *Tutko József*, *Bárczay Ödön* és *Klimkovits Béla*.

Augusztus 26-kán a megnyitó közgyűlés után számos egyleti tag s díszes közönség kíséretében Dr. Henszlmann Imre bizottsági elnök vezetése mellett a kassai dóm, valamint annak egyes műrészletei szemléltettek meg, mely alkalommal Dr. Henszlmann Imre *in facie loci* előadó a dóm keletkezésének s építésének rövid történetét, megemlíti a remek gótstylú szentségház mesterét Kromot, valamint megmagyarázza a főoltár szekrényének ajtóin lévő Wolgemut-féle festményeket.

A dóm után a domonkosok régi temploma vizsgáltatott meg; melynél felette érdekesek a szentély alakzatos capitelsei, valamint egyéb, még átmeneti korszakbeli műrészletek is.

Ezen kora gótstylú részletekből következtethetünk ezen templom régiségére, s így valószínű, hogy ezen műemléküink eredetileg a XIII-dik században, Kassa városának első parochialis temploma lehetett.

Ez után következett a felső-magyarországi muzeum gyűjteményeinek megtekintése, mely alkalommal Ipolyi Arnold püspök másodelnökünk a muzeum berendezéséről s műtárgyainak helyes felállításáról dicsérettel emlékezett meg.

Dr. Henszlmann Imre bizottsági elnök jelentése szerint, a városi levéltárban tett kutatások, Kassa régi műemlékeire nézve — több eddig még ismeretlen s kiadatlan okmányt hoztak napfényre,

melyek, nemesak a dóm, hanem a domonkosok és ferencziek templomára, különösen azok egyházi vagyonára vonatkozó oly adatokat tartalmaznak, melyekből egyes építési korszakokra is lehet biztosan következtetni.

Ezen fontos okmányok nagy részét Tutkó József tagtársunk már lemásolá, s a hátra lévők másolatát is magára vállalta. — Mindezen újabb időben felfedezett okmányok alapját képezendik Kassa műemlékei bővebb s alaposabb monographiájának.

Auguszt. 28-kán, Mesko Sándor a helybeli reformatus egyház főgondnokának szíves meghívása következtében, a reformatus templom gazdag s műtörténeti szempontból felette érdekes és becses egyházi kincse szemléltetett meg.

Ezen gyűjtemény legrégibb műdarabja két régi még XV-dik századbéli gótstylű kehely, későbbben bevésett felirattal s csinosan zománczozott díszítményekkel.

A renaissance stylt pedig két — ugynevezett — ananas alakú pohár képviseli itt, mind a kettő mesterileg készített ezüst virágcsokorral díszítve.

Továbbá nagysága által feltűnik egy ezüst kupa Frater István czímerével díszítve 1662-dik évből, valamint két aranyozott kanna Rákóczy György és Lorántfy Zsuzsánna czímerével 1608-dik évből; végre megemlítésre méltó két aranyozott tányér (patena) az egyiken olvasható: *qui edit meam carnem, et bibit meum sanguinem habet vitam aeternam*; — a másik tányér pedig Udvarhelyi György s nejének Kim Máriának czímerével van díszítve, 1650-dik évből.

A XVII-dik századbéli ötvösség ezen renaissance stylű műremekein kívül van még két csalánszövetű s renaissance stylű szép díszítményekkel valamint Lorántfy Zsuzsanna himzett czímerével ellátott asztalkendő vagy terítő 1644 dik évből.

Ezen műkincsek tűzetes leírását az előadó a «Századok»-ban közlendi.

Augusztus 29-kén a kassai dóm kincsei vizsgáltattak meg, melyek ismét hazánk XV-dik századbéli ötvösművészetének kifejtettségéről s nemes izléséről tesznek fényes tanúbizonyságot.

Ezen egyházi kincs öt kehelyből áll, ezek közt legrégibb — a nagy-ladnai erdőben mintegy 80 év előtt egy fának gyökerei közt talált kehely, melynek cuppája még tölcseralakú, nodusán, Ihesus olvasható; díszítményeiről ítélve még a XIV-dik századból való, bár lábazata újabbkorinak látszik. — Továbbá igen érde-

kes, s tekintve gazdagon alkalmazott díszítményeit — ezen gyűjtemény legszebb műdarabja azon gótstylű kehely, melynek cuppája szépen zománczozott virágdíszítményekkel, nodusa pedig nyolcz fülkét ábrázoló gót architecturával van díszítve. — Végre két szintén igen csinos s gótstylű kelyhen kívül megemlítésre méltó még egy igaz gyöngyökkel, drága kövekkel s finom filigránnal díszített kehely, a lábazatán bevéssett 1503-dik évszámmal.

Ezen kelyhek a középkori ötvösség tanulmányozására nézve igen becsesek, s ez oknál fogva a bécsi cs. kir. központi bizottság azok leírását rajzokkal illusztrálva közleményeiben már közlé is.

A régészeti bizottság aug. 30-kán az előadó lakásán tartott ülésében Myskovszky Viktor előadó ösmerteté a felső-magyarországi muzeumban elhelyezett czéhládákból összegyűjtött s időszerinti rendben összeállított 23 darab régi czélpecsétet, melyek közt legrégibb az aranyművesek 1476-dik évből származó művészies ügyességgel vésett gót stylű, valamint a barchent-készítők XV-dik századbeli szintén még gótizlésű pecsétje.

Ezek után bemutatá az előadó a szalánczi várnak alaprajzát s egyéb felvételeit. Felette érdekes a hazai középkori erődtíveink tanulmányozására nézve a szalánczi vár még jól fentartott három emeletű donjonja, öregtornya (Bergfried), úgy szintén hazánkban csak ritkán előforduló kettős várkapolnája (Doppelkapelle).

Findura Imre tagtársunk jelenti, hogy az általa megírandó. «Képzőművészetek története Magyarországon» című dolgozata számára áttanulmányozá Kassa városának fekhelyét, megvizsgálta a régi árkok nyomát s a bástyafalak maradványait, s a néphagyományokat összegyűjté.

Továbbá Majláth Béla bizottsági tagtársunk jelenti, hogy a történelmi társulat kassai nagygyűlését megelőzőleg, augusztus 25. és 26-kán Tornamegyébe kirándulván, ez alkalommal négy őskori lelhelyet constatált, több agyag (cserép) tárgyra, úgy szintén emberi csontmaradványokra s két darab bronce karpereczre akadt, mely tárgyak kellően számozva, lelhely szerint összeállítva a feltaláló által a felső-magyarországi muzeumban adományképen helyeztetek el. — Ezen négy nevezetes lelhely a következő: 1. a komjáthi határverem közti hegyoldal; 2. a szádellői sziklahasadék egész mentében, mind a két oldalon, különösen az alsó malom vidékén a Rizsnya szikla és az úgynevezett Czukorsüveg irányában; 3. az úgynevezett Ostromos vagy a nép nyelvén Extramosi hegy a Bódva

balpartján; 4. az egérszögi barlang, hol kiválóan csak emberi csontmaradványok találhatók. — Ezen lelhelyeken — az idő rövidsége és a folytonos esőzés miatt rendszerezés ásatások nem történhettek, tagtársunk egyelőre csak a lelhelyek constatálására szorítkozott.

Végre Lehoczky Tivadar bizottsági tag jelenti, hogy e hó 29-kén és 30-kán a Torna megyében fekvő szádellői völgyben Majláth Béla tagtársunk által kijelölt helyeken ásatásokat tett s pedig szép eredményt.

Talált tömérdek őstelepet és konyhahulladékot, s ebben a barlangi medve, továbbá szarvas, őz, vadsertés és egyéb állatok csontjait, továbbá tömérdek durva cserepet, széthult nagyszerű urna alakú edényeket, hamvvedreket, s mi több csiszolt gyalúkat, ékeket s rézlemezeket is. — Talált egy fél méternyi nagyságú s újni széles lyukakkal ellátott agyag edényt, mely kétségtelenül olvasztásra szolgált.

Érmészeti adalék. Bethlen Gábor pénzverési rendelete. 1625.

Bethlen Gábor pénzei, mind alakilag, mind belértéköket tekintve, becsületére váltak a pénzverő iparnak, s mint a kereskedelem emeltyűi éreztették jó hatásukat. E lendület főként annak köszönhető, hogy Bethlen a különféle pénzverő-házakban bizonyos érték és forma egységet igyekezett létesíteni. Az alábbi rendeletben az előkelő *kassai* pénzverő-intézetet utasítja, hogy a n.-bányainak példájára giráját 5 lotra 5 firt értékben veresse ki. Együttal megismerkedünk két pénzverő hivatalnokkal: Kolosváry *Filsztich* Péter és *Varannay* Andrással. Az érdekes irat szövege így hangzik:

Gabriel dei gratia sacri Romani imperii et Transylvaniae princeps partium regni Hungariae dominus, Siculorum comes, ac Oppulidae, Ratiboriaeque dux etc.

Prudentes ac circumspecti fideles nobis dilecti, salutem et gratiam. Hűségtek hozzánk küldetett atyafiai és plenipotentiarusai kívánták tőlünk azt, az *contractus* után, hogy az öt *lotos új* monetáknak egy *girájára hat forint* menjen; úgy, hogy az háromrendbéli monetáknak egy-egy *girája* nyomjon hat forintot, kiknek kívánságukat informatióra bocsátván, mivel úgy tapasztaltatik, hogy dícséretesb és jobb mint az *publicum bonum*nak emolumentumára s mind az mi jó hírünknek nevünknek kiterjesztésére, hogy ez öt *lotos háromrendbéli monetáknak egy-egy girája* nyomjon öt forintot: annak okáért hűségtek az új *contractus* szerint az háromrendbéli monetát úgy veresse, hogy *öt lotos legyen és öt forint menjen egy-egy*

girára, az mely liga és pondus nagybányai fusoriánkban is igazán megtartatik így az moneták is dicséretesbek és vastagbak lesznek. Hűségtek is böcsületet nyer véle: de arra fölötté nagy vigyázása legyen, hogy ezen liga és pondus megtartassék minden időben. — Hogy peniglen az vulgus között az monetáknak differentiája végett valami confusio ne következék, nagybányai monetaria házunkkal egy correspondentiat tartson, kegyelmesen rendeljük és hagyjuk. Minemű formákra veresse mind az háromrendbeli monetát, nemzetes hívünk *Kolosváry Filsztich* Péter által N.-Bányáról mind az formákat s mind az ott verett három monetafélét küldöttünk *Varannay* András hívünk kezében, ő tőle várja hűségtek de ez idő alatt az zárásnak folyása helyben maradjon azt akarjuk, de cetero bene propensi manemus. Datum Albe julii 28 1625.

Gabriel m. p.

Czímezve: Kassa városa tanácsának (eredetije, papiron, a fej. nagy pecséttel Kassa szab. kir. város titkos levéltára Monetaria actái között 12.)

Közli: Dr. *Thallóczy Lajos*.

Nagy-váradi káptalan XVI. századi egyház kincsei. Ez érdekes összeírás eredetie Déván Súlyom Fekete Ferencz levélggyűjteményében találhatik.

Nos Joannes Secundus dei gratia Rex Hungarię, Dalmatię, Croatię etc. Recognoscimus per presentes. Quod fideles Nostri Egregy Ambrosius Mosdossy, Joannes Radichit et Benedictus Dombay subcustos. Requisite literarum in conseruatorio Ecclesię Nostre Albensis repositarum atque item custodes Rerum eiusdem Ecclesię nostre Albensis, ad id per Nos delecti, ad propriam commissionem et mandatum Nostrum infrascriptas Res Argenteas predictę Ecclesię Cathedralis Albensis, videlicet Quatuor candelabra Argentea maiora. Marcas Nonaginta tres continentia, Quatuor candelabra Argentea minora aliquantulum deaurata Marcas Nouem decem. Tres cruces, quarum vna maior deauratas Marcas octo, piseta triginta octo, Duo Turibularia, quorum vnum deauratum, Marcas Septem, piseta triginta duo, vnum Retinaculum corporis vti dicitur Marcas quatour piseta Nouem, vnum Retinaculum . . . . . Marcas duas piseta decem et octo . . . . . turis cum paruo cocleari Marcas duas piseta tria, vnam peluim paruum argenteam (Mar)cam vnam. piseta decem, vnum vasculum aque benedite argenteum. Marcas quinque Quatuor columnas argenteas deauratas cum duabus alis Marcas decem et octo, piseta

quadraginta duo, vnum baculum pastorem confractum argenteum. Marcas quatuor, piseta viginti septem. Vndecim calices cum patinis argenteis deauratis, Marcas viginti vnum piseta viginti octo. Nouem ampularium paria vnum par Maius deauratum Marcas decem piseta decem et octo. Duas paruas cruces et tria pacificalia parua Marcas tres piseta decem et octo. Vnam Monstrantiam olim a sacra Reginali Maiestate, domina genitrice nostra obseruande pie memorie deauratam et donatam Marcas octo, piseta tria. Quatuor baculos argenteos Chorales Marcas octo piseta Nouem. Duos baculos cerioferos longos. Marcas viginti Sex, piseta viginti quatuor, ac vnum librum Evangelicum cum crucifixo, Monilibus et bullis deauratis. Quorum summa constituit Argenti Marcas ducentas quadraginta quinque piseta viginti Septem, iusto pondere ad proprias manus nostras fideliter sine defectu dederunt et assignauerunt. De quibus omnibus (eos) dem Ambrosium Mosdossy, Joannem Radichit vxores ipsorumque heredes et post(eritates) vtriusque sexus vniuersas, vna cum prefato Benedicto Dombay quietos exp(editos et mod)is omnibus absolutos reddimus. Harum Nostrarum vigore et testimonio liter(arum Datu)m ex arce nostra Gyälw prima die Mensis Marcý Anno domini Millesimo Quingentesimo Sexagesimo quinto.

Joannes Electus Rex m. p.

(P. H.)

Correcta in voce Aureas
propterea quod nullae fuerunt.

per Michaellem Chyaki

Cancellarium.

Eredetije papíron Déván.

Közli: Szabó Károly.

Hazai tud. intézetek és leletek.

— *A m. n. muzeum érem- és régiségosztályának gyarapodása f. évi június—augusztus évnegyedben.* Ajándékok. *Inkey Bélától* II. Constantius kis bronzérme; *Feder Adolftól* 10 dr. újabbkori rézérme; *Weisz Zsigmondtól* Mária Terézia 1768-iki ezüst huszasának sárga réz utánzása; *Holzveber Henriktől* IV. Béla ismeretes rézérme; *Krajczell Aladár ügyvédtől* Eperjesről 2 drb. ritkább 1849-iki papírjegy, nevezetesen ó-liszikai 2 krajczáros robotjegy és nagytolecsvai 2 kros bankó; *Nikolajevits György* kereskedőtől Pancsováról a Julia római család ezüstérme (Coh. 155. 3. táb. XX. 3) és Tiberius valamint Philippus senior

2 drb. ezüstérme (az egyik ritka), melyek a Temes folyó partján pár év előtt csontok és cserépedénytöredékek közt találtattak; *Krancsevits Athanáz* kereskedőtől 2 drb. római réz és bronzérem, továbbá Hunyadi János kormányzó ezüstérme (VII. spec. Weszerle Tab. VIII. fig. 5.) és egy középkori francia ezüstérmecske; *Szukács Józseftől* 1 db. római bronz, 1 db. IV. Béla-féle réz-, és 2 db. ezüstérem, lelhely Szobbnál; a Duna partja; *Berliner Izidortól* 1 db. magyar rézérem 1849-ből; *Basel Zsiga* tanulótlól 2 db. újabbkori rézérem; *Kellermann Józseftől* Oravicza-Bányáról Dyrrachium ezüstérme; *Hoffer Miksától* XIV. Lajos ezüstérme; *Schiff Zsigmondtól* I. Lipót ezüst denárja; *Doby Antaltól* a szirtaljai lengyel-magyar ünnepély emlékére vert ónérem 1878-ból; *Klein Fannytól* 2 db. ezüstérem; *Stern Bernáttól* Glogonról 1 db. köztársasági római ezüstérem; *Szabó István* muzeumi szolgától 37 db. különféle római bronz és újabbkori réz- és ezüstérem; *Wolf Lipót* tanulótlól 15 db. különféle római bronz és újabbkori ezüst és rézérem; *Borgos Farkastól* Felső-Telekesről 1 db. ezüstérem; *Kántor Józseftől* Dunavecseről Traján közép bronzérme, és 1 db. újabbkori ezüstérem; *Goldstein József* tanulótlól 1 db. rézérem; *Forintos Endre* esperesplebánostól Ács-Teszéről 1 db. római bronz, II. Lajos ezüst- és újabbkori réz érem; *Kugler József* tanítótlól 3 db. római bronzérem, Ács-Teszér; *Retzer Antal* vendéglőstől 15 db. különféle római és újabbkori rézérem, köztük Constantinus Magnusé (Coh. VI. 160. conf. 479.) és Constantius Gallusé (Coh. VI. 352. 33.) szép patinával, melyek gyűjteményünkben nem voltak képviselve; *Tauninger Nándor* kapuczinus zárdafőnöktől Lipót császár ezüst VI-osa 1674-ből; *Buder Téréztől* Moórról II. Lajos magyar király ezüstérme 1526-ból (Weszerle Tab. XVII. fig. i. K—B), a pár évvel ezelőtt a vajali szőlőben napfényre jött nagy leletből; *József cs. k. főhercegtől* 98 db. római bronz, közép- és újabbkori réz és ezüstérmek, melyek aicsuthi és tobozi lakosoktól gyűjtettek ő fensége által; mind biztos lelhelylyel; *Klein Armintól* 1 db. római bronzérem; *Pulszky Polyxena* k. a.-tól iparegyesületi iparműtári alapítvány-jegy (papiros) 1846-ból; *Szögyi Károly* jegyzőtől IV. Béla rézérmé, Tisza-Roff; *Farkas Jánostól* Esztergomból 1 db. árpádkori és 1 db. újabbkori ezüstérem; *Pulszky Ferencz* muzeumi igazgatótlól Lucilla bronzérme s az aradi Széchenyi szabadkőmíves páholy ezüstjelvénye 1870-ből; *Fehérváry Györgytől* 3 db. római bronz és ezüst és 1 db. kis szlavoniai ezüstérem; *Mersich Mihály* kalázi

plebánostól 2 db. római bronzérem; *Katranicz József* gazdától Heregről Traján nagy bronzérme (Coh. II. 83, 532.) kitűnő fentartásban; *Bödö István* földmívestől Licinius pater bronzérme, lh. Földeák Csanádmegyében; *Csibray Józseftől* 1 db. ezüstérem; *Barcza Mihálytól* Hódmezővásárhelyről Lipót császár ezüst VI-osa 1670-ből; *Dr. Hampel József* muzeumőrtől őskori aranyékszertöredékek lh. Duna-Pentele; *Érdy Kálmántól* római bronztükrő töredéke, lh. Bille pusztá pasta-gyöngyökkel találva; *ifj. Kovács Zsigmondtól* nyolcz db. fémvegyületből készült régi ruhakapocs, lh. Besnyő, Törtel mellett; *Kende Kanut* orsz. képviselőtől kis arany boglárka, lh. Kömörő (Szatmár m.) egy durva kis cserépedényben hamú- és csontok közt; *Frank Euphrosina* k. a.-tól díszes löpor-szarv magyar felirattal 1686-ból; *Potoczky Gedeontól* Szarvasról 2 db. opalizált gyöngyszem; *báró Luzzinszky Henrik*től egy bronz lapos tekercs, s bronz karperecz, 11 db. bronz boglár, 1 tölcser idomú bronz díszítmény és egy igen érdekes négyszögletes agyagfedő két hatalmas füllel, melyek közül egyik letört; *Báró Révay Ferencztől* 51 db. különféle kovaeszköz és szilánk, melyek lh. Biban-el-Moluk (Theba mellett) és Hilvan, Kairó mellett. *Fekete Jánostól* bronz karperecz, lh. Alattyán (Jász-Kún-Szolnok megyében); *Spiller Károlytól* Ikervárról acél pecsétnyomó; *Kugler József* tanítótól érdekes vasszobrocska, lh. Ács-Teszér 1877-ben négy téglá közt hamúban; *Forintos Endre* esperes-plebánostól egy kö-balta töredék; *József cs. és k. főhercegtől* egy XVII. századbeli vas kules; *Széll Farkastól* a pörösi vezérkorabeli magy. lelet kiegészítő tárgyai, u. m. 1 vas zablya és egy pár vaskengyel; *Virányi K. Jánostól* 1 db. kőeszköz; *b. Nyáry Albert*től 1 db. kötárgy; *Simburg Károlytól* egy fából készült Immaculata szobor; *Pányiné, szül. Masek Máriától* igen csinos multszázadi menyekzői legyező elefántcsontból; *Pethő Gyulától* 11 drb.-ból álló bronz lelet Edelényből, közte egy csinos bronz kard kettétörve, tokos vésők, buzogányfaj, csengetyű stb.; *Kis György* segédlelkésztől Taksonyból 3 cserépedény s az ő közvetítésével Böhönyéről egy érdekes vörösmárvány sírlap, latin felirattal 1430-ból, melyet külön fogunk ismertetni; *gr. Hadik-Barkóczy Ilonától* a pálóczi őskori bronz lelet, mely 23 drbból áll, jobbára karpereczek és sodrony-tekercsek; *Hufnagel Jánostól* Hidasról 1 kőbaltá és Nádasról egy kövéső; *ifj. Horváth Antal* ügyvédtől egy kövéső, magyar-egregyi lelet; *Wurster A.* pécsi órástól bronz zablya, 3 bronz boglár, 2 bronz díszítmény, 1 vas lándzsacsúcs, cserépedénytöredék, lh. a «Csoro-

nika» nevű szőlőhegy Pécssett; *Zirner M.* ékszerésztől 3 drb ezüst-ékszer töredék; *Laczkovich Jánostól* Erdőtelekről (Heves megye) egy tágesövű régi puská és egy igen díszes alabárd 1649-ből rézlemezzel bevont nyéllel; *Fáy Kálmán Kasznártól* Sajó-Ládról egy csinos művezetű Rákóczy-korbéli pisztoly és egy szíjj-szügyelő, 52 drb. dúsan aranyozott ezüst boglárával és szíjjvéggel díszítve; *Ismeretlen-től* egy lapú réz fémer. — Vételek: Bocskay István ezüst hármascárasa 1609-ből (Weszerle Tab. VII. fig. 6.) I. Mátyás, V. László, Zsigmond, II. Ulászló és I. Lipót magyar aranyai; réz emlékérem br. Jacquín József Ferencz emlékére verve 1839-ben; aranyozott ezüst emlékérem (conf. Weszerle T. XXIX. fig. 8.); 19 drb. különféle római és ujabbkori ezüst, bronz és rézérem és 33 drb. kőkor-szaki római és egyéb vegyes tárgyacskák Ó-Szőnyből; a bellatinczi római éremleletről: Gallienus, Aemilianus, Trebonianus, Gallus és Mariniana ezüstérmei, összesen 4 drb; Ferencz császár $\frac{1}{4}$ aranya 1764-ből; őskori aranyláncz-szem, súlya 9 $\frac{1}{2}$; bronz rög; 2 pár népvándorlaskorabeli arany függő és egy aranyláncz; 1 aranyláncz-szem Miskolcz vidékéről, 1 aranykarika ugyanonnét; egy félhold idomú arany boglár; egy pár díszes népvándorlaskorabeli aranyfüggő, súlya $7\frac{1}{4}$ $\frac{1}{2}$; egy 13 cm. magas római bronz edény, egy öntött dombor mellkép, egy ezüst római fibula; egy arany kard hüvely részletei, súlya 194 gramm, tojásdad és négyszögletes vidra színes üvegekkel volt kirakva, melyek közül 5 drb. még fön maradt; aranyláncz-szem, súlya $\frac{14}{16}$ $\frac{1}{2}$ és egy fehér mázas cseréptál 1702-ből.

Czobor.

— *A m. n. muzeum érem- és régiségosztályát* f. évi júniusban 4296, júliusban 3483, és augusztusban 7468, tehát a jun.—augusztusi évnegyedben összesen 15247 egyén látogatta.

— *A m. n. muzeum régiségtárában* minap fejezte be Klösz György helybeli ügyes fényképész felvételeit. A gyűjtemény 300 táblára terjed, melyeken a régiségosztály főbb tárgyai foglalvák. Az egész gyűjtemény valamint egyes lapok is jutányos áron kaphatók a nevezett fényképész műtermében (Ferencziek bazára), a mire azon megjegyzéssel figyelmeztetjük az érdekelt közönséget, hogy e fényképek a legsikerültebb műfelvételek közé tartoznak.

— *A magyar nemzeti muzeum igazgatósága* tudvalevőleg Cson-tosi János könyvtári örseget június elején Olaszországba kiküldötte, hogy a modenai, parmai és bolognai könyvtáraknak hazánkat érdeklő középkori kézíratait átvizsgálja. Cson-tosi kutatásai becses

eredményeket mutathatnak fel. A modenai palatin. könyvtárban őrzött Atavantes miniaturjeivel ékes Corvinákról részletes tanulmányokat tett. Kimerítő jelentését a „*Könyv-Szemle*“ közelebbi füzeté fogja hozni.

— *Régészeti előadások a budapesti k. m. tudomány-egyetemen.* A tudomány-egyetemi tanrend öröndetes bizonytságot tesz arról, hogy egyetemünkön a régészeti tudományok folyton tért foglalnak. Így e félévben 18 órát számítottunk össze, tehát többet, mint a múlt semestrisben. Öt tanár ad elő régészeti s mütörténeti tárgyakat: Dr. *Henszlmann* ny. r., Dr. *Hampel* m. t., mint tanárhelyettes, Dr. *Pasteiner* Gyula, Dr. *Pulszky* Károly és Dr. *Czobor* Béla m. tanárok. Henszlmann, hetenként négy órában: a *művészet történetét*, újra kezdve az egyptomin, assyirin, perzsán, kis-ázsiaian, s hellenen, adja elő, s a jelentkezők száma szerint gyakorlati kísérleteket is tartand. Hampel a nemzeti muzeum gypszöntvényeinek felhasználásával az *antik szobrászatot* ismerteti *Nagy-Sándor koráig*, s ugyancsak a muzeumi gyűjtemények alapján a *római érmészetet* adja elő; amazt heti három, az utóbbit hetenként két órában. Pasteiner úr tantárgyai: *Herodot mütörténeti adatai*, két órában; *a művészetek története Rómában* 1 óra; *a keresztyén művészetek főbb iskoláinak és korszakainak története*, 1 óra. Pulszky Károly az *olasz renaissance történetét* adja elő különös tekintettel Raphael Sanziora, hetenként két órában. Czobor Béla a keresztyén műarchaeologia encyclopaediáját különös tekintettel a hazai műemlékekre, a római katakombák történetét s a középkor symbolikáját adja elő 2—1—1 heti órában.

— *A zágrábi egyetemnek* e folyó évben felállított mütörténelmi s régészeti tanszékére kinevezett Dr. Krsnjavi Isidor előadásaira mint örömmel értesülünk 60 hallgató iratta be magát. A horvát ifjuságnak diéséretes buzgalmától, az archaeologia iránt pesti egyetemi hallgatóink serkentő példát vehetnének!

— *A Békés-vármegyei régészeti és művelődéstörténelmi egylet* folyó hó 15-kén Gyulán tartott közgyűlésén br. Nyáry Albert és Jenő testvéreket tiszteletbeli tagjaiúl megválasztotta. Az egylet vidéki vándorgyűlésének helyéül Szarvas lön kijelölve; az egylet október hó 12-kén az említett határban ásátásokat rendez, s a következő napon azaz 13-kán rendes vidéki nagygyűlését fogja megtartani.

— *Régészeti kutatások a szünidőben.* Julius és szeptember

havában igen érdekes ásatások történtek, melyekről e helytt csak röviden emlékezünk meg, a részletes eredmény amúgy is lapunkban fogván közzé tétetni. A «Magyar Történelmi Társulat» hadtörténelmi bizottsága (*Salamon Ferencz* elnöklete alatt b. *Nyáry Albert*, *Jenő*, *Dr. Czobor* s *Dr. Thallóczy* mint jegyző) aug. 20-ikától aug. 24-ig vizsgálta a mohii csata terét, s ott több helyütt ásatott. Az eredmény igen gazdag őskori tárgyakat illetőleg, melyekből a n. muzeumba csinos gyűjtemény került. Leírást ez ásatásokról lapunk hozand. Ugyancsak a kassai kirándulás folytán b. *Nyáry Jenő* és *Dr. Thallóczy Lajos* a jászai cseppkő-barlang környékét s a barlangot magát is fölásatták. Az eredmény magyar jellegre vall, bizonyítva, hogy az abauj-torna-gömöri messzes-hegyláncz üregei részint lakó-helyül, részint bűvő helyül szolgáltak.

— Az „*Országos Régészeti és Embertani társulat*“ alapszabályai 24766/b. ü. sz. a. már leküldettek a társulat id. elnökének *Pulzsky Ferencz*nek, azzal a megjegyzéssel, hogy a külf. t. tagok megerősítése a kormány jóváhagyásától függvén, ez utólag pótlendő. Ez iránt már intézkedés is történt s így a társulat okt. hó első felében okvetlen megalakúl.

— A *székesfehérvári megyei és városi történeti és régészeti egyesület* újabban örömdetesen lép a tevékenység terére. *Fekete János* elhalálózása folytán megürült muzeumi és titkári állásra *Hattyúffy Dezső* fiatal ügyvéd s megyei jegyző választatott meg. A legutóbbi közgyűlésen több tiszteleti tag is választatott s legközelebb tartandja az egyesület első nyilvános felolvasással egybekötött ünnepélyét. A kis muzeum tárgyai ideiglenesen a megyeház egyik termében vannak felállítva, hol mindenki által megismerhetők.

— *Régészeti ásatások.* Egy szegedi archaeolog kezdeményezése folytán, mint a «*Szegedi Híradó*» írja, régészeti ásatások terveztetnek a szomszédos Sz.-Mihály-Teleken, hol érdekes régiség nyomok arra utalnak, hogy e területen dus eredményt ígérő kutatások eszközölhetők. De írásbeli följegyzések is konstatálják több érdekes emlék maradványát Szt.-Mihály-Teleken, hol hajdan szent Mihály arkangyalnak nevezetes temploma állt. A község lakosai sokat beszélnek arról, hogy némely tájon mély sötét üregek, boltozatos pinczék nyomai találhatók.

— *A mikházi ásatások.* *Mikháza* Maros-Tordamegyében a Nyárad balpartján fekszik s nevezetes arról, hogy ott a *Ferenczrendieknek* zárdája van, de még nevezetesebb a régi időből; uyanis Maros-

vásárhely határáról egy római út nyomai, Kebele, Moson Jobbágy falván és Búzaházán keresztül egész Mikházáig vezetnek, hol egy római castellum (vagy castrum) nyomai ma is láthatók. E római telep, melyet a nép tündér Ilona várának nevez, meglehetősen ismeretlen s tudományosan kutatva és szabatosan meghatározva soha sem volt sem külföldi sem hazai tudósok által.

Annál nagyobb azok érdeme, kik jelenleg e vár körül az ásásokat f. év tavaszán megkezdték Kovács Ferencz marosvásárhelyi plébános és főesperes vezetése alatt, a deményházi és jobbágyfalvi plébánosok.

Az ásásokat a castrum északi oldalának ama pontján indították meg, hol a főbejáratot sejtették, minek világos nyomaira rá is akadtak. Körülbelül 2 méternyi mélységben fekvő állásban levő s első lábai közt juh főt tartó oroszlán tatáltatott. Az oroszlány egy méter hosszú, porondkőből készült, s bár művészinak nem mondható, mesterének gyakorlott kezűnek kellett lenni — felirat nincs rajta. Második lelet egy durva vasszelence, melyben a kapu sarka forgott, s mely ólommal egy durva faragott kő mélyedésébe volt megerősítve.

A talpkő mélyedéséből könnyen kivált vasszelence tömege oly ép, hogy még most is használható lenne, súlya a töltelék ólommal s a lehulló külrészekkel együtt 5 kiló- és 18 decagramm. A talpkő mellett folytatólag parkányzott kövek találtattak, melyek a kapu részei lehettek.

A harmadik fontos leletet egy csigaconglomerat alkatu tömör kőtábla felirattal ellátva, minthogy azonban a táblának egy része hiányzik, a szöveg csak kombinálható.

Ennyi látszik: IXXXV
VRIO
ATRI
ISSIMO
SVIT *

Valószínűleg oly emlékkő töredéke, melyhez hasonlókat a castrumok külső falain gyakran találtak pl. Illosván is. Találtatott még egy kis 24 cm. hosszú kööröszlán igen csinos; egy 17 cm. átmérőjű pais gomb; egy 21 cm. hosszú dárdahégy, homorú cserepek ily felirattal: C · P · A · I · (cohors pedestris alpenensis prima?) s

* Ilyen s ilyen számú legiobeli *Centurio patri carissimo posuit hoc monumentum etc.* így gondolja a közlő.

több apróság. Ennyi az első ásatás eredménye; s ősszel, az az kukoricza szedés után ujból folytatják s remélhető, hogy a kapu díszül szolgáló másik oroszlánt is megtalálják s ki tudja még minő érdekes tárgyakat, s mily szép lesz, ha az európai tudományos világ a kezdeményezőknek fogja köszönhetni egy ujonnan megvizsgált római castrum szabatos ismertetését.

D. F.*

— Dr. Czobor Béla, lapunk munkatársa, előfizetést hirdet „*A keresztény műarchaeologia encyclopaediájá*“-ra. Felhívásából kiemeljük: «A középkori műrégészeti tanulmányok a szakferfiak szűk köréből kijutva, a műveltebb közönség által oly lelkesedéssel karoltattak föl, hogy ma már úgy a magasabb vallásos érzület és kegyelet, mint az emelkedettebb nemzeti öntudat s magasabb fokú műveltség követelményei gyanánt tekinthetők. Ezen indok vezetett már 1875-ben «A középkori egyházi művészet kézikönyve» című munkám közzétételére, s vezet ma, a példányok elkeltével, e mű teljesen átdolgozott és kibővített újabb kiadására.

E 2. kiadás, mint czíme is mutatja, tágabb kört van hivatva beölelni az első kiadásnál, a mennyiben a ker. műarchaeologia összes ágaira kiterjedvén, a különféle korszakokból fönmaradt hazai és külföldi nevezetesebb műemlékek készletét fogja tárgyalni, a mire nézve nemzeti muzeumunk gyűjteményeiben dús tárgysorozat áll rendelkezésemre.»

A körülbelül 20—22 ívnyi, díszes kiállítású s mintegy 250 ábrával illusztrált, nagy 8-adrét alakú kötet árát szerző meleg pártolás reményében 2 frt o. é. szabta.

A mű jövő évi januárius hóban fog megjelenni. Ajánljuk e művet t. előfizetőink meleg pártolásába.

Külföld.

— *A párisi antropologiai társulat* a közkiállítás alkalmából saját kiállításával kapcsolatban nemzetközi congressust rendezett, mely augusztus 16—22-ikén tartott. A congressus elnöke Broca volt de Pulszky Ferencz ott időzvéen másik alelnökké választatott, s az utolsóelőtti ülésen elnökölt. A magyar kormányt hivatalosan képviselé Dr. Török Aurél kolozsvári egyetemi tanár, kivüle pedig Dr. Hampel József volt tagja a congressusnak.

* A szándékolt ásatásokról a további tudósításokat is várva várja a szerkesztőség.

— *A Capuai Museo Campano* eleven példája annak hogy a közbuzgalom ésszakképzettségkaröltve legrövidebb idő alatt provinczialis városokban is mit képes teremteni. Ezen muzeum 1874. év tavaszán nyílt meg; alapítását «A tartomány régészeti és műemlékek bizottságának» köszöni, melynek élén G. Minervini és D. Salazaro állanak. A muzeum igazgatója Janeli Gábor abbas. A muzeum épülete a Capua városa. által megvett *Palazzo delli Duchi di S. Cipriano* tágas és czélszerűen berendezett helyiségéből áll. — A gyűjtemény első osztályát képezik: a *Capua vetere* melletti osk templom romjaiból kiásott száznál több fogadalmi szobrocska, más számos tufból és terra cottából készült fogadalmi tárgyakkal, továbbá ugyancsak a régi Capua terepén s a tartomány más helyein talált számosnál számosabb festett edények, terracották fegyverek és bronz tárgyak. A muzeum éremgyűjteménye néhány igen ritka példánnyal dicsekedhetik. Számosak és érdekesek a muzeumnak középkori és ujabbkori faragványokból és képekből álló gyűjteményei is, melyek részint a felosztatott kolostorokból származnak, részben mint magány adományok és letéteményezések jutottak jelenlegi helyiségükbe. Azonban ami az említett intézetnek legfőbb érdemét képezi — s általában minden tartományi muzeumnak, különösen ide értve a hazánkbelieket — elkerülhetetlen feladata: az a könyvtár. E könyvgyűjtemény már eddigelé is 10,000 kötetből áll s nemesak az illető tartományban született írók termékeit s az itt nyomtatott munkákat zárja magába, de magába foglalja azon idegen műveket is, melyek az említett tartományra vonatkoznak, vagy pedig általános tudományos szakbeccsesel bírnak. A könyvtár kiegészítő részét a kézirat-gyűjtemény képezi, melyhez a számos eredeti darabokon felül azon pergamensek másolatai is tartoznak, melyek Capua történetére vonatkoznak. A gyűjtemény legrégebb pergamensei a X. századig vihetők vissza. A muzeum harmadik osztálya, az említett tartomány kitünő egyéniségeinek (festett, metszett, rajzolt, photographiai s faragott) arczképeiből fog állani s úgyszólván a tartomány Pantheonját lesz képezendő. Ezen osztály még csak keletkezőben van. A capuai muzeum antik műemlékeinek részletes leírását a «*Revue Archeologique*» 1876—1877. év folyamai adják.

— *A Kleopatra tüje* nevű obelisk sokszoros átszállítási nehézségek után végtére Alexandriából Londonba érkezett; a partra tétetvén, jelen fekvő helyzetében kedvező alkalmat nyújt a szak-

vizsgálóknak, hogy hieroglyphjait közelebből megsejmelhessék. Ezen feliratok különféle időből származnak, s alakjaik jellemére nézve is egymástól igen eltérők. A régiebbek sokkal finomabb kivittel bírnak mint a későbbiek. Épségükben sem egyformák; a könek egyik oldala a többinél, valamint hogy felső része is alsórészénél szembetűnőleg épebb. Az obelisk középső képírása elmondja, hogy ezen műüemléket s egy másik hozzája hasonlót III. Thotmes király Heliopolisban, atyja emlékének megünneplése alkalmával emeltette. Ezen képsor mellett két másik is látható, mely a sokkal későbbi II. Ramses korából való s ezen király tiszteletére vésetett. A legrégibb hieroglyphhek alapjai síma mélyedésűek, míg ellenben a későbbiek sokkal mélyebben vésetve bennt durván hagytak.

— *Rassam assyriai régiségleletei* a British Muzeumba kebelezetvén, e világhírű gyűjtemény assyriai osztályának ezentúl egyik legjelentékenyebb részét képezik. Rassam magából Ninévehből nem kevesebb mint 1400 ékiratos követ hozott, melyek közül a többi közt a világ teremtéséről szólók megemlitendők. Nimrudban az említett régiség-búvár egy szerfölkötti nagyságú épületet fedezett föl, mely úgy látszik templom volt s a Salamon templomával egy időben épült. Az épületben ülkohelyek és egy oltár találtatnak. Belawat hegyén Rassam szintén egy templomot fedezett föl, mely kirekesztőleg a hadi istenek és istennőknek volt szentelve, s számos diadal-jelekkel ékeskedik. E helyen a világhírű búvár előtt egy 20 lábnaál magasabb bronz oszlop tűnt fel, melynek oldalaira bizonyos hadjárat egyes mozzanatai faragvák a IX. századból Kr. sz. e.

— *Róma.* A palatinus hegyen az ásatások szorgalmasan folytatnak. Legujabban Septimius Severus pályatere hozatott napfényre 20,000 cbm. föld hordatvánle róla. A circus tojásdad alakú körlete teljes épségben maradt. Kiásatása alkalmával számtalan dombormű és oszloptöredékekre akadtak. A császárok palotájának ezen helyén lelt régiségek közül Ceres márványszobra bir legtöbb műbecssel, fájdalom feje és karjai hibáznak.

— *A dodonai romokat,* Tcharacovista völgyében, legujabban Carapanos, konstantinápolyi bankár saját költségén és személyes vezetése mellett kutatta át. Számos archai jellemű bronz régiség és néhány Solon-korszak utáni műdarab hozatott napfényre. Ezen búvárlata összes sikeréről Carapanos egy 63 táblával ellátott *«Dodone et ses ruines»* című francia munkát irt, mely Hachette kiadónál Párisban jelent meg. A mű ábrái közül leginkább a karcz-iratos ólomtáblácskák nevezetesei, melyek az orakulumhoz intézett kérdéseket tartalmazzák.

Sz . . . . y. —

Régészeti könyvtár.

1. *A Magyar Műtörténeti Emlékek Tanulmánya.* IPOLYI ARNOLD elnöki megnyitó előadása a Magyar Történelmi Társulatnak, Kassán 1878. augusztus 25. tartott vidéki nagygyűlésén. (Különnyomat a «Századok» m. történelmi társulat közlönyéből). Budapest. Az Athenaeum r.-társ. könyvnyomdája 1878. 8-r.
2. *Történelmi és Régészeti Értesítő.* A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Társulat közlönye. Az igazgató választmány megbízásából szerkeszti MILETZ JÁNOS, titkár. (IV. évfolyam) III. füz. Temesvárott. Magyar-féle könyvnyomda. 1878.
3. *Török Mecsetek Budán.* IRTA: NÉMETHY LAJOS. Budapest. Az Athenaeum, kiadó-társulat könyvnyomdája, 1878. k. 8-r. Ára 1 frt.
4. *Vorschule zum Studium der kirchlichen Kunst* von WILHELM LÜBKE. Sechste stark vermehrte und verbesserte Auflage. Leipzig. E. A. Seemann. 1878. — Nagy 8-r. (226 fametszettel). Ára füz. 2 tal. s kötv. 2¹/₂ tal.
5. *Die Kunstbewegung in Oesterreich seit der Pariser Weltausstellung im Jahre 1867.* Im Auftrage des k. k. Unterrichts-Ministeriums dargestellt von R. v. EITELBERGER. Wien k. k. Schulbücher-Verlag. 1878. 8-r. (VII. — s 150 l.)
6. *Archaeologischer Wegweiser durch Nieder-Oesterreich.* II. Das Viertel ober dem Wiener-Walde. Von Dr. EDUARD Freiherr von SACKEN. Herausgegeben von Alterthums-Vereine zu Wien. Wien, C. Gerolds Sohn. 1878. 4-r (4 táblával és 181 ábrával a szövegben.)
7. *München in guter alter Zeit.* Nach authentischen Quellen culturgeschichtlich geschildert von C. A. REGNEF. Mit den Original-Kupferradirungen von F. Bollinger und F. Schissl nebst Erklärungen hiezu aus Baumgartnerschen Uebersicht von 1805. Lieferung I, München, G. Franz'sche Buch- und Kunsthandlung. 1878. 8-r. (4 táblával.) Ára füzetenként 1 mrk.

TARTALOM: Művészeti és pénzverési adatok a Rákóczi-korból *Thaly Kálmántól.* — Uti jegyzetek. *Henszlmantól.* — Tamás erdélyi vajda és Szentgyörgyi Abrahám pecsétai. Nagy Imrétől. — Régészeti irodalom. — *U—y L.-tól.* — Tárca: Kivonat a történelmi társulat régészeti bizottságának Kassán aug. 26—31. tartott üléseinek jegyzőkönyvéből. — Érmészeti adalék Bethlen Gábor pénzverési rendelete. Közli: Dr. *Thallóczy Lajos.* — Nagyvárad i káptalan XVI. század egyházi kincsei. *Szabó Károlytól.* — Hazai tud. intézetek és leletek. — Külföld. — Régészeti könyvtár.

Nyereg állvány.

Elefántesonttal borítva, fénykép	1
--	---

Ó-Besztercze.

Fatemplom távlati és alaprajza, Drahotúszky Ferencztől	2
--	---

Ó-Buda.

Catastrális térkép	79
------------------------------	----

Odorin.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
» északi dískapujának rajza	1
» részleteit ábrázoló rajzlap	2

Okolicsna.

Zárdatemplom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
» » részleteit ábrázoló rajzlap	4

Oltárka.

Olajfestményből készült, fénykép	1
--	---

Oltárkereszt.

Besztercze város tulajdona, fénykép	1
---	---

Óra

Zománczezal és drága kövekkel díszítve, fénykép	1
Tököly Imréé, fénykép	1

Órkút.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
--	---

Oroszvár.

Templomrom távlati és alaprajza, Modrovich Jánostól	1
Római emlékköveket ábrázoló rajzlap	1

Ó-Szőny.

Bregetium térrajza Alberti Károlytól	12
» » Kosztka Károlytól	10

Öblöny.

Aranyozott ezüsből, fénykép	1
---------------------------------------	---

Öltöny.

Eszterházy Pál nádoré volt, fénykép	2
Eszterházy Orsolyáé 1655. évből, fénykép	1

Óralja-Boldogfalva.

A templom festményeinek rajza, Stehlo Ottótól	70
---	----

Óri-Szentpéter.

Templom alaprajza és térrajza, Gózon Imrétől	2
--	---

Pais.

Turquiosokkal dúsan ékítve, fénykép	1
Vertmű aranyozással, fénykép	1

Palugya (Nagy).

Fatemplom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
„ részleteit ábrázoló rajzlap	2

Pécska (Nagy).

Régi sánczok térrajza, Molnár Páltól	1
--	---

Perzsiai edény.

Aranynyal tauchirozva, fénykép	1
--	---

Pertócsa.

Templom alaprajza, Gózon Imrétől	1
--	---

Pest.

A Tömöri-házban lévő kápolnának szelvényei. Arányi Lajostól	1
A Kittl-házban lévő kápolnának távlati és alaprajza	1
„ „ „ keresztmetszete	1

Pető-Szinnye.

Templom távlati rajza, Myskovszky Viktortól	1.
---	----

Petrócz (Felső).

Templom alaprajza. Gózon Imrétől	1
--	---

Pominócz.

Templom távlati rajza, Drahotuszký Ferencztől	1
» alaprajza	1
Bolessói szentképü tálnak fényképe	1

Posony.

A tanácsterem vasajtájának rajza, Könyöki Józseftől	2
» ajtószekrénynek rajza	1
» » egyes részletrajzai	1
» mennyezetének rajza	2

Prázmár.

Templom alaprajza, Storno Ferencztől	1
» » Philippi Frigyesztől	1

Puska és pisztolyok.

Berakva elefantessont díszszel, fénykép	1
---	---

Puzdra.

Perzsiából való, fénykép	1
------------------------------------	---

Radvan.

Templom alaprajza, Drahotuszký Ferencztől	1
» távlati rajza	3
Egy pieta rajza	1

Rajka.

Templom távlati rajza, Modrovich Jánostól	2
---	---

Rasztovicza.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
A szentségtartó falí felkének rajza	1

Richó.

Kápolna távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
--	---

Rumpód.

Pogány sírok térrajza, Paúr Iván küldeménye	1
---	---

Ruszt.

Templom távlati és alaprajza, Storno Ferencztől	1
» keresztoszervénye	1
» részleteit ábrázoló rajzlap	1

Sámfalva.

Templom alaprajza és szervénye, Storno Ferencztől	1
» részleteit ábrázoló rajzlap	1

Sáros-Patak.

Térrajz, Römisch Ferencztől, Cometter Bernát küldeménye . . .	1
---	---

Segesvár.

Templom alaprajza, Steindl Imre tanár növendékeitől	1
» kereszt és hosszmetsete s homlokzata	3
Szentségháznak rajza	1
Keresztelő-medenczének rajza	1
Chórus szék metsete és részletei	1
Kaputorony alaprajza, homlokzata és metsete	3
Bástyatorony alaprajza és nézete	2

Selmecz (Nagy).

Rakovszky-család kastélyának távlati rajza, Myskovszkytól . . .	2
---	---

Selmeczbánya.

Tót templom alaprajza, Steindl Imre tanár növendékeitől . . .	1
» keresztmetsete, hosszmetsete és homlokzata . . .	3
Várnak távlati rajza	3
Vártemplom távlati és alaprajza	3
» csigalépcsőjének metsete	1
Keresztelő-medenczének rajza	1
Ajtórészletet ábrázoló rajzlap	1
Szent Antalféle kapunak alaprajza	1
» » metsete és homlokzata	2
Német templom alaprajza és metsete	3

A csontháznak alaprajza	1
Vártemplom restorationális tervei, Steindl Imrétől: u. m. a templom alaprajza, oldalnézete, főhomlokzata, hossz- és keresztmetszete	5
Selmecz bányajoga, fénykép	2

Selyeb.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
--	---

Selyk (Kis).

Templom alaprajza és egy részleteket ábrázoló rajzlap	2
---	---

Serleg.

Különféle alakú, fénykép	10
------------------------------------	----

Siremlékek.

A nápolyi székesegyházból: u. m. Martell Károly, András és Beatrix emlékének s a székesegyház kapujának fényképe	4
--	---

Siremlék.

Dóczy Zsigmond emlékének rajza, Szumrák Páltól	1
--	---

Sopron.

Római vízvezeték térrajza, Paúr Iván küldeménye	1
Szent János templomának alaprajza és szelvénye, Storno Ferencztől	1
Szent János templomának részleteit ábrázoló rajzlap	1
Szent Jakab kápolnájának alaprajza	1
» » hossz- és kereszttszelvénye	2
» » részleteit ábrázoló rajzlap	3

Szádok.

Templom távlati és alaprajza, Drahotúszky Ferencztől	3
--	---

Szakadat.

A templomnak restorationális tervrajza, Filtsch Jenő küldeménye	1
---	---

Szász-Sebes.

Templom alaprajza, Steindl Imre tanár növendékeitől	1
---	---

Templom homlokzata, hossz- és keresztmetszete	3
Szentségház nézete és alaprajza, baldachin nézete s egy pillér- láb rajza	3
Kápolnának alaprajza, metszete és homlokzata	2
Templomnak távlati fényképe	2
» alaprajza s részleteit ábrázoló rajzlap Maxiks Károlytól	1

Szaszovár.

Templom alaprajza, Steindl Imre tanár növendékeitől	1
» hoszmetszete, nyugati és déli homlokzata	3
» ajtó részlete	1

Szászvár.

Várrom távlati rajza, Szaszinek Ferencz küldeménye	1
» távlati fényképe	1

Szeben (Kis).

Templom távlati rajza, Myskovszky Viktortól	1
---	---

Szeben (Nagy).

Falfestmény, aquarellben készítette Storno Ferencz	1
--	---

Szeben (Nagy).

Templom távlati fényképe	1
Városházának távlati fényképe	2
A város három kapujának távlati fényképe	3

Szekrény.

Ébenfából, ezüst és arany díszítésekkel, fénykép	1
Csontból faragott csoportokkal, fénykép	1
Alakos elefántesont táblácskákkal kirakva, fénykép	1

Szent-Benedek.

Templom alaprajza, Steindl Imre tanár növendékeitől	2
» homlokzata, oldalnézete, metszete és térrajza	4
» kapurészlete	1
Kehely, ereklyetartó és egy kereszt rajza	4
Templom főhomlokzata (restaurationalis terv Steindltől)	1

Templom oldalnézete és hátsónézete	2
» alap- és térrajza, Nasztl Alajostól	1
» keresztmetszete s a főajtó rajza	2

Szent László

lovag a sárkánnyal, zománcozott mű, fénykép	1
---	---

Szentpéter.

Templomrom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
---	---

Szentmiklós (Liptóban)

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
» keresztszelvénye	1
» részleteit ábrázoló rajzlap	3

Szentségtartó.

Felkai, bajmóczy, privigyei és pozsonyi egyházak tulajd. fénykép	4
--	---

Szepes Olaszi.

Régi városházának távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól .	1
--	---

Szepes-Váralja.

Székesegyház távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól . . .	2
---	---

Szepesi.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
» díszkapujának rajza	1

Szigliget.

Templomrom távlati és alaprajza, Storno Ferencztől	1
Ezen a lapon van Kisfalud, Csobáncz és a bácsi pusztán levő templomromok távlati és alaprajza is.	

Szikszó.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
» déli díszkapujának rajza	1

Szkalka.

Apátsági templom távlati rajza, Drahotúszky Ferencztől	2
Szent-Benedek szobrának rajza	1

Szmrecsány.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
» részleteit ábrázoló rajzlap	4

Szombathely.

Templom falfestményeit ábrázoló fénykép	3
---	---

Szomolány.

Várrom távlati rajza, színezve, Werdenstetter Szilárdtól	1
» alaprajza	1

Sztránszke.

Templom alaprajza, Drahotúszky Ferencztől	1
---	---

Sztropkó.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
» részleteit ábrázoló rajzlap	2

Szolnok (Abauj-megyében).

Fatemplom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
» hosszmeteszete	1

Sztrázsa.

Keresztelő-medenczének rajza, s többnemű pacskolás Grinwaldszky Ágostontól	1
--	---

Szunidek.

Templom távlati fényképe	2
------------------------------------	---

Táblácska.

Ezüstből, vertmű a hollandi genre-festészek korából, fénykép.	1
---	---

Tál.

Ezüstből, domborművekkel, fénykép	1
Ezüstből, vertmű csataképekkel, fénykép	1
Ezüstből aranyozva, domborművekkel fénykép	1
Ezüstből, közepén aranyozott medallion, fénykép	1

Tálca.

Ezüstből, vertmű, esemegetálalásra, fénykép	3
---	---

ÉRTESÍTÉS

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ VÁLLALATÁNAK PARTOLÓ TAGJAIHOZ.

A könyvkiadó vállalat 1878-iki évfolyamában ezennel szétkül-
detnek:

Az I-ső vagy történelmi sorozatból:

Macaulay: Anglia történetéből, a IV. V. VI. kötet, s ekként
ezen nevezetes munka teljesen befejezve lesz a pártoló tagoknak
kezei között.

A II-ik vagy irodalmi sorozatból:

Nisard: A francia irodalom története. Fordítja *Szász Károly*
I. kötet.

A III-ik vagy jog- és államtudományi sorozatból:

Pauler Tivadar: «Adalékok a magyar jogtudomány tör-
ténéhez». Egy kötet. (Teljes.)

Carrara: «A büntető jog tudományos programja». Fordítja
Bekszics Gusztáv. I-ső kötet.

A II. és III. sorozat előfizetői részére **Lewes** «A philosophia
története» III. (befejező) kötete és **Carrara** «A büntető jog tud-
ományos programja» II. (befejező) kötete *okvetlenül* még a jelen évben
szét fog küldetni.

Az 1878-iki illetmények fejében tehát a bekötési díjakkal együtt
fizetendő:

Az I-ső sorozatért (3 kötet) 5 frt 20 kr.

A II-ik sorozatért (2 kötet) 3 frt 80 kr.

A III-ik sorozatért (3 kötet) 4 frt 20 kr.

A könyvkiadó vállalat felvirágzása érdekében egyuttal felkér-
nek a t. pártoló tagok, hogy ezen általános érdekű irodalmi és tud-
ományos munkák terjesztésére hivatott vállalatot, — tekintve annak iro-
dalmi és közművelődési jelentőségét, — saját körükben ismertetni és
pártolására közreműködni sziveskedjenek.

Úgy a jelen folyamra, mint az ekkorig megjelent munkákra —
melyekről a lajstrom a mellékelt lapon látható — megrendelések foly-
vást elfogadtatnak. Előfizetési díjak, valamint a vállalatra vonatkozó
kérdőzködések stb. a M. T. Akadémia könyvkiadó hivatalához (Aka-
adémia épülete Budapesten) intézendők.

Budapest, 1878. június 1-én.

A M. T. Akadémia Könyvkiadó Bizottsága.

Jegyzék azon

„Archaeologiai munkák”-ról,

melyek a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó-hivatalában

(Budapest akadémia épülete) leszállított áron kaphatók:

Intézeteknek és esetleg egyéb megrendelőknek e munkák részletfizetésre is adatnak

Archaeologiai közlemények. A hazai műemlékek ismertetésének előmozdítására kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Archaeologiai Bizottsága. I—XI. kötet. 1. füzet. Egy a II-ik kötethez tartozó 4-rétű képatlaszszal. 1859—1876. Ára az I—XI. 1. kötetnek együtt véve 22 frt 60 kr.

Értesítő (Archaeologiai). A M. T. Akadémia Archaeologiai Bizottságának közlönye. 1869—1877. 8-rét.

I. kötet.	1869.	VI és 320 lap.	} Elfogyott	3 frt.
II. »	1870.	VI és 312 lap.		3 frt.
III. »	1870.	III és 324 lap.		3 frt.
IV. »	1870.	V és 328 lap.		3 frt.
V. »	1871.	V és 328 lap.		3 frt.
VI. »	1872.	VI és 320 lap.		3 frt.
VII. »	1873.	V és 316 lap.		3 frt.
VIII. »	1874.	X és 315 lap.		3 frt.
IX. »	1875.	XI és 318 lap.		3 frt.
X. »	1876.	340 lap.		3 frt.
XI. »	1877.			3 frt.

Henszlmann Imre. A székes-fehérvári ásatások eredménye. 9 rajztáblával. 1864. Nagy ívrét. 226 lap 2 frt.

Magyarországi Régészeti Emlékek. (*Monumenta Hungariae Archaeologica*). Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Archaeologiai Bizottsága. I. kötet. 1. és 2. rész. II. kötet. 1. és 2. rész. III. kötet 1. rész. 1869—1876. 4-rét. Ára a 3 kötet 5 részének együttvéve 18 frt.

I. kötet.

1. rész. Pécsnek középkori régiségei. I. rész: A pécsi székes-egyháznak építészete. Irta *Henszlmann Imre*. 1869. 97 lap. 6 képtáblával és számos fametszettel. 2 frt.

2. rész. Pécsnek középkori régiségei. II. rész. A pécsi székes-egyháznak domborművei. Irta *Henszlmann Imre*. 1870. 372 lap. 2 képtáblával és számos fametszettel. 2 frt.

II. kötet.

1. rész. Pécsnek régiségei. III. rész. Első és második függelék a pécsi székes-egyház magán-iratához és a pécsi ó-keresztyén sirkamara. Irta *Henszlmann Imre*. 1873. 165 lap. 4 képtáblával és számos fametszettel. 2 frt.

2. rész. A bécsi 1873. évi világtárlat magyarországi kedvelőinek régészeti osztálya. Irta *Henszlmann Imre*. 1875—1876. 10 táblával és 277 fametszettel. 336 l. 8 frt.

III. kötet.

1. rész. Régi falképek Magyarországon. Irta *Dr. Römer Flóris Ferencz*. 1875. 170 lap. 13 többnyire színezett képtáblával és számos fametszettel. 8 frt.

Műrégészeti kalauz. Különös tekintettel Magyarországra. Írták **Dr. Römer Flóris és Dr. Henszlmann Imre.** Kiadta a M. T. Akadémia Archaeologiai Bizottsága. Gr. *Andrássy Manó*, Gr. *Sándor Móricz*, Br. *Wenckheim Béla* és Br. *Podmaniczky Frigyes* urak költségén. 2 részben 2 frt 50 kr.

I. rész.

Óskori műrégészet. 154 fametszettel. Irta *Dr. Römer Flóris*. 1869. Kis 4-rét, V. és 134 lap. (Külön nem kapható.)

II. rész.

Középkori építészet. 250 fametszettel. Irta *Dr. Henszlmann I.* 1868. Kis 4-rét, 150 lap. 1 frt 25 kr.

+

50634

Leup

ARCHÆOLOGIAI
ÉRTESITŐ.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA
ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

SZERKESZTIK

Dr. HENSZLMANN IMRE   ÉS   Br. NYÁRY ALBERT.

(SZÁMOS FAMETSZVÉNYNYEL.)

F 1922/23-1

XII. KÖTET. 1878. VIII. FÜZET.

BUDAPEST.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA,
(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

1878.

A M. T. Akadémia könyvkiadó vállalata

1875—1877-iki folyamában megjelent munkák jegyzéke.

I-ső vagy történelmi sorozat.

Nyolcz kötet. Diszesen kötve. Ára 15 frt 20 kr.

- Macaulay.** Anglia története II. Jakab trónralépte óta. Fordította *Csengery Antal*. Második, átnézett kiadás. I. II. és III. kötet. Angol diszkötésben. A harmadik kötettől kezdve fordítja *Zichy Antal*.
- Carlyle T.** A francia forradalom. Fordította *Baráth Ferencz*. I. és II. kötet. Angol diszkötésben.
- Curtius E.** A görögök története. Fordította *Fröhlich Róbert*. I. és II. kötet. Angol diszkötésben.
- Hanfalvy Pál.** Magyarország ethnografiája. Egy kötet. Angol diszkötésben. (Teljes.)

II-ik vagy irodalmi sorozat.

Hat kötet. Diszesen kötve. Ára 11 frt 40 kr.

- ***Göthe** lyrai költeményei. Ford. *Szász Károly*. Két kötet egybe kötve. Angol diszkötésben. (Teljes.) Elfogyott.
- ***Nisard D.** Tanulmányok a renaissance és a reformatió korából. (Erasmus Rotterodamus. — Morus Tamás. — Melancton.) Fordította *Vajda János*. Egy kötet. Ang. diszköt. (Teljes.) Elfogyott.
- Müller M.** Ujabb felolvasásai a nyelvtudományról. Fordította dr. *Simonyi Zsigmond*. Egy kötet. Angol diszkötésben.
- Boissier.** Cicero és barátjai. Ford. dr. *Csiky K.* Egy köt. Ang. diszköt. (Teljes.)
- Lewes.** A philosophia története Thalestól Comteig. Fordította dr. *Bánóczy J.* I. és II. kötet. Angol diszkötésben.

* Az elfogyott **Göthe** és **Nisard** helyett kiegészítésként a következő három munka egyikét tetszés szerint lehet választani, ugymint: **Lewes:** Göthe élete. 2 kötet. — **Pauler:** Wessclényi összeesküvése. 2 kötet. — **Kállay:** A szerbek története.

III-ik vagy jog- és államtudományi sorozat.

Hét kötet. Diszesen kötve. Ára 11 frt 80 kr.

- ***Bluntschli J. C.** Az általános államjog és a politika története a tizenhatodik század óta a jelenkorig. Fordította dr. *Acsády Ignác*. Két kötetben. Angol diszkötésben. (Teljes.) Elfogyott.
- Gneist R.** A jogi állam. Fordította dr. *Takács Lajos*. Egy kötet. Angol diszkötésben. (Teljes.)
- Maine Sumner H.** A jog őskora, összeköttetése a társadalom alakulásának történetével, s viszonya az ujkori eszmékhez. Fordította, bevezette és jegyzetekkel kísérte *Pulszky Ágost*. Egy kötet. Angol diszkötésben. (Teljes.)
- Todd.** Az angol parlamenti kormányrendszer fejlődése és állása. Fordította *Dapsy László*. Három kötetben. Angol diszkötésben. (Teljes.)

* Az elfogyott **Bluntschli** helyett kiegészítésként a következő három munka egyikét tetszés szerint lehet választani, ugymint: **Lewes:** Göthe élete. 2 kötet. — **Pauler:** Wessclényi összeesküvése. 2 kötet. — **Kállay:** A szerbek története.

Mind a három sorozat 21 kötetben diszesen kötve 38 frt 40 kr.

A jelen vállalatban megjelent munkák egyenként nem kaphatók, s csak előfizetés útján az aláírók, mint a M. Tud. Akadémia könyvkiadó vállalatának pártoló tagjai által szerezhetők meg.

Aláírások még folyvást, kívánatra részletfizetésre is elfogadtnak.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA.

SZERKESZTIK:

Dr. HENSZLMANN IMRE és Br. NYÁRY ALBERT.

1878.
XII. KÖTET.

SZERKESZTŐSÉG:
ZERGE-UTCA 23. SZ.

8. SZÁM.
OKTÓBER 31

Ezen folyóirat megjelenik — augusztus és szeptember kivételével — minden hó utolsó napján 2½ ivnyi számokban. Előfizetési ára a 25 ívből álló kötetnek 3 frt; egyes számok bolti ára 40 kr.
Előfizetni lehet KNOLL KÁROLY Magy. Tudom. Akadémiai könyvtáránál (Budapest, akadémiai bérépület).

Magyarhoni őskori leletek külföldi gyűjteményekben.

Zürich.

A zürichi társulat gyűjteményében őrzött magyarhoni bronzleletek összes darabszáma túlhaladja a százhatvanat.

Mikép Kellertől hallám, részben még Fehr gyűjtéséből származnak, ki a negyvenes években csekély számú versenytársak mellett még könnyen gyűjthette azokat itten, más részét Runge, Kellernek, a mostani muzeumi igazgatónak elődje, magyar kereskedőktől szerezte.

Végigtekintvén a gazdag sorozaton, majd mindig könnyen lehetett fölismerni rajtok származásukat. Legtöbbször az idom és a technikai kivitel, néha még az itt-ott előforduló díszítések is elégséges támpontokul szolgálnak annak, ki a magyarhoni bronzokat figyelemmel tanulmányozta.

Néha egy-egy szokatlanabb idom vonja magára a tekintetet, de legbecsesebbek köztük azon példányok, melyek a bronzkori ornamentikának hazánkban dívott mintáit tárják eléink.

Ilyenféle kiválóbb darabok Zürichben aránylag nagyobb számmal vannak, mint egyéb külföldi tárlatokban és azért

súlyt fektettem arra, hogy a zürichi muzeum barátságos viszonyba lépjen nemzeti intézetünkkel.

Első szép gyümölcse a frigynek az volt, hogy a zürichi muzeum igazgatója kérésemre legnagyobb előzékenységgel Budapestre küldte a gyűjtemény legbecsesebb tárgyait.

Itt némelyeket lemintáztattunk, másokat pedig lerajzoltattunk; a rajzokat olvasóim e cikk folyamában veszik.

A gazdag sorozatban egyaránt találjuk képviselve a szerszámokat, a fegyvereket, az ékszereket és egyéb emlékcsoportokat.

A szerszámok közül első helyen az u. n. paalstabokat — vagy mikép helyesebben nevezni szoktuk, — a karimás és perimés vésőket említem, a mikből egészben tizenötöt láttam.

E számban a hazánkban előforduló típusok majd mind képviselve vannak. Három darab van, a melynek széle hosszirányában csak gyengén van fölhajtva; az így támadó karima az egyikén csak közepett jelenkezik, a másik kettőn pedig az élig vonúl. Mind e három az él kihajlása által különbözik, az egyiknél — s ez az ismeretes legcsinosabb típushoz tartozik — az él félkörídomban hajlik ki; ez egyúttal abban is különbséget mutat, hogy nem úgy mint a másik kettőn majdnem egyenletesen párhuzamos a nyélbe való része, de tompa vége felé szembetűnően keskenyül. Mind a három változatra példát nyújtanak a nemzeti muzeum XVI. tábláján fölállított 8—18. számok. *

Más két darabnál a különben egyenletes szélből gyengén egymás felé hajló két-két perime áll ki s e perimék idoma a körszelvényhez közel jár. A két példány egyikén a nyélbe való tompa végen apró körded bevágás (échancrure) látszik és a perimék közel állanak e véghez, ellenben a másik példányon a közepe táján vannak. Az utóbbi hasonlít a N.

---

* A nemzeti muzeumra hivatkozom analógiák idézésénél, mert ez intézet gyűjteménye, a mióta 1877-ben majd az összes őskori gyűjtemény Klösz budapesti fényképész által lefényképeztetett, közismeretűvé vált.

M. XXI. táblája 34. számú vésőjéhez; az előbbi pedig az ugyanott lévő 37. számúhoz. *

Az itt említett változatok legáltalánosabban vannak elterjedve, nálunk azonban nem a leggyakoribbak.

Talán összefügg e nagy elterjedési terület jelenségével az a körülmény, hogy a jelzett idomok a «lapos» vésők után a legegyszerűbb formákat képviselik, oly formákat, melyek legközelebb állanak a kővésőkhöz.

A szerszám tökélesbítésénél a nyéllel való mennél szilárdabb összeerősítés lévén a főczél, nyilván igen fontos volt a perimék és a perimék környékének különböző módon való alakítása.

E kiindulási pontot tartva szem előtt, a perimés vésők különböző változatainak megállapításánál mintegy természetesen csoportosítás áll elő.

Az utóbb említett két vésőnél a négy perime, mely a nyélbe ütésnél a nyél ketté váló és az eszköz törzsére kötözött két ágát oda szorítja, kétségkívül az egyszerűen felhajló karimához képest javítás, mert eszközt és nyelet amugy erősebben lehet összekötni mint így.

Ha már most a perimék megerősödnek és közelebb állanak, vagy éppen az él felé összefutnak, ez az összeköttetést még hatályosabbá teszi.

A változatok, melyek ilyen módon alakított perimékkal bírnak, leggyakoribbak hazánkban.

Zürichben kilencz vésőt találtam, melyek ez utóbbi változatokhoz tartoznak. Közülök az egyik leginkább a N. M. XVI. táblája 24. számú példányához hasonlít. Nyélbevaló része közepéig szélesbül és vastagodik, innen keskenyül és éle felé ismét szélesbül; közepén támadnak az erős perimék, melyek a legerősebb kihajlási ponton igen közel állanak egymáshoz.

---

* A budapesti ősrégészeti congressusban (Lsd. Comptes-rendus de la 4e session de Budapest. 1877. I. köt. 309. l.) kérdés volt: mire szolgál a véső tompa végén a kihasítás. Még most sincs tisztázva a dolog; valószínűleg szöveget vertek belé, hogy a nyélben annál erősebben álljon meg a szerszám.

Leggyakrabban azonban a perimék hegyes csúcsba futnak össze és azontúl a véső testén már csak jelölve a contourok által. E változatnál tehát, kivált ha a perimék jó erősen kiállanak, a nyél mindkét ága ék módjára beszorúl a perimék közé és ott erős ellentállásra talál.

Talán ezt lehetne magyarhoni varietásnak nevezni, mert igen gyakori a mi területünkön, míg külföldön ritka. A N. M.-ban (XVII. tábla 1—22.) több mint harmincz példány képviseli e változatot és hazai gyűjteményeinkben e változat számaránya az összes perimés vésőkéhez, melyeket láttam, a negyven százalékot megközelíti.

Zürichben ötöt láttam e typusból. A mit a bronzkorban az egyik mester a perimék szögben való találkozására által elért, arra társa vagy utódja más úton törekedett.

A perimék vége táján a köztük lévő téren mélyedést alkalmazott, s így biztosított a nyél számára ellentállási támpontot vagy a periméket legmagasabb kiemelkedésük tájékán a véső pengéjében * elenyésztette, úgy hogy a perimék közt mintegy fal támad, mely úgy mint előbbi esetben a mélyedés az ellentállási síkot képezi.

Az itt jelzett fajok mindegyikére van Zürichben példa, az előbbire kettő (vesd össze a N. M.-ban a XVI. táblán lévő 35—42. és 48—54. számokat), az utóbbira pedig egy, melyhez legközelebb jár az ugyanott a XVII. táblán a 26-ik szám alatt fölállított példány.

Az említett mélyedéssel — habár meglehetősen csekély — és egyuttal gyenge perimékkal találkoztam még egy vésőn, mely szélessége és egészben durva kivitele miatt inkább a lapos vésők változatához volna sorolható, a hová a rézből készült legegyszerűbb vésők nagyobb száma sorakozik. Az itt szóban lévő példány tehát elszigetelten áll és átmeneti idomot képvisel. Arányai ezek: egész hossza középütt 0.12; tövén szélessége 0.036; ugyanott legnagyobb vastagsága 0.005; a perimék táján legnagyobb szélessége 0.042; ugyanott vastagsága 0.02; élének átmérője 0.042.

* Így lehetne e változatoknál az él felől való részt nevezni.

Áttérvén a vésők azon nagy csoportjára, mely az utóbbi időkig a most már elejtett «celt» néven volt ismerve, itt könnyebb tájékozás kedvéért helyén látom, hogy mindenekelőtt a honi szaknyelvünkben még nem elég pontosan megállapított szakkifejezések iránt jöjünk tisztába.

A «celt» helyett majd általánosan fölkaroltuk a tokos véső elnevezését, miként a francziák a «hache à douille»-t fogadták el.

Igy a vésők közt helyesen megtettük a különbséget. Egyszerűen vésőnek mondjuk, mikor a német «Stemmeisen»-féle négyszög idommal van dolgunk; laposnak mondjuk (hache plate), mikor széles és lapos; karimásnak mondjuk, mikor széle föláll; perimésnek mikor a nyelet perimék fogják be, és mindezekről, melyeknél a szerszám tövét a nyélbe ütük, megkülönböztetjük azt a nagy csoportot, melyeknél a nyelet a vésőbe, illetőleg annak tokszerű részébe szorítják.*

A nyélnek a tokba való erősítése tehát általános ismérve az egész csoportnak, de ha a csoport széles körében arra ügyelünk, mikép erősíti meg a bronzkori kézműves nyelét a tokban, többnemű erősítési módra találunk, melynek folytán ugyanannyi külön alcsoportot kell megállapítani.

a) Legtöbbször a tojásdad nyílású tok egyik szélén fület alkalmaz s azon keresztül húzza a fonalat, melylyel az eszközt és a nyelet összeköti.

b) Kevésbé gyakori volt az az eset, hogy a fület elhagyta és a helyett a tok két ellentett oldalán lyukat alkalmazott, szegyet ütven rajta a nyélbe.

Mind a két esetben eddig az eszközt tokos vésőnek neveztük; talán czélszerű lesz csak az utóbbi b) változatot egyszerűen, hozzátétel nélkül így nevezni és a fülel bíró a) változatot fülesnek nevezni.**

* Montelius, ki a vésők idomainak fejlődését tanulmányozza, az itt egymás után felsorolt csoportokat mindannyi egymás után beállott fejlődési mozzanatnak nézi. (Vsd. ö. Compte-rendu de la 4e session de Budapest 1877. I. köt. 304 s k. l.)

** Szokásos volt a periméket füleknek nevezni s így a «perimés» vésőket neveztük eddig füleseknek; talán helyesebb az itt javaslatba hozott nomenclatura.

c) Egy harmadik változat, mely szintén tokkal bír és azért ide tartozik, rendeltetése miatt és idománál fogva külön válik. Leírás helyett hivatkozom a N. M. XVIII. tábla 12—36. számú példányaira.

d) Végül a hornyolt élű tokos vésők képezik a negyedik csoportot. N. M. XVIII. 37—41. szám.

Az utóbbi csoportot kivéve, látni a zürichi muzeumban mindegyikből magyarhoni származású példányokat.

Az a) csoportot, mely legszámosabb, harminczöt darab képviseli.

Messze vinne, ha itt a füles vésők nálunk előfordulós úgy alakra mint díszítésre egymástól eltérő neveit egyenként jellemezném. Bővebb magyarázat nélkül is könnyen megismerkedik azokkal, ki a N. M.-ről készült fényképek XIX. és XX. tábláját végig nézi.

Itt összeraktam a hasonlókat, és azon típusokat, melyek hazánkban gyakoribbak mint szomszédainknál, elkülönítettem. Ez csücskös vagy csúcsba futó széllal bíró faj (XIX. 1—29. sz.), minő Zürichben is van tiz, és a perimék idomát oldalt föltüntető faj (XX. 32—68.), a melyből kilenczet leltem.

Ez utóbbiak közül különösen egyet kell itt kiemelnem sajátságos díszítési módja miatt. Közvetlenül karimája alatt zigzag-dísz vonúl körül, hossztengelye irányában mindkét lapján három gömböcs domborodik ki és mindkét lapja kidomborodó zsinórtagok által van határolva.

Muzeumunkban a zigzag-díszre a vésők közt van ugyan példa, ilyen nevezetesen az 1876-ban szerzett solymári véső, melyen két sor zigzag-díszre találunk; de teljesen megfelelő analogia, mely idomra is megegyeznék a zürichi példánnyal, nincs.

A b) változatra van egy példa a zürichi társulat muzeumában. Teste ugy a nyílása felé valamint az éle felé kissé szélesbül, mind két felől meg van az erősítésre szolgáló lyuk és oldallapjai a különben füles vésőkön is gyakori háromszög díszszel vannak ékítve; egész hossza közepett 0.101.

A *d*) alatt fölemlített változatból van öt darab; hosszuk 0.07 és 0.158 közt váltakozik.

Legérdekesebb köztük egy használat által kissé félregörbült és ronsolt szélű példány. Pengéjének keskenyebb lapjai tokján mintegy folytatódnak és oldallapjai nyelvidomú, gyengén kidomborodó token határolvák. Analogiák reá bizonyos pontig a N. M. XVIII. 21—25. számú vésői.

A bronzkalapácsok csoportjából, mely a vésőkkel való szoros rokonságánál fogva e helyen említendő, két jellemző példány van Zürichben.

Mindkét példánynak alsó, ütési lapja majd hatszögű idomot mutat, míg nyílása tojásdad alkatú, faluk vastag és egészben zömök arányúak.

A kisebbiknek, melyen hibás öntés nyomai maradtak, belső átmérője 0.021, külső 0.026, hossza pedig 0.045; a nagyobb valamivel nyulánkabb, hossza 0.085, míg a nyíláson legnagyobb átmérője belül 0.021 kívül 0.025.

Mindkettő domború vonaldíszekkel van ékítve. A nagyobbikon két egymásba helyezett párhuzamos oldalú háromszöget látni, az eszköz tompa vége felé álló csúcsesal; a kisebbiken ugyanazok a dísznek nyomai maradtak, csak hogy a háromszögek csúcsai a nyílás felé irányulnak. Az utóbbira nemz. muzeumunkban nincs analogia, az előbbire a XVIII. tábla 47-ik számú kalapácsa tekinthető annak; mégis abban válik el a zürichi példánytól, hogy csak egy-egy háromszögdisz van mindegyik oldalon.

Ezzel a kézműves szerszámok osztálya véget ér, mert a sarlók, kések, fűrészek stb., a mik a zürichi muzeumban is kisebb-nagyobb számmal megvannak, nem hazánkból valók, de többnyire a schweiezi czölöptelepekből kerültek oda.

A fegyverek közt mint legfontosabbak a török és kardok érdemelnek mindenekelőtt említést.

A két csoportot szokásos együttesen tárgyalni, mert köztük nem lehet mindig kellő szabadsággal határt vonni.

Törpengéknek rendszerint az olyanokat szoktuk tekinteni, melyek aránylag rövidebbek és azért csak tövükön vagy

csékély hosszabbítványon vannak a markolatba erősítve. Ellenben a kardpengéknek vagy a fegyver hosszához arányuló meglehetősen erős markolat-nyujtványuk (francziául soie) van, vagy szintén bronzból készült markolatba erősítvék.

Azonban egy pillantás a N. M. XI-ik táblájára azt tünteti föl, hogy ez általános szabály nem áll meg minden egyes esetben, mert vannak bizonyos törnemek (36., 37., 40., 41.), melyek pengéjük rövidsége daczára jelentékeny hosszaságú — a penge felét elérő — nyujtványnyal bírnak, ellenben más fajok (32—35.) a penge hossza és idoma miatt kardoknak volnának nevezhetők és mégis csak a szélesbülő tövükön voltak markolatba erősítve; végre vannak, melyeknek teljesen kifejelett helyesen tagozott bronzmarkolatjuk van. (42—45.)

E különbségektől eltekintve, még a nagyság, idom, a penge tövének alakítása, a kiálló peczeg vagy nyujtvány formája és a lyukak száma és állása stb. folytán soknemű változatok támadnak, melyeket kellő módon csoportosítani még alig sikerült; mert több az egyes példányok közt a különemű mint a hasonló, több volt a fegyvernem fejlődési folyamataiban az önkény mint a szabályosság: ellenkezője annak, mit a szerszámoknál tapasztaltunk és a mit a kardokról lehet mondani.

Meggyőződhetni e tényről minden jelentékenyebb bronzgyűjteményben, de szembeötlik az még annak is, ki a zürichi magyarhoni eredetű bronzok közt a törpengéket végig nézi. Van összesen kilencz darab, de egy se egyezik a másikkal.

A legkisebb penge majdnem egészen lapos, középső gerincz nélkül; töve tompa szögben végződik, egész hossza 0.084; tövén három lyuk, melyekben még a szögök is megvannak.

Valamivel hosszabb — 0.086 — egy más törpenge, mely hegyesebb mint az előbbi és inkább szélesbül töve felé, a középső gerincz mintegy zsinórtag végig vonul rajta; tövekerekded, három lyukkal, az egyikben még megvan a szög, a középső lyuk külső fala át van törve.

Más idomú ismét egy harmadik törpenge; a penge egészben keskeny, csak a tövén szélesbül ki, azután a széle mindkét felől ferdén a tengely felé fut egyenes vonalakban és a végén a tengelyre derékszög alatt álló egyenes által el van metszve úgy, hogy a végén két tompa szög képződik.

A két lyukban még megvan a két bronzszög. Egész hossza 0.098.

Az előbbtől teljesen elüt egy szintén 0.098 hosszú penge, melynek töve hegyes nyújtványban kiszökik; a nyújtványon a tengely irányában álló két lyuk szolgál erősítésére.

Idomra nézve hasonlít erre egy 0.124 hosszú penge, de elüt az előbbtől a markolatba való erősítés módja tekintetében.

A két lyuk helyett ugyanis a szélén levő két félkör-idomú kimetszésen volt erősítve.

A nagyobb fajta pengék közé tartozik egy töredék, melynek megvan alsó két harmada; hossza 0.13. A markolat erősítésére keskeny lemez szolgált, melynek szélei kevésbé fölállanak; e nyújtvány hosszában két lyuk van és a penge tövén mindkét felől még egy-egy kisebb lyuk a középső borda mellett ugyancsak a markolat erősítésére volt rendelve.

Egy más, mind két végén csonka penge hajdani idomát nem lehet pontosan megállapítani.

Közepén meglehetősen tompán emelkedő borda vonul végig és csúcsa felé kevésbé keskenyült; egész hossza 0.106 és legnagyobb szélessége 0.021.

A folsoroltaktól eltér egy közepe táján kettétört, különben ép példány, mely idomát tekintve a N. M. XI. 18., 29. és 30. számú törpengéiben leli analogiáit.

Töve tájékán majd tojásdad idomúvá szélesbül és e részén három lyuk, melynek középsőjében még meg van a bronzszög, szolgált a penge erősítésére; egész hossza 0.186.

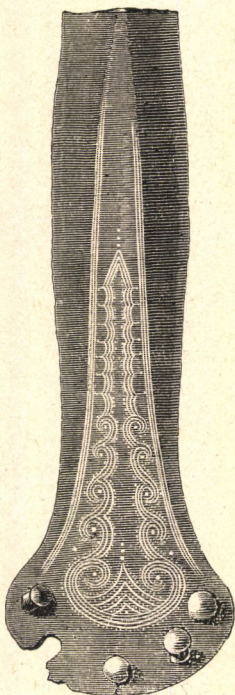
Van még egy penge, melyről kétséges vajjon a törökhöz vagy a kardokhoz kelljen-e sorolni.

A penge ugyan csonka, azonban mégis a zürichi magyarhoni bronzok legfontosbjai közé tartozik.

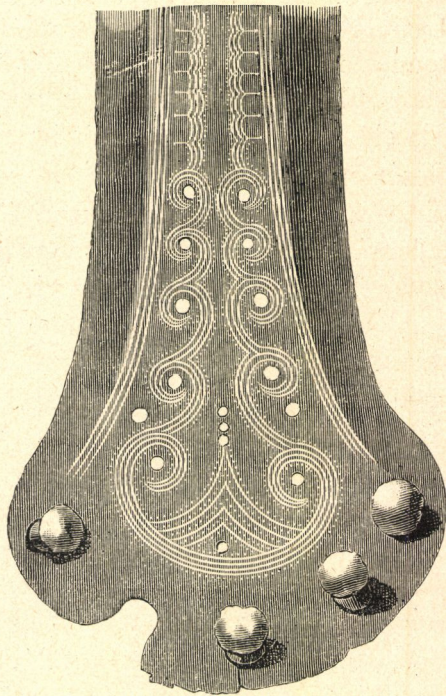

Sikerült rajzát itt adjuk az 1. és 2. szám alatt, az előbbi fél nagyságban adja az egész tárgyat, az utóbbi csak az alsó felét adja, de természeti nagyságban.

A penge eredeti nagyságából alig maradt meg a fele része, hossza 0.183. Nagyságánál fogva tehát és tekintve idomát, mely némely bronzkardok alakjára hasonlít, a kardokhoz kellene sorolni a pengét. De ha erősítési módját

1. ábra.

2. ábra.

tekintjük, mely egyszerűen a szélesbülő tő szélén öt bronzszög segítségével történt, mint a töröknél, az utóbbi fegyvernemhez kellene azt számitanunk.

A penge csonka végén meglátszik, hogy a pengét erőszakkal görbítették meg és hogy a törés rajta uj; de nem lehet tudni, vajjon régente görbítették-e meg, hogy a megholt hamvai mellé edénybe szorítsák, a mire van példa — avagy ujabban történt-e a görbitése.

Fölötte érdekessé teszi a pengét a rajta lévő díszítmény.

A díszítmény, miként a mellékelt rajzokon látni, tövén támad és a penge középrészén, a lapos bordát szegélyező vonaldíszek közt, tova vonul. Elemeit pontok és bizonyos módon összerakott egyenes és görbe vonalak képezik. *

Egyes részei elrendezésében, daczára kezdetleges voltának, könnyen ismerünk föl bizonyos tervszerűséget. Látunk két felől vonalesoportokat, melyek az adott, és díszítendő térhez alkalmazkodván, az ornamentum keretét képezik; továbbá magában a díszítményben két végtagot látunk, melyek fölül alól a két sorban futó díszítményi elemeket összekötik és befejezik, az alsó úgy hogy egyúttal a díszített tárgy külső körded contourját követi s a felső csúcs felöli hasonlókép az eszköz e részének idomát követvén, hegyes szög.

A közbe eső díszítmények kétfélék: egymás mellé rakott körszelvények és körbe tekerődző görbék, melyek szög alatt egymásra találhatnak.

Az így alkotott vonaldíszeket a görbékbe helyezett nagyobb és külső vonalak mellett végig futó kisebb pontdíszek élénkítik.

A saajtságos módon összeillesztett körbehajló görbék talán (helytelenül felfogott) maeandert utánoznak; azonban lehet, hogy önállóan támadt ornamentumot képeznek.

Mikép alább látni fogjuk még több egyéb Zürichben őrzött oly (magyarhoni) bronz tárgyon is találkozunk velök, melyekről bizonyos, hogy nem egy leletből valók. Bizonyos az is, hogy identikus módon összerakott görbéket némely hiteles magyarhoni leletbeli tárgyakon sikerült constatalni, melyek különböző vidékekről valók. E tényekből egyelőre csak azt következtetjük, hogy a bronzkori érczművesek által hazánkban országszerte alkalmazott díszítési motívummal

* A mellékelt rajzokban a díszítmények, hogy föltünőbb legyen és annál tisztábban lehessen kivenni, nem sötétre, de sötét háttéren fehérre vannak rajzolva, bár mélyedések.

ösmerkedünk meg a zürichi pengén s ez adja meg e pengének főfontosságát.

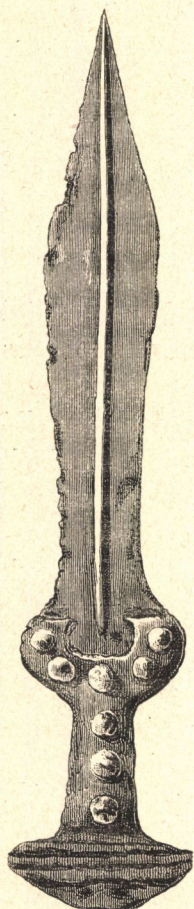
A következő 3. számú rajz még egy tört állít elénk, ($\frac{1}{4}$ nagyságban) mely a török és kardok határszélén áll.

Pengéje és markolata egy darabban van öntve és e miatt hasonlít a N. M. XII. 1. számú példányához; közel jár hozzá a penge idoma miatt is és a markolat mandolaforma végtagja tekintetében.

Ha a pengét magában nézzük, még inkább hasonlít hozzá a N. M. XI. 27. és 28. számú két pengéje; ezek is aránylag igen szélesek s megvan rajtuk is a szélek sajátos ki- és behajlása, valamint a középső zsinorszerű gerincztag.

Hazánk leletei közt ily fajta pengék ritkák. Hiteles honi leletet eddig csak egyet tudok, melyben constatálható volt: a sajóvámosi lelet Kandra Kabos gyűjteményében.

Az említett három n. muzeumi példányról is csak gyanítjuk, hogy hazai eredetűek és azért, bár a zürichi példányon a markolat pengefelöli nyujtványai oly idomot mutatnak, melylyel hazánkban az u. n. csészés kardokon legtöbbször találkozunk, mégis ez és vele együtt a rokon idomú török aligha a magy. honi bronzkori emlékesoport sajátos idomai, de gyanítom, hogy idegen területhez tartoznak.

3. ábra.

A török osztályából végül még egy töredéket említek föl. Látszik, hogy a penge töfelöli töredéke, mert egyik oldalán a végső kihajlás egy része megmaradt. Föltűnő rajta a szokatlan szélesség, mely a töfelöl 0.07-t érhetett és az, hogy a középső borda hosszában még két párhuzamos domború vonaltag fut végig mint díszítés, a mi szintén teljesen szokatlan jelenség.

Honi gyűjteményeinkben nem találtam megfelelő példányt és azért hiszem, hogy erről a töredékről is föltehetjük, hogy idegen származású.

Magyarhoni bronzkardot csak egyet leltem a gyűjteményben és az is, nem a jellemző u. n. csészés kardok sorához tartozik, de oly typushoz, melyet Monteliussal hajlandó vagyok átmeneti formának tekinteni.*

A n. muzeumban a XII. tábla 8. száma közelíti meg leginkább, csak hogy a N. M. példányán a penge valamivel szélesebb és a markolat lapos gombja szabályosabb, korong idomú.

Egyéb csekélyebb eltérések a zürichi példányon a penge csúcsa felé a szélekkel párhuzamosan futó vonaldíszek, a markolatnyujtványokon hullámvonalokból alakított díszítés, a markolat középtagján a kidomborodó gyűrűk mellett párhuzamosan álló vonaldíszek és a lapos végtag belső részén, a hol a középtag belőle kiválik, vonalkákból alakított dísz, végre külső lapjának a hengerded idomu gomb körül vonuló kör és zigzag dísz.

A korong itt is, mint legtöbbször a gomb közelében, át van lyukasztva.

A kard méretei ezek: egész hossza 0.638; a penge hossza 0.525; a penge legnagyobb szélessége 0.05; tövén szélessége 0.032; a markolatnyujtványok legnagyobb átmérője 0.053; belső csúcsaik távolsága egymástól 0.02; a markolat középtagjának szélességi átmérője a nyujtványok kiindulása pontján 0.022; ugyanaz a korong közelében 0.012; hossza 0.079; a korong legnagyobb átmérője 0.049; a gomb átmérője 0.013; magassága 0.004.

Hampel József.

Uti jegyzetek.

Sz. Andráson (Andrasova) megtekintettem Majláth Béla régészeti gyűjteményét. Vannak abban érdekes prehistoricus

* Vsd ő. A magyarhoni bronzkardokról A. E. XI. k. 50. l.

tárgyak, kivált a barát-hegyi barlangból, melyet Majláth, ujabban pedig Lóczy* megvizsgált. E tárgyak az 1873-dik bécsi világkiállításban feltűnést okoztak. Nemkülönben a gyűjtemény fayence, majolica és porcellan tárgyai, melyek nagy részét ugyancsak a bécsi tárlaton kiállítva láttuk. A gyűjtemény e nemben azóta igen nevezetesen szaporodott. Különösen két tárgy figyelmemet vette igénybe: a szintén Bécsben kiállítva volt *scarabaeus* és egy az okolicsnai zárdából származó régi oltárkép.

A *scarabaeust* leirtam «a bécsi 1873. évi világtárlatnak magyarországi kedvelőinek régészeti osztálya» című, «Magyarországi régészeti emlékek» II. kötet, II. részének 36. lapján. Majláth helyes olvasása szerint a *Scarabaeuson* ez áll:

«Thebának istene Amun-Ra mind a két életnek ura, a nap fija hatodik évi uralkodóját P...t Parassanföldén örök életben részesítsed.»

A Parassan szóra nézve ezt irtam: «az ötödik sorban, mely legjobban van fenntartva, melyen tehát a hieroglyphhek jól olvashatók, előfordúl valamely egyiptomi tájnak vagy városnak neve «Parassan».

Parassan nem egyéb Perzsiának egyiptomi nevénél;** az olvashatlan király neve is tehát oly perzsa királyé, ki Egyiptomon uralkodott; de itt a hieroglyphhek közt csakis a cartouche egyik végén, a repülő fecskére lehet biztosan ráismerni, a többi betű le van koptatva; talán a cartouche közepén bagoly = m) betű volt s így a királynevet Kambat, vagyis Cambyzes-nek olvashatni?

A kérdéses festmény jó német munka, szárnya volt egy nagyszekrényű oltárnak s így a fatábla mindkét oldalán be van festve; egyikén elő van adva Krisztus levétele a keresztfáról, másikán a Krisztus gyermeknek bemutatása a

* L. «Die Liszkovaer Höhle im Barát-hegy (Lipt. Comit.)» v. L. von Lóczy, Budapest 1878.

** L. Brugsch «Geschichte Aegyptens» 1877. Lipse 248. l.

templomban, amaz a passio, emez a szűz életéből vett suitehez tartozik; mindkettőn hat-hat alak van festve. A fel-fogás és a technika rokon a kassai Wolgemut-féle oltárnak képeivel; miért is e mester műhelyéből kikerültnek hihetjük. Barabás utitársam szíves volt a képet-összehasonlítás végett a kassaiakkal levázolni. Különben is a kép, nemzeti képtárunk számára megvételre van ajánlva; a fővárosba már meg-érkezett és az újabb bővebb összehasonlítás is megerősíti első véleményemet. Az okolicsnai zárdában előfordul az 1489-diki évszám. Hír szerint a szepesi püspök képtárában is van az okolicsnai zárdából származó hasonló stílusú kép.

A *Liptó-Sz.-Miklósi* r. k. templom f. é. tavasszal le-égett. A hajó és szentély egészen be van földve, de nincsen még beföldve a torony. Ide stíluszerű sisakot kellene rakni. E templomot (valamint a sz.-andrásit is,) tüzetesen leírta Myskovszky tanár az «Archaeologiai Közlemények» XI. köt. II. füzetében; idézett is egy okmányt, mely szerint e templom már a XIII. században épült. Ezen okmány, melyet Myskovszky nem adott, s melyet Majláth Béla szíves volt velem közölni a következő:

... Super terra quatuor aratrorum que contiguatur terre latinorum, et ex alia parte adjacet prope terram comitis Mathe, que nunc Zenth Miklos vocatur, apud manus regias habita, Item Petrus filius Philippus exhibuit nobis quoddam privilegium Domini Bele Regis super collatione eiusdem terre quatuor aratrorum cum loco curie et Ecclesie quam idem Dominus Bela Rex Marcus de Lipto et Nicolao filio eiusdem perpetue contulit possidendum sub anno Domini Millesimo ducentesimo sexagesimo octavo, regni autem sui anno trecesimo tertio emanatum efficax et verum. (Eredetije a liptómegei levéltárban, közölve a «Tört. tár» IV. kötetében is.)

Összhangzatban ezen korszakkal a templom egész elrendezése szigorú, az egyszerű keresztboltozat is még igen egyszerű, csak leszelt gerinczeivel. Az ablakok mindenütt még félkörben zárva, sőt a mellékesen túlemelkedő

fő hajóban egészen kerek idomuak. Van e templomban két régi szárnyoltár, vannak még csak kis részben lehámozott falképei és van egy pompás, ép casulája is.

A *kézsmárki* r. k. parochialis templom kevésbbé ismeretes, pedig hazánk e nemének legnagyobbjai közé tartozik; magában a templomban ezen évszámok fordulnak elő:

a déli mellékhajóba vezető ajtó fölött . . . 1446

a déli mellékhajóba vezető nagyobb kapun 1494

egyik díszes fastallumán 1469

más fastallumon 1518

a bronze keresztelő medenczén 1472

1444-ben Gergely milkovi püspök 70 napi indulgentiát hirdet azok számára, kik a *kézsmárki* sz. kereszt című egyház építésére szükséges építészeti anyagot szolgáltatnak, és

1465-ben Zápolya Imre, Péter plébánosnak 8 ftot. elenged, melyet egy malom utáni bérként kellett fizetnie.*

A templom *három hajós*, kevésbé magasabb főhajóval, azonban ebben nincsen ablak, tehát az egyházat még a *csarnok-templomok* sorába tehetni; déli mellékhajója sokkal szélesebb az északínál, amaz 5·92, ez csak 4·62; a főhajó pedig 11·59 méter széles. A déli mellékhajót négy nyolczoldalú pillér választja el a főhajótól, az északit csak három; mert a középső torony nem épen a templom közepére, hanem valamivel észak felé van állítva. A hajó egész hossza 2½ egységet, a szentély 2 egységet mér, tehát az egész templomnak egész hossza ürben 4½ egység = 52, 155 m. vagyis 37·97 bécsi hüvelykkel sorozva valamivel több 165 bécsi lábnaál. Szentélyének nagy hossza és a hosszahajó kurta volta az utóbbinak inkább széles tekintetet szerez. *A szentély a nyolczszög három oldalával van zárva.*

Megfelelőleg a hazánkban csak kevésbbé fejlődött *pillér* alakzásnak a *kézsmárki* pillér tekintete is inkább durva, kivált ha az ezek fölötti mesterkélts *csürlő*,- *háló*- és *csillag*-

* A két utóbbi adatot l. «Wagner Analecta.» I. 59. l.

boltozatot megfigyeljük, a támak is, melyek három kajáccsal ifjodnak, igen egyszerűek; annál czifrábbak a *kapu- és ajtó-béletek és mezők*; itt mindenütt már az egymáson keresztül nőtt faágazat van alkalmazva; csak az ajtóablák színes famarquetteriája mutat még jobb izlésre, míg a déli fő kapu szobrai (Krisztust, Máriát és János ev.) valóban rossznak kell mondanunk.

Jobbak ezeknél a szentély és mellékhajók gerinceit hordozó *gyámkőfejek*, ketteje parókás, egyike nyelvét kiölti, másikának physiognomiája kipedrett bajszával valóságos magyar typust mutat. Más gyámkővön a két keresztezett kardot, fölöttük koronát, alattuk aranyos ötszirmú arany rózsát kék mezőben, tartalmazó városi címer látható. A boltgerinczek egyszerűek ugyan, hanem nélkülözik a pálczatágot és kettős vagy négyes kivájásukkal késő korra mutatnak. Ilyenre utalnak az ablakok halhólyagos mérművei is.

A magasra emelkedő, a templom nyugatán álló *torony* négyszög alakját megtartja egész emelkedésében; durva dísznélküli építmény, alól résekkel, de még felebb is csak keskeny ablakkal ellátva, sisak helyett oly újabb korú czifrázattal végződik, minőt gyakran találunk a Szepességen és minőt közösen birnak e tornyok a lengyelországiakkal.

E torony mellett van egy alacsonyabb, hanem vaczkosabb *harangtorony*, minő szintén a felföldön a templomok mellett gyakran szokott előfordulni és minőt szokás volt renaissance stýlben építeni; ez is sisak helyett apróbb építkezésekkel végződik. Vannak azon jó renaissanceféle sgraffito-rajzok.

Becsesebb a templom építményénél, az abban álló szentségház, régi oltár, keresztelő-medence és pár stallum.

A *szentségház*, tabernaculum, szokás szerint a szentély evangelium, az az északi fala mellett áll. Öt emeletes, alapidoma az első, második és harmadik emeleten a szög alatt álló négyeg, a negyedik emeleten a négyeg egyenesen, az ötödiken a négyeg ismét szög alatt fordul a nézőhez.

Az első emelet magassága 2.63 m , a másodikba nyílik a szentség kiállítására szolgáló szekrény, négy töve mellett apostol szoborkák állanak kis oszlopkán, ezen emeletnek magassága 1.20 m ; a harmadikon négy wimperges tám egy erősebb oszlopkát vesz körül, melyen a negyedik emeleten a szűznek és gyermekének szobrát látjuk. A harmadik emeletnek magassága 1.70 m , a negyediké 2.17 m , az ötödiknek magassága sisakjával együtt 3.54 m . A szentségháznak egész magassága tehát 11.24 m s úgy tetszik, mintha magasságának meghatározásánál a templom egységét vették megközelítő alapul. Dicsérendő ezen építménynek egyszerűsége, könnyűedsége, mondhatnám átlátszósága, az egésznek pyramidalis ifjodása fölötté tetsző és kecses.

A *főoltár* több szobra még a régi, régiek még a szárnyak képei is, hanem borzasztólag átfestvék. A szobrokat részben valamint a rakvány architecturáját is kiegészítette Klimkovics Flóris kassai szobrász.

A hosszahajó két *régi oltárának* jobbika a déli mellékhajóé, melyen az alakok igen gazdag és jól festett szövetekben ruházták.

Dicséretre méltók az orgonakarzat alatti *faülőszékek*, melyeken a fennidézett 1469-dik évszám fordul elő. Mind-egyik szék hátlapján van csinos halhólyagos mérmű és e fölött egy-egy csinos Wimperg. A felírás így szól: «Hoc opus fecit mag(i)ster Symo(n) anno domini mils-o quad-simo sexagesimo nono.»

Igen érdekes a bronz-*keresztelő-medence*, mely szembe-tünőleg hasonló a löcseihez s így feljegyzett 1472-dik évszámával a löcseinek keletkezési korát is meghatározza, ellenkezésben azok nézetével, kik a löcseit román korúnak tartják. A hasonlatosság kivált a mindkettőn előforduló Péter és Pál domborműves mellképen annyira felöltő, hogy itt közvetlen másolásról szólhatunk.

Érdekes e templomnak egy *ereklyetartója* is monstrancia alakban. Maga az ereklye azon helyet foglalja el, melyen rendesen az ostya van elhelyezve.

Van ezen egyháznak pár lakatos munkája is u. m. karos- és földön álló gyertyatartója, egyszerűen, hanem derekasan kovácsolt munka.

E templomot 1869-ben Vajdovszky János, (ki akkor Kézsmárkon káplán volt) vezetése alatt restaurálták; a kivitelben nagy érdeme van Weisz Gusztáv Adolf igen ügyes faragónak is. A sekrestye ajtaja fölötti, ide vonatkozó chronosticon ez :

sanCtae CrVCJs basILICa
IVgI IpsIVs honorI
praesVL ea pJestate LaDIslaI zaboIszki
InstaVrata
faVente VotIs CIVItate
popVLoqVe fIDeLI.

A Tököliek vára Kézsmárkon ma már csak romot képez, a lakosztálynak csak egyetlen fala maradt fenn, mely a várudvart környékétől elkülöníti. Egyedül a kaputorony áll még, hanem ez is igen megkárosult állapotban és a kápolna, melyet újólág Weisz Gusztáv Adolf elég ügyesen restaurált. Szándéka a Kárpát egyletnek a tornyot restaurálni és az alakítandó kárpáti muzeum helyiségeül felhasználni. A várnak keletkezése a középkoron már innen fekszik; a tornyon az 1628-dik, a kápolna falain az 1657 és 1658-dik évet olvassuk.

Az idézett keletkezési felirathoz képest a kápolna stylje már is a barok styl, mindazáltal a stuccotól és a falképektől még nem tagadhatni a gazdagság tekintetét, melyet Tököly István bőkezűségének köszön. Van e kápolnában egy régibb csinos renaissance styllü ülőszék, melynek 1544-dik évszáma Laszky idejére utal, és mely talán egy régibb kápolnából tétetett át jelen helyére.

Meglátogattam a hazánk szélén fekvő úgynevezett vörös kolostort, hova, valamint Kézsmárkra úgy ide is Badányi Mátyás, a haligóczyi barlangnak felfedezője elvitt. A barlang

nem messze fekszik a vörös barátok kolostorától; ez neve a nép száján, tulajdonképen pedig «a korona hegy alatti zárda, claustrum submonte coronae» s így értelmezendő a hármas hegy fölötti korona és e fölötti keresztből álló czímerének négy betűje E. C. M. C. is, az az Ecclessia Carthusianorum (Camaldulensium) Montis Coronae. E zárda vadregényes völgyének csaknem egész torkát foglalja el, északi oldalán csak az igen sebes, itt már jelentékeny nagyságú Dunajecznek, délién keskeny kocsitnak maradt helye. Túl a Dunajeczen fekszik Galliczia s a zárda fölött emelkedő koronahegy és annak folytatásaként oly hegyláncz, mely a kárpátokat kisebb mérvben mintegy ismétli. A zárda nyugati oldalán százados hársfák, keletin a közel Smerdzsonka nevű fürdő emeli a völgynek regényes tekintetét. A zárda és környéke az eperjesi görög püspök és káptalan tulajdona. Jelenleg csak főerdész lakja; de a templomot és a gazdasági épületeket az uraság meg lehetős állapotban tartja fenn; csak a barátok egyes czellái és a soha ki nem épített xenodochium mindinkább enyésznek.

A templom osztatlan hosszhajóval és egyenes zárású szentélyvel van ellátva, északi oldala mellett emelkedik tornya, nincs nyugati, hanem van déli és északi bejárata; mint késő csúcsíves stílus, csakis a XV. század második felében épült fel. Belseje igen egyszerű; de van czopfós oltára előtt mintegy más kisebb oltár, mely fölött kör alakban Rubens compositióira és előadás módjára emlékeztető és a három bölcs tisztelgését ábrázoló igen jó kép látható; hosszszentélye mindkét oldalán egy-egy sekrestye féle-helyiség fekszik.

Meglehetős ép a refectorium is, melybe a barátok csak ünnepek alkalmával gyülekeztek közös ebédre; háló boltozattal van fedve, melynek minden osztályában barokk alak látható. Falai ki voltak festve, egy helyen vérfoltos emberlábakat vehetni észre.

A mellék- még későbbben emelt-épületben egyes cellák láthatók és a zárda gyógyszerháza; itt a fölírat ez: *Hic opus hic labor*», más helyeken «*Silentium*»; mert hiszen a barátoknak nem volt szabad, külön engedelem vagy meghatáro-

zott időn kívül, egymással társalkodni. Sőt mindegyikük külön házikóban lakott. A templom északi oldalán t. i. volt nagyobb kert (más példányokban keresztfolyosó, de ennek itt semmi nyoma), mely körül feküdtek a külön czellák. Ezek állanak egy keskeny sikátorból és annak egyik oldalán egy keskeny ima- és alvó helyből, másikán szerszámkamrából és árnyékszékből; a sikátorból az egyik kamrába ablak nyílt, melyen át a sovány eledelek szolgáltatottak. Az épületke hosszirányában nyúlt el a czellákat elválasztó kertecske, melyben a barát magányosan dolgozott és ásta saját sírját; «Memento mori» volt a barátok köszöntése. A czellákon túl, ezek és a körfal közt ismét hosszúkás kertecske volt. Van még nyolcz ilyen czellának romja; csak egyikének elrendezésére világosabban ráismerhetni; mert disznóóllá alakították át. A prior-nak czellája a többinek közepén áll s azoktól kis toronykával oldalán van megkülönböztetve. A tulajdonképi zárda, clausura előtt van két nagy gazdasági udvar. A mostani déli körfal későbbi eredetű, mint ezt több rendbeli felirata tanúsítja. Itt olvassuk, hogy ezt Rákóczy Pál de Felső-Vadas és Nemesani Mátyás 1680-ban építtette. Sőt előfordul itt mint újítási év az 1754-dik is.

Ezen zárda azért igen nevezetes, mert hazánkban az egyedüli, mely elég világosan mutatja a karthausi kolostoroknak elrendezését és felosztását magánczellákra.

—

Lőcse régi emlékeinek monographiája rövid idő mulva a «Monumenták» III. kötetének II. részeként fog megjelenni; miért is ezekre nézve csak kettőt kell megjegyeznem. A hajdan a paroch. templomban felaggatott, vagyis az orgonakar alatti faszékekre főlsegezett régi kárpitot, további rongálása elkerülése végett, a prépost kérésemre levétette és most magánál őrzi. A gymnazialis templom orgonája mögött préselt polychrom bőrkárpitot legujabban fődöztek fel, mely jelenleg ama templom melletti káptalanházban van eltéve, hol azt nem könnyen láthatni. Mindkét tárgynak

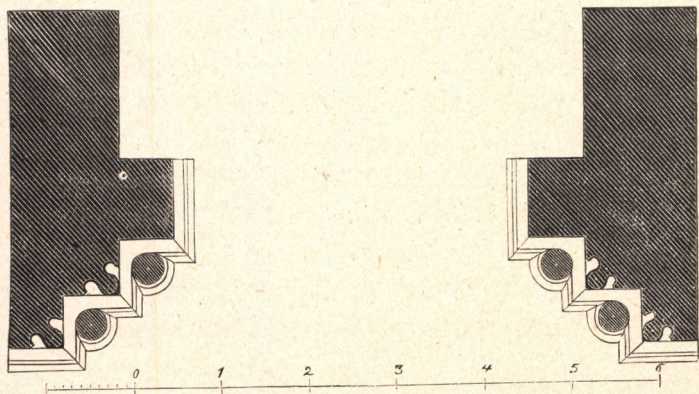
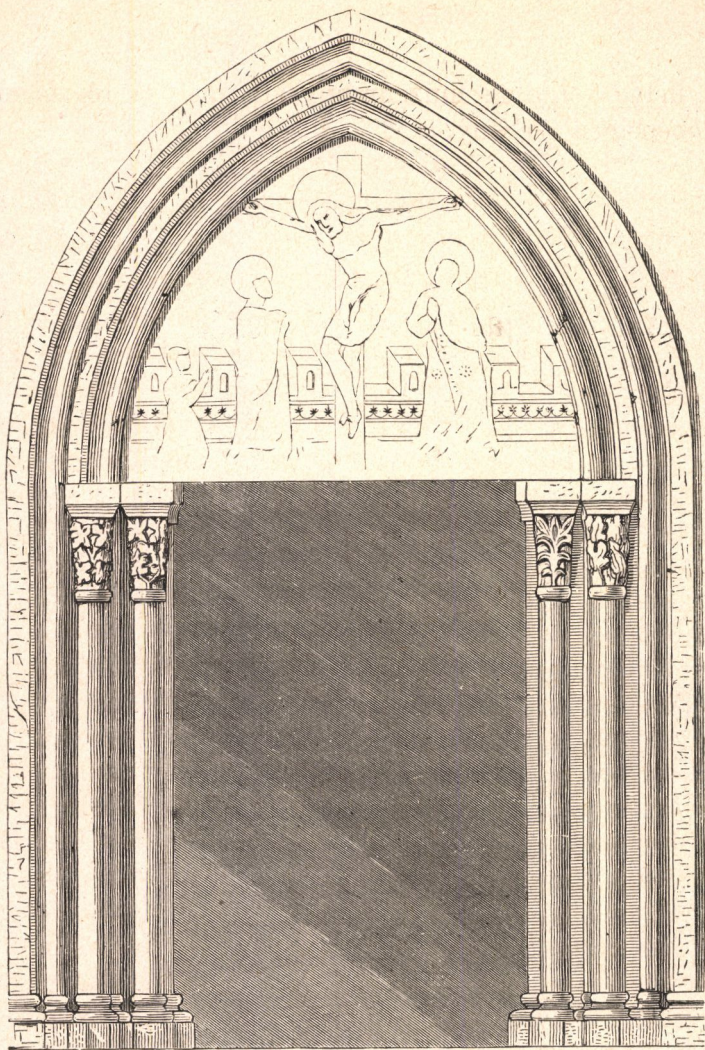
jobb helye volna n. muzeumunkban, mely a régiségek e nemében igen szegény.

Duhony, a zsegrai plébános bámulatos fáradságának és türelmének sikerült a *zsegrai templomnak* csaknem valamennyi falképét a meszelés alól tollkéssel megszabadítani. Fölötte érdekesek jelképes jelentőségük miatt; a szentély boltozatán láthatók, melyeket Vajdovszky János az «Arch. Értesítőben» (I. XI. kötetének, 1877. évfolyamának 178. s. k. l.) tudományosan magyarázott. E falképek, tárgyukra nézve, hazánkban páratlanok s ezért, valamint régiségük miatt, fentartásuk fölötte kívánatos.

Itt adom a zsegrai templom déli kapujának rajzát. A csúcsív mezejére festett keresztfa későbbi a szentély falképeinél és mégis inkább elhalványosodott. Mindazáltal még a térdelő donatorra ráismerhetni. A két belső oszlop semmi részben nem támasztja az archivoltot, hanem csak is az ajtómezőt. A kapu, minden egyszerűsége mellett díszesnek mondható. Ez a kis igénytelen templomka legcsinosabb építészeti részlete, mely máris a csúcsíves styl első szigoru korába tartozik, míg az épület többi része még az átmenet módját mutatja.

Kassán sz. Erzsébet templomának tatarozását jó folyamatban láttam; jelenleg a szentély károsult köveinek ujakkali helyettesítésén dolgoznak. A nagyon megrongált déli előcsarnok részben való lebontása okából felépített állvány a földtől egész tetejeig készen áll. Felmérték és lerajzolták a templom alaptervét, hossz- és kereszt-szelvényét és külsejét mindnégy oldaláról, sőt Steindl tanár tatarozási tervét is nagy részben már elkészítette; de elkerülte figyelmét az egyház alatt levő altemplom, az épületnek ezen legrégebbi része; ezt kellene a sok itt eltemetett és elfalazott hulláktól kitisztítani és eredetiségébe visszahelyezni. Ugy szintén kívánatos a kassai domonkosok temploma régi nyugati kapujának megnyitása is, mely még mindig elfalazott,

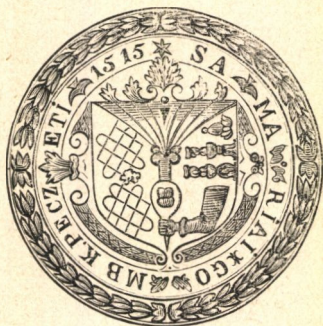

daczára, hogy annak kiszabadulását a mostani priornak elődje megígérte. Mindkét tekintetben a kassai püspök teheti meg a célra vezető lépéseket.

Henszlmann Imre.

A samarjai gombkötő czéh pecsétje.

Már volt alkalmam e lapok hasábjain közölni a pozsonyi gombkötő czéh pecsétjét 1695-ből, jelenleg a Pozsonyhoz közel fekvő Samarja városi gombkötők pecsétjét mutatom be, mely amannál 160 esztendővel régibb s első szempillantásra ahoz csaknem egyenlőnek mutatkozik. Van ebben is kalpagba való kócsagbokréta, melyet egy kéz tart, vitézkötés, mentezsinórzat, gomb, mindkettő teljes köralakú,

egyenlő nagyságu s mindkettőt bábérkoszorú veszi körül. A rajz és metszésbeli ügyesség mindkettőn eléggé fejlett — de különböznek egymástól abban, hogy mint mondtam, a samarjai 160 évvel régibb, s hogy a pozsonyinak körirata latin szövegű a samarjai pedig magyar s így hangzik: SAMARIAI GOMB K. PECZETI 1515. A tárgyak be-

rendezése a pozsonyinnál csinosabb; a pecsét közép része azonban ennél teljesen elvesztette a pais alakot, míg a samarjai ezt megtartva már az által is régiesebbnek tűnik fel.

A samarjai gombkötők czéhe egyike a legrégibb hazai czéheinknek s keleténél régibb magyar pecsét csak három van ismertetve. Ohajtandó, hogy különösen régi magyar (netán XV. századi és XVI. századi) pecséteiket az illető városok és czéhek akár közlővel, akár e lapok szerkesztőségével közölni méltóztatnának.

Deák Farkas.

Régészeti irodalom.

A műveltség fejlődése Magyarországon. 889—1849. Irta Dr. Kerékgyártó Árpád, kir. tud. egyetemi tanár. I. Középkor 889—1526. 1. és 2. füzet. Budapest, 1876.

Az egész mű ára 3 frt.

A fönt czímzett munka az egyetlen irodalmunkban, mely a művelődéstörténetet egészében, rendszeresen öleli fel. A munka szerzője ismert nevű, ki már 1859-ben egy nagyobb alapú ilyfajta mű írásába fogott, de nem fejezte be azt. E munkálat röviden, de most már bevégzett műben tárgyalja fölvezt tárgyát. Sajnos, hogy — bár az I. füzet 1876-ban jelent meg — mindeddig sem bírjuk az egész munkát, s így csak vázlatosan szólhatunk hozzá.

Szakszemponctunkból tekintve, a bennünket illető részek: fegyverzet, műipar, művészet, a történeti adatok összegyűjtését illetőleg, kielégítők, de határozottan föl kell szólalnunk az ellen, hogy történetiróink az Archaeologia terén tett újabb fölfedezéseket teljesen ignorálják. Fölteszszük szerzőről, hogy az archaeologiai újabb műveket jól ismeri. Az az eljárása pedig, hogy a kútfőket nem idézi lapszám szerint, némileg menthető, minthogy e munka csak kézikönyv, compendium akar lenni, s ez talán megbővíti vala a munkát.

A tárgyalási modor, a rendszer ellen is lehetne kifogásunk, de az alaposság, a lelkiismeretes kutatás s világos irány határozottan a jó munkák közé emelik.

Ismételve megjegyezzük, hogy ezúttal csakis általán akartuk e művet olvasóink figyelmébe ajánlani, a részletes ismertetést a teljes munka megjelenésére tartván fenn.

X.

A délszláv akadémia évkönyveiben megjelent régészeti értekezések.

A horvát testvér nemzet zágrábi akadémiaja, vagy mint hivatalos czímmel neveztetik a «délszláv tudományos és művészeti akadémia» főnállásának tizenegy éve alatt valóban dicséretre méltó kiadványokkal gazdagította a különböző tudományokat. Különösen évkönyvei (Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti), melyekből eddig 42 kötet

jelent meg, változatos tartalmú és Magyarországra nézve sok tekintetből érdekes értekezést tartalmaznak. Szaktudományunk szempontjából azonban sajnálatos, hogy az Akadémia a pusztá történelemre fekteti a fösúlyt, a történelmi segédtudományokat pedig és különösen a régészetet, melyre nézve a délszláv országok (pl. Dalmatia) valóban classikus föld, igen kevés figyelemre méltatja. Így az említett évkönyvekben megjelent néhány száz cikk között csak hét régészeti találatot, melyek rövid ismertetése jelen soraim föladata.

Az első archaeologiai értekezés, melylyel itt találkozunk, Ljubics Simon, a zágrábi muzeum igazgatójának «Archaeologiai jegyzetek» című rövid cikke (Rad stb. I. köt. 164. l.), melyben tizenkét Dalmátiában talált római föliratot ismertet, és az ezeken előforduló chronologiai adatokból azt következteti, hogy a legio XI. Claudia Krisztus után 6—69-ig tanyázott Dalmátiában.

A XIV. kötetben a délszláv akadémia elnöke Dr. Racski Ferencz igen alaposan értekezik a legrégibb dalmát és illyr érmekről. A szerző e cikk első részében röviden ismerteti az ó-korban uralkodott valutákat, és ezekkel összehasonlítván az Apoloniumi és Dyrrhachiumi érmekeket, azon eredményre jut, hogy ez utóbbiak kezdetben a perzsa ezüst-statér valutáját követték; később pedig (a peloponezusi háború idején) a korinthusi, és végre (228. Kr. u.) a római valuta lett uralkodóvá. — A cikk második részében ismerteti a dalmát és illyr pénzverdéket: Dyrrhachium, Apolonia, Korkyra, Pharos, Issa és az eddig még kétes Herakleát; és az ezekben vert érmekeket. Ő itt sok új és érdekes adattal járul e helyek éremisméjéhez. — Végre a harmadik részben az érmek vegyületéről és súlyáról beszél; említi, hogy dalmát-illyr arany-pénzek nem léteznek; hogy az érmeken előforduló föliratok mind görögök, és hogy általában ez érmek a görög érmek nagy családjába tartoznak. Ez értekezéshez három meglehetősen jó könyomatú tábla van mellékelve.

A Rad XXIII. kötetében a magyar akadémia levelező tagja Kukuljevics Iván «A római Pannonia» cím alatt Pan-

nonia földrajzát és műveltségi állapotának leírását adja. Érdekes ez értekezésnek a pannon vallásra vonatkozó része, melyben a szerző a pannonok különféle isteneiről (Latobius, Jarmogius, Sedatus, Laburus, Chartus stb.) sok adatot összeállított. Különben az egész cikk nem egyéb compilaciónál. Pannonia térképe Mommsen nyomán van mellékelve.

A XXVI. kötetben Ljubics S. és Raeski F. értekeznek egy Signben talált, Branimir horvát fejedelemre vonatkozó 888-ik évi latin fölíratról.

Egy praehistoricus cikk is találtatik az évkönyvekben (XXXIII. köt.) Dr. Sulek Bogoszlav tollából «Az ember legrégibb nyomai» czim alatt. A szerző igen hosszadalmasan a természettudományi és ősrégészeti irodalom alapos ismeretével, értekezik először az őstörténet forrásairól, különösen a geológiáról, azután áttér Boucher de Perthes és utódainak működésére; leírja az őskori régiségeket és ezek lelhelyeit, az őskori emberek életmódját stb.; értekezik az emberi nem régiségeiről, és végre szólván az emberi nem jövőjéről, e szavakkal végzi be cikkét: «én ezekről csak azért szóltam, hogy az olvasó tudja, miszerint az emberiség még nem érte el azon határt, a hol föl van írva: eddig és nem tovább!»

A XXXIV. kötetben Ljubics védelmezi azon szerbarany pénzeket, melyeket 1873-ban Simics J. A. prizreni kereskedő Montenuovo herczegnek vételre ajánlott, és melyeket akkor Budapesten és Bécsben hamisaknak mondtak. Ljubics ez érmekeket határozottan igazaknak tartja. (!?)

Ugyancsak Ljubics értekezik az évkönyvek XXXVI. kötetében az 1875-ik február 16-án Zimonyban talált római aranypénzekről, melyek közt néhány igen ritka darab (pl. Julia Titi Coh. I. 388. 3; Coh. I. 385. 1. stb.) is találtatik. Ezen éremlelet jelenleg a horvát nemzeti muzeumban őriztetik. Ljubics értekezése német nyelven is megjelent ily czim alatt «Fund römischer Goldmünzen in Semlin etc.»

Az említett értekezéseken kívül még az évkönyvekhez külön mellékletül Ljubics ily czimű munkája adatott «Spicilegium monumentorum archaeologicorum in terris quas

Slavi australes incolunt repertorum. Zagrabiae 1876. 102. lap», melyről azonban mint külön műről más alkalommal fogunk szólni.

Boynychich Iván.

T Á R C Z A.

Érmészeti adalék. Bécs városa s a magyar pénzverés. Ismeretes az a szomorú pénzügyi helyzet, melyben hazánk, II. Lajos alatt, kivált végső uralkodási éveiben sínlődött. A pénzrosszabbításnak valóságos rendszere kapott lábra. A pénzverő-ipart jellemzi, hogy a pénzveréshez szükséges eszközöket nem Magyarországból, hanem Ausztriából hozatta. Az alábbi levél ez ügyben Bécs városa tanácsához van intézve s a megveendő eszközöknek vámmentessége fejében hasonló kedvezményeket ígér.

Ludovicus dei gracia Rex
hungarie et Bohemie etc.

Prudentes et Circumspecti nobis syncere dilecti. Hortamur, et rogamus vos, permittatis hominibus nostris, presencium exhibituris, vt nobis istic tartarum, tegulas et alias res atque instrumenta ad cusionem monetarum necessaria emere et pacifice, atque sine omni tributi a Thelonei solucione istinc per Austriam deferre possint. Vicissim autem nos quam pati sumus simile, vel maius ad vestram petitionem in Regno nostro annuere. Datum Bude feria secunda proxima post dominicam Quasimodo. Anno domini Millesimo Quingentesimo vigesimo quarto.

Commissio propria
domini Regis

Prudentibus et Circumspectis Mgn Civium Judici et Senatui Civitatis Wiennensis Nobis syncere dilectis.

(Eredetije Bécs városa leltárában Reg. 1524.)

Közli: Dr. Thallóczy Lajos.

Két régi magyar festész. Dr. Pulszky Károly legujabban egy „Az országos képtár kiválóbb művei“ czímű kis kötetet adott ki, melyben tárlatunk kilencz régibb remekművét a mostani tudománynak színvonalán álló itészeti módszerrel jelesen tárgyalja. A franczia, ha valakit különösen akar dicsérni, komoly férfinak nevezi s ezen

néven nevezhetjük, fiatalsága daczára, szerzőnket is. A tizedik kép nem tartozik ugyan a remekek közé, azonban mégis érdekes mint oly iskolának teremtménye, melyből képtárunkban még egyetlen példány sincs, a mi pedig még érdekesebbé teszi az, hogy Pulszky annak mesterében *panoniai Mihályban*, a XV. század egyik magyar festészára, ki Ferrárában dolgozott, ismer; végre legérdekesebb a szerzőnek azon logikai és művészetileg folyó vizsgálódása, melynek eredménye az érintett fölismerés.

Más újabb magyar mesterre figyelmeztet Ilg Albert «Kunsttopographische Reisenotizen» című a bécsi «Mittheil. d. k. k. Centr.-Commission» 1878. évf. III. füz. cikkében. A kitzbüchli (Tyrol) parochialis templom főoltárképét a XVII. században *Spielberg* festette. «A képnek színezete», ugymond Ilg, fölötté erélyes, felfogása nagyszerű s szép compositiója méltó XVII. századbeli olasz mesterre. *Spielberg magyar születésű*, festett Brünmben és más helyeken. — Legyen szabad kérdeznünk, vajjon a szakférfiak többet tudnak-e ezen különös figyelemre érdemes művészről. Vajjon ugyanazon *Spielberg-e*, kit Sandrart (ed. Volkmann VI. pag. 358.) említ? Azon *Spielberger-e*, ki Bécsben Sz. István, a minoriták, az ágostaiak sz. Orsola Himmelpforte-féle (hajdan Domonkosok) templomában működött, végre vajjon azon *Spillberger*, *Spillenberger*, sőt *Spiegelberg-e* (?), ki a göttweihi zárdában dolgozott? Ugy tetszik *Spielberg* a XVII. század második felében virágzott. H. I.

Révai Miklós és a heraldika. E napokban jelent meg Dr. *Bánóczi József* pályanyertes munkája Révai Miklós életéről. Az Akadémia nagy dicsérettel tünteté ki e jeles munkát, melyet valóban meg is érdemel. A sok érdekes részlet közül fölemlítjük azt, mely Révaira mint heraldikusra vonatkozik.

Révai 1874-ben igen sokat érintkezett Cornidessel, a budapesti egyetemen egykoron a történet és heraldika nagy tudományú tanárával. Révai mint sokoldalú tehetség csak hamar a heraldikára vetette magát és tanulmányozásába eredt. A «Hirmondó» 1784-iki folyamában ezt írja: «Vajha egyszer nálunk is kapósabb volna ez a gyönyörűsége tudomány! . . . . Majdnem minden nemzet gazdagon vagyon már ebben is. . . . Édes hazám javára buzgó szeretetem annyira ébresztgetett ugyan már engem, hogy Bécsben lévén, nemzetem kedvéért igyekeztem ennek a tudománynak rövid leírását magyarban is előadni. Fáradásom zsengeje tökéletességre hozatnék; ha a magyar főrend, szabad nemesség czimereit való

tétek szerint bírva és nékem megküldve, elébbre segítene jó igyekezetemben» (Bánóczi: Révai élete és munkai 83—4. l.)

Örökre fájlaljuk, hogy e nemes igyekezet nem valósúlhatott. Mennyire elébbre viszi vala egy száz évvel ezelőtt megjelenendett munka a magyar heraldikai tudományt! A műnyelv nehézségei java részben mellőzve lennének. De így is mint igyekezet, mindenkor érdekes marad, hogy heraldikusaink sorában Révai Miklós a nagy magyar nyelvész is helyet foglal.

Adorján.

Hazai tud. intézetek és leletek.

— *A m. n. muzeum érem-és régiségosztálya* f. évi szeptember hóban a következő tárgyakkal gyarapodott. *Ajándékok*: Luppá Pétertől Pomázról 1 drb. ezüst és 2 rézérem; *Ember Károly* joghallgatótól 1 db. római köztársasági ezüstdenár; *Grün Armin* tanulótól 1 db. ujjabkori érem; *Harsányi József* segédlelkésztől Loósról 1 db. II. Constantinus-féle kis bronzérem és 1 db. I. Ferdinand-féle ezüstdenár 1540-ből; *Schmidt Sándor* m. n. muzeumi ásványtári örsegedtől 1 db. mecklenburgi ezüst schilling 1796-ból; *Kiss István*-tól 3 db. római kis bronzérem (I. és II. Constantinustól), lelhelye Varsód, Tolnamegyében egy cserép urnában; *Horváth Simon* hadastyántól 1 db. ezüstérem; *Drágffy Nándor* plébánostól 1 db. II. Ferdinánd-féle ezüstérem Tarjából; *Hartmann Fülöp* reáltanulótól 2 db. római ezüst és bronz 4 db. vegyes réz- és 1 db. sárgaréz kegyérem; *Gránitz István* szabótól 4 db. XVII—XIX. századbeli ezüst és rézérem; *Pulszky Ferencz* muzeumi igazgatótól 5 db. XVI. századbeli különféle magyar ezüstérem; *Rolof Gyula* tanulótól 2 db. ujjabkori rézérem; *Petrits András* polgártól Szarvasról 1 db. tizforintos Kossuth-bankó, Dq. sor, 9167—62. sz.; *Varázséji Gusztáv* tanárjelölttől II. Lipót császár ezüst huszasának sárgaréz utánzata és egy kovás tűzszerszám pisztolyalakban, azon időben használva, midőn még a gyufa mai alakja ismeretlen volt; *Ferenczy György* segédlelkésztől Püspökiből 1 db. ezüstérem; *Mandl Armin* tanítóképezdésztől 2 db. ezüstérem; *Schwartz Bernát* földmivestől Duna-Vecséről 1 db. Probus-féle kis bronzérem; *Lehr Albert* tanártól 1 db. kőkalapács, átfurt ép példány, lelhelye Felső-Náva, Tolnamegyében; *Halavács Gyula* geologtól 17 db. különféle, bekarczott és benyomkodott díszítményekkel ékitett cserépedénytöredék egy eddigelé ismeretlen őskori lelhelyről, a Baniától (Szörénymegyében) délre fekvő „*Kraku-Ostara*“ nevű hegyesúcson, mintegy 100 □ méter

területén az ajándékozó által felásatva. *Csere útján*: 26 db. Aurelianus-féle bronz és ezüstbe mártott (numi tineti) római érem, melyek gyűjteményünkben nem voltak még képviselve. *Vétel útján*: II. Mátyás magyar király ezüst tallérja 1609- és 1620-ból, $\frac{1}{2}$ tallérja 1618-ból és 1620-ból; Mária Teréziára vonatkozó gúnyérem bronz öntvényben; a rumunyesi uradalom sárgaréz fizetési bárczája; két pár igen díszes zománczos ezüst kapocs, két középkori ezüst gyűrű, az egyik a bold. szűz (Immaculata), a másikon sz. György lovag van áttört műben ábrázolva; a veprováci római ezüst ékszerlelet tárgyai, u. m. ezüst fibula, egy $13\cdot3$ — $14 \frac{1}{m}$ átmérőjű nyakperecz, 3 ezüst karperecz szépen cziselirozva, egy bronz sodrony gyűrű, Hadrianus ezüstérme (Coh. II. 124., 198.), mely bronz füllel van ellátva és Licinius pater közép bronzérme (Coh. VI. 65., 107.); ezüst *födeles billikom* dúsan aranyozva, XV. századbeli munka; talpazatát nyolecz szirmú rózsa képezi, mely nem áttört mű, csak vak-áttörési díszítésű; a hasonlóan nyolecz nagyobb félgömb idomra, melyek fölött két sorban 8—8 kisebb félgömb foglal helyet, egy tizenhat élű, fölfelé karcsúbbá váló szár következik; a csomó (nodus) alatt, mely a kupával egybeolvadólag van kezelve, nyolecz nagyobb és 24 kisebb ezüst levél hajol ki egy csavart idomú huzal-korongra támaszkodólag; a nodus és a kupa nyolecz nagyobb és ugyanannyi kisebb halhólyag-idom (Fischblasen) váltakozó összeszerkesztéséből áll; a kupa külső szélén e körirat olvasható karcsú nagy betűkkel bevésve: DONA PRAESENTIS CAPE LAETUS HORAE ET LINQUE (így) SEVERA. TU SAPIENTUM CURAS ET ARCANUM IOCOSO CONSILIUM RETEGIS LYAEO. A billikom teteje nyolecz nagyobb és ugyanannyi kisebb üres félgömb-idomból van szerkesztve, stylizált levelekből és lecsüngő lombozatból alakított karcsú díszítmény ékesíti, ami által a fedél korona idomúvá válik; a levél- és lombdíszítmények mind ezüst színűek, a pokál többi része kívül-belül aranyozva s 3 helyen az augsburgi bélyeggel van ellátva; méretei: magassága $0\cdot47$, ebből a szárra $0\cdot135$, a nodusra és kupára $0\cdot144$, a többi a fedélre esik; a talpazat átm. $0\cdot115$, a kupáé fölül $0\cdot11$, súlya $48\frac{12}{16}$ lat. — *Vassisak*, köröskörül lecsüngő csipkés szélű sodronyhálózattal, mely nyakvédül szolgál; a sisak tetején egy nyílt csőrű turul-madár áll, az oldalakon pedig 2—2 lyuk van, melyeken át valószínűleg áll- és orr-véd volt erősítve; magassága $0\cdot23$, átm. $0\cdot19$, a lecsüngő sodronyszövet hossza (hátnál) $0\cdot32$, elül (a homlokra eresz-

kedő része) 0·04. — *Vas ing* sűrű sodronyszövetből; hossza 0·775, szélessége 0·63—0·65, felálló sűrűbb fonású gallérja 0·05 magas, ujjai végeik felé szűkebbé válnak, bőségük 0·16—0·22, az ing alsó széle 0·075 mélyen — 0·08 közönként — behasítva négyszögű díszít képez. — *Vas nadrág*, az inghez hasonló sodronyfonatból, hossza 1·05, ebből a lábszárakra esik 0·70, ezek a boka felé szűkebbé válnak s legalul 0·14 méternyire felhasítvák s kapocscsal összetarthatók (a kapcsok közül a balszáron egy még megvan), a szárok bősége 0·25, a bokánál 0·13; a sárgarézből font sávolyok (a lábszárakra kettő) teszik változatossá a sodronyszövetet; a lábszárak találkozásánál némi maradványok arra mutatnak, hogy zacsok idomú részlet, u. n. *Schambeutel* is volt alkalmazva. Különösen figyelemre méltó ezen sodrony nadrág, mely nemcsak muzeumban, de külföldön is ritkítja párját s az eddigi utánnézés szerint unicumnak tekinthető. Ezen teljes (csak a szokásos sodronykeztjük hiányzanak) középkori harci öltöny állítólagos lelhelye a Tisza medre Szolnok mellett. *Czobor B.*

— *A m. n. muzeum érem- és régiségosztályát* f. évi szeptember hóban 10-szeri nyitás alkalmával összesen 3029 egyén látogatta.

— *Muzeumi új berendezés.* A m. n. muzeumban a jövő nov. elején nagyobb mérvű rendezések fognak tétetni, a mennyiben a római teremben a tárgyak szakszerűbb rendben állíttatnak fel. E végből már is az ottani bútorok átalakítása s az ujak készítése teljes folyamatban van. Ugyancsak nemzeti intézetünk régiség osztálya egy új helyiséggel, a *nemzeti ereklye-teremmel* meg bővítették, melyben — a Deák Ferencz hagyatékán kívül, az eddig is a muzeumban őrzött többi nemzeti ereklyék, úgymint József főherczeg nádor helytartósági elnöki széke, Batthyányi Lajos miniszterelnök miniszteri támlásszéke, gr. Széchenyi István — fiától Bélától a muzeumnak átengedett — több rendbeli érdekes ereklyéi stb. fel fognak állíttatni.

— *A m. n. muzeum érem és régészeti osztálya*, az ambrasi gyűjtemény örétől, dr. Ilg Alberttől — azon érdekes I. Mátyás király féle domborművű arcképről kért gipsz-öntvényt, mely még alig néhány hónapja az említett bécsi gyűjtemény lomtárában fetrengett most pedig azon gyűjtemény egyik ékességét képezi.

— *A „Magyar n. Muzeum képes kis kalauza”,* melynek második kiadása az utóbbi években történt muzeumi változásoknál fogva már haszonvehetetlenné vált, a jövő tavasszal, az új rendezési

műveletek bevégezése után Hampel József osztályőr szerkesztése alatt harmadik kiadásban fog megjelenni.

— *A m. n. muzeum* legujabban sűrű érintkezésbe lépett a külföldi hason intézetekkel, így nevezetesen a bécsiekkel, a grácziival, stuttgartival, karlsruheivel, a S.-Germainei-vel stb., melyekkel részben könyvescserét eszközöl, részben gipszöntvényeket és pacskolatokat cserél ki. Utmutatásúl ajánljuk e csere-eljárást hazánk vidéki muzeumainak teljes figyelmébe.

— *A „Műrégészeti Kalauz“*, mely a maga idejében kiváló kézikönyvnek volt elismerve, a hazánkban azóta örvendetes módon megindult régészeti mozgalom folytán már is I. részére nézve elévültnek tekinthető, mi végből a m. t. Akadémia Arch. bizottsága annak újabbszerű kiadását határozta el. Az új kiadás valószínűleg az őskori részszel indíttatik meg, 68 táblával, közel 500 rajzzal illusztrálva. A munka megírásával az említett akadémiai bizottság dr. Hampel Józsefet bízta meg.

— *Aegyptologia. Henszlman Imre*, az egyetemen a művészet történelmét tárgyalván, jelenleg az egyiptomi művészetet adja elő. Ez előadások, a szerző által javítva, autographált kiadásban kézi használatra is megjelennek. Akik az illusztrációkkal ellátott ívek iránt érdeklődnek, ezeket 6 krajczárjával Dr. *Thallóczy*-nál (Budavár) megrendelhetik.

— *Régészeti társulat*. Az «országos régészeti társulat» alapszabályai a belügyminiszterium részéről megerősítették. November hó elején történik a megalakulás, s rá a működés megkezdetik. Eddigelő már két helyen is nyílt tere a társulatnak, hol működését megkezdheti: *Szarvason* és *Nagy-Körösön*. Az előbbi helyen *Haan Lajos* és *Zsilinszky Mihály* buzgólkodnak; az utóbb említett város derék közönsége és polgármestere a legszívesebben várják tavaszra a társulatot. F. hó 20-án a társulat id. jegyzője Dr. *Thallóczy* lerándulván N.-Körösre, ott a város közelében találtató rég. érdekű telepeket *Szentpétery* és *Deák József* urak társaságában tekint meg. Legtöbbet ígér az ú. n. *Szerhalom*, melyben már egy római gyűrűt találtak.

— *Horvát régészeti hírek*. A zágrábi horvát nemzeti muzum gyűjteményei, melyek eddig két bérházban voltak elhelyezve, a jövő tavasszal Zágrábban a Zrínyi-téren ujonnan épített díszes muzeumi palotába fognak áthelyeztetni. — *Zágrábban* sz. Márk régi goth ízlésben épített temploma Schmidt bécsi építész által stýlszerűen

restauráltatik. Az építész a délszláv motivokat igen ügyesen összeegyezteti a góth ízléssel; így a tetőt vörös, zöld, kék és fehér téglákkal födeti be, a mi a nézőkre igen kellemes benyomást tesz. A tető déli oldalán ily színes téglákból Horvátország és Zágráb városának czimereit rakták ki. A jövő évben a főtemplom stílszerű restaurációját is megkezdik. A zágrábi főtemplom sekrestyéjében Tkalsics Iván, a nálunk is ismeretes horvát tudós, igen régi falfestményeket fedezett föl, és azok nagy részéről az újabb vakolatot máris levakartatta. Az eddig látható festményeken Krisztus tanítványai körében ülve látható. B.

— *A szász-sebesi evang. algymnasium* értesítőjében *Reuschl* Frigyes az ottani ev. plebánia-templomot írja le 7 phototypiai ábra kíséretében. A leírás csak a leglényegesebb pontokra szorítkozik, de mint ilyent is ajánljuk az iránta érdeklődők figyelmébe.

— *Kárbavesszett lelet.* Az albertfalvi (Buda mellett) határban egy parasztember — mint halljuk — urnákat talált; de nem ismervén azoknak jelentőségét, összetörte s cserepeiket elszórta.

— *B. Nyáry* Jenő az aggtelki barlang régészeti monographiáját már befejezte. E napokban készültek el a hozzávaló fametszetek is, számszerint 217, melyeket ügyes rajzolónk *Kimnach* László rajzolt. A metszetek is kiválóan sikerültek. A mű mintegy 6—7 ívre fog terjedni, s az «Archeologiai Közlemények»-ben fog megjelenni.

— *Szilágyi Sándor*, a «Századok» jeles szerkesztőjét Ő Felsége a k. m. tudomány. egyetem könyvtárának igazgatójává nevezte ki. Midőn e szerencsés választást őszinte örömmel üdvözljük, nem mulasztjuk el abbéli reményünket kifejezni, hogy a könyvtárnak a régészeti szakirodalomra vonatkozó része ezentúl kiváló gondnak fog örvendeni.

— *Raaperger Lipót*, az országos levéltár derék kezelő-igazgatója hosszas hivataloskodása alatt több százra menő érdekes pecsétlenyomat-gyűjteményre tett szert, melyet — mint értesülünk — a m. nemzeti muzeumnak fog átadni.

— *Deák Farkas* munkatársunk jelenleg a m. n. muzeum régészeti osztályában a gyűjteményeket tanulmányozza, hogy azokról szakszerű történelmi s régészeti művet írjon.

— *Dr. Fejérfataky* László derék fiatal tudósunk a kassai dombról német nyelven tanulmányt ír, melyben e nevezetes hazai műemléknek a német irodalomban tűzetes megismertetését tűzi ki czélul.

— *Mykowszky Viktor* jeles régészünket s munkatársunkat a párisi világtárlaton kiállított „*Les monuments d'art du moyen âge et de la Renaissance en Hongrie*” című műve következtében a milánói tudományos és művészeti akadémia levelező tagjává választotta.

DINGRAFF GÁSPÁR,

lébenyi plébános f. hó 23-án, élete 62-ik évében meghalt. Nagy érdeme, hogy a régi lébenyi parochialis mintaszerű templomának restaurációját, mely folyamatban van, megindította és ernyedetlen buzgalommal elősegítette.

Külföld.

— *Olympiai ásatások.* A legközelebbi mult ásatási idény egy nevezetes lelettel fejeztetett be. Pausanias, az olympiai Hera templomában egy a gyermek Dionysioszt karján tartó márvány Hermes szobrot ír le. Ennek talapzat allja mellett, arczon fekvő, maga a szobor legnagyobb része május hó 7-kén, a templom szentség-kamrájából keletről jöve, jobbra, az éjszaki hajó második és harmadik oszlopai között megtaláltatott. A szobor felmaradt részei eléggé ép állapotban vannak; Hermes fejének még orrhegye sincs legkevésbé megsemmisülve. A szobor hiányai, az utána csakhamar feltalált részek által némileg kiegészítettek, s remélhetőleg a későbbi, illetőleg a jelen őszi-téli ásatási idény újabb leletei által az említett remekmű majdan egészen összeállítható leendő. Még hiányoznak: a Hermes alakján a fölemelt alsó jobbkar, a két alsó lábszár térdtől a talpazatlapig, és egy része a fatörzsnek, mely támul szolgált volt. Dionysosnak még a feje, jobbkarjának középső része, s balkarja nem került elő. A mű alakjai csak kevéssel mulják felül a természeti nagyságot. Hermes öltöny nélkül, teljes ifjúi szépségében tüntettetik fel. A belvederi Antinous módjára jobblábon áll, de máskülönben is külső tartása sokban a belvederi műre emlékeztet. Jobbkarját, könyökében egyenes szögben előre hajlítva fatörzsről pihenteti, melyet a karról festőiesen leömlő köpeny részben beföd. Az említett istenség zárt kezében bizonyos hengerded idomú eszköz látható, mely valószínűleg a hirnökből. Ezen balkarján ül a kis Dionysios, kinek lábszárait különös ruhanemű borítja, melle védistene felé van fordítva, jobbkezevel pedig annak balvállát fogja; hiányzó balkarját — Hirschfeld véleménye szerint — valószínűleg szőlőfürt után nyújtja, melyet Hermes jobbában tartott elébe.

Ezen fontos műemléket Treu György hírneves régész (Hirschfeld utódja az ásatások régészeti vezetésében) ismertette meg ily című művében: „*Hermes mit dem Dionysosknaben, ein Originalwerk des Praxiteles*“ stb. A szaktudósok egynémelyikénél azon kérdés merült fel legujabban: valjon az imént tárgyalt műreket melyik Praxiteles — a 400 év. kr. e. élt nagyapa, — ennek a 4. sz. közepe táján élt unokája, a világhírű művész, — vagy épenségesen ez utóbbinak (300 Kr. e.) unokája készítette? A szaktekintélyek túlnyomó része eddigelé a mű teremtőjének a nagy Praxitelest tartja.

— *Szoborlelet.* A «*Times*» tudósítása szerint Rómában, a tiberisi gát-építések alkalmával, a *Ponte Sisto* közelében a munkások egy óriási bronz szobor töredékeire találtak. A szobor valamelyik római császáré, s eredetileg körülbelül 9 láb magas lehetett. Műkivitele világosan mutatja, hogy a görög-római művészet fénykorából való. A legfinomabb korinthusi bronzból van öntve s erősen bearanyozva. A szobor megtalált részei: a jobb kar vállastól, lábai, öltöny redőzeteiből néhány nagyobb s mindegy 12 darab különféle kisebb töredék. A szobor többi reszeit, különösen fejét annál nagyobb érdeklődéssel és buzgalommal keresik, mert e mű ama császárok egyikének szobra, kiknek emlékeit a népdüh összerombolta s a *Tiberis*be vetette volt. A szobor karján két hatalmas kardcsapás látható, a kar felső része pedig valamely nehéz szerszámmal valószínűleg szekerezével van áttörve. Szakemberek nézete szerint az említett műemlék *Domitián* császár szobra.

— *Károly porosz kir. herczeg fegyvergyűjteményének* szakszerű megismertetése «*Die Waffensammlung Sr. k. Hoh. des Prinzen Carl von Preussen*» cím alatt, Solden kiadónál megjelenik. A már sajtó alól kikerült I. része a kritika általános dicséretével találkozik. A munka szövegét maga az illető gyűjtemény igazgatója Hiltl G. írja, illusztrációi Frisch N. műhelyéből kerülnek ki. Az első rész 21 levelet foglal magában.

— *A párisi világtárlaton* a m. n. muzeumunk részéről kiállított polgárdi tripos a szakkörökben oly nagy érdeklődést keltett, hogy már is két ottani elsőrangú képes lap kérte fel a m. n. muz. igazgatóságát hogy számukra az említett műdarab lemásoltatási jogát engedélyezze. Együttal Hampel József régiségtár-őr is fölkérte általuk, hogy a m. n. muzeum régészeti osztályának némely más érdekes darabjait is lemásoltatási szándékuknál fogva nekik kijelölni sziveskednék.

Sz.....y

Régészeti könyvtár.

1. *Az országos képtár kiválóbb művei.* PULSZKY KÁROLY. Eggenberger-féle könyvkereskedés (Hoffman és Molnár) Budapest, 1878. 64. l. 8 r. (egy rézmetszettel.)
2. *Hermes mit dem Dionysosknaben*, ein Originalwerk des Praxiteles, gefunden im Heraion zu Olympia. Im Auftrage der Direction für die Ausgrabungen in Olympia herausgegeben von GEORG TREU. Berlin, Verlag von Ernst Wasmuth, Architektur-Buchhandlung, 1878. 4. r. (13. l. és 2. tábl.)
3. *Keilinschriften und Geschichtsforschung.* Ein Beitrag zur monumentalen Geographie, Geschichte und Chronologie der Assyryer. Von EBENHARD SCHRADER. Giesen. J. Ricker'sche Buchhandlung 1878. 8-r. (Egy táblával.) Ára 14 mrk.
4. *Das älteste Menschen-Geschlecht.* Die Ergebnisse der neuesten wissenschaftlichen Forschungen über die Ur- und Entwicklungsgeschichte der Menschheit in allgemein verständlicher Darstellung von Dr. THOMASSEN. Neuwig & Leipzig. Druck und Verlag der J. H. Heuser'schen Buchhandlung. — K. 8-r. Ára 1,80 mrk.
5. *Musteraltd deutscher Leinstickerei*, gesammelt von JULIUS LESSING. Berlin, F. Lipperheide, 1878. 4-r. (43 tábl. 16 l. szöveg.) Ára 3 mrk.
6. *Reise nach der grossen Oase El-Khargeh in der Libyschen Wüste.* Beschreibung ihrer Denkmähler und wissenschaftliche Untersuchungen über das Vorkommen der Oasen in den alt-ägyptischen Inschriften auf Stein und Papyros, von HEINRICH BRUGSCH-BEY. Leipzig I. C. Hinrichs'sche Buchhandlung. 1878. n. 4-r. (1 térkép, tervrajzok és 26 táblával. Ára a táblákkal 48 mrk, nélkülök 10 mrk.)

TARTALOM: Magyarhoni őskori leletek külföldi gyűjteményekben. Dr. Hampel Józseftől. — Uti jegyzetek. Henszlmantól. — A samarjai gombkötő czéh pecsétje. Deák Farkas. — Régészeti irodalom. A műveltség fejlődése Magyarországon. 889—1849. X-től. — A délszláv akadémia évkönyveiben megjelent régészeti értekezések. Bojnychich Ivántól. — Tárcza: Érmészeti adalék, Bécs városa s a magyar pénzverés. Közli: Dr. Thallóczy Lajos. — Két régi magyar festész. H. I.-tól. — Révai Miklós és a heraldika. Adorján. — Hazai tud. intézetek és leletek. — Külföld. — Régészeti könyvtár.

Tamásfalva.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
» részleteit ábrázoló rajzlap	1

Telkibánya.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
--	---

Tentatartó.

Ezüst vertmű, Anna lengyel királyné arczképével, fénykép . . .	3
Mária magyar királyné arczképével, fénykép	1

Térkép.

Magyarország legrégibb térképét ábrázoló fénykép	1
--	---

Tissina.

Templom alaprajza, Gózon Imrétől	1
--	---

Torna.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
Tornai János siremlékének rajza	1

Tóthlak.

Templom alaprajza, Gózon Imrétől	1
--	---

Töltszék.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
--	---

Trencsén.

Várrom távlati rajza, színezve, Drahotúszky Ferencztől	1
--	---

Triptychon.

Oltárkép, 15-ik századi toskánai iskolamű, fénykép	1
--	---

Trocsány.

Fatemplom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
--	---

Turóc-Szentmárton.

Báró Révay Ferencz siremléke, fénykép, Szasszinek Ferencz küldeménye	1
Báró Révai Péter czimere, fénykép	1

Ugra-Szász (Erdélyben).

Templom alaprajza és pacsolás	2
---	---

Ujvár (Német).

Templom távlati és alaprajza, Storno Ferencztől	1
Ezen a lapon vannak még a szentábrahámi, badaacsonyi és hamuházi templomromok alaprajzai is.	

Ügöd (Nagy).

Templom távlati rajza, Cséplő Péter küldeménye	1
--	---

Vágbesztercze.

Podmaniczky Ráfael síremlékének rajza, Drahotúszky Ferencztől	1
---	---

Váradka.

Fatemplom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
--	---

Varannó.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
--	---

Velemér.

Templomrom távlati és alaprajza, Lipp Vilmos küldeménye	2
Ugyanannak távlati és alaprajza, Gózon Imrétől	2

Vigles.

Várnak távlati és alaprajza, Steindl Imre tanár növendékeitől	2
Lovagterem, most kápolna, nézete és metszete	2

Vilmány.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól	1
--	---

Visegrád.

A várrom öreg tornyának restorationális távlati rajza Schulek Frigvestől	1
Az öreg torony keresztmetszete	1
» » részleteit ábrázoló rajzlap	2

Viz-Lendva.

Templom alaprajza, Gózon Imrétől	1
--	---

Vizsoly.

Templom távlati és alaprajza, Myskovszky Viktortól 1

Vöröskő,

A várban lévő régi kályhának rajza, Werdenstetter Szilárdtól . 3

Zboró.

Templom távlati rajza, Myskovszky Viktortól 1

Vártemplom távlati és alaprajza 1

Zólyom.

Templom alaprajza, Steindl Imre tanár növendékeitől 1

» hossz- és keresztmetszete s oldalnézete 3

Keresztelő-medenczének rajza 1

Kehely, színezve 1

Várkapunak távlati rajza 1

A kapualj metszete és alaprajza 1

Várajtó részleteinek rajza 1

Zomborhegy.

A zárdának nézete 1690-ik évből, fénykép 1

Zsebóra.

Bethlen Gáboré volt, fénykép 1

Zsegra.

Templom távlati rajza, Myskovszky Viktortól 1

Zsolozsmakönyv.

Remekmivő kezdőkkel és keresztáldisztvényekkel, a győri székes-
egyház tulajdona, fénykép 4

Zsolna.

Templom távlati és alaprajza, Drahotúszky Ferencztől 2

Kápolna távlati rajza 1

Osszesen . . . 944 darab.

Kelt Budapesten, 1877. évi december 31-én.

Geduly Ferencz,
bizottsági titkár.

ÉRTESÍTÉS

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ VÁLLALATÁNAK PARTOLÓ TAGJAIHOZ.

A könyvkiadó vállalat 1878-iki évfolyamában ezennel szétkül-
detnek:

Az I-ső vagy történelmi sorozatból:

Macaulay: Anglia történetéből, a IV. V. VI. kötet, s ekként
ezen nevezetes munka teljesen befejezve lesz a pártoló tagoknak
kezei között.

A II-ik vagy irodalmi sorozatból:

Nisard: A francia irodalom története. Fordítja *Szász Károly*
I. kötet.

A III-ik vagy jog- és államtudományi sorozatból:

Pauler Tivadar: «Adalékok a magyar jogtudomány tör-
ténetéhez». Egy kötet. (Teljes.)

Carrara: «A büntető jog tudományos programja». Fordítja
Beksics Gusztáv. I-ső kötet.

A II. és III. sorozat előfizetői részére **Lewes** «A philosophia
története» III. (befejező) kötete és **Carrara** «A büntető jog tuo-
mányos programja» II. (befejező) kötete *okvetlenül* még a jelen évben
szét fog küldetni.

Az 1878-iki illetmények fejében tehát a bekötési díjakkal együtt
fizetendő:

Az I-ső sorozatért (3 kötet) 5 frt 20 kr.

A II-ik sorozatért (2 kötet) 3 frt 80 kr.

A III-ik sorozatért (3 kötet) 4 frt 20 kr.

A könyvkiadó vállalat felvirágzása érdekében egyuttal felkér-
nek a t. pártoló tagok, hogy ezen általános érdekű irodalmi és tuo-
mányos munkák terjesztésére hivatott vállalatot, — tekintve annak iro-
dalmi és közművelődési jelentőségét, — saját körükben ismertetni és
pártolására közreműködni sziveskedjenek.

Úgy a jelen folyamra, mint az ekkorig megjelent munkákra —
melyekről a lajstrom a mellékelt lapon látható — megrendelések foly-
vást elfogadtatnak. Előfizetési díjak, valamint a vállalatra vonatkozó
kérdőzések stb. a M. T. Akadémia könyvkiadó hivatalához (Aka-
démia épülete Budapesten) intézendők.

Budapest, 1878. június 1-én.

A M. T. Akadémia Könyvkiadó Bizottsága.

Jegyzék azon

„Archaeologiai munkák”-ról,

melyek a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó-hivatalában

(Budapest akadémia épülete) leszállított áron kaphatók:

Intézeteknek és esetleg egyéb megrendelőknek e munkák részletfizetésre is adnak

Archaeologiai közlemények. A hazai műemlékek ismertetésének előmozdítására kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Archaeologiai Bizottsága. I—XI. kötet. 1. füzet. Egy a II-ik kötethez tartozó 4-rétű képtáblaszszal. 1859—1876. Ára az I—XI. 1. kötetnek együtt véve 22 frt 60 kr.

Értesítő (Archaeologiai). A M. T. Akadémia Archaeologiai Bizottságának közlönye. 1869—1877. 8-rét.

I. kötet.	1869.	VI és 320 lap.	} Elfogyott	3 frt.
II. „	1870.	VI és 312 lap.		3 frt.
III. „	1870.	III és 324 lap.		3 frt.
IV. „	1870.	V és 328 lap.		3 frt.
V. „	1871.	V és 328 lap.		3 frt.
VI. „	1872.	VI és 320 lap.		3 frt.
VII. „	1873.	V és 316 lap.		3 frt.
VIII. „	1874.	X és 315 lap.		3 frt.
IX. „	1875.	XI és 318 lap.		3 frt.
X. „	1876.	340 lap.		3 frt.
XI. „	1877.			3 frt.

Henszlmann Imre. A székes-fehérvári ásatások eredménye. 9 rajztáblával. 1864. Nagy ívrét. 226 lap 2 frt.

Magyarországi Régészeti Emlékek. (*Monumenta Hungariae Archaeologica*). Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Archaeologiai Bizottsága. I. kötet. 1. és 2. rész. II. kötet. 1. és 2. rész. III. kötet 1. rész. 1869—1876. 4-rét. Ára a 3 kötet 5 részének együttvéve 18 frt.

I. kötet.

1. rész. Pécsnek középkori régiségei. I. rész: A pécsi székes-egyháznak építészete. Irta *Henszlmann Imre*. 1869. 97 lap. 6 képtáblával és számos fametszettel. 2 frt.
2. rész. Pécsnek középkori régiségei. II. rész. A pécsi székes-egyháznak domborművei. Irta *Henszlmann Imre*. 1870. 372 lap. 2 képtáblával és számos fametszettel. 2 frt.

II. kötet.

1. rész. Pécsnek régiségei. III. rész. Első és második függelék a pécsi székes-egyház magán-iratához és a pécsi ó-kereszttyén sírkamara. Irta *Henszlmann Imre*. 1873. 165 lap. 4 képtáblával és számos fametszettel. 2 frt.
2. rész. A bécsi 1873. évi világtárlat magyarországi kedvelőinek régészeti osztálya. Irta *Henszlmann Imre*. 1875—1876. 10 táblával és 277 fametszettel. 336 l. 8 frt.

III. kötet.

1. rész. Régi falképek Magyarországon. Irta *Dr. Römer Flóris Ferencz*. 1875. 170 lap. 13 többnyire színezett képtáblával és számos fametszettel. 8 frt.

Műrégészeti kalauz. Különös tekintettel Magyarországra. Írták **Dr. Römer Flóris** és **Dr. Henszlmann Imre**. Kiadta a M. T. Akadémia Archaeologiai Bizottsága. *Gr. Andrassy Manó*, *Gr. Sándor Mór*icz, *Br. Wenckheim Bela* és *Br. Podmaniczky Frigyes* urak költségén. 2 részben 2 frt 50 kr.

I. rész.

Óskori műrégészet. 154 fametszettel. Irta *Dr. Römer Flóris*. 1869. Kis 4-rét, V. és 134 lap. (Külön nem kapható.)

II. rész.

Középkori építészet. 250 fametszettel. Irta *Dr. Henszlmann I.* 1868. Kis 4-rét, 150 lap. 1 frt 25 kr.

+

50634

dupl.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESITŐ.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA
ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

SZERKESZTIK

Dr. HENSZLMANN IMRE és Br. NYÁRY ALBERT.

(SZÁMOS FÁMETSZVÉNYNYEL.)

XII. KÖTET. 1878. IX. FÜZET.

BUDAPEST.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

1878

A M. T. Akadémia könyvkiadó vállalata

1875—1877-iki folyamában megjelent munkák jegyzéke.

I-ső vagy történelmi sorozat.

Nyolcz kötet. Diszesen kötve. Ára 15 frt 20 kr.

- Macaulay.** Anglia története II. Jakab trónralépte óta. Fordította *Csengery Antal*. Második, átnézett kiadás. I. II. és III. kötet. Angol diszkötésben. A harmadik kötettől kezdve fordítja *Zichy Antal*.
- Carlyle T.** A francia forradalom. Fordította *Baráth Ferencz*. I. és II. kötet. Angol diszkötésben.
- Cartius E.** A görögök története. Fordította *Fröhlich Róbert*. I. és II. kötet. Angol diszkötésben.
- Hunfalvy Pál.** Magyarország ethnografiája. Egy kötet. Angol diszkötésben. (Teljes.)

II-ik vagy irodalmi sorozat.

Hat kötet. Diszesen kötve. Ára 11 frt 40 kr.

- ***Göthe** lyrai költeményei. Ford. *Szász Károly*. Két kötet egybe kötve. Angol diszkötésben. (Teljes.) Elfogyott.
- ***Nisard D.** Tanulmányok a renaissance és a reformatió korából. (Erasmus Rotterodamus. — Morus Tamás. — Melanchton.) Fordította *Vajda János*. Egy kötet. Ang. diszköt. (Teljes.) Elfogyott.
- Müller M.** Ujabb felolvasásai a nyelvtudományról. Fordította dr. *Simonyi Zsigmond*. Egy kötet. Angol diszkötésben.
- Boissier.** Cicero és barátjai. Ford. dr. *Csiky K.* Egy köt. Ang. diszköt. (Teljes.)
- Lewes.** A philosophia története Thalestól Comteig. Fordította dr. *Bánóczi J.* I. és II. kötet. Angol diszkötésben.

* Az elfogyott Göthe és Nisard helyett kiegészítéskül a következő három munka egyikét tetszés szerint lehet választani, ugymint: Lewes: Göthe élete. 2 kötet. — Pauler: Wessclényi összeesküvése. 2 kötet. — Kállay: A szerbek története.

III-ik vagy jog- és államtudományi sorozat.

Hét kötet. Diszesen kötve. Ára 11 frt 80 kr.

- ***Bluntschli J. C.** Az általános államjog és a politika története a tizenhatodik század óta a jelenkorig. Fordította dr. *Acsády Ignác*. Két kötetben. Angol diszkötésben. (Teljes.) Elfogyott.
- Gneist R.** A jogi állam. Fordította dr. *Takács Lajos*. Egy kötet. Angol diszkötésben. (Teljes.)
- Maine Sumner H.** A jog őskora, összeköttetése a társadalom alakulásának történetével, s viszonya az ujkori eszmékhez. Fordította, bevezette és jegyzetekkel kísérte *Pulszky Ágost*. Egy kötet. Angol diszkötésben. (Teljes.)
- Todd.** Az angol parlamentári kormányrendszer fejlődése és állása. Fordította *Dapsy László*. Három kötetben. Angol diszkötésben. (Teljes.)

* Az elfogyott Bluntschli helyett kiegészítéskül a következő három munka egyikét tetszés szerint lehet választani, ugymint: Lewes: Göthe élete. 2 kötet. — Pauler: Wessclényi összeesküvése. 2 kötet. — Kállay: A szerbek története.

Mind a három sorozat 21 kötetben diszesen kötve 38 frt 40 kr.

A jelen vállalatban megjelent munkák egyenként nem kaphatók, s csak előfizetés útján az aláírók, mint a M. Tud. Akadémia könyvkiadó vállalatának pártoló tagjai által szerezhetők meg.

Aláírások még folyvást, kívánatra részletfizetésre is elfogadtatnak.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA.

SZERKESZTIK:

Dr. HENSZLMANN IMRE és Br. NYÁRY ALBERT.

1878.
XII. KÖTET.

SZERKESZTŐSÉG:
ZERGE-UTCZA 23. SZ.

9. SZÁM.
NOVEMBER 30.

Ezen folyóirat megjelenik — augusztus és szeptember kivételével — minden hó utolsó napján $2\frac{1}{2}$ ivnyi számokban. Előfizetési ára a 25 ívből álló kötetnek 3 frt; egyes számok bolti ára 40 kr. Előfizetni lehet KNOLL KÁROLY Magy. Tudom. Akadémiai könyvtárusnál (Budapest, akadémiai bérépület).

Magyarhoni őskori leletek külföldi gyűjteményekben.

Zürich.

Lándsacsúcs tiz van a zürichi magyarhoni bronzok közt. Megvan itt majd minden szokásos változatból néhány példány és néhány oly idom is, mely egészen sajátos és a rendes formától különvállik.

A bronzkori lándsák legfontosabb megkülömböztető pontja a szárnyak idoma. A szárnyak széle vagy egyszerű görbülettel domborodik ki, vagy alsó szélesbülő része felé kisebb-nagyobb behajlás által a görbület megszakad és a köpü felé erősebben kiszökő második görbület után éri csak végét. Az előbbi típusra a N. M. XIII. tábláján a 18—31. számú lándsák sorozata nyújt mintákat; az utóbbira pedig az 51—63. számú példányok közt van elég jellemző.

Továbbá szembeszökők azon különbségek, melyek a köpü csúcsig terjedő és kidomborodó folytatványának különne mű díszítési módjai által támadnak.

Legtöbbször e gerincz egyszerűen díszítés nélkül kisebb nagyobb domborulattal kiszökik, néha egész hosszában hornyolatok futnak végig rajta és néha két felől és rajta is, leg-

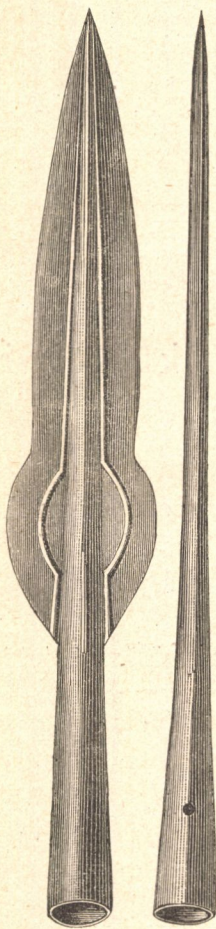
erősebb kiszökése vonalában zsinórtagféle díszek láthatók. Ily módon van díszítve az egyik zürichi lándsza, mely a 4. számú rajzokban szélesebb (a) és keskenyebb oldaláról (b) van föltüntetve ($\frac{2}{3}$ nagys.).

Csinos idoma és szokatlan hossza, mely túlmegy a 0.36-en, egyaránt érdekessé teszik e példányt. A N. M. lándsái közül egy (XIII. tábla 65. szám.) idomra teljesen összevág vele, csakhogy a szárnyak alsó kiszélesbülése nem szökik ki oly rögtön, mint amannál és nincs meg rajta a középső zsinórdísz; hossza valamivel nagyobb a zürichi példányénál.

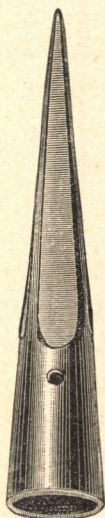
A szárnyak idomát tekintve még két darab tartozik e változathoz, bár itt a szárnyak széleinek említett behajlása kevésbbé határozottan van jelezve, mint a lerajzolt lándsánál.

A többiek közül csak egyet kívánok kiemelni, melyet különös idoma miatt itt rajzban (5. szám $\frac{1}{2}$ nagys.) is bemutatok. Ez oly sajátságos keverék idom, minővel a N. M. gyűjteményében is találkozunk. — (XIII. 1.)

Nincsenek két felől kiálló szárnyai, de oldalai ott, a hol a szárnyak volnának, lapítvák; egyébként csúcsba futó idoma van és van köpüje, mely két

a
4. ábra.

5. ábra.

felől át van lyukasztva. Hossza 0.125, alsó nyílásának átmérője pedig 0.022.

Egyéb fegyvernemekből csak négy bronz-csákányt láttam. Kettő közülök a szokásos idomot tünteti föl és pedig

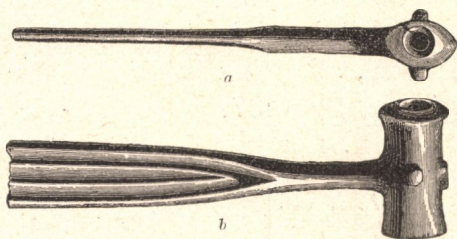

az egyik a nyulánkabb fajtából való (vsd. ö. N. M. XIV. 23.), a másik zömökebb (vsd. ö. N. M. XIV. 10).

Az előbbi hibásan öntött példány; egész hossza 0.2, a hüvely távolsága a tuskés korongtól 0.03; az utóbbin a túske csonka, egész hossza 0.196, a korong távolsága a hüvelytől 0.116. Jóval ritkább ezeknél egy csákány, mely a N. M. solti és szentendrei példányaival megegyező idommal bír. (N. M. XIV. 14. 15.)

Jellemző e változatnál, hogy a penge keskenyebb és körded éllel végződő, továbbá hogy nem korongban végződik a hüvely mögötti kar, de majdnem lapátidomba terjeszkedik, melynek széle tompa, hogy a hüvely rendes henger idomú és ninesenek kidudorodó szélei, végre hogy a hüvely, penge és lapáttag párhuzamosan futó hornyolatok által díszítvők.

A zürichi példány csak nagyságára és arányaira nézve üt el a nemz. muzeumi példányoktól, nagyságra közepett áll a kettő közt; egész hossza 0.25.

6. ábra. •

A másik, szokatlan idomú csákányt rajzban is közlöm. (6. szám *a*, *b*, $\frac{2}{5}$ nagys.) Pengéje csonka; minő lehetett a N. Muzeum analog példányán látni, melynek pengéje meglehetősen ép. (N. M. XIV. 1.) A zürichi mindössze abban különbözik a budapestitől, hogy a hüvelye hosszabb; de itt is ott is a hüvelynek csak egyik szélén van karimája; egyéb közös sajátságaik, hogy a penge hengerded idommal indul ki a hüvelyből, csak utóbb lapul és e lapos részén hornyolatokkal ékes s továbbá mindkettőn a hüvely külső lapjából apró csücskök állanak ki. A zürichi példányon a hüvely laposra van nyomva és a hátra felé irányuló tag letört. Méretei ezek: a penge hossza 0.12; a hüvely hossza 0.045, a hüvely üregének a felső szélén legnagyobb átmérője 0.023.

A korong és hengerded idomú tekereseket a védő fegy-

verek közé szoktuk sorolni. Ilyeneket is találunk, ép és csonka példányokban, Zürichben.

Teljes épsége által kitűnik két korongidomú tekercs, mely párosnak látszik — egyenlők nagyságra, de az egyiknél a külső karika jobbra, a másiknál balra fordul. A sodrony szokásszerint négyélű és a külső karika egy darabján háromszögökbe rakott vonaldíszek láthatók; mind a két tekercs közepén megvan még a gomb.

A N. M. gazdag gyűjteményének XXXII. 4. és 5. számú tekercsei állanak legközelebb a zürichiekhez.

A hengerded tekercsek sorából csak a legtökéletesebbet, mely mindkét végén félgömb módjára rakott tekercscsel záródik, emelem ki. A tekercset alkotó sodrony rendes háromszög átmérettel bír, úgy hogy belső oldala lapos; egészben huszonkét hajlású, és a tekercs átmérője egyik vége felé kisebbül, szélesebb végén átmérője 0.07, az ellenkezőn 0.055; egész hossza 0.37.

A n. muzeum hasonnemű nagyobb fajta tekercseknek egész sorozatával bír; itt csak a XXXIII. táblán lévő 13. és 15. számot idézem mint analog példányokat.

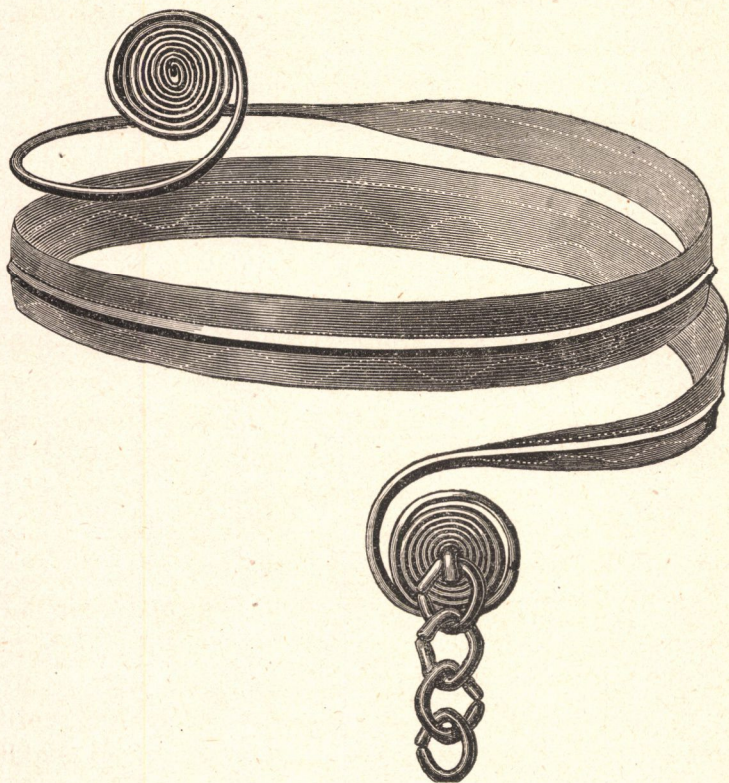
Áttérve az öltözethez tartozó tárgyakra, elsőben bemutatom a 7. szám alatti ($\frac{1}{3}$ nagys.) díszes bronzövet. A két hajlású bronzszalag, végei felé sodronyformát vesz föl és korong idomú tekercsbe megyen át, melynek egyikéről négy tagú sodronyláncz csüng le.

A lemezt külső oldalán közepett végig futó gerincez választja ketté s mellette fölül kivert pontokból alakított egyenes sor, alul pedig hullámvonalat alkotó hasonló pontdíz vonúl végig. Az öv mostani körhajlásának átmérője 0.27, legnagyobb szélessége 0.033 és a végső tekercsek átmérője 0.05. Övek, melyek kisebb-nagyobb mértékben a zürichire hasonlítanak, a honi leletekben többször fordulnak elő. Itt például csak a tamásfalvi, a pusztaszentlászlói és a komjáthi (Liptó m.) nagyobb leleteket említem.

A tamásfalviban (N. M. XLIX.) van kettő, melynek egyikén csörgő tagok csüngnek le; a p.-szentlászlóiakról

(N. M. XLVIII. 15—18) kétes lehet, vajjon öveknek kell-e tekintenünk, mert több hajlású és kisebb tekercsek, bár idomra nézve ugyancsak megegyezők; ilyen kétség azonban nem fér a komjáthi négy övhöz (N. M. XXXIX. 1—4), melyek csak abban eltérők, hogy a végső tekercsek kisebbek és nélkülözik a középső gerinczet, de szintén kivert pont-díszek-

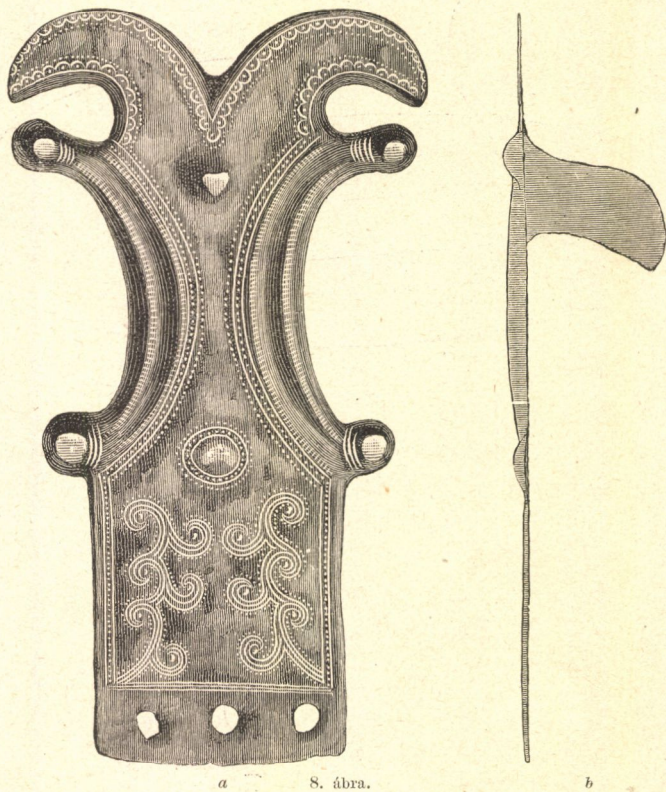
7. ábra.

kel ékeskednek. Hasonnemű övek egész sorozatát látni még a N. M. XXIX tábláján.

Szintén öltözethez tartozó kiegészítő rész, talán övcsat, lehetett a 8. szám *a*, *b* alatt természeti nagyságban föltüntetett érdekes tárgy. Rendeltetésére az egyik végén, sorjában álló három lyukat, mely odaerősítésére szolgált és a *b* átmetszetben látható alsó kampós nyújtványt mutat, melyen a

hiányzó másik tagba lehetett a kapesot beilleszteni. Ídomát tekintve a csat magára áll; honi leletekből közeljáró analógiát nem bírok ez időszerint fölemlíteni. De a kik a fön ismertetett kard rajzát (1. és 2. szám) figyelemmel nézték, a csat felső lapján mutatkozó díszítményekben könnyen reá ismernek a fönjelzett érdekes díszítési elemre: a bizonyos módon egymáshoz illesztett körbe futó görbékre.

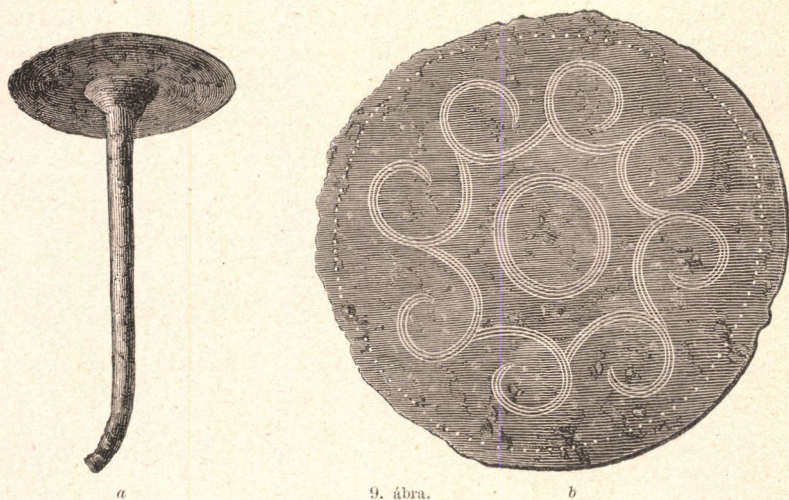
a 8. ábra.

b

Ugyanezen díszítménynyel találkozunk még két más bronztárgyon. Az egyik korongidomú fejjel bíró nagy tű; 9. szám *a* alatt látjuk az egészet fél nagyságban, *b* alatt pedig a korong felső díszített lapját. A tű azon óriási tűk sorába tartozik, minők több hazai leletben, p. o. a sajó-gömöriben (N. M. XLII. 31—38), legutóbb ismét a rákos-palotaiban,

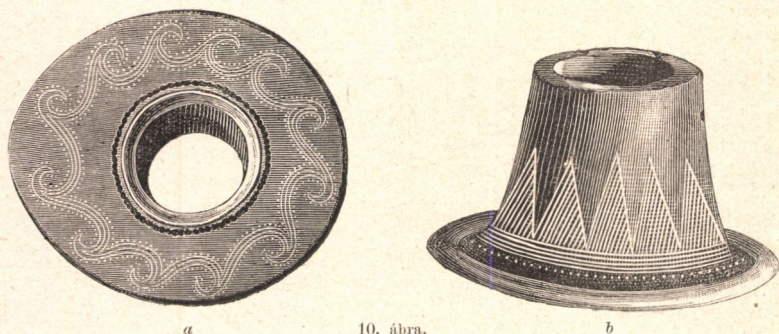

néha nem jelentéktelen számmal kerültek elé. Néha, mint az előbbi leletben, valamennyi el van görbítve és ilyen volt a csonka zürichi is, melyen csak a görbület alatt lévő törési lap látszik újabbnak,

9. ábra.

A másik tárgy (10. *a b* term. nagys.) díszítményén ugyan az egyes tagok összefüggése már jóval szorosabb; de a körvonalok mellett mindkét felől végig futó pontdísz is

10. ábra.

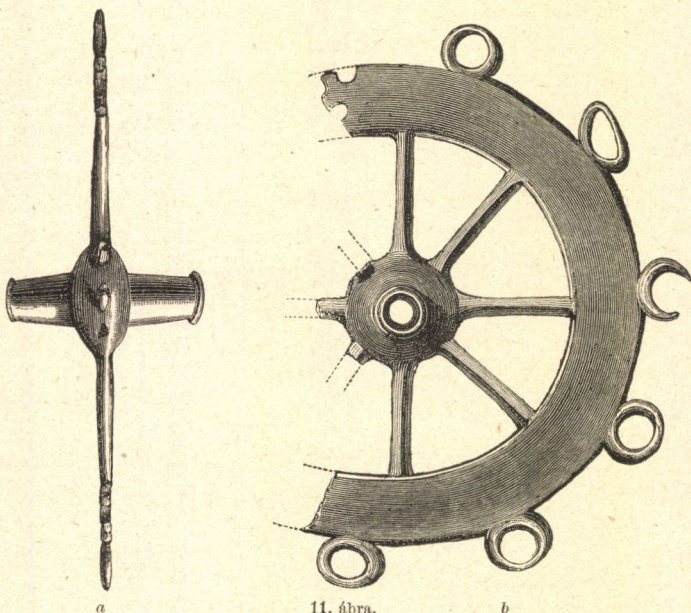
elégge utal a rokonságra ezen s a vele oly rokon csatbeli (8. szám) díszítmény közt. A tárgy kellő megállapítása még nem sikerült: semmifajta hazai bronzleletből nem tudok reá analog idomot fölmutatni. Ha tisztán rajz után sza-

badna ilyen kérdésekben határozni, még a lundi muzeumban (Svédország) lévő bronzkürt szájfelőli végtagjáról legelőbb volna állítható, hogy e csonka végű hengerded idomú tárgyra hasonlít.*

Még egy ilyen határozatlan rendeltetésű tárggyal van dolgunk, melynél azonban legalább közeljáró analógiákat idézhetünk.

A kerék idomu töredék, melyet 11 *a* és *b* alatt fél nagyságban föltüntetünk, nyilván azért van külső szélén karikák-

11. ábra.

kal ellátva, hogy azokra függőket lehessen alkalmazni. Ugyanezen karikák egyuttal kizárják azt, hogy az egyébiránt nyolczküllös majdnem rendes idomú kereket votív szerkeér alkatrészének tartsuk.** A N. M. gyűjteményében található XLIII. 53. számú sallangos ékszer idoma leginkább

* Vesd ö. O. Montelius Antiquités suédoises Stockholm 1873—75 I. 53. l. 78. sz.

** Vesd ö. a judenburgi kocsi kerekeit Mitth., d. hist. Ver. für Steiermark 3. füzet 1852. VI. tábla.

hasonlít hozzá; bár itt a kerék még inkább díszítési motívummá változott.

A kisebb fajta ékszerek, — úgy mint tűk, karikák, korongok, lánczok, csüngő díszek és pikkelyek mindenféle neveinek gazdag sorát lelni a tárlatban, melyekről itt csak azért nem szólok részletesen, mert egytől-egyig megtaláljuk a N. M. XXXI. és XXXIV. tábláin és azért egyenkénti ismertetésre e helyütt nem elég fontosak. Jóval fontosabb két sajtászerű tárgy, melyet még ismertetnem kell; fontosak úgy idomuk valamint ritkaságuk miatt.

Az egyikét sokáig taréjtartónak hitték; most már mind a kettőről azt tartjuk, hogy jobban ismertük föl rendeltetésöket és zabla oldalrészének (montant de mors) nevezzük.

Az egyikét a 12. számú rajzok fél nagyságban elég tisztán tüntetik föl, és pedig *a* alatt belső oldaláról látjuk, *b* oldalról adja contourját és *c* külső körvonalaait mutatja.

A pálczán derék szög alatt ülő három hengerded idomú toldvány nyilván a madzagok számára szolgált, melyekkel a két pálcza kétfelől az állat szájához, illetőleg fejéhez lön szorítva.

A N. M.-ban egészen hasonló zabla-tagokat párosával látunk; Blatniczáról valók és b. Révay Ferencz ajándékozta. (N. M. XL. 10. 11.)

Még sajtászerűbb a másik zablarész, melynek idoma az oláh-bogátai lelet két hasonló példánya óta ismeretes.

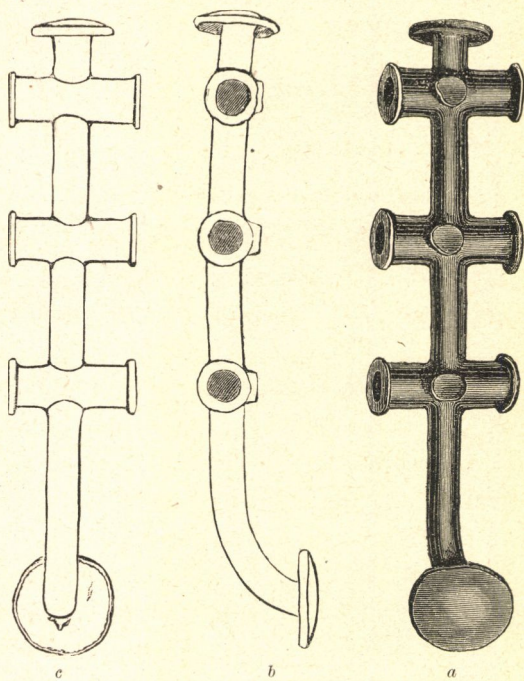
Az oláh-bogátaiak közül egy az erdélyi muzeumban őriztetik és ezt az 1876-ik évi kiállítás alkalmával itt láttuk a N. M.-ban; a második Bécsbe került és erről leírást és rajzot látni a Kenner-féle Fundchronikban.*

A harmadik, mint mondtam, melynek közelebbi lelhelye azonban ismeretlen, Zürichben van. Idoma a másik kettőtől alig tér el. Mint azoknál, itt is három tagot lehet megkülönböztetni. A leghosszabb, melyet talán még legin-

* Archiv für die Kunde öst. Gesch.-Quellen. XXXIII. 93.

kább fecskefarkhoz lehetne hasonlítani, az egész tárgy fele részét képezi, másik felét e kecskefarkidomú tag irányában futó pálczatag teszi, melyen hosszában nyíló rés és keresztben álló lyuk, közepett pedig a két tag közt ferdén és keresztben álló cső van, melynek fala két felől szintén át van lyukasztva. A tárgy egész hossza 0·17, a középső kis cső hossza 0·02, belső átmérője 0·008 és 0·009 közt változik, végre a pálczatagon lévő rés hossza 0·024.

12. ábra.

Megjegyzendő még hogy a kerek pálcza végétől fölfelé kis darabig üres. Miféle szerepe volt mindegyik lyuknak, nyílásnak, és ürnék, a melyet a tárgyon látunk, nincs még eléggé tisztázva. Annyi valószínűnek látszik hogy a főrés a gyeplő odaerősítésére szolgált. Egyébként talán a különféle zablaformák összehasonlítása és szorgalmas tanulmányozása, melylyel az utóbbi időben Gozzadini, Pigorini, Bertrand és egyéb régészek foglalkoztak, talán az igen sajátság-

gos oláh-bogátai typusra nézve is biztosabb magyarázatot fog eredményezni.

Ez érdekes darab bemutatásával fejezem be a Zürichben őrzött magyarhoni bronzok rövid ismertetését. Látni ebből is, hogy sok ott az olyanféle tárgy is, melyet saját honunk bronzkori műveltsége tanulmányozásánál figyelmen kívül hagyni nem szabad.

Ilyen szempontból csak a bécsi gyűjtemény fontosabb a zürichinél és arra szándékom áttérni egy későbbi közleményemben.

Hampel József.

Uti jegyzetek.

A karancs-sági templom.

A vidék, melynek néhány emlékéről röviden szólok, nevezetes mint a palóczság középpontja és mint a hajdan dúsgazdag Záchok birtoka. Karancs-Ságon, egy a helységhez közel fekvő réten nagy kiterjedésű alapzatok vannak, melyeknek falait részint útkészítésre, részint épületek emelésére használták és melyeket idestova még mai napság is kiaknáznak. A népmonda azt tartja, hogy ezen alapzatokon hajdan a szerencsétlen Zách Feliczián kastélya emelkedett. Érdekes volna e helyen ásatásokat tenni.

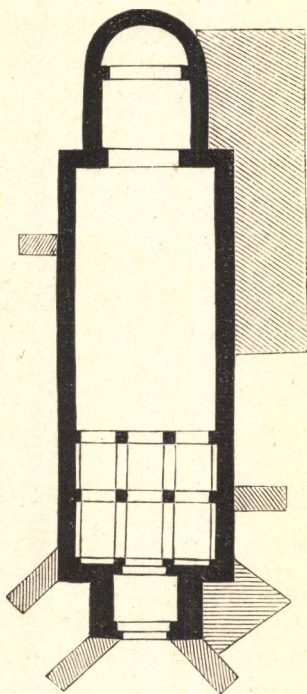
Magában *Karancs-Ságon*,* kis dombon áll egy Zách Feliczian koránál régibb, több tekintetben *érdekes templom*. Bár eredetére és rendeltetésére nézve semmi okmánynyal sem birunk, alakja és elrendezése után következtethetni, hogy itt Árpádkori szerzetes templommal van dolgunk. A félkörű apsis és a támnélküli eredeti fal, a fenmaradt nyugati kapu, két jelenleg befalazott ablak és a nyugati átkarzat alatti oszlop, mindez a kora-román korszak szüleménye és összeegyezik azon templomokkal, melyeket hazánkban a XIII-dik század első felében rövid időközben és nem csekély számmal egy-

* Karancs-Ság közel fekszik Pilinhez, azon gazdag lelhelyhez, honnan b. Nyáry Jenő nagy szerencsével tömérdek prehistoricus tárgyakat szerzett.

másután építettek. A tatárjárás ezen élénk építészeti lendületet csak rövid időre szakította meg; az új külföldi telepítvényesek úgyszintén az akkoriban bevándorlott kolduló barátok új stylt, a csúcsívest, honosították meg hazánkban; azonban találkozunk idestova még román stylű épületekkel, melyeket kivált a régebben honos szerzetesek már a tatárjárás után emeltek; egyébiránt ezekben már nem a

kora, hanem a késő román rendszer az uralkodó, sőt felveszik ezek még a csúcsíves stylnek sajátos alakzásait és részleteit is. A karancsági templom eredeti zömén ily alakzások még nem fordulnak elő; miért is ezt az ó-román korszakba és a tatárjárás előtti időkhöz kell helyezni.

Hogy pedig szerzetes templom volt, azt apsisához csatolt hosszszentélyéből következtetjük, mely nem kevesebbet mint a hosszhajó fél szélességét méri; itt tehát a szerzet tagjainak meglehetősen sok stallumai állhattak. De ezenkívül a templom nyugati végén emelkedik tizenkét oszlopon egy átkarzat (Querempore), mely az épületnek legkiválóbb, legérdekesebb részét teszi. Hasonló átkarzatot ismerünk

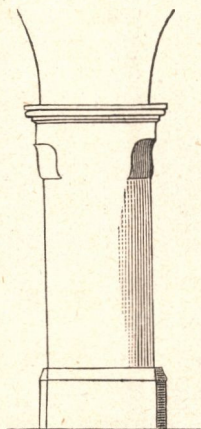
azigen ódonszerű varsányi és dárdai templomokban, melyekről szó volt uti jegyzeteim első cikkében (l. a f. évi «Arch. Értesítő» 247. lapját); de van e két példánynál még sokkal nevezetesebb a Margitszigeten, mely közelebb áll a karancságihoz. Mindkét esetben t. i. az átkarzat mélységével vagyis kiterjedésével sokkal felülmúlja a varsányi és dárdai épületek kis karzatát; ama kettő tehát nagyobb számú embercsoport fogadására volt alkalmas, minőt — biztos törté-

nelmi adatok alapján tudjuk — képezték a b. Margit zárdájában összegyűlt apácák. Másrészt szembetűnök a Harczhegység táján (Németországban) levő templomok átkarzatai, melyek szintén leginkább a női zárdákban fordulnak elő. De vannak ott kétféle szerzetes községnek szolgáló templomok is, vagy is, kettős, férfi- és női zárdatemplomok, melyeknek hosszszentélyében a férfi szerzetesek, átkarzatán pedig az ugyanazon rendhez tartozó apácák foglaltak helyet. Azonban ily tényállást Karáncsságon alig tehetünk fel; mert kettős zárdának sem helyét sem nyomát nem találjuk a templomunkat fogadó halom tetején; miért is hinnünk kell, hogy az átkarzat az alapító Zách, vagy más előkelő család tagjainak szolgált; minélfogva itt nyoma sincs oly ajtónak, mely magasabb épületből közvetlen a karzatra vezetett volna.

Igen nevezetesek az e karzatot hordozó oszlopok; átmérőjük 0.67 meterével összegezik az ugyanennyit mérő körfal vastagsága. Hármassorban állanak és egymásközt egyszerű hevederívvel vannak összekötve, melyeken jelenleg csak deszkapadozat fekszik; ámbár e támaszok erőssége és hevederívei donga- vagy keresztbólt hordására voltak rendelve. Az oszlopok négyszögű talapon emelkednek, tövük, síma és átmérőjük nem kisebbedik, hanem a négy sarkon alkalmazott különös alakkal a vállkő alatt a négyszögbe átmegy. A vállkő csinos tagozatu; a talap sarkán nincsen a hízagot kitöltő lomb vagy peczeg, hanem a sarkok, az átmenet eszközlése miatt egyszerűen le vannak szelve. Ezen oszlopok a román korszakba kiválólag tartoznak.

Jelenleg négy nagy új ablak nyílik a templom déli falában; de megmaradt, bár befalazva az átkarzaton egy igen kicsiny, keskeny és félkörben zárt eredeti ablak, melyhez hasonlóra a toronyban is találunk; az előbbinek szélessége ürben csak 0.21 métert mér, egész magassága, a félkör

tetejeig, szintén ürben 1·25 m. A torony-ablak egynemű mérvei 0·23 és 1·38 m. Hogy a tornyot nagy magasságra emelni nem volt szándék, kitetszik csekély, csak 0·74 mt. mérő falvastagságából.

Elég díszesnek mondhatni a torony alját áttörő kapuzatot, melynek béléte lépcsőzetes épszöggel elválasztott két féloszlopból áll, a belső pár a síma, félkörű ajtómezőt, a külső az ezt körülfogó archivoltot hordja, mely körül még egy az oszlop által nem hordott félkörív kanyarodik. Az ajtónyílás magassága 1·78, szélessége csak 1·00 méter.

A régi koronapárkányzatból is igen csinos részlet fennmaradt; háromsoros ostábla, melyet a torony északi oldala melletti hajón látunk.

A templom falai szabályosan épszögben faragott és pontosan egymáshoz illesztett kövekből állanak, mi nálunk, hol rendesen csak terméskövet használtak, a ritka és kivételes esetek közé tartozik.

A templom arányaira nézve megjegyzendő, hogy egész szélessége ürben 6·86 m., egész hossza 31·07 levén, az előbbi az utóbbiban négyszer és félszer van foglalva ($6·86 \times 4·5 = 30·87$ m.), a hosszszentély hossza, mi már említve volt, az egész szélességnek mintegy felét képezi, azaz 3·53 m. az átkarzatnak kiterjedése keletről nyugatra 6·82 m. tehát megegyezik a templomka szélességével ürben. A magasságok úgyszólván alig mennek túl a szükségesen; úgy a karzat alatti oszlop egész magassága csak 1·71, az ajtónyílásé pedig csak 1·78 m. Az egész templom is elég alacsony; mert, mint a falak csekély vastagságából is kitetszik, itt csak famennyezetet akartak alkalmazni, minő most is az egészet, az apsis boltozott félkupját kivéve, elég egyszerűen befedi.

Az arányok tehát, miként a román korú templomokat illeti, csekélyek; itt egyedül a templom egész hossza tesz kivételt; mert a $4\frac{1}{2}$ egység hosszú kisebb templomok elég ritkák nálunk e korban.

Idő folytán templomunkat roppant támak és modern

épületek hozzácsatlásával egészen elferdítették. Nem érthetni mire valók voltak ezen hosszú, rajzunkban halványabb színnel kitüntetett támak; ha csak nem szándékoztak a hosszhajót beboltozni; de ekkor a támakat másképen kellett volna elhelyezni. Az elég alacsony toronynak sem volt szüksége az ahhoz csatolt roppant támakra. A torony déli részén látható építkezésnek célját alig magyarázhatjuk meg; de az abba vezető ajtó még régi; alkalmasint a toronyra és talán az átkarzatra szolgáló lépcsőhez, mely azonban eltűnt, vezetett. A szentélyhez és a hosszhajó délkeleti részéhez csatlakozó épület egészen új; talán, mert a templom területét kicsinyelték, vagy is ezt a felső részében levő karzat miatt emelték.

Somoskő-vár.

Ámbár Somoskő vára lehetőleg még a XIII-ik században, talán mindjárt a tatárjárás után épült fel, mégis az arról szóló adatok csakis a XIV-dik századból származnak.

A legrégebb 1334-ből (Fejér VIII. 3. 721. l.) «Caroli (regis) super concordia fratrum de Somos, in vigilibus ac janitoribus ejusdem castri conservandis inita, testimoniales.» E szerint János mester maga és fiai nevében a várat Péter fiainak, Egyednek és Ivánkának eladja.

Fejér VIII. 4. 498. l. «Carolus possessiones ad castrum Somoskő Thomae Vajvodae donatum pertinentes reambulari, metisque circumscribi jubet.»

Fejér VIII. 5. 281. l. «Capitulum Strigoniense de metis castri Somoskő pro Thoma, Vojvoda Transylvaniae rescribit.»

Fej. VIII. 7. 337. l. «Capitulum Strigoniense, metales castri Somoskő Thomae, Vojvodae Regis Caroli, rescribit.»

Ezen utóbbi okiratban említetik, hogy Leustachus és Jakov, Péter fiai (fentebb Péter fiai Egyednek és Ivánkának neveztettek) a Kachich-nemzetségből, birtokukat hűtlenségük folytán elvesztették, melyeket most a király Tamás vajdának adományoz. A várhoz tartozó falvak közül név-

szerint előfordulnak Baglas, máskép Baglaskw, Basth, Eperyes, Zanzathelwk. szomszéd birtokok: Nogta, Bena, Karanch, másképen Karanchalja, Tyrien.

Úgy látszik, hogy a testvérek elítélésének okát rokonuk, Zách Felicziánnak merényletében kell keresnünk.

1411-ben a somoskői várat közösen birták Simon és László Koncse de Szécsén fiai: «Item quedam duo castra ipsorum Somoskw et Benee nuncupata sibi ipsis communiter et invicem ad utendum reliquissent et annuissent. Sic videlicet ut quilibet ipsorum in quolibet eorumdem castrorum Somoskw et Benee suos castellanos tenere deberent atque possint stb. (M. kir. kam. levéltár N. R. A. fasc. 433—34. sz.)

Nógrád vármegye igen gazdag várakban. E várak inkább egyes vidékek táborhelyeinek tekintendők, melyekből az illető falvaknak nemcsak védelmét, hanem közigazgatási részét is vezették a birtokosok. Minden várnak volt alja, mindegyikhez bizonyos falvak tartoztak, melyek az évi kir. adót (subsidium a XVI. században) a várnak fenntartására beszolgáltaták. Somoskőnek Somos-Ujfalu az alja. Nógrádmegye a XVI. században 4 járásra volt osztva; Somoskő a 2-ikba tartozott. Birtokosai e század derekán a Losoncziaak voltak, a hatalmas Balassák ellenfelei, kik Kékköt birták. 1552-ben Somos-Újfalva 7 portát számlált.* 1564-ben a dicalis összeírás** Wylke, Myxy, Felsőcz, Chemelehota, Abellehota, Apátfalva, Rósalehota, Lehotka, Praga, Tugár, Lupicz, Polyelma, Ráczfalva, Szakál, Szécsény, Rimolcz, Varbó, P.-Almás, Tassony és S.-Újfalvát említi, mint a melyek 273^{1/2} forintot fizettek a vár fenntartására. Ez összeg 300 frtig is felrug, de már a XVII. század végeig mindig csökken s 1696-ban csak 3 portát mutat fel, mi a vár pusztulására következtetést vonni enged.***

* Orsz. levéltár : dicalis conscriptio Nógrád 1552.

** Ugyanott 1564.

*** U. o. 1696.

A Losonczyak korából van egy érdekes adat az országos levéltárban. Ugyanis I. Ferdinand király Zermegh Jánosnak meghagyja, hogy Losonczy özvegyétől egy somoskői várban levő bombardát vegyen meg, mire nagy szükség van Eger várában, hol ilynemű tüzi szer nincsen: * «Significamus vobis apud generosam, devotam nostram condam Lossoncii relictam in Somoskew, quandam *bombardam* ad infringendos muros exstare pro qua dicta vidua ante hac per nos clementer requisita se humillime obtulerat, quod illam competenti pretio accepto, nobis assignare velit» stb.

Somoskő elszigetelt alacsony hegyen emelkedik, melynek zömét hatoldalú basalt kristályok képezik. Ezen kristályokból van építve a várnak alja úgy, hogy helyenként ezek minden mészragasz nélkül, csak egymásra vannak téve, Sok helyen e kristálydarabak a falnak egész vastagságát képezik. Kívülről úgy tűnnek fel mint a méhkasnak sejtjei. A vár nem nagy, hanem tömören van építve kis udvar körül, melynek egyik sarkán áll kerek, nagy ablakkal ellátott öreg torony (donjon), és ezzel ellenkező sarkon a bejárás fölötti torony, melyhez befelé sikátor csatlakozik. Ez utóbbi nem eredeti; mert dongaboltja alatti két gyámkő mutatja, hogy ezen hajdan, az itt szabadon volt tér fölött a bejárást tiltó erkély emelkedett. A bejárás tornya előtt csapóhídnak nincsen nyoma, de van e torony előtt más torony, barbacan, s így a bejáráshoz közeledő ellenséget elülről és hátba is lehetett venni. A barbacan összefügg egy a várból ideterjedő szárnynyal. A vár udvara törmelékkal van meg telve, mely alatt egyik oldalán, hajdani boltozott lakhelyek terjedtek el; ezeket a nép tévesen pinczéknek tekinti. Fennmaradtak a falakban idestova csúcsíves stílusú kis ablakok is. A vár b. Nyáry Béla tulajdona, ki azt kitisztíttatni szándékozik, mi ezután az épületnek elrendezése világosabban ki fog tűnni.

* Az országos levéltárból származó adatokat voltak szívesek velem közleni Nagy Gyula és Dr. Thallóczy urak.

Van e vidéken még két régi templom ; a *keszi* és *lapujtői*. Amaz a csúcsíves későbbi korszakból származik, de ujítások által régi jelleméből egészen ki van vetköztetve, ez szintén késő korú csúcsíves, nincsen ugyan annyira elferdítve, de már magán is viseli nemcsak a hanyatlás, hanem az építészeti hanyagság visszatetsző jellemét, bár ez is, mint a karancs-sági faragott kőből van szerkesztve. Szentélye a nyoleczszög három oldalával van zárva, hajója osztatlan, ebbe két igen hanyagul tagozott kissé csúcsíves ajtó vezet, egyik déli, a második nyugati homlokzatán. Mennyire visszariadtak itt a csúcsívtől, mutatja azon körülmény, mely szerint a nyugati ajtó csúcsíve alatt *fából* köríves zárást alkalmaztak. Különös az, hogy ezen késő csúcsíves korú alakzatok mellett a falat igen keskeny félkörzárású ablakocskák törik keresztül, minőket másutt leginkább a koraromán korszakban látunk. A templomkának nincsen tornya, harangjai az előtte álló fabaranglábra vannak akasztva. Századunk elején tágasabb templomot akartak építeni s ennek emelését keleten kezdték, hol az újabb építkezéssel a régi szentélyt egészen körülfogni szándékoztak. A pénzdevalvatio és a plébános halála ezen építkezést megszakította, s így ma csak a nyers falrész áll fenn, melynek sötét színe alkalmat adott arra, hogy ezen új építést az avatlanok a régiek legrégibbjének tartsák.

Legyen szabad itt még más régiségekről is megemlékeznem : a nógrád-megyei országútakról, mert ezek is a középkorba tartoznak, vagy talán azon túl is mennek, csaknem a prehistoricus korszakba, és mégis a főispán birtokaihoz vezető utak jók, ha bár nem országosak is; a nógrádi birtokosok ezekről példát vehetnének; mert ezek bizonyítják, hogy Nógrád-megyében is, hol minden lépten jó kövel találkozunk, jó út lehetne. Vagy talán azt hisszük, hogy mivel hívatva vagyunk Boszniában használható utakat csinálni, a mieinket annál inkább elhanyagolhatjuk ? Suum cuique.

Henszleman.

verzetekkel, s néha az elhalt családtagok címeres paisaival gyakran találkozunk — így például Wartburgben ; — s úgy látszik ezen szokás következtében a szalánczi vár egyik birtokosa, donjonjának kandallós termét, ha nem is teljesen, de legalább a címerpaisok képeivel díszíté fel. — Felette érdekesek lennének ezen festett címerek, ha azok eredetiségökben, heraldikai színeikkel együtt maradtak volna ránk, sajnos azonban, hogy ezen század mintegy második tizedében a címerek grau und grau rettenetes színekkel bemázoltattak ; s így ezen renovatio következtében bár e címerek tincturáikat elveszték, a címerpaisok alakjai s heraldikai jelvények, sisakdíszek, körirataikkal együtt legalább körrajzban reánk maradtak.

Ezen címerek idő szerint így következnek :

1. A kandalló alatt, egy pais mezején jobbra ügető szarvas, sisakdísze hiányzik, körirata a következő :

C · PETRVS · FILIVS PETRI DE SZALÁNTZ · DE ·
GENERE · ABA · ANNO · M · C · C · C · XXX.

2. A pais alsó részén három pólya, felső részén pedig koronázott Griff, körirata a következő :

C · LADISLAVS DE SZALÁNTZ · BANVS · CROAT ·
M · CCCXC.

3. Osztott pais (getheilte Schild), felső mezején négy jobbra menő galamb vagy fűj (?) *, az alsó mezőben pedig balra forduló három hasonló madár, körirata a következő :

C · WILLERMYS DRVGETH PALATINVS REGNI
HVNGARIAE · ANNO · M · C · C · C · XLII.

4. Négyelt pais, az első és ismételve a negyedik mezőben egy jobbra ágaskodó oroszlány, a pais második és harmadik mezején pedig quadrirozott fal, — körirata :
CHRISTOPHORVS VNGNAD · CROATIAE · BANUS.
MARITVS ANNAE DE LOSONTZ · ANNO M · D · IX.

* Heraldikai rigók = *merlette* — merula.

5. Pais, mezején kettős farkú jobbra ágaskodó orosz-lán, karmaiban nyilat tartva golyóval, — körirata :

STEPHANVS · BOCSKAY · TRANSILVANIAE · PRIN-
CEPS · DE · KIS · MARIA · M · D · C · VII.

6. Pais, mezején egy szétbontott, hosszú hajú, koronázott meztelen nő, egy koronázott gömbön állva, két oldalán félholddal és egy csillaggal; a sisakdíszén ezen alak ismétlődik, ez a Forgách család czímere, körirata :

C · NICOLAVS FORGACH · DE · GHYMES · R ·
HVNGARIAE PALATINYS · M · D · C · XVIII.

7. Hármás dombon lévő kereken ágaskodó jobbra forduló szarvas, körirata :

C · CATHARINA · PÁLLFFY DE · ERDŐD · C · SI-
GISMVNDI . . . . . (olvashatlan) · M · D · C · XXII.

8. Négyelt paison van egy kígyóval kerített kerület — oval — alakú szívpais, melynek mezején nyíllal átlőtt két struczmadár látható. — A négyelt pais első mezején hármás dombon koronán álló kettős kereszt; a második mezőben napba néző kiterjesztett szárnyú sas; a harmadik mező nyolczszor pályázott; s végre a negyedik mezőben hét vár vagy torony Erdély czímereként — körirata :

GABRIEL · BETHLEN · ELECT · HVNG · DAL ·
CROAT · SLAV · REX · TRANS · PRINCEPS · ET
SIC: COMES · ANNO · M · D · C · XXV.

9. A fentebb ismertetett s leírt Forgách család czímere ezen körirattal :

SIGISMVNDVS · FORGACH · FILIVS · SIGIS · PA-
LATINI · COMES · DE BORSOD · M · D · C · XLIII.

10. Paison a Rákócziak ismeretes czímere a kereken álló sassal, körirata :

GEORGIVS RACOCZY · TRANSILVANIAE PRINCEPS
M · D · C · XLVI.

11. A Forgáchok czímere ezen körirattal:

COMES ADAMVS FORGACH DE GHYMES · IVDIX ·
CVRIAE · REGIAE · M · D · C · LXX.

Vége 12. Négy koronás orozlán tart egy czímerpaisot, melynek mezején egy kettős farkú oroszlány van. Körirata:

COMES · EMERICVS · THÖKÖLY · PRINCEPS ·
TRANSILVANIAE · M · D · C · LXXIII.

Feltűnő, hogy itt a XV-ik századbéli czímerek egészen hiányzanak. — A czímerpaisok alakja nem régi, s megfelel a XVII-ik században dívó, cartouche alakú paisoknak, s így abból következtethetjük, hogy ezen czímerpaisok a XVII-dik század vége felé festettek.

Közli: *Myškorszky Viktor.*

Régészeti irodalom.

Századok. A Magyar Történelmi Társulat Közlönye. Szerkeszti Szilágyi Sándor.
Budapest 1878. IX. füzet.

Ezen jeles szak-folyóirat előttünk fekvő novemberi füzete hazai régészetünkre vonatkozó két érdekes közleményt ad. Az első Bunyitay Vincze értekezése «A debreczeni régi öreg egyház»-ról. Ezen egyház nem létezik többé. 1802. évben leégett, aztán lebontották s helyére a mai ref. főegyház épült. Pedig ezen már napjainkban feledékenységbe merült «egyház volt — úgymond a szerző — az a drága gyűrű, mely Debreczent az Árpádok korával összefűzte; az volt az a századok által megszentelt ős hajlék, melyben a Hunyadyak, Bethlenek, Rákócziak szelleme együtt imádkozott a XIV-ik század magyarjaival — a magyar hazáért.» Szerző nem bocsátkozik az említett egyház általános monographiájába s csakis építkezése idejét ügyekszik meghatározni. És feladatát teljesen megoldja. Ugyanis az általa idézett

XI. Benedek levele szerint (Theiner: Monumenta hist. Hungaricum s. illustrantia 1. 507. l.) Debreczen «kitünő hely, de ott csak egy templom van, és azt Ivánka előde, Imrévárad püspök építteté s ő maga föl is szentelé. «Ezen Imrének püspöki méltósága 1297—1317. évek közé — tehát az említett templom építtetése is azon egy időre esik. A czikk telve van érdekes s ügyesen összeállított részletekkel, melyek valamint genealogusainkra úgy építészeti emlékeink kutatóira fontossággal bírnak.

A Századok másik közleménye a „*Magyar kártyák a XV. századból*“ czím alatt, névtelenül, jelent meg.

Ezen közlemény fontosságát emeli az a körülmény, hogy az említett kártyák lennének az eddigelé ismert magyar kártyák között — tudtommal — a legrégebbek. Üdvözljük a szerzőt mint a magyar kártyák történetének művelőjét, s biztosíthatjuk őt, hogy, ha műtörténelmünk ezen ága ez időszert még teljesen parlagon hever, de annak kutatója bő sikerre is számíthat. Mert nemcsak, hogy őseinknél a szerencse játékok általában nagy szenvedéllyel üzetek, mint az a többi közt Szerémi György krónikájából kitünik, de hogy különösen a kártyajáték még II. Ulászló királyunk udvarán is egész a botrányosságig gyakoroltatott volt, erre nézve a modénai Hippolyt-codexek tanúskodnak.

De nem egyedül e szempontból várhat a magyar kártyák történet tanulmányozója sikert, de kutatásai fonala őt szükségképen hazai régi fametszőink (Prüfftrucker, Printers, Prüffmaler, Formschneider) iparának eddig mi nálunk ismeretlen terére is vezetendi.

Az illető cikket teljes terjedelmében közöljük: A «bold. Waltherr Imre, Pesti Gábor deák, olasz, franczia, cseh, magyar és német szótárának 1568-ban Bécsben Stainhoffer Gáspár nyomdájában napvilágot látott példányai egyikének birtokába jutván, — miután eredeti kötése elrongyolott, és a hosszú használat és viszontagság után végképen elviselve volt, egyik pesti könyvkötőhöz adta, hogy azt ujjonnan

kösse be, ki a víz által feloszlaltott papírdarabokat szétvette, s abban 4 db kártyalapot talált. Az első lapon szív-ötös felett egy szalagon e számok láthatók: 156. Az utolsó szám ki lévén lyukgatva, tisztán ki nem vehető, négyes-e vagy nyolczas, egyébiránt e három számból is tisztán következik, hogy készülési kora az 1560-dik évtized valamelyikébe esik, és így a három százados kort elérte. Egyébiránt még más is van e lapon, mi készülési korára és helyére biztos világot vet. Az első lap alján ugyanis ezen sigla vagy jegy látható HR. Krzetuszki Rafael könyvnyomdász — kit Molnár Albert, *Ideae Christ. Ungarorum sub Tyrannide Turcica* Oppenh. 1616-ban kijött munkájában Belgának tart, Denis bibliographicus munkájában azonban constatálva van, hogy születésére nézve lengyel volt — előbb honunkban működván, innét 1552-dik év táján Bécsbe költözött, és ott állította fel műhelyét, s idegen hangzású nevét a német Hofhalter-rel cserélvén el, több, nyomdájából kiderült műveken a fentebbi HR (Hofhalter Rafael) siglát használta. Ezek után tehát világosan és kétségen kívül áll, hogy e kérdéses lapok Hofhalter Rafael bécsi nyomdász műhelyéből kerültek ki 1560-dik tized valamelyikében. A kártyalapok közül 2 db meglehetősen ép. Mindegyiken 9 kisebb db látható, király, királynő, ötös, ász, stb.»

Eddig a közlemény. Világos, tömött előadása gyakorlott író t sejtett; de éppen azért méltán elvárhattuk volna névtelen szerzőjétől, hogy a tárgyát, czíme fontosságához képest kimerítőbben addja. Ő az említett kártyákat batározottan *magyaroknak* állítja a nélkül, hogy ez állítását tényálladékokkal támogatná. Fölemlíti ugyan az egyes kártyalapok ábráit, s azok emberi alakjairól sem feledkezik meg, de műkivitelükről, színezésükről különösen pedig az alakok jelmezéséről egyetlen árva szavat sem hallat. Pedig éppen ezekben rejlenek az illető kártyák nemzeti hová tartozásának döntő érvei. Az említett közlemény felületes leírása nyomán e kártyák magyarok is — de éppen a módon Bécsben gyártott eredeti igazi német kártyák is lehetnek. Tehát bármily örven-

detes legyen is a «Századok» közleményének a XVI. magyar kártyák fölfedezéséről hozott híre, azt még ez időszerint bevégzett tényálladéknál el nem ismerhetjük.

Szikinczey B.

T Á R C Z A.

Érmészeti adalékok. A magyar érmelési viszonyok történetéhez.

A pénzvizonyok történetében első-rendű szerepet játszik az egyes verésre alkalmas fémeknek és érczeknek termelési aránya, azok felhasználása az országban, s azon kapcsolatos jogi rendszabályok, melyekkel az állam mint a pénzverési jog birlalója ezeknek csempészetét megakadályozni igyekezett. A magyar pénzek ezüst-tartalmának aránya egyenes arányban áll azon rendeletek szigorúbb vagy enyhébb foganatszerzésével, melyek a kivitel megakadályozására alkottattak. Amint a gyepiót hosszabbra eresztik, a csempészet ismét tért foglal, s a nemes ércz-tartalom csökken. A XVI. századnak első fele, az alakulások és kétes tartamú intézményeknek e zavaros korában, leginkább Lengyelország felé vitték ki az ezüstöt, daczára az 1518 : Bach. 14, 1519 : 10, az 1525 : 33 stb. számos törvénynek s amaz intézkedésnek, hogy (1523 : 28) csakis a körmöczi kamarának van joga veretni, s a magyarországi ezüst oda szállítandó. Az alábbi rendelet azt mutatja, hogy a horvátországi területről nyert ezüsttel Olaszország felé üzött élénk csempészetet *Zrínyi Miklós* bán, mely körülményt a bécsi udv. kamara, akkor igazán alattas közegének, a magyar udvari kamarának figyelmébe ajánlja.

Ut opinio Camerae significetur quid de fō argento faciendum sit, quod in bonis dñi bani comitis de Zrinio conficitur et in Italiam asportatur et venditur.

Ferdinandus divina favente elementia Romanorum, Hungariae, Bohemiae etc. rex.

Reverendi, venarabiles ac egregii fideles dilecti! Certiores sumus redditu banum nostrum in regno nostro Croatiae Nicolaum comitem de Serinio, satis justam quantitatem argenti illic in Croatia conficere, quod tamen argentum in Italiam perferatur dividendaturque. Cum itaque hec ita se habeant in regno autem nostro Hungariae et subjectis dominiis mos et consuetudo haecenus

fuerit, omne argentum in cameram nostram Cremnicensem deferre, volumus et committimus vobis certiores nos cum opinione et consilio vestro reddatis, quod in posterum de dicto argento bani nostri statuendum nobis sit, quidne ea de re decreta regni Hungariae contineant. Nostram in eo expressam executuri voluntatem. Datae in nostra ac sacri Romani imperii civitate augusta die nona septembris anno m^o quingentesimo quinquagesimo regnorum nostrorum Romani vigesimo, caeterorum veroXXIII.

Ferdinandus.

Ad mandatum dñi regis proprium.

Philippus Breynier,

Melchior V. Hoberikh.

(Eredetije a mk. orsz. Ltár kincstári osztályában, Benignae Resolutiones 1550. fol. 262.)

Közli: *Dr. Thallóczy Lajos.*

Régészeti érdekű kéziratok a muzeumi könyvtárban. A nemzeti muzeum kéziratgyűjteményében több oly kézirat őriztetik, melynek régészeti szempontból is nagy érdeke van.

Ilyen Kovachich Márton György és József Miklós ily című gyűjteményes munkája: «Diplomata rem monetariam Hungariae concernentia.» (Könyvtári jegye: Fol. Lat. 972.)

Ez hazánk érmeleési viszonyaira vonatkozó okleveleket tartalmaz, melyeket a két Kovachich a körmöczi és a pozsonyi levéltárakban levő eredetiekről másolt le és azokat az ottani levéltárnokok által hitelesítettetett.

Ez oklevelek nagyobb része ugyan, már a Széchenyi érem-catalogusának III-ik kötetében közölve van, de van köztük olyan is, mely eddigelé ismeretlen.

A legrégibb köztük Róbert Károly királyunknak a Corpus Juris-ban is közzétett, 1342-ik évi érmeleési szerződése, melynek eredetije a körmöczi városi levéltárban őriztetik; a legújabb pedig az alsó-ausztriai kamara 1562-iki német nyelven írt levele, melyben a magyar bányavárosokban használt rossz aranypróbáról panaszkodik.

A többi negyvenhat oklevél között van hat Zsigmondtól (egy 1401-, kettő 1405-, egy 1425- és kettő 1430 ból), egy Borbála királynétől (1427. német nyelven), egy Alberttől (1439.), egy Erzsébet királynétől (1441. német), tizenhárom V. Lászlótól (tizenegy 1453-,

egy 1456- és egy 1459-ből), egy Erzsébettől (1466. német nyelven), három II. Lajostól (kettő 1525- és egy 1526-ból), kettő Mária királynétől (1526- és 1545-ből, az utóbbi német nyelven), kettő János királytól (1529.), nyolcz I. Ferdinandtól (egy 1534-, öt 1544- és egy 1551-ből) és végre nyolcz a bánya-tanáctól (négy 1550-, kettő 1558, és kettő 1561-ből; mind német nyelven).

Kovachich J. Miklósnak egy másik «Adversaria de numeris, ponderibus, mensuris et monetis Hungarorum» című gyűjteménye (Könyvt. jegye: Fol. Lat. 971.) szintén több igen érdekes, hazánk pénzverési viszonyaira vonatkozó oklevelet tartalmaz, melyeknek legalább kivonatos ismertetése több tekintetből kívánatos volna.

Heraldikusaink figyelmébe a következő muzeumi kéziratokat ajánlom:

1. Fejerváry Carolus, Familiarum Hungariae Atlas Historico-Diplomatico-Heraldico-Genealogicus. 3 köt. (Fol. Lat. 254.) Czímer-rajzokat és az illető családok genealogiáját tartalmazza.

2. Marsovszky Jos., Collectio insignium Hungaricorum A. 1712—1840. benigne collatorum e libris regiis studio et opere — ad Excelsam Cancellariam Reg. Hung. Aul. officii expediturae Directoris adornata. 2. köt. Heraldikai szempontból igen hasznavehető könyv.

3. Scuta gentilitia illustrium et nobilium Familiarum Hungariae coloribus distincta. 14 kötet. (Quart. Lat. 190.) Számtalan czímerrajzot tartalmaz, de minden magyarázó szöveg nélkül.

Ezekon kívül van még a muzeumi könyvtárban több külföldi czímergyűjtemény, de ezek reánk nézve közvetlen érdekl nem bírnak.

Boynychich Iván.

A kassai dominikánus templom történetéhez. Az alábbi oklevél érdekes adatot tartalmaz a kassai dominikánus templom történetéhez. 1578-ban a templom annyira megromlott, hogy *Rudolf* király átengedi ez elhagyott s rossz födélzetű templomot a kassai tanácsnak abból a czélból, hogy gabona-raktárnak használják. Kötelesek azonban, ha a dominikánus-szerzet ismét erőre kapna, s a templomot visszakövetelnék, azt minden nehézség nélkül átengedni. A kir. leirat így hangzik:

Nos Rudolphus etc. Memorie commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit vniuersis, quod nos attentis et consideratis constanti fidelitate fidelibusque servitijs fidelium nostro-

rum prudentium ac circumsectorum iudicium iuratorum totiusque communitatis ciuitatis nostrae Cassoviensis, vero benignum habentes respectum humillime supplicationis ipsorum nobis propterea facta *totale desertum templum alias ad Religiosos fratres S. Damini pertinentem*, sed per complures hactenus Annos a fratribus praedicti Ordinis desertum tam ex *incendio conflagrationeque praefatae ciuitatis nostrae Cassoviensis* omni prorsus *tecto destitutum*, quam temporis et aeris iniuria penitus *corruptum et desolatum in inferiore* ejusdem ciuitatis nostrae Cassoviensis parte et Area situatum, ijsdem iudici, iuratis et communitati civium ciuitatis nostrae Cassoviensis pro domo frumentaria reparandum et extruendum elementer dedimus, contulimus et concessimus ita, et sub ista conditione ut fideli nostro reuerendissimo Stephano Radetio Episcopo Agriensi per Hungariam Locumtenenti et Consiliario nostro tanquam diocoesano ipsorum litteras sub sigillo civitatis ipsius Cassoviensis publice consignata dare teneantur quod si successu temporis praedicti fratres Ordinis S. Dominici in integrum restituti ac templum praedictum ab ipsis Civibus Cassoviensibus per illos repeti contingat, tunc ijsdem illud absque resistantia difficultateque aliquali eisdem remittere et restituere debeant et teneantur. Imo damus et conferimus et concedimus harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum in arce nostra Regia Posoniensi die 10 Mensis Aprilis 1578.

(Fogalmazata a m. kir. orsz. ltár cancellariai osztályában.)

Közli: Adorján.

Egy czímerész nő a XVI. század elején. Heraldicai adatok hazánk régiebb korából — leszámítva magokat a czímerleveleket — a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak. Az alább közlendő levél pedig, mely mint a mohácsi vész idejénél csak öt évvel ifjabb *magyar nyelvű* szerkesztvény, már magában e körülménynél fogva is becses: még nevezetesebbé, sőt a maga nemében talán egyetlenné válik feltűnő érdekes tartalma folytán. Ez ugyanis egy a XVI-ik század elején élt oly tudós magyar nővel ismertet meg bennünket, ki a czímertanban szakismerettel bírt. E kiváló hölgy a Gömör és Borsod vármegyék egyik előkelő legrégibb családjából származott *Puthnoky Istvánnak* neje volt, keresztnévéről *Affra* (Eufrosina), a családja adatai szerint ugyan született *Puthnoky*.

Levelét rokonához, a János király által főispánná kinevezett

Puthnoky Imréhez írá, Gömör megyei Putnokról, 1531. ősszel. Affra asszony ekkor már öreg lehetett, miután a főispán saját születésnapjának meghatározása végett fordul vala hozzá, mint illetékes tanúhoz. De a tudós nőhez mások is fordulának, még pedig szaktudományi kérdésekkel; így pl. — mint a levélből látjuk — a régi kihalt Zoláthy-család egyik tagja *Mihály*, saját családi czímerének, melyet bizonyára csak valami gyarló metszetű pecsétnyomón bírt vala, világosabb meghatározása iránt kéré ki a jeles-nő véleményét. S Affra asszony emberül meg is felelt a benne vetett bizalomnak, meghatározván a Zoláthyak czímerét: *két publikán (papagály) madár tart egy gyűrűt*. E czímert eddig nem ismertük; s a ki velünk megismerteti: az alkalmasint a *legrégibb magyar czímerész nő*. A levél betűhíven így következik:

«Solgalathom wthan Nagzagos Wram The K. En thewlem kerdý wolth, hog The K. mel nap zýleteth wolna; Zenth elzebet (*sic*) asson Napýara vyradolan (*sic*) haýnal felew, mel Zent elzebet asson Napýa Zombat Nap wala. Ees The K. ha Zolathý Mýhalt talalýa, haat Mondýa meg Neký, hog az ew chýmerewth egebnem nem lelhetem, hanem kewth puplican madar Tharth Eg gyreth. Eundem valere exopto. Datum In puthnok in vigilia Simonis et Judee 1531. *Affra conthoralis Stephani de Puthnok.*»

Külczim: Egregio Domino Emerico de puthnok etc.

A levél eredetije, papírszeletkére írva, a Puthnoky-családnak jelenleg leányági utód *Thomka* Mór úrnál, Kassán őrzött levéltárában létezik, fasc. XXVI, nro 26. Pecsétnek rajta nyoma nincs, úgy látszik csak «sub volanti» írott lévén.

Közli: *Thaly Kálmán*.

Hazai tud. intézetek és leletek.

— *A m. t. Akadémia* közelebb múlt ülései archaeologiai tekintetben az érdekesebbek közé tartoztak.

Az e folyó hóban tartott 1-ső osztály ülésén Pulszky Ferencz hazánk multjára vonatkozólag, a *Celta* népek műveltségi állapotáról értekezett. Előre bocsátván az említett népek általános települési mozgalmait, különösen a hazánk területén hont alkotó celta népség állam, — társadalmi nemzeti viszonyait és műipari fejlődését vevé tárgyalás alá. A hazánk területén található töröket, fibulákat, lándzsákat, kardokat, de különösen az említett népség különlegességei közé tartozó torqueseket, a többi, felső-olasz- s francziaországi

stb. celta népek hasonló eszközeivel s ékszereivel egybevetve, összehasonlító módszerben ismertette meg, s a hazánkban előforduló barbár pénzekre tért át. Pulszky értekezése még sok eddigelé honunkban ismeretlen adatot tartalmaz, s számos homályos helyet derít fel, legfőbb érdeme pedig az, hogy e műben van legelőször nálunk az archaeologiai deductiók nyomán a honunkat egykor népesített ősnépek rendszeres történetének alapja megvetve. Pulszky értekezése a jövő évi *Archaeologiai Közleményekben* fog megjelenni.

Ugyancsak a II-dik osztály e havi ülésén Rómer Flóris bécsi, müncheni, párisi és brüsseli legújabb kutatásainak eredményeit adta elő. Jeles tudósunk kutatásai czélját a külföldi könyvtárakban találtató *Corvindák*, de a más egyéb codexekben előforduló hazánkra vonatkozó emlékek is, különösen pedig a régi magyar czímerek, térképek s jelmezek képezték. A bécsi cs. hadi levéltárban néhány magyarországi erődítési térképre, Párisban két eddig ismeretlen *Corvinára*, s körülbelül 400 darab képre talált, melyek magyarországi városokat s helyeket ábrázolnak. Beçanconban I. Ferdinand, II. Lajos királyaink s Mária királynénk arczképeivel megismerkedett. Felette érdekes heraldikai történelmünkre nézve azon Rómer által talált-Esztergom vára- s városának 1594. évi térképe, melyen annak készítője „*Joannes Ruda, fecialis et heroldus hungariae*” czímen fordul elő — tudtunkkal ez lenne a legrégibb magyar czímernök, kinek neve korunkig felmaradt. K.

— *A m. n. muzeum érem- és régiségosztálya* f. évi október havában a következő tárgyakkal szaporodott: *Ajándékozás* útján: *Schwartz Bernát* földmivestől Duna-Vecséről Probus kis bronz érme (Coh. V. 263, 269.); *Szita Andortól* VI. Pius pápa rézéreme (60 baiocchi); *Bory Jánostól* Tardos-Keddről 48 db. különféle ezüst, bronz- és rézéreme, közte egy igen érdekes barbár ezüstéreme, súlya 17 gr.; *Varázsjéi Gusztártól* ön emlékéreme, melyet Valéria magyar kir. főhercegnő születése alkalmából vertek; *Kovács Ferencz* közbirtokostól Perecsenből 8 db. különféle ezüstéreme; *Bischitzky Győző* keresk. akad. tanulótl 1 db. újabbkori rézéreme; *Grün Ármin* főgymn. tanulótl 5 db. rézéreme (újabbak mind); *Szundy László* számtartótl Tömördről 2 db. római bronz- és 5 db. frisachi ezüstéreme (Weltzl I. 482. l. 9122; 492. l. 9612 és 494. l. 9682. sz.) és 1 római bronz fibula, szokott idomú; *Borcsányi Ilona* kissaszonytól Tömördről 1 db. frankfurti rézéreme; *Krabovszky Páltól* Buda-

pestről 1 db. orosz rézérem; *Szalay László* kasznártól Felső-Telekesről 1 db. Lipót-féle ezüstérem 1698-ból; *Frank Zsigmond* közbirtokostól Tamásiból (Tolna megye) Báthory István és III. Zsigmond lengyel királyok ezüst hármass garasa; *Batta Paulina* kisasszonytól Hadrian (Cohen II. 124, 201) és Lucilla (Coh. III. 40, 3) ezüst érme, Buda visszafoglalásának emlékére vert rézérem (Weltzl I. 374. 7265), a bécsi rokkantak házának alapköve letételére készült bronzérem (Ferencz császár és Mária Terézia alatt, Weltzl I. 413, 7922) és 1 metszett rézlap címérrel; a *Természettudományi-Társulattól* a baráthegyi barlangból azon *koponya-részlet*, melyen a balhomlokdomb és halánték közt a homlokesonton egy éles vágás forradása látszik, mely vágást csontforradás követett, tehát az egyén túlélte a sebet; továbbá azon igen érdekes *állkapocs*, mely szintén e barlangból való s a fölemelkedő ágyujtványai közt tűzkőnyílásúcs ül a csontban, körüle mindenütt csontforradással. (Leirta Lóczy Lajos a «Természettudományi Közlöny» 89. és 97. füzetében.); *Krudy Páltól* Szécsényből egy bronz tokos véső; *báró Nyáry Albert* akad. tagtól különféle mult századi kályhacseréptöredékek az ónodi várromokból. *Csere* után: 1 db. XV. századbéli sárgaréz bárcza, mely Magyarországra vonatkozik; Ar.) + FARANCE (liliom) + (liliom) HONCERIE körirattal, a mezőben függélyesen ketté szelt háromszögű címérpajzs, a jobboldaliban a magyar pólyák, a baloldaliban pedig liliomok, Rev.) + IEVI (ötágú csillag, liliom, ötágú csillag) DA (ötágú csillag, liliom, ismét ötágú csillag) MOVRS (liliom) a felirat középkori majusculákkal; a mezőben egyenszerű (görög) liliomos kereszt, minden szára közt egy ötágú csillag, átmérője 2·3 cm. *Vételek*: 186 db. szlavoniai ezüstérem; 2 db. I. Mária-féle arany; 1 db. V. László-féle aransúly rézből (Conf. Wesserle tab. VIII. fig. 13 és 14.); egy bronz egylapú fémer, balra fordult mellképpel, mely fantastikus állatokból van összeszerkesztve (homloka oroszlán, orra béka, állkapocsa hal stb.); *Töplitz fürdő* emlékérmé ezüsből, Ar.) SEGENSFÜLLE STRÖMT NATUR AUS EW'GER URNE alatta Töplitz vidéke a felfedezett meleg forrással (a vésnökjegye I. W. L.) legalúl a szelvényben AUF-FINDUNG DER HEIL-QUELLE IN TÖPLITZ. Rev.) FROHE ERINNERUNG; WIDER GESCHENKTER GENESUNG. alatta a fürdő látképe, a szelvényben pedig e felirat: ANSICHT VON TÖPLITZ IN UNGARN. (a vésnök jegye: I. L.) az ezüstérem átmérője 4·7 cm.; 11 db. különféle római bronzérem és 1 gemma-

töredék, lelhelyük Ó-Szőny (Bregetium) környéken; egy román-korszakbeli aranyesat, két alakot ábrázolva; egy orosz dyptichon sárgarézről, zománcozva; két római üveg, az egyik igen szép, madár-idomú, lelhelyük Ságvár, Somogy-megyében. *Czobor B.*

— *A m. n. muzeum érem- és régiségosztályát* f. évi október havában 10-szeri nyitás alkalmával összesen 3088 egyén látogatta.

— *Az „Országos Régészeti és Embertani Társulat”* nov. 17-én tartotta alakuló gyűlését, Pulszky Ferencz muzeumi igazgató lakásán. Az ülésen mintegy 40 tag vett részt, köztük dr. Henszleman Imre, Thaly Kálmán, báró Nyáry Albert, dr. Arányi Lajos, Szilágyi Sándor, Nagy Imre, Zsilinszky Mihály, Deák Farkas, báró Nyáry Jenő, Ráth György, Havas Sándor, dr. Német min. tanácsos, Péchy Jenő, dr. Hampel József, György Aladár stb.

Pulszky Ferencz, miután a jelenlevő tagokat, mint házi gazda melegen üdvözölte volna, fejtegetni kezdé azon eszméket, melyek az illető férfiakat vezérelték, kik egy hazai régészeti társulat létrehozásán fáradoztak. Kimondá, hogy a társulat célja a régészeti és embertani ismereteket az országban terjesztetni és népszerűsíteni, s irányadó központul szolgálni azoknak, kiket hivatásuk, irodalmi foglalkozásuk vagy egyszerűzetük e térre vezet. Kiváló súlyt fektet a kirándulások alkalmával eszközözendő ásatásokra, melyek rendszeres vezetés mellett, hivatva lesznek hazánk őstörténeti multjából egészen ismeretlen adalékokat hozni napfényre.

Ezután dr. Thallóczy Lajos, az alakuló gyűlés ideigl. jegyzője, az alapszabályokat olvasta fel s kezdetét vette a társulat tisztviselőinek megválasztása.

Tiszteletbeli elnöknek *Ipolyi* Arnold püspök és gróf *Erdődy* Sándor közfelkiáltással lettek megválasztva. Hasonlóképen közfelkiáltással választatott: *Pulszky* Ferencz elnöknek, báró *Nyáry* Jenő alelnöknek, s szavazás útján egyhangúlag dr. *Hampel* József titkárnak. *Czanyuga* József pénztárnoknak és dr. *Kaan* Ágost ügyésznek.

A társulat választmánya 30 tagból áll, melyeknek fele életfogytiglan, fele pedig három évi cyclusra választatik.

A tisztviselői kar és a választmány megválasztatása után Pulszky Ferencz megköszönve a benne és a megválasztott tisztikarban helyezett bizalmat, az országos régészeti és embertani társulatot megalakultnak jelentette ki, s felszólította a tisztviselőket, hogy helyeiket foglalják el.

Alapító tagok sorába léptek: báró Radvánszky Béla, Fraknói

Vilmos, br. Nyáry Albert, br. Nyáry Jenő, dr. Arányi Lajos és Péchy Jenő.

A társulat négy szakosztályra oszolván szét, ezután ezek megalakítására adattak be a szavazatok. A szavazás eredménye a következő:

I. Ősrégészeti és embertani osztály: Elnökök: dr. Rómer Flóris Ferencz és dr. Lenhossék József; előadó: Csetneki Jelenik Elek.

II. Római régészeti osztály: Elnök: Pulszky Ferencz, előadó Boynychich Iván.

III. Magyar régészeti osztály: Elnök: báró Nyáry Albert, előadó dr. Thallóczy Lajos.

IV. Egyházi régészeti osztály. Elnök: Dr. Henszlman Imre, előadó dr. Ballagi Aladár.

A titkár még több új tagot jelentett be, s ezzel az alakuló ülés véget ért.

— *Weszerle-féle táblák.* Alig van az erdélyi és magyar numismatikának teljesebb és haszonvehetőbb képatlasza a Weszerle-éinél. Azt a m. nemzeti muzem pár évvel ezelőtt, az említett tudós hátrahagyott s a muzeum birtokában levő réztábláinak egy vastag kötetben való lenyomatása által bocsátotta közre. A kötet 146 táblán (4 r.) 2228 érmet tartalmaz, s nemcsak az Árpád-, Vegyes-, Habsburg-házi királyaink s az erdélyi, de egyszersmind a magyar korona hajdani tartományai érmeit is magában foglalja. A magyar városok és a híres magyar egyéniségek emlékérméit majdnem teljesen hozza. Gazdag tartalmához képest e munkának 8 fnt ára csekélynek mondható. Szaktudósaink, kik e már is fogyatékán levő jeles mű birtokába óhajtanak jutni, megrendeléseiket egyenesen a m. n. muzeum régiség-osztályához intézzék.

— *Régészeti szakirodalom a m. n. muzeumban.* 1870 előtt a szakférfiu Budapesten alig találhatott szakjába vágó folyóiratokat, s e miatt legjobb ügykezelői mellett sem emelkedhetett a világ-irodalom tudományos színvonalára. Pulszky Ferencz igazgatása alatt a m. n. muzeum e nagy hiányon is segített. Ez időszertint már alig létezik Európában a régészeti szakba vágó jelesebb osztrák, németországi, svájci, francia, belga, angol és olaszországi lap, mely említett nemzeti intézetünk régiségi osztályában ne lenne feltalálható. Azoknak száma már is a negyvenet megközelíti.

— *Becses pénzgyűjteményt* kapott a muzeum gróf Zichy Edmundtól. Kilenczvenegy keleti darab, báró Prokesch-Osten

híres gyűjteményéből. Van benne ötvenhat arany, tizenhatsz ezüst s tizenhét réz; régi szultánok pénzei. Karabacsek tanár, ki a keleti pénzekre nézve tekintély, pontosan meghatározott minden darabot.

— *A m. n. muzeum régiség-osztályában* két érdekes magyar renaissance-kori dombormű gipsz másolatai kaphatók, melyek eredetiei, a pozsonyi székesegyház külső falában található *Kögel* család s másrésről *Illésházy* István s *Erdődy* Anna sírtábláit ábrázolják. Ugyancsak az említett osztálynál számos ősrégészeti, római s középkori műemlékek gipsz-lenyomatai is szerezhetők.

— *Az iparművészeti muzeum* a legutóbbi időben tetemesen szaporodott. Kár lett volna egy oly kedvező alkalmat elmulasztani, minő a párisi kiállítás volt. Nagyobb pénzösszeg állott az intézet rendelkezésére báró Hirsch adományából. Ennek jelentékenyebb részét már a világkiállítás kezdetén költötte el az «osztrák-magyar bizottság», mely — sajnos — leginkább a bécsi-iparművészet pártolását tűzte ki czéljául ezen vételeknél. Történtek azonban a kiállítás bezárása előtt közvetlenül még vételek s ez alkalommal legalább részben pótolni lehetett a korábban történt mulasztásokat. Ezuttal ugyanis a vételekkel megbízott dr. *Pulszky* Károly, az iparművészeti muzeum szakavatott öre, figyelmét első sorban a keramikára fordította, mely iparág hazánkban az utóbbi években oly nagy lendületet vett, s oly fényes sikert vívott ki a párisi tárlaton. A legközelebbi időben már szemlélni fogja a közönség a muzeum egyik külön osztályában a japáni és khinai agyagművek válogatott sorozatát, minőket utánozni s utólni a francia s angol iparczikk legfőbb törekvései közé tartozik. Lesznek ott szintén érdekes keleti zománczos tárgyak is, melyek hazai iparművészeinknek, kik ezen nálunk hajdan oly virágzó iparág föléledésen törekszenek, hasznos mintakul szolgálhatnak. Szépen megszapordott a szövetek osztálya is, s vannak a megvett példányok közt olyanok, melyek valódi műremekei a keleti izlésnek, s ismét mások, melyek új világot vetnek a hazánkban a XVI—XVII. században kifejlődött díszítési módra. Ezen műkincsek mind alig kerültek egy pár ezer frankba; az iparművészeti muzeum jeles fiatal öre ez alkalommal is úgy mint már a bécsi világtárlaton bebizonyította, hogy czélirányos eljárás mellett csekély összeggel is becses, mintaszerű czikkek egész gyűjteményét lehet összeállítani. — Ajánljuk az érdekes tárgyak megsemmisítését az egész művelt közönségnek, de mindekelőtt műiparosainknak.

„V. U.“

— *Torma Zsófia*, a szorgalmas régész, a híres tordosi és nándorvályai őstelepekről kimerítő tanulmányt írt, mely három, ugymint magyar, francia és német nyelven számos alaprajzok, átmetszetek s a kiválóbb leletek fametszetei kíséretében fog legközelebb nyomtatásban megjelenni. A német kiadásról a n.-szebeni szászegylet gondoskodik, a francia a budapesti *Compte rendu* 2-dik kötetében, a magyar eredeti szöveg pedig valószínűleg az „*Arch. Közleményekben*“ lát napvilágot.

— *A tököli leletek*. A Duna áramlatai ellen Csepel szigetén védgátakat emeltek. E földmunkálatok alkalmával Tököl helység határában régiségeket találtak, mely körülmény felől a m. n. muzeum igazgatósága Jankovich Miklós kormánybiztos által értesített. A muzeum részéről Csetneki Jelenik örseged e hó 21-én rögtön a további kutatások folytatására a helyszínére küldetett, kutatásainak eredménye minden várakozást felülmúl. Az illető töltés 8 klm. hosszú terjedelmén két barbárkori temető van; az egyik a falutól délre, másik a csépi szőlők dél-nyugati szögletén fekszik. Az illető őslakók kétféle temetkezési módot követtek. Némelyik sírban a hullák egészen üllő helyzetben fordulnak elő, másokban ellenben azoknak csak nagyobb edényekbe rakott égetett csonthamú maradványaival találkozhatni.

Összesen 120 sír állapítottatott meg, melyek közül Csetneki négy napi ott időzése alatt negyvenet bontatott fel. Az ezekben talált régiségek száma: 4 nagy, 40 kisebb edényből, s körülbelül 70—80 bronz tárgyból áll.

— *A „Délmagyarországi történelmi és régészeti társulat“* szept. havi választmányi ülése Temesvárott, szept. 25-én Rác Athanáz elnökle alatt tartatott meg. Archaeologiai tekintetből Miletz János titkári jelentéséből kiemeljük, hogy a muzeum legújabbán a beregszói (a Beregszó patak «Jér» nevű mellécsatornájának ásatása alkalmával lelt) és az ó-bébai (Torontál) őskori, az arácsi (templomromok közt talált feliratos sírkő) római és a tarrasi vaskorszakbeli régiségekkel gyarapult.

A folyó ügyek után következett *Ambrus József* társulati tag ily című értekezése: *Ó-bébai régiségleletek*. Az értekezés illustrációjához szolgáltak a szerző által beküldött — 24 darab — különféle színű, vastagságú, karczifrázatú s dudorokkal ellátott, részint ép, részint töredezett barbár-korszaki cseréptárgyak.

Cs.....

— *Horvátországi hírek.* A horvát nemzeti muzeum régészeti osztálya Dr. Buratti Iván grófnak egy becses ajándékával gyarapodott. Ez I. Tvrtko boszniai királynak (uralk. 1354—1391.) nagy pecsétnyomója, mely 1849-ben Dalmátiában Segnia közelében egy régi épület romjai közt találtatott. Körirata: TVARTKVS · I · D · G · RAS · SER · BOS · ILLI · DAL · ET · CRO · REX. A pecséten sz. György lovas alakja látható.

Hír szerint jövő évi januárban egy horvát régészeti közlöny Ljubics Simon, muzeumi igazgató szerkesztése mellett megindul. Címe «Arkeologiski Vjesznik» lesz. B.

— *Baniai őstelep.* Szörény-megye legnagyobb folyója — a Néra folyása első felében egy, ÉK-DNY irányú, hosszú kerülékhez hasonló medenczeszerű völgyben folyik, melyen túl meredek sziklafalú mederben folytatja útját. E mederszerű völgy, melyet az odavaló «Almás»-nak nevez, s melynek szélén több falu is van, egy dombgyűrű, ez pedig magas hegyek által van körülvéve, és még a közelmúlt geológiai korban, midőn még a Néra nem törte át Szászkabánya felé a lefolyását akadályozó hegyeket, tó volt, melyet a körülötte fekvő hegyekben összegyűlt víz táplált. E tó tán magyarázatul szolgál arra nézve, hogy mikép kerültek azon cserepek, melyek jelenleg már a m. n. muzeum tulajdonába mentek át, az almás déli szegélyét képező magas csúcsok egyikére.

A nyáron ugyanis Szörény-megye déli részének földtani felvételénél vevén részt, az Almás déli része közepe tájára telepített Bania helységben edénycserepet mutattak nekem, melyet állítólag a határban találtak. Az illető szíveskedvén engem a lelőhelyre elvezetni, én ott ásattam is, azonban cserepeken kívül mást nem sikerült találnom. A lelőhely a Baniától DNyD-re körülbelül 4 kilométernyire fekvő Kraku-Otara nevű hegyhát egyik északi nyúlványának csúcsa. A pusztá csúcslejtőjén kimosva sok cserepet találni, magán ezen erdőtlen csúcson pedig csak egy ásónyi televény van, mely alatt már az alapkőzet — gnajsz — jelenkezik. E csúcs 4 pontján, körülbelül 1—1 □ méternyi téren átforgattattam a televényt, azonban sajnálatomra, néhány cserepen kívül mást nem találtam, daczára, hogy a kimosott cserepek száma után többet reményeltem. Úgy látszik e különben meredek oldalú csúcsról az eső és hóviz már lemosta azon televényréteget, melyben az edények eltemetve voltak.

Halaváts Gyula.

Külföld.

— *Régészeti hírek Görögországból.* A mykenei muzeum Athenben, melylyel az említett város közelében fekvő spatai temetkezési helyek leletei is egyesítvék, legközelebb múlt nyáron, az athenei régészeti társulat által — a palamidi folyó mentében fekvő naupliai barlangokban talált ós stílusú ékszerekkel és cserépedényekkel jelentékeny gyarapolást nyert. Ezen már Strabó által említett barlangok, melyek a cyklopoknak tulajdonítottak volt s egészen hasonlóak a Spartában találtatókhoz, temetőkül bizonyítottak, s a legrégiebb, immég az előáziai befolyás alatt állott görög emlékekhez sorozandók.

Nem kevésbé fontos a marathoni lelet. Marathon hajdanta egy Tetropolis nevű négy helységről álló szövetséghez tartozott. E szövetségre vonatkozólag a múlt nyáron egy felirat tatáltatott (Dr. Lambros az «Ephemeris» 14/28. szeptemberi számában tett róla jelentést), melyben a tetropolisiak, mint szövetségesek, egy Archonnal élükön, Dionysosnak bizonyos tárgyat felajánlanak.

A német archaeologiai társulat központi igazgatósága által a fő tábori-kar segítségével megindított Attika topographikus felvétele, a jelen ősszel újult erélylyel vétetett foganatba. Ezen vállalat első része (Atlas von Athen in 12 Blättern von Curtius und Kaupert, Berlin, Dietrich Reimer) már megjelent. Második részéhez (Die Häfen von Athen cím alatt) pedig már a metszetek készülnek.

Az ez őszi-téli olympiai ásások október hó 14-én kezdetettek meg. Délkeletnek, 40 méternyire a Zeustemplomától az *Altis* főkapujára, s ez előtt egy utczával összekötött épület romjaira találtak, melyet a magas állású tisztvislők lakaúl szolgált római *Leonidotounok* tartják.

— *A dodonai ásások-ról* a Jénában legközelebb lefolyt német philologiai társulat nagygyűlésen Bursian tanár érdekes felolvasást tartott. Értekezéséből a következőket emeljük ki: A dodonai orakulum helyfekvéséről ugyan már Barth Henriknek és Kiepertnek helyes sejtelmek voltak, annak valóságos feltalálója azonban Carapanos. Az orakulum a tenger színe felett 2000 méter magasságra emelkedő Olytsika-hegység keleti tövében fekszik. Akropolisának nyomai még kivehetők, theatruma lehetőleg ép. A helyiség legfontosabb részét, a tulajdonképeni szent helyet magában foglaló tágas négyszög tér képezi. Ennek területén áll

maga a templom, mely alkatrészén a pronaos, cella és az opisthódomos szerint három oszlopos hajóra oszlik. Hogy az oszlopok melyik építészeti rendhez tartoztak? ezt már nem lehet meghatározni. A templom külseje nem volt oszlopokkal ékesítve. Ezeken kívül egy *Gymnasium*nak, Prytaneumnek és két sikátornak nyomai felismerhetők. Az utóbbiakban az időjárás befolyásától könnyen szenvedhető tárgyak állítottak fel. Az itt talált régiségek, az egy kis márvány szobor kivételével, bronzművek és feliratos bronz és ólomtáblákból állnak. A feliratok három osztályba sorozandók; az oraculumhoz intézett kérdéseket tartalmazó ólomtáblák, a másodikat a felszabadítási bronzokmányok, és az utolsót a kegyajándékok felajánlásai képezik. Az első osztálybeliek a legérdekesebbek. Ezekből kitűnik, hogy a tanácsért folyamodók oraculumhoz intézett kérdéseiket sajátkezűleg szokták volt az ott készletben levő ólomtáblácskákra írni; minek folytán e táblák, a palimpsestek módjára, sokszorosan egymás felébe jegyzett föliratokat tartalmaznak. A formularéban jóformán megegyeznek. Egyébiránt ezen táblák már Dodona politikai befolyásának hanyatlási korából származnak, miként hogy egy felszabadítási okmány Kr. sz. e. 3-dik század kezdetére utal. Innét van, hogy az említett táblák beltartalmukra nézve (két község jelentéktelen kérdései kivételével) kirekesztőleg magánjelleműek, s a jelenleg a pórnép a jósló cigányasszonyokhoz intézett, elveszett tárgyakat, apaságot, örökséget illető kérdéseket foglalnak magokban.

— *Olympiai kiállítás Berlinben.* Az építkezésben megszakadt, úgynevezett új-dom helyiségében vannak a három éven folytatott (1875—1878) olympiai ásások leleteinek gipsz-öntvényei kiállítva. A közbámulat tárgyait leginkább a Zeus-templom két homlokzati csoportozata és a Praxiteles fölséges Hermese képezik. Az említett homlok-csoportzatok töredékeinek összeállítása jóformán sikerültnek mondható; s ha e részben még számos meg nem fejthetlen nehézség is mutatkozik, mindamellett egészben véve, berlini összeállítatások szerint eredeti compositiójukról jóformán biztos képet nyújtanak.

— *Pergamumi ásások.* A Smyrnában huzamosb idő óta saját költségén tartózkodó s Bergama (Pergamum) romjainak ásásával foglalkozó Hamann Károly mérnököt, a németbirodalmi kormány, az azontúli költségek fedezése mellett a kutatások további folytatásával megbizta; egyúttal kieszközölte a magas portánál, hogy az ezen-

túl napfényre hozott pergamumi régiségek, a két illető kormány között megféleztessenek.

— *A londoni «Illustrated News»* f. é. novemb. 16-án megjelent lapja röviden leírja a Rassam által Ninive tájáról augusztus hóban haza hozott bronz domborműveket. Közel a régi Ninivehez fekszik Balawat, melynek dombtörmelékében Rassam régi assyri erődre ismert, talált itt egy templomkát és oltár-alapzatot* de legérdekebbek azon bronz lemezek, melyek hajdan valamely palota kapujának faszárnyait ruházták és melyek ékiratu felirása szerint II. Salmanassar idejéből származnak. A bronzok kivert művek és harczosokat hadi kocsikon, a királyt lóháton keresztül menve a Tigrisen, s midőn bizonyos istenségnek áldozatot hoz, végre munkásokat ábrázolnak, kik a király képét, mint győztesét, sziklafalba vésték. Az ujság ezen jeleneteket fametszet másolatban adja, s e szerint ezen dombormű, stíljére nézve középet tart a nimrudi és kujundsiki művek közt.

Rassam ázsiai születésű, hanem naturalisált angol, sokáig Layard segéde volt és a csak nem rég elhalt Smith György helyét pótolja Mesopotamiában, hol a British Muzeum és részben a «Daily Telegraph» költségén szervezett ásatásokat igazgatja. Pinche Theophil, Smith utódja a British Muzeumban a «Society of biblical archaeology» egyik ülésében a kérdéses domborműveket magyarázta.

— *Vasari új kiadásának* 2-dik kötete október havában jelent meg. Starninával kezdődik és Andrea del Castagnó-ig terjed, tehát már a renaissance művészeti gyakorlatának jókora részét foglalja magában. Milanese, a művészek életírásaiban számos új adattal meg bővített jegyzetet ad. Így a többi közt világosan mutatja, hogy Vasari a két Lorence di Biccit — az apát és a fiut — egybe zavarta. Mely összetévesztésére azonban már Crowe is figyelmeztette a szakközönséget. Minket magyarokat közelebből érdeklőleg, Milanese, Fra Filippo Lippi életéhez egészen új commentárt írt. Lényeges kijavításokat találunk e műben Luca della Robbia, Agostino di Duccis, Baccio Pontelli s több más művészek életéhez. Az utóbb említett mesterre nézve kiderül, hogy Florenczben 1450-ben született. 1475-től 1479-ig Pisában tartózkodván az ottani choruson dolgozott. 1483-ban mint pápai mérnökkel és építésszel találkoztunk vele. Körülbelül 1492-ben halt el. A Vasari által Bacciónak tulajdonított római építményeknek, Milanese szerint, az eddig majdnem egészen ismeretlen Meo del Caprina a mestere. (1430—1501.) E futólagos ismertetésből is világosan kitűnik Vasari új kiadása 2 dik kötetének nagy jelentőségű fontossága a műtörténelemben.

Sz . . . . . y.

* L. Arch. Ért. 1878. XII. k. VII. f. 271. l.

Régészeti könyvtár.

1. *Művelődésünk tényezői Zsigmond alatt.* Műveltségtörténeti vázlat. LARY MÁTYÁS, jászberényi főgymnasiumi igazgató, földrajz s történelem ny. r. tanára. Budapest. Buschmann F. könyvnyomdája. 1878. 8 r.
2. *Történelmi és Régészeti Értesítő.* A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat közlönye. Szerkeszti: MILETZ JÁNOS titkár. IV. évfolyam, IV. füzet. Temesvárott, Magyar-féle könyvnyomda. 1878.
3. BELUCCI GIUSEPPE. *Armes et outils de l'âge de la pierre* envoyés à l'exposition des sciences anthropologiques à Paris 1878. Perugia 1878. 8 r.
4. *Dodone et ses ruines.* CONSTANTIN CARAPANOS, Paris 1878. fol. 63 táblával. Ára 75 mrk.
5. CURTIUS E. und J. A. KAUPER, *Atlas von Athen.* Im Auftrage des kaiserl. deutschen archäolog. Institutes herausgegeben. Berlin, D. Reimer. Fol. 12 chromolith, aczél és könyomatú táblával. Ára 24 mrk.
6. *Das Königliche Münzkabinet.* Geschichte und Uebersicht der Sammlung nebst erklärender Beschreibung der auf Schautischen ausgelegten Auswahl von Dr. JULIUS FRIEDLAENDER, Director, und Dr. ALFRED von SALLET, Directorial-Assistent des königl. Münzkabinetes. Zweite vermehrte Auflage. Berlin 1878. n. 8 r. 11 képtáblával. Ára 8 mrk.
7. *Handbuch der Archäologie der Kunst* von Dr. CARL BERNHARD STARK, Professor zu Heidelberg. Verlag von Wilh. Engelmann. Leipzig 1878. n. 8 r. Erster Band. (3 kötet lesz, a másik két kötet egy év alatt fog megjelenni.)

TARTALOM: Magyarhoni őskori leletek külföldi gyűjteményekben. Dr. Hampel Józseftől. — Uti jegyzetek. Henszlmantól. — A szalánczi vár donjonában lévő czímerekről. Közli: Myskovszky Viktor. — Régészeti irodalom. Szikinczey B-től. — Tárca: Érmészeti adalék. A magyar érmelelési viszonyok történetéhez. Közli: Dr. Thallóczy Lajos. — Régészeti érdekű kéziratok a muzeumi könyvtárban. Boynychich Ivántól. — A kassai dominikánus templom történetéhez. Közli: Adorján. — Egy czímerező nő a XVI. század elején. Thaly Kálmántól. — Hazai tud. intézetek és leletek. — Külföld. — Régészeti könyvtár.

Budapesten, 1878. Franklin-Társulat nyomdája.

Jegyzék azon „Archaeologiai munkák”-ról, melyek a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó-hivatalában

(Budapest akadémia épülete) leszállított áron kaphatók:

Intézeteknek és esetleg egyéb megrendelőeknek e munkák részletfizetésre is adatnak

Archaeologiai közlemények. A hazai műemlékek ismertetésének előmozdítására kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Archaeologiai Bizottsága. I—XI. kötet, 1. füzet. Egy a II-ik kötethez tartozó 4-rétű képtáblaszal. 1859—1876. Ára az I—XI. 1. kötetnek együtt véve 22 frt 60 kr.

Értesítő (Archaeologiai). A M. T. Akadémia Archaeologiai Bizottságának közlönye. 1869—1877. 8-rét.

I. kötet.	1869.	VI és 320 lap.	} Elfogyott	3 frt.
II. »	1870.	VI és 312 lap.		3 frt.
III. »	1870.	III és 324 lap.		3 frt.
IV. »	1870.	V és 328 lap.		3 frt.
V. »	1871.	V és 328 lap.		3 frt.
VI. »	1872.	VI és 320 lap.		3 frt.
VII. »	1873.	V és 316 lap.		3 frt.
VIII. »	1874.	X és 315 lap.		3 frt.
IX. »	1875.	XI és 318 lap.		3 frt.
X. »	1876.	340 lap.		3 frt.
XI. »	1877.			3 frt.

Henszlmann Imre. A székes-fehérvári ásatások eredménye. 9 rajztáblával. 1864. Nagy ívrét. 226 lap 2 frt.

Magyarországi Régészeti Emlékek. (*Monumenta Hungariae Archaeologica*). Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Archaeologiai Bizottsága. I. kötet. 1. és 2. rész. II. kötet. 1. és 2. rész. III. kötet 1. rész. 1869—1876. 4-rét. Ára a 3 kötet 5 részének együttvéve 18 frt.
I. kötet.

1. rész. Pécsnek középkori régiségei. I. rész: A pécsi székes-egyháznak építészete. Irta *Henszlmann Imre*. 1869. 97 lap. 6 képtáblával és számos fametszettel. 2 frt.

2. rész. Pécsnek középkori régiségei. II. rész. A pécsi székes-egyháznak domborművei. Irta *Henszlmann Imre*. 1870. 372 lap. 2 képtáblával és számos fametszettel. 2 frt.

II. kötet.

1. rész. Pécsnek régiségei. III. rész. Első és második függelék a pécsi székes-egyház magán-iratához és a pécsi ó-keresztyén sírkamara. Irta *Henszlmann Imre*. 1873. 165 lap. 4 képtáblával és számos fametszettel. 2 frt.

2. rész. A bécsi 1873. évi világtárlat magyarországi kedvelőinek régészeti osztálya. Irta *Henszlmann Imre*. 1875—1876. 10 táblával és 277 fametszettel. 336 l. 8 frt.

III. kötet.

1. rész. Régi falképek Magyarországon. Irta *Dr. Römer Floris Ferencz*. 1875. 170 lap, 13 többnyire színezett képtáblával és számos fametszettel. 8 frt.

Műrégészeti kalauz. Különös tekintettel Magyarországra. Írták **Dr. Römer Floris** és **Dr. Henszlmann Imre**. Kiadta a M. T. Akadémia Archaeologiai Bizottsága. Gr. *Andrássy Manó*, Gr. *Sándor Mór*icz, Br. *Wenckheim Béla* és Br. *Podmaniczky Frigyes* urak költségén. 2 részben 2 frt 50 kr.

I. rész.

Őskori műrégészet. 154 fametszettel. Irta *Dr. Römer Floris*. 1869. Kis 4-rét, V. és 134 lap. (Külön nem kapható.)

II. rész.

Középkori építészet. 250 fametszettel. Irta *Dr. Henszlmann I.* 1868. Kis 4-rét, 150 lap. 1 frt 25 kr.

50634

dupl

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESITŐ.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA
ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

SZERKESZTIK

Dr. HENSZLMANN IMRE és Br. NYÁRY ALBERT.

(SZÁMOS FÁMETSZVÉNYNYEL.)

XII. KÖTET. 1878. X. FÜZET.

BUDAPEST.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

1878.

A M. T. Akadémia könyvkiadó vállalata

1875—1877-iki folyamában megjelent munkák jegyzéke.

I-ső vagy történelmi sorozat.

Nyolcz kötet. Diszesen kötve. Ára 15 frt 20 kr.

- Macanlay.** Anglia története II. Jakab trónralépte óta. Fordította *Csengery Antal*. Második, átnézett kiadás. I. II. és III. kötet. Angol diszkötésben. A harmadik kötettől kezdve fordítja *Zichy Antal*.
Carlyle T. A francia forradalom. Fordította *Baráth Ferencz*. I. és II. kötet. Angol diszkötésben.
Curtis E. A görögök története. Fordította *Fröhlich Róbert*. I. és II. kötet. Angol diszkötésben.
Hunfalvy Pál. Magyarország ethnografiája. Egy kötet. Angol diszkötésben. (Teljes.)

II-ik vagy irodalmi sorozat.

Hat kötet. Diszesen kötve. Ára 11 frt 40 kr.

- ***Göthe** lyrai költeményei. Ford. *Szász Károly*. Két kötet egybe kötve. Angol diszkötésben. (Teljes.) Elfogyott.
***Nisard D.** Tanulmányok a renaissance és a reformatió korából. (Erasmus Rotterodamus. — Morus Tamás. — Melanchton.) Fordította *Vajda János*. Egy kötet. Ang. diszköt. (Teljes.) Elfogyott.
Müller M. Ujabb felolvasásai a nyelvtudományról. Fordította dr. *Simonyi Zsigmond*. Egy kötet. Angol diszkötésben.
Boissier. Cicero és barátjai. Ford. dr. *Csiky K.* Egy köt. Ang. diszköt. (Teljes.)
Lewes. A philosophia története Thalestől Comteig. Fordította dr. *Bánóczi J.* I. és II. kötet. Angol diszkötésben.

* Az elfogyott **Göthe** és **Nisard** helyett kiegészítésül a következő három munka egyikét tetszés szerint lehet választani, ugymint: **Lewes:** Göthe élete. 2 kötet. — **Pauler.** Wesselőnyi összeesküvése. 2 kötet. — **Kállay:** A szerbek története.

III-ik vagy jog- és államtudományi sorozat.

Hét kötet. Diszesen kötve. Ára 11 frt 80 kr.

- ***Bluntschli J. C.** Az általános államjog és a politika története a tizenhatodik század óta a jelenkorig. Fordította dr. *Acsády Ignác*. Két kötetben. Angol diszkötésben. (Teljes.) Elfogyott.
Gneist R. A jogi állam. Fordította dr. *Takács Lajos*. Egy kötet. Angol diszkötésben. (Teljes.)
Maine Sumner H. A jog őskora, összeköttetése a társadalom alakulásának történetével, s viszonya az ujkori eszmékhez. Fordította, bevezette és jegyzetekkel kísérte *Pulszky Ágost*. Egy kötet. Angol diszkötésben. (Teljes.)
Todd. Az angol parlamenti kormányrendszer fejlődése és állása. Fordította *Dapsy László*. Három kötetben. Angol diszkötésben. (Teljes.)

* Az elfogyott **Bluntschli** helyett kiegészítésül a következő három munka egyikét tetszés szerint lehet választani, ugymint: **Lewes:** Göthe élete. 2 kötet. — **Pauler:** Wesselőnyi összeesküvése. 2 kötet. — **Kállay:** A szerbek története.

Mind a három sorozat 21 kötetben diszesen kötve 38 frt 40 kr.

A jelen vállalatban megjelent munkák egyenként nem kaphatók, s csak előfizetés útján az aláírók, mint a M. Tud. Akadémia könyvkiadó vállalatának pártoló tagjai által szerezhetők meg.

Aláírások még folyvást, kívánatra részletfizetésre is elfogadhatnak.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA.

SZERKESZTIK:

Dr. HENSZLMANN IMRE és Br. NYÁRY ALBERT.

1878.
XII. KÖTET.

SZERKESZTŐSÉG:
ZERGE-UTCZA 23. SZ.

10. SZÁM.
DECEMBER 31.

Ezen folyóirat megjelenik — augusztus és szeptember kivételével — minden hó utolsó napján 2½ ivnyi számokban. Előfizetési ára a 25 ívből álló kötetnek 3 frt; egyes számok bolti ára 40 kr.
Előfizetni lehet KNOLL KÁROLY Magy. Tudom. Akadémiai könyvtárusnál (Budapest, akadémiai bérépület).

Régiséggyűjtemények a párisi világkiállításon.

Igéretemet beváltandó, folytatom a Trocadéro-palotában kiállított régiséggyűjtemények rövid ismertetését. A mint juniusi cikkemben már kiemeltem, sokkal gazdagabbak ezek, semhogy a futólagos szemlélés alapján, melyet időm megtenni engedett, bármennyire is kimerítően tárgyalhatnám. A dolog természetében feküdt, hogy sok fontos elkerülte figyelmemet, s hogy olyan emlékek közt sem voltam képes az összefüggést alaposabban tanulmányozni, melyeket aránylag behatóbban vizsgáltam. Itt csak általános körvonalaikat adhatok s talán itt-ott egyes kiválóbb vonásokat, melyek e halavány képet reményilem némileg érdekessé fogják tenni.

Második látogatásom alkalmával a világtárlaton, megláthattam a Trocadéro balszárnyát, mely juniusban még nem volt hozzáférhető. Ennek egyik termét foglalták el Ó-Egyiptom emlékei, melyek új, élesebb világításba helyezik az antik művelődés anyaföldjének művészetét; engedjék meg tehát tisztelt olvasóim, hogy a helyett, a mint azt cikkem első része magával hozná, a görög műtárgyak leírásával folytatnám szemlémet, ezen legrégebb emlékekre térjek

át. Nem sok az, a mit ez alkalommal az érdemdús Mariette Bey a boulaq-i muzeum tudós igazgatója kiállított; de annál tervszerűbben választotta ki a tárgyakat azon czéllal, hogy azt, mit az 1867-iki kiállításon csak pár mutatvánnyal bizonyított, minden kétségen fölül helyezze. Azt, hogy az egyptomi művészet, az előbb általános véleményről eltérően, nem volt merev, fejlődés nélküli, egészen vallásos szempontokból kiinduló. Sőt ellenben, hogy a természet tanulmányán alapulva, nemcsak a cultusnak szolgáló isten-szobrokban ki tudta fejezni a nemzet eszményeit, hanem hogy az arczképezés s az életből merített tárgyak előadásánál, művészi szempontból igen magas igényeknek megfelelő eredményeket vívott ki. Természetes, hogy éppen ezen csoporton, hol szabadon mozoghatott a művész, sokkal pontosabban észlelhetjük a fejlődés különféle fokait, a művészet emelkedését és hanyatlását egyes korszakokban, mint a hieraticus emlékeken.

A nem egyptologusra legmélyebb benyomást tette a 12 falkép, mely mind a nagy pyramisok és a saqqarah-i temetők sírképeinek utánzása; legnagyobb részök Ti sírjából lett véve, ki az V-ik dynastia alatt élt Memphisben. Itt látjuk a régi egyptomi ember házi életét, látjuk őt vadászat közben, gazdaságában elfoglalva, vendégségnél; úgy hogy ezen képekbe elmerülve csakugy beleéljük magunkat Ó-Egyiptomba mint akár Ebers valamelyik regényének olvasásánál.

A teremben 14 üvegszekrényben eredeti tárgyak láthatók s ezen kívül 12 gránit és mészkő szobor szabadon van fölállítva. Ezeknek részletes leírását adta Mariette Bey a terem Catalogue Raisonné-jában [az egyetlen lajstrom, mely a kiállítás tartama alatt megjelent] s azok, kiket ezen tárgyak közelebről érdekelik, a kimerítő adatokat ebben meg fogják találni. Ki kell emelnem azonban mégis Nem-Hotep szobrát. Életében szakács volt s úgy látszik művész ezen foglalatosságában, mert sírja a legszebbek egyike a saqqarah-i temetőben. A szobor meglepő élethűséggel állítja elénk ezen törpét, nagy fejével, hosszú testével, rövid karjai

s lábaival; mindenekfölött pedig megragadó a szellemes, malitiosus kifejezés, mely arczát élénkíti.

Nem kevésbé érdekes Nefer építőmesternek arczképszobra. Ez inkább hasonlít ugyan azon nagy monumentális szobrokhoz, melyeken a hieraticus befolyást meglátni szeretik; de az arcz, a kezek, a lábak gondos és természetű kivitele mutatják, hogy a művész itt is a természetet tartotta szem előtt s nem követett abstract, egyes testrészek bizonyos arányaiból kifejtett, törvényeket.

Rendkívül érdekes még három fa dombormű, mely az egyiptomi művészet történetében egészen különálló helyet foglal el. Saqqarában lelték őket egy Hosi nevezetű ember sírjában. Mariette Bey megjegyzi, hogy ezen sír mind alaprajzában, mind építése módjában, mind pedig az erre használt anyagokra nézve lényegesen különbözik az eddig ismertektől s hogy ezen tények alapján már kénytelenek vagyunk eredetét egy a negyedik dynastiát megelőző korba tenni. Figyelmeztet minket továbbá a lajstrom tudós szerkesztője, hogy a három dombormű a legrégibb egyiptomi szobrokhoz oly viszonyban áll, mint a görög archaikus emlékek a Phidias-kor mesterműveihez.

Nem válhatunk meg az egyiptomi emlékektől anélkül, hogy a legkecsesebbikről meg ne emlékezzünk. Egy fából faragott szobrocska ez, mely egy úszó fiatal leányt ábrázol, méla arcza, kifejezésteljes vonásaival mély benyomást tesz a szemlélőre s meggyőzi őt arról, hogy az egyiptomi művészet nemcsak az emlékszerűnek, az óriásinak ábrázolására volt képes, hanem a bájosat is megragadóan tudta érvényre juttatni.

Visszatérve a Trocadéro jobbszárnyába s a lépcsőn fölhaladva, mely az alépitvényből, a Mars mezeje felől, fölvezetett, a második teremben találjuk magunkat, hol a görög világ emlékei vannak fölállítva. A legfontosabbik mindjárt a fölmenettel szemben van elhelyezve. Egy női fej ez, melyet a régész világ a «Weber- vagy Laborde-féle fej» elnevezés alatt ismer. A Parthenon homlokzat csoportozatoknak egyi-

kéhez tartozik, valószínűleg a nyugotihoz. A velencei tengeragnak, Morosininek, a Parthenon szétrombolójának titkára, San Gallo hozta azt magával Athenéből, ennek családjában maradt a jelen század kezdetéig, műkereskedő útján jutott Weber Dávid birtokába 1823-ban, a 40-es években pedig Gróf Laborde vette meg s ennek családja birja még ma is. Magánviseli ez a fej a nagy kornak jellemét s a mint szépsége s kifejezése elbájol minket, úgy másrésről a rongált állapotban, melyben van, szomorúan hat reánk. Orra, felső ajkának egy része, alsó ajka, álla s hajzatának hátsó része restaurálva vannak s a régi részek is elvesztették az eredeti fölületet, úgy hogy egykori szépségét csak sejtethjük.

A monumentális márvány-képfaragásnak ezen kívül csak kevés példánya lett kiállítva. Feltűntek nekem: egy amazon-fej, mely az ismeretes berlini szobor típusával bir; egy archaikus Hermes vagy Dionysos-fej parosi márványból, ha jól emlékszem I. Gréau birtokában s egy igen különös női fej: a szemgolyó s a szemöldökök helye mélyen ki vannak vájva és minden bizonynyal fémmel, bronzsal vagy ezüsttel voltak kitöltve. A birtokos, Mr. Armand közlése szerint, ezen fej a balbecki romokból származik, egy sphynxről lett letörve, mely Demeter colossális szobrának oldal-támját képezte.

A kiállított bronztárgyak gyűjteményei közül művészettörténeti szempontból messze kimagaslik Carapanos gyűjteménye, melynek legnagyobb része Dodonában találtatott; a nagy, rajzokkal ellátott, publicatió, mely az Arch. Értesítőben is már említve lett, hozzáférhetővé teszi a régész világnak ezen kincseket, melyek a legrégibb görög művészet történetéhez érdekes anyagot nyújtanak. A nevezett gyűjtő birtokában azonban, ezen érdekes tárgyak mellett, egy biga bronz díszítései méltó helyet foglalnak el, melyeket könyvében nem említ, mert más lelhelyről valók. Nikomédiában találták őket ugyanis, Diocletian császár palotájában. Minket azért érdekelnek közelebbről, mert elül két oldalt egy-egy nereid és triton-csoport van elhelyezve, mely

mind a csoport alakja, mind pedig stylus tekintetében igen élénken emlékeztet a polgárdii ezüst triposon levőkre.

A görög művészet és a görög élet legkedvesebb emlékei a Trocadéro termeiben a tanagrai cserép alakocskák. Már a század eleje óta ismeretes volt a régi Tanagra helye, mint ilynemű alakocskák forrása. Nagyobb fontosságra azonban, tömeges leletek által, csak 1873 tele óta jutott. Akkor, úgy látszik véletlenül, reá akadtak a temetkezési helyekre s azóta több ezer sírt nyitottak meg. R. Kekule «Griechische Thonfiguren aus Tanagra» czímű művében részletesen leírja a különböző temetkezési módokat, a sírok tartalmát s a szép chromolitographicus táblák jó fogalmat adnak e művekről. A párisi magángyűjtőknek nagy előszeretete van ezen becses emlékek iránt s így a Trocadéroban a tanagrai babáknak oly sora lett kiállítva, minővel nemcsak egy muzeum sem bir, de nemis remélhetjük, hogy valaha megint össze fog kerülni.

A sok száz alak közül az egyiket vagy a másikat kiemelni alig lehet, sőt még a csoportok részletezésébe sem ereszkedhetem; csak megemlítem azon ismeretes tényt, mely e nagy gyűjtemény által meggyőzően lett újra bizonyítva, hogy az istenek s a mythos alakjai aránylag igen csekély számmal vannak az életképekkel szemben, hogy ezek közt a nő-alakok a leggyakoribbak. Többnyire himationba burkolva; kalappal fejükön, legyezővel kezükben látjuk a görög leányokat; hajuk legnagyobbrészt vörös szőke, úgy látszik épen aként festették azt, mint a XV. és XVI. század olasz asszonyai. Különösen vonzóak azon csoportok, hol egy kis Eros a leánynyal enyeleg s azon alakok, hol a leány mélének tekint maga elé, többnyire egy almát, a szerelem jelét, tartva kezében. A legszebb gyűjtemények C. Lécuyer, O. Rayet, és Gréau uraké. — Tanagra mellett Kisázsia tűnik föl, mint a terracották leggazdagabb lelhelye, a Trocadéro gyűjteményeiben s az innen eredő művek egészen elütő jelleggel bírnak. A tanagrai alakok, mint ismeretes, polychromok; a meztelen részek kissé hala-

vány rózsás színnel földvék, a szemek kékek, a haj vöröses többnyire, a ruhák kékek, fehérek, vörösek. A kisázsiai terracották ellenben egészen aranyosak. Az anyag, melyből készültek, úgy látszik keményebb, mint a tanagraiaké, mintázásuk gondosabb. Egy pár közülök föltünően szép, mint pl. egy ülő férfi s asszony csoportja Lécuyer úr gyűjteményében. De van számos köztük, mely egészen modern mozdulatával, mesterkélt mintázásával a hamisításnak benyomását tesz. Ha jól értesülünk, a berlini muzeumban, mely egynehány ilyet Lambros athéni régiségkereskedőtől vett a legutóbbi időben, csakugyan bebizonyult, hogy ezek nagyrészt jelenkori gyártmányok, melyeknek egy része pl. a fej vagy a test antik, míg a többi hozzá lett mintázva s az aranyozást ügyesen arra használták, hogy az anyag különbségét elföldje. A sok terracotta közül kitűnik négy, Rayet birtokában. Az egyik egy házaló, rövid nadrágban, kezeiben egy kosarat tart s torka szakadtából kiabál. A másik kötél tánccos, szintén élénken jellemezve. A harmadik kikiáltó, kezében erszényt tart. A negyedik lapdázik. Mind a négy torzkép, de az emberi alak mily mély ismeretével rendelkezett alkotójuk, mily szellemesen adta elő a rútat, mily mulatságosan! Ez alakok láttával önkénytelenül eszünkbe jutnak Leonardo da Vinci torzképei, ki szintén nem ijed vissza a legfőrtelmesebb rútuságtól, csakhogy jellemző kifejezés legyen benne.

A harmadik termet Gréau ur gyűjteményei foglalják el; legnagyobb részt római, még pedig francia földön talált emlékek. A válogatott gyűjtemény birtokosa finom izléséről s az antik élet minden részére kiterjedő érdeklődésről tesz tanúságot.

Ezen teremből kilépve elhagyjuk az antik világot s vele együtt a nagy művészetet. Ha szabad egy általános összehasonlítást tennem az antik s a középkori művészet közt, (mely természetesen, mint minden ilynemű általános tétel csak részben lehet igaz): úgy azt mondanám, hogy az antikoknál a nagy művészet szempontja, az emberi alak szépségének érzése, áthatotta az iparművészetet ép úgy, mint a

képfaragást és festést; míg a középkorban mindez az építészet szolgálójává lett s még a román vagy gothikus szobor vagy kép is, ha eredeti helyéről egyszer el lett távolítva, a tökéletlennek benyomását teszi reánk; csak akkor élvezhetjük, ha szerves összefüggésben maradt a templommal vagy házzal, melynek díszítésére szánva volt. Így magyarázom magamnak azt, hogy mind a gazdag zománczos arany- és ezüst egyházi szerek, az annyira érdekes elefántesont művek, a fa- és kőfaragások, melyek négy termet megtöltenek, oly csekély benyomást hagytak hátra emlékezetemben. Itt volt Basilewszky híres gyűjteménye; melynek a baseli egyház nagy kincse csak kis részét képezi; mely vetekedik a Louvre-val, a Cluny-vel, szóval a nagy nyilvános gyűjteményekkel s fejedelmi kincstárakkal; s mely a szakembernek hozzáférhetővé van téve gyönyörű színnyomatokkal díszített ismeretes lajstroma által. Itt voltak Castellani és Stein elefántesontjai, Mr. Benjamin Fillon ékszerei s apróbb tárgyai, melyek az iparművészetek történetét a VIII. századtól a XV-ikig a legtanulságosabb módon illusztrálják.

A XV. századdal beköszönt a renaissance. Az antik szellem fölébred s első megtestesülése a művészet. Olaszország az ígéret földje, melynek ezen kinyilvánítás osztályrészéül jutott s ennek köszöni Italia azon vonzerőt, melyet négy század óta gyakorol Európa többi részeire.

A mi századunknak lett föntartva, hogy a nagy műveket, melyeket azon kor mesterei létrehoztak, szerte hordjuk. Nem csak Olaszországot kell már most beutaznunk, hogy megismerkedhessünk azon férfiak legfontosabb műveivel; hiszen most már a falfestéseket is le tudjuk venni eredeti helyökről, pl. Luini saronno-i frescoi most a Louvre díseit képezik s Peruginonak fontignano-i nagy képe jelenleg a Kensingtonban van. Ha egyrésztől szomorú is, hogy ezen emlékek napjainkban vándorlásra kelnek; ugy másrésztől megértjük s átérezzük a művészettörténettel foglalkozók örömét, ha Párisban, Londonban, Berlinben, Pétervárott vagy Pesten közvetlenül élvezhetik a renaissance-kor egy-egy virágát; ha szük-

ségét érzik annak, hogy ne csak könyvből, photographiából vagy gypszből tanulmányozzák ezen kort; hogy az eredetinek szemlélése mennyire buzdítja munkásságukat.

A Trocadéro hetedik termében voltak összpontosítva a XV. és XVI. századbéli művek. Itt alig egy-két kivétellel csak a szobrászat volt képviselve; magángyűjteményben levő képek egy más alkalommal, az elsass-lothringi menekültek javára rendezett kiállításakor lettek, a párisi közönségnek bemutatva. A kézrajzokat sem láttuk, valószínűleg egy más alkalomra tartották fenn ezeknek összeállítását.

A renaissance-plastica műveinek egy része is, mely magánbirtokban van, elmaradt ez alkalommal, így pl. Thiers híres gyűjteménye és Timbale uré, kinek nevével annyiszor találkozok az, ki renaissance-korbeli olasz emlékeket gyűjt, mint olyanéval, ki a legnagyobb árakat szokta fizetni, de a legszebb tárgyakat is tudja megszerezni. Mégis a Trocadéro hetedik termében összeállított sorozat oly gazdag; benne annyi nagy név volt méltóan képviselve; hogy alig van nyilvános gyűjtemény még Olaszországban is, mely hasonlót tudna fölmutatni. Az összeállítás érdeme Dreyfuss uré, a híres gyűjtőé, ki a legszebb s legtöbb olasz emlékérmét s apró domborművet (plaque) bírja jelenleg Európában. Kezdjük szemlénket a márványműveken, melyek újabb időben mind gyakrabban kerülnek a vásárra. Dreyfuss ur birtokában három mellszobrot találunk, mely mind a három tárgyára nézve ép oly érdekes, mint művészettörténeti szempontból. Az első egy fiatal leány arc képe, nevét megismerteti velünk a címér, mely ruháján ismételten előfordul. A Colleoniak-címere az s e leány nem lehet más, mint Margareta a híres velencei condottiere, Bartolommeo, leánya. A nagy firenzei mester Verocchio készítette ennek lovasszobrát, melyet mint a renaissance legmonumentálisabb emlékét bámuljuk Velenczében. Már magában véve is valószínű, hogy a firenzei szobrász kezének műve ezen arc kép, ki a családdal ugyis szoros összeköttetésben volt, de még valószínűbbé teszi ezt hasonlósága a Bargelloban,

Firenzeben őrzött fiatal leány arczképével, Verocchio művével, mire Bode figyelmeztetett a « Kunstchronik » utolsó számában.

A második mellszobor minket magyarokat igen közlelről érdekel. DIVA BEATRIX ARAGONIA fölírás áll rajta. Mátyás király felesége tehát, kinek arczképét eddig csak a Corvin-codexek miniaturejeiből, az ambrasi domborműből s egy éremből ismertük, mely a nemzeti muzeum birtokában van. Most egy természetnagyságú szobor ismerteti meg velünk arcját, még pedig nem életének delén, mint az eddigi ismert képek többnyire; hanem fölviruló lánykorában, azon időben, midőn kezét Mátyás király megkérte. A kép a mell közepéig ér körülbelül, melyet vékony, lágy redőzetű szoros ruha főd. Karcsú nyakát gallér nem takarja el s ennek finom mintázásában rejlik a frissességnek benyomása, mely e szobornak kiváló tulajdonsága. Fejét kissé jobb vállára hajtja; telt arcza a lehető legnyugodtabb kifejezéssel bír, csak alig vesszük észre ajkának mosolygását; szemét szemérmesen lesüti (oly vonás, melyet a legtöbb ezen korból származó firenzei leány-arczképen megtalálunk), homloka s feje vékony fátollal van bekötve, mely alól csak egynehány fürt szabadul ki. Ha a művész nevét keressük, ki ezen kedves szobrot alkotta, úgy stylistikai tekintetekből Benedetto da Maianora fogunk gondolni, mint Courajod úr is tette, ki egy felolvasásában ismertette ezen művet. Emellett történeti okok is bizonyítanak, mert a nevezett művész Ferrante királynak, Beatrix apjának, szolgálatában állott, s később, talán épen Beatrix hívására, Mátyás udvarába jött s hazánkban néhány évet töltött. Azt hiszem, hogy nem tévedek, ha az ambrasi domborműveket is neki tulajdonítom s midőn ezen föltevést kockáztatom, utalok Madonnájára Filippo Strozzi sirján, mely Firenzében a Santa Maria Novella templom Filippino Lippi által frescokkal díszített kápolnájában látható, melyen a húsrészek lágy, mondhatnám aprólékos előadása, a szövet-redők gömbölydedsége olyannyira emlékeztet az ambrasi domborművekre s ezen Madonna is, mint ezek fehér márványból készült s egy zöldes fekete kőalapra van erősítve.

A harmadik mellszobor Diotisalvi Neroni arczképe, egy firenzei polgáré, ki a XV. század második felében politikai szerepet játszott Firenzében s ki Vasari szerint Mino da Fiesole első pártfogója volt. Csakugyan ettől is van ezen szobor, melyen a következő felírás ál: OPVS · MINI · M · CCCC · LXIII. Nem mondhatjuk, hogy szép lett volna; de a művész legalább megkapta a jellemző vonásokat s a kifejezésre fektetve a fősúlyt nem szépítgette pártfogóját. A hatalmas nyak, az erős állkapocs, a mély redők szenvedélyes jellemre mutatnak. Minonak egy másik művével is találkozunk ezen teremben, egy Madonna, ölen a kis Krisztus gyermek. Mino itt kifejtheti egész szépségérzését, a finom természet megfigyelést, mely neki tulajdonsága s így ezen kétműben megismerkedünk a mesterrel egész valójában; annyira érvényre jutnak bennök legkülönbözőbb tulajdonságai. Donatello nevét viseli egy fiatal szt. János mellszobra Goupil úr tulajdonában. Régi ismerősünk ez; évekig állott a firenzei Bargello egyik termében, hol össze lehetett hasonlítani Donatellonak többi szt. Jánosával s meggyőződni arról, hogy bár igen szép munka, mégsem a mester maga, hanem csak valamelyik ügyes tanítványa készítette.

A párisi műkedvelő közönséget legjobban elragadta egy márvány buste, Goldschmid ur tulajdona. Leányos arczú fiatal embert ábrázol, ki fejét egyik vállára hajtja; arcza boldog fölindulást fejez ki, szemei a *γῆρον*-t mutatják úgy, a mint a lysippikus Nagy Sándor arczképeknél látjuk, a szem ragyogó nedvességét, melyet plastikában előtűntetni, az antikok véleménye szerint is, a legnagyobb nehézségek közé tartozott. Szája félig nyitva van s fogai kissé látszanak. A szobor nincsen befejezve, a végső csiszolás nem lett neki megadva. A párisi közönség első lelkesedésének az által adott kifejezést, hogy Michelangelo nevével tisztelte meg a művet. A nyugodt műtörténetíró azonban nem bir helyet találni Michelangelo fejlődésében ezen fejnek, nem találja fel a nagy mesternek jellemző tulajdonságait benne és kénytelen egyelőre felelet nélkül hagyni azon kérdést, hogy ki alkotta?

Művészettörténeti szempontból fontosabb és érdekesebb a 18 fehérmárvány dombormű, melyet F. Spitzer ur állított ki a VIII-ik teremben, melyet egészen az ő gyűjteménye tölt meg. E domborművek korát s rendeltetését az egyiken olvasható következő felírás mondja meg nekünk :

A · PARTV · VIR ·
 M · D · VIII · ALF · D ·
 III · HOC · SIBI · OCII ·
 ET · QVIETIS ·
 ERGO · COND ·

Ez emléket tehát, melyet e domborművek képeztek, III. Alfons ferrarai herczeg készíttette, Beatrix királynőnk unoka-öccse, Lucretia Borgia férje ; a béke emlékére, mely ez évben először állott helyre Olaszországban az 1495-iki francia betörés óta. Ő, ki mint ez emlék tanuskodik, a békét olyannyira kívánta, kénytelen volt előkelő szerepet vinni a cambrayi liga háborújában Velence ellen, mely már a következő évben kitört.

Tizenhat lap ezek közül mesteri kivitelű groteskkel van diszítve, melyek, mint azt Bode is kiemeli, a Lombardiak mesterművére Santa Maria de Miracoliban Velenczében élénken emlékeztetnek. Két lapon alak-compositiót látunk. Az egyiken Hephaistos műhelyében ül, kyklopok veszik körül, segitenek neki ekét kovácsolni. A sarokban fegyverek vannak fölhalmozva, melyen egy sas foglalt helyet. A másikon egy templom előtt a szabadban az ifjú Erichthonios ül ; Poseidon eléje vezeti a lovat ; Athena pedig az olajfára mutat, melyel Attikát megajándékozta. Mind a két jelenet a béke műveire vonatkozik tehát, mint azt a fönt közlött fölírás is hirdeti. E. Piot a szellemdús francia műtörténetirő, ki a renaissance-val annyit foglalkodik, ezen emlék megbeszélésénél egy lényeges hibát követ el, midőn azt állítja, hogy az antik emlékek befolyását egyáltalán nem látjuk e művön. Sőt inkább Bode helyesen kiemeli azt, hogy az attikai síremlékeknek, melyeknek ez időben nagy száma jutott Velenczébe, elren-

dezését követte a mester ezen jelenetek előadásánál; de figyelmét elkerülte azon körülmény, hogy a Hephaistos az 1506-ban föltalált Laokoonnak utánzása igen csekély módosításokkal. A domborművek birtokosa Alfonso Lombardi műveinek tartja őket. Ezen mester munkásságának súlypontja azonban egy évtizeddel későbbre esik. Sokkal valószínű tehát Bodenak föltevése, hogy Antonio Lombarditól valók, kinek névaláírással ellátott munkájához Paduában, ezen domborművek nagyon hasonlítanak.

A terracotta-szobrászat leginkább a Robbia család munkái által van képviselve szép, de nem kiváló példányokban. Sokkal érdekesebbek a bronzöntések, melyek a renaissance-kiállítás fénypontját képezik.

A nagy bronzművésznek, Donatellonak három művét látjuk. Az egyik szt. Sebestyén martyriuma; egy csodálatos finoman mintázott domborművecske André úr birtokában, mely a mester legkedvesebb művei közé tartozik. Nem kevésbé vonzó a két, majdnem életnagyságú gyermekalak, Piot úr gyűjteményének legkiválóbb tárgyai.

Donatello 1453. körül ment Paduába, hogy Gattamalata nagy lovasszobrát a velencei Signoria megrendelésére elkészítse, ezenkívül szt. Antal templomában az oltárt díszítette, bronz domborművekkel. Hosszas itt tartózkodása alatt iskolát alapított; az ő befolyása következtében lett Pádua a bronzöntések városa, ép úgy mint Firenze a márvány és terracotta szobrászaté. Követői közül a legkiválóbb Andrea Riccio, kinek művészetét sehol oly jól, mint épen a Trocadéro termeiben nem lehet tanulmányozni. Ott van pl. Dreyfuss ur birtokában három bronzlap, mely Krisztus sírbatételét ábrázolja s egy negyedik, melyen egy satyrcsaládot látunk. Báró Davillier gyűjteményében egy kis mellszobor Riccio saját arczképe. Ugyanezen gyűjtőnél van egy gyönyörű Arion, mely meglepő élénken mutatja, hogy miképen kötötték össze a páduai mesterek az antiknak és a természetnek tanulmányozását. Spitzer gyűjteményében is találkozunk a mester egy szép művével, egy lovas szo-

borral. Ezen művész ki 1470-ben született s 1532-ben halt el, bizonyítja azt, hogy Donatello befolyása milyen mély és maradandó volt, hogy Páduában még a XVI. század nagy művészeti mozgalmai sem birták azt megtörni.

A mily érdekesen mutatja be ezen emlékcsoport a páduai művészetet, ép oly jellemzően mutatja egy második csoport a firenzeit. A XV. század közepe óta a firenzeiek kedvencz hőse Dávid volt, kit városuk jelképéül tekintettek. Ezen kor két legnagyobb szobrásza: Verocchio és Donatello foglalkozott a hős alakjával. Bronz Dávidjaikat most a Museo Nazionaleban Firenzében őrzik. A kisebb művészek az ő általok alkotott típusokat ismételték s népszerűsítették; s ezeknek átdolgozásán, tovább fejlesztésén fáradozott majdnem minden későbbi tehetségesebb művész. A Trocadéro termeiben is találkozunk öt Dáviddal; a két legnagyobb, de legkevésbé szép a Bardinié terracottából s Odioté bronzból; mindkettő a hőst meztelenül ábrázolja s úgy látszik a Verocchio és Donatello-féle typus összekötése. Két kisebb közül az egyik Gavet úré, a másik Davillier báróé; a kettő egymáshoz igen hasonlít; rövid tunicában tüntetik föl Davidot. Ezek úgy látszik a XV. század végső éveiből valók s eléggé híven követik Verocchio realistikus fölfogását. Az ötödik, jelenleg e czikk írójának birtokában, a híres angolgyűjtő Ottley gyűjteményében volt, ki azt Donatello művének tartotta. Az alak compositiója azonban határozottan későbbi időre vall, a XV. század végső vagy a XVI. első éveire s azon typushoz áll legközelebb, melyet Michelangelo egy kézrajzából ismerünk meg, melyet jelenleg a Louvrebán őriznek. Michelangelo 1502-ben egy bronz Dávidot készített a firenzei Signoria számára, melyet ez Robertetnek, a francia király kegyenczének ajándékozott. A szobor maga elveszett s egyetlen eddig ismeretes emléke a fönt említett kézrajz; a szóban lévő szobrocška annyira hasonlít ehhez s a mintázás annyira azonos Michelangelonak viaszmunkáéival, hogy báró Davillier hajlandó volt a nagy mester művét benne fölismerni.

A Dávidok sorozata az említettekkel még távolról sincs

kimerítve. A kensingtoni muzeumban hármat őrzenek, Dreyfuss úr gyűjteményében, a zürichi muzeumban egy-egy van, s nem kételkedem, hogy az olasz gyűjteményekben szintén lehet velök találkozni. Ezeknek összeállítása, összehasonlítása s a typus változásának észlelése érdekes világosságot vethet a firenzei művészet fejlődésére 1450 s 1510 között s ez egy olyan kérdés, melynek megoldásával a czikk írója már évek óta fáradozik.

De térjünk vissza a Trocadéroba. A magán-gyűjtők kedvencz tárgya már évtizedek óta az agyagművesség terményei, kezdve az olasz mezza-maiolica és maiolicától egészen a meissenai és sèvres-i porcellánig. Hatalmas sorozata volt ezeknek kiállítva. A nagy olasz maiolica festők remekműveit Maestro Giorgio és Xantoéit, a ritka biancheggiati tárgyokat tucatszámra láthattuk; ép úgy az oironi gyár műveit, mely utóbbiak legolcsóbbika 20—50.000 francra szokott elkelni az árveréseken. Bernard de Palissy fényesen volt képviselve s a Trocadéro utolsó termét a delfti, a francia fayance, a meissenai és sèvres-i porcellán roppant gyűjteményei töltötték meg. Ezeknek részletezésébe természetesen nem bocsátkozhatom, ép oly kevésbé, mint a limogesi zománczos lapok ismertetésébe, melyek szintén nagy számmal voltak jelen. A teljesség kedvéért még megemlítem Spitzer, Riggs és Czartoriszky herczeg fegyvergyűjteményeit, melyeknek leírására nem vállalkozhatom, mert sokkal több az első rangú mű e gyűjteményekben, hogysen rövid főlemlítéssel el lehetne rajtok surranni.

Végigmentünk így a Trocadéro jobbszárnyán; balszárnyán ott voltak még a chinai, japáni, ind, régi és újabb művek csodálatraméltó gazdag sorozatai s a középrész első emeletén a perzsa és vele rokon iparművészet pompára nem csekélyebb emlékeinek kiállítása volt. Megemlítené a francia történeti arczképek sok százra menő sora, — de ezekről ezuttal nem szólok, mert egészen más, mint tisztán művészettörténeti tekintetek alá esnek és így külön méltatást igényelnek.

Sajnos, hogy ezen felejthetetlen emlékü kiállításról

fényképek nem készültek. Így, a kik természetben nem látták, legalább képen élvezhették volna.

Dr. Pulszky Károly.

Magyarhoni őskori leletek külföldi gyűjteményekben.

British Museum. — Evans gyűjteménye.

Van Angolországban egy nyilvános gyűjtemény, melyben a magyarhoni bronzkor gazdagabban van képviselve, mint a British Museumban, s ez a liverpooli városi muzeum.

Ezzel kellene kezdeni, mikor az angol gyűjteményeket itt szóba hozom, mert oda kerültek a hajdani Fejérváry gyűjtemény legérdekesebb őskori kincsei, oda az abosi bronzkerék, oda az aranylemezü fejjel ékes kis-terennei bronztű, több arany-ékeség és egyéb jellemző bronzkori tárgyak, fegyverek, eszközök és ékszerek.

Azonban rövidebbre kellett szabnom angolországi utamat 1877-ben, semhogy Liverpoolra is került volna idő; a liverpooli muzeumot nem láthattam. Csak a Fejérváry gyűjteménynek a N. M.-ban őrzött képes lajstroma után ismerem az oda került régiségeket és azért e helyütt e rövid megjegyzésre kell szorítkoznom.

Nem sokkal több mit a British Museum magyarhoni bronzairól kell említenem.

Egészben véve igen becses e nagyszerű intézet őskori gyűjteménye és habár épen nem az intézethez méltó fölállításban találtam az őskori sorozatokat (1877. junius), elismerem, hogy a brit szigetekről származó leletek és a hozzá csatlakozó egyéb európai, valamint az Európán kívüli vidékek leletei fölötte tanulságos és dúsgazdag anyagot nyújtanak a specialistának.

Azonban be kell vallanom azt is, hogy a bronzkori régiók közt honunk tájékát nem úgy találtam képviselve, mint vártam volna.

Legelőbb szemembe tűnt két pengeidomú földolgozatlan bronzdarab, az ismeretes duna-földvári nagy öntőműhelyből.

Tudtommal ilyenfajta rögök eddig csak a nevezett helyről ismeretesek; van belőlök a M. N. Muzeumban, a budapesti egyetem gyűjteményében, Kubinyi Ferencz bronzai közt és egyéb gyűjteményekben. Rómer a Műrégészeti Kalamauzban és a N. Muzeumi Kalamauzban ad rólok rajzot és ugyszintén az Ant. préh. XV. 19. és 21. sz. alatt, valamint a N. M. fényképein LXI. 7. és 8. számai alatt látni rajzokat, melyek hol egy elkülönített darabot, hol két vagy három, egyik végökön még együtt levő, egymástól el nem választott pengéket tüntetnek föl.

Néhány perimés- és füles véső, melyet a régiségek tudós öre, Mr. Franks, magyarországi utazásai alkalmával budapesti, pozsonyi vagy bécsi kereskedőknél vett, egészben nem nyújt kiválóbb érdeket. Közülök különösen csak egy oly typushoz tartozó füles véső példányt említek, melyről eddig azt tartottuk, hogy elterjedési területe Erdélyre és a szomszédos környékre szorítkozik.

A N. M.-ban a XX. tábla 13. és 14. számú két darab jár legközelebb a British Muzeum ezen petronelli vésőjéhez.

A sarlók közül egyet emelek ki, melyet Franks 1856-ban szerzett Magyarországból. Azon ismeretes typushoz tartozik, melynek sajátsága, hogy a nyélbevaló végén kampós nyújtványa van

E typus legtömegesebben az erdélyi erzsébetfalvi nagy öntőműhely maradványaiban tűnt föl, honnan több mint negyven példány került a N. M.-ba. (N. M. LIII. tábla 1—34. sz.) Eddig csak erdélyi és felső-magyarhoni leletekből ismerjük e typust, határainkon kívül tudtommal eddig egy példányt sem találtak, minek alapján hajlandó vagyok föltételezni, hogy az a magyarhoni bronzkori terület sajátos idoma és hogy kizárólag ezen a tájon fejlődött ki.

A fegyverek csoportját két csákány és néhány lándsa-csúcs képviseli.

A csákányok azon fajtából valók, melynek hátsó tagja

erős csúcsba végződik és melynek pengéje egyenesen futó hossztengetelylyel bír. (V. ö. N. M. XIV. 20. 21.) A lándsák közt meg van mind a fontosabb változat, melyet a zürichi bronzok fölsorolásakor pontosabban jellemeztem.*

Kardot és tört, vagy egyéb fajta fegyvert, mely idománál fogva a magyar régióra vallana, nem láttam a gyűjteményben.

Az ékszerek közt föltűnt néhány fibula, melyeknek sodronyos tekeresei, majd párosával, majd négyesével össze vannak foglalva; ** ezeknek hazája azonban alighanem Közép-Olaszország, honnan ide is átszármaztak, leletben alig fordultak elé nálunk egyszer-kétszer.

Ugyan ez áll még egy sorozatról: az egyszerű baltákról, minő a plostini leletből (Liptó-vármegye) a Majláth Béla-féle gyűjteményben volt. *** Ilyen van a Br. Museumban (Bronze room. 18. szekrény) négy darab; egy gyaníthatólag innen került oda, de a többi alighanem Olaszországból való és onnan eredhetett két más balta is, melyre hazai rézbaltáink közt találkozunk közel járó analogia. †

Messze vinne e helyütt folytatni ez összehasonlító kutatásokat, melyekre a Br. Museumnak majdnem minden földrészről összehordott készletében oly bő alkalom volt.

Azonban kétségtelenül szükséges ily hosszadalmas és részletekbe menő előtanulmány, hogy azon különféle tényezőket helyesen fölismerjük, melyek a bronzkori ipar idomait hazánkban létesítették vagy módosították.

Bizonyos fokig úgy kell eljárnia e részben a praehistorikusnak, mint járnak el saját körükben biztos, tudományos módszer szerint a philologusok és a classikai archaeologia művelői.

Van London szomszédságában egy magángyűjtemény, mely magyarhoni bronzokban jóval túltesz a British Mu-

* «A. É.» 1878. XII. k. 321. l.

** V. ö. Antiqu. préh. X. 6. 7. és N. M. XXVI. 13. 14.

*** L. Antiqu. préh. XVII. 47.

† Comptes Rendus du Congr. int. Budapest I. k. 231. l. 13. Fig.

seumi köztárlaton. Értem az ősrégészeti irodalom terén oly jól ismert Mr. Evans gyűjteményét Nash Millsben Hemel Hempsted közelében.

Az őskori bronzok gyűjteménye, melyet e tudós papirgyáros gazdag muzeumában látni, akármely európai nagy muzeum díszére válnék és annak Magyarhonból szerzett csoportjával bármely jelentékenyebb vidéki muzeumunk meg lehetne elégedve.

Jelentésem az Evans-féle gyűjteményről nem lehet oly részletes, mint a zürichi tárlatról adott ismertetésem, mert a Nash Millsben töltött másfél napnak csak néhány óráját juttattam neki, azonban a ritka előzékenységű tudós sziveségéből volt módom a legérdekesebb darabokat Londonban lemintáztatni és így ide csatolhatom a gipszmásolatok után készült rajzaikat.

A gyűjteményben legelőbb a rézeszközök aránylag jelentékeny száma lepett meg: az összes, hetvenet meghaladó tárgysorozatban találtam tíz réztárgyat. Van közte egy vastag véső, két lapos véső, két egykarú és négy kétkarú balta, mindannyi az ismert típusok kisebb-nagyobb változatai.*

Legérdekesebb egy réztőr, markolat-nyújtványnyal, nádlevelű pengével és rajta közepett zsinórtagforma gerinczczel, minő nálunk bronzból nem épen ritka.*

Rézből e typust eddig csak a peschierai tóból kihalászott tárgyak közt — melyek a bécsi cs. kir. cabinetben őriztetnek — ismertem.

Áttérve a bronziparhoz szükségelt anyagra, két fajta bronzrögöt találtam képviselve, a karikaidomút (N. M. LXI. 9. 10.) és a lemez-formával birót (N. M. LXI. 1—6.); az utóbbi példány alighanem a nemzeti muzeum példányaival egy eredetű, melyek állítólag Stomfáról származnak.

Az eszközök sorában a vésők különböző nemei meg-

* V. ő. Ant. préh. VII. 1—13; VIII. 7, 15. 25—30.

* V. ő. Ant. préh. IX. 8.

lehetős gazdagon vannak meg; még a talpasok ritkább fajtája is képviselve van egy példány által. Egyet rajzban is adunk (1. sz. $\frac{2}{5}$ nagys.), mely figyelmünket a szokotttól eltérő idoma által kelti föl. Föltűnők nyulánk arányai és azokkal

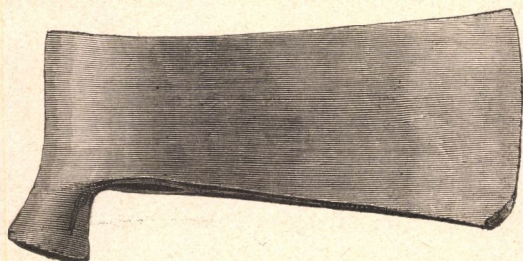

1. ábra.

szemben az igen fejlődött, szélesre kihajló perimék, melyek közt a nyél erősebb odatámasztására szolgáló mélyedés látszik; nyélbe való végén meg van a körded kihatás, mely ugyancsak az eszköz erősebb odaerősítésére szolgált.

A hat sarló közt meg van mind a három magyarországi typus és képviselve van köztük az erzsébetfalvi híres öntőműhely főnérített neme is.

A balták csoportjából az ide mellékelt rajz

2. ábra.

(2. szám $\frac{2}{5}$ nagys.) Mr. Evans egyik legritkább darabját ábrázolja. Ritka, mert eddig alig 3—4 példányt ismerünk e typusból; mind Erdélyben kerültek színre és odavaló gyűjteményekben vannak, az itt bemutatott példányt is 1872-ben Kolozsvárról kapta tulajdonosa. Közös sajátságuk azon kerekded toldvány, mely hátrafelé kiáll és alul ütési lappal végződik; az Evans-féle példánynál még a csekély keskenységű rés is feltűnő, mely a nyél befogadására szolgált.

Anyagát illetőleg nem bírtam megállapodásra jutni; nem lehetett a vágási lap színe után megítélni vöröses bronz-e vagy tiszta réz?

A gyűjtemény kardjai közül három volt magyarországi eredetű. Egy állítólag Arad-vármegyéből való: penge marko-

lat-nyújtványnyal (soie), a másik kettő bronzmarkolattal bír. A vidék, melyről valók, közelebből nem állapítható meg.

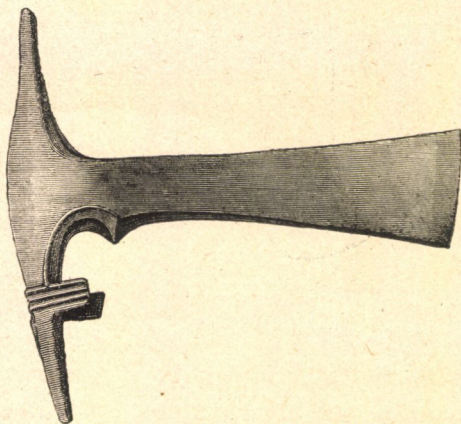
Mind a kettő a magyarhoni típusokhoz sorakozik és mindegyik más fajtához tartozik. Az egyik teljesen ép, hossza 0·715, pengéje nádlevéldomú, végső tagja korongalakú és markolatán jellemző a három kidomborodó szalagtag.

A második, csonka példány, még mai töredékes voltában is a markolat ornamentikája által válik ki. A meglevő rész idomaiból kitűnik, hogy a magyarhoni csészés-kardok csoportjához sorolandó.

A lándsacsúcsok közt egy példány csinos formája miatt és a köpűjén látszó pont és vonal-díszeknél fogva figyelemre méltó. Rajzát a jól

3. ábra.

4. ábra.

sikerült gipszmásolat után adjuk a 3. szám alatt $\frac{2}{5}$ nagyságban. Eredetéről csak annyit mondhatott a tulajdonos, hogy Pozsonyban vette.

Némely tárgyak, nevezetesen két csákány Hevesmegyéből, a Hoffman-féle gyűjteményből származnak. * A kisebb Puszta-Gyendáról való, hossza 0·145, a nyéltok mögötti tag korong, közepett csekély domborulattal; idoma legközelebb jár a N. M. XIV. 11. számához.

* L. Cat. de l'expos. préh. Budapest 1876. 40. l.

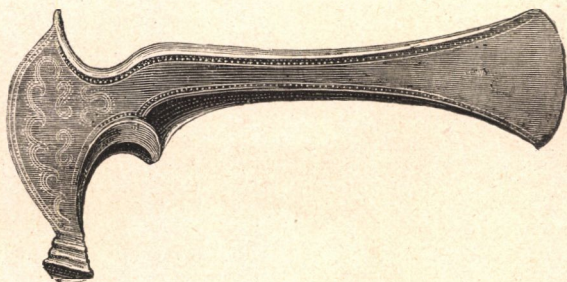
A másik Surjángból való és a tüskés korongú csákányok csoportjához tartozik, hossza 0.178.

Mind a kettő oly typust képvisel, melyre gyűjteményeinkben számos az analogia.

Sokkal érdekesebb ezeknél két más csákány, melyeket azért rajzban is ide csatolok ($\frac{2}{5}$ nagys.).

A 4. számú Huxtable gyűjteményéből ment át az Evans-félébe és eredetéről csak annyit tudunk, hogy hazánkban találták. A N. M. gazdag sorozataiban csak egy hasonmása van: a báró Beust-féle abaúj-szántói csinos csákány (N. M. XLIII. 51.).

Még becsesebb az 5. számú csákány a rajta levő disztémény miatt. A ki a zürichi bronzokról adott áttekintést

5. ábra.

figyelmére méltatta,* rögtön e csákány hátsó tagján is föl fogja ismerni az ott röviden jelzett bronzkori ékítményt. Itt is, úgy mint az amott bemutatott kardon, csatrészen, tüfejen és az ott rajzban közölt határozatlan rendeltetésű tárgyon, a többszörösen egymás mellé rakott, körbe futó görbék képezik a disztési elemeket, melyek többször ismételve és sajátszerűen egymáshoz illesztve a habmaeandert látszanak utánozni. Itt is mint amott a külső vonalak mellett pontdíz fut párhuzamosan végig. Ilyen összetalálkozás a legaprólékosabb részletekben nem tulajdonítható pusztá véletlennek, hanem föl kell tételeznünk oly összefüggést,

* Arch. Ért. 1878. VIII. k. 290. l., 326. s k. ll.

mely hogyha, mikép remélhetjük, számosabb esetben ugyanazon ornamentikával fogunk találkozni honi bronzainkon, biztos következtetést fog engedni a magyar bronzkori regio viszonyára a szomszédokhoz, nevezetesen pedig e bronzkori iparterület önálló fejlődését fogja talán kideríteni.

Van még Mr. Evans gyűjteményében egy 0·027 széles öv bronzlemezéből, hengerded formájú karvéd, nagy korongú fejfelé biró 0·73 hosszú bronztü és egyéb mindenféle alakú bronztü, továbbá négy bronztorques, vannak csüngő díszek, kapcsok és végül egy zabla oldaltagja, minőt eddig az Evansén kívül csak hármat ismerek. Az egyiknek az Arch. Értesítő VIII. k. 330. lapján pontos rajzát adtam, örzi a zürichi muzeum, a másik kettő a N. M.-ban van; az itt szóban levő negyedik példány a három előbbinek szakasztott mása.

Ennyi, mit Mr. Evans vendégszerető Hemel-Hempstedi házánál töltött néhány tanulságos óra alatt a magyarhoni bronzokról följegyeztem.

Bizonyára nem kívánatos, hogy a ritka és becses régiségek hazánkból kifelé, a nagy világnak vegyék útjokat; de ha megtörténik mégis, mit nem akadályozhatunk mindig, kívánnám, hogy mindig oly hajlékra találjanak, minő Mr. Evans magángyűjteménye, melyet az ép oly kedves mint hírneves tudós ritka liberalitással bocsát a szakemberek rendelkezésére.

Hampel József.

II. Tvartko boszniai bán pecsétje.

A muzeumi könyvtár kéziratgyűjteményében a báró Jcszenák-család levelei között két igen érdekes ó-szláv nyelven írt oklevél találtatik. Ezek II. Tvartko, boszniai bán és későbbi király, két 1357-ik évi békeszerződése.

Tvartko, a boszniai történet legkiválóbb alakjainak egyike. Ő Nagy-Lajos királyunk rokona és ennek élete alatt hűbérese is volt; 1354-ben lépett, mint bán a boszniai trónra, és 1376-ban Lajos királyunk engedélyével Millesevóban királylyá

koronáztatott. Lajos halála után, a Magyarorszáiban támadt zavarok alatt, Tvartko a magyar koronától elpártolt; elfoglalta az előbb általa a magyar királynak átengedett Chulmiát, és Vrána mellett Dalmatiában 1389-ik deczemb. 13-án győzelmet vívott ki Zsigmond király fölött; miután ugyanazon évi junius 15-én a Rigómezőn I. Murad török szultánt is megverte, a ki ez ütközetben életét veszti. Tvartko meghalt 1391-ik márczius 23-án; ugyanazon évben, midőn Zsigmond, előbbi veszteségét megboszulandó, tőle Uzorátéstöbb

várait elfoglalta, frigyársait pedig, a horvát fölkelőket, teljesen legyőzte és megbüntette.

Az említett két oklevél egy lázadásra vonatkozik, mely Tvartko uralkodása kezdetén ellene és anyja Iona ellen kitört. Tartalmukat Dr. Wenzel Gusztáv a «Történelmi Tár» jövő évi első füzetében közlendi.

Minket leginkább az azokról sárga selyemzsinóron lefüggő lovas pecsét érdekel, melyet már Miklosich Monumenta Serbica etc. című művének 177-ik lapján említ, de közölve eddig sehol sincsen.

A sárgás színű viaszba nyomott köralakú fészkes pecsét átmérője 4.7 cm. Körirata a külső körben :

† S · MIQ · TVQRhI · DI · GRA · TOTI · BOSQ ·
BANI ·

a belső körben pedig horvát nyelven :

TH · BH · TBEPTKO

azaz : »Gospodin Ban Tvertko», vagyis magyarul : «Tvertko bán úr».

A pecsét belsejében egy jobbra vágató fölszerszámozott lovon ülő pánczélos vitéz látható. Jobbjában hosszúnyelű, keresztcs zászolóval díszített lándzsát, balkezában pedig háromszögű paisot tart, melyen egy keresztbe fektetett pólya látszik. A lovag fejét díszes sisak fedi.

A vésés kivitele művészi kézre mutat.

Tvertkotól, az általam közlötten kívül, eddig még csak egy pecsétet ismerünk. Ez az 1849-ben Dalmatiában, Segnia közelében talált nagy pecsétnyomó, mely jelenleg a zágrábi horvát nemzeti muzeum régészeti osztályában őrzik; és melynek rövid leírását az «Arch. Értesítő» ez idei IX-ik füzetének 356-ik lapján közöltem.

Boynychich Iván.

Régészeti irodalom.

A békésvármegyei régészeti és művelődéstörténelmi társulat évkönyve. 1877/8. Szerkeszti Zsilinszky Mihály. IV. kötet. B.-Gyula, 1877/8. 8 r. 227 l. — Történelmi és régészeti értesítő. A délmagyarországi tört. és rég. társulat közlönye. Szerk. Miletz János. Temesvár. IV. füzet.

Két vidéki társulatnak kiadványa fekszik előttünk. Az egyik a mindig élénkülő, s következetesen munkálkodó békés-vármegyei régészeti és művelődéstörténelmi társulaté, a másikat a délmagyarországi aránylag gyöngébb apparatussal, de jól indult társulat adta ki. Vegyük rendre.

A békés-vármegyei társulat évkönyve, tartalmára nézve inkább történelmi illetőleg művelődéstörténelmi irányú. Bár szívesen vettük volna, ha régészeti közleménynyel találkozunk, de mentségül, még pedig alapos mentségül

szolgálhat, hogy a localis viszonyokra is tekintetet kell fordítani, s így az idén erre tér nem jutott. A történelmi értekezések közül kiemeljük a *Zsilinszky* Mihályét, melybe gr. *Károlyi* György életét vázolja, főtékinettel annak 1841—8-iki főispánságára. Ügyesen és tetszetősen írt dolgozat. Az évkönyvet különben gr. *Károlyi* Györgynek ifjúkori arczképe is díszíti. Örvendetes mozzanatkép fölemlítjük, hogy a társulat 396 tagot számlál, az alapítótagok száma pedig 14. A régészeti érdekű tárgyak közül nevezetes, hogy az idén jöttek nyomába a szarvasi Körös menetében annak az őstelepnek, melyre nézve — mint tudva van — az országos régészeti társulat fogja az ásatást megindítani. A társulati muzeum is szépen gyarapodott; leltározva van eddig: antik-tárgy: 133 tétel a. 151 drb., őskori csontnemű 48 tétel a. 162 drb, kövület 12 tétel alatt 13 drb., kőkori tárgy 26 tsz. a. 37 drb., vörös réztárgy 3 db., ős és középkori agyagtárgy 93 tsz. a. 188 db. A társulat a nagy-váradi kiállításon is részt vett.

A *Történelmi Értesítőben* *Ambrus* Józseftől olvasunk egy elég jól írott czikket az ó-bébai régiségekről. Legtöbbet ér az e füzetben kitűnő tapintattal összeállított vegyesek rovata, mely igazán szakszerűvé s czéljának megfelelővé minősíti a közlőnyt.

Ismét nem helyeseljük azonban, hogy a tapintatos szerkesztő oda nem illő adalékokat közöl a «Tárczá»-ban; miért nem adja ki azokat az erdélyi lapokban, vagy a «Történelmi Tár»-ban? Kifogásunk van végre a jegyzőkönyvekben csakúgy hemzsegó apotheosisok ellen, melylyel az egyes bár érdemes, de eddig még nem halhatatlan tagjait valósággal elöntik, s mely irány a kritikának már a priori útját vágja. Nem tévesztjük szem elől e derék társulatnak nem épen fényes körülményeit, de ne is vegyék rossz néven állítván, hogy tartósat, életrevalót, csakis szigorú önismeret útján hozhatni létre. Szolgáljanak e sorok kifejezéseül annak a meleg érdeklődésnek, melylyel a fővárosi szakközönség ezen nemzeti missióval bíró társulat iránt mindenha viseltetik.

Adorján.

T Á R C Z A.

Érmészeti adalék. Horvátországban a Varasd városi levéltárban következő oklevél található: Maximilianus II. Dei gratia Electus Romanorum Imperator semper Augustus ac Germaniae, Hungariae, etc. Fidelibus nostris Prudentibus et Circumspectis Judici et Juratis Civibus Civitatis nostrae Warasdinensis Salutem et gratiam. Cum ex publicis Constitutionibus Regni nostri Selavoniae proxime factis intelligamus decretum esse, ut imposterum apud illos Talerus unus pro centum, Aureus vero pro centum quinquaginta Soldinis recipiatur; vos autem necessariae huic, et a majori parte Regnicolarum acceptatae approbataeque Constitutioni contradixisse, Fidelitati Vestrae committimus et mandamus, ut vos quoque ceterorum fidelium Regnicolarum nostrorum constitutioni consentire, neque diversum ab illis sentire, verum eundem valorem, qui ab eis decretus est, vos quoque observare debeatis, secus non facturi. Datum in Arce nostra Regia Pragensi die octava Mensis Maii, Anno Domini Millesimo quingentesimo septuagesimo.

Maximilianus m. p. (P. H.) *Episcopus Vesprimiensis* m. p.

Eredetije papiron. Reányomott pecséttel.

Közli: *Boynychich I.*

Érdekes a pénzverésre nézve, hogy 1625-ben s egyáltalán a XVII. században, a m. k. udvari cancellaria kebelében a körmöczi vereteket, kibocsátatásuk előtt, a *külső csín* tekintetéből megvizsgálták s csak azután bocsátották forgalomba. (Orsz. Lt. Canc. Nr. 7.)

Közli: *Dr. Thallóczy Lajos.*

A viaszöntés történetéhez. Ismeretes, hogy néhai Szalay Ágoston régiséggyűjteményének mennyire becses darabjait képezték azok a bábsütő-formák, melyeket a megboldogult az országnak minden részéből összegyűjtött. E ritka darabok legjavát azonban sopronyi hivataloskodása alatt, ugyancsak ott Sopronyban szerezte meg. A sopronyi mézes-kalácsos és viaszöntő ipar történetére akarunk e körülmény fölemlítésével kapcsolatban néhány adatot fölhozni.

A viaszöntőknek leginkább a papok adtak munkát, a mennyiben a templomok számára gyertyákat öntöttek, különféle fogadalmi tárgyakat árulgattak a vásárokon, alakokat, — néha elég művészeti-eket — készítettek, szóval áruló s producáló ipart űztek. Legelső privilegiumot e részben — az udv. cancellaria tanúsága szerint —

III. Ferdinand adott, azóta Pozsonyban, N.-Szombatban, a Szepes-ségben nagyban elterjedt ez iparág.

Sopronyban 1716-ban több mézes-kalácsos volt, még pedig nem katolikusok. Zézely Tóbiás «katholischer Spezereyhandelsmann» 1717-ben alázatos folyamodást intézett a m. k. udvari kanczelláriához, hogy tekintve a sopronyi franciscanusok ajánlását, tekintve Mungaui Preck Ignác sopronyi plébános ajánlatát, figyelembe véve azt, hogy ez a mesterség t. i. a viaszöntés nem afféle közönséges mesterség, hanem művészet, s főleg azt hozva fel, hogy a többi viaszöntő és mézesbábos nem katolikus — a gyertyák, a viaszalakok árulására, a pozsonyiak módjára, kizárólagos szabadalmat kér. A kanczellária 1717. febr. 11-én kelt leiratában a kérést teljesíti, azzal a megjegyzéssel, hogy a többi privilegiatusok jogai is épségben maradjanak.

— I. —

Forgácskák a magyar rézmetszés történetéhez. A m. n. muzeum metszetei tömkelegében élénk figyelemmel voltunk a «hungaricá»-kra. Legujabban oly művészek, vésők nevei jöttek napfényre, melyek semmiféle lexiconban nem találhatók, mert dolgozataik figyelem nélkül hagyattak, és elszóródtak. A XVII. század vége felé, a vallásos eszmék és tusák korában, midőn Telegdi pl. a nagy-szombati könyvnyomdát felállította, az ott megjelent könyveket, naptárakat és az ünnepélyes tudori felavatáskor szokásos dissertatiók lapjait többé-kevésbé érdekes ábrákkal ékesítették. Ilyféle régiebb képes lap találtatik a m. n. muzeum metszetei között D P fec. T aláírással, «incarnatio» felirattal, mely Bársony György szegszárdi apát, esztergami kanonoknak Tatay Ferencz nagy-szombati egyetemi tanuló s kispap által lón felajánlva, ki értekezését Wais Kristóf decanus elnöklete alatt tartotta. — Bársony apát, egyházi díszruhában, bajusz- és szakállal, szép termetű férfiú lehetett. A metszet közepén látjuk ennek eddig tán ismeretlen czímerét: hármaz nyíló liliomszálla felesúszó kigyót, melyet két golya megsemmisíteni készül. A Bársony-család czímerét Nagy Iván szakavatott munkájában nem említi, de igen is felhozza ezen Bársony Györgyöt, mint egri püspököt, ki, mint vallásos üldözés áldozata, Turalukán — Szepesben — 1678-ban elhalt. Alól a kép jobbja van Tataynak, az értekezőnek, czímere: a paisban fennálló magyar kucsmás vitéz. A nyomat tiszta, 1661-ik évből, kis folio.

Egy másik lap mutatja a szenvedély vaksága által lebilincselte embert, sújtva, verve a gonosz szellemek, a megtestesült ördögök

által, idézvén Eccles. 18. fejt. 13. versét. Ezen a lapon, valamint a harmadikon, «Krisztus a keresztfán, latrok között», a rajzoló és metsző teljes neve látható, ilyképen: «I. D. Ther Portten delin. et fecit Tyrnaviae». A negyedik kép ábrázolja a «jó és rossz út között álló s habozó ifjúságot» I. D. T. P. és az ötödik «pünkösdi ünnepét» P. jeggyel. A hatodik kép pedig a «feltámadást», — Krisztus vonatva bárányok által a mennyországba, elzúdván a gonoszokat.

Ezen hat egyes lapon kívül a kérdésben levő művész teljes nevét mutatja a muzeumi könyvtárban levő 1659-iki naptár, melyet «nyomatta N.-Szombatban az academia betüivel Schneckenhau Menyhért Venczesló» 4-ed ívrétben. Ezen díszesen bekötött magyar könyvecskébe illesztve van I. Lipót császár és király arcképe, paripán ülve, jogart tartva jobbjában, a háttérben Bécs városa, jobbról a koronás sas, «consilio et prudentia» felirattal, balról Magyar- és Csehország címérével. Ezen nagy folio lapon olvasható a Nagy-Szombatban lakó festő s véső teljes neve: Joh. Daniel Ther Portten fecit Tyrnaviae. Nevezett naptár címlapján a bold. szűz Mária, alul pedig igen kezdetlegesen Nagy-Szombat városa ábrázoltatik.

Fölemlítjük azon mult századi metszvényt is, mely Magyarország koronáját — angyaloktól tartva — alatta az ország címérét és a négy tornyú pozsonyi várat mutatja, már csak azért is, mert az aláírás «Prokes Márton» művész nevét és «Nagy-Szombat» városát, hol e csekély munka készült, velünk tudatja.

Bubich Zsigmond.

Művelődéstörténeti adatok. *Mikor kapott Nyitra-vármegye vörös-viasz-pecsételési jogot?* II. Mátyás király 1615-ben szept. 10-én Prágában kelt kiadványában, tekintetbe véve Nyitra-vármegyének mind a kir. felség, mind a török elleni háborúban tanúsított bokros szolgálatait — nevezett vmegyének mindennemű kiadványaiban vörös viasszal való pecsételési jogot adományoz az előbbi zöld helyett.

(Eredeti fog. orsz. ltár, kancelláriai oszt. 1615. No. 755.)

A hazai ágyú-talpfák (lafette) történetéhez. Érsek-Újvárott 1615-ben az ágyúk talpfái teljesen elromlottak. Érsek-Újvár — mint azt *Fejérpataky* tüzérhadnagy közleménye a «Századok» 1877-iki folyamában bizonyítja — ágyúk dolgában, ha nem is elsőrangú érödhöz illőleg, de meglehetősen fel volt szerelve. Az ágyúöntésről tudjuk, hogy kivált a XVII. században hazánkban nagyban virágzott. Nem nagy csoda, hogy a talpfákat ott helytt a vár-

ban csinálták meg a pattantyúsok. Az udvari kanczellária kiadványában II. Mátyás ráizen *Pálffy* Istvánra, Pozsony vármegye főispánjára, hogy a Pozsony városa körül lévő erdőkből a talpfáknak való szálakat vágassa ki, s közmunkával vitesse Újvárrá. (Orsz. Lt. Canc. Nr. 599. ex. 1615.) — y.

Istvánffy Theodora ingóságai, 1546-ban. Nos Catherina, Magnifici domini Francisci de Batthyán conthoralis, recognoscimus per presentes, quod generosa et egregia domina Adviga Gyulay conjux egregii domini Pauli Istvánffy de Kisasszonyfalva, res filiae suae Theodorae infrascriptas hic in Ujvár (Németujvár) ad manus nostras assignavit, in una ladula existentes.

Négy vászon lepedő, hat vászon abrosz, hetedik gyölesből való abrosz.

Nyolez vászon keszkenőt.

Egy aranyos fedelet.

Négy inget, aranyos gallérral.

Három előkötőt, aranyost.

Egy imegújat, varrottat.

Két gyöngyös pártát, egyik kissebb, egyik öregebb.

Egy aranyból kötött előkötőt, másik feketét selyemből, viseltet.

Egy aranyozott kupácskát.

Két kis ezüstös poharat.

Hat ezüst kalánt.

Egy megaranyozott kést.

Egy kláris olvasót, jég színűt (így, jég zenýt).

Egy nádfa, publikánus vagyon benne, és öt kő, négy gyöngyszem.

Négy arany gyűrű, egyik smaragd, másik biaczin, harmadik gamazo, negyedik rózsa gránát.

Három majcz, egy selyem kanýcha (így).

Egy szederjes atlacz szoknya, alul veres atlaczczal, felül aranyos atlaczczal prémezett.

Egy szoknya fehér olasz posztóból, fekete bársonynyal prémezett, rajta vagyon öt bokor kapocs.

Egy skarlát szoknya, alul zöld atlaczczal, felül fehér kamukával prémezett.

Egy viselt szoknya, veres.

Egy aranyos atlacz hölgysuba.

Egy zöld aranyos köntös, viselt, ó.

Egy gránát köntös, szederjes színű.

Egy petymeghát, régi, viselt.

Egy fekete aranyos kopott paplan.

Két viselt lepedő.

Ingek és előkötők, viseltek, és valami peldak (így).

De et super quibus memoratam dominam Advigam Gyulay quittam et expeditam hac modis omnibus absolutam reddimus harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante, sigilloque nostro usuali appenso. Datum in arce nostra Ujvár, 1. die Julii Anno domini 1546.

Az eredeti okmány a gróf Draskovich-család levéltárában őriztetik. Az értelemzavaró, igen hibás helyesírás helyett, nagyobb értehetőség kedvéért, a modern helyesírás alkalmaztatott a másolásnál.

Szerémi.

Hazai tud. intézetek és leletek.

— *A n. muzeum érem- és régiségosztálya* folyó évi november havában vétel és ajándékozás útján ismét örvendetesen gyarapodott. *Rimely Sándor* számtartó tömördi (Komárom m.) ásatásai alkalmával talált őskori cseréptöredékeket küldött ajándékba, melyek különösen érdekesek az által, hogy már korongon lettek készítve, s peremükön s füleiken benyomott kezdetleges alakú bélyegekkel vannak megjelölve. *Redlich Ármin* régiségárúستól egy 11·5 gr. nehéz népvándorlási korú aranycsat részlete vétetett meg. *Pulszky Ferencz* muzeumi igazgató egy aranyozott, kék és fehér zománczos ciboriumot ajándékozott. Alsó része hengeridomú, teteje kúpos, csúcsán kereszt van. Díszítménye négy háromszög idomú paisból áll, melynek aranyozott mezejében három kék és fehér zománczos lambellehez hasonló idom van. A paisok közti tér aranyozott és kék zománczos lombozattal van kitöltve. Magassága 0·1 m. Hasonló bicoriumja még nem volt a muzeumnak, sőt eddig egész Magyarországon nem ismerünk hozzá hasonlót. *Bubics Zsigmond* apát egy vas sarkantyút s több bélyeges római cserépedénytöredéket ajándékozott; lelhelyök Petronell. *Ung* városa 1635-ben készült használaton kívül helyezett ezüst pecsétnyomóját küldte be. *Kubinyi Zsigmond* egy rézvésőt küldött ajándékba. Alakjára azon kövésökhöz hasonló fajhoz tartozik, milyen már több volt a gazdag muzeumi gyűjteményben, de az eddig ismertek közt ez a legnagyobb. Hossza 0·21 m., élének szélessége 0·055 m. Találták Neveren Nyitra-

megyében szántás alkalmával. *B. Nyáry Albert* két vasesákányt s egy buzogány alakú vaseszkozt ajándékozott; találtattak Somosújfalun (Nógrád m.). *Bory György* Szólátról egy átfurt köbaltát és egy másik igen érdekes csiszolt köeszkoztöredéket ajándékozott az ásványtár útján. Az utóbbi eszköznek egyik lapján egy csiszolt mély barázda fut végig. E tárgyakat több faragott szarvasagancstöredékkel s különféle állatesontokkal találták együtt. *A m. kir. első erdélyi vaspálya-társulat igazgató választmánya* a római tárgyakban gazdag Maros-Portuson talált homokkőből faragott Jupiter-szobrot engedett át a tárlatnak. A trónon ülő alak magassága 1·05 m., térdére nyugtatott jobbkezében villámot tart, fölemelt balkarja le van törve, jobblábánál sas áll. Megérkeztek a magyar történelmi társulat hadtörténeti bizottsága által folyó évi augusztus hóban a Muhi pusztán kiásott tárgyak. Különösen szépek az őskori cserépedények, miket a Csüllő és Testhalomban találtak. Hasonlók már voltak azelőtt is a muzeumban *Ipolyi Arnold* és *Gröber József* urak ajándékából. A beérkezett tárgyak száma 102 drb. *Dr. Hofman Károly* kis aransodronyból készült függőt ajándékozott, melyet egy Traján-éremmel találtak együtt *Pomet* határában (Szilágy m.). *Beleznay István* Velenczéről szürke homokkőből faragott feliratos fogadmányi oltárt ajándékozott. Egy másik felirat nélküli római sirkötöredéket *gr. Zichy János* küldött be Ujfaluról (Fehér m.). *Gr. Zichy Felix* egy vas békót s egy bronz hengertekercset ajándékozott. A bronztekercs háromszögletes sodronyból készült, mindkét végén lapos tekercsben végződik. Hossza 0·6 m. s így egyike az ilyenmő bronztárgyak közt a legnagyobbaknak; találták a szádelői völgyben egy vízmosásban. *Fröhlich Róbert* Baracson talált gerezdes vas buzogányt s egy vaskengyelt ajándékozott.

Az éremgyűjtemény mind ajándékozás, mind vétel útján tekintélyesen gyarapodott a lefolyt hónapban. *Gr. Zichy Edmund* egy igen szép sorozatot ajándékozott török érmekből, miket Karabacsek tanár határozott meg. Áll a gyűjtemény 56-féle arany, 16-féle ezüst és 12-féle rézéremből összesen 84 faj- és 92 drbból. Ezenkívül ajándékoztak *Bubics Zsigmond* apát egy igen szép aranyozott bronzból készített francia emlékérmét; — *Dániel Ernő* egy római bronzérmet; — *Hets Ödön* két drb. római érmet. Vétetett *Singer Gyulától* egy római bronzérem; *Egger Sámuel* régiségkereskedőtől 64 drb magyar arany I. Lajostól Mária Theresiáig terjedő korszakból.

A tárlat a lefolyt november hóban a római terem bútorozásá-

ban teendő változtatások s annak újból való berendezése miatt a nagy közönség látogatása előtt zárva volt. *Csetneki.*

— *Az országos régészeti és embertani társulat* november hó utolján a nemzeti muzeumban népes választmányi ülést tartott. A választmány mindenekelőtt a szétküldendő aláírási ívek felhívási szövegét állapította meg. Ezentúli válaszmányi ülései megtartási napját minden hó utolsó keddjére, helyiségéül pedig a *Kisfaludy-termet* tűzvéni ki, a terem átengedése végett a m. t. Akadémia elnöksége felkéretni határoztatott. A társulat hivatalos közlönye az *Arch. Értesítő* lesz, s azt a társulati tagok tagdíj fejében fogják kapni. Végteére, a társulat november és deczember havi budgetje megállapittatván, egyúttal elhatároztatott, hogy a társulat tetteleges működése a jövő 1879. évi január elsejével lép életbe.

— *Örvendetes régészeti mozgalom.* Az országos régészeti és embertani társulat szétküldött felhívásai, a társadalom minden rétegeiben országszerte é'énk viszhangra találtak. Nemcsak, hogy a közérdeklődés fölébresztetett általuk, de az ügy iránti tetteleges buzgalomnak is már bő tért nyitottak. A társulatba belépők száma napról napra örvendetesb mérvben nyilvánúl. A magasabb egyházi s polgári rendből számosan az alapítók sorába léptek. A honleányok sorát a közügyekért mindenha lelkesülő *Hadik-Barkóczy* grófné mint alapító tag nyitotta meg, s a nemes grófné buzdító példáját magasb női köreinkből többen készülnek követni.

— *Újabb szerzemények az ipar-művészeti muzeumban.* A Pulszky Károly által a párisi kiállításon megszerzett mütárgyakat volt alkalmunk megsemmelálni. Sorozatukon végig tekintve, alig határozhatjuk el, hogy e tárgyak mükiviteli szépségeit dicsérjük-e meg inkább, vagy pedig az ipar-művészeti muzeum örenek szakavatott eljárását, melylyel az illető választékos műcikkeket hazánk műipari igényeihez és viszonyaihoz mérten oly találóan tudta — jelesül a chinai s japáni keramikai, textil s zománczos művekre nézve — kiválasztani. Ez alkalommal különösen a legutóbbi iparág vonta magára figyelmünket. Megvizsgálván ezen chinai s japáni zománcz-műveket, mindenekfö'ött azon feltűnő hasonlatosság ötlik szemünkbe, mely ezek s az úgynevezett erdélyiek közt létezik. Ekként a többi közt az említett szerzemények sorában két sodrony-zománcz látható, melyeknek rajza átlátszatlan s áttetsző kék, zöld, sárga és fehér zománczezal van azon bizonyos módon kitöltve, miként az a XV—XVI. századbeli kelyheinken előfordul.

Mint ritkaságok még hazánkban, a japáni „*email à plique*“ módra készült függők fölemlitendők. Ez utóbbi zománczozási gyakorlatnál a fémlap, melyre a zománcz van égetve, utólag elcsiszoltatik, mi által az illető tárgyak átlátszókká válnak. Ezen technikát Európában a középkor alatt ritkán alkalmazták; egyébiránt a renaissance idejében is ismerték, s azt Benvenuto Cellini részletesen le is írja. Egyuttal el nem mulaszthatjuk tisztelt olvasóink figyelmét az *ipar-művészeti muzeum* egy másik jeles legujabb szerzeményére is felhívni. Ezen fölötte becses darab egy XVI. századi női ruha. Állítólag Brandenburi Kataliné volt, mi mellett azon körülmény is szól, hogy az egy előkelő erdélyi családtól, az igtári Bethlenek leányágon leszármazott utódjától került Pestre. A szoknya szederjes flandriai bársony-brokat, mely négysorosan gazdagon arannyal és ezüsttel kihimezve lett hazánkban. A derék, más mustrájú s kissé eltérő színű ugyan, de nemkülönben flandriai bársony s himzése is a szoknyáéval azonos.

— Erdélyből Kolozsvár vidékéről egy kis őskori karikát küldöttek be hozzánk, melyet ott házépítés alkalmával az alap ásása közben találtak; anyaga barna üveg, átmérője $2 \frac{c}{m}$; külső körmérete $6 \frac{c}{m}$; de ürege oly kicsiny, $1 \frac{c}{m}$ átmérőjű, hogy gyűrűnek semmikép sem gondolható; valószínűbb, hogy jókora gyöngynem, melyet több társával valami sátéra vagy hárshéjra felfűzve viseltek ama vidék ős lakói. A külső részén szögletekben törődő hullámzó fehér csík fut végig egész körbe; s e fehér vonás a barna ékszeren valjon nem első tapogatózása-e a híressé vált zománczozás mesterségének? Ilyforma cserép és üvegkarikák (gyűrűk vagy gyöngyszemek) fordultak elő hazánkban különféle ásatások alkalmával s egykoruaknak látszanak a bronzkori leletekkel.

A nép azonban sajátságos módon gondolkozik e kis karikákról; azt hiszi, hogy a föld gyomrában terem, és hogy orvosi erővel bír, hogy tudniillik, ha a fejős marha (tehén, bival, kecske) tögye kisebzik vagy megdagad, fejésközben e karikát az állat csecsbimbójához kell tartani s a tejet ezen által fejni s ha a tejsugár e karikán átmegy a sajtarba: a beteg állat meggyógyul.

Ezek szerint ez őskori tárgy a népnél az ugynevezett *babonás gyűrűk* közé tartozik. Ily küldeményekért mindannyiszor nagy köszönettel tartozunk. d—f—.

— *Albertfalván*, Buda mellett, szépszámu pénzleletre bukkant egy odaváló asztalos, jónak látta azonban túladni bár veszteséggel is

rajtok. Pesti zsidó házalók vették meg húsz krajczárjával a jó öreg tallérokat. Így értesít bennünket egy vidéki levelezőnk.

— *Temesvártt* — mint értesülünk — a délvidék visszacsatolásának százados évfordulójára történeti és iparmű-kiállítás fog tartatni. Az erre vonatkozó indítvány a «délmagyarországi tört. társulat» vál. ülésén már megtétetett.

— *Hazai műemlék-tár.* Az országos műemlékek fenntartására alakított id. bizottságnak tervezet nyújtatott be az iránt, hogy a hazai műemlékek történetére vonatkozó s az országos levéltárban elszórt adatok gyűjtessenek össze, hogy az egyes szakférfiak a sokszor fáradságos és czélra ennek daczára sem vezető kutatástól megkíméltesse. Az eszme tetszett, s megvalósítására a kellő lépések már megtétettek.

— *Torma Károlyt*, a kolozsvári tud.-egyetemen a magyar közjog nyilv. rendes tanárát Ő felsége a budapesti tud. egyetemen az archaeologia és érmészet nyilv. rendes tanárává kinevezte.

— *A nagy-váradi régészeti egyesület* a jövő évi székes-fehérvári kiállítás iránt buzgó érdeklődéssel viseltetik. Az e részben működő végrehajtó bizottság élén b. Döry főispán és Rómer Ferencz F. állanak.

— *Régi harang.* A m. n. muzeum közbenjárásával nem rég a XV. századi tiszabeői harang mentetett meg a beolvasztás veszedelmétől. E harangot az egri érsek az egri muzeum számára vette meg.

— *Gróf Vilczek János* az éjszak-sarki expedíció rendezője, ki egyébként is mint régész hírnevet vívott ki magának, jelenleg lajtántúli delegátusi minőségben Budapesten időzik. A tudós gróf szabad óráit a m. n. muzeumban tölti s ennek fegyvergyűjtményét tanulmányozza. E gyűjtemény tudvalevőleg a XI—XV.-századi kardok sorozatában oly gazdag, hogy alig van Európaszerte nagyobb muzeum, mely e részben túlszárnyalna.

— *Horvátországi régészeti hírek.* Majdnem egykorúlag a magyar régészeti és embertani társulat alakulásával, Horvátországban is keletkezett ilyenféle társulat «Horvát régészeti társulat (Hrvatsko arkeologičko društvo)» cím alatt. Taggyűjtő ívéből azt vesszük ki, hogy a társulat tulajdonképpen nem új, hanem a már 20 év óta Zágrábban létező «Délsláv történelmi és régészeti társulat»-ból alakult, mely a délszláv akadémia főnállása óta nagy krízisen ment keresztül; míg a horvát-szlavon-dalmát országos kormány 1878.

julius 25-iki engedélyével régészeti társulattá átalakult. A társulat elnöke Szakcini *Kukuljevics* Iván, titkára pedig Dr. *Krsnyavi* J. zágrábi egyetemi tanár. A társulat 1879-ik januártól kezdve régészeti folyóiratot indít meg, melyet tagjai a 2 frnyi tagdíj fejében megkapják.

A lepoglavai fogházban, mely egy régi kolostor épületében van elhelyezve, régi falfestményekre akadtak, melyeknek megvizsgálására a horvát kormány Dr. *Krsnyavit* küldötte ki.

Bosznia occupatora, *Filippovics* báró a horvát nemzeti muzeumnak diszes boszniai fegyvereket ajándékozott. *B . . . . . ch.*

— *Steindl Imre*, műegyetemi tanár és a magyarországi műemlékek bizottságának beltagja, e bizottság rendeletére készített magyarországi műemlékek számos rajzát kiállítván a párisi világtárlaton: a francia vallás, közoktatási és szépművészeti ügyek miniszterétől «*Officier d'Académie*»-nek neveztetett ki és arany érdem-érmet nyert.

— *Régészeti előadások a m. kir. budapesti tudomány. egyetemen.* Mint rendesen: úgy most közöljük az 1878/9 tanév nyári felében tartandó régészeti előadások sorrendjét. Öröndetesen gyarapodik, úgy az előadott felolvasások, mint a hallgatók száma. E félévben ismét jóval több a felolvasások száma, mint akár a tavaly, akár csak a múlt félévben előadottaké. Különös figyelmet érdemel, hogy a magántanárok is nagyban buzgólkodnak, s igen érdekes collegiumokat hirdetnek. *Henszlmann* ny. r. tanár 6 órát ad hetenként: csütörtökön, pénteken d. u. 6—7-ig s szombaton d. e. 10—12-ig folytatja művészettörténeti előadásait az assyr, perzsa, kisázsia, esetleg a hellenek művészetéről, vasárnap reggel d. e. 10—12-ig pedig a gyakorlati részből tart előadásokat. A czímer- és pecséttant *Horvát Árpád* adja elő d. u. 4—5-ig heti 5 órában oklevéltani előadásaival kapcsolatban. Dr. *Hampel* József h. tanár szerdán, pénteken és szombaton d. u. 4—5-ig az antik szobrászatot adja elő Nagy-Sándor korától, a nemzeti muzeumi gyűjteményekből példányokat mutatva be; az egyetemi régiségárban tartja előadásait. Ezenkívül az antik műemlékek kiválóbb példányait fejtegeti szerdán és szombaton d. u. 5—6-ig Dr. *Pasteiner* Gyula Herodotos II-ik könyvének művészettörténeti adatait magyarázza heti két órában, szerdán és szombaton 12—1-ig; kedden és pénteken d. e. 11—12-ig pedig, bevezetésül adván a művészet történetének általános fogalmát, a görög művészeti régiségekről beszél. Szombaton d. u. 5—6-ig

Micel-Angelo műveiről tart előadást. *Télfy Iván* a görög magánrégiségeket commentálja: hétfőn, szerdán és pénteken. Érdekesekek *Pulszky Károly* collegiumai: előadja az olasz szobrászat történetét kedden és csütörtökön d. u. 5—6-ig, d. e. 12—1-ig pedig ugyancsak kedden és csütörtökön előadást fog tartani az Eszterházy-képtár hollandi képeiről az országos képtár termében. Szerdán d. u. 5—6-ig *Leonardo da Vinci* műveiről ad előadást. *Dr. Czobor Béla* a keresztyény műarchaeologia encyclopaediáját fejtegeti kedden és pénteken, szerdán a keresztyén epigraphicáról, szombaton pedig a N-Constantintól a XI. századig létesült egyházi műemlékeket tárgyalja.

Sokat ígérő előadás a *Dr. Ballagi Aladáré*: A műipar története Magyarországon hétfőn és kedden d. e. 10—11-ig. Érdekkel várjuk. Constatálhatjuk, hogy a culturtörténet és régészet külterjileg úgy mint belterjileg nagyban hódított.

— *A belügyminiszterium 51,283/1878. sz. a. azt a hazafias s a hazai pecséttan alaki szempontjából teljesen méltánylandó rendeletet bocsátotta ki, hogy a községi pecsétek köriratai az állam nyelvén, tehát magyarul szerkesztessenek. Intézte, pedig a rendeletét Pest-Pilis-Solt-Kis-Kún vmegyéhez, melynek Vörösvár nevű községében német feliratu pecséttel éltek.*

Külföld.

— *Olympiában* e folyó deczember hó 13-kán a Peribolus éjszaki oldalán egy márga-mészkőből készült archaikus colossalis női fejre találtak.

— *A braunschweigi muzeum* szűk' volta, már régtől akadályára szolgált műtárgyai rendezett felállításának. Másrésről mint hajdani kolostor sem bír egészben véve egy muzeum kellő világításával, mely utóbbi hiánya különösen a nagy becsű Rembrandt, Everdingen, Steen, Ruysdael, Victors, Fabritius s a más hasonló mesterek műveivel dicsekvő képtáránál érezhető. A muzeum e hiányain a jelen évben némileg segítve lőn. Helyisége egy hosszú teremmel és két szobával megnöveltetett. Ez által nem csak tárgyai rendszeres felállítása és osztályozott csoportosításuk vált lehetővé, de egyúttal azok száma is tetemesen megszaporíthatott. Az ujon rendezett csoportosításokból kiemelendő legelsőben is: a *majolika-gyűjtemény*, mely maga nemében a világ leggazdagabbjai közé tartozik; 1200 számból áll. Vannak benne számos urbinói,

faenzai, pesarói és velencei példányok. Egy szóval az említett muzeum ez osztálya, akár darabjai alakját, akár azok festészetét tekintsük — a keramikának egyik főiskoláját képezi. Ott a művészet és a műipar legbelsőbben érintkeznek.

A keramikai gyűjteményből nagy terembe lépünk, mely függönnyel két részre oszlik. Első osztályában drága rococco csecsebecsék, órák, gyűrűk, sakktáblák s több effélék találhatnák. A híres onyx-edénnyel, valamint a középkori német fametszők és fafaragók, jelesül a XVI. századi úgynevezett kis-mesterek műveivel is itt találkozunk.

E terem másik része textil műveket foglal magában. E gyűjteményben őriztetik IV. Otto császár koronázási palástja a XIII. századból; kelméje szicíliai-szaraczén eredetű. Továbbá 25 darab részben byzanti, részben olasz és szaraczén szövetű XIII—XIV—XV. századi misemondó ruha, egy dalmatika, valamint számos XV. századi szőnyeg találhatik itt. A terem közepén álló üvegszekrényben II. Magnus herczegnek (1373) fából és elefántcsontból készült híres nyerge látható, mely az 1876. évi müncheni kiállításon annyira megbámultatott. E szekrény másik főkincsét egy rozmárfogból készült bronz-pántos és különféle állatokkal és runákkal ékesített VII—VIII. századi ir-országi ereklje-tartó képezi. Ezeken kívül számos XI—XII—XIII—XIV—XV. és XVI. századi becsesnél becsesebb különféle műtárgyat, szentség és ereklyetartókat, kürtöket, miniatűr-codexeket stb. zár magában e terem.

Ezzel a muzeum régi helyiségei végződnek. Az új helyiségek, a képtár kivételével, az előbbiekkal nem lévén közvetlen összeköttetésben, ez által a felállított műipar ágainak egymás közötti egybefüggése, s a történelmi műfejlődés folyamának általános áttekintése némileg zavart szenved.

A muzeum ujon berendezett helyiségének első szobájában a műnyomtatványok és a metszetek vannak felállítva. Az ebből nyíló nagy teremben, a bronz öntvények után a limoges zománcz-művek következnek, mely utóbbiak száma 200 darabra rúg. Az elefántcsontfaragványok négy egész szekrényt töltenek be. Ugyane terembe tartoznak az antik cserépedények, campaniai vázák, római és egyiptomi bronz- és üvegneeműek, palissy-edények, a wedgewod-művek, és a török, chinai és japani tárgyak. Végtere az utolsó szobában, a nem rég Thiele préposttól megvett éjszahnémetországi bronzkori régiségek állíttattak fel.

— *A neumageni római emlékek.* Múlt évben az említett helyen, egy középkori vár rom-maradványai lehordatása alkalmával, annak alapjában római domborműre akadtak. Csakhamar kiderült, hogy az egész vár római emlékekre épült volt.

Ezen műmaradványok, véseteik épségét s élénk festéseiket, valamint tömeges számukat és nagyságaikat tekintve — 2000 mázsa súlyal bírván — s nemkülönben művészeti kivitelükre nézve is az eddigelé Németországban napfényre hozott római régiségeket mind felülmúlják. Legujabban a trieri muzeum tulajdonába menvén át, egész két nagy termet töltenek be.

Azokat kezdetben Constantínus idejebeli építkezések maradványainak tartották; a későbbi szakszerű vizsgálatok azonban régibbeknek ismerték.

Többnyire síremlékek. Részben ugyan az egyszerű sírkövek rovatába tartoznak, nagyrészek azonban mintegy 2 m. hosszú s 1 m. széles kövekből áll, melyek előrészen, fülkében, a halottak természeti nagyságot felülmuló alakjai vésvek álló helyzetben. A friesek domborfaragványai közt tengeri istenekkel és különféle szörnyekkel találkozunk. Ott látjuk a tritonokat heves küzdelemben a halfarkú oroszlányokkal, leopardokkal és bikákkal, valamint az állataikon himpázkodó isteneket is.

A tritonok merész s lehetőleg rövid alakjaiban és az állatok könnyed körvonalaiban még az elfajúlatlan görög-római műgyakorlat befolyása felismerhető. E friesekből 8 darab maradt fenn.

Ezeknél számosabbak a köznapi élet jeleneit s foglalkozásaira vonatkozó ábrák; emitt egy lovas ifjú kutyáját zsinegen vadászatra vezeti, — ott, egy másik ifjú a baljában magasra emelt nyúlra kutyát ugrasztat, más helyen medve maga alá tiport kost marczangol.

Három nagy domborművön, barbár hadifoglyok, hátra kötött kezekkel láthatók. Az egyik emléken egy agg férfiú táblára ír s öt egy ifjú figyelemmel nézi.

Hat darabon öltözködő nők láthatók.

Egy másik domborművön pénzzel megrakott asztal körül három ifju áll; az egyik a pénzre teszi kezét, a második figyelemmel vizsgál egy érmet, a harmadik pedig könyvbe jegyeztet. A háttérben négy férfialak látható.

Kultur s helytörténelmi szempontból fontosak a szőlőművelésre vonatkozó faragványok. Ezek egyikén, szőlőfürtöt tartva bal-

jában, lebegő fátyollal fején, egy leány tánczol. A másik faragványon kereskedők szekereken hordókat szállítanak. A harmadik emlék hordókkal megrakott, 3 m. hosszú s 1.50 m. magas két hajót ábrázol. A hajósok durva kinézésű szakálos alakok, s egytől egyig jellemző arczezal birnak, különösen az egyiknek feje kitünő humorral van adva.

Az utóbbi faragványokból világosan kitűnik, hogy Neumagen a római korban virágzó szőlőmivelési s kereskedelmi hely volt, mely Triert s a rajnai központi helyeket szokta volt a moselparti szőlők terméseivel ellátni.

— *A Winckelmann-ünnepély* Berlinben e hó 1-jén tartatott meg; korábban mint egyébkor, mert az architectusok palotája e hó folytán kiállítási helyiségül volt lefoglalva. Curtius elnök az utóbbi évek klassikai leleteiről tett jelentést, s az olympiai bronz-táblákat ismertette. Momsen a legújabban talált feliratok nyomán a római császárok idejebeli circusi kocsivezetők viszonyairól értekezett. Hübner, számos római és görög képművet mutatott be, melyeken az idegen nemzetiségek jellemző ábrázolása felismerhető. Végtere Adler és Curtius a legutóbbi olympiai ásatások eredményeiről tettek jelentést.

— *Marburg.* A vár restaurációja úgy szólván már egészen bevégeztetett. Helyiségei egyik részében a hessz-tartományi levéltár, másik részében az említett tartomány muzeuma fog felállíttatni.

— *Külföldi érdeklődés a magyar régészet iránt.* A gráci antropológiai és ősrégészeti társulat Dr. Hampel Józsefet fölkérte, hogy legközelebb tartandó társulati ülésében a magyarországi őseletekről fölolvasást tartson. Az említett társulat ez érdeklődését hazánk régészete iránt nagy részben Rómer Flórisnak köszönhetjük, ki ugyanis, tudvalevőleg a néhány évvel ezelőtt Grácban tartott németországi természettudományi társulat gyülekezetén magyar őskori régészeti kiállítást rendezett s e tárgyban felolvasásokat is tartott.

— *Dr. Schliemann* Hissarlikból, hol trójai kutatásait folytatta, rövid időre Londonba érkezett, magával hozván újabbi leleteit, melyeket a South-Kensingtoni muzeumban felállított gyűjteményébe kebelezett.

— *A Giacomo Brogi cég* Flórenczben, mely az olaszországi műemlékek lefényképeztetéséről híres, legújabban raktár-készletéről részletes katalogust adott ki, mely könyvtárosok útján 1 frank 50 cent. szerezhető meg. Brogi a flórenczieken kívül a pisai, milánói és a turini műemlékeket vette föl és bocsátotta áruba.

Sz.....y B.

Régészeti könyvtár.

1. *A Békésvármegyei Régészeti és Művelődéstörténelmi Társulat Évkönyve 1877—1878.* Szerkeszti ZSILINSZKY MIHÁLY, társulati főtítkár. B.-Gyulán 1878.
2. *Római régiségtan, a római irodalomtörténet vázlatával,* ROGENSEN-HOFFA nyomán a gymnasiumok felsőbb osztályai számára és magánhasználatra átdolgozta OKÁNYI PÁL tanár. 108. ábrával. Budapest. Franklin-Társulat. Ára füzve 1 frt 40 kr.
3. *Dácia meghódítása és a Trajánoszlop képei.* Az 1874-ben bevégzett photo-typographiai képgyűjtemény szerint. Irta Dr. SZOMBATHY IGNÁ CZ. Győr, Czéh Sándor nyomdája. 8. r. (64 l.) Ára 60 kr.
4. *Atlas von Athen.* Im Auftrage des Kaiserlich deutschen archäologischen Ins'tutes. Herausgegeben von E. CURTIUS und I. A. KAUPERT. Berlin 1878. Verlag von Dietrich Reimer. 4 r. Ára 14 frt 40 kr.
5. *Quellenschriften für Kunstgeschichte und Kunsttechnik des Mittelalters und der Renaissance.* Herausg. von R. Eitelberger von Edelberg. XII. Quellen der Byzantinischen Kunstgeschichte. Ausgezogen und übersetzt von FRIEDRICH WILHELM UNGER. 1. Band. Wien, Wilhelm Braunmüller k. k. Hof- und Universitäts-Buchhändler. 8. r. Ára 3 frt 50 kr.

Ugyanezen gyűjteményből:

XIII. köt. *Das Buch der Malerzeche in Prag.* Herausgegeben von Dr. MATHIAS PANGERL.

Figyelmeztetés. Folyóiratunk IX. füzetében «A szaláncei vár donjonjában levő czimerekről» című cikkben a 340. lapon a 11. sorban, s a 341. lapon felülről a 9. sorban a felírás után kimaradt az: (így.)

TARTALOM: Régiséggyűjtemények a párisi világkiállításon. Dr. Pulszky Károlytól. — Magyarhoni őskori leletek külföldi gyűjteményekben. Dr. Hampel Józseftől. — II. Tvardko bán pecsétje. Bojnychich Ivántól. — Régészeti irodalom. Adorjántól. — Tárca: Érmészeti adalék. Horvátországban a Varasd városi levéltárban. Közli: Bojnychych I. — Érdekes a pénzverésre nézve. Közli: Dr. Thallóczy Lajos. — A viaszöntés történetéhez. —l. — Forgácskák a magyar rézmetszet történetéhez. Bubich Zsigmondtól. — Művelődéstörténeti adatok. —y. — Istvánffy Theodora ingóságai. Szerémi, — Hazai tud. intézetek és leletek. — Külföld. — Régészeti könyvtár.

Buda pesten, 1878. Franklin-Társulat nyomdája.

Jegyzék azon

„Archaeologiai munkák”-ról,

melyek a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó-hivatalában

(Budapest akadémia épülete) leszállított áron kaphatók:

Intézeteknek és esetleg egyéb megrendelőknek e munkák részletfizetésre is adatnak

Archaeologiai közlemények. A hazai műemlékek ismertetésének előmozdítására kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Archaeologiai Bizottsága. I—XI. kötet. 1. füzet. Egy a II-ik kötethez tartozó 4-rétű képatlaszszal. 1859—1876. Ára az I—XI. 1. kötetnek együtt véve 22 frt 60 kr.

Értesítő (Archaeologiai). A M. T. Akadémia Archaeologiai Bizottságának közlönye. 1869—1877. 8-rét.

I. kötet.	1869.	VI és 320 lap.	} Elfogyott	3 frt.
II. »	1870.	VI és 312 lap.		3 frt.
III. »	1870.	III és 324 lap.	}	3 frt.
IV. »	1870.	V és 328 lap.		3 frt.
V. »	1871.	V és 328 lap.	}	3 frt.
VI. »	1872.	VI és 320 lap.		3 frt.
VII. »	1873.	V és 316 lap.	}	3 frt.
VIII. »	1874.	X és 315 lap.		3 frt.
IX. »	1875.	XI és 318 lap.	}	3 frt.
X. »	1876.	340 lap.		3 frt.
XI. »	1877.			3 frt.

Henszlmann Imre. A székes-fehérvári ásatások eredménye. 9 rajztáblával. 1864. Nagy ivrét. 226 lap. 2 frt.

Magyarországi Régészeti Emlékek. (*Monumenta Hungariae Archaeologica*). Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Archaeologiai Bizottsága. I. kötet. 1. és 2. rész. II. kötet. 1. és 2. rész. III. kötet 1. rész. 1869—1876. 4-rét. Ára a 3 kötet 5 részének együttvéve 18 frt.

I. kötet.

1. rész. Pécsnek középkori régiségei. I. rész: A pécsi székes-egyháznak építészete. Irta *Henszlmann Imre*. 1869. 97 lap. 6 képtáblával és számos fametszettel. 2 frt.

2. rész. Pécsnek középkori régiségei. II. rész. A pécsi székes-egyháznak domborművei. Irta *Henszlmann Imre*. 1870. 372 lap. 2 képtáblával és számos fametszettel. 2 frt.

II. kötet.

1. rész. Pécsnek régiségei. III. rész. Első és második függelék a pécsi székes-egyház magán-iratához és a pécsi ó-keresztény sírkamara. Irta *Henszlmann Imre*. 1873. 165 lap. 4 képtáblával és számos fametszettel. 2 frt.

2. rész. A bécsi 1873. évi világtárlat magyarországi kedvelőinek régészeti osztálya. Irta *Henszlmann Imre*. 1875—1876. 10 táblával és 277 fametszettel. 336 l. 8 frt.

III. kötet.

1. rész. Régi falképek Magyarországon. Irta *Dr. Römer Flóris Ferencz*. 1875. 170 lap, 13 többnyire színezett képtáblával és számos fametszettel. 8 frt.

Műrégészeti kalauz. Különös tekintettel Magyarországra. Írták **Dr. Römer Flóris** és **Dr. Henszlmann Imre**. Kiadta a M. T. Akadémia Archaeologiai Bizottsága. Gr. *Andrássy Manó*, Gr. *Sándor Móríc*, Br. *Wenckheim Béla* és Br. *Podmaniczky Frigyes* urak költségén. 2 részben 2 frt 50 kr.

I. rész.

Őskori műrégészet. 154 fametszettel. Irta *Dr. Römer Flóris*. 1869. Kis 4-rét, V. és 134 lap. (Külön nem kapható.)

II. rész.

Középkori építészet. 250 fametszettel. Irta *Dr. Henszlmann I.* 1868. Kis 4-rét, 150 lap. 1 frt 25 kr.

